

VAJDA
JÁNOS
ÖSSZES
MŰVEI I.

KISEBB KÖLTEMÉNYEK



AKADÉMIAI
KIADÓ
BUDAPEST

VAJDA JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

I. kötet

Kisebb költemények

1844—1860

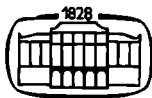
Kritikai kiadás

540 oldal — Kötve 53,—Ft

A kritikai kiadás első kötete Vajda János 1844—1860 között keletkezett lírai és kisebb epikai költeményeit tartalmazza.

A kötet gazdag jegyzetanyaga tágabb háttérbe helyezi a költő alakját és tevékenységét, és a pályakezdés korszakának hiányos életrajzi adatait is több ponton kiegészíti vagy módosítja. Külön fejezet ismerteti Vajda és Gina kapcsolatát, s e fájdalmas szerelem történetében újszerű Gina-arokép bontakozik ki az olvasó előtt. Az újabb adatok Gina életének több, eddig ismeretlen mozzanatára világítanak rá. Hivatalos bejegyzés tanúskodik 1857-es budai lakásáról, az 1860—70-es évekbeli bécsi palotájáról, újságcikkek adnak hírt 1879. évi cirkuszigazgatónői szerepléséről, majd bukásáról, nyomoráról.

A kötet egyrészt az újabban feltárt adatok, másrészt a felvetett új szempontok révén járul hozzá a Vajda-irodalom kérdéseinek tisztázásához.



AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

VAJDA JÁNOS ÖSSZEŞ MŰVEI

I. KÖTET

VAJDA JÁNOS ÖSSZES MŰVEI

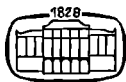
I. KÖTET

SZERKESZTI
BARTA JÁNOS



AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1969

VAJDA JÁNOS
KISEBB KÖLTEMÉNYEK
1844—1860



AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1969

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

BARLA GYULA

LEKTOR

KOMLÓS ALADÁR

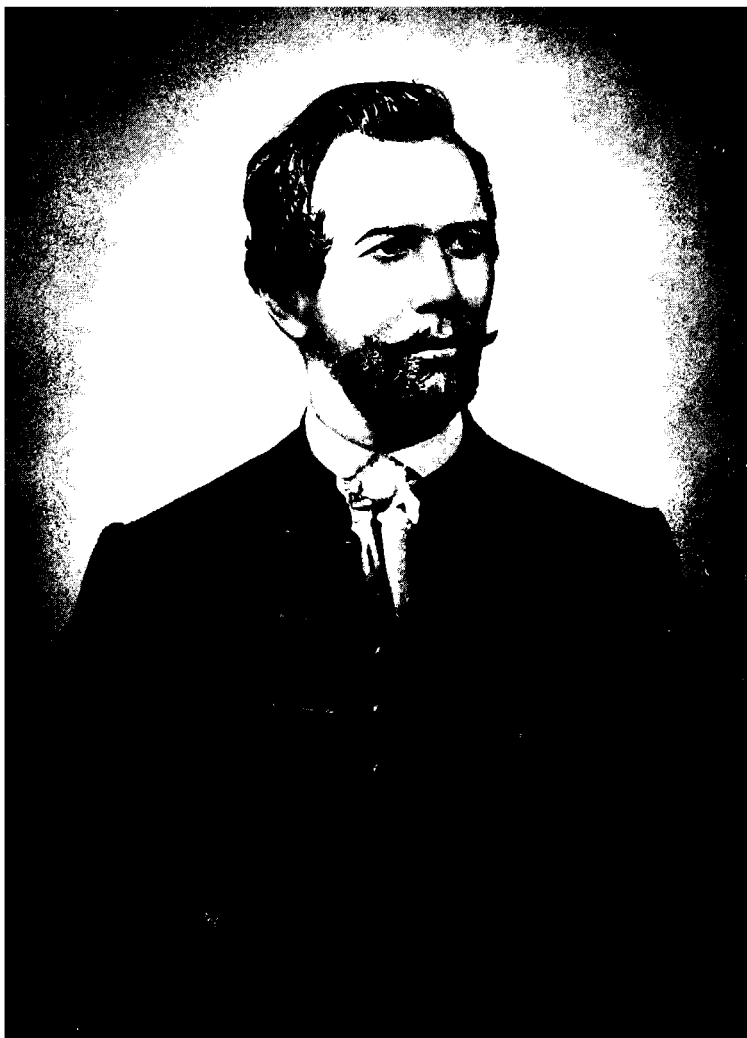


© Akadémiai Kiadó, Budapest 1969

AK 727 k 6972

00.00868 Akadémiai Nyomda, Budapest

Printed in Hungary



Vajda János arcképe 1848-ból. A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona

1844

1.

BÁKONYI LEGÉNY

Szomoru nótát fúj
Az északi szél;
Előtte megzördül
Az őszi levél

5 S valahányszor zördül
Az őszi levél:
Keblen a zsványnak
Sajgó bánat kél.

Távol a sűrűben
10 Korcsok ajkirul
Zeng a dal, — de rajta
Ő föl nem vidul.

Meg-megrázza vállán
Bojtos uj szürét,
15 Félrevágja gyorsan
Barna süvegét

Fejét is ugy rázza,
Szinte rezg haja
Bizony ő szívének
20 Nagy lehet baja!

Mert ha megbocsátna
Néki a megye,
Soha őt nem látná
Fás Bakony hegye:

25 Elvenné kis Erzsit
Szíve zálogát,
És szolgálná véle
A falu urát.

De újra erősen
30 Fúj az éji szél,
S a vig cimborákkal
Ő is *dalra* kél!

2.

A H A Z A F I A K H O Z

Szeresd apádat és anyádat, hogy
hosszú életü lehess a földön.

- Kik hű fiai vagytok e hazának,
Kik éltek értte, és meghaltatok,
Hallgassatok rám, élők a hazában!
S ti a sírokban — halhatatlanok!
- 5 Hozzátok szól e jó édes anyának
Legszegényebb, legszeretőbb fia,
Hallgassatok rám! — az igaz könyörgést
Istennek is meg kell hallgatnia!
- Én, a ki a véremet könyekbe sírom,
10 — Ki ne siratna haldokló anyát? —
Ki szánná vérét, anyjától vett vérét,
Ha megmenthetné a halót magát? —
Én, a ki virrasztok a haldoklónál,
Mig jönnek a félelmes éjelek,
15 Én elhagyottan könyörgök hozzátok:
Testvéreim, jertek, segítsetek!!
- Csak nézzetek ki a sötét éjelbe!
Ott leskelődnek a szörnyetegek;
Üzzétek a gyávnát el hisz ébren
20 Nem néznek farkasszemet veletek!
Oh, keljetek fel! Ily viharos éjben,
Ily vészes éjben ne aludjatok!
Az éjnek álmadarait nézzétek . . . !
— Vagy a sötétben megvakultatok?
- 25 Hát a ki lát, remél, hát a ki érez,
Kétségbeessék a veszély fölött?
Ki a hazáért ontaná el vérét,
Bánatba haljon el — gyávnák között?!

- Testvérek! még nem mostoha-anyátok
30 E szép haza, jertek, segítsetek! ...
Oh jöjjetek, mert nem lesz majd anyátok!..!
S fogtok é aztán élni gyermekek?!

3.

ATYÁMMAL

(1846)

- Istennek hála, megvolt az ebéd;
Meg is kötözködénk, s most mit tegyünk?
Pipára gyujtunk persze, azután
A szőlőhegyre kilépegetünk.
5 Ottan pedig, kis hajlékod alatt
Oly édesen esik hörpenteni,
És a magyarnak hörpentés után,
Még édesebb talán — felejteni.
- Kész a pohár, a bor; szokás szerint
10 Előljáróban háromszor iszunk;
Meg is dicsérjük röviden a bort,
Oszt' — Isten tudja mért? — elnémulunk..
Sohajtasz egyet; házad bajait
S én a honét kezdem panaszlani;
15 Beszéd alatt hörpentünk húzamoszt,
S oly édesen esik felejteni!

- Te elfelejtet házad bajait,
Aztán beszélni kezdek én neked:
Oh bár a hozzád hasonló magyar
20 Mindannyi hallaná beszédemet!
Mohácsról szólok, és szakállodon
Egy drága gyöngyöt látok fényleni.
Hörpentünk egyet, édest húzamoszt —
Jobb volna ezt is elfelejteni!...
- 25 Gyászoljuk a hont kis házunk alatt,
Mely e hazában minden vagyonunk;
Elkönnyezünk e jó nép bajain,
S eszünkbe nem jut önnön nyomorunk!

S épen azért siratjuk a hazát,
30 Mert rajta nem tudunk segíteni...
Hol a pohár?... Igyunk hamar...hamar...
Csak ezt lehetne, ezt felejtteni!

Oh hol van most e haza dús fia,
Kit földje jobban megjutalmazott?
35 Ki munkával nem szerze semmit is,
Neki mindent, mindent a hon adott!
Oh jönne most — ha merne — közibénk
És látna kettőnket kesergeni...
Igyunk, apám, mert szívünk megreped,
40 Hogy nem lehet mindezt felejtteni!

Oh kancsó, jer, te sokkal többet érsz
Mint e honnak sok hűtlen gyermeke;
Ha te nem volnál, most két honfinak
Megrepedt volna bánatos szive.
45 Igyunk, apám, s gyerünk haza felé.
Anyánk, szünjél velünk most pörleni,
Mi a hazáért ittuk le magunk,
Mert édes, oly édes nekünk — felejtteni!...

4.

A NEMZETHÉZ

I.

Oh nép! magyar hazának népe, ... nemzetem!
Elhalsz é te, vagy még tovább is élsz?
Az ifjuságnak vége, megöregedél
Féllábbal a sírban ... vagy még reménylész?
5 Mig ifju voltál, oh! volt egy szép viharod,
Hol olly dicsón halhattál volna meg!
Most megöregedél, és sem élni dicsón,
Sem halni nem tud a roskadt öreg!

Oh, ne ragyogna csak más hon ege fölött
10 A dicsőség üstökös csillaga!
Ne volna csak annyi dicső nemzet között
Dicsőségtelen e nemzet maga!

- Ragyog fölöttünk, ragyog a hír csillaga;
De *gúnyoló* sugárral int felénk ...
- 15 Fölöttünk is ragyog a hír üstököse ...
De csitt! barátim, ez nem a miénk!
- Oh nép! Kimondhatatlan sok a te bűnöd!
Meg tudnád é gyónni bűneidet?
Elfeledél sokat, sokat *eltagadál*,
- 20 Hogyan bocsátana meg istened?!
De mi a mult? A mult, ha egyszer vétkezett,
Erkölcse az százszor kipótóla;
De szörnyeteget szült jelennek az idő,
Melly a bünt — erkölccsé változtatá!
- 25 S én e borus honnak oly hű fia vagyok!
S én e hazát, e népet — szeretem!
Én, aki gyűlölöm e népnek vétkeit,
Majd egykor érte ontom életem!
Hallgass meg hát engem, hazámnak nemzeti,
- 30 Én tőled egyet kérni akarok ...
Hogy majd, ha érted meghalok, halálomért
Hideg poromnál ne — gúnyoljatok!!

5.

A N E M Z E T H E Z

II.

- Szó és beszéd ... beszédek és szavak,
Erőtlen keblek jó fohászai, ...
Hazafi száj és honvédő torok,
Reformerek pókhálós szivei ...
- 5 Ördög, pokol! ... meddig tart még ez így?
Népem! — nevedről megfélemedkezel?
Nem pletykanyelv szerezte e hazát,
E honért nem beszélni — tenni kell!
- Oh nemzet! nemzet! — hová lőn, hová
- 10 Arcodról a szemérem érzete?
Hová fér el kevély szakálladon
A gyalázatnak annyi bélyege?

A közboldogság szent igéivel
Zsidóskodol, számolsz, kereskedel,
15 Nem cselszövény szerezte e hazát,
E hazáért nem csalni — tenni kell!

Az ősapák szép tulajdonait
Kifajult lélekkel megtagadád;
De gyilkoló, vészes szokásait
20 Azokkal együtt el nem hagyhatád;
Pazar vagy, hej de zsiros koncaid
Idegen föld kutyái viszik el ...
Nem arannyal szerezték a hazát,
E honért nem fizetni — tenni kell!

25 Oh hon, legszerencsétlenebb haza!
Szomorujáték a föld szinpadán!
Rosszabb ennél mert nincsen életed,
És halni se tudsz gyávaság mián!
De én szeretlek. Bennem forr a vér

30 Megívni sorsod ördögeivel ...
Vér és halál szerezte e hazát
S ha úgy kívánja, érte — halni kell!

6.

ELVIRÁHOZ

Hányszor mondjam még el, hogy oly szép az élet!
Hogy nincs esze annak, a ki gyűlöli;
Vagy tán jobban mondva, nem is a világ szép,
Hanem a világnak szép leányai!
5 Mert hiszen a meddig szép leányt nem láttam,
Nem csak a világot, magam is utáltam!

Jaj de hogy megfordult kereke sorsomnak,
Mióta galambom téged láttalak!
Mostan azt kiáltom, a világ elveszhet,
10 Csak a szép leányok megmaradjanak!
Bennetek tanultam magamat szeretni,
S nem tudom a földön mit lehet gyűlölni!

Tele van csordultig keblem szerelemmel,
Megcsókolnám minden ellenségimet;
15 Nem győzőm imádni a jóságos Istent,
Mért teremtett ilyen szépnek tégedet.
S e nagy boldogságot annál jobban érzem,
Mert én az életben oly sokat szenvedtem!

Nem akarok tudni, nem akarok látni,
20 Csakhogy te enyém vagy és én a tied;
Nem tudok érezni, nem tudok gondolni,
Hogy meg ne fertőzzem szent szerelmedet,
A világ fölöttünk össze fog omolni,
Ölelj meg, s felőle mit se fogok tudni!

25 Szálljon el mellettem az égnek villáma,
Adjon földrepezstő rémes hangokat;
Én nem fogom látni, nem fogom hallani,
Csak a te „szeretlek” susogásodat!
Édes ölelésed bezáró mennyország,
30 Benne csak egy perc az örökkévalóság!

Ölelj meg forróbban, végy fel szárnyaidra,
Repüljünk repüljünk némán, csöndesen ...
Nézd — ezer bajával mily messze már a föld!
Tul vagyunk az égen a képzeleten
35 És nem látok semmit édes öleden:
Nem látom, hol vagyunk, az égnek országát,
Csak boldogságomnak végetlen világát!

7.

A Z Ó R Ü L T K Ö L T Ő

Mi zeng körülém oly rút hangokat?
Szunyogzengés, vagy krokodilrívás?
Hisz én a földtől oly messze vagyok,
— Vagy égre hallik az ebugatás?
5 Pedig e hangok ismerőseim ...
Mégis most mindjárt megszalasztanak,
El innen el! — Ez az bizonyosan,
A mézes mázos emberi ajak

- Költészet! — fölverték templomodát,
10 Oltárod rombolják ördögfiak;
Szent orgonádat verdesik vadúl,
És benned lakodalmat tartanak,
Alád pedig mély kriptát ástanak,
Hová a gondolat temettetett,
15 Emlékezet, szobrod lerontaték
A képzelődésnek sirja felett!

- Szegény világ! Te férges almafa,
Tudod-e hős Sámson történetét?
Megrázta a ház főoszlopait,
20 S oda temette ezrek életét.
Férgeknek mért nevelsz gyümölcsöket?
Utóbb majd gyökerednek állanak,
Rázd meg haragodban törzsöködét,
S gyümölcsöd, férgeid lehullanak!
25 S ha majd világ, végső napod beáll,
És sírrá változand át üreged,
Utódodnak, mely rád következik,
Megírom én a végrendeletet.
Megírom, hogy teremtsen életet,
30 Uj emberfajt és uj állatokat,
De a *képzelődést* felejtse ki ...
Aztán teremthet bátran kínokat!

8.

N É P D A L

- Elmennék én innen messze messze,
Soh se jönnék vissza e vidékre;
Elhagynám a kedvesem örökre ...
Jaj csak a szívem meg ne repedne!
5 Elmennék az óperenciára,
Ráülnék ott a világ sarkára;
Rá se gondolnék a galambomra
Jaj csak a szívem meg ne hasadna!

- Itt maradnék én ezen a helyen,
10 El is felejténém a kedvesem,
Nem is bánnám, hogy ha mást szeretne
Jaj csak a szívem meg ne repedne!

9.

SZINÉSZ BARÁTIMHOZ

- Hol vagy kipusztult Jéruzsálem,
Gyászos hírű Nagy-Becskekerek?
S ti cimborák, kik szétmenétek
Mint az anyányi verebek?
5 Oh Fáraónak árva népe
Rólad gyakran emlékezem én ...
— Hisz olyan trupp, mint a miénk volt,
Nem is volt több a föld színén!
- Ti jóban, roszban hű barátok,
10 A koplalásban collegák
A pörpatvarban feleségek,
Kalandüzésben cimborák!
Oh! van-e még sok adósságtok,
Vándorpályátok merre mén?
15 — Mert olyan trupp, mint a miénk volt,
Nem is volt több a föld színén!
- Sok jó napokra emlékszem még!
— Mikor én hordtam cédulát.
Milly jó izűen eddegéltünk,
20 Pattogatott kukoricát! ...
Milly kéjelegve rágicsáltunk
A nyomor sőtlan kenyerén ...
— Oh trupp, dicső trupp, vajmi kár, hogy
Párod nem lesz a föld színén!
- 25 S midőn bucsuztatókat hordtam,
Kapálni volt a közönség;
Nem kaptam semmit, mégis másnap
Ujdonat-uj csizmát huzék.

Oh trupp! — ebéd után jól lakva
30 Gyakran reád emlékszem én,
— Hisz olyan trupp, minő te voltál,
Dehogy lesz több a föld színén!

10.

A TAVASZ JELEI

Nem nézem én az ibolyát,
Kakukra én nem hallgatok,
S nem jóslom ebbül a tavaszt,
— Ez már igen kopott dolog
5 Falunkban a zsidó fiu
Rongykérő sipja hangozik;
Ez legbizonyosabb jele,
Hogy az idő tavaszodik.

Nem szedek én kikericset
10 A golyákat se bámulom,
Én a tavaszt egészen uj
Költői pontról jósolom.
Fölöstökömre a biró
Már nem pálinkát, bort iszik,
15 Ez legbizonyosabb jele,
Hogy az idő tavaszodik.

Fecskékre és a zöld mező
Virágira nem ügyelek,
A legelőre kimenő
20 Tehéncsordának nem hiszek.
Itáliából a goróf
Magyar honába költözik:
Ez legbizonyosabb jele,
Hogy nálunk is tavaszodik.

II.

ISTVÁN FŐHERCEGHEZ

Láttalak . hallottam ajkaidról
Az oly édes magyar hangokat
Te fön a szédítő magasságban,
S én ott álltam lábaid alatt...
5 De ha pora volnék is lábadnak,
Felemelem szavaimat hozzád,
Hisz az isten is épenazért nagy
Mert koldusnak is kihallgatást ád!

Láttalak... de ki nem látott téged?!
10 Látott, hallott az egész haza;
S azóta nem nap világit nekünk,
Hanem a te hired sugara.
S ha a magyar égen összeolvadt
Két századnak minden éjszakája,
15 Hála néked! mert te megjelentél,
Két századnak legelső hajnalja.

Nézd ez örömben rivalgó népet,
E nemes nép szeret tégedet;
S hol van a földön szebb koszorúja
20 A hirnek, mint a közszeretet?
A hol nagy neved ragyog, az ég is
A közszeretetnek Pantheonja,
Melly oda ülteti a dicsőet
S a hitványakat leparancsolja.

25 S tudod é honnan jó hozzád e nép
Nagy örömét elrivalgani?
(Mert szeretetét a nemes lélek
Hangosan szokta kimondani.)
E nép a *sír széléről* jó hozzád,
30 Hol temetkezésén volt már a sor,
De téged látván, eljött és mondá:
Reméljünk még egyszer és utószor!

S ha most végig nézesz e hazában,
 S nézed a szegényt, gazdagokat:
 35 Ez utósó reménységet látod
 A szegénynek rongyai alatt.
 Oh! e legédesebb reményünknel
 Nincsen egyéb birtokunk ne vedd el!
 Vagy ki gazdagodnék meg a koldus
 40 Legutósó falat — kenyérével?!

12.

K É T J Ó B A R Á T O M

A birtok, mit születésem adott,
 Az élet közös nyomora;
 S te vagy e birtok olcsó cimere,
 Két krajcáros makrapipa!

5 És e nyomor, meg e makrapipa,
 Legjobb barátim lettenek,
 És sötét óráimban kívülük
 Senkit semmit nem ismerek.

Oh, én tudom, hogy e két jóbarát
 10 Hí lesz hozzám halálomig,
 S nem hagynak — el, miként az emberek,
 Utósó lehelletemig.

S hol a nyomornál hűségesebb barát,
 Mely a sirba kísérenni fog?
 15 Mely ott még egy élethosszat keserg,
 Mig végkép el nem hamvadok!...

S te leghűségesebb makrapipa,
 Te leszesz olcsó sirjelem,
 Mert a nyomor, tudom, nem engedi,
 20 Hogy nekem más fejfám legyen! —

AZ ÉN SZÜLŐFÖLDEM

Hagyjatok, oh hagyjatok nem nézni
 A frivól jelenvilág képébe! ...
 Hagyjatok rohannom olykor-olykor
 Vadon erdők kellő közepébe!

5 E kivetközött, vásott világban
 Csak ez áll még eredetiségben,
 S csak ez egyet köszönöm a sorsnak,
 Hogy én itt születtem, nevelődtem

Pedig tán, ha jobban meggondolnám,
 10 Nem is volna mit köszönöm érte;
 E kebelt, mint maga, egyenessé
 S őszintére nevelni hogy mérte? !

S midőn lelkem ez őszinteségben,
 Mint magát kinőtt fa, oly kemény lett,
 15 Akkor elvitt e szeretett földről
 S ferde, álnok emberek közé tett!

Hol aztán a megkeményedett fa
 A puhákkal nem tudott hajolni,
 S nem csóválta a fejét úgy, mint ők,
 20 Akárhonnan kezdett a szél fújni

S jöttek a fölingerült szélvészsek,
 Megingatandók keménységében;
 De jó, hogy oly durva volt a héja
 Viharos hullámok ellenében!

25 S nem hajolt és nem fog meghajolni!
 Törjék bár akárhol vagy szakadjon!
 S lenne bár ez miattad, szülőföld,
 Nem, ezért rád soha nem haragszom.

De mit tolakodol emlékembe
 30 Gyülőletes képe jelenemnek?

— Képzület sasszárnya vigy el engem,
Vadonába szép szülőföldemnek!

Hadd lássam azt a sötét hegyoldalt,
Hadd lássam alatta a kis kunyhót,
35 Ahol nyomorom azzal kezdődött,
Hogy csak félig láttam napvilágot

De azért se baj volt; elaludtam
Fülemile szomorú dalára;
Fölébredtem a piros hajnallal
40 Sárga rigó víg sippantására.

Aztán mentem a hegyi patakhoz,
Fenekéről aranyakat szedtem
Kavicsokból ... de tudom nem lesznek
Több ily aranyaim az életben!

45 Nem is soká tartottak — mert később
Egy bagolyhoz adtak nevelésbe;
Ez olykor az éj sötétségénél
Bús eszméket huhogott fülembe

Beszélt a halálról, másvilágról ...
50 De én csak félfülemmel hallgattam,
Mert oly gyönyörűen énekelt egy
Kis madárka a szomszéd bokorban!

Szabadságról zengett a madárka
S szerelemről ... több se kellett nékem!
55 Odahagytam tisztes tanítómat
S a madárka versenytársa lettem.

S énekeltünk gyönyörű nótákat,
Pedig minket nem tanított senki
Mert szabadok voltunk ... hej, hogy eztán
60 Nem fogok ily szépen énekelni!

Mert eljöttem a szabad magányból;
Sorsom besodort a nagy világba,
Hol sok hányatás után elértem
A nagy világ táncpalotájába.

65 De itt midőn énekelni kezdtem,
Dalaim hangjára mind megálltak;
S úgy énekelj, hogy mi táncolhassunk,
Hallgatóim rám ekép riváltak

Nem, én nektek soha nem éneklek,
70 Nem vagytok méltók lantom dalára
Beléd költözködöm, — tán örökre —
Dalaimnak kedves iskolája!

Lantomat is elviszem magammal,
Visszazengik legalább a bércek;
75 Szabadon ereszttem érzeményim
Melyek a kebelben meg nem férnek.

Szülőföldem, szép erdő, fogadj el!
Veled fogok ezután zenegni,
Mennydörögni mennydörgéseiddel,
80 Napod sugarával olvadozni!

Borostyánt .. ne adj fejemre nem kell!
Ugy se tartós az élet babéra!
Szakíts élő virágot tavaszkor,
Jön az élet ősze, s elhervasztja

85 Hanem, hogyha dalaim szeretted,
Tartsa meg őket völgyed sziklája;
Tán, ha század mulva visszhangozza,
Megkérdik: ki volt a völgy lakója?

14.

M E R E N G É S E K

I.

Miért is ne volnék én boldog?
Hisz eddig engemet
Édes anyám, s kisöcsémén kívül
E világon senki se szeretett!

- 5 Édes anyám szeretett végtelen,
Több példa van reá:
Két éves voltam, s hogyha kútra ment
Elvittem a fejfőszéket alá.
- S a jó lélek, az isten áldja meg!
- 10 Leült, csókolgatott,
S amint ujammal kimértem neki
Édes ölében addig ringatott
- De elválasztá tőlem őt a sors;
Ki szeret ezután?
- 15 Olly édesen, olly feledhetetlenül ...
Talán egy szép, egy áldott jó leány?
- És kis öcsémnél hol volt jobb gyerek?
Összekuporgatott
Sok krajcárt és erszény garast
- 20 S épen egy kis bunda ára volt.
- Szerette ő a kis bundát nagyon,
De meg nem veheté! ...
Mert a városból azt írtam neki,
Hogy koplalok s nekem kölcsönözé.
- 25 S azóta a gonosz öreg harang
Egyre fizetgeti
Jó kis öcsémnek a nagy tőkepénzt,
A kamatot — mondá — elengedi.
- Gyakran kérd? Mikor leszek már nagyúr?
- 30 S mikor fizethetek?
Mert a fizetési határidő
Akkorra van, ha majd nagyúr leszek.
- Szegény öcsém! Ne várd te azt, ne várd
Te drága pénzedet,
- 35 Szegénységben adtad én nekem,
Szegényen adom én is meg neked.
- S szeretni foglak mint te engem
Akkor szerethetél

S csak így lesz méltón megfizetve az
40 A drága kincs, melyet kölcsönözél!

De a sors tőlem elvitt téged is;
Ki szeret ezután?
Olly édesen olly feledhetetlen ...
Talán egy szép, egy áldott jó leány?

45 Nem? ... jól tudom, hogy engem ezután
Már senki nem szeret;
Hiszen kinyertem ezekével én
Minden szerelembéli részemet!

15.

M E R E N G É S E K

II.

Nyargal a szél a fák
Sárga levelével,
Jár a képzelőds
Nyugtalan lelkeimmel,
5 A szél a harasztot
Temetőbe hordja,
Lelkem a szép multat
Visszasóhajtgatja

Vajha most is mint rég
10 Csodák történének,
És a földre hozzánk
Jönnének tündérek!
Osztán a tündérek
Tündérkirálynéja
15 Mindent adna, mit csak,
Az ember kívánna!

Lenne nekem is majd
Hozzá egy kérésem;
Nem állana sokból,
20 Megadhatná könnyen.

Mit is kérnénk — tán csak
Aranypalotákat?
Vagy szénásszekérből
Puha szalma ágyat?

- 25 A palota nagyon
Síma fényes lenne,
A szénásszekér meg
Könnyen földülhetne;
Nem jó a sártestet
- 30 Magasra fölvenni
Benne ott a lélek
Nem tudna alunni.

- Nem; — egy kunyhót kérnék
Erdők vadonában,
- 35 A szabadság leges-
Legszebb hazájával.
Csöndes lenne e hely
Emberek zajától,
Bűnös és fertőzött
- 40 Talán csak magamtól.

- De talán fertőzött
Se lehetne tőlem,
Ha egyedül lennék
A szent erdőségben.
- 45 Lehetnék-é én ott
Más emberek rabja?
Lehetnék-é én ott
Ezerek zsarnokja?

- Sem egyik sem másik
- 50 Nékem nem barátom;
Egészen más lenne
Foglalatosságom;
El el merengenek
A csendes tűzhelynél,
- 55 Kenyeret piritván
Szemérmes tűzénél.

Anyám lenne a föld,
Fa, virág testvérem;
A könnyelmű kék ég
60 Lenne feleségem.
Enyelegnénk hogyha,
Szépen mosolyogna,
Együtt mennydörögnénk,
Hogyha elborulna

65 De mi haszna! Többé
Csodák nem történnek,
Le a földre hozzánk
Nem jönnek tündérek
S nem vagyok ugyan most
70 Ezerek zsarnokja,
Csak minden órában
Más hitványnak rabja!

16.

E B É D U T Á N

Én is jóllaktam; (ha elhiszitek)
S most könnyedén pöfékelek;
A fapadon végig nyujtózkomod,
A világról beszélgetek.

- 5 Most a földet úgy meghányom-vetem,
Még csillagot is rugatok vele,
A nagy nap mellett úgy elvágatok
Hogy összetörik lócse, tengelye...

- Ugy van; most én is gazdag ur vagyok
10 (Mig újra meg nem éhezem;)
A lábaim csak úgy lógáztatom,
Az orromat füstölgetem.

- Köznapi tárgyról verset faragok,
— Egetverő nagy gondolat,
15 Dicsőség, ősi hír, hős költemény;
Mai világban nem divat!

- Hja, a dicsőség és az ősi hír
Fényes ma még, mert elkopott;
A vitézség ragyogó ködmenét
20 Megette a moly, — elfogyott.

Hát a barátság, hazaszeretet,
S a szerelem istenei?
Élnek még vajjon? — élnek biz azok:
A festő lefestegeti...

- 25 Hát meghalt a dicsőség és a hír!?
— Szárazbetegség ölte el!
A költészet szép özvegyasszonya
Énekszóval temette el.

Gyászolja ez mai napiglan is;
30 Magamfélék is siratták,
Még én bőjtöltem is; . de mindezért
Fülét se rázza a világ!

Valóban és én olly bolond legyek,
Mártírrá tegyem magamat?
35 Kiéhezem mig így töprenkedem,
— Tovább lógázom lábamat.

Talán efféle könnyű dologért
Hálásabbak az emberek,
Minthogyha holmi hazaszeretet —,
40 És hirről énekelgetek !

17.

A HONÁRULÓKHOZ I.

A ki nem az, ne vegye magára

Mikor nyugosznak már békén, mikor
Az ezeréves sírok szentjei?
Mikor nem bántják ősök álmaid
Az unokák garázda vétkei? ...
5 Oh! — az igaz magyar hazafinak
Nemcsak élteben kell lakolnia
Galád utódok bűnei miatt
Sirjában is meg kell fordulnia!

S nincs a haragos égnek mennyköve,
10 Mely megüsse az ily gyalázatot?
Mennykő, villám! — Hová is gondolék,
Hisz már az is megvásároltatott!
Vagy a napok és csillagok ura
A napot rájok sütni engedi?
15 Hát mit csináljon? — Hisz maguknak ők
Napot aranyból tudnak önteni!

Vagy a gazmellett nincs többé virág?
A tengerben többé gyöngy nem terem?

- Végkép kiélte már magát a föld,
 20 S arany nincs többé meddő méhiben?
 Örök boruban állott meg a nap,
 Hogy fény az árnyék mellett nem szökel,
 S a földet örök éj csillagtalán
 Egy alakú borúja födi el?
- 25 Nem, nem! — Ne higyjük, van még a mezőn
 Tán a gyomnál is sokkal több virág!
 Tenger fenéken sok szép gyöngy terem.
 S az árnyék mellett több a napvilág.
 Oh csak a földön, emberek között
- 30 Gazok mellé dicsők nem termenek.
 — Mert isten számol a sors vétkivel,
 De árulót embert büntetne meg!
- Tél van fölöttünk, meglehet, midőn
 Vékony sugár mosolyg a hon egén;
 35 De egy virága van a télnek is,
 S ez egy virág az örökzöld remény,
 Remény! . . . Oh most hallgatnom hagyjatok,
 Mert könyet tán, de szót nem ejthetek
 Csak egyet kérek: hogy ha jó a nyár:
- 40 A mennykövek közt én is ott legyek !

18.

A HONÁRULÓKHOZ II.

Aki nem az, ne vegye magára.

- Ti sírokon élődő hyénák,
 Ti, koporsónak éhes férgei,
 A szabadság futó vadjainak
 Szívetlen üldöző vérebei . . .
- 5 Nem könyörgök már nektek ezután,
 A kérelem nem fog tirajtatok
 Átokra hívom föl anyátokat
 A hazát, kit ti — elárultatok!

- Tudjátok hát, hogy e hon tetszhalott,
10 Mert a mérég nem jól kevertetett;
Nem holt ő meg, s fel fog támadni még
Sírjában jól felismert titeket.
Ti éhesen oda rohantatok
Utósó ékeit elorzani . . .
15 De jaj nektek! a gyalázat kevés
Megtorlásul vér fog patakszani!

- És bűnhődéstek olly kicsiny leszen;
Csak a mi kínt és szenvedéseket
Egy élet elbír, és ész kitalál
20 Csak illy ítélet lesz fölöttetek.
Potomság! — Kebletek csak egy pokol
S a szív elkárhozott lélek leszen,
Melly saját véretek lángjainál
Égni fog és kínlódni szüntelen!
- 25 De bűnhődéstek olly kicsiny leszen . . .
Vagy mondjátok csak: mi volt bűnötök?
Egy nyelv megrontott egy nagy nemzetet
És a díj érte: perenyi örömök.
S a nemzet milliója szenvedett
30 Át nem csak egy — tiz emberéleten
Egy cudarnak órányi kéjeért .
Hah! bűnhődéstek olly csekély leszen !

- De emberektől ne irtózzatok,
Mind tiszták itt a többi emberek,
35 S ki volna az, ki bűnhődéstekért
Hóhértokká lenne — fekélyesek!
Nektek való ez, végezzétek el:
Elárulva majd egy a másikat
Kész lesz büntársát elhóhérlani . . .
40 — S e végrehajtó lesz az — öntudat!

19.

A HONÁRULÓKHOZ III.*

Föl vagytok írva! — Tudjuk kik valátok
 Rosz szellemek szörnyü szülöttei!
 Ne bujjatok az örök gyalázattól!
 Nem rejtenek el ég föld ürei!

5 Halhatlanítva vagytok a dicsókkal,
 S bár lenne égben bűnös árnyatok,
 Egy nemzet átka oda is elhangzik —
 Nektek sehol nem lesz nyugalmatok!

Ti nem kerestetek dicsóséget, hirt,
 10 Sötétség ocsmány denevérei;
 Prédát lesétek egy nép éjelében
 Míg eltakarták vészfellegei.
 De örök bűnhödésül neveteknek
 S tetteitek hirének élni kell,
 15 Míg él a nemzet, bűnötök mártirja
 Hogy sírotokra átkot szórjon el.

Midőn e nép földingató erővel
 Szabadságért vívott: hallgattatok;
 Hitványak! — hisz a nagyok erejével
 20 S erkölccsel szembe ti nem szállotok!
 Ti ekkor imádkoztatok a sorsnak
 Hogy hozna vétékűző éjszakát,
 És zivatart, mellyben ne tudja senki
 Ki adja el a nemzetet, hazát!

25 S a könnyelmű sors vétkes haragjában
 Vitt százfelé sujtó fürgeteget,

*.E költeményt három évig gyilkolták a consorok[!] szanaszét a hazában, a hol csak próbát tettem vele, — és ime mégis él. Hadd dörögjön most gyilkosai fülébe, s ha kidörögte magát, muljék ki esőndes halállal, dalaím közös halálával — mellynek neve: feledés . . .

Aztán meg ne higyjük, hogy korunkban már a honarulásnak is lejárt volna ideje: sőt valamint az erénynek, úgy a bűnnek is nagyobb mezeje nyílt.'

Mely fölgyújtá belháboruk tüzével
A megfáradtan alvó nemzetet.
S a vérnek melly folyott hazát szerezni,
30 Most százfelé kellett ömölnie,
De megromlott honáruló nyelvektől —
S megszűnt dobogni a nemzet szíve

— — — —

Hallátok ezt elkárhozott árnyékok?
Meghalna erre a jók szelleme,
35 Habár azt halhatatlanná teremté
A hazák és világok istene!
Látom mint rohantok a lég ürében,
Koporsótokban szökdel testetek,
Míg a miattatok meghalt dicsőké
20 A sirban imádkoznak értetek! —

20.

MI UJSÁG ?

Mi ujság van a hazában?
Minden által tudatik;
Egünkön egy régen látott
Üstökös mutatkozik:
5 A rég bujdosó szabadság
Számkivetett csillaga,
Mellynek Európába nálunk
Végződik el sugara.

Milly gyönyörű ez a csillag!
10 Nézi ifju és öreg;
Sokan már el is felejték,
Sok nem is ismeri meg.
Haj mert nagyon régen láták
Legeslegutószor őt
15 Hetedik öregapáink
Háromszázzal ezelőtt!

- Pedig milly kedves sugáru
 Boldogító csillag ez!
 Az ember ha látja, szinte
- 20 Szabadabban lélekez.
 Csak az a baj, hogy sokáig
 Még sehol se mulatott,
 Nálunk is volt már egyszer, de
 Csak keresztül utazott.
- 25 Sokan azt mondják felőle,
 Hogy őt a nap kergeti,
 Melly a többi csillagoknak
 Sugarát irigyeli.
 De ez olly nagy, olly erős, hogy
- 30 A nappal megütközik,
 S ha legyőzi, soha többé
 Tőlünk el nem költözik.
- Akkor aztán minden csillag
 Melly az eget ellepi,
- 35 Sugarát hozzánk a földre
 Szabadon eresztheti.
 Szabadság, egyenlőség lesz
 Égen földön mindenütt;
 Vigyázzunk, ez ütközetnek
- 40 Nagy órája mostan üt

21.

G O N O S Z H Á Z A S S Á G

(Szavaltatott az April 9-iki népgyűlésen)

Az igaz, hogy mostan szörnyű nagy kár volna,
 Ha valaki silány meséket mondana;
 Azonba' én mégis olly vakmerő vagyok,
 Hogy egy csinos mesét mondani akarok.

- 5 Mesében nem lesznek tündérek tatárok,
 Minmagunkon történt meg az egész dolog;

És azért remélem, hogy végig hallgatják,
Különb en jót állok, hogy még meg se bánják.

- Szólni fogok én egy szépséges legényről,
10 S ennek dicséretes vitéz tetteiről;
Miként kalandozott szét a nagy világban,
Minő pusztitást tett özvegyek árvákban

- Ez a szépséges szép legény — Ausztria.
Itt lakik nem messze a felső szomszédban;
15 Különb en mint a rossz pénzt ismerni szokják,
Ismeri őtet is a nagy kerek világ.

- Ismertető jelül annyit mondok róla,
Hogy mindig befelé fordult keze lába;
Szeme szájja orra soha száraz nem volt;
20 Ily rút lévén mégis sok szépet hódított.

Bátor is volt, mert nem félt a sötétségtől,
Hét ország megszaladt szemtelenségétől;
Hát illy szép természettel, szívvel fölruházva,
Hódításra indult ki a nagy világba

- 25 No s hát, amint szerte széllyel kalandozna,
Akad egy helyütt egy szép özvegy hazára;
A melly épen nem rég temette el urát,
Elfelejthetetlen nagy Mátyás királyát.

- Oda megy hozzája, vigasztalni kezdi,
30 Halványpiros képét álnokul megcsípi;
Simogatja, hozzá kezd a bókoláshoz,
Nagyon jól állt a bók befordult lábához.

- Szó ide szó oda, elég legyen annyi
Hogy a szép özvegy már kezdett ingadozni;
35 Utójára pedig így szólt a lovaghoz,
Annyi mint a! no hát vezess az oltárhoz

- De erre a lovag hűledezni kezdett,
Mert eszébe jut, hogy másnak ígérkezett;
A vitéz lengyelnek, az elmés olasznak,
40 A torzonborz csehnek s isten tudja hánynak!

De nagyon megtetszvéen az új magyar mátká,
Kár lenne gondolá, derék egy perszóna!
Annyira hogy el is ment az esküvőre,
Ott a szép özvegyet szépen le is főzte...

- 45 Mert mindig mást beszélt mint a szive érzett,
S lett egy gyümölcstelen átkos házias élet;
És az isten, a ki mikoron esküdtek,
Nem a szóra, hanem le a szívbe nézett,

- Nem tartván az undok csábítót hibásnak,
50 Büntetéssel fordult egyre a magyarnak,
És így történt az, hogy három század óta
Örökké e szegény hazát ostorozta!

- Azonban az átok a gazt is eléri,
Mert a magyar haza édes gyermekei
55 Mostan egymás egyetértő szózatára
Kardot rántanak a zsarnok mostohára!

- Ez alatt a régi megcsalatott mátkák,
A szomszéd cseh-, lengyel- s a szép Olaszország
Kezet fogva csupán azért egyesülnek,
60 Hogy a rút csábítót együtt boszulják meg!

Illyen vége lesz a hamis esküvésnek,
S a mesében lévő szépséges legénynek;
Kivánom is, adja a magyar istene
Legyen a legrútabb papucshős belőle!

22.

K E L L É H I V A T A L ?

És hivatalt vállaljak én is?
Már mint én ugy é? — hivatalt?
Szép, gyönyörű valóban a terv;
S nem utolsó a gondolat.

5 Egy kevés munka, s azért a
Szerelmes arcu huszasok
Halk csöpögése csurogása
Nagyon fölséges szép dolog.

- S talán ideje volna is már
10 Hogy meggondoljam magamat?
Hadd lám csak hát: egy porció rang,
Majd egykor tőkepénz, kamat.
És felemás csizmám helyett is
Egy egész ujat vehetek, —
15 Úgy van! nincs mit tovább tünődnöm,
Hivatal után sietek.

- Menj hát az anyaszentegyháznak
Eltévedett birkája te!
Csakhogy megtérél valahára,
20 Eredj az isten nevébe,
Simítsd alá égbekiáltó
Jakobinusi hajadat,
S egy pohárvizben kereszteld meg
Pogány korhely hibáidat!
- 25 No indulj hát a kegyelemnek
Öles hosszú ajtóihoz!
Vesd el magad mint a darabfa
A főnök ur csizmáihoz.
Előtted a rózsás jövődő,
30 Csak egy kevésbé könyörögj ...
Ördög pokol! hát mégsem indulsz?
Hiszen kegyelmes urak ők!

- Nem, nem megyek! ne bántsatok; még
Van egy falatnyi kenyérem;
35 O várjatok csak egy napot még,
Talán majd jobban éhezem
Most elsétálok a Dunához,
S a napsugár alá ülök,
És míg a zápor el nem oltja,
40 Makrapipámból füstölök.

O hadd maradjak, a mi voltam.
Rongyos szabadság! a tied;
Bocsáss meg, hogy ha gondolatban
Mebántottam szentségedet.
45 Hadd látogassam ezután is
Könnyel szentelt oltárodát,
Hadd harcolok megszaggatott, de
Becsületes zászlód alatt!

Ábrándjaim, ti lelkem apró
50 Tündérei! ne féljeteK;
Egy világért se engedem, hogy
Aranybilincsbe verjenek.
Jertek ki bátran a szabadba,
Mulassatok itt keblemen
55 Nyugodt örömmel, ne vessünk jót
Az öreg Szentgellérthegyen.

— De ne bántsuk; hisz tönkre vágta
Szegényt a revolúció;
A jó öreg! ő volt hazánkban
60 A legelső táblabíró.
Mérgében szinte zöldül, kékül,
Majd meg vörös lesz mint a rák,
Hát még ha tréfából fülébe
Súgnám e szót: köztársaság!

23.

ADJON ISTEN!

Adjon isten, a mi jó nincs,
Vegye el azt, a mi rossz!
Verje meg, ki a hazának
Veszedelemet, kárt okoz!
5 Én édes atyámfiai,
Szólanék egy keveset,
S ha nem igaz szóm, az isten
Ugy verjen meg engemet!

- Azt pedig ne is csodáljuk
10 A mostani napokban,
Hogy ha az igaz magyarnak
Oly nagy mondhatnékja van!
Mert eddig a szegény magyar,
Ha valami baj akadt,
15 Panaszkozhatott magának, —
Szólani se volt szabad!

- Hej mert nem csak karjainkon
Volt az átkozott bilincs,
Kötve volt nyelvünkön a szó,
20 A beszéd, e drága kincs!
Csak magával tépelődött,
A ki valamit tudott,
Betörött a feje, a ki
Igazat mondogatott.

- 25 Hej ha tudnák úgy, miként én,
Még a régiebbeket,
Igaz mondásért milyen sok
Jó magyar megszenvedett!
Majd ezt rendre elbeszéli
30 Az igaz istória, —
Én ha most elmondanám, tán
Szívem is meghasadna!

- Elég az hozzá, hogy jóra
Fordult sorsunk kereke,
35 Áldassék is de ezerszer
A magyarok istene!
Kimondjuk most a dolognak
Igaziját, velejét,
S a kinek nem kell igazság,
40 Mi törjük be majd fejét!

Nem volt eddig a szegénynek
Egyebe az ég alatt,
Subájánál, melly véletlen
Nyakacsigáján maradt.

45 Lopott, rabolt, s a szegényt is
Rabolták idegenek,
No de már ezt mindeniknek
Az isten bocsássa meg!

Jövendőben gyönyörűség
50 Lesz már a mi életünk,
Kiszenvedtük bűneinket,
Már többet nem szenvedünk!
Gazdag már most a szegény is,
Mert egyenlő és szabad;
55 Aki most is sopánkodik,
Vigye el a muszka had!

Szép lesz, majd ha minden ember
A hazáért kardra kél,
S a magyarok istenére
60 Tanítja azt, ki nem fél.
Ha valaki szabadságát
Meg akarja sérteni,
A multakra emlékezik, --
És meg fogja védeni.

65 Háborukat is viselhet,
De nem a más javáért;
Saját jó magyar hazája
Szabadság és törvényért.
Majd a hadi sátrak alatt
70 Együtt áldomásozunk,
Mind szabadok, mind egyenlők,
S össze is csókolkozunk.

Akkor aztán rohanjon ránk
Az a szolga muszka nép,
75 Fogadom, hogy sírva szalad
Hazájába, a ki ép.
Akkor aztán majd vigadva
Haza felé indulunk,
S azon a jó magyar földön
80 Széles rendet aratunk!

Ha dél felé jár az idő,
A kepébe béülünk,
Hogy mi hir van a hazában,
Az ujságba tekintünk.
85 S míg jószágaink legelnek,
Gyermekeink olvassák,
Minő nagy és hatalmas lett
A szegény Magyarország!

Nem hiába emlegettük,
90 Hogy megvirad valaha;
Most ugyan betölt csordultig
Kivánságunk pohara.
Igyuk ki most a hazáért
Ezt a teli poharat, —
95 Adjon isten a hazának
Sok jó hazafiakat!

24.

K I B Á N T ?

Ki bántja a magyar hazát,
Ki a magyart? — jaj neki!
Jaj tinéktek ti hazánknak
Újabb ellenségei!
5 Tudjátok-e, hogy magyart még
Egy ember sem bitorolt?
Büntetőnk nem földi ember,
A magunk istene volt!

Régen volt az, körülbelül
10 Háromszáz esztendeje,
Mikor a magyart Mohácsnál
Elátkozta istene.
Elátkozta s megfogadta,
Hogy mindaddig bünteti:
15 Mig saját javára meg nem
Tanul egyetérteni.

Régi dolog, hogy a magyar
Soha egyet nem értett,
Hej! sokat köszönhet ennek
20 A török, cseh és német.
Ezért adta istenünk a
Háromszázas láncokat,
S holmi szedett-vedett néppel
Veregette orrunkat.

25 De azonban egyet gondol
Az úristen odafenn:
„Tud-e már egyet érteni
Az én magyar nemzetem?
S ugyanazon hóhérokka*
30 Verette le láncait,
Kikkel oly soká büntette
A magyarnép vétkeit...

Föláll most a szabad magyar,
S lenézvén hóhérait,
35 Meg-megrázogatja olykor
Zsibbadt, izmos karjait.
És azt feleli kevélyen:
„Véletek nem harcolok;
Béres hajdúim igen, — de
40 Uraim nem voltatok!

A ki rabságomban engem
Bántani mert — gyáva volt;
Az elég szemem fényétől,
Mint napsugártól a folt.
45 De meg lesz tanítva — ki most
Szabadon megtámadott —
A magyarok istenére
Aki felszabadított!”

Igy beszél a magyar ember,
50 Ki habár nem ölt — kiált,

* P. o. Metternich

Miként szájas ellensége, —
De a harcra készen áll.
És azt kérdi: ki bánt — hazám?
Hány ellenség háborgat?
55 Van még egy pár csöpp magyar vér,
Élni fogsz, még benne tart!..

25.

ÖNKÉNYTES DALA

Isten hozzád apám, anyám, kedvesem;
A hazáé a legelső szerelem;
A szabadság harcaiba elmegyek,
S vissza csak a győzelem hoz engemet!

5 Emelkedik a szabadság zászlója,
Ki ne menne, ki ne menne alája?
Héj leéltük a keserves időket,
Mikor érte meghalni sem lehetett!

Keljetek föl régi sirok lelkei
10 Elrabolt szabadságunknak hősei!
Nézzetek ránk, s vigasztalva légyetek,
Nem hiában folyt el a ti véretek!

Nincs ugyan már a magyarban annyi vér,
Mennyi eddig elfogyott a hazáért,
15 Hej de a mi kevés magyar vér kering
Szabadságért kifolyt vérből származik!

Isten hozzád apám, anyám, kedvesem;
Szabadságé a legelső szerelem;
Szent szabadság ha te nem lehetsz miénk
20 Sirjainkon élni fog a dicsőség.

A R A B H A L Á L A

- Kopogtatnak ajtómon lelkemre
 Sejtelmek rózsás felhője száll;
 Azt suttogja egy sötét lakója
 Szenvedő lelkemnek: ,a halál!'
 5 Kedves vendég... de hadd imádkozzam,
 Várj kevésbé, majd ajtót nyitok...
 — Zsarnokok! — egy percnyi szabadságot,
 Csak egy percnyit, a míg meghalok..!

- Mi a börtön sötét éjszakája?
 10 Itten éltem át egy életet;
 Ifju voltam, szellemem szikrája
 Világotott nékem nap helyett.
 De a mit nem vehetett el ember
 Elrablák azt az évek, napok ..
 15 Zsarnokok! — egy percnyi szabadságot,
 Csak egy percnyit, a míg meghalok..!

- Szabadságért éltem én örökké,
 — De ki éli kedvén életét?
 Rabbá lettem, s e kemény falak közt
 20 Összezúztam lelkem erejét!..
 Testvéremmé nőtt már itten a lánc,
 Néküle tán menni se tudok;
 De azért egy percnyi szabadságot,
 Csak egy percnyit, amíg meghalok. !

- 25 Börtönömnek *legelső* vendége
 Jöjj be hozzám jószívű halál;
 Megadod te, a mit emberek közt
 A nagy lélek soha se talál.
 Jöjj be hozzám zarándok csuhádban
 30 Te közös igénytelen barát,
 Zsarnokok! — egy percnyi rabságot még!
 Itt már az ki szabadságot ád!...

27.

SE FÖLDEM SE HÁZAM

Se földem se házam nincsen,
 Egy pár kéz a tőkepénzem;
 Majd a szabadság harcában
 Egy öles föld lesz jutalmam
 5 Ejh, elég lesz az nekem!

Mit nevettek ti gazdagok?
 Tán a honért csak ti haltok?
 Önző volt és lesz az ember
 Haszon nélkül halni sem mer, —
 10 S a halál nem hasznotok!

Hej hogy épen a világban
 Az nem harcol a kinek van!
 Van ezüstötök aranytok,
 S ha a fegyvert eldobjátok
 15 Másutt is lehet hazátok!

De a szegény, a kinek nincs
 Hazájánál kedvesebb kincs,
 Ha elveszti s meg nem halna,
 Hiszitek e, hogy találna
 20 Sírján kívül szebb hazára? !

28.

NÉPROMÁNCFÉLE

Nyári szombat este volt,
 Az erdő szélére
 Várta Ferke Őrsikéjét
 Malac pecsenyére.
 5 Várta soká már a hold
 Jó magasra hágott,
 S már fanyárson kisütötte
 A lopott jószágot.

Hej de Örzi még se jön,
10 Oda minden kedve,
S a malaccal kis kutyája
Mulat a berekbe!

Kanász Ferke Örzsikének
Elment ablakára.
15 S oly keservesen dudált, hogy
Megrepedt a — szája.

29.

JULIUS 22 - ÉN

(Nemzetülés után)

Csak olly nagyon ne szeretném hazámat!
.. Ne kérdjeteK ne bántsatok,
Távozzatok, pusztuljatok ..
Nincs már szavam, nincs énekem,
5 Lelkemben kő az érzelem
S nem csalogány az akarat
Melly lágY dalok szárnyán repül,
Vihar, melly szór villámokat
Átkot, mellyről a vér kihűl

10 Ne báncsatok, ne kérdjeteK;
Olyan vagyok, mint olly idő
Mely a vihart előzi meg;
Csendes, sötét, kétségbeejtő.
Tüzet hányandó bérc vagyok,
15 Még ajakam csöndes, de rajt
Mindent megégető harag
Dühös tajtéka sutorog.
Mért szeretlek népem hazám?
Hogy a harag és gyűlölet,
20 Melly most irántad bennem él;
Ugy vesse széllyel keblemet
Hogy meg ne átkozhassalak ...
A milly igaz, hogy tán ha egykor

Megátkoználak tégedet:
25 E magzatod
A ki megátkozott
Legszeretőbb, leghűbb fiad volt

Órizzen ettől istened!
Mert a gyűlölet átka nem fog,
30 De egy igaz nemes kebelnek
Megtört szerelméből fakadt
Öngyilkos átokhangjait
Meghallgatják az istenek!

30.

EGY ABSZOLUTISMUST PÁRTOLÓ POLITICUS KITÖRÉSE

Mit nekem most a világnak
Fölmagzott politicája;
Országvilág-események
Viharszülte gombaágya!
5 Majmokat majmoljak én is?
Nojss egyéb se kellene!
Engemet nem tántorit meg
A világ forgó szele.

Én törődjem új eszmékkal
10 Mellyeket nem taníték?
Mellyeket a feledésnek
Földje tartott fogva nem rég,
És most holmi napszámosnép
Kikapálta föld alól,
15 S azt beszéli, hogy belőle
Az igazság lelke szól.

Hát hiszen csak hadd keressék
Azt a kedves igazságot!
Hisz talán megérdemelt már
20 Lelkem egy kis mulatságot.

Mondhatom, hogy ujjongatok
Keves egy konfekt nekem:
Magjával unatkozásom
Majd ellövöldözgetem.

- 25 Hiuságtok kártyavára
Az egész, — mi sem több ennél;
S én ki három csizmatalppal
Nagyobb vagyok az időnél,
Én törődjem még a földdel
30 Midőn birom az eget, —
Ide no azt a pohár sört,
Még nem ittam eleget.

31.

M E R E N G É S

- Veszedelmek veszedelmek!
Mikor hagytok már el engem?
Mit tudom már, édesek vagy
Keserük vagytok-é nékem?
5 Ugy van ugy . . . köldus vagyok, vész
Az én éltem kalaúza,
S te hűséges könnyelműség
Sántaságom famankója.
- Mit hazudozol te nékem
10 Jó barátról, szerelemről?
És utósó lesz-e e csep
Ámitásod tengeréből?
Csak repülj velem tovább is;
Én vándormadár vagyok,
15 Nagy a föld, kevés az élet,
Egykor majd elfáradok.
- Ábrándozás képzelődés
Mézes mázos cérnaszála!
Szakadozz el, hagyj lehullnom
20 Akár le a sirhalomra

Emlékezet! idegen kéz
Hazug nyoma van tábládon,
Nem szeretett soha engem
Senki, senki a világon.

25 Szerelem! te mennyországból
Lelkeinkre hulló csillag,
Nem örültem, s ne örüljek
Soha a te sugaradnak.
Céltalan vándorlom én át

30 A sivatag életet;
Te lehullasz, elenyészel,
S nem találsz meg engemet!

Vagy talán te főnragyogsz még,
S nézvén elhagyott utamra,

35 Csak azt várod, hogy találjak
Nyugalmas, csöndes tanyára?
Oh ne várd, ne várd te ezt, mert
Jövésed lesz majd halálod,
Mért a sírra pazarolni

40 Boldogító szép sugárod?

Halj meg amott fönn az égen
Nem ismerten, elfelejtve,
Árnyékkoddal éjjelenként
Sorsom istenét kísértve.

45 És az átkot majd a sorsnak
Lassu hangan mondjad el
Mintha sirom éjjeléből
Boszuért támadna fel!

KÖRÜLTÜNK VAGY TÍZ ELLENSÉG

Körültünk vagy tíz ellenség, ...
 Hát hiszen csak hadd legyen!
 Megint te lész a legelső
 A népek közt — nemzetem!
 5 Dicső leszesz és hatalmas
 Ugy, mint ezerév előtt,
 Mikor Árpád ősapánk tíz
 Ellenséget megtörött

Ne mondjátok, hogy elhagyott
 10 Volna a mi istenünk;
 Tudja ő már — ő ne tudná?! —
 Hogy mi a természetünk!
 Tudja, hogy oda se nézünk
 Egy kutyának minék is!
 15 El se kezdjük, míg ellenség
 Minden ujjunkon egy nincs!

Ránk küldé a mult tavasszal
 A bolondos rác hadat;
 Akkor nem mertük bevenni,
 20 Azokat a sáncokat.
 Jó mulatóhelyünk volt az
 A *néhai* Szenttamás,
 Ha ott rögtön elromboljuk,
 Akkor mi lett volna más?

25 Ekkor nem lett vón dicsőség,
 Elszégyeltük vón magunk,
 S a kis verésért utóbb nagy
 Ajándékot is adunk.
 S annyira megszánjuk őket,
 30 Hogy újra föl neveljük,

S hizlaljuk csak hogy erősb
Fordulhasson ellenünk !

Soha jobbkor ! most javában
Zsivioztak: mulattak,
35 Ezrivel raktak ministert
S választák vajdáikat.
S egyszer a mi Perczelünk csak
Mint a mennykő ott terem,
S megmutatja, hogy minálunk
40 Ezután nincs kegyelem !

Hűséges mócok is már
Kimulatták magokat;
Ne panaszkodjanak, hogy
Zavartuk farsangjukat . .
45 Ott is jókor ütött szélyel
A jó öreg Bem apánk,
Mert a mit ő osztogatott,
Az nem volt *farsangi* fánk !

A szászok is eljátszották
50 A hurrah komédiát,
Magyarosan megfizettük
A *bemenetel* díját.
De minek is tartanánk itt
A föld e szétszórtjait
55 Ezek lesznek majd utóbb jó
Udvari bolondjaink

Tavaszodik már valóban;
Jól dolgoznak a szelek;
Megindulnak a felhők, és
60 A *vándorló* legények.
Majd ha *melegebb* lesz, egyet
Gondol ez a német is,
S egy szép reggel megindulnak
Windischgraec a Jellacsics.

65 Ide jöttek kitelelni
A hazátlan jámborok;

Mit tehetünk róla, mindig
Voltak s lesznek koldusok! .
Hanem már nekünk elég volt,
70 Adjon már most más nekik,
— A magyar vendéglést csak
Tudom megemlegetik.

Azért is csak hadd legyen tíz
Ellenségünk, hadd legyen!
75 Büszke vagy most, de dicső léssz
És hatalmas — nemzetem!
Téged csodának teremte
S ostorának istened:
A kinek mértéke megtelt,
80 Azt fordítja ellened.

Istentől elrugaskodott
Gézengúz nép, mit akarsz?
Hogy mi eddig le nem győztünk,
Tudod-e hogy mért van az?
85 Istenünk akarja, hogy midőn majd
Miénk lesz a győzelem,
Ne legyen már szíveinkben
Számotokra kegyelem!

33.

FRANCIAORSZÁGNAK

(1849.)

Oh napnyugot hazája! mily hamar
Kersztül élted a fényes delet!
Mely előbb még bálványozott, a föld
Kiábrándult és szánja estedet.
5 Elvész a hir és dicsőség, a mit
A szabadságnál jobban szeretél;
Meggyűlölt a szabadság istene,
S halállal büntet e rut vétkedért...

Tekints reánk, kiket nem ismerél,
10 Mert nagyravágyó és kevély valál;
Hisz sasod a völgy ibolyáinak
Bokraihoz csak ragadozni száll.
Nézz ránk, kik küzdünk egyedül csak a
Szabadságért, s piruljon el hired.
15 ... Meghalhatunk, de halálunk dicső
S nem gyalázatos lesz, mint a tied!

Oh nagyszerűen nevetségesek,
Oh szent szabadság arszlán-hősei!
Kiknél csupán divatnak mondhatók
20 Az emberiség szent küzdelmei.
Csak gunyoljátok hát magatokat
— Hisz külszin az, mi nektek élvet ad —
De ne mondjátok a világnak azt,
Hogy honotok most is köztársaság!

25 Te hatalom, hír s dicsőség után
Sohajtozol örökkön, s nem tudod,
Hogy a szabadság legfőbb hatalom
S legszebb dicsőség... s ez öljő bajod.
Szabad léssz majd, de büntetésedül
30 Épen dicsőség nélkül léssz szabad:
Egy ismeretlen nép ajándokul
Adandja vissza szabadságodat!

Oh nemzetem, magyar nép! küzd, remélj!
Szemem könyez, midőn rád gondolok;
35 Látom jövődet: hidd el, oly nagy az,
Hogy bámulásától nem szólhatok.
Oh franciák országa, te neked
Volt szánva e jövő... sirasd, sirasd...
— Ha szenvedél, felejtsd el, nemzetem:
40 Mert istened tenéked szánta azt!

B É R A N G E R H O Z

Mire vársz még, jó öreg, egyetlen
Ifju lélek megvénült hazádban?!
Mire vársz, talán hogy számüzessél
És sírod leld a hódolt Romában?

- 5 Kiegett már néped aetnaelke,
S te égetted azt ki lantodon
Jer mi hozzánk, ez a föld tehozzád
A legméltóbb széles e világon.

Vagy talán van még reményed, — érzesz

- 10 Uj villámot lelked fenekében?
Lángolóbbat mint a régi, melly gyújt
A halott tél hó szemfödélében?
Ó ne hidd... bolygótűz lesz e láng is
Örökálmú rideg sírokon ...
- 15 Jer mi hozzánk, itt a föld, melly hozzád
A legméltóbb széles e világon.

Kétszer ébresztéd föl a világot;
Mindakétszer elaludt, s te élsz még;
Vár az isten oda fenn, ki küldött

- 20 A hírrel: kiküzdve a népfelség!
Ah, de rossz helytt vagy, még megfeszítnek.
Uj kereszt készül a vaticánon ...
Jer mi hozzánk, ez a föld, melly néked
A legbiztosb széles e világon.

- 25 És ha a világ valóban olly rossz,
S olly erőtlen az emberi lélek,
Hogy az álmodott világ-szabadság
Belőle még vágyban is kivészend:
Vannak itt, kik egyuton menendnek

- 30 A megbántott isten zsámolyához,
Jer mi hozzánk halni ... mert ez a föld
Sírnak is legszentebb a világon

A VÖRÖS SIPKÁS

(1849.)

A régiekből ide hozzám,
 Kik éve együtt harcolunk.
 Miért alunnók át az éjt,
 Ha nem virad több hajnalunk?
 5 Ma még igyunk! jó bort ide!
 Éltessek a magyar hazát,
 Hadd mondja holnap a világ:
 Voltak — hős volt mindegyike!

Jer, hadi zászlónk bokkrétája,
 10 Ölembe jer, szép hadleány!
 Mindössze sem sokan vagyunk,
 Hadd járja csók a bor után.
 Pár óra még, s e hült ajak
 Hazám földjét csókolja meg.
 15 Kiáltsatok majd többiek
 Helyettünk: éljen a haza!

Mit ér az, a mit eddig éltem?
 Mi hozzá e pár pillanat?
 Halhatnék csak még egyszer így
 20 Elhagynám mennyországomat!
 Élet, kibékülök veled,
 Kibékülök halálomért;
 Áldlak, hazám, e szavadért:
 Volt — nagyobb hőst nem szülhetek.

25 Virad: föl! föl! Mi haszna várnók
 A fejlődő nap sugarát;
 A csatatér hozandja meg
 Hazánk éjének hajnalát.
 És napja lesz vérünk tava,
 30 Sugári összes sebeink;
 Hadd mondják el testvéreink:
 Ők voltak és él a haza!

KRISZTUS ÉS KORUNK

Én vagyok én, ki még imádlak
 — És egyedül vagyok talán,
 Ki ugy imádlak, mint ohajtod
 — Ezer nyolc s fél száz év után!

5 Imádlak rég, de titkon eddig,
 Mert ellened volt a világ,
 S mit hirdetél, elnyomva még, az
 Egyenlőség, köztársaság!

Te szenvedél még itt e földön;
 10 Oh méltatlan volt rád a nép;
 Azóta hátra s nem előre
 Elfolyt tizennyolc század év.
 Az elv, a mellynek hirdetője
 És vértanúja te valál,
 15 Elnyomatott, és azok által
 Kiket utódokul hagyál.

Hol van tanod s a tanítványok,
 Jámbor szegény halászaid?
 Vészben, nyomorban követőid,
 20 Kiket tanod vérpadra vitt?
 S kik ezek itt e pharizeo-
 Republicanus övesek?
 E gőg, e fény tanítani, avagy
 Vakítani vágy a népeket?

25 Ti szemtelen vak majmolói
 Olümposz isteneinek!
 Ha volna mégis nagyszerűség
 E nagy szerephez bennetek!
 Ah egyaránt letűnt a hősi
 30 A nagyszerű kényuraság,
 Letörpült a polgárerény is,
 S képmutató lett a világ!

— Mit vétkezel te az erénynek
 Legistenibb áldozata?

35 Hogy meggyaláztak és neved lőn
Minden gazságok paizsa?
Ah, de közel van végre a kor,
Midőn megtudja a világ,
Hogy legvadabb rágalmazóid

40 Kik voltak a jesuiták!

Átok fejükre, véghetetlen!
Kik vétkezének ellened,
És bűnbe dönték a világot,
Mit hirdetél, a rény helyett.

45 Hol a pokol, melly megtorolja
E százados gazságokat?
Oh magyarázd meg, büntetőül
Van-e a sírban öntudat?

Eloltották az égi fáklyát
50 A csábított világ felett;
És vezetétek a babonának
Rémeivel a népeket.

Eloltották az ész világát,
Mit te hozál le, s elvetétek
55 Vakhiedelmek mákonyával
A tudatlanság éjjelét.

Átok reád, te hét nehéz bűn
Hét halmu Róma — s kárhozat!
Órad ütött, hiába véded

60 Bitorlott bűnpalástodat.
Eljött az általad kigúnyolt
Isten boszúló szelleme,
És léssz a századok bűnének
Kipusztult Jerusáleme!

65 — S te őskor erkölcs-óriása
Szent és imádott elvrokon,
Eszméd ohajtott birodalma
Fölépülend e romokon.
S a bűnök áldozat-vérében

70 Megkeresztelkedett világ
Üdvezülten rivalja: éljen
A testvérség, köztársaság!

ÉLJEN A KÖZTÁRSASÁG

Nép, dicsó kiszenvedett nép,
 Oh emeld föl homlokod!
 Nézz az égre istenedhez,
 És köszönd meg e napot.
 5 És kiáltsd el, hogy reá le-
 Hulljanak a koronák,
 S hallja meg ég, pokol és föld. —
 Éljen a köztársaság!

Reng a föld, visszhangzik a lég,
 10 Elbujdosnak a sasok;
 A bérc kevély cédrusának
 Koronája csikorog.
 Az isten beszél a földdel,
 . Ki ne hallaná szavát?
 15 Éljen a köztársaság!

Az ítélet napja jött el,
 A jóslat teljeseedik:
 „Bűnben elfolyt ezredév, de
 Nem a kétezeredik.”
 20 Eljött az ítélő bíró
 A megbántott nép s kiált:
 Vesszen a bűn, légyen erkölcs,
 Éljen a köztársaság!

Nem halljátok a leszállott
 25 Igazságnak angyalát?
 S melly a sírokat kinyitja
 Az idéző trombitát?
 Fölkel a történet, a mult
 A temetett gonoszság,
 30 És kétségbeesve hallja:
 Éljen a köztársaság!

És ti a kor rákfenéi
 Királyok — le veletek!

Nincs a földön és alatta,
35 Nincs sehol menhelyetek.
Fölvet a sír, és a kunyhó?
Ott a nép, ott van birád:
Vesszen a bűn szabadalma,
Éljen a köztársaság!

40 Le veletek a pokolnak
Érdemelt lángjaiba!
Fejeteken olvadozzon
Koronátok aranya!
E pokol . . . a nép emléke

45 S átká, melly rátok kiált:
Vesszen a bűn legyen erkölcs,
Éljen a köztársaság!

Nép, kiszenvedett *magyar* nép,
Oh emeld föl homlokod,
50 Nézz az égre istenedhez,
És köszönd meg e napot.
És kiáltsd el, hogy reá el-
Halványuljon a világ,
S csodálkozva mondja veled:
55 Éljen a köztársaság!

38.

WASHINGTON

Háboru van Amerika földjén.
Két híres nép angol s francia
A népeket koncokul tekintők,
Szokás szerint marakodnak rajta.
5 Megesküszik Amerika népe,
Hogy szabad lesz, bármi legyen ára.
Megválasztják Washingtont vezérül,
S szót fogad honának jó polgára.

Áll a harc, s az együgyű szerencse
10 A zsarnok-erőre mosolyog.

Nemes harag s szégyen futja végig
Az ifju vitéz tábornokot.
Be akar rohanni a halálba,
De föltartja néhány jó barátja,
15 S szót fogad, — mert népe úgy akarja --
Amerika legnemesb polgára.

És míg a tél sötét fátyolával
Elaltatta ellenségeit,
Ő szent buzgalommal készítette
20 Győzelemre elszánt hőseit.
És mire a szép tavasz megtermé
A koszorut győztes homlokára,
Amerika szabad volt! — Legyőzte
Zsarnokait legnagyobb polgára.

25 S elnökéül a szabad hazának
Megválasztják polgártársai.
Kétszer elfogadta; harmad ízben
Nem találták őt barátjai.
„A hazának gazdálkodni is kell
30 S fölépíteni mit ledúlt csatája.”
S szántott-vetett, épített békében
Amerika legnagyobb polgára.

— Ezerhétszáz kilencven kilencben,
Bevégzendő a nagy századot,
35 „Fáradt vagyok” — gondolá magában —
„Itt a perc meghalni,” és nyugodt
Elégülten saját két kezével
Elsötétült szemeit lezárta,
S meghalt, rá se gondolván, hogy ő volt
40 Amerika legnagyobb polgára!

B Ú C S U

Isten veled föld, többé nem haza, —
 Többé nem nemzet — nép, isten veled!
 Te becsületes bölcsőm, te a hol
 Most becsületes sírt nem lelhetek.
 5 Isten veled föld, melly gyalázatod
 Nagy szégyenében égsz talpunk alatt,
 Isten veled lég, megfertőztetett.
 Az ámulás rút kigyója miatt!

Isten veled, gyalázatos halott,
 10 Romlottságodban öngyilkos haza!
 Nem ugy öltek meg, s hol dicső hazák
 Szent sírja van, nem temetnek oda.
 Meggyalázott, meggyilkolt egy fiad
 Ki személyednek viselője volt,
 15 De átkozott volt méhed s átkozott
 Méh becsületes jót nem hozhatott.

Mit vétkezem én, és néhány derék?
 Valóban azt csak, hogy szerettelek;
 S mig ámulódat az egész világ
 20 Utálata nem szégyeníti meg,
 Én szenvedek s utált határidat
 Bár kinok közt átkozva hágom át,
 Nem átkoz ő mert hasznodat vevé
 S folytatja másutt átkos vegytanát!

25 Szülők barátok, szerelmem, jövőm!
 Mind elrabolva, örökre oda;
 És ki rabolta őket el? a kit
 Náluk jobban szerettem: a haza.
 És e haza, melly mindent elrabolt
 30 Sírt nem tud adni sírt nyugalmamat, —

Ne égess föld, ne fojts meg levegő,
Míg átlépek gyűlölt határidat.

40.

A SZERENCSEHEZ

- Szép szerencse, vak szerencse
Mit gondoljak felőled?
Te vagy e bolond, vagy a föld
Tesz bolondá tégedet?
5 Világtalan vagy s az egész
Világ szeret tégedet,
S te szegény világtalan, a
Vak világot vezeted?
- Én ugyan nem láttalak még,
10 Isten tudja merre jársz;
Te is a mint veszem észre
Magas palotákra vágysz.
Pedig hidd el, téged ottan
Nem szeretnek úgy soha,
15 Mint a hol megunt testvéred
Él, a gyászos mostoha!
- Azt veted okúl talán, hogy
Háládatlan a világ,
S a kit egyszer fölemeltél
20 Utóbb a nyakadra hág,
Elfelejtván, hogy mit adtál
Ujra elveheted azt,
S hűtlenül elpazarolják
Minden hozományidat?
- 25 Ah de épen ez ok ellen
Százezer példa beszél,
Hogy ki tizszer is elúzótt
Ujra abba szeretél.
És ki érted hön sohajtoz
30 Lenn a börtön fenekén,

Rá se nézsz, mert talán hogy
Örök szerelmet ígér?

Ugy van úgy! . hogy a hasonló
Csak hasonlónak örül,
35 Te pedig a legkacérabb
Minden szépségek közül,
Hitvány és üres fejüket
Látogatsz meg mint magad,
A nagy és bölcs nem kell ők meg
40 Megvetik hatalmadat!

Szép szerencse, vak szerencse
Mit gondoljak felőled?
Hogy ha szép vagy, kár bizony, ha
Eltakarod képedet.
45 Szégyenled tán kicsapongó —
Soh se szégyeld — vétkeidet:
Hisz ha vak vagy, a világ még
Nálad is *szemtelenebb!*

41.

SZERELEM ÉDENE

I.

Eszemadta kis leánya, gyöngyalak,
 Hej mióta téged én megláttalak!
 Talán egyet fordult vélem a világ,
 Hej azóta nekem áll a boldogság.

- 5 Szebb a világ, de hogy is szebb ne volna!
 Szép szemed világol minden bokorba;
 Minden ágon víg madár dalol nekem,
 Mennyországgá változott az életem.

- Huzhatd cigány azt a búsat, ízibe,
 10 Megrepedhet szomoru nótád szive;
 A mely hangod sír legkeservesebben
 Fölvidul és táncra kel a lelkemben.

- És ha a te szemeidbe tekintek,
 S szép szemed sugáriban eltévedek,
 15 A ki téged megteremtett, virágom,
 Az istent is öröместebb imádom!

II.

Ha te volnál cserebogár s repülnél,
 Sebesebben mint a madár, mint a szél,
 Nem kérnék én az édes anyádtól,
 Kifognálak bárhol a nagy világból.

- 5 Ha te volnál árva csillag az égen
 S bujdosóvá lennél a messzeségben,
 Elfognálak — magam sem tom hol, s hogyan,
 Ha bár ott is, hol a világ vége van

III.

Nem éltem még, csak ezután élek
Magamnak, meg gyöngyvirágom, néked.
A világ hadd álljon, a mint állhat,
Miattam cigány kereket hányhat

5 Nem bánom, légy lelkemnek királya
Szivem a te hatalmad jobbágya;
Adó gyanánt vedd el örömitet,
Bánatidat rakd reám tehernek.

De még így is hidd el attól félek,
10 Megirigylik boldog életemet.
Tedd kezedet ide az enyémbe,
Bujdossunk el erdő közepébe

IV.

Virágos zöld erdő közepében,
Egy kis kunyhó szárnya enyhelyében,
A világ minden baját feledve
Öleléssel, csókkal éledegélve

5 Nem lesz ottan irigyünk. Az erdő
Maga is olly boldogság-lehellő;
Minden ágon és minden bokorban
Ádám Éva paradicsoma van.

A szerelem édes bús gyötrelmét
10 Nyögdécselő vadgalambok, gerlék
Lombok alól, hogy ha ránk lenéznek,
Megvigasztalódnak és remélnek.

A szüz rózsabimbókkal enyelgő
Csapongó könnyelmű déli szellő
15 Látva üdvözítő csókjainkat
Tőlünk örök hűséget tanulhat

Virágos zöld erdő közepében
Egy kis kunyhó szárnya enyhelyében
A világ minden baját feledve
20 Öleléssel csókkal éledegélve

V

Sorsom ékes csillaga az égen
Mosolygásodat pirulva nézem.
Eszembe jut az a tenger átok,
Mellyekkel kicsiny hitem megbántott

5 Oh ha e sok átkomat hallottad,
Halljad meg most háladó imámat.
S bocsáss meg, ha minden szenvedésem;
Mellyet eddig adtál — elfelejtem.

Vezettél járatlan vész-ösvényen,
10 Áldozatra tátongó örvényen;
Szörnyek ellen csatába kevertél,
Szivemen sok nagy sebet ejtettél.

De csak azért indítál ez utnak,
Ez volt utja a tündérországnak,
15 Mellyben most lakom — s csak egy vakajtó
Vezet ki belőle — a koporsó

VI.

Emberélet rövid mulandóság
Hiszem, hogy nem örökkévalóság.
De az élet egy pillanatában
Hiszem, hogy örökké valóság van!

5 Midőn ajkak csókban egybefornak,
Égő szívek egymáson dobognak,
S elfeledjük, hogy van mulandóság:
Az ilyen perc: örökkévalóság!

DALOK

I.

Ki álmomban megjelenesz, és
 Fölriasztasz nyughelyemről,
 Hogy rohanva meneküljek
 Szépségednek képzetétől, —
 5 S kiérjek bár a világból
 Képedet én ott is látom,
 E kegyetlen üldözésért
 Lesz é megjutalmazásom?

Szemed fénye gonoszabb, mint
 10 A temető bolygó fénye,
 Legalább hátul kísért ez,
 S van menekvés még előle.
 Forduljak bár jobbra balra
 Szép szemed előttem látom; —
 15 E szándékos kinezésért
 Mi jutalmam lesz virágom?

Ki nappalom rövidited
 Mintha időmet rabolnád;
 Végtelen hosszúra nyujtod
 20 Virasztásim éjszakáját.
 Nálad mulat tán a hajnal,
 Néha oly hiába várom, —
 E mondhatatlan szenvedésért
 Lesz é jutalmam, virágom?

II.

Szerelemnek olthatatlan
 Lobogó vad lángja,
 Vakmerő vágy, vészbeomló
 Gyors Niagarája ...
 5 Titkon égő indulatnak

Féke, szép szemérem
Keserédes szenvedésem
Rózsa-tövis koronái
Hagyjatok el engem!

- 10 Szerelemnek olthatatlan
Lobogó vad lángja
Aranyot festő az égnek
Sötét borújára;
Vakmerő vágy, gyöngybuvárom
- 15 A veszélyek örvényében,
Keserédes szenvedésem
Rózsa-tövis koronái
Ne hagyjatok engem!

III.

Hova fér e tenger érzés
Egy ember kebelben?
Tenger! — még ez mi parányi!
Csak egy csöppnek érzem,
5 Mi vagy hát te szerelemnek
Érzelem világa!
Te vagy é a levegő ég
Mellynek nincs határa.

- Körülvevő és fenntartó
- 10 Az egész világot, —
Mellyet még a költő és bölcs
Ki nem magyarázott?!

MEGHASONLÁS

(1849. végén)

A világ hogy elsilányul!
 A zaj, mely megkábitott,
 Azt hívéd, hogy harc, pedig csak
 Halál vonaglása volt.
 5 Fönn az égen, lenn a földön
 Semmi sincs tökéletes.
 Hitvány volt és lesz az ember
 Egyél, igyál és ne vess.

Mit törekszel jobbra, szebbre
 10 Erőszakos útakon?
 Öldöklésen vett szelidség:
 Káron vásárolt haszon.
 Minden úgy van jól a mint van,
 Semmi sincs fölösleges.
 15 Bűnnel telhetetlen ember,
 Egyél, igyál és ne vess.

Vágysz alkotni maradandó
 Hibátalan műveket?
 Melyeket a mulandóság
 20 Jó előre kinevet!
 Mig föléje az irigység
 Keze szemfödőt keres .
 Bélpoklos, gyógyithatatlan,
 Egyél, igyál és ne vess.

25 Egy magad törekszel arra:
 Boldogítani milliót?
 S ugyanaz terít a földre
 Kinek vágyol tenni jót.

- Jobb bizony, gondolj magadra,
30 S végső nyughelyet keress,
Hova el ne érjen e hang:
Egyél, igyál és neved.

44.

A F E C S K É K

Béranger után

- Mór parton egy fogoly vitéz, kit
A rabbilincs meggörbitett,
— Fecskék, ti a tél ellenségi,
Im újra látlak titeket —
5 Igy szól, — ti kiket a remény e
Forró égaljba követe
Frankhonból jöttök ugy-e, — nekem
Hazámról nem beszéltek-e?

- Több éve kérlek hogy a völgyből,
10 Melyben homályos életet
Szébb jövő álma ringatá el
Hoznátok egy üzenetet.
Ifju virágok közt kigyózó
Kristályhabu patak megett
15 Láttátok zsupkunyhómat ugy-e?
E völgyről oh beszéljetek!

- Tán egyitek ott született, hol
Először láttam a napot;
Itt egy szerencsétlen anyának
20 Szerelmén szánakoztatok.
Ki haldokolva minden órán
Hallani véli léptemet,
S hallgatva sír . . de ez anyának
Szerelméről beszéljetek.

- 25 És hugom férjhez ment-e? hát még
A jó fiuknak csapatát

Láttatok-e lakodalomban
Hallátok-e azok dalát?
S ifjukorom bajtársai, kik
30 A csatákban követtének,
Meglátták-e falunkat, e sok
Barátról oh beszéljete!

Tán ellenségnek utja van most
A völgyben hamvaik fölött;
35 Kunyhómban idegen parancsol
S vizályt szó hugom s férje közt
S nincs már anyám, ki istent kérje
Mig rabbilincsből szenvedek.
Hazám fecskéi, szép hazámnak
40 Bajáról oh beszéljete!

45.

A VÉN CSAVARGÓ

Béranger után

Ez árokban szünjünk meg élni,
Vénülten, fáradt, betegen.
Részegnek tart az elmenő majd;
Annál jobb, — nem szán senkisémet.
5 Elfordul egyik, míg a másik
Egy két garast vet, menjete,
Siessete mulatni; — egy elaggott
Csavargó meghalhat nélkületek!

Vénség öl el; igen, mivelhogy
10 Éhen nem hal meg senkisémet.
Hittem, hogy nyomorom utóját
A kórházban megédesíthetem.
De annyi a szerencsétlen, hogy
Minden kórház tömött zsufolt
15 Eh, utca volt a dajkád, vén csavargó,
Ahol világra jöttél, halj meg ott!

Míg ifju voltam, művészeknél
Kértem munkát, keresetet,
Nekünk nincs annyi munkánk, lódulj,
20 Eredj koldulni, így feleltének.
Ti dúsak, kik mondátok, dolgozz,
Elég csontot vetettetek;
Alván szalmátokon, a vén csavargó
Ezért nem átkozand meg titeket.

25 Mint más szegény, lophattam volna;
De nem, csak tartottam kezem,
Mi több, leszakítám az almát
Mely út melletti fán terem.
Husszor záratták immár reám
30 Ezért a börtön ajtaját,
Elrabolván a vén földönfutónak
Egy birtokát, a napnak sugarát.

Van-e hazája a szegénynek?
Mit ér buzátok, borotok
35 Nekem, ipartok, dicsőségtek,
Egybegyűlt szónokaitok?
Mig ellenség hizott hadával
Mevett falaitok megett,
Ellen kezéből nyerte táplálékát
40 A vén földönfutó és könyezett.

Mint láb alá teremtett férget,
Miért el nem tiportatok?
Vagy mindenek javára tenni
Mért meg nem tanítottatok.
45 Egy kedvezőbb szél és a féreg
Szorgalmas hangyává leendett,
S szeretett vón testvér gyanánt, ki
Most úgy hal meg mint ellenségetek!

A SZOMORŰ SZERZETES

Lenau után

Svédföldön áll egy ó torony,
 Kesely bagoly szállója;
 Eső, vihar játékszere
 Jó három száz év óta.

5 Az emberek, kik egykor benne laktak,
 Örömmel, fájdalommal -- oda vannak

Záporban egy lovag közelg,
 Sarkantyut ad lovának.
 Merengés közt eltévedett,
 10 Jöttén az est homálynak.
 A szélviharban orditozva reszket
 A rengeteg, mint megkorbácsolt gyermek.

Elhiresztelt volt a torony,
 Hogy fényvilágban, éjjel,
 15 Egy csuklyás szellem jár oda
 Oly bánatos bús képpel,
 Hogy a ki egyszer a szemébe nézett,
 Bú szállja meg -- s nem kell neki az élet.

Megy iszony nélkül a lovag,
 20 S a toronyboltozatban
 Beállított lovához így
 Szól könnyeden, vidáman:
 „Nos ugy-e jobb itt -- jőjön bár kisértet,
 Mint oda künn kiállni a szélvésznek?”

25 Az ázott nyeret, zabolát
 A lovon megereszti;
 A zord helyen köpenyegét
 A földre leteríti.
 S még áldást mond porára a kezeknek,
 30 Kik ily erős egy tornyot építettek.

És a mint szenderg, álmodik,
Az éjféli idejében
Horkol, kapál ijedt lova,
A torony boltja fényben.
35 Villog a fal, mikéntha égni látnád.
A lovag szedi össze bátorságát.

Kitágult orral hortyog az
Ijedt mén és vicsorgat,
És nézi a kisértetet,
40 Hosszu sörénye borzad.
S a mint a lelket a lovag meglátja,
Szokás szerint köröszöt vet magára.

Elébe állt a szerzetes
Panasztelt, rémes halkán.
45 Némán sirt arcán egy világ,
Oly búsan — o mi búsan!
A lovag nézi mereven e képet,
És szive gyengül, érezőn részvétet.

Nagy, titkos fájdalom, mitől
50 Átborzad a természet;
Mit sejt egy vérző szív, a kit
Kétségbeesés kerget,
De el nem ér: e fájdalom jelen meg
Szemében a szomorú szerzetesnek.

55 „Oh mondd, mi bánt? mi lehet az,
Mi olyan mélyen hat rád?”
Lecsüggő fejjel a barát
Megnyitja halvány ajkát,
Hogy szörnyüséget mondjon el — az útas
60 Rémülten rákiált: oh hallgass, hallgass!

—Eltűnt a szerzetes, virad.
Tovább halad a vándor,
De többé egy hangot sem ad,
Elmélkedik halálról . .
65 A paripának sem kell többé abrak;
A lónak vége, vége a lovagnak.

S midőn a nap nyugvóra száll,
Sziveik elfogódnak.
Minden bokorból a barát
70 Int, levelek zokognak ...
Merő sebet lát, jajszót hall a légbe
—A ló betántorog a tenger vizébe

47.

NY Á R I D É L

Fejem fölött a nap, körültem
Oly csöndes, néma rengeteg.
Nem rezg a lomb; ha zöld nem volna
Azt gondolnám, megdermedett.

5 Az erdő mintha hallgatózva
Elfojtaná lélekzetét:
Tán várja, vagy hallgatja épen
A teremtő rendeletét?

Vagy tán az Isten átölelte
10 Ezt a virágos csillagot,
S midőn szerelmét rálehelli:
Csupán szeme, a nap ragyog?

48.

A Z E R D Ő B E N

Az erdőben odahaza
Kis gyerek koromban
Hajadonfővel mezítláb ...
Milyen boldog voltam!

5 Pedig akkor a szivemben
Csak egy miliom vágy volt ...
Egy nap mind beteljesült, mind!
Semmisem hibázott.

Jött a babkár és anyámat
10 Kihuztam a házból:
Bicskát, aranyrész sarkantyut
Venni a babkártól.

Egy perc és már elveszítve
Minden a bozótban,
15 Tarka szárnyu szitakötő
Után iramodtam.

S ha a fényes szitakötőt
Épen el nem értem,
Száz pillét fogtam helyette
20 Kis kopolya szélén.

Akkor, akkor az erdőben
Milyen boldog voltam,
Boldog . . . hej még akkor én azt
Nem hittem, gondoltam:

25 Hogy egykor milljom helyett csak
Egy vágy lesz szívemben
Égetőbb, mindent ígérő,
S teljesülhetetlen

Hogy akadok életemben
30 Olyan pillangóra
A ki után szaladnom is
— Szemtelenség volna!

49.

R O M Á N C

Tribli Jakab, Fenster Dávid
A kocsmában összevesztek.
Betört fejjel, véres orral
Mindketten panaszsra mentek.

5 De a bírót mindakettő
Egyformán „informálgatta”;
Okos ember volt a bíró:
Mindakettőt föl vágatta.

Tribli Jakab s Fenster Dávid
10 Ujra a kocsmába mentek.
Egymást újra fejbe verték,
És azután — megbékéltek.

50.

S I R Á M O K

I.

Száll a hegyre barna felhő;
Zúg alatta már az erdő.
Észrevétlen langy lehellet
Rázza a faleveleket.

5 Hajaszáli a vadonnak,
Hervadt levelek szállongnak.
Fecske földet szántva röpdés,
Minden oly merengő, csöndes.

Erdő, mező, merre nézek,
10 Egy nehéz, bús előérzet.
Hosszu árny kísért a réten;
Szél sohajt az erdőn, mélyen

Valami nagy rejtett bánat
Fogja el az egész tájat;
15 Az a bánat, mit az ember
Érez és nevezni nem mer

Az a nagy bú, a mely téged
Vádol, örök nagy természet;
Mely kiégett szívvvel kérdi:
20 Mért születni, minek élni?

51.

II.

- 1 Szól a zene, harsog
Mint diadalének .
El innen, el innen!
Ne örüljek még meg.
- 5 Ne halljam azt, a mi másnak
Dicsőséget hirdet;
Nekem halált, vagy a mi több:
Feledékenységet!
- Oh hogy a mit egykor
- 10 Oly igen szerettem,
A mi vigasztalt, most
Az is ellenségem!
Mintha ebek csaholnának,
Mire a vadállat
- 15 Sebeivel neki ront a
Legsűrűbb magánynak.
- Hova nem hallatszik
Semmi hír harangja,
Ebek vonítása:
- 20 Néma sivatagba
Rohanok én; de mi haszna?
Nyugtom nem találok;
Mit ér, hogy nem látok embert,
Ha — magamat látom
- 25 Szól a zene, harsog
Mint diadalének
Én oly búsnak érzem,
Mintha temetnének;
Mintha temetnének ifjú
- 30 Koránhunyt halottat;
Mintha hallanám zörögni
Saját koporsómat!

52.

III.

1 Föltámadni, mint a felhő
Mely az égre derülten jő,
Azután könyekre törve
Száll alá a szomju földre!

5 Mint a szellő bujdokolni,
Mást altatva nem nyugonni;
Nyomoruság ablakában
Siránkozni — mindhijában;

Megfejtetlen, mint egy álom,
10 Átsuhanni a világon,
Kinevetett, ismeretlen
Fájdalomtól üldözötten

Ugy-e keserű egy pohár?
Itta ezt több jó bolond már!
15 S mind azt hitték, üdvözítnek;
— Nekem már e hitem sincs meg!

53.

IV.

1 Hova lett a nap az égről?
Hirtelen hogy elsötétül!
Mintha állana ítélet,
Valakit kivégeznének

5 Hideg szellő száll a fákra,
Tövig átborzadnak rája;
Mintha hóhér keze volna,
Mely szemeiket befogja.

Halálcsöndesség az erdőn;
10 Néha hull alá rezzentőn

Egy-egy levele a fáknak,
Mintha könnyet hullatnának

Mit sirnának, könyeznének?
Hiszen ők virultak, éltek.

15 Az, hogy mostan elhervadnak,
Hogy szerettek: jele annak.

Volt bimbójuk, volt viráguk,
Szerелеmnap süttött rájuk;
Ölelkeztek a szellővel,

20 Susogtak az éneklővel

Kétségbeesetten arcra
Hullok én is a harasztra;
Szár az haraszt, fődj el engem!
Volt nyaram, s én — nem szerettem!

54.

V.

Mily vidám, örömtelt
A nap nyugovása!
Talán most pillant be
Abb' a szebb hazába?

5 Fekete rom néz le
A hegy tetejéről;
Ijesztő kísértet
A múlt éjjeléből.

Úlj fel, ifju ábránd,
10 Arra a sugárra,
Menj el innen, menj el
Boldogabb határra

Vörös az ég alja,
Szélvihar lesz holnap:
15 Azok a vén romok
Mind mind leomolnak

55.

VI.

Érezem, hogy sírni fogok egykor,
Majd midőn a kihült képzelet
Együtt látja mind a boldogságot,
A mit nem birt, s mégis elveszett

5 S ekkor, miért becseréltem minden
Igaz életkincset botoron:
A koszorút, a gúny koronáját
Összetiprom és megátkozom!

S érzem, hogy örülök majd egykor,
10 És hajamat tépvén, kacagok;
De e kacajon — ha volt, ki engem
Igazán szeretett sírni fog!.

56.

VII.

Én a borjunak megint
Paripája lettem.
Taliánország felé
Mentem mendegéltem.

5 Oly nehéz volt vállamon
Puska és tarisznya.
Veritékem volt a só
Sótalan marcimba'.

De szivem még nehezebb
10 Volt a balfelembe,
Kedvesemnek képe volt
Ebb' a kis szekrénybe.

Mindazáltal pörg a dob,
És a dobszó mellett

15 Csatatér és győzelem
Képein merengek.

Mint egy új Napoleon
Verem a világot;
Fülemen véres babér

20 Koszorúkat látok.

Majd lecsöndesül a dob;
A hegy oldalában
Ringatón zörgő malom
Dörömből magában.

25 Távolabb füves lapon
Kecskék fürge nyája,
És a kecskepásztor egy
Bogárszemű lyánka.

S mintha e kis lány az én
30 Szeretóm lett volna
Isten veled csatatér
Fényes koszorúja!

Golyó ide vagy oda,
Tovább nem mehettem,
35 A kicsiny malomba én
Legénynek szegődtem.

Feleségem lett a kis
Kecskkepásztor, és én
Lettem vó'n legboldogabb
40 A föld kerekiségén.

Megtanultam a való
Élet bölcsességet;
Megtanultam, miből áll
Boldogságod, élet!

45 Elfeledtem s tán azért
Birtam a világot.
Elfeledtem, a mi több,
A mulandóságot.

Mulandóság és világ,
50 Ah ezek jó népek!
Feledékenységemért
Nem is nehezteltek.

Ah de még ezek fölött
Nagyobb hatalom van:
55 A katona-fegyelem!
E miatt lakoltam.

Felfödöztek; dördül a
Halálos ítélet
Szerelemtől lángoló
60 Szivem közepének

— Oly nehéz és mégis oly
Édes volt ez álom.
Valómat egy nyomorék
Koldusképnek látom...

65 Szerellemmel halni is
Sokkal többet érhet;
Nem szeretve senkitől
Mit ér ez az élet?

57.

VIII.

Elhallgass, mert zivatar van,
Mert alattad ing az ág?
Dalod a vihar túlzengi.
Nem figyel, nem ismer senki,
5 S gúnyol a hideg világ?

Dalnokok martir halála
Éhhalál vár egykoron;
És a mi teremti a dalt,
Mit dalod kért, lesz-e az majd —
10 Szerelem — a jutalom?

— Csak dalolj! Szerelem és dal
Önmagának jutalom.
És a világ? — Majd megtapsol,
Koszorut ad — ottan a hol
15 Nem kérsz enni — sírodon!

58.

IX.

Naprul napra sötétebb lesz,
Éjrül éjre hidegebb...
Őlő tél, mely megdermesztesz,
Érezem már szeledet.

5 Itt van, itt leng fürteim közt,
Melyeket vágy, szenvedély
Emelt egykor és füröszött,
Most e szél, e hideg szél.

Diadalmas cselszövőnek
10 Gúnykacajja gyanánt kérd
Hideg szele az időnek:
Vársz-e még, remélsz-e még?

Az esztendő vénül immár,
A virág ellankadott.
15 Őszi nap, késő a fényár!
Hajnal, késő harmatod!

Minek hittél, mért reméltél?
Mi a hit, nem ismered?
Kereszt, mit ha hűn viseltél,
20 Végre rá feszítenek.

Minek hittél, mért reméltél?
Virág, zárd be kelyhedet!
Hallod, e világra unt szél
Mily vadul kacag, nevet...

25 El a hittel, a reménnyel!
Avvagy ám remélj, szeress;
De csordultig tölt reménnyel
Vessz, hogy kétségbe ne ess!

— Koldus élet rongyos élet,
30 Naprul napra rongyosabb!
Arra vársz tán, gyöngö lélek,
Míg a rongy mind leszakad?

Nem, nem, én nem arra várok.
— Szél, üvöltsön viharod!
35 Öld el a még ép virágot!
Ezután én kacagok.

Fájdalom kell e világnak,
Gunykakaj, metsző, hideg;
Hit remény itt nem használnak,
40 E világ nagyon beteg.

Fogyatkozz el, nap, de végkép!
Ingjatok meg, hegyek! és
Feketülj el szelid kék ég —
Legyen kétségbeesés.

45 S majd ha általános éj lesz,
Élesen föl kacagok;
És ha e kacaj sem ébreszt,
— Sírnék majd, de nem tudok.

59.

X.

Mikor a nap süt az égen,
Kigyó jár a zöld levélen,
És irigyen sziszeg alatt;
Búg fölötte a vadgalamb.

5 Mikor nyári nap süt rátok:
Szedjétek meg a virágot,
S élvezzétek — nem gondolva
Se tövisre, se kigyóra

Elmegy a nap — melegével,
10 Megjön a hús őszi éjjel;
Kigyó nem lesz a virágon,
De galamb se szól az ágon !

60.

XI.

Apró lanyha őszi eső;
Sirdogál a vén esztendő.
Egen földön szinte látszik,
Hogy egészségére válik.

5 Alacsony ház, szalmatető;
Veri a szép csöndes eső.
Alszik az ég napja, holdja,
Mintha az is egy pár volna.

Mintha az is egy pár volna,
10 Mint kik itt lenn a kunyhóba
Alusznak alacsony házban,
Alacsony ház — magas ágyban.

Vége van az esztendőnek;
Nehéz munkás nyárnak, ősznek.
15 Kiállották fáradoalmát,
Most veszik el a jutalmát.

Irigyelnéd ugy-e őket?
De nyaradat hogy töltötted?
Ábrándoztam — megkönyeztem.
20 Kiket most megirigyeltem !

Könnyezésed, merengésed
Mit ér az emberiségnek?
Jobb, sirasd meg mult idődet,
Mely nem tér meg soha többet.

25 Szegény legény szőr gubában
Az ugaron áll magában;
Jó pipája vígan füstöl,
El nem alszik az esőtől.

El nem alszik, mint a kedve,
30 Szeretője van eszébe.
Mert van neki — kinek nincsen?
— Csak nekem nem ád az isten!

61.

XII.

Menj el innen, menj el messze,
Nyugodalmat úgy sem lelsz te.
Mig a világ végét éred,
A reménység addig éltet.

5 Legalább addig hiszed, hogy arra,
Merre jár a felhők rajja,
És a honnan hozzád eljő,
Az a meleg déli szellő:

Hiszed, hogy ott szebb az élet,
10 Azt hiszed, mig el nem éred.
Keserű lesz észre venni,
Hogy az, a mit leltél — semmi!

Eredj, fuss, mig erőd adja!
Még rohan az erdő vadja,
15. Bár a sebek egyre folynak,
S alig áll meg — összeroskad!

62.

XIII.

A tükörbe néznek mások;
Én egy puszta kertbe járok,
És magamat látom abban
Egyre dúltabb, halványabban.

5 Árva hang sincs a bokorban.
Lombtalan cser megraboltan,
Hajadonfő néz az égre,
Mintha elégtételt kérne.

Besüvölt a szél a fűbe,
10 Mintha velem csúfot úzne.
A harasztal körülöttem
Táncol a hús levegőben.

Sárga leveleit szórva
Koszorút tesz homlokomra...
15 Részvét avvagy gúny van ebbe?...
Betekintek a szívembe.

És sohajtok, és úgy érzem,
Hogy e szél megérte engem.
És hogy ember e világon
20 Nem volt ily igaz barátom!

63.

XIV.

Mi vagy te eddig mult idóm?
Egy járatlan nem ismert pusztaság.
A buja fűvön át
Sebes vágatva egy vad ló rohan:
5 „A kicsapongás”

Hátán az elkapott gyerekekkel,
Ki hátra már rémülve pillant
Az átrohant
Kétségbeejtő messzeségre

64.

XV.

Száll a madár, száll a fárul —
A remegő száraz ágrul
Hullanak a levelek...

Elfeledtél... meg ne bánjad!
5 Reszketek én még utánad,
Hullatok még könnyeket.

Nem remeg majd a fa ága,
És levele és virága
Hó alatt áll, feketén...

10 Nem remegek én se majdan,
Hideg leszek, mozdulatlan...
S lesz fölöttem szemfödél. !

65.

XVI.

Bujdosik a fa levele,
Viszi a tél fagyos szele.
Gyászkiséret megy utána,
Vándor felleg barna árnya...

5 Oly szomorú hangot hallok,
Nem tudnak ugy a harangok!
Fejem fölött jönnek mennek
Gyászfelhők, és zengedeznek...

Hallgatom a szomorú dalt...
10 Ki sirat el engem így majd?
S nem tudom kitől, de kérdem:
Ki temet el majdan engem?.

66.

XVII.

Viszonszerelem! te égből
Lelkeinkre hulló csillag!
Nem örültem, s ne örüljek
Soha égő sugaradnak?... .

5 Céltalan bolyongjam én át
A sivatag életet —
Te lehulj és elenyésszél —
S ne találj meg engemet?

67.

XVIII.

Hej de nem így volt hajdanában!
Ifju vidám cserjébe jártam;
A zöld levélről azt gondolva,
Hogy koszorú lesz homlokomra.

5 Rózsás reményim mámorában
— Mit most irigylek — akkor szántam!
És szívemet hó napnak hittem,
A mely körül jár forog minden;

Mely azt hívé, hogy szánandó rab
10 Az üldözésben iramló vad;
És szánta a nyögő galambot...
Oly boldog és olyan szabad volt!...

De föluszított szilaj ebek
E szép erdőből elkergettek.
15 Most őredek csaholnak benne,
És néma a galamb szerelme.

A rengő ifju zöld levelek
Csak a távolból integetnek,
És várnak... És vár engem ott a
20 Mereven álló tilalomfa!

— Most mintha fenyves erdön járnék,
Hol szemfedőként leng az árnyék...
S egy bujdosó nesz sugja rája:
Hogy koporsó lesz minden fája!

68.

OTTHON

Meglátogattam szülőimet;
Csupa sziv volt mind a két öreg.
Annyit elcsókoltak képemen,
Majd elállt belé lélekzetem.

5 Láttam a zöld erdőt, mely mögött
Ábrándjaim holdvilága tölt.
Hol hozzám minden bokor alól
Emlékezet madara dalol.

És a kis kert — egy paradicsom,
10 Benne tölt el szép gyermekkorom,
Hol mi éretlen s tilos vala,
Lettem annak fő-fő tolvaja.

Enyhelyen a méhes amoda;
Ott készült el a gubapipa.
15 Haragudtak a méhek reám
(Nagy volt a füst erős a dohány.)

Gyakran elzavartak s a gyepen
Eldobatták a pipát velem.
Mi több? a csíny napvilágra jött,
20 Kaptam aztán fölöstökömöt.

Ott a rét, hol forró nap alatt
Estig öldöstem darázsokat.
Egy gombostüfoknyi méze volt
Mindegyiknek, és ezért lakolt.

25 A sövénynél sátoros lapu,
Ott volt a legelső randevu.
Itt csókolt a kedves Zsuzsika...
S egyikünk se tudta, hogy mi a?

Annyi emlék — s e kedves helyem
30 Mi okon most mégis idegen?
Szemem a távolba téved el,
Csalogat valami innen el...

Tul a messze kéklő hegyeken
Újabb csillag kel föl énnekem.
35 Szerelmemnek fényes csillaga,
Ott vagyok én már odahaza!...

69.

A TORONYBAN ÉJFÉLT KONG AZ ÓRA...

A toronyban éjfél kong az óra,
Felébredtem a sötét valóra.
A merev, a néma téli éjben
Csak én vagyok és a kakas ébren.

5 Gondolok a kedves szeretőmre,
Épen mostan álmodtam felőle,
Nagyon szépet, melly után csak az fáj:
Hogy az álom a vágnak nem használ.

Lélekvesztőn egy tó közepében
10 Voltam én a kedvesem ölében;
Kedvesem az égre néz és mondja
Nagy vihar jó itt veszünk a tóba

Szép beszédü kis okos galambom
Többet is mond, de én alig hallom;
15 A szememre rózsza felhő szállott,
Elfeledtem az egész világot.

Csónakunkon ah — evező sincsen,
Gondolom, hogy ezt is mondta kincsem;
De még ez sem hoz szívembe gondot,
20 „Gyöngyvirágom, csillagom egy csókot!”

Ezután én nem tudom mi történt,
Mintha összevegyült volna föld, ég;
Mintha a föld, és ég mindensége
Vissza esett volna semmiségbe.

25 Csillag, nap, mind elfogyott az égen,
Mind ott volt a kedvesem szemében;
Olyan égés ragyogás volt ottan,
(Bár csak e tűz égne a pokolban!)

Nem tudom volt é vihar felettem
30 Annyi igaz hogy az volt szívemben,
Lázás gyönyörűség zivatarja
Melly kihajtá csónakom a partra —

— Álom álom — ékes tündérország!
Mikor vált be nálam a valóság?
35 Szép vagy, szép s tán boldogságod is nagy,
De te inkább gyermeknek való vagy.

Férfi lettem én a kis fiúból
Többet várok én már a valótól
Nem ohajtom már a lehetlent,
40 S tudom, édes vajmi sok van itt lent.

Add meg nékem a mit a föld adhat
Mindazokból mit világod láttat,
Karjaimba szeretőm — vagy hát ha
Őt nem adod — ne gyötörj hiába! —

70.

ÉDES ÁLOM, BOLDOG ÁLOM

Koldusok istápolója,
Nyomoruság takarója,
Egyetlen egy jó barátom,
Édes álom, boldog álom.

5 Könyörülj, végy föl karodra,
Tarka képes országodba.
Mutass egy szebb, jobb világot,
Mire lelkem mindig vágyott.

Vezess engem szép leányhoz,
10 S ha ugyan van, olyformához,
A ki ilyen magamféle
Szegény legényt is szeretne.

Vezess aztán korcsomába,
Jó fajta kompániába;
15 Ha ugyan van korcsma nálad,
Hol nekem még kontóznának.

Mutass nekem boldogságot,
Valódi tündérvilágot,
Hol kész sonkák szaladgálnak,
20 Vége nincsen a kolbásznak...

Hol a szép leányok, hölgyek
Cserebogárként röpködnek.
S ha az ember kedve tartja,
Kalapjával elkaphatja.

25 Gondod legyen a klímára,
Avagy gyújts be a kályhámba;
S általában adj meg minden
De minden jót, a mim nincsen. . !

71.

GYERE HOZZÁM. .

Gyere hozzám, szeress engemet,
Aranyozd meg szegénységemet.
Alacsony házamba jöjj be napvilágnak,
Sötét éjjelembé arany fénybogárnak.

5 Szegény vagyok — nem tagadhatom,
Nem osztottam földi javakon;
De én tudom hogy ha szeretnél te engem
Valamivel még is bírnánk mindaketten.

A napot majd avval töltjük el
10 Várjuk a szép éjt, hogy jöjjön el;
Oh a nappal minden valódiságával
Föl nem ér egy csöndes éjre gondolással!

Álmodol majd mint a liliom
Forróságról — nyári hajnalon,
15 Melly a szomjuságtól meghajolva, lankad,
S érezi hogy száll az éltető mézharmat.

SZERELEM ÁTKA

I.

Én gyötrelmem, szép leányom!
 Hogy te mint nap, olyan vagy,
 Oh az való! — de nem csupán
 Mivelhogy szépséged oly nagy.

5 A te pályfutásod is
 Ahhoz olyan hasonlatos:
 Szeszélyesen derüs borús,
 Egynek égő, másnak fagyos.

És mint a nap, midőn fölkel,
 10 Lenyugszik egy más világnak:
 Mikor nekem föltámadtál,
 Lenyugodtál — hűtlen! — másnak!

II.

Szeretlek én téged nézni,
 Mikor észre nem veszed;
 Ha mászon merengve, rajtam
 Feledkezik el szemed,

5 S benne egy édes titokra
 Megvillámlik az öröm ...
 Egy-egy tőr minden sugára,
 S én azt szívembe töröm.

Szeretlek én téged nézni
 10 Mikor észre nem veszed:
 Hogy szívem mélyére látva
 Meg ne tudd, mit érezek.

Ne tudd, hogy szerelmem olyan,
Mire nem vagy érdemes.
15 Ha magam ki kell nevetnem,
Legalább te ne neved.

Szeretlek én téged nézni.
Oly szép lánggal ég szemed;
Eloszlatja búmat, mint a
20 Nap a sötét felleget

— S e szép szemek napvilága
És ez izzótűz-ajak,
Mindezek a bitorolt kéj
Oltárán lobogtanak?!...

25 Hazudság, kaján hazudság!
Hol venné e fényt szemed?
A teremtő nem hazudhat,
Hazudnak az emberek!...

Én hiszek szemed tüzének,
30 Mely hajnalfényben ragyog.
Vagy van ember, a ki most is
Megrabolja a napot?...

És ha mégis, és ha még is! —
Oh ez átkos gondolat,
35 Mint a villámlás az éjben
Fölriasztja a vadat,

Midőn az kétségbeesve
Szöki át a völgyeket,
De mi haszna, bárhová fut,
40 Ég, lobog a rengeteg:

Úgy e gondolat szünetlen
Úzi hajtja szívemet —
Oh hogy még enyim se voltál,
S még is későn féltelek!...

45 Nem voltál — és nem lehetsz már
Soha enyim, jól tudom;
Oh tudás, megátkozott fa!
Elveszett paradicsom! . . .

74.

III.

Van-e még egy oltár, van-e még egy bálvány,
Hova térdepelvén, buzgón imádkozván,
Kétségbeesésem enyhülését várnám?

Mit én építettem, ékes templomodat,
5 A hol színről színre imádtam arcodat,
Haragod üszkével magad fölgyujtottad.

Ég az isten háza magasan lobogva,
Hitszegő bélpoklos hiveid csoportja
Kárörvendve nézi és egyik sem oltja.

10 Oh hogy az embernek, gyarló halandónak
Sarától magok az istenek sem óvnak!
Oh, hogy az égiek magok is csalódnak!

Kihozom, megmentem képed a lángokbul,
Elhajtom a füstöt fényes homlokodrul —
15 Oh hogy rajt' a szégyen újra lángba borul!

Hallod-e, hallod-e kacaját azoknak,
Kik téged megcsaltak, engem megraboltak? —
Ők most téged szánnak, engemet gúnyolnak!

75.

IV.

Ujra látlak színről színre;
Halovány vagy, nagyon halvány.
Oh ez alak (szive ugy sincs)
Halhatlan szobor, ha márvány!

5 Templomot emelnének rá,
Benne örökké imádván
Hideg tökéletességét...
Halovány vagy, nagyon halvány...

Szemed fénye beborulva.
10 És alatta a szivárvány.
Szép egéből könyzapor hullt?...
Be halvány vagy, oh be halvány!

Megigértem, de nem hitted,
Szerelmetlen hitetlen lány,
15 Hogy szárnyam van, mennybe viszlek.
Hol vagy most? — oh hogy nézhetsz rám?

El e képtől, el e helyről,
Hisz ez halva van — bitófán...
Átkozott legyen hóhérod,
20 Elítélt, elkárhozott lány!

76.

V.

Látlak én még s látni foglak,
És szünetlen gondolkodok rád.
El nem válok soha tőled;
Mégis, mégis isten hozzád!

5 Oh nem a könyörtelen sors,
Nem a beérhetlen távol,
Nem az élet, nem a halál,
Nem az választ el egymástól...

Van reménye a távolnak,
10 A halálnak van emléke:
Hit vigasztal a balsorsban.
— Ennek is mind vége, vége.

Mondd nekem majd, hogy enyim vagy,
Hogy szeretsz: leborulok rád

15 Véghetetlen fájdalommal...
S azt felelem: isten hozzád!

Feltámadás van a sírban,
Újulás a természetben;
Csak az halt meg mindörökre,
20 A mit benned én vesztettem.

S én elhagyni mégse tudlak!
Hozzád járok és rád nézek
Szóttalan és iszonyun, mint
Gyilkosára a kísértet...

25 S valami fáj mindkettőnknek:
Neked a bűn, nekem a vád.
Pásztoróra kéje helyett
Szellemóra! Isten hozzád!

77.

VI.

Szeretlek, szeretlek régen,
Meg kell végre vallanom;
Szeretlek, bár téged-e, vagy
Érted a kint? nem tudom.

5 Bár a hideg ész pirongat,
És kigúnyol, kinevet,
S annál hangosabban, mennél
Szentebb az, mit érzek:

Nincs ok a teremtő észben,
10 Égen földön hatalom,
Oly erős, mint a mit érzek
Miattad, a fájdalom.

Szeretem éretted a kint,
S viselem a gúnykacajt,
15 Mint a harcos a rongyot, mit
A csatagolyó szakajt.

És hiába félek tőled,
Hiába kerültelek:
Bármit tettem, végre megvan,
20 Miről már nem tehetek.

Mért kerülném még tovább is
Mindenhatóságodat?
Egyszer látni nem elég-e,
Hogy örökké lássalak?

25 Szeretlek — bár tőlem e szót
Nem fogod te hallani;
Hogy te ezt nem értenéd meg,
Súgja nekem valami.

A mit a te szived óhajt;
30 A diadal, győzelem,
Arra elég hideg szó is —
Mit neked az érzelem!

Minek mondjam, hogy szeretlek?
Ha szived örülni tud
35 Hízolgón csengőbb szavakra,
Tudva jól, hogy mind hazug?

Minek mondjam, hogy szeretlek?
Jobban szánlak, érzem.
Örömiden szánakozom
40 Jobban, mint gyötrelmiden.

Nézz tükörbe mosolyogva,
Tekints végig magadon —
Gyönyörű vagy... az vagy, az vagy.
Oh hisz én jobban tudom.

45 „Szébb vagy a csillagos égnél,
Szemed oly szépen ragyog,
Tán az égből is miattad
Hullanak a csillagok

Szép ajakad ingerébe
50 Belehal a gondolat.
Legszebb vagy a teremtésben,
Azért nincs rád hasonlat.”

Tetszenek a cifra bókok?
Ládd, mi könnyük e szavak;
55 Mi sokat akarnak, mégis
Mi keveset mondanak.

Tán magam is tudnám ezt, mint
Holmi udvaronc legyek.
De nem fáj, vagy nem tudod tán,
60 Hogy mindez nem a tied?

Nem kérdéd-e még szivedtől,
Van-e benne érzelem?
Boldog vagy boldogtalan bár,
De — egy, örök szerelem?

65 Halaványul majd a szép arc,
Elvirágzik a tavasz;
Érzed majd, hogy a mit érzünk,
Az mienk, csupán csak az

De késő lesz minden immár.
70 Mit majd akkor érezesz,
Az a késő megbánásnak
Keserü fájdalomja lesz.

S én nyugodt leszek már, mint a
Tűzhegy, mely maga mögött
75 Űzkeivel betemette
Mindörökre a mezőt

Te előtted pedig a mult,
Mint hazajáró halott
Emelkedik rémes váddal —
80 Keserű lesz hallanod

S egyedül léssz, elhagyatva;
Csak e vád ül le veled
Szembe . . . szörnyü szemvetésre
Az elmúlt idők felett.

85 Mondja majd: a tavasz elmúlt,
Hol belőle a virág?
És a meleg nyár gyümölcse —
Tolvajok megrabolák?

Szeretlek . . . de van erőm rá,
90 Hogy ne valljam meg neked.
Ápolod te hiúságod,
Én meg — büszkeségemet.

Szép ajkad egy mosolyával
Őrültké tehetd fejem;
95 De azért nevetni nem fogsz
Oktalan érzelmimen.

Az én átkom, hogy szeretlek,
Még sem olyan mostoha,
Mint e szót igaz kebelből
100 Meg nem hallanod — soha!

Szeretlek, mint egy szép szobrot,
Mit a lázas szenvedély
Átölel, de szerelméről
Vele sohasem beszél

78.

VII.

Mint egy szép halott élsz
Emlékezetemben,
Kit sohasem birtam,
Még is elvesztettem.
5 Éjjel fönn virasztlak,
Nappal megsiratlak!

79.

VIII.

Ne huzzátok, ne huzzátok!
 Nekem minden hangja átok,
 Átok nekem az is, a mi másnak áldás —
 Legyen áldott a kéz, a mely nekem sirt ás!

- 5 Virrasztok az éjszakában,
 Sötétségben, némaságban.
 Sötétség, némaság . . . menyországa soknak;
 Szivemben lobogó lángja a pokolnak!

- Mi történhetett a nappal?
 10 Talán soha sem lesz hajnal!
 Oh ha vele volnék, talán imádkoznám,
 Hogy akár a hajnal soh'se virradjon rám!

- Hajnali szép édes álom —
 Ideje már — légy halálom.
 15 Ne ébredjek föl, róla álmodozva,
 Hadd vigyem el képét magammal siromba!

80.

IX.

- Jár utánad, jár a képzelet,
 Mint szivárvány után a gyerek.
 Ölelő karoddal
 Oly közelre látszol:
 5 Mért vagy nekem mégis
 Elérhetlen távol?

- Ugy tetszel valóban énnekem,
 Mint egy szép szivárvány keleten,
 Mely vidám derűt fest
 10 Sötétült vidéken,
 Jobb reményt elbúsult
 Emberek szívében.

Jár utánad hegyen-völgyeke:
Fölhevült lázongó képzetem.
15 S majd ha mély örvénybe
Hull alá imádód,
Tova tűnsz, s hogy érted
Halt el — azt se látod!

81.

X.

Nem szeretlek mért hazudnám,
Hitegetném magamat?
Ohajtlak, de nem szeretlek;
És szívem majd megszakad.

5 Elhamvaszt miattad a vágy,
Megtébolyít a titok,
Mit nem bírok már viselni,
És ki még sem mondhatok.

Ugy szeretnék szeretni!
10 De nem szabad, nem lehet:
Te nem érted, mit jelent ez;
Te e kint nem ismered.

S ha ismernéd, kinevetnéd;
És mint égő napsugár
15 Fáj, ha a még nyitva álló
Be nem forradt sebre száll:

Mosolyod ugy fájna nékem,
S volna gúnyod mosolya
Keserü, de gyógyító ír:
20 Ne gyógyuljak én soha!

Oh hogy a láz, a halálos,
Midőn végkép elgyötör
— Mert utolsó a mit érzünk —
Már utóbb az is gyönyör.

25 És van elme, a mit mégis
Józan, épnék mondanak,
Rajongóbb a lázasénál,
Őrütnél oktanabb!

Jól tudom, hogy nincs a földön
30 Hatalom, mely betemet
Multakat és nem történtté
Teszi a történeteket;

S érzem, hogy vágyaimnak
Nincsenek reményei;
35 Jövőm üres végtelenség —
S nem tudlak felejteni!

Nem szeretlek ... édes volna
Ezt előtted mondanom;
De mit érne? lekacagná
40 Szavamat a fájdalom.

És te mégse hinnéd el, hogy
Büszke lelkem e szava
Több, mint minden „szeretlek”, mit
Hallani fogsz valaha.

45 Nem szeretlek! de ne tudd, hogy
Drága ez a diadal,
És rövid — hogy ebbe lelkem
Előbb-utóbb belehal.

82.

XI.

Nem tudok én semmit rólad,
Csakhogy szép vagy, szép nagyon.
Szépségedet látom én csak,
Szivedet nem kutatom.

5 Feledem vagy nem is hallom
Mit beszél a sokaság;

Szép vagy, arra gondolok csak,
S a szépség tündérvilág.

Nézd az égen a borúból
10 Kimosolygó csillagot:
Még előbb felhő takarta,
S még is oly szépen ragyog!

Láthatom-e ott a multat,
Hol vakító a jelen?
15 Gondolhatok-e jövőre,
Ha lázban szédelg fejem?

Szép vagy, azt beszéli rólad
És imád mind, a ki lát;
De hogy milyen szép vagy — oh azt
20 Még sem tudja a világ!

Hogy mi szép vagy, azt hiszem, hogy
Én — csupán én tudhatom;
És oly édes — bár egyetlen —
Szívemnek e jutalom?...

25 Oh e kétszinü világ, mely
Még bűnöket emleget
Szépséged napfénye mellett —
Mi hideg, vásott lehet!..

Szegény volt örömben, és tán
30 Az is marad életem;
De ez alakos csoportot
Szánom én és megvetem!.

Marcangolja széjjel a vágy,
Feszítse meg szívemet —
35 Oda adom ... de belőle
Ki nem tépi képedet

Ne tudjak én semmit rólad,
Csak hogy szép vagy, szép nagyon;
Szépségedet lássam én csak,
40 Én szived nem kutatom.

És szeretlek ismeretlen
Tégedet és a napot;
Egyitekben sem kutatva:
Mi lakik benn, mi ragyog?

83.

T Ö M L Ö C T A R T Ó L E H E T E T T . . .

Tömlöctartó lehetett az
A ki a sírt föltalálta;
Vak sötétség kedvelője,
Szolgálélek, vakandpára. . .

5 Legyen bármi a halálban,
Semmivélét avvagy álom:
A halált nem, de azt a szűk
Sötét börtönt én utálom.

Adjatok vadállatoknak,
10 Vessetek ki a tengerbe,
Avvagy hagyjatok szabadban
Magas hegytetőn, heverve.

Tegyetek le egy örökzöld,
Ringató fenyő bokorba,
15 Hol fölöttem tölgyesoportnak
Koronás királya szólna.

Mulandóságról, viharról. .
A mély völgybe lebámulva,
Hova ő is minden órán
20 Leszáll örök nyugalomra.

Körülöttem születnének
Földet ingató villámok,
Még föl is ébresztenének
Egy-egy percre csattanások.

25 — Költőnek, ki egyaránt élt
Hol a földön, hol az égben,
Volna-e szebb sírja mint ott
Ég föld közt, a fellegekben?

84.

BALASSA MENYHÉRT

Győzedelmi zajjal, fénnyel
Viszi a szép Thurzó Annát
Boldog vőlegénye Balassa,
— El is ülte lakodalmát.

5 Mint a vőlegény ohajtá,
Gyors, rövid lett a vigalom,
Éjfél tájban a cigány is
Elaludt már a cimbalmon.

A vendégek elrobogtak,
10 Elfeküdtek a cselédek.
Ős szokáshoz és urához
Hiven — valamennyi részeg.

Részeg a vár ura is tán —
Szeme úgy ragyog, világol
15 És a nyelve oly nehéz lett —
Leirhatlan boldogságtól!

Titoksejtő csöndes éjjel
Ereszkedik le a várra;
Még a halk szellő is elbujt,
20 Mintha valamire várna.

Hallani tán a gyönyörrel
Megtelt szivek dobbanását?
Tündér arcu szép menyasszony
Első csókja csattanását.

25 Meg is hallaná pediglen,
Oly döbrentő csöndesség lett,
Röpülése hallik ördög
Pillangónak — denevérnek.

Közbe-közbehallik egy-egy
30 Ittas alvó horkantása, —
Most elalszik az utolsó
Világ a vár ablakában.

Ki oltotta el? — talán a
Szép menyasszony halk sohajja,
35 Melyet egy bus sejtelenről
Bántva, sohajtott el Anna?.

Irigyeddé lett a végzet,
Jó Balassa, jaj neked már!
Fuss, tagadd meg a gyönyört, mert
40 Kész halál az, ami rád vár!

Elárult a sötét éjjel,
Mely ellenségid takarja;
Háborodva kél föl a szél
S viszi a lángot magasra.

45 Saját szived is elárult,
Mért dobog úgy, hogy nem hallod:
Két ezernyi támadó had,
Döngeti a kapud, ajtód?

Ég a váralj, föl van gyujtva.
50 Már a kaput ostromolják;
Elviszik majd szép arádat,
Még mielőtt megcsókolnád.

Kétezer jancsár s lovashad
Jött el érte Esztergomból,
55 Hogy ha kedvesb életed, hát
Mondj le szép menyasszonyodról.

Lásd, hogy halványulnak a kéj—
Lángra gyuladt piros ajkak,
Hallod a fájó sohajtást:
60 „Ez hát sorsa a magyarnak!

Magyar hölgy hát nem lehet már
Nője a magyar vitéznek!
Vagy különben mit jelentsen
Ez a gyászos szörnyü végzet:

65 Még alig telt párszor a hold,
Első férjem, hős Cseh Gábor
Alig mondta az igent el,
Halni szállt le az oltárról!

Jaj azoknak kik ez átkos
70 Földön látnak napvilágot,
Nem telik le a magyarról
Soha a nagy régi átok.

Hol a kard, menj halni véle,
De előbb üsd a szívembe,
75 Látom, Isten s végezéstől
Átkozott annak szerelme!”

Fájóbban minden kinoknál
Igy panaszlott Thurzó Anna,
Szíve jobban megfájdult rá
80 S szinte meghasadt miatta!

Mély hangján a fájdalomnak
Szólt Balassa: „Mért bántottad
Szent sebeit egy örökölt
Régi hazafájdalomnak?...

85 Ha menyasszonyát kell védni,
E szegény beteg hazának
Sebeire emlékezni
Nincs szüksége Balassának.

Magyar leánynak születni
90 Nagy dicsőség — érdemeld meg,
A veszéllyel te ne gondoldj,
Csak azt mondd nekem: »szeretlek.«.”

Thurzó Anna lelkesülve
Csókot ad rá válaszképen;
95 Hősi bátorság villámlik
Balassa Menyhért szemében.

S kardot rántva, úgy ahogy volt
Hajadonfő, öltözetlen
Rohan a vár kapujára,
100 Hova éppen hág az ellen.

Kiriglár bég épen akkor
Tolta föl fejét előre,
Az aztán a teste nélkül
Hamar is leért a földre;

105 Többi része pedig ülve
Ott maradt a vár bástyáján,
Mintha segítségre hina,
Hébehóba egyet vágván.

Hanem azt a támadó had
110 Okosabban magyarázta:
— Vissza innen! hogy ha kedves
Az Isten szép napvilága.

Ezen közben lóra pattan
Menyhért és dörgő szavára
115 A fölébredt mámort vesztett,
Őrsereg is megy utána.

És ameddig Léva égő
Házai világot vetnek,
Megy nyomába öldökölve
120 A bomlott futó seregnek.

De amidón hadakozva
Leérnek a sik mezőre
S a százszorta nagyobb ellen
Kivehető lett előtte:

125 Saját vakmerőségétől
Elrémülve, álmélkodva
Leereszti véres kardját,
Népét vissza parancsolja.

„Hogy szaladnak a bolondok”
130 — Mosolyogva mond magában —
„Meg ne tudják, hányan voltunk”
S vissza nyargal lóhalálban;

Nyargal vissza, vad zaját nem
Hallja már a harcmezőnek.
135 Dobogó szívéhez újra
Édes ábrándok szegődnek.

Hasad a hajnal keletnek,
Fölkel a menyasszony-ágyról
Thurzó Anna és remegve
140 Néz ki a vár ablakából.

Sovár szeme Balassáját
Keresi: de nem találja, . . .
Fekete volt, hogy elment, s most
Fehér hab a paripája.

145 És gyolcs inge, mely fehérlett,
Most piroslik a sok vértől.
„Ne ijedj meg — szól Balassa —
Egy csöpp sincs rajt az enyéből!

I M R E H E R C E G

Fehérvártt királyi palotában
 Hadvezérek országos vitában.
 A gyűlés-teremnek
 Szomszédja kápolna.

- 5 Szűz szent Imre herceg
 Ott imáit mondja.

Szent történetkönyv előtte nyitva;
 Földi ügy, zaj őt nem háborítja.
 „Tegyetek, mi tetszik,

- 10 Akármit csináltok,
 Végezést nem én, majd
 Az Isten hoz rátok.”

Ellenség közeleg a határhoz,
 Országtanács háborút határoz.

- 15 „Herceg, a buzgóság
 Tán elég is mára:
 Veszélyben a haza,
 Vezérelj csatára!”

Igy a nyers vitézek kardcsörtetve,

- 20 Szűz szent Imre herceg térdepelve:
 „Mit féljek veszélytől?
 Földi ország, vesszen!
 Én hazám, országom
 Oda fön a mennyben!”

- 25 Szent István király betegszik, vénül,
 Mert nagy a bú, mely nemes szivén ül:
 „Még kihal, megérem,
 A nagy Árpád vére...
 Véréen vett hazámnak

- 30 Bizonyos vesztére.”

Vezérek, nép egy hűséget érez
A nagy Árpád fölszentelt véréhez:
Egész Magyarország
Jövendője kétes:

- 35 Szűz szent Imre herceg
Mégsem feleséges.

Hú követek járnak messze földön,
Napkeletre háromszáz mérföldön,
Megtalálják végre

- 40 A legszebb virágot,
A melyet a föld még
Vajmi ritkán látott.

S elviszik, remélve jót előre.

Tesznek most a végső próbakőre,

- 45 Szűz szent Imre herceg!
Most vigyázz magadra,
Hogy méltó lehess a
Nem múltó javakra.

Imre herceg keze összetéve.

- 50 Elmerülve szentek szent könyvébe...
Előtte kitarul
Az örökkön élet,
Ekkor jön elébe
A legszebb kisértet.

- 55 Éj szemével, napsugár hajával,
Földi szépség pokolhatalmával,
Mondja, hogy „szeretlek!
És szerelmem örök!”
Rá szent Imre herceg:

- 60 „Távozz tőlem, ördög!”

Szép királylány, úgy a miként jöve
Vissza is megy háromszáz mérföldre.
S az ármányos lélek

Nagyot kacag ottan:

- 65 „Illy nagy szégyenemben
Még soha se voltam!”

Száll a kétség szent István szívébe,
Könyüs szemmel föltekint az égre.
„Föläldozva ime
70 Árpád vére, népem...
Nemzetem Istene,
Megbocsátsz-e nékem?”

36.

A Z I D Ő

Béranger után

Imádott szépem oldalánál
Istennek híve magamat,
Im hangos órám rézszavára
Az ősz idő meglátogat.
5 Mint félénk vadgalamb, ki látja
Már a keselyű körmöket,
Ah! Könyörülj! — szólítja szépem —
Kiméld szerelmünk jó öreg.

Szemünket rögtön földre szegzők
10 Barázdás homloka miatt;
És láttuk eltűnt századoknak
Porát gyors lábai alatt.
És épen egy újabb virágot —
Már hervadót — pillantva meg,
15 Ah könyörülj! — szól neki szépem,
Kiméld szerelmünk jó öreg!

„E földön én mit sem kimélek,
Sem a nagy égen oda fenn;
Ti csak öregnek ismerétek
20 Örökké — szóla ridegen.
Miről a mult beszél tinectek;
Éltemből pár napot tehet,
Ah, könyörülj! — szólítja szépem,
Kiméld szerelmünk jó öreg.

- 25 Száz első híres nép után még
Más száz híres nagy népeket
Sötétség örvényébe küldtem —
Hol ti is eltűnendetek.
Én boríték be örök árnyal
- 30 Kialvó csillagfényeket,
Ah könyörülj! — szólítja szépem,
Kiméld szerelmünk jó öreg.

- De mégis a kéj földeteknek
Megédesíti bajait;
- 35 És a természet buja fája
Kinyújtja széles ágait.
Törzsén mindennap új gyümölcs hajt,
Mit egyremásra tördelek
Ah könyörülj! — szól neki szépem,
- 40 Kiméld szerelmünk jó öreg.”

- Eltűnt, s az állhatatlan kéjek
Látván, hogy élni sietünk,
A feledésnek bölcséjében
Időt feledtetnek velünk,
- 45 De órám hangja emlékeztet,
Hogy álmaink mi rövidek,
És felkiáltok kedvesemmel:
Kiméld szerelmünk jó öreg.

87.

L Á S Z L Ó V I T É Z

(Ballada)

- Csörg a sarkantyú javában
A királyi palotában;
Szól a zene, messze harsog,
Közbeközbe hangos tapsok.
- 5 Ugy zajognak, úgy tombolnak!
Talán csak nem hadakoznak?
Kedvetölt magyar vitézek
Magyar nőkkel táncrea keltek.

— Mennyi erő, tűz a táncban!
10 Mennyi lehet a csatában!
Ellenséges nép ha látja,
Nem kerül velük csatára.

Annyi a kedv, hogy valóba'
Kevesebb is elég volna;
15 De hogy is ne mulatnának:
Semmi baja a hazának!

Az a haza, — mert hisz annak
Oly magas értelmet adnak!
Mennyi a bitang, ki mondja:
20 Haza az, hol jól van dolga.

És ő nekik semmi bajuk,
Sok a pénzük, jó a boruk;
És isznak gyöngyös pohárból:
Éljen soká Robert Károly!

25 Csevegő ajk, beszédes szem
Mindenfelé a teremben;
Piros kedv mindenki arcán,
csak egy aki néma, halvány.

„Arcod halványodni látom,
30 Mi bajod van édes lányom?
Mire figyelsz, hallgatózol —
A zene oly hangosan szól!” —

„Nem hallod-e édes anyám,
Itt alattunk a vár alján,
35 Fenekén a rút börtönnek —
Nagy nehéz láncok zörögnek.

S a vitéz, ki szenved ottan
Utálatos rabláncokban,
Nem tudod-e, hogy jegyesem,
40 Hogy én csak őt szerethetem?”

Szól a zene, meg-megújul,
Aztán hirtelen elnémul;
Baj esett a palotában,
A legszebb lyány halálán van.

45 „Magyarország legszebb lyánya”
Szól a magyarok királya —
„Nem akarom halálodat:
László vitéz legyen szabad!”

*

Csörög a lánc a vár alján,
50 László vitéz keze-lábán;
Csörög a lánc — de mi haszna!
Talán senki meg nem hallja!

Hozzá ugyan a magasból
Tomboló kedv morajja szól;
55 De a börtön fenekéről
Lánccsörgés hogy hallanék föl?

Heted napja van ide lenn
A sötét, a szűk üregben
Elítélve — étlen szomjan
60 Porrá lenni a láncokban!

S éhnyomor erőt vesz rajta,
Hanyatlik már, gyöngül karja,
Mely a sólyomnál gyorsabb volt
S annyi árulót kioltott.

65 Mint hűtlen barát, ha baj van,
Hagyogatja lassan-lassan
A rosz tápon testereje —
Csak egy még a régi — lelke!

Büszkesége maradt nála,
70 Ez virasztja, ez dajkálja,
Hogy majd mint hűséges szolga
Szemét örökre befogja.

Közel van az idő pedig,
Szeme egyre sötétedik —
75 Ez is oda hagyja holott,
Már neki világosodott.

Bilincseit meg-megrázza
Csak azért, hogy megpróbálja:
Itt van-e még e világon —
80 E kegyetlen rossz világon?

Börtönét még körüljárja
Búcsuzó szemevilága...
Lába előtt egy fehér csont...
— Még tünődik — vajj kié volt?.

85 Lelke újra elsötétül
Nehéz sejtés fellegétül;
Valami a szemét nyomja: —
Az álom, — szelid bakója.

Feje hátrahanyatlóba,
90 Ajka reszket, mintha szólna,
Meg-megzördülnek a láncok —
Imádság-e ez vagy átok?

„Fényes kardom, édes kardom,
Éled már nem villogatom!
95 Oh hogy a gyülölt kezekből
Még egyszer nem vehetlek föl!

Én szerelmem, imádoztam,
Kit soha nem csókolhattam,
Ajkamra, majd ha meghül —
100 Adsz-e egy csókot emlékül?

Hősök és boldogtalanúság
Szülőföldje — Magyarország,
Légy dicső, nagy, — amilyennek
Álmodlak s nem érhetem meg!”

*

105 Sötét börtön fenekire
Mi fehér ereszkedik le,
Leoldani a láncokat,
Fölkelteni a halottat?

László vitéz, mit álmodtál?
110 Ugy-e fõnn az égben voltál?
Láttad isten fényes arcát,
Üdvözültek boldogságát!

Nyiló menyországajtónak
Csattanását is hallottad —
115 És hallottad a mennybeli
Angyalokat énekelni?.

Nem menyországajtó csattant,
Kedvesed csókolta ajkad;
Nem angyalok énekeltek,
120 Szép szeretőd beszélt veled.

Hirül hozva szabadságod, —
Róbert Károly megbocsájtott,
S oly csekélység a föltétel,
Hogy ezentul ismernéd el

125 Csak — mint illik — essél térdre,
Örök hűséget ígérve. .
S a hatalmas Csákok ellen
Hadakozzál a seregben.

S még ez éjjel vőlegény léssz, —
130 — Hallottad-e László vitéz?
Mért nem felelsz hát, mit hallgatsz,
Talán mert nagyon boldog vagy?

Miért nézėsz oly merően,
Mozdulatlan, rémitően?
135 Oh a halál képe rajtad
Nem volt ennyire irtózat!

Vagy már megvetted őtet
Igazán hűn szeretődöt?...
Hova könnyet hullat, forrót,
140 Mért oly hideg a homlokod?..

László vitéz, László vitéz,
Mire való a hideg ész?
Nagy teher az az igazság.
Becsületszó, hazafiság.

145 Szép szeretőd ölel, csókol,
Fölment ez a vádak alól;
Minek az a léleknagyság,
Nem követi a boldogság!.

Nem részegít-e meg a csók,
150 Nem szédítnek meg a hangok
Szerelmesed ajakáról,
„Kegyelmet ad Róbert Károly —

Szabadságod és szerelmem
Lesz jutalmad, gyere velem,
155 — Róbert fején a korona,
Jele, hogy isten pártolja”

László vitéz mit cselekve?
Halhatatlan lesz a neve!
Mert oly álhatatos vitéz
160 Soha nem volt, s tán nem is lész!

„Még egy csókot, egy utolsót,
Hadd legyek egy percig boldog!
Még egy csókot boldogságom!
Aztán érjen utól átkom!

165 Elmegyek a csatatérre
Az igazak seregébe;
Meglehet, hogy újra halok,
— Ami voltam — az maradok!...

Nem elég vitéznek lenni,
170 Hol a kart nem hit emeli,
Nem csatamező az, csárda,
Nincsen hőse, csak betyárja!

Eredj, vidd hirül Róbertnek,
Elfogadom a kegyelmet,
175 Hogy nem börtönben, nem éhen
Halok meg — de csatatéren!

Mondd neki, hogy vegye érte
Údvöm, szerelmem cserébe...
Hogy csak egy maradt sajátom:
180 Mit el nem vehet — halálom!

Mondd, hogy győzni fog — hogy ott fenn
Nagy védője van — az isten.
Hogy győzelmét sejtve, látva
Mentem a nagy szent halálba.

185 S most — szerelmem, boldogságom,
Téged a jó isten áldjon!
Írántad kegyetlen voltam,
Ne sirass meg halálomban!

Szeretlek, úgy mint magamat,
190 De szeretnem úgy nem szabad
Sem magam, sem kedves téged,
Mig hazámnak gondja éget...

Vagy egy nagyobb parancsolat,
Amely tőled tova ragad:
195 Becsület és Magyarország...
— Én szerelmem — isten hozzád!"

*

Rozgony véres mezejének
Oly szomorún szól az ének:
Honnan jó — a temetőből,
200 Vagy a haragos felhőből?

Árva szeretőnek jajja,
Elesett hősök sohajja
Elvegyülve a szélvészben
Jár a szomorú térségen.

205 Jaj de szomorú történet,
Jaj de búsan szól az ének!
A jobbak az igazabbak
Mind elestek, mind meghaltak!.

BOJTÁR BANDI

Ég a nap az erdő fölött,
 De hűvös van a csaltban;
 Ül a szellő, a madárnak
 Lélegzete is alig van.

5 Rózsabimbó feje hajladoz,
 Meleg sugár édes álmot hoz;
 Pihen a pillangó a fűben,
 Csak az illat jár az erdőben.

10 Csak az illat
 S a tüzes
 Szerelem:
 „Szivem rózsám
 Mulass még
 Én velem!

15 Hideg a fű,
 Selyemlágý,
 Harmatos;
 Minden hallgat,
 De nem ránk,
 20 Hallgat most.

S mit törődjem
 Az egész
 Világgal?
 — Telipiros
 25 A szűröm
 Virággal.

Szerellemmel
 De telibb
 A szívem.

- 30 Csak te, babám,
Te magad
Légy hívem.
- Nem leszek én
Hűtelen
- 35 Te hozzád;
Ne iruljon
Piruljon
Szép orczád.
- Csak az Isten
- 40 Láthat itt
Bennünket,
És az Isten
Tudja, hogy
Szeretlek!
- 45 Szelid a fű, vadvirágos, de még is
Leteriti Bojtár Bandi szürét is.
Fű virág közt kigyó, tüske lehetne,
S Örszikének puha, gyöngé — mindene.
Ha tuskétől egy csöpp vére hullana,
- 50 A nagy erdőt felgyujtaná miatta!
Pedig a zöld erdő az ő tanyája,
Csak ott legel, csak ott javul a nyája;
S ha ő neki se nyája se erdője,
Földönfutó se lenne jó belőle.
- 55 Haj de nagyobb baj van immár,
A szilaj nyáj tilosban jár;
És a vadász rád lesett:
Szegény Bandi, jaj neked!
Ideje nincs számóczának,
- 60 És mit hallott?
Mintha epret szakítnának,
Olyan hangot!
- Kómeredt a fa levele,
Nem játszik a szellő vele,
- 65 És mi rengeti a galyt,
A sűrűben mi sohajt?

Hegy völgy mélyen alszik, hallgat,
Nincs nyögése vadgalambnak,
S halk de sűrűn mi dobog?
70 Talán szívek — boldogok?!...

És kiált a vadász hetykén:
„Ki a sikra, híres legény!
Nem megmondtam idejibe:
Imádkozni se járj ide!
75 Mennyi kárt a nyájjal tettél,
A rongy lelked annyit sem ér!
Nagy a te hibád, igen nagy,
Adod ide a szűrőd, vagy...”

Dagad, jár a Bandi melle,
80 De haragját türtőztette,
„Nagyságos erdőkerülő uram!
Könyörüljön most ez egyszer rajtam
A szűrömet, a szűrömet
Azt nem adhatom, nem lehet!
85 A mi kár az erdőt érte,
Majd eleget tesztek érte.
Egyyel mással tudja, hogy
Szerit ejtem valahogy.
Ne kívánja szűröm,
90 Nincs egyebem égen földön;
Ez a járó tanyám, házam,
S a mi több, menyasszonyágym!
Mától fogva ketten lakunk benne:
Azért kérem, ezt ne követelje.”

95 De a zord vadász nem tágit:
„Ha szűrőd nem, ugy e lányt itt
Beviszem az uraságnak:
Ez elég lesz majd váltságának,
Sőt aztán a zálogot
100 Alkalmasint te kapod!”

És mindebből látható, hogy
A vadásznak ha nem is sok,

Egy kis esze még is volt.
Hanem azért mégis megholt!

- 105 Mert nagy szerencsétlenségire
Bandinak meg helyén volt szívé.
És sül a fegyver, villog a balta,
Elesik a vadász — halva.

*

- Bojtár Bandi nagy búsan
110 Bucsút vett a nyájtól;
Búcsút vehet maholnap
Az egész világtól,
Összevissza út nélkül
Jár-kei az erdőbe,
115 Törött út vagy töretlen,
Mindegy már előtte.
Földre süti szemeit,
Talán azt vizsgálja,
Melyik út nem vezetné
120 Szomorú halálra.
Szól a rigó nagy vígan,
De ő nem azt hallja.
Mintha szólna messziről
A lélekharangja.
125 Játszadozik a gyepen
Sudaras fák árnya;
Azt gondolja, fekete
Éhes holló szárnya.
Éjszaka van, rejtőzik
130 Vadon sűrűségbe,
Leásná talán magát
A föld közepébe.
Mindig egyet álmodik,
Gyűlöletes álmot:
135 Falu végén fehér fán
Fekete virágot.
Homlokán érez hideg
Halálverítéket!

Érezi, hogy vére fagy,
140 De aztán fölébred.

Még az álom szelid volt,
A valóság szörnyebb;
Homlokára kedvese
Ejt keserves könnyet.
145 És tünődik, hogy mit ád
Ennek majd az Isten,
Aki annyit szenved és
Kinek vétke nincsen?
Szegény! egykor ő lakott
150 Szíve közepébe;
Most helyette ott van az
Akasztófa képe...

*

Elmult a nyár, gyilkos hideg lett,
Dérré fagyott harmat, lehellet.
155 A lombos erdős hegyorom
Most olyan száraz, fekete,
Mint a korom.
Egy csipkebokor-ágon
Kis cinegemadár szól,
160 Oly siró szomorún,
Akár azt mondaná:
Circumdederum!
Vaj mi lehet, mit ugy sirat?
Tán azt a szegény magzatot,
165 Ki Örszike ölében megfagyott?

*

Az igaz, hogy furcsa egy történet,
No de jó egy esteli mesének.
Nem új, nem különös valami,
Fájdalom, nagyon mindennapi.
170 Ah, de az én lelkemre járnak
Oly szomorú ijesztő árnyak.

A csillagok helyett, terjengő
Borujában az égnek,
Ugy tetszik, mintha temetési
175 Fáklyákat égetnének,
S a sötétkék felhők gomollya
Mind fáklyafüst és hamu volna.

Fölijedezve a falevelek
Egy fa körül meg-megrezzennek.
180 S bár lelkemet a sejtés készíti,
De nem merek e fára nézni..

*

És immár nem érzik rajta,
Úri-e vagy parasztfajta?...
Érdekesen halaványon
185 Alszik együtt mind a három,
S mintha nem is nyomná vétek,
Nyugodtan az égre néznek.

És a tilos erdő lett
Szabad temetőjük,
190 Falevélből könnyű a
Sirhalom fölöttük.

Nehéz felhő megkönyezte,
Fülemüle megsiratta,
Sötét erdő elgyászolta...

89.

K Ö L T Ő B A R Á T O M H O Z

I.

Nem mondom, hogy barátod vagyok,
Te se mondd azt soha énnekem.
A mi a gyöngék közt esküszó,
Legyen az közöttünk sejtelem.

5 Ne legyen szívünknek cégére,
Mint akármi hitvány kocsmanak,
Mit a szél elhord, mit pajkosok
Göröngyökkel, sárral dobálnak.

Hidd, hogy a világ rossz; de ne hidd,
10 Hogy ne volna párod erényben.
Meg ne állj sötétült utadon,
Mig egy csillagot látsz az éjben.
Gyöngé lelkek vétkes ürügye:
A világ, az ember hibája.
15 Nem a föld sötét, beteg szemük
Von fekete fátyolt reája.

Kiket hún szerettél, emberek
Hagyjanak el bár mind hűtlenül:
Hidd, hogy él *egy* távol, ki igaz;
20 S ha hited van, nem vagy egyedül.
Ha szeretsz és nem tudod, miért?
Elhihedd, hogy igazán szeretsz.
Legyen őrzött, szent ez érzelem!
Boldogságod drága gyöngye ez.

25 És ha — mint e fájó életü
Kishitű csoport hireszteli —
Volna e világ valóban oly
Elvetemült, bűnökkel teli:
Mi magas, nagy volna a tudat:
30 Nála jobbnak lenni, jó barát!
Egyedül kilátszani a bűn
Özönéből, mint egy Ararát!

Egy az átok, egy a szenvedés,
Mely kísérend életünkön át;
35 És ha egy a sor, mely szétszakít,
Mint az égbolt két szép csillagát:
Legyek csillag, mely ragyog, a mig
Sötétség borítja az eget,
S örömben elhalványodom,
40 Ha te majd a hajnalt hirdeted!

KÖLTŐ BARÁTOMHOZ

II.

Nem ért minket soha senki!
 A mennyit mi gondolunk,
 Mind kevés az, amit abból
 Kifejez a mi dalunk.

- 5 A minek örülni tud más,
 Szánjuk vagy nevetjük azt;
 S a mi nekünk fáj, nem értik,
 Dehogy értik a panaszt.

Nem ért minket soha senki.

- 10 Mind hijába dalolunk.
 Barátom, mi e világon
 Mindig egyedül vagyunk.
 Forró vulkán a mi szivünk,
 Fagyos hóhegy a fejünk.
 15 Jaj a földnek, ha kitörnénk;
 És hahogy nem, jaj nekünk!

Nem ért minket soha senki!
 A mennyi a mi bajunk,
 Csak úgy lehet elviselni,

- 20 Hogy magunk rá — kacagunk.
 Az igaz, hogy e kacajtól
 Megörülnénk annyiszor!
 De hogy így se boldoguljunk,
 Átokul azért a bor!

- 25 Nem ért minket soha senki.
 Bujdosunk mi, mint a szél;
 Mint az elátkozott lélek,
 Mely se nem hal, se nem él.
 A viharban, a felhőkben,

- 30 A felzúdult tengeren
 Hallják a mi hangunkat, de
 Meg nem látnak sohasem

91.

B Ű C S U

Az ítélet szól a tornyon:
Űt az óra, fõnn a horgony;
Menni kell — Isten veled.

Utójára most csókollak...
5 Oh hogy most érzem, tudom csak,
Mennyire szerettelek!

Néma ajkad oly beszédes,
Soha se volt olyan édes;
Olyan édes — és úgy fáj!

10 Elhagyom én e vidéket;
De el nem fõd soha téged,
Nincsen az a messze táj!

A hajón a könnyü podgyász,
A szivemen a nehéz gyász,
15 Az égen sötét ború.

Most csõngetnek utójára —
Az ítélet trombitája
Nem lehet oly szomorú!

92.

V I S E G R Á D O N

(Tõredék)

Erre vitték, itt a könnye,
Mit hullajta kemény kõre.
Nem lehet-e letõrõlni,
Itt marad-e mindõrõkre?!

5 És mi leng amott a szélben?
Ékes fûrtje, haja szála.

Úgy viódik vele a szél —
Hogy kitépje, de hiába!

Kitekerte rég a tölgyet,
10 Tornyot, falat romba döntött,
És nem bírja elragadni
Ezt a vérre száradt fürtöt.

Rá szakad a terhes felhő,
Mint a zápor hull a villám,
15 Gyújt a kénkő, ragad az ár;
Minden pusztul, fagy a sziklán.

Csak e fürt nem vész el onnan,
Meg az a szép piros szalag,
Hófehér mell piros vére,
20 Merre a kiséret haladt.

És nem alszik meg az a vér
Feketére soha, soha!
Oly rivó piros maiglan,
Mintha most is egyre folyna.

25 Megorgyilkolt szűz szemérem
Vére az ott, szégyenlángja,
Örök néma panaszával
Az ítéletnapot várva.

És nem vár hiába, oh nem!
30 Lesz ítélet, nagy ítélet!
Jertek ide hallgatózni
S hinni, hogy ha nem hinnétek.

Éjjel, mikor alva jár a
Hold a felhőtornyos égen,
35 És a föld úgy hallgat, mintha
Féltené őt minden lépten:

Tulvilági némaságban
Integetnek a bús árnyak,

Mintha valami tilalmas
40 Nehéz titkot ringatnának;

Nyögnek a fák, reng a felhő,
Sötét száju barlang mormol
Nehéz rémes álma közben
Kisértő véres napokról.

45 Hallgat a szél, és a várnak
Vas kapuja még is csattog;
Eszeveszett öreg ember
Vagdalja belé a kardot.

És hörögve szórja átkát;
50 Mire gúnyosan kacagnak
Az erőszak emlékéül
Maig álló délceg falak.

Délcegek, pedig hijába!
Fogott mégis a sok átok.
55 Oda van a hatalom, fény.
Oda vannak a királyok.

Oda vannak mindörökre,
És most minden olyan néma,
Csak a mélyből egy sohajtás,
60 Egy nyögés hallatszik néha.

Valami nagy fájdalom van
Ide élve eltemetve,
A mit el nem fojthat a sír
Örök halma, sötétsége.

65 Van itt bánat, van itt átok,
S egy megátkozott reménység,

Mely a vastag éjben egyre
Hiteget, hogy megvirrad még.

Szikla, szikla büszke szikla!
70 Minek állsz te, mire vársz még?
Oh ha neked lettem volna,
Elsülyedtem volna már rég!

Fejemen a Duna árja
Összecsapott volna régen!
75 Vagy haragos homlokomat
Szétszakitná a düh, szégyen.

•
Volna arcom mint a tied,
Volna bár oly kemény márvány,
Az egek villámesőjét
80 Csak nevetném, csak kacagnám.

De a szégyen, a gyalázat
Szeplőit el nem viselném,
Dicstelen, de szennytelenül
Alunnám a Duna medrén..

(1856.)

93.

K É T R O M Á N C

(Laukádia)

I. a 13-dik századból.

Reszkető kíváncsisággal
Száll a holdfény ős romokra,
Egymást boldogítja ottan
Sundabunda és Sarolta.

5 „Visszatérek és elveszlek
— Esküszöm — három hó mulva — !”
Liliomszelid Saroltát
Hitegette Sundabunda.

De keblében Sundabunda
10 Hordoz álnok sziklaszívet,
Ugy ott hagyja jó Saroltát,
— Hogy soha se látja többet.

Háromszor mult a három hó —
Liliomszelid Sarolta
15 — Hogy megmentse becsületét —
Megőrült a kolostorba.

II. a 19-dik századból.

Özön verset és novellát
Nem hiába ír Peregrin —
Szellemének ideálja
Rándévút ad néki Hermin.

5 A fogyó — a halvány holdra
Eske hűséget Peregrin —
Telik a hold — vörösödik,
És már megcsalatva Hermin.

Őrült nőről, kolostorrul
10 Szép novellát ad Peregrin,
— Vége a romanticának!
Nem érti magára Hermin.

Sőt nyakára jár, s nem óhajt
Hallani se kolostorrul —
15 És oly *józanul* beszél, hogy
Jó Peregrin — megbolondul!

M Á T Y Á S T R É F Á J A

- Mikor *Mátyás* Német-Újhelyt
Ostromolta. . . .
Hajh! hogy elmúlt a dicső kor,
Be szép volt a!
- 5 Mint a sugár a nap után, ha
Beestellett,
Repül hozzá örömmel az
Emlékezet. . .
Örömmel és mégis a szem
- 10 Könybe lábad:
Ragyog benne gyászló öröm,
Büszke bánat! . . .
No de cseppet félre, bánat,
A dologra! . . .
- 15 Mikor *Mátyás* Német-Újhelyt
Ostromolta:
Akkorában kelet ura,
Mahmud zultán,
Szólt hűséges emberéhez:
- 20 „Eredj, szolgám,
Ékes nyelved-, szép elmédnek
Hire nagy van,
Most mutasd meg, mi lakik ben
Bölcs agyadban,
- 25 Eredj, hívem, nagy Mátyáshoz,
Föl Budára,
Mondd, törökök ura neki
Ezt kívánja:
Hogy közöttünk mindörökre
- 30 Legyen béke;
Legyen övé a világnak
Egyik vége,
És a másik majd enyém lesz
Tudom, egyben,
- 35 Csak mi egymást ne rongáljuk
Eztán ketten.”

- Nem volt sok a török zultán
 Kivánsága.
 Tán a jó ur a jövendő
- 40 Képit látta ?...
 S tán másként is állanának
 Most a dolgok,
 Ha a követ el nem veti
 Ugy a sulykot;
- 45 Mert a jámbor vala épen
 Olyan ember,
 Mint ki ugyan sokat tud, de
 Keveset mer.
 Ujhely alatt Mátyást s hadát
- 50 Megtalálja,
 Vezérek közt tudományát
 Veti-hányja.
 Mondja, hogy a földön ember
 Nincs teremtvé,
- 55 Kit szavával — mire akar —
 Rá ne venne.
Magyar Balázs megsugá ezt
 A királynak.
 Az mosolyga, s megörült a
- 60 Jó tréfának.
 „Mátyást — ugymond — e világon
 Ugy ismerik,
 Hogy szereti a tudomány
 Embereit:
- 65 Ne legyen hát panasza, hogy
 Megvárattam:
 Jöjjön a bölcs férfiu e
 Pillanatban.”
 De azonban jelt adott a
- 70 Támadásra:
 A dőrejnekn, csatazajnak
 Nincsen mása.
 Haragtorzas sörényszárnynyal
 Száguldoznak
- 75 Jobbra-balra sarkantyúzott
 Csatalovak;
 Mintha len a pokol mélye

- Feldörögne:
Száz dörögő ostromágyu
80 Megy előre,
A nap is a szelid égen
Iszonyodva,
Takarózik tűzokádó
Füstgomolyba.
85 Mint prédára kerekedő
Gyors karvalyok,
Büszkeségtől fényes, görbe
Magyar kardok,
Kivillannak a hüvelyből,
90 S világítanak:
Hír, dicsőség ösvényére
A harefinak.
S mintha majd ítélet napján
Letaszitva
95 Hullanak a csillagok mind
Összevissza:
Ugy repülnek a süvöltő
Golyók itten.
Mátyás király áll közöttök,
100 Mint egy Isten!

*

- Jön a követ, jön a követ —
De hogyan jön!
Nem állt ő még soha ilyen
Ingó földön!
105 Tudott mindent — sokat tanult
Egyiptusban,
De ezt nem tanulta, nem volt
Ilyen tusban.
Meg nem tudja fogni, hogy van
110 Okos ember
És király, ki e veszélynek
Állani mer.
A beszédre legkisebb volt
Most a gondja,
115 Csak tünődött: mondja-e, vagy

- El se mondja?
„Üdvözöl a... üdvözöl a
Török zultán...”
Golyó süvölt, és a beszéd
120 Elhal ajkán.
Egyik csatlós már a földön
Szörnyet halva;
Kimerevült ifju arca
Még sápadva.
125 De a tudós követ ur még
Jobban sápad,
Hogy megveszi Mátyás szivét
A sajnálat.
„Eredj vissza az uradhoz,”
130 Szól nyugodtan,
Mondd neki, hogy küldök embert
Még e hóban,
A ki, hogyha rábeszél
Nem tud épen
135 Ugy, miként te, de tud szólni
Hogy megértem.”

*

- Megy a követ; mindazáltal
Kár volt érte,
Hogy valóban böles fejét ily
140 Gyász sor érte.
Törökország határáig
Szótlan elment,
De tovább már nem vihette
El a szégyent.
145 Terebélyes szép tölgy állott
A határon,
Rábeszélő bús dal szólt az
Egyik ágon:
Megerszerette azt az ágat,
150 S válasz helyett
Szolgájától haza küldte
A zsineget...

1856

95.

GINA EMLÉKE

I.

Szeretsz-e te, vagy szeretél-e már —
S ha nem — szeretsz-e valaha?
Forró-é a nap keble, vagy csupán
Visszaverődő sugara?

- 5 Lehet-e az, hogy csak egyet szeress
Te, kit egész világ szeret?
Talán — talán — hisz csak az bizonyos
Szeretni nem fogsz engemet.

- Méltatlanabbat fogsz szeretni majd,
10 Mint ez történik rendesen;
Ez átok az, mi végett soha nincs
Egész mennyország ide lenni

- Ha engemet szeretnél! — oh hisz ugy
Kijátszanád a végzetet:
15 Az örökkévaló is irigyel
Ilyen mulandó örömet !.

96.

II.

Szeretsz-e te, vagy szeretél-e már,
S ha nem — szeretsz-e valaha?
Oly pazar a fény arcodon ! — s nekem
Valami súgja: nem, soha !

- 5 Sötét, de édes a tapasztalás,
Mely vigasztalja vágyamat:
Te senkit sem szeretsz — oh mert hiszen
Hideg a szív a fény alatt

III.

Elfogy a nap, az én napom
 Közeleg a sötét óra ...
 Oh ne kérdezz, mi bajom van?
 Oh ne nézz most homlokomra!

5 Szép vagy és hatalmas — hányszor
 Mondtalak mindenhatónak!
 Űres bók, édes hazugság ...
 Menj, kerülj, hogy el ne hervadj

Ne tudd, hogy ez óra ellen
 10 Tehetlen minden bűbájd;
 Hogy van a mi nagyobb annál:
 A lelkemen fekvő átok

Ne kutass, ne nézz lelkembe
 Isten őrizzen meg attól!
 15 Légy kacér, víg, csapodár, csak
 Óvd magad a gondolattól!

Nézd a jégfelhőt az égen:
 Észrevétlen hideg árnya
 Halványan száll a gyanutlan
 20 Örömben égő virágra;

Keble áthül, megrázkódik
 Alig sejti, hogy mi érte;
 Ragyog a nap, ragyoghat már!
 A virágnak vége vége

25 Őrizkedj a gondolattól!
 Ne nézz most lelkem mélyére;
 Ha forrong, ha zúg a tűzhegy,
 Vigyázz, hogy ne menj szélére

Ne fürkészd baját, epéjét.
 30 Kétségbeejt a sötétség —

Rémeitől megőrülsz, vagy
Előbb megfojt a nehéz lég.

Álmodozzál, ábrándozzál,
Szemléldjél, csak ne kérdezz;
35 Alkoss magad új világot,
Csak ne kérd: hogy mind miért ez?

Hull a levél, hull a csillag,
Még se fogy el, tele föld, ég;
Mi közöd van hozzá féreg!
40 Hogy mi végre teremtették?

Ne játszál a gondolattal!
Ha bejársz e rengetegbe,
Benn egy kérdő szörnyeteg van;
Ne kerülj — vigyázz — elejbe.

45 Meg nem fejtí soha senki,
A mit e szörny kérdez tőled,
Bár izenkint, apródonkint
Sziya el fájó velődöt.

Isten veled szép sudárfák
50 Andalító suhogása!
Árnyatokban volt szívemnek
Annyi édes álmodása!

Árnyatok sötétül egyre,
Közeleg az éj immáron!
55 Kiszzenvedve, tévedésben
Fáradottan itt bevárom.

Adtál mézet, virágot is;
Megátkozszalak-e téged,
Hogy te sem adsz ingyen semmit;
60 Ernyőd ára: kigyó, méreg

— Légy hiú én gyöngyvirágom,
Légy hamis, begyes, rátartó:

Nyujtsd magasra fejcskédet,
Szökdelj mint egy kis pillangó;

65 És ne kérdezz, mit morogtam;
Badar beszéd . . . kacagj, kérlek
— Ah! ha birhatnám kis üres
Boldogságos fejcskédet!

98.

IV.

Ver az isten engem
Mind a két kezével,
Tüzes ostorával,
Tüzes szerelemmel.

5 El nem gondolhatom,
Mivel érdemeltem;
Csak szenvedtem eddig
Ebben az életben.

Szerelem: mennyország;
10 Legalább úgy mondják.
Én csak azt tudom, hogy
Nekem mártíromság.

Két szép szemefénye
A csalóka méreg;
15 Oly erős, mégis
Olyan soká éget.

Akár hogyan éget,
El-elnézegetem:
Hogyan lehet oly szép s
20 Mégis oly kegyetlen?

Én uram teremtőm
Ijesztenél rája;

Tedd szivére szivem
Csak egy minutára:

25 Tudom, ugy hozzá ég
Egyszerre az övé:
Magad sem veszed le
Soha onnan többé!

99.

V.

Tied a dicsőség, hatalom;
Csak mulass emésztő kinomon.
Kegyetlen fény ragyog szemedben.
Halálra ítélt rab — szerelmem.

5 Rab vagyok én, rab, de olyan rab,
A ki zsarnokánál szabadabb.
Enyim az igazság s szenvedés,
Tied az önkény s a büntetés.

Szenvedek, de nékem nyugtot ad
10 Vigasztaló csöndes öntudat.
Téged fogva tart a nagy világ
Enyim az örökkévalóság.

Összetépted az én szivemet,
A magadét el nem tépheted.
15 Megmarad az igaz bírónak,
Szerelmemért bosszuállónak!

100.

VI.

De azért ne hidd, hogy nyugtot ad
— Oh nagyon is fáj a gondolat,
Hogy te magad, édes kedvesem,
Hogy te sem lész boldog sohasem.

5 Nem tudom én, hogy mit gondoljak?
Örömet látnálak boldognak.
Fájna szívem úgy is; de talán
Csak a magam baját siratnám.

Alig merem én azt mondani,
10 Azzal ijeszt, üldöz valami:
Boldog lesz majd egykor kebleden
Más valaki — csak te magad nem.

Legyen átkozott e sejtelem!
Mint a szív az, melyben megterem.
15 Szívnek, melyet bánt e gondolat,
Maga a halál csak nyugtot ad!

101.

VII.

Oh ha bájaidd szeretted,
Szeress, kérlek, akkor engemet.
Mert hiszen legszebb vagy lelkemben,
Mint a nap a kristálytengerben.

5 Napvilágom, kelj föl én fölém!
Nézd magadat lelkem tükörén.
Mint a nap a miljom habokban,
Képed ragyog minden dalomban.

— Vagy igen — csak menj az utcára,
10 Ismerj rá e hitvány világra;
És azután vedd meg a sarat,
Mely nem fogja föl a sugarat!

102.

VIII.

„Légy vidám, kétségbeesve;
Maradj büszke, megalázva,
Légy hideg, ha lánggal éget
Átkos szenvedélyed láza.”

5 „Meg se rezzenj, ha velődbe
A féltés villámai ütnek.
Maradj józan, mikor ég föld
Táncol és forog körülted.”

„Fojtogasd el minden üdvöd,
10 S ha tudod, felejtsd el őket,
Mikor éjjel siránkozva
Szellemeik hozzád jönnek.”

„És örökké sírod ássad
S mégse halj meg!” Én gyötrelmem,
15 Mert ohajtlak, mert szeretlek,
Ezzel átkoztál meg engem?

103.

IX.

Mivel engem megátkoztál,
Viszont én megáldlak téged.
(Csak elmondom, hogy mi sors ér
Vágyaid ha mind beteltek.)

5 „Érjen annyi jó szerencse,
Hogy ne tudj örülni rajta.
Környékezzon oly magas fény,
Hogy szégyeld magad miatta.

„Majd ha szived lángért lángol,
10 Hideg kigyó érintsen meg.

Ne gyötörjön féltés másért,
Féltsd magadat, gyúlt szivedet.”

„Láss körülted boldogságot,
S érezz gúnyt magadra benne.
15 Keres a múltban vigaszt és
Ne találj emlékezetre.”

„Ohajts örök életet, ha
Majd jövődet halva látod”
— Oh szeress! és átveszem mind
20 A mi ez áldásban átok!

104.

X.

Szegény öreg koldus
Csak az inség tartja.
Könyörülő világ,
Könyörülj meg rajta!

5 Valakinek csendül
A lélekharangja.
Könyörülő Isten,
Könyörülj meg rajta.

Az én szép szeretőm
10 Kiadott én rajtam.
Könyörülő halál,
Könyörülj meg rajtam!

105.

XI.

Legyek lealázva a porba,
Ottan elgyötörve, tiporva.
Akkor sem tiéd a győzelem;
Büszkén emelem föl még fejem.

- 5 Élj örömben, én meg bánatban;
Kedvnek, bának egyszer vége van.
Azt tanítják mind a vértanúk:
Halhatatlan az, ki halni tud!

106.

XII.

Szól a zene, olyan szépen szól,
Csodálatos búból bánatból.
Oly szomorú, mint az őszi szél.
Fogy a sugár, hull a falevél.

- 5 Honnan e bús hangok, mely tájról?
Messze, nagyon messze világból?
Fekete és gyászos üzenet,
Vége immár, vége mindennek!

- Nem is szomorú már, de szilaj;
10 Nem is sohajtás, de kínos jaj;
Szivem tépik, fejem ingatják,
Mint a szél a fának sudarát.

- Ide hamar azt a poharat!
Egyre vadabb, egyre szilajabb
15 Majd sikoltva föl kacag, nevet —
Egybe szétveti a fejemet.

- Most megint oly csöndes búsan szól
Mintha jőne mélyből, föld alól.
Oh, de mért is marad életbe
20 A ki egyszer el van temetve!

107.

XIII.

Egyszer megölelni,
Egyszer megcsókolni;
Örökké ölelni,
Örökké csókolni!

5 Mit nekem e rövid
Elmulandó élet?
Örökkévalóság!
A mit tőled kérek.

Kedvesem, szerelmem!
10 Az élet mulandó —
Játszuk ki a halált,
Az örökkévaló.

Ölelj meg, csókolj meg,
S élek beléd halva —
15 Örökké ölelve,
Örökké csókolva!

108.

XIV.

Szerelem, szerelem
Édes ölő mérég;
Mulandó istenség.
Halhatatlan féreg

5 Ég vigasztalása:
Gyönyörű szívárvány;
Teremtő láng hidja,
Rajt' a földre szállván

Balzsama a sírnak,
10 Mely az enyészettel

Egy perc üdve alatt
Mindent kiengesztel —

Áldott az a szál is,
Melyet emléked szó,
15 Sírba koporsónkat
Szeliden eresztő.

Szerelem — örök nap,
Öröme mindennek —
Egyedül szivemben
20 Ostora istennek!

109.

XV.

Mint az erdő napsugártól,
Én szemedtől meggyuladtam;
És elégek mint az erdő,
Melynek lángja olthatatlan.

5 Láttatok már erdőt égni?
Oh ez igen ritka látvány.
Szikrafényes füstje fölszáll,
Magasan mint a szivárvány;

És a fojtó füstborúban
10 Ezer a sikoltás, a jaj.
Fészke fölött vijjog, rí a
Kétségbeesett madárraj.

Oda minden, oda minden!
Annyi boldogság reménye.
15 Maga a nap sirathatná,
Mennyi kárt tesz örök fénye

A hol egykor a vidámság
Édes epret szedett volna,
Kérlelhetlen mérgű tűzláng
20 Legel a gyepen ropogva

Erdő, erdő! nem marad-e
Égett fádnak egy zöld ága,
Hol egy madár eldalolja:
Átkozott a nap sugára!

25 Átkozott a romboló láng,
Mély nem érvasztt el kéjben,
Együtt élve, ott elhalva
Virágaid mézkelyhében.

S minden önző és hiú fény,
30 Mély nem érez, mégis éget,
Nem érez, hogy ragyoghasson:
Legyen átkozott tevéled!

Erdő, erdő! fiatal szép
Égő erdő, hamvadozó!
35 Hozzád én szívem, szerelmem,
Be hasonló, be hasonló!

110.

XVI.

Oh hagyj békét a húroknak!
Ne is érintsd ujjaiddal.
Ha velőmet meggyújtottad,
Ne éleszd a szélviharral.

5 A te zenéd épen átkos,
Legalább nekem magamnak.
Tán a húrok ujjod alatt
Elválnak, elkárhoznak

Mikor a te zenéd hallom,
10 Velőm ég, de szívem megfagy;
És egy gondolat rohan meg,
Mitől úgy fáj a szegény agy.

Mert ki-utat, szót nem lel rá,
Csak úgy zsong, mint a szélhárfa.
15 És talán jobb! — sejtem, e szó
Vég gyászt hozna a világra.

Mintha a vén idő mélyen
Azt sóhajtaná el benne:
Elég volt már! és azután
20 Többé a nap föl nem kelne!

III.

XVII.

Ha szerelem nincs szivedben,
Én a mennyről már lemondtam;
De a föld sem ad nyugalmat,
Jobb nekem már a pokolban.

5 Óh gyülölj, utálj meg engem,
Tiporj édes lábaiddal;
Szörnyeteg az én szerelmem,
Mennykövezd le vad haraggal.

Diadalban kacagjon föl
10 Rá a világ — mit én bánom!
Kivüled nem látok, hallok
Semmit, semmit a világon

Szent György! irtsd ki ezt a sátánt
Mely szívem lángjából támadt!
15 Ne teremjen tüzes ostort
Ennek a jámbor világnak

Nem való az én szerelmem
Sem az égbe, sem a földre;
Nincsen az teremve csöndes
20 Olvadó szelid gyönyörre.

Pallos és tüzláng kell annak;
Egyik átkos vérét ontja,
Míg a másik szünet nélkül
Megemészti susterogva.

25 Gyűlölj hát — oh csak ne hagyj el!
Szemedben a pallos és tűz,
Öld vele kínért sovárgó
Szívemet, és csak gyötörj, izzas!

Ne hagyj itt a földi kinnak,
30 A közönynek, a mely nékem
Utálatosb mint minden kín,
Lenn a pokol fenekében.

S majd ha a kinzást eluntad,
Gyuladjon el szép szemedben
35 Az isten gyilkos haragja —
Mert csak te ölhetsz meg engem!

112.

XVIII.

Mikor éj van, sötét néma --
Oh gonosz, oh szörnyü átok! —
Senki sem lát, senki nem hall,
Csak én hallok, csak én látok!

5 A mi van, azt látom, hallom,
De nem az fáj, nem az gyilkol.
A mi nincs, az kísért engem.
A mit izzó velóm gondol.

A pillangó szárnya rezdül,
10 A virág kelyhében alva.
Azt gondolom, ő sohajtott,
Gyönyörökben haldokolva

És fölöttem a sötét ég
Ketté hasad, nagyot csattan.

15 Űt a villám egyre másra
Vétkes, átkos gondolatban.

Megnyílik a föld alattam.
A pokol rám ölti nyelvét,
Azt a lángot, mitől úgy ég
20 Lélek és test, — de el nem ég.

Leggonoszabb, legfeketébb
Ördögei a pokolnak,
Kínaimhoz vad zenéül,
Szintúgy harsog, úgy kacagnak

25 Hívok istent, hívok embert,
De nem segít rajtam semmi.
Egy szelid hang szól a mennyből:
Hígyj! — de én nem tudok hinni

— Oh mért nem mered meg a föld,
30 S rajta minden úgy a mint van,
Pillangó, virág maradna
Mindörökre mozdulatlan!

113.

XIX.

Nem viszem bánatom
Meghalni közétek,
Nem hagyom — isten ments —
Hogy eltemessétek.

5 Élni fog bánatom,
Mint nehéz nagy átok;
Látni mint a rémet,
S hallani fogjátok.

A hol még embernyom
10 A füvet nem érte,

Elviszem meghalni
Erdő közepére.

Ott a szél, a madár
Dalod eltanulja —
15 Szivemnek nem ismert
Halhatatlan búja!

114.

XX.

Csak ostorozz, csak büntess engem,
Oh én öldöklő angyalom.
Villogjon a gyilok szemedben —
Sok, sok az én bűnöm nagyon.

5 Az ég adott látást szememnek,
És én vak voltam, bárgyu vak;
Én hittem azt, hogy szép szemednek
Sugárai hők, igazak.

Hamis bálványt imádtam. Hittem
10 Hogy szemed fénye a napé.
Oh égető, vakító szégyen!
Hisz az csupán csak — aranyé

És én okoztam csak neked bút:
Szerettelek nagyon; pedig
15 Szivednek, mely szeretni nem tud,
Fájhat nagyon, ha szeretik

Csak ostorozz, csak büntess engem,
Oh én öldöklő angyalom;
Villogjon a gyilok szemedben —
20 Sok, sok az én bűnöm nagyon

115.

XXI.

Ha istenben hinni tudnál,
Mondanám, hogy isten áldjon;
De az úgy sem hallgat már rám,
Mert te vagy az én bálványom.

5 Mit kívánjak én neked jót? —
Hogy beteljék legfőbb vágyod?
Isten őrizz! — Én tudom, hogy
Az a legsötétebb átok.

Oh, pedig áldásom fogna,
10 Érezem, hogy fogna rajtad.
Minden Isten meghallgatja
Áldását a haldoklónak.

Megbocsátnám, hogy hideg vagy,
Mig szívem érted elvérez;
15 De hiába áldanálak:
Hogy azt érezd, a mi érez.

Mégis, ha áldásom nem kell,
Vedd bucsúmat, vég bucsúmat;
Azután menj, rátapodva
20 A vérre, mit szívem hullat

Majd ha egykor körülötted
Rád nevet és gúnyol a fény,
Fagyosan, mint most te engem:
Akkor jussak eszedbe én.

25 Ha gyémántod mind elszórtad,
S megátkoztad mindazokkal,
Kik hazudták, hogy szeretnek,
Istenkáromló ajakkal;

Ha majd egykor egy igazán
30 Hűn szerető szivre vágyol,

S keresed, de nem mutatja,
Sem a közel, sem a távol:

Akkor emlékezz rám! s jőjj el
A hová engem temettek,
35 S hallgasd ott, mit suttog a fű:
Szerettelek, szerettelek.

116.

XXII.

Én teremtőm, milyen álom!
A felhőkben trombita szólt,
Gábor angyal trombitája —
S kétfelé hasadt az égbolt.

5 A mennyei sereg élén
Eljött a mindenség atyja;
A halottak föltámadtak,
Állott az ítélet napja.

Az isten elválasztotta
10 A jókat a gonoszoktól;
Balra az elkárhozottak,
És a jók ott állnak jobbról.

Mind el voltak már itélve,
Én maradtam utoljára;
15 Panaszteli szemmel néztem
A jó isten szent arcára.

Rám tekint a mindenható;
Én nyugodtan, búsán állok;
Térdre hullván, esdve mondom:
20 „Igazságot, igazságot!

Én szerettem, úgy szerettem
A miként te parancsoltad;

Szeretve volt minden féreg —
Engemet lábbal tapodtak!”

25 S oh csodák csodája! csak néz
Csak néz a jóságos isten;
Iszonyú vád lehetett az,
A mit látott szemeimben.

Én úgy vettem észre, mintha
30 Szánakozott volna rajtam,
S megdöbbenve mondta volna:
„Nem, nem, én ezt nem akartam!

Itt csak annyit kell szenvedni,
A mennyit a mennyország ér;
35 A te fájdalmad nagyobb volt
A menny neked nem elég bér.

Legjobb fiam, szegény fiam,
Maradj még te itt e földön;
Élj, szeress és szerettedél,
40 Uralkodjál hegyen-völgyön!”

És azután kedvesemet,
Ki már az angyalkarban volt,
Karjaimba vezette, és
Hogy szeressen, ráparancsolt.

45 Az én szép kis vadgalambom
Még akkor is durcás képpel
Nézett föl a jó istenre,
S arra kérte, hogy: menjen el.

De aztán hogy mind elmentek,
50 Ki pokolba, ki a mennybe,
S e világon magunk voltunk:
Ide simult az ölembe.

S együtt éltünk, éldegéltünk
Csupa csókkal, öleléssel —

55 Galambom még Évánál is
Hamisabb lett egy kevéssel.

Én minden órában egyszer
Mehaltam meg fölébredtem.
A halált az ébredésnél
60 Mondhatom, hogy jobb szerettem.

A mig végre a jó isten
Magsokalta boldogságom,
S magához vett mindkettőnket --
Én teremtöm, milyen álom!

II7.

XXIII.

Én nem tudom, mi lep meg néha.
A nap az égen úgy ragyog,
Mintha különös kedve volna
És én oly szomorú vagyok.

5 Oh! pedig én nekem ilyenkor
Oly szépnek látszik a világ;
Az élet egy láncc, melynek minden
Szeme uj üdvösséget ad.

S mégis szeretnék leborulni,
10 Hogy meg ne látna senkisem;
Szeretnék sírni mint a zápor,
Oly nagyon, oly keservesen.

De a falak viszhangozhatnak,
Szél elvihetné sóhajom,
15 S ha tán nem volna szégyen a köny,
Szégyen, gyalázat a bajom.

Megátkozottabbnak Kainnál
Az ember arca rém nekem.
Gúnyos szemfényök a lángostor;
20 Mely úz-hajt hegyen-völgyeken

A földet ásom körmeimmel,
Hogy belé rejtsem arcomat;
A föld alá hijába búvok,
A sírok férge is kacag.

25 Nincs hely az égben, nincs a földön,
Hol én kisírhatnám magam;
Tengerfenéken, levegőben
A szerelemnek hangja van.

Isten jósága, nagy kegyelme
30 Megtöltte minden kis zugot;
A temető-füvek tövébe
Boldog fénybogárkát dugott.

Bujdosván, keresem szünetlen,
De nem találok a helyet,
35 A hol ne volna semmi, semmi,
Hogy kinevessen engemet:

Mert szerettem, nagyon szerettem
S kétségbeestem én azért,
Kiért ha meghalok bár, engem
40 Soha nem ismer meg, nem ért!

118.

XXIV.

Emlékezem rá, hogy egyszer
Nagyon soká néztem én rád,
S te is soká néztél én rám —
Hanem csak ujjaidon át.

5 Mintha csak ma történt volna,
Olyan tisztán, hűn emlékszem;
És úgy rémlik mégis, mintha
Rég lett volna, nagyon régen

Mintha kérdeztelek volna,
10 Hogy szeretsz-e hát valóban?
De már nem t'om bizonyosan,
Mondtam-e, vagy csak gondoltam?

És te mintha önfeledve
Hogy szeretsz azt mondtad volna
15 De talán csak visszhangom volt,
Olyan halkán volt az mondva

Azután meg hogy mi történt,
Azt tudom csak: nagy mámortul
Égre-földre tekintgettem,
20 Azt gondolva, hogy fölfordul

De te mindezt elfeledted;
Nem is kérdem, hogy mi volt az?
Az igaz, hogy rég volt, nagyon
Régen talán nem is igaz

119.

XXV.

Szeretlek, mert oly szép szemed van,
Hogy nappal van, hol az ragyog;
Még a lelkemben sincsen éjjel,
Pedig én oly sötét vagyok!

5 Szeretlek, mert fölfoghatlan vagy;
Bűvös-bájos fátyol főd el.
Szeretlek, mert olyan titok vagy,
A miben mégis hinni kell.

Szeretlek, mert bár el nem érlek,
10 Tégedet látlak mindenütt:
Fűben, virágban, a harmatban,
A melyre isten napja süt.

Mert te vagy az úr, te a minden,
Minek nevét nem nevezi,
15 Kit nem ismer, csak sejt a lelkem,
Mert nagy hatalmad érezi.

Téged szeretlek én, imádlak,
Egyetlen, más nélkül való!
Oh engedd el, ha mi bűnöm van,
20 Tekintsd azt bennem, a mi jó!

Szeretlek én, hiszlek, remélek,
Mert nagyon büntetsz engemet;
S mert szenvedek, tűrök, hiszem, hogy
Meglátom egykor — mennyemet!

120.

XXVI.

Én nekem már nem fáj semmi,
És örömet semmi nem ad.
Csak emléked fáj még ... oh hogy
Örökké emlékezem rád!

5 Elfeledtem én már mindent.
Forog velem ez a világ,
De én nem is mozdulok, csak
Örökké emlékezem rád.

Oly homályos nekem minden,
10 Mint a ki nehéz álmot lát,
És tünődik, ha való-e?
Örökké emlékezem rád!

Mintha erdön járnék, éjjel;
Előlem futnának a fák,
15 És csak egy csillagot látnék
Örökké emlékezem rád.

Néha kérde, vagyok én még?
Álom-e ez, vagy valóság?
És tán nem is élek én már —
20 Csak a sírból emlékszem rád!

121.

XXVII.

Indulnak már a barna felhők,
Az ég maholnap tiszta lesz.
A nap kisüt, és örömében
Csorogva sír a házeresz.

5 Majd eljön a víg fecske, gólya
És föllármázzák a falut.
Majd verni kezd az erdő szíve,
Csörg a patak, szól a kakukk.

Majd jelt ad a kis dalkarmester:
10 A csalogány a lombokon;
És szól a dal, és égen földön
Áll a közös lakodalom.

Majd belerikkant a rigó is,
És mondja: Rajta, rajta, mind,
15 Siessetek szeretni, élni,
Hamar, hamar, tél lesz megint!

S majd illatoznak a virágok,
Szeretnek mind az emberek;
Szeret majd minden nyakra-főre,
20 A pillangók és a — legyek

És ennyi szerelem, gyönyör közt
Csak búsaabb számüzött leszek.
Vigasztalan nagy bánatomnak
Nem találok csöndes helyet.

XXVIII.

- Eltakartam képed, mint kit elítéltem
 S emlékezetemből haragom kivégzett.
 Gyarló emberboszu igaz istenségen!
 Hogy örökké éljen — föltámad emléked.
- 5 Hiábavalóság alakoskodásom.
 Játshatom-e hűtlent, ha szívem reped meg?
 Nem, nem! Te vagy igaz, egyetlen bálványom;
 S én vagyok, én, a ki csak téged szeretlek!

- Leveszem a fátyolt újra és örökre
- 10 Fenséges képedről — álljon az oltáron.
 A melynek forrását bűnbánat feltörte,
 Elfojtott könyeim, hulljatok immáron.
 Szeretsz vagy nem szeretsz, megbocsátsz szívemnek,
 Látlak-e valaha? — nem tudom, nem kérdem.
- 15 Azt se tudom, látsz-e, a hogy itt térdelek;
 Nem tudom, hallod-e: itt vagyok, megtértem!

- E világ — hiúság örök csatatéere! —
 Zajával engem is soká fogva tartott.
 Biztam magamat is forgó szerencsére,
- 20 A világ szájából véve a parancsot.
 Napja elvakított! — oh én nehéz vétkem:
 Nálad jobb szeretni a szátyár világot!
 Hogy hiúságomnál kisebb volt szerelmem,
 Kezed rá örökkön égő sebet vágott.
- 25 S mégis most, midőn már, tudom, késő minden,
 Jól esik bánkódva megütnöm mellemet.
 Panasszal, kinokkal ugy teli már szívem,
 Hogy uj seb fájdalma nyujt csak egy kis enyhet.
 Leégett hiúság hamva homlokomon,
- 30 Szívemben aljas kék büszke megvetése.
 És ha vérem lángol: rólad gondolkozom, —
 Tündért veszítve, nem kell földi ölelése!

- A tömeg nevéssen — akár megszakadjon! —
Megnyugtat, ha látom, hogy csak addig boldog,
35 A meddig nem érti fájó gondolatom,
A meddig csak sejt, de egészben föl nem fog.
Egyedüliségem zordon átkát higgyék
Mesének, — maradjon az titok előttök.
Ne lássák a sugárt — még meg irigyelnék! —
40 A te emlékedet — mely engem éghez köt.

- Oh mert bármi nagy is fájdalmam utánad,
Vigasztal, hogy csak én tudom, mit vesztettem;
Hogy tündérvoltod is titok a világnak,
Hogy az való csupán az én szerelmemben.
45 Akármerre jársz-kelsz, csak embernek néznek. —
Imádkozhat benned a föld legszebb lányát;
Imádsága egész földi nemzedéknek
Föl nem éri tündér látományom báját.

- Oh maradj erős és le ne szállj a porba!
50 Fáj nem birhatásod, de hitem vigasztal:
Hogy rúttul hizelgő hazugok csoportja,
Üres kirakványok álfénye meg nem csal.
Tekintsd, hogy eléggé meg vagyok büntetve,
S ne boszuld meg rajtam magad — megalázva!
55 Feledd el sértésem, törd nemes szivedbe,
Nem éget úgy még seim, mint bünüzlet máza.

- Oh mert, bárha tündér, hogy te is csak nő vagy!
Kire míg bukás is ejt parányi mézet,
Szégyenkínja mégis férfiszívben oly nagy,
60 Minőt az magára maga nem tetézhet!
Vaj, mi haszna volna képed letipornom,
Megátkozván rajt' az olthatatlan foltot?
Hogy e folt lángjától örült homlokomon
Kacagjon, ki rajtad diadalmaskodott?!

- 65 Oh ég, véghetetlen! nap, te dicső, fényes!
Magasban szeliden mosolygó csillagok!
Mért hogy a mint létem, vágyam is nem véges?
Noha elismerem: gyarló, szegény vagyok

E határtalan láng mardosó gyötrelmét
70 Mely kétségbeesik, hogy sebére nincs ír,
Mely itt vigasztalan átkozza lételét,
Mert jogos bosszúját csak gúnyolja a sír:

Ha ti oltottatok belém, halandóba
Indulatot, a mely végtelen s tehetlen:
75 Ugy-e nem hagytok ti engem itt a porba,
Hogy siromon békén kacagjon ellenem?
Ha követve magas fényetek intését
Én e lomban sárban el nem tántorodtam:
Nem hagyjátok cserbe zászlótok vitézit,
80 Ha e földi hüvely majd lefoszlik rólam?

Ugy-e, szép csillaghad, azért vagy számtalan,
Hogy e lélek benned menhelyre találjon?
Dicsőséged, ó nap, azért homálytalan,
Hogy megaranyozd, mi folt van e világon?
85 S te nagy ég, azért vagy ugy-e véghetetlen,
Hogy ha testem sem nyer e földben nyugalmat,
A hol a csábító és a hűtlen pihen:
Csontjaim hamvát is kivesd, széllyel szórjad?

123.

XXIX.

Oh hogy panaszkodnak, hogy bizalmaskodnak,
Szerencsétleneknek hogy vallják magokat
Ezek az egyforma többi emberek.
Pedig bizonyos, hogy megvigasztalódnak,
5 Gyógyszerét találják az ismert bajoknak; —
Mert magára isten senkit nem hagyott.

Hallgatom, és látom könnyebbüléseket.
Tudja ég, hogy én nem irigyelem őket
A megenyhülésért, örömeikért.
10 Jól esik ha látom ujjongni az embert,
Kit a végzet ugyis annyi bajjal megvert,
Őrülök, látván, hogy egy jó percet ért.

Nem gyűlölöm én az embereket, nem, nem!
(Vajha okom volna, magam jobb szeretnem.
15 Ám erről már sem ég sem föld nem tehet.)
De miért tagadnám — balgatagság volna —
Hogy a mások annyi apró baja-búja
Az, mit tőlök mégis úgy irigyelek.

Azok a fájdalma, a kinszenvedések,
20 Miket földi sorsuk sziveikbe vésett,
Azok a nagy s mégis szokott panaszok,
Melyeket bús szívök enyhe siralmával,
Könyeik áldásos nagy ajándékával
Kebőlökön ringatnak, oh azok, azok,

25 Melyeket lelkeimmel szomjazok s ha hallok,
Gondolom magamban: mi parányi bajok!
Milyen keserédes jótékony sebek!
Különböző, mégis mind rokon egymással,
Megenyhithető egy kis vigasztalással,
30 Vagy egy két kapa föld alatt beheged.

Oh mind, mind e testvér kínok szövetsége
Kárhozott szivemben ha pokolt cserélne
Azzal, a mi ottan testvértelenül,
Vigasztalhatlanság bizonyosságával,
35 Zordon egyetlenség szörnyeteg átkával
Örökös tanyát vert egyes egyedül;

Teremtőjét magát kacagván szünetlen,
Mért hogy ellenében még az is tehetlen,
Mert a már megtörtént nemmé nem lehet
40 Ha mit lehetlennek hiszek, ez üdv érne:
Borulnék az első ember kebelére,
Mondván, bajom társa, szenvedek veled

Halld az én panaszom, mondd el a tiédet,
Értem én is, te is az enyimet érted;
45 Folyjanak hát egybe rokon könyeink.
Higyjük a szent multat, szeressük a jelent,
Reméljük a jövőt, imádjuk az istent,
S haljunk meg nyugodtan, ha enyészet int

- Ah, de mind nem így van, s nem is lehet soha.
- 50 Mint két különböző égi test lakója
Élve egymással nem ölelkezhetik:
Ugy választja ketté az embervilágot
Közöttem iszonyú változhatlan átok,
Melyen semmi égi erő nem segít.
- 55 Mert e nagy világon mindennek van mása.
A bolygó csillagnak lehet holdja, társa;
Gondolatok közt van rokonság, tudom;
Társtalan, magában, egyes egyetlenségben
Csak két dolog van a szörnyű mindenségben:
- 60 Égben egy úr, földön az én bánatom!

124.

XXX.

Sokat gyötörtél, öltél engem,
S én csak nagyon szerettelek.
Halálos a tőröd szivemben,
Mit vértanudként viselek.

- 5 Egyetlen zsarnok, szép, dicső vagy,
Kit imádnak alattvalók.
Te ünnepeled, mindenható, nagy,
S én csak szegény hived vagyok.

- Dicsőségednek mása nincsen.
- 10 Te uralkodol egyedül.
Egy nézésedre hódol minden
Kész örömeled, föltétlenül.

- Hiába verseng veled a nap,
Pazarol fényt, meleget;
- 15 Holt rétegen uralkodik csak;
Te szellemek, élők felett.

Te szép vagy, édes, mondhatatlan;
Imádott, szeretett, csodálat.

És mégis — istenem! — magamban,
20 Ha nézek elmerengve rád:

Mint fáklyaillat temetőből,
Egy gondolat mély gyászba von.
Megered rá a köny szememből,
S én szánni kezdelek nagyon.

25 Mindent felejték; megbocsátom,
Hogy elhamvasztod szivemet;
Ah, mert hiszen mi az én átkom,
Ha képzelem a tiedet?!

Nem is nekem; — a legdicsőbbnek
30 A legnagyobbnak végzete:
Bukása magas isteneknek
Nem oly siralmas, fekete

Mert semmi sem mulandó, minden
Csak ismétlés, elváltozás.
35 Mi jó, nemes, főntartja itt lenn
Emlékezés, utánozás.

Mi vagyok én te hozzád képest?
Mi szegények e dalok itt!
Hogy irhatnék rólad tökélyest,
40 Kit ragyogásod elvakít?

S mégis, ha nálamnál is gyarlóbb,
Dicsőít majdan a tömeg,
S míg koporsómat dulják pondrók,
Kimélik rimelményimet.

45 Mindennek, a mi itt remek volt,
Emléke, nyoma fönmarad.
Ki mi nagyott tett, szépet gondolt,
Örökké él, mert egyre hat.

Maga a rossz, selejtes földben,
50 Kiirthatlan, mint a tarack.

Istenről, ördögről, eszményben
A rege képeket maraszt.

Örökre, végkép, menthetetlen
Te mulsz el egyedül magad,
55 A halhatatlan egyetemben
Mindent fölérő áldozat!

Tán mert irigyed e tárgy-limlom.
A nap legforróbb sugarát,
Fehér arcát a szende liljom,
60 A rózsza tündér illatát —

Mind követelik vissza tőled,
És vissza kell adnod nekik.
Az ellened lázongó földnek
Zsákmányul trónod elesik.

65 Hódító szépséged csodája
Még rajtad, élön, elenyész.
Arcod tündöklő szinpompája
Végkép, örökre odavész.

Hóhér idő, ádáz kezével,
70 Letörli ajkad bíborát.
Bepókhálózza csuf redővel
Főiséges arcod himporát.

Szépséged oltárából, melyhez
A dicsőség hódolni járt,
75 Gyászával intő pelengér lesz
— Számodra, újabb ifjuság!

Mind, a mi égi egyezményben
Benned remekké egyesül,
Eloszlik, mint felhő az égen;
80 Örökre föllelhetlenül.

Ledőlt bár, él a képzeletben
Kartágo, fényes Ílion;

Csak szépségedről nem marad fenn
Megközelítő fogalom!

85 Shakspere, Homér lángszellemének
Kincsei örökkévalók.
Olcóság: élük ezredévek,
Használják embermilliók.

Csak búbájd, mi mindezeknél
90 Valódibb, édesb, istenibb:
Tünékenyebb, semmibb a szélnél,
Mely elhal, alig születik.

Halhatlanság, haszontalanság;
Ne tudna rólam senkisé,em,
95 Csak szemeidet ragyogtatnád
Odább egy perccel, édesem!

O szörnyü törvény, gyásztílet!
Mit senki nem kerülhet el.
Hogy itt születni oly nagy véték,
100 Miért mindennek halni kell.

Hogy az idő, szemed lángjától
Nem ifjodik egyszerre meg;
El nem feledkezik magáról,
S nem örökíti kellemed!

105 Hogy isten alkotód, ki benned
Fölülmulá egyszer magát,
Nem szán megsemmisíteni téged,
S nem osztja véled trónusát!

— Oh csak gyötörj, csak uralkodjál,
110 Meríts ki minden örömet.
Feledj, élj, csak ne gondolkozzál,
Soha se lásd meg gyász jövőd.

Tépd a virágot és tipord el,
Hisz uj tavaszra kivirul!

115 Játszál sohajjal és könyekkel,
Mind csak kéjért cserébe hull.

Ne szánd e korcs, önző világot;
Marcangolj embersziveket.
Nevetik a mulandóságot,

120 Hervadni látván tégedet!

Minden bünös, hibás e földön,
És semmi sem lakol meg itt.
Mert hogy te elmulsz mindörökkön,
Eltörlöd a lét bűneit.

125 És nem marad fen semmi rólad,
Csak dalomban eszméd, neved.
De, mint az istent, föl nem fognak,
S imádnak bár, nem értenek.

Elmulsz, eláradsz a mindenben.

130 Csillagba, napba visszatérsz.
Majd látni fogunk részeidben;
Egészben, ah, többé nem élsz !

S művészet, képzelet tehetlen,
Hogy örökítse alakod.

135 Ki festené való színekben
Verőfényével a napot?

Megosztozik majd ég föld rajtad,
És szebb lesz, ifjabb a világ.
Hóbb a sugár, fénylőbb a harmat,

140 Illatosabb lesz a virág.

S csak sejtenek majd téged abban,
Midőn már én is hamvadok;
Mig szemed fénye szép csillagban
Siromra sírva mosolyog

125.

XXXI.

- Mintha örvény fölött járnék,
 Vagy elfödne sötét árnyék;
 Egem végig beborulva
 Haragosan villámolna;
 5 Virágok és falevelek
 Ijedtökben reszketnének;
 Rám fekete felhők közül
 Űzve gonosz sejtelemtől
 Integetve, esdekelve
 10 Réműlt angyalarc meredne;
 És azonban ember, állat
 Szédelegve futosnának,
 Kézkulcsolva, nyöszörögve;
 Távol orkán már hörögne;
 15 Iszonyú nagyot csattanva
 Az égbolt ketté hasadna,
 S hullana a kénközép . .
 Ah pokolkín-kéjes mámor!
 És én ezt mind, mind átérzem,
 20 Valahányszor rád emlékszem

Mégis mindig rád emlékszem!

126.

XXXII.

Találkozunk majd még mi jókor,
 Még ide lenn a földön, sokszor.

- Ha majd virrasztva őszi éjen,
 Hallsz lépteket a falevélen,
 5 Holott alaktalan bus árnyak
 — Sír rabjai — sötéten járnak;
 Lombkarjai a gyászfüzeknek

- Feléd hívólag integetnek;
Ásító sötét odúkból
10 Kelő nehéz, fojtó illattól
A rózsza, lilium megcsapva
Szomoruan fejét lehajtja;
A nagy, döböntő némaságból
Hozzád rejtelmes szellemhang szól,
15 S merengve, ringva bús sejtésen,
Gondolsz magast, érezve mélyen;

- Ha végre hosszú vándorlásból,
Éjfél után, sötét borúból,
Nagy, tarjagos felhőknek ormán,
20 Mint fehér szűz a zárda tornyán,
Előjön a hold, s meg-megállva,
Merengve néz a keresztfákra,
Mint csöndes örült, ki andalgva
Magához jó egy pillanatra,
25 És széttékvén, a mit lát, hall,
Lelkét betölti borzalommal;
Elméje, sebtelt szive fájdul,
És könye sűrűn megered, hull,
Hull egy hideg fehér halottra,
30 Mint holdsugár a sirszoborra;

- Aztán nem tudni merről és hol
Valami régi, régi dal szól,
Cseng-bong agyadban és szivedben,
Talán csak úgy az emlékedben...
35 És tépelődöl, hogy mi nóta?
De egyre távozik, halódva,
Mint búcsuének a tengerben;
És csak azt érzed a szivedben,
És mind azt sugja vándor felhő,
40 Hogy a mi elmult, vissza nem jó:

- Majd éjfelenkint, ilyen percben,
Látsz megjelenni közeledben,
Merengve, emlékezve, szótlan,
A messze multba varázsoltan;
45 S én majdan újra elmélyedve

Az egykor gyilkos szép szemekbe,
Hol máskor a dölly lángja égett,
Ott majd csalódott büszkeséged
S egy késő gondolatfény csillog,
50 És ajkaidon lebeg hogy elmondd;
S holdfénykarod kitérve indulsz,
De szived oly nehéz, aláhuz,
Alá, alásülyedve lassan,
A hol csöndes, hideg, sötét van.

55 Mert letelik a szellemóra —
Le, vissza! le a koporsóba!

127.

R É G I D I C S Ó S É G Ü N K

Beborult az ég fölöttem,
És nem láthatom azokat
Az örök hír jeleiként
Ragyogó szép csillagokat.
5 Nem nézek én most az égre,
Sem a föld sötét méhébe, . . .
Belenézek Magyarország
Szép történetes könyvébe.

Magyarok történetkönyve
10 Hiszen úgy is épen olyan,
Mint egy félig sötétült ég
Csillagokkal kirakottan.
A tejút a Hunyadiak
Dicső kora, egyik-másik
15 Órjás csillag a magasban
A sok közül alig látszik.

Olykor-olykor le-lehull egy
Közülök nagy szégyenébe.
Mert a csillag azért ragyog,
20 Hogy a föld bámulja, nézze.
Vezetője legyen a föld

Eltévedett vándorának;
— S a magyar nép még nevét sem
Tudja sok szép csillagának!

- 25 A nap eltűnt, itt az éjjel,
Vége a nap munkájának;
Előttem a történetkönyv
Nagy csillagbetűi állnak.
Visszamegyek gyönyörködni
30 A gazdagabb múlt időbe.
Látom Belgrádnál rohanni
Nagy Hunyadit a törökre!

- Belgrád vára előttem van,
Tornya háza elég számos;
35 Körülötte a török had
Mint egy mozgó nagyobb város.
Egész templom a sátora
Gógös Mahomet császárnak,
Lábaihoz könyörögni
40 Rémült fejedelmek járnak.

- Tündér Konstantinápolynak
Nagy hatalmu hódítója
Gondolkozik, nagyralátó
Reményein ringatózva:
45 „Valamint egy úr az égben,
Egy úr legyen itt a földön!
Egy próféta egy Mahomet.
Európát romba döntöm!”

- Európa elhalványult,
50 Mint szóval riasztott gyermek,
Ijedtében a magyarnak
Segítséget adni sem mert.
Vagy tán akkor elismerte,
Mit oly régen elfelejtett,
55 Hogy senkire — ha együtt tart —
Nem szorul a magyar nemzet!

Szegény magyar, jaj neked már!
Nem ijedsz a sok kutyától,
Melyeket a nagy Mahomet
60 Ezrivel hozott magával?
Hogy majd őket föl hizlalja
Legyilkolt hitetlen véren.
Hallod, mily vadul vonitnak
Előre kiéhezetten?

65 Köszörülük fogaikat
Éhdühökben csattogatva;
Meg-megdörren egy rémséges
Ágyu-szörnyeteg morajja,
Melyeket husz arab sárkány
70 Rohanva hurcol — kevélyen,
A remegő lég felhője
Sietve fut el az égen...

És helyette füst borítja
Az elnémult egek boltját;
75 Nem akar tán látni többet
Az Isten se, Magyarország?
Nem hagyott el: képe ott van
Fiaid bátor szívében;
Minek volna más segítség?
80 Ismer téged már az Isten!

„Allah!” hangzik háromszor száz
Ezer ember ajakáról.
„Éljen a király! a haza!”
Nem is hallik ki a várból.
85 Mahomet császár utolsó
Rohamát most parancsolja,
Haragban tajtékzó ajkkal
Ott van a legelső sorban.

Már a bástyán hadakoznak,
90 A toronyban ing a zászló;
Egy merész erős törökkel
Küzd a magyar zászló tartó.

- Egyik sem bir a másikkal...
 Mig a magyar átkarolva
 95 A törököt, lerántja az
 Utcakőre a zászlóval.
- Megpillantja ezen közben
 Nagy Hunyadi Mahmud császárt;
 Titkos öröm gyul szívében
 100 Látva azt, mit oly régen várt.
 Kirohanást parancsol most
 Tízszere is keveseb hadának.
 Azt gondolnád, szentelenség,
 Ha magyarok nem volnának!
- 105 „Ma Belgrádon, Budán holnap,
 Azután Bécs, végre Páris” —
 Mondod-e még, nagy Mahomet?
 Ingadozik hadad már is!
 Fuss a meddig futhatsz vissza!
 110 És ha kedved tartja másszor,
 Meghódítani a világot:
 Kezdd a gyöngébb oldaláról!
- Magyarok történetkönyve
 Be nehéz olvasni téged...
 115 Alig birható örömmek
 Vagy nagy bának kínja éget!
 Mahomet császár emlékül
 Szemén haza egy sebet vitt,
 Oly szép volt mellette a könyv,
 120 Mit Hunyadi halálán sirt!

128.

L I S Z T F E R E N C H E Z

(1857)

Kit hord örök hír s diadal,
 Kiben szívünk ver s zeng a dal,
 Mit idő el nem öl:

Honod, mely büszke rád s szeret —
5 A Hunyadiak, Zrinyiek
Hazája — üdvözl!

Légy büszke rá, és ne feledd:
E föld, mely szülte búszered,
Hősök, csodák hona;
10 E népnek, mely hord néma bút,
És örömében sirni tud,
Nincs párja, rokona.

Ó jer közénk, maradj velünk,
Kik még hiszünk, még szeretünk,
15 Bár reményünk — titok.
Zengd te nekünk a csodadált,
Mit nem mondhatnak el szavak,
Csak sejtnek milliók

Vagy ám ha mégysz — hi a világ —
20 Vidd a haza határin át
E nép híret tova;
A nép, melynek dalaiban
Nagy, halhatatlan búja van,
Nem halhat meg soha!

128.

J Ó B A R Á T O K

Jó barátok voltak mindig,
Maradtak is úgy a sírig.
Két evője egy falatnak.
Együtt éltek, együtt haltak.

5 Sok dicsőség napsugára
Szállt a bátor bajnokpárra.
Két fiatal sas a napban
Száll magasan, magasabban.

Egy a másikat hirére
10 El-elhagyta, meg elérte;
Nem irigyelték meg egymást,
Jó barátok voltak folyvást.

Hol egyik ért, hol a másik
A vivott vár kapujáig.
15 Visszajöttek érdemjellel,
Mellen égő piros sebbel.

Egyszer átrohan az egyik
S a kapunál összeesik.
Rokon nép van a városban,
20 A kapunál összerobban...

Tesz nagy esküt s összefogva
Az őrséget lekoncolja...
Szabad a vár, nép és sereg
Diadalban ölelkeznek.

25 Szép leányok fölemelik.
Puha karjaikba veszik
Kemény testét a halottnak,
Sebeire csókot nyomnak.

Koszorút tesznek fejére
30 És úgy viszik térről térre;
Vére közé sebeiből,
Szép leányok könnye vegyül.

Hangzik a diadalének
Az elesett hős testvérnek:
35 Éljen a megszabadító!
Olyan eget hasogató.

Jó barát, ki vele küzdött,
Haldokol a többi között.
Neki válik a halálnak,
40 De neki nem sebek fájnak.

„Isten veled, Isten veled!
Soha se voltam irigyed...
Nem voltam az, jó barátom,
Az leszek a más világon!.. ”

130.

BARTHA VÉG ÓRÁJA

Föld alá hát fáradt tagok!
Nem élek, de nem is halok
Koldusok módjára.
A hol eddig király voltam,
5 Hadd legyenek hát még az ottan
Egyszer — utójjára!”

Lear király vén már a trónra,
De ifju a színész — újra;
És oly igaz minden.
10 Haj! a szerep megvalósul,
Hallja hálátlan fiúktul:
„Vén iszák! — le innen!”

Sugnak még a vén királynak,
Haszontalan . . . a drámának
15 Vége van már épen . .
Szó szereppel a pokolba!
Két nehéz könny mind elmondja
Bágyadó szemében.

Vén a színész újra . . . ! tántorg
Haza felé . . . „adatok bort!”
Senki, a ki adja!
Mostan osztják birodalmát.
Nincs idő, hogy látogassák;
Mindegy — nem óhajtja.

25 Vele van egy gondolatja,
Nincs egyedül — ezt forgatja
Ő nem olyan árva;

A hálátlan magzatokat
Feledi: e hú gondolat
30 Szemét majd bezárja.

„Mit nekem már — mutassátok
Színpadon — komédiások
Lear királyt miattam . . .
Csak engemet játszatok ki —
35 Ti árnyékok — a valódi
Lear király én voltam!”

— Egy kis apród (a szerhordár)
Szobájában föl alá jár.
„Fiu, a sarokba!
40 Nagy dolog történik itten.
Jelentsd meg, hogy „Csöndes minden.
Lőn, a hogy gondolta.

1857

131.

GYERMEKLEÁNYOK EMLÉKKÖNYVÉBE

I.

Minden szépség annyit ér csak,
Mire becsüli magát;
Ne add magad egy viláért,
S többet érsz mint egy világ.

II.

Tanulj korán számot vetni;
De ha majd egykor szived ver,
Hallgass rá! — a zérusoknál
Valamivel több az ember.

132.

ANNAK SIRJÁN, KIT Ő SZERETETT

Ki nem irigyeltem királyokat,
Irigyed voltam, jó halott.
Kit egyre csalt az élet, a halál
Nekem elégtételt adott.
5 Régen pőr és árnyék vagy már, a ki
Szeretve voltál általa;
Koporsód nyílt meg épen, a midőn
Nyílt volna mennyed ajtaja.

S én, mint a győztes ellene fölé,
10 Sírodra téve lábomat:
Én élek, és te halva vagy! sivár
Diadalom e gondolat . . .
És mégis . . . hogyha tán szivembe lát
Köröttem lengő szellemed,
15 És látod benn a kétely ördögét,
Mely gúnyosan vigyorg, nevet:

- Úgy szánakozól e diadalon!
 Míg bujtogat a gyáva ész,
 Szivemben őrjög ádáz bosszuvágy,
 20 Kétségbeesvén, hogy nem élsz!
 Oh szólj, felelj, oszlasd el kételyem!
 Sirodba zárva a titok.
 „Ki hallgat, az megegyezik” De nem í
 Hiszen nem szólhat a halott!
- 25 Ó por, hamu e koporsó alatt...!
 Szél, mely suhansz e hamuval,
 Fú a holt ajkból, ha az összeért
 Az ő legédesb ajkival:
 Im itt egy ifju élet, az enyém!
 30 Ha elcserélhetnők a sort:
 Éledjetez föl, s legyek én a por,
 Mit a mohó szél messze hord!

133.

D O N J U A N

- Kisértő árny, valóban árnyék,
 Mit bűnöm rémalakja vet;
 Mely nem enyészik el a nappal,
 Sötétben egyaránt követ.
 5 Ki szép valál, s még egyre szép vagy,
 És mégis rém levél szememben,
 Oh könnyíts egyet lelkem terhén:
 Felejts el, oh felejts el engem!
- Szép tört alak, mit kín tart össze;
 10 Élő, ki haldokolva él;
 Ki sírva vádolsz ablakomban,
 De nem jöhetsz be, árva szél:
 Szegény, szegény beteg leány!
 Nem volna-e jobb neked ott lenn.
 15 Mért nem pihensz le már örökre?
 Felednél ott, felednél engem!

- Az emberek közt miért jársz-kelsz?
 Talán van bennök szájalom?
 Átkoznak engem, azt hiszed tán,
 20 S nem mosolyognak sorsodon?
 Még irigyelnek engem! s téged
 Átkos diadalszekeremben
 Meghódított zsákmánynak néznek.
 Felejts el, oh felejts el engem!
- 25 Az öntudatban megvan átkom,
 S még van erőm viselni azt;
 A pokolban, mely egy mennyért van,
 Könnyü nem hallatnom panaszt.
 De tudnom azt, hogy te szeretsz még,
 30 S boldogíthatna még szerelmem,
 Ha még *igy* is szerethetnék...!
 Felejts, ne tégy örültté engem!

134.

E G Y E D Ű L

- Csöndes egész világ, béke van a földön;
 Édesen szendregve pihennek a népek.
 Mint a forró nyári dél a néma erdőn,
 Olyan a föld, s olyan édes most az élet.
- 5 Néha csendül egy-egy alvó nyáj kolompja,
 Mert a szemtelen légy mostan lakomázik:
 Mikor az oroszlánt az álom elnyomja,
 Csuszó-mászó féreg a fülébe mászik.
- Egy-egy alvó bogár donog itt-ott halkan,
 10 S gyöngé nyögést hallat a fához ütődve;
 Az is elenyészik egy félénk viszhangban,
 S tetszhalotti álom nyomul az erdőre.
- Minden csöndes, minden álmodik és boldog;
 Csak én vagyok ébren, engem éget a nap;
 15 Nekem fáj a sugár, mely hijába ragyog,
 Homlokomon vampír: vérivó gondolat.

Majd ismét úgy rémlik, mintha minden ember
Mind meg volna halva, el volna temetve;
Csak én magam élnék, csak én volnék éber
20 Egyedül! egyedül! s én is megmeredve.

Ijeszt a csöndesség, s szólni mégis félek.
Hallgatózom, hogyan zsong a sok koporsó;
Bennem az undortól rezzen át a lélek,
Hallom, a rút féreg hogyan öröl, morzsol.

25 Körülöttem, mint az oceáni habok,
Egymást érve, némán fekszenek a holtak.
Mind olyan mosolyban meredt, nyugodt arcok;
Azt hiszem, alusznak s édesen álmodnak.

Anyja karjaiban szenderg a csecsemő,
30 Mintha csak szopása szakadt volna félbe.
Kedvesének kezét fogja a szerető,
S tündér csengetyünek hangja cseng fülébe.

Hallja még és fogja hallani örökké:
Szeretlek, szeretlek! És az ajk oly duzzadt,
35 Mintha a végső csók lenne itt elsővé,
S mint a parázs égne csöndes hamu alatt.

Mintha a hős harcos kardjával kezében
Szép halálával még itt is dicsekednék.
A fukar még érzi ezreit zsebében.
40 A hitbuzgó mondja: ott fönn vár a mennyég!

Haza, emberiség, kedves, dicsőség, hit,
Egyik megjutalmaz, ha a másik megcsal.
Egyiktől szeretve voltak ezek mind itt —
S a ki volt szeretve, az soha meg nem hal.

45 Mind olyan elégtelt, mind oly panasztalan;
Nem nyílik sohajra egyetlen egy ajak.
Csöndes a levegő, az éj csillagtalan.
Nem tudom valóban, élnek-e vagy hálnak?

Mindegy: azt tudom csak, hogy szerettek, éltek,
50 S testben, mint a fű, fa, bogár, halhatlanok.
— Ah, sátáni testben megátkozott lélek!
Hűtlen, önző fajzat! elmulandó vagyok!

135.

A VIRRASZTÓK

(1855)

Itt a nagy halott előttünk,
Kiterítve mereven.
A hideg, a téli éjben,
Csillagoltó sötétségben
5 Mi vagyunk még éberen.

A sirásban elfáradt már
Valamennyi jó rokon.
Talán mi se volnánk ébren,
Hanem mért a torban, éhen,
10 Rágódunk a csontokon.

A csontokon sem rágódnánk,
De hát — ez a kenyérünk.
Nem maradt ránk dús örökség;
Fizet minket a nemzetség,
15 Ha sirunk, énekelünk.

Már maholnap ez se kell majd.
„Elég volt a gyász, a dal.
A mi megholt, föl nem támad.
Haszontalan minden bánat!
20 Haj rá étel, dal, ital!”

Ilyen szelet hallunk is már.
Ki legtöbbet örökölt,
Annak van a legjobb kedve;
Ott van a mult elfeledve,
25 És eladva az a föld.

Hol pihennek a nagy ősök,
Kik szerezték vérökön
Azt is a min ők mulatnak...
Idegenek jól aratnak
30 Vérben ázott térökön.

Ők alusznak szépen, mélyen;
Ébren már csak mi vagyunk.
Ők alusznak s nem álmodnak;
Mi virrasztunk ébren, haj csak
35 Ébren is mi — *álmodunk*.

Álmodunk mi hihetetlen,
El se merjük mondani.
A holt szeme félig nyitva;
Hátha *meg nem volna halva*,
40 S lehetne még valami.

A nagy tenger éjszakába
Ki-kinézünk olykoron.
Mert nem tudjuk, hány az óra,
Hallgatunk a kakas szóra,
45 Merengünk egy csillagon,

Jó reménnyel, vak reménnyel,
Hogy ha megvirradna már!
De a hajnal csak nem pirkad,
S a mit látunk, az se csillag:
50 Bolygó fény, vagy fénybogár!

És csak oly csöndes ne volna!
De ez úgy fojt, úgy ijeszt...
Dalunk is már egyre fárad,
Alig ad még bátorságot.
55 Égen földön semmi nesz.

Szempillánk is csuklik immár.
S ha az álom elnyomott,
S mi is alszunk, boldog Isten!
Akkor aztán késő minden —
60 Mozdulhat a tetszhalott!...

136.

ÉVSZAKOK

Esik az eső csöndesen;
Jer az ölembe, kedvesem.
Hej a napok úgy lejárnak!
Maholnap vége a nyárnak.

5 Ugy ázik, kopog a tető;
Oda megint egy esztendő.
Alig van levél a galyon;
Ölelj meg, gyöngyöm, angyalom.

Csikorog a hó, fuj a szél,
10 Ihol ni már meg itt a tél.
Szomorún szól a nótája,
Nehéz a szemem pillája.

Mulatság, munka volt elég;
Vesd meg az ágyat, feleség.
15 Aludjunk szépen, sokáig —
Akár ítélet napjáig.

137.

[B É K É S I B É L A S Í R K Ö V É R E]

Szeretotnek fáj itt a halál
S halottjáért ontja könnyeit,
De a remény szebb hazát talál,
Sír felett legerősebb a hit.

1858

138.

K E S E R Ű Ó R Á B A N

Én sem éltem egészen hiába:
Fáztam és koplaltam eleget.
Szenvedésim nyomorú díjába
Szánakoztak rajtam emberek.
5 Nem maradtam adósuk magam sem:
Szerettem e szánó tömeget.
És mivelhogy nem volt egyebem:
Oda adtam érte lelkemet.

No de egyet fordult a kerék.
10 Lett gunyám, megevő falatom.
Bezzeg ölt kiált a csőcselék,
Fölakad a kenyér torkomon.
A kik előbb szerettek, hajgálnak
Kövekkel És már most mit tegyek?
15 Legjobb lesz tán, ha a *kutyáknak*
Vetem e panaszos kenyeret?!

139.

H A J Ó T Ő R Ő T T E K

(1858)

Egy búborékkal kevesebb
Az örök semmi tengerén.
A sír egy lábbal közelebb,
És távolabb egy szép remény.
5 Álljunk meg egy kissé, barátim,
E zárt sziget mentében itt;
Nézzünk be jól a végtelenbe:
Nincs egy hajó, mely közelít?

Az ég borult, s szél még se leng;
10 Az ég villámlik szárazon;

Ha üt, nem hallja senkisé;
Mézharaszt csillog a gazon.
A habok oly halkán susognak,
Mint a haldoklók ajkai,
15 Kik jobb világ titkába látnak,
De nem bírják kimondani.

Mentő hajót várjunk-e még,
Ha durva szirtbe ütközött?
Választanánk — ha nincs egyéb —
20 Halál és örület között?
Óh a vihar, mely összetört, széjjelszórt,
Kerülne vissza legalább,
És ölne el szépen, dicsón, míg
Nem őrjít meg a némaság!

25 De nincs remény, de semmi jel!
Biztatnak még bátor szívek,
De már magok se hiszik el.
Mindegyre fogynak a hivek.
Nincs mért keressen föl a kalmár,
30 S rablócsapat ha ránk talál,
Csak rabul vinne: a mi ránk vár,
Koldus halála — éhhalál!

Idő mulik, nap áldozik,
S szép ifjuságunk oda van.
35 Iszap beföd, viz elborít
És elenyészünk nyomtalan.
Ajk nem mesél, s mit írna föl könyv?
Hogy vérünk is volt — hamu lett —
Ah a bitó is szebb, hisz arról
40 Valaki még példát vehet!.

ANGYAL JÁR A FÖLDÖN

Angyal jár a földön, angyal jár —
 Oh én láttam őt, én láttam őt!
 Kihasadt a mennyég keleten,
 S a legkedvesb angyal földre jött.

5 Oh Uram teremtőm, irgalmazz,
 Haraggal ne büntess engemet,
 Hogy én voltam ép ott, hova szállt,
 Hiszen arról én nem tehetek.

Jól tudom, hogy bűnös földinek
 10 Tiltva látni azt, mit láttam én.
 Mégis, térden, téged imádvá
 Szemeimet rá fölemelém.

Jaj nekem, elég jaj énnekem!
 El vagyok kárhozva, jól tudom.
 15 Tán ha akarnád sem tudnál már
 Segíteni rajtam, Mindenhatóm!

Nekem maradásom nincsen már,
 Nem lehet e földi életben.
 Ismerem egy titkát a mennynek —
 20 És azért az sujtol itt engem.

Több vagyok mint ember, és mégis
 Boldogtalanabb a féregnél!
 Haragosan dörög rám az ég,
 S segítségem nincsen embernél.

25 Kárhozottak ott a pokolban,
 Nézzetek s vigasztalódjatok:
 A hol csupa kín van, semmi kéj,
 Oh nem az a kín a legnagyobb!

Örök lángban ég bár testetek:
 30 Nem látjátok a menny ajtaját!

Égek én a magam tüzében,
Tiltott istenkéjbe látva át!

Látom őt naponta szüntelen;
Aransugáros zöld mezőben
35 Előttem jár, rám néz, mosolyog.
Szűz ártatlansága örvében.

Szép szeme úgy ragyog, úgy örül
Annak, a mit szive nem is sejt
Szárnyaival néha meglegyint,
40 S egyik percben másikat felejt.

A hová lép, éled, nő a fű;
A virágnak rajzik illatja;
Kristályfehér teste tükrében
Látszik a harmatcsepp árnyéka.

45 Tarka fényes, ittas pillangók
Seregestül esnek, ott hálnak
Elszánt élethalál-versenyben,
Hogy fehér vállára szálljanak!

Körülötte a langy levegő
50 Délibábbbá reszketi magát.
Melyen a majd széllyelolvadó
Nap sugára törekedik át.

S ő, a jó, a szűz, a gyönyörű,
Ő, a gyermek, ő, az oly deli,
55 Játszik, szeret mindent, örömét
Mindezekben egyformán leli.

Mennyei szent együgyűsége
Egyformán tekint a lepkére,
A virágra, fűre, sugárra,
60 S oh gyötrellem! rám is, emberre!

Nézek én, s szédülvén ámulok;
Gondolok, és sápadt nyárfaként

Tagjaimon rezg a gondolat,
Félelem a vággyal küzködvén.

- 65 Néha szemem elsötétedik...
S vakmerően már-már ölelem...
— Ah! bosszúsan néz le rám az Úr,
S mennydörög, villámlik oda fenn.

141.

N A P F O G Y A T K O Z Á S K O R

Itélet van most fön­n az égen,
Nézi a bámész föld nagy mohón,
A nap képe úgy elfeketül,
Mint az ember arca a bitón.

- 5 És tán a felséges padláson
Inganak is már a gerendák?
Biz e rozzant föld még szétmállik,
Mint a nagy tudósok jósolák.

- A mi nem lehetlen, meglehet,
10 Hogy az épen most következik:
Mielőtt én, édes kedvesem,
Szedtem volna ajkad epreit.

- Hátha nem hazudnak a jelek?
Jer ölembe, szép szerelmesem,
15 Aztán romba dőlhet a világ;
Karjaid közt észre sem veszem

142.

P E T Ő F I O L V A S Á S A K O R

Elő-elő veszem
S olvasom versedet.
Belőle búsulok,
Belőle nevetek.

5 Az pedig csak hagyján
Amikor búsulok:
Akarhogy fáj, azért
Könyvet nem hullatok.

Hanem ha jó kedved
10 Szikráin nevetek:
Előttem a szép *mult* —
S könyeim peregnek.

143.

A S Í R B Ó L

Élő virágom, oh szerelmesem,
Immár én alszom nyugton, csöndesen.
— Hogy nem tudod te, milyen édesen.

Oh hogyha tudnád (mért nem mondhatom!)
5 Mindig csak rólad, s egyet álmodom;
Mindig csak egyet: jaj, de szép nagyon!

Csöndes vidék ez; hallom, mit a szél
Fölöttem a virágokkal beszél;
A fű is oly szép altatót zenél.

10 Oh én szerelmem, örök életem,
Én teneked csak azt üzenhetem,
Hogy semmi sem fáj itt már énnekem.

Nem fáj már a fejem, szivem se fáj;
Mégis, galambom, még se menj, megállj!
15 Tégy valamit a derekam alá.

A vér, a mi szivemből kirohant,
Mikor belé ütöttem gyilkomat,
Olyan hideg az ott, úgy borzogat.

Oh az a vér azt sugja egyre még,
20 Hogy te megcsaltál engem! Tudja ég...
Ha nem igaz, jer, mosd föl azt a vért.

Csak légy vidám, járj kelj a nap alatt.
Légy hűtlen ott: hisz csak egy pillanat,
Oszk — te is itt vagy már a föld alatt.

25 Csak azután itt légy te az enyém.
Szeretsz te itt majd engem, tudom én.
Jó hűvös takaró a szemfödél.

Ó jőjj, siess a tánccal oda fenn.
Mi jó az álom, melyből, édesem,
30 Nem ébredünk föl többé sohasem!

144.

TALÁLKOZÓ ELŐTT

Nekem ragyog csak a nap az égen.
Ez a föld nekem fizet adót.
Nevezetek bár akárhogy éngem,
Én is király, de boldog vagyok.

5 Nekem zöldülnek ki a vetések,
Nekem nyílik ki a rózsa mind;
Nekem költ apróságot a fészek;
A hold is fényt csak utamra hint.

Forrás a réten nekem fakad föl,
10 A csalogány is nekem dalol;
Víg esztendőket nekem jövendöl
Bujós kakukk a lomb alól.

Nekem sötétül be a zöld erdő,
Arcomra ömleszt dus illatot.
15 Engem legyezve szolgál a szellő,
Rám mosolyognak a csillagok.

Kedves hirt hoznak nekem galambok,
Alattam délceg a paripa,
Örömkönyeznek fübársonyos partok,
20 Fürödve a nap sugáriba.

Mindent mi édes, a mi szép, jó, mindent
Nekem növeszt ez az áldott föld;
Elveszi tőle de mind az Isten,
Hogy nekem adja, mivel (mi több!)

25 Csak egy szép lány van e kerék világon
És ez az egy is olyan remek:
Az ég neki kedvez, szereti, látom;
Ő meg azért is — engem szeret!

145.

A C I M B A L M O S

Nem is rendes országút ez,
Csak oly bitang ordináré;
Nem is urak járnak erre,
Soh se akad itt jó fáré.

5 Bolond építette csárda
Csak kacsingat jobbra, balra;
Hogy a bagoly rugná széjjel —
Hej, itt az is *éhen* halna.

Oda, rajkó, porzik az út!

10 Jön a vendég, a gavallér.
Pöng a sarkantyúja még ma,
A zsebemben meg a tallér.
Gyomrocskádra ünnep virrad,
Nossz elejbe, csak elejbe —

15 „Devla! — dádé — forgószél az,
Vén boszorkány táncol benne!”

„Ki te, Bodri, *mért hizlallak?*

Ha eb lettél, ugass hát már!

Ne sirj, purdéz, jön a balek.

20 Csakhogy még most amodább jár.

Csahintja már Bodri is, ládd!
Hol a veróm — ugorj fattya!
„Devla! — Bodri éds anyámat,
Vagy *elmult* torát siratja...”

- 25 „Haj, de gyalázatos élet!”
Zokogják a sovány húrok;
Eb nem ugat, kocsi nem zörg,
Nagy az étvágy, szintugy kurjog...
Bodri vonít, a rajkó sir.
- 30 Hogy az éneket ne hallja,
Veri a húrt, ráfülelve —
„Hej Nagyida, veszett vajda!”

- Ideje múlt délebednek,
Fellegek közé dől a nap.
- 35 Förfeteg gyűl, menkő, zápor
Útmellékről egy koldúst hajt.
Huszast vált be a csárdásnál,
Dáde szeme villámlik rajt —
Szól azután a cimbalom,
- 40 A meddig a huszasban tart.

146.

A R A N Y K O R

(Töredék)

Egyenes már a föld, a hol ők pihennek;
Hamva rég elhült a tüzes szerelemnek.
Rohanó fodorral jár fölöttük ősrég
Suttogó zenéjü tenger vad mezőség.

- 5 Rég volt, nagyon régen; nem esztendő számra;
Ujdonúj világ kelt a régi nyomára.
Haj! az idő nagyot változott azóta,
Roskadozott, vénült a jó Isten tudja.

- Csak nem úgy van mint volt, de nem úgy mint hajdan!
10 És ha nincs úgy, hagyján, volna bár csak jobban.
E világ törvénye a változandóság.
Jó helyébe rosszabb, rossz helyébe jó hág.

- Elenyésznek végre minden földi dolgok;
Beomlanak a rég jeltelen sírdombok;
15 Összedőlnek egykor bevehetlen várak,
Régiek helyébe nyomba ujak állnak.

- Szebbek, haj de gyöngék! Omló vár kövéből
Ledéren mosolygó kéjpalota épül;
Szörnyeteggel rakott veszedelmes utak,
20 Mint a csíkos vászon, szépen kisimulnak.

Rengeteg ős erdők, tündérek tanyája,
Éhes sáskarajtól többül mind kivájva...
Sziv helyett gyomornak szolgál a természet,
Nem lel abban senki már gyönyörüséget.

- 25 A mi természeti, nem jó az immáron;
Emberkéznek szennye fűvön, fán, virágon.
Mi hajdanta termett, most úgy van csinálva;
Rabbilincsre verve istenek munkája!

- Vendégfogadó tölgy lombjait levágják,
30 Mintha szabad sasnak tépdelnék ki szárnyát.
Fösvényül lerántják eresztét a háznak,
Hol utasok máskor menhelyet találtak.

- Való a mi való, hogy szépen tenyésznek
Tudományos dolgok s minden mesterségek;
35 Nagy az ész munkája, gőzhajója, utja;
Csak az ember maga műve nyomorultja!

- Megunott az élet, rettegett a halál:
Vigasztalást egyik se másik nem ajál;
Nincsen embernek most imádott bálványja;
40 Nem tud mást szeretni, s önmagát utálja...

Kimult e világból, sírba is kísérték,
Minden lelki épség, régi jó vitézség.
Emberek most gépet gyurnak kardjaikból,
S gépet csinál egyik ember a másikból.

- 45 E mostani világ egy éléskamara,
Hol vitézek kardját rosda foga marja.
A helyett most a pénzt rakják hüvelyébe...
Jobb is! nem való a kés — gyerek kezébe!

- Ah e satnya korból miről szólna a dal?
50 Emlékezet szárnya, ragadj el magaddal!
Vissza oda, hol nem vas a gyöngye embert,
Hanem erős ember vitte a vas fegyvert.

- Mind örökre eltűnt nagy idő, a melyben
Tántoríthatlan szív dobogott a mellben,
55 És sírig szerettek gyöngye szívü lányok,
Emlékezet, költsd föl ezt a szép világot!

- Mint szerelmi kínban nyögő vadgalambok,
Sezbb napok sirhalmán gyászoló bús hangok,
Messze tűnt világnak szele szárnyán jönnek,
60 Sűgva-bűgva lombján ezeréves tölgynek.

Temetékisérő gyásszal jár fölötte
Árnyas fátyolában az idő felhője.
Szemeimre borul csodatévő álom,
S én a mult időket, őseimet látom.

- 65 Magyarok istene! kedvezz életemnek,
Dicsőséged méltó éneke legyen meg.
Te Kinizsi karját erővel tápláltad,
Álld meg énekét a gyöngye unokának!

- Oszt ha kiváltképen kedvesen fogadták
70 Énekemet fönn a halhatatlan apák:
— Ugy sem azért tettem, földi hála nem kell
Vedd föl lelkemet, ha tetszik, énekemmel.

BOROSZLÓI TÁBOR

Azok voltak ám a hősök,
 Azok voltak ám vitézek!
 Akkor volt nagy a magyar név,
 Amikoron azok éltek.

5 Beszéljek-e róluk nektek,
 Akik szinte megszoktátok
 Tartani az ő híroket
 Mesének, mendemondának?

Mikor azok kardot rántva
 10 Rohantak az ellenségre,
 Ugy rivaltak örömlükben,
 Mint a lakodalom népe.

Ami most a lakodalom,
 Az is volt a csata akkor;
 15 Az ellenség vére volt az,
 Ami most tinettek a bor.

Fenséges volt a zenéjük;
 Ágyudörgés, harcikiáltás;
 A kivivott győzelemre
 20 Felköszöntés: „éljen Mátyás!”

Azok voltak ám a hősök,
 Azok voltak csak vitézek;
 Magyarország drága földjén
 Akkor volt csak szép az élet.

25 Nem is szólok a nagyokról,
 Csak tréfáikról beszélek,
 Hogy mi volt tréfája egykor
 Mátyás király seregének.

Mátyás király Boroszlóban
 30 Jó fekete seregével;

Ellene a lengyel király
Hatvanezer emberével.

Kazimér lengyel királynak
Háromszor nagyobb a hadja,
35 Válogatott három lengyel
Esik épen egy magyarra.

— Jaj neked szegény magyar had,
Talán sohse látod többet
— Így reménykedék az ellen —
40 Azt az áldott magyar földet.

Imádkozzál istenednek,
Annak, aki cserbe hagyott,
Karácsonod halálhörgés,
Temetés lesz a farsangod...

45 Lengyel király táborából
Ilyeténkép üzenetnek,
A mindenfelől körülvelt
Harcszomjas magyar seregnek.

Mosolyogva mondja Mátyás:
50 „Hát azért is megmutassuk,
Hogy az áldott magyar földön
Ott se volna szebb farsangunk.

Még azt hittem, hogy nagyobb, hát
Háromannyi csak a számuk?
55 Nem tudják a jámborok, hogy
Ez nem új sor már minálunk!

Hogy egész erővel, haddal
Rajtuk üssek, nem érdemlik:
Vivniok egész hadammal
60 Csak dicsőség volna nekik.

Rendelem: hogy egy-egy sátor
Emelkedjék minden halmon,

S ott az ellen szeme előtt
Legyen örök táncvigalom.

65 Bort és szép leányt hadamnak,
Amennyi van Boroszlóban;
Kedv, amilyen soha nem volt,
Uralkodják táboromban.

Nagy erővel, hadosztállal
70 Egy vezér se menjen hadba.
Csak amugy véletlen, önként.
Kinek épen kedve tartja.”

Szórul szóra minden ugy lett,
Ahogy Mátyás parancsolta;
75 — Boroszlói fehérnépnek
Soha sem volt oly jó dolga.

Hosszu téli éjszakáik
Oly rövidek sohse voltak.
Egész világ-életükben
80 Soha annyit nem táncoltak.

Éjen át a magyart járták,
Nappal meg sütöttek-főztek:
— Háladatosság fejében
Fáradatlan táncchősöknek.

85 Reggelenkint dagasztották
A puha magyar cipókat,
Barnapiros magyarosra
Sütve — majd megszólamlottak.

De amilyen világa volt
90 Mátyás király seregének,
Kazimérnek táborában,
Oly nehéz, unt lett az élet.

Jóralvó csata sem volt,
Mégis csak azt vette észre,

95 Hogy amivel olyan nagyra
Látott — egyre fogy a népe.

Fogy a népe étlen-szomjan
Csikorgó hideg mezőben,
Mig a magyar nem hogy fogyna,
100 Szaporodik tán eközben.

Ki-kicsapnak rája néha.
Majd emerre, majd amarra,
Seregét úgy megcsipkedték,
Azt se tudja, hol vakarja.

105 Harcra hitta sáncaikból,
De azok oda se néztek —
— Jöjjetek inkább ti hozzánk,
Hisz minálunk gyöngy az élet.

Dideregtek a szegények,
110 Zordon hófödött síkságon,
Mig a magyarok pihentek
Szép asszony-vetette ágyon.

Kit levágtak, kit elfogtak,
— Annyi lett a foglyok száma,
115 Hogy a kenyeret beléjük
Végre Mátyás megsajnálta.

A szépít kiválogatta,
Kikre még nem jött fel a ránc,
Azok aztán megtanulták,
120 Mi a magyar három a tánc.

Azok aztán Kazimérhoz
Nem is vágytak vissza többet;
Hanem a formátlanoknak
Volt nagy jaj szegény fejüknek.

125 Azokon igazítottak,
Csak hogy azt meg nem köszönték;

— Akinek tudnillik orra
Vagy füle nagy volt fölöttébb,

Abból egy kicsit leszelték,
130 — Már mint a szükség kívánta —
S hirtűvőül visszaverték
Igy a Kázmér táborába.

— Végre hogy Mátyás királynak
Megesett jó szive rajtuk:
135 „Hogyha szépen tudtok kérni,
— Mondá — a békét megadjuk.”

S Kazimér király fiastól
Uri magát megalázva,
Békességet könyörögni
140 Ment a Mátyás táborába.

— Hej be szép, de nagy idő volt!
— De ugyan mért is beszélek?
Elenyészett nagyság fénye,
Jaj de fáj a te emléked!

145 Elég az hozzá, hogy aztán
Kinyeré Kázmér a békét.
Mit nem adott meg a magyar,
Valamikor szépen kérték?

Elváláskor áldomásul
150 Nagyokat is ittak rája,
Hanem a magyar seregnek
Szíve oly bus lett utána

Mintha megbüvölte volna
Valaki a poharakat:
155 Hej, azokba szép menyecskék
Titkos könnyeket hullattak!...

A C S Ü G G E D E T L E N

Kérdelek őt ti hidegen, bölcsen:
 Vak hite még mi jót vár?
 Mit prédikál itt szépről, igazról?
 Nem minékünk való az már!

- 5 Mit eped itt nagy s nemes után még,
 Aholott már csak „hasznos” van.
 És a tömegek kicsinye nagyja
 Aranyat kér a templomban.

- Kishitűiek! a kárhozat és üdv
 10 Itt csak a napnak nyugtán jön,
 S a nagyok napja, nem rövid élet
 Napja, letünő a földön.

- Hulljon a romlás kénytüzesője;
 Mint Sodomát, temessen el;
 15 S a kiégett hit, szeretet hamva
 Legyen a tartós szemfödél.

- Mulnak az évek, és ha fölötte
 Összeomolva már a föld;
 És a mező s bérc röpke patakja
 20 Énekeire új dalt költ:

Jön az utókor jobb fia, népe,
 S mint a jelen — ős Pompéjít,
 Rendre kiásván tetemeinket,
 Nézi az arcok betűit.

- 25 Csüggeteg undok törpe tetemboly
 Sirja alatt ott lel föl majd
 Irmagul egyet, aki szilárdul
 Állva, és hittel bátran halt.

- És kezei közt látva a zászlót,
 30 Mit kitagad most e rút kor,
 Majd az ezernyi szolgatetem közt
 Lesz a jelenből egy — szobor!

A VÉN MOSÓNŐ

Chamisso után

Nézzétek ott a munka mellett
Ama fehér haju anyót.

A mosónők közt legerősebb
És hetven éves már az ott.

- 5 Ilyen keserves veritékkel,
Kereste mindig kenyerét,
Betöltve a kört hú iparral,
Mit isten számára kimért.

Mint ifju ő is szeretett, és

- 10 Remélt, aztán férjhez mene.
Viselte női sorsa terhét
Gondokkal, bajokkal tele.
Férjének három magzatot szült,
Ápolta hiven betegét.

- 15 És eltemette tisztességgel.
És tovább hitt, tovább remélt.

Aztán nevelte a fiúkat;
Jó kedvvel tette ezt nagyon,
Becsületben és fegyelemben;

- 20 Örökségük rend, szorgalom.
Aztán megáldva elbocsájtá,
Hogy kenyeret keressenek.
Igy agg korára egyedül lón,
Csupán jó kedvét tartva meg.

- 25 Gondos takargató volt; lent vett,
S átvirrasztván sok éjszakát,
A lent finom fonállá fonta,
Ugy a takácsnak adta át.

Megszóttte az vászonnak, ő meg
30 Forgatva tűjét, ollaját,
Megvarrta szépen önkezevel
A tisztos koporsóruhát.

Ezt a ruhát nagy becsben tartja,
Szekrényében, első helyen.
35 Ez első és utolsó kincse,
Egyetlen éke ide lenn.
Felölti minden ünnep reggel,
Ebben hallgatja a misét.
Azután újra beakasztja ...
40 Hogy benne majdan kivigyék.

Oh! ... vajha éltem alkonyáig,
Miként e tisztos agg anya,
Megtegyem azt, mit tennem kellend,
Mi tisztom és gondom vala.
45 Vajh annyi kedvvel üritném ki
Mint ő, az élet poharát,
S nézhetném egykedvűn, miként ő,
Előre a halottruhát!

150.

A T E R M É S Z E T B Ő L

Lányszív, ha sok a búja, megreped;
Hős férfié utóbb kővé mered.

Mely szikrává törik, mint a koha,
De meg nem lágyul az többé soha.

5 Villámot hány az ég, majd megszakad;
A kemény kőszirt állja — és kacag.

Hadd üsse rontsa, fáradjon bele
Az isten nyila: nem gondol vele!

Égesse le a kopár ormokat,
10 Ugy sem terem többé virágokat!

Ne is kimélje dacos homlokát,
Nem kér kegyelmet tőle — ő sem ad!

Mert bár ha nincs többé öröme, búja:
Van olthatatlan égető boszúja,

15 Mit magzatként rejt, éleszt minden órán
Mélységes méhében, miként a volkán

Jaj akkor néktek, ellenségei!
Ti környékének pára gőzei!

Kik gyülekezve a felhősereg
20 Hadában villámokká lettetek,

A védtelenre lerohantatok,
S fölötte állnak palotáitok.

Üszökbe lángba borul majd a nap,
Egyszerre a tüzláva mind kicsap,

25 Alattatok meging, reped a föld;
S ha majd a rémület mindent kiölt:

Csontjaitok rakásra égeti,
S sirjaitokat is betemeti!

151.

A B E D U I N

Néma sikon jár a beduin;
Szívében is olyan néma kín.

Néma és tán határtalanabb,
Mint maga a szörnyü sivatag.

5 Arca merő tiszta becsület:
Vaj mi bánthat ily nemes szivet?

Tán hogy olyan árva, társtalan,
Ily vadonban így magába' van?

Kérdjük tőle: „Ember, jó barát.
10 Mért sanyargod e rideg hazát?

Méért kerülnöd társas életet,
Szerető családot, tűzhelyet?”

Nézd, e tiszta szem hogy elborul,
E szelid arc hogy elkomorul:

15 „Városokban békót hordanak,
De a puszta örökké szabad.”

„Nemes férfiu, felebarát
Béketűrők nyernek koronát;

Szenvedőkkel tűr a szenvedő,
20 Változik és fordul az idő ”

„Türelem, vigasztaló panasz,
Gyáva lelkek kerítője az.

Tűrjön, aki türhet frank urat,
De az szolga volt és az marad.”

25 Beduin, véged van, fuss, amott
Közelitnek győztes lovagok.

Egész dárdaerdő vesz körül,
Mi haszna vagy bátrabb — egyedül?

„Egy lábíg kiöltük törzsödet,
30 Add meg magad, vesd el törödöt.”

Már e szóra szóval nem felel,
Életét olcsón nem adja el.

Nyelve helyett kardja válaszol,
S olvashatni holt vonásiról:

35 Hogy ha nyerne száz új életet,
Mind a százszor ekként halna meg.

152.

EGY SZOLGÁLELKÜ POÉTÁRA

I.

Fölrugják az ebet, s hizeleg; te hizelgsz, ha fizetnek.
Benned az is véték, a mi kutyában — erény.

II.

Hogy ha „megénekléd”, díjul még pénzt ad a léha.
Én valamit vetnék, hogy soha „meg ne — ugass”.

A Z A P A G Y I L K O S

Hugo Victor után

- Egyszer éjjel, mikor a sötét ég alatt
Édes álom minden szemet lezár, altat;
Midőn tanuja csak a nagy, a vak éj volt,
Kanut, a mint látja alvó apját, Szvénót,
5 A tehetlen aggot, őnök, ebek nélkül,
Megöle: „hisz (úgymond) ő mit se tud errül.”
Aztán nagy király lett.

Harcolt, mindig győzve;

- Végig a szerencse lett hű követője.
10 A diadalbábért kéveszám aratta,
S ha magát a vének gyülésén mutatta,
A legzordonabb arc kiderült, sugárza.
Ős erény, bölcs törvény volt hódító lánc.
Húsz szigetet, s Fiont, Arnhut, Folstert, Monát
15 Megvevén, ezekkel nagyobbítá honát.

- Hűbéri kövekből állított dicső trónt.
Legyőzött szász, piktet, vandalt, a mennyi volt,
Le a celtát, poroszt, és vonagló szlávot,
Erdőkben üvöltő sok vad lakosságot.
20 Babonás iszonyt és runákat kiirta;
A nagy Caesarról csak „mi ketten” úgy szóla.
Szerte áradt a fény sarki forgójáról,
Pusztultak a szörnyek ő nagy haragjától.
Husz álló éven át, a meddig uralgott,
25 Hatalmas ijász és felséges lovas volt.
Lábával tiporta a kiveszett hydrát;
Életét egyszerre rettegték s áldották.
Nemzete sokáig büszkén emlegette:
Azon egy telen át hogy megsemmisíte
30 Három skót sárkányt s két királyt Skaniában.
Hős volt, óriás volt, s lángész egymagában.

- Sorsához egy világ sorsa vala kötve.
 ... Apagyilkosságát azonban feledte.
 Meghalt. Tetemét kő ravatalba zárták.
- 35 Az árhuszi érsek elmondván imáját,
 S hymnusz énekelvén, akként nyilatkozott,
 Hogy Kanut király nagy, Kanut király szent volt,
 Hogy emlékezete égi illattá vált,
 S hogy a dicsőültet ők, a papok, látták,
- 40 Mint profétát ülni Isten jobbjá felől.

- Este lön; csönd gyászolt a templomon belől.
 Elhagyván a székes egyházat a papok,
 Síri nyugalomban a királyi halott.
 Majd azonban fölkél, szemeit kinyitja,
- 45 Indul a sírboltból, kezében a kardja,
 Mivel ajtó és fal csak köd a léleknek.
 Átmegy a tengeren, melyben tükröződnek
 Elzenőr-, altona- és árhuszi házak.
 A sötét ur léptét figyelik az árnyak.
- 50 De ő nesztelen járt, lévén csak egy álom.
 Szavo, időrongált bérchez ért immáron.
 Ottan Kanut e nagy vadon óshez fordul:
 „Te, Szavo hegy, mondván, kit a szélvihar dúl,
 Halott-takaróra vagyon most szükségem,”
- 55 Hópalástodból adj egy darabot nékem.”
 Ráósmére a hegy s ellenállni nem mert.
 Kanut fogta kardját, az eltörhetlent.
 Összerezent a bérc az ádáz hős előtt,
 S az magának szele havából szemfedőt,
- 60 Azalatt így szólván: „Rosszul látok, öreg,
 Szólj hát, az Istenhöz merre vón közelebb?”
 A szakadt bordájú, rekedt torku szikla,
 Sötét felhők örök fátylával boritva,
 Sötéten szomorún, nem tudommal felett.
- 65 Fagytól gémberevedve Kanut tovább ment,
 Emelt fővel, fehér leplében, fehérén
 Haladott Izlandon és Norvégián át,
 Háta mögött eltűnt a homályos világ.
 Ó az országtalan király, lélek, szellem,
- 70 Szemben a mindenség árnyával, mezetlen,
 Járt a végtelenben, e rémes csarnokban,

- Hol a villám elhal szomorún, lankadtan.
Járt az éjgerinces sötétség hydráján,
A feketeségben éktelen mozogván.
- 75 Csillag sehol; mégis rémlik, mintha rája
A vad, merev zürben valaki vigyázna.
Semmi zaj, csak a mély siket sötétségnek
Végtelen hullámi szomorún rezegnek.
Megy előre, mondván: „Itt ez a sír; ott a
- 80 Mindenható” — s hármát lépvén, szólította
De az éj oly néma, akár a temető.
Még szemfedőjén sem lebben meg a redő.
Csak előre halad; fátyla fehér fénye
A síri vándornak kalauz reménye.
- 85 Mendegél; egyszerre valami a fátylat
Éri, és ott nő mint egy fekete csillag,
Azután szétterjed lassan; tapogatja
Kisérteti kézzel Kanut, s tapasztalja,
Hogy oda vér csöppent; félre kapta fejét,
- 90 Melyet meg nem hajta soha féltében még.
Szemmeresztve bámult a vak éjszakába,
De fekete a tér, s csöndes: mit se látta.
„Előre!” mond, s büszkén felemeli fejét.
Amaz első mellé egy ujjabb folt esék,
- 95 Az is szétterjedvén; és a cimber főnök
Néz, néz, de csak sűrű éjt lát maga előtt.
Mogorván, kutatva, mint csapázó véreb
Megint útnak indul; és a harmadik csepp
Hull a takaróra; még sohase hátrált,
- 100 De most abbahagyja egyenes irányát,
S kardos jobb karával fedezőbe fordul.
Álmodik-e vajon? Megint egy csöpp vér hull
Fátyolára, keze fejét elborítván.
Ujra s másod izben változtata utján.
- 105 Mint ki könyvet olvas, levelét forgatja,
Egyet-egyet fordul, s megindula balra.
Egy csöpp vér esik le fehér lepelére;
Visszarezzen s gondol egyedüllétére.
És már visszamenne kő ravatalába;
- 110 Egy csöpp piros vér hull a takarójára.
Most megállapodik, sápad hősi arca,
S imádkozni készül fejét lelankasztva.

- Egy csöpp vér esik rá. Félve imádkozván,
Fuldokló imája rángva elhal ajkán.
- 115 Szomorun, habozva elindul lassankint,
S jár e fehér szellem, és pillanatonkint
Leválnék egy-egy csöpp vér a nagy homályból
S menthetetlen barnul a fehér szemfátyol.
Remegvén, miként a nyárfalevél, látja,
- 120 Hogy terjed el rajt a foltok sokasága.
Egy másik, egy másik, egy más ... ó gyász egek!
Utja átvöröslék homályán az éjnek.
Fátyola redőjén ezek a vércsöppek
Elkeveredvén, már vérfelhővé nőttek.
- 125 Megy, megy ő, de egyre, csöppenként esik, hull
E vér a végetlen, sötét boltozatrul.
Zajtalan, szünetlen, mint a hogy a vér foly
Bitón függő hulla fekete lábáról.
Hajh! ki sirhatja e rettentő könyveket?
- 130 A végtelen. — Kanut többé nem tekintget;
Apály s dagálytalan tengerén az éjnek
Halad széke felé mennyei törvénynek.
A homálygomolyban mendegélvén, végre
Sok járás után egy zárt kapuhoz ére,
- 135 Honnan csodálatos napvilág fényle ki:
Itten szemeit föl s fátyolára veti.
Az volt ama szent hely, a rettenetes hely,
Honnan Isten csodás fénye szerte lövell.
Belül a hozsannát hallja énekelni.
- 140 A lepel vörös volt s Kanut kezd remegni.
- És ez okból Kanut visszatántorogván,
Nem mert megjelenni — a hajnaltól futván, —
Isten előtt, kinek homlokán nap ragyog.
Ezért a bús király az éjjelben bolyong;
- 145 S nem nyerhetvén vissza régi tisztaságát,
Midőn közelíti ég világosságát,
Mindig érezi a fátylára eső vért,
S járja a fekete, szörnyű végtelen tért.

TAVASZ FELÉ I.

Ne félj, szívem, derülj, vigadj,
 Szegény bús rabmadár.
 Nem örök a hó, sem a fagy;
 Fogságod majd lejár.

5 Most egyedül vagy, a világ
 S az emberek között,
 Mert hisz az embertársaság —
 Az a te börtönöd.

Melyben se bűd, se örömöd;
 10 Hol csak azt láthatod,
 Hogy majmolják az ördögöt
 Hiú alakosok.

S ugyanazok, mindannyian
 Hogy törik magokat.
 15 Hogy egymáshoz valahogyan
 Ne hasonlítsanak.

Hol nyiltan jár s dicső a gaz,
 S ugy neki bátorul,
 Hogy a szemérmes jó, igaz
 20 Álarc alá szorul.

De nem soká leszek rab itt;
 Majd immár eljön az,
 Ki engemet kiszabadít:
 A jó, a szép tavasz.

25 Majd a legelső napsugár
 Kinyitja ablakom;
 Kiröpülök mint a madár,
 És járok szabadon.

És örülök, örvendezek,
 30 Ujjongok és sirok.

Emberrt, világot feledék,
Mig Isten mosolyog!

Majd akkor én leszek a víg,
A boldog, irigyelt.
35 Majd, ha ki most lakmározik,
Lesz bús, mámorbeteg.

Szivem, tied lesz a világ.
Elég gyászod vala.
Hadd élje más az éjszakát,
40 Tied lesz hajnala.

Majd neked zöldül a vadon,
A virág illatoz;
És hozzá még az én napom
Mindent megaranyoz.
45 S szabaddá tesz minden rabot,
Ki most dermedve ül.
A lég remeg, az ég ragyog,
Hogy a föld úgy örül.

Előjön a cserebogár,
50 S tán széles kedvitül,
Vagy mert szemének a sugár
Még fáj, falnak repül.

Lerázza jégbilincseit
A hegyi zuhatag,
55 S akár a zerge, úgy szökik,
Rohan, sír és kacag.

Fölbokrétázza kebelét,
Partvirágot szakaszt;
Ujjongva csörtet, postaként
60 Hirdetni a tavaszt.

Mig a virágos völgy ölén
Elcsöndesedik ő
Mint édes anyja kebelén
A síró csecsemő.

65 Fölváltja a pacsirta ott,
Erdőn a csalogány;
Fű és fa ébred, ég mosolyg
Természet dalnokán.

S egyszerre csak szép reggelen
70 Ábrándos kék szemek
Fű-ágyukból szemérmesen
Föl-föl tekintenek.

S ugy elbámulnák az eget;
De félik a sugárt,
75 A kedves angyal-gyermekek,
Ők — a kis ibolyák!

S magok körül terjesztenek
Oly égi illatot,
Hogy azt hiszem, én is gyerek
80 És szerelmes vagyok

Valóban elfeledkezem,
S mit érzek, nem tudom:
Jövő-e, mult-e, vagy jelen?
Öröm vagy fájdalom?

85 Talán fogok szeretni még?
Vagy e kéjérezés
Csak az elmultból egy sötét
Fájó emlékezés?

Igen, e köny, mit hullatok,
90 Mindent kimagyaráz;
Bár csak gyötört, fáj a halott
Átkos szerelmi láz!

Lehajlok és az ibolyát
Megáldva csókolom.
95 „Légy boldogabb, kedves virág,
Ha szeretsz egykoron!

... De im, mi messze elragad
Pillangó-képzelem?
Hát még ha, szép tavasz, magad
100 Jelensz meg körültem?

Ha majd zöld bársonyt ölt a domb,
Bimbót tűz keblire,
S a szellőtől üzenve mond:
Jer, jer, feküdj ide!

105 S a lány szellő arcom körül
— E fürge kis fiú —
Minden könyvet majd letörül,
Közel se jön a bú.

Közel se jön, elsompolyog,
110 Félvén, kinevetik;
Madaraim — kis cinkosok —
Rútul kifütyölik.

S majd a csalitban, lomb alatt
Ugy megversenygenek;
115 Úzik szelid tréfáikat,
Keresvén kedvemet.

Előveszi majd mindegyik
A mit hogy betanult.
Egyik sűrűbe rejtezik,
120 S ott mondogatja: kukk!

Közelre vár és rám kiált
A pajzánabb rigó,
(Azonba izgódván tovább:)
„Ucu a főbíró.”

125 A harkály a cser oldalán
Incselgve kopogat,
Ha szórakozva mondanám
A hamisnak: szabad.

(Talán ha tudná, mennyire
130 Fájdítja szívemet
Efféle emberesdire
Való emlékezet!

Hallgatva áldaná szegény
A lágyabb végzetet,
135 Hogy ember helyett csak szerény
Harkálynak született ...)

Boldog madár, boldog lakók,
Csak enyelegjeteK:
Szentegyház a ti honotok,
140 Bár dúlják emberek.

S bár e született hentesek
Ölnek, pusztítanak,
Azért hegyetek-völgyetek
Örökké szent, szabad.

145 Mert Isten nem hagy titeket,
Ti sem hagyjátok őt;
Nem úgy, miként az emberek:
Istent, hazát, szülőt.

S bár végetek mi mostoha,
150 Ti nem ismeritek
S ne is tudjátok meg soha
A szörnyűbb végzetet:

Hogy van teremtmény, átkozott
Ég s földtül, egyedül;
155 Kit Isten, ember elhagyott
S hozzátok menekül —

Nem gyógyulni, enyhülni csak:
Mert orvost nem talál;
Kinek az élet kárhozat,
160 S nem vigasz a halál

TAVASZ FELÉ II.

Én már kijártam, elvégeztem
 Az egész életiskolát.
 Komédia csak már előttem
 Maga a zord valóság.

- 5 A nagy természet csak diszitmény,
 És zenekar — az elemek;
 Az élők benne szerepelvén,
 A hogy szerzék az istenek.

- Nem ismert más világ lakói:
 10 Ezek a tisztelt publikum.
 Egy-egy halál a bemenetdíj.
 Örökre — nem sok; — bum bum bum!

- Itt egy vigjáték, ott bohózat;
 Választja, a ki mit szeret.
 15 Abban csak illón mosolyognak,
 Ebben röhögni is lehet.

- Majd vadregényes rémtörténet,
 Hajszálmereztő szörnydarab.
 A főzsivány bitóra köttet
 20 Kontár, szegény tolvajhadat.

Van opera és látványosság.
 Villám megüt egy gyereket.
 Hol benne a felsőbb igazság?
 Koholj ki rá — vagy ne keresd.

- 25 Ha vége van a fölvonásnak,
 Az éji kárpit leesik.
 A nézők bölcsen kritizálnak,
 Oszt' az egészszet feledik.

- Másnap megint csak az a játék.
 30 Hirdetnek új komédiát,

Pedig csak névben a különbség;
S ez így halad tovább, tovább.

Boldog, ki mindig ujnak látja,
S nem lát a szárnyfalon belül.
35 Kít csalogat a színi álca;
Ki a játzókkal sír, örül.

De engem már többé nem ámit
Rémes homály, csalóka fény.
A titkos, örök lény sugásit
40 Jól hallok a szín fenekén.

Örömnök, fájdalomnak könnye.
Vér, mely ártatlan ömlik el —
Ki van csinálva mind előre;
Mert ennek mind így lenni *kell!*

45 Sejttem, hogy eszközök vagyunk csak,
S e gyarló élet nem a cél.
De átká van csak e tudatnak;
Tovább, jobb hitre nem segít.

Mert semmi sem tökélyes itt lenn,
50 És így lemondásom sem az.
Érzés, tudás bevégezetlen;
A mit beszéltem, sem igaz

Hiába mondom: semmik vagytok
Hírfény, dicsőség, hatalom;
55 Hogy már szívem csak gazdag sirbolt,
S e féreglétet rég unom

Hiú szenvelgés, balgatagság,
Hogy már szívemre mi se hat;
Hogy a mi volna benne hívság,
60 Kíúzi gúnyos gondolat

— Ah, mert ha járok a tavaszban,
És látom, hegy völgy mint virul;

Szűz rózsabimbó szép hajnalban
Hogyan nyilik ki, hogy pirul:

- 65 Eltörpül szégyenkedve minden
Hiábavaló bölcselet.
Mint aeolhárfa, emlékemben
Zendül bübájos éneked —

- Tündérvilág, bezárult éden:
70 Gyermekkor, első szerelem!
S egyszerre csak fáj, fáj a szívem,
És könybe lábad a szemem

156.

A J Á B O R F A R E G É J E

- Egy szép őszi délutánon
Üitem egy sír oldalában.
Félig alva, félig ébren,
Napsugárban, zúgó szélben.
5 Álmodoztam, ábrándoztam
Nagyon régi, rég időkről;
Elfeledett dicsőségről,
Hamuvá lett városokról,
Kihalt népekről, hadakról,
10 Kiknek elszórt hült porát rég
Hányja a hab, hordja a szél.
Im azonban haldokolva
Megszólamlott a jáborka;
És susogva, lélekhangon
15 Monda nékem szép regét,
Ah, azóta egyre hallom!
Mekisértem, tán elmondom
A nagyjából, velejét:

- Egyszer volt egy szép királylány,
20 A ki szebb volt a tavasznál;
Szebb volt a tündérregénél,
Mit boldog gyerekkorában
Hall e földön a halandó.

- Százsor szebb a képzeletnél,
25 Mely gyémántból fest a légben
Liljomerdő közepében
Tündérvárat, édenkertet,
A hol üdvössége trónol
A szerelmes ifjuságnak.
- 30 Hol ecset, toll, mely leírja,
Vakmerő ajk, mely beszélje,
Hogy csak olyan volt szép arca,
Mint hajnalban harmatgyönggyel
Hímezett szép gyöngyvirágrét,
- 35 Melyben a kelő nap fürdik
Ragyogó arany hajával?
Hogy nézése oly vidító,
Mint fiatal iharerdő
Lombjai közé lövellő
- 40 Juniusi napsugaré?
És a hangja, hát a hangja!
Mint az égi angyalének,
Mit magasból, halk távolból
Hallani vél szent zarándok,
- 45 Földi mártir, a ki lelkét
Áhítatos ima szárnyán
Fölemelte a mennyéig
Ah nagyon szép, szép és jó volt,
A minő csak egyszer lett, és
- 50 Soha, soha többé nem lesz.
Sokan jöttek messze földről
Bujdosó tündérvitézek,
Országvilágot próbáló
Királyfiak, óriások:
- 55 Hogy bámulják, hogy csodálják.
Mert benézni szép szemébe
Olyan édes, olyan jó volt,
Oly szédítő gyönyörtüség:
Mint a menyegzői éjen
- 60 Szűz ajakra lehelt első
Csókban elhaló sohajtás,
Melynek mély volkán tüzében
Mint a láva, olvad a szív.
Ah, nem itt e gyarló földön,

- 65 A hetvenhetedik égben
 Ott se láttak soha ilyet.
 Nem hijába irigyelte
 Minden égi földi isten;
 S hogy ne legyen egyiké sem:
- 70 A szegénykét megrontották.
- Hogy imádták, hogy szerették!
 Szentegyház lőn apja háza.
 Benne ő egyetlen bálvány.
 Epedő forró sohajtás
- 75 Szenvedő szivek mélyéből,
 Mint a tömjén szállt feléje.
 A határos vadon erdő
 Csöndes titkos boltozatja,
 Mint megannyi szent kápolna,
- 80 Melynek hives zöld fűvére
 Annyi kétségbeesett vágy,
 Olthatatlan indulatnak
 Könye hullá mély titokban.
 Köny, sohajtás mind hijába!
- 85 Mert — óh szívet szaggató gyász! —
 Mert ő nem tudott szeretni.
 Borzad a szó, mely kimondja:
 Szíve kő volt, kő, kemény kő!
 Tengeren túl, jéghegyen túl,
- 90 Alvilági, túlvilági
 Minden bölcsek, csodatévő
 Szentek, jósok és próféták
 Mind kétségbe voltak esve,
 Mert segíteni gyöngék voltak,
- 95 S mind csak azt hajtotta, hogy hát
 A teremtő minden kincsét,
 A mivel birt égen-földön
 Dalimának (igy nevezték)
 Szép arcára, természetére,
- 100 Éjhajára, éjszemére
 Pazarolta, rá feledte;
 És szívének nem jutott már
 Eleven láng, élő gyémánt.
 És így e szépségcsodának

105 Érző szív helyett, hideg, holt
Kő darabbal kell beérni.

E miatt volt nagy a bánat
Apja, anyja bús szívében.
E miatt a vert acél vár

110 Fátyolozva gyásszal földig,
És a tornyán nagy fekete
Zászló terjengette szárnyát,
Hirül adva messze földre,
Hogyha volna kerek földön

115 Ember olyan nagy varázsló
Szegény, dús, király vagy koldús,
Vagy tündér olyan hatalmas,
A ki szerelmet lehelne
Dalimának kő szívébe,

120 Azé lesz a vert acél vár,
Az egész tündérországgal,
S benne a legszebb királylány.
Jöttek aztán seregestül
Világhíres nagy vitézek,

125 Mint a cédrus, karcsu szépek;
Csillagjárást, tenger mélyét
Ismerő tudósok, bölcsek.
A vitézek elvérreztek,
Tudósok megháborodtak,

130 És Dalima csak mosolygott:
Mert szemének könye nem volt,
S nem tudott a szive fájni.

A sok híres jövevény közt
Vala egy dúsgazdag kalmár,

135 Egész hajórengeteggel
Túl az óperenciáról:
Gazdagabb minden királynál,
Mert csak az nem volt adósa,
A ki már nem birt hitellel.

140 Ez napot csinált gyémántból,
Melynek olyan égető volt
Ragyogása, hogy minden szív
Olvadozni kezdte tőle.

- Palotája boltozatján
- 145 Ragyogott éjente a nap;
És mulattak, vigadoztak
Kivilágos kivirradtig.
Akkoron leméne a nap,
Ők pedig alásülyedtek
- 150 A labirtus hálókertbe,
Melynek íves mennyezetjén
Milliom meg ezer csillag
Fényle tiszta színaranyból.
Kékes tömjén fellegek közt,
- 155 Mint virrasztó éji lámpa,
Vándorolt a nagy ezüst hold.
Olyan titkos tulvilági,
Névtelen gyönyörüségről,
A mit még nem érte senki,
- 160 Melyre nincs szó emberajkon,
A miről a rege sem szól,
Csak úgy álmodik, sejt a szív
Egy tünékeny pillanatban:
Ilyen nagy gyönyörüségről
- 165 Suttogott virág, fű és lomb;
Azután elszenderült mind,
Kéjt lehelve, olykor-olykor
Édeset hosszút sohajtva
Égbe szálló, vágyingerlő
- 170 Mézzel terhelt dús illatban.
Közbe-közbe a nagy csöndben,
Mint vékonyka holdsugárszál,
Kis tücsöknék andalító
Hangja rezgett a homályban,
- 175 A fejthetlen álmodásba
Beszövődve ringatván a
Szunnyadozó lég bölcsőjét.
Ég a földdel, éj a holddal,
Szellő a fűvel, virággal,
- 180 Őlekezve, csókolózva
Szerелеmbe volt merülve,
S a boldogság mámorától,
Csorranó kék mézének
Nagy súlyától lenyomatva,

185 Gyönyörüségekbe fulva,
Hallgatott minden körülök,
Ember, állat, fű, virág, fa.
Csak a csillagok ragyogtak
Öröm mián fényesebben.

190 És a tó halkán megrengett;
Az ellágyult kősziklából
Kristálytiszta víz szivárgott.
A szerelmes ég pediglen
Éjpalástban átölelvén

195 Álmodó mezőket, halmot,
Örömeinek könnyét, áldó
Harmatot lehelt a földre.

Mind hijába, mind hijába.

A kerek föld minden kincse,

200 Emberek varázsmunkája,
Kuruzslók mesterkedése
Szép természet bűje-bája,
Tündérek csodás hatalma:
Hasztalan mind. Dalimának

205 Kő szívét nem lágyították.
Csak figyelt, csak ragyogtatta
Szép szemének édes lángját:
De magában mintha mondta
Volna: nem tudom, nem értem.

210 A dugazdag ifju kalmár
Tengerekbe szórta kincsét,
Homlokára hamut hintett,
S tengerparton, vadon erdőn,
Hová a madár se ér el,

215 Dalima nevét sohajtva
Bujdokolván bujdosik, ha
Meg nem halt, mai napiglan.

Ezután még feketébb lett

Az elátkozott vár gyásza,

220 És a meddig napnyugatkor
Sötét árnyékát vetette,
Mindenütt kihalt az élet.

- Csontkeményé száradt a föld.
A berekben mint a vázak
- 225 Lombtalan meredtek a fák.
Az előbb kövér mezőség,
A holott a gulya, ménes
Válogatva legelészett,
S ropogott előtte a fű,
- 230 Mintha lánggal égett volna:
Most olyan lett, mint a szérü,
S még kiégett szálait is
Zordonul süvöltő szélvész
Messze hordta, mint a pörnyét.
- 235 S mint az égett háznak hamvát,
A szomoru gyász helyének
Rosz hírét elvitte messze.
És aztán került minden.
Hogy ha távol, ismeretlen
- 240 Vándor indult is feléje:
Istenfélő jámbor ember,
Úrdicsérő jótét lélek
Félretéritette onnan,
Elmondván, hogy ott gonosz vár.
- 245 Nap után nap mult azonban.
Egyik olyan mint a másik.
Egyalaku és egyhangu.
Nem is változott a várban
Semmi, senki: a szépséges
- 250 Dalimának ifjusága,
Minden bája változatlan
Ugy maradt meg, mint a sírban
Az örökkön égő lámpa.
Jó, hogy sirni nem tudott, hát
- 255 Egész bújá — unalom volt.
Csak az ég volt társasága.
(Minthogy onnan származott is)
Ártatlan szép két szemével
Nézegette ő napestig:
- 260 Hogyan mennek, mendegélnek,
Kavarodnak, oszladoznak,
S meg-meg újak kerekednek,

- De szüntelen váltakoznak,
 Soha, soha nem maradnak
 265 A sok különféle felhők,
 Szakadatlan úgy, miként az
 Örökkévaló időnek
 Szárnyai hogy meg nem állnak,
 Egyik szőke, másik barna,
 270 Ez vidám, az meg mogorva.
 Itten egy folt arany gyapju,
 Elfut mint a kergetett juh;
 Amodább egy lomhán laffog,
 Mint valami anyatúzok,
 275 Unja a szem hosszan nézni;
 Majd amott éjszak-nyugatnak
 Mint fölingerelt oroszlán
 Ágaskodva és bömbölve,
 Csattogó villámfogakkal
 280 Indul egy a békés tájon
 Rémülést, iszonyt gerjesztő
 Szélviharos, jeges felhő,
 Mint valami terhes átok
 Ah hogy még ez is kerülve
 285 Tér ki ő előlük, oh, hogy
 Még a vész is retteg tőlük!

- De ki hát a vakmerő lény,
 A boldogtalan halandó,
 Bölcs, bolond, ördög vagy angyal,
 290 A ki ott jön a fenyéren,
 S egyenesen tart a várnak,
 Nem törődve gyásszal, vésszel?
 Milyen fegyver viselője?
 Melyik tündér adta néki
 295 Félelem ellen valóját?
 Térítették, integették:
 Föl se vette, meg se állt rá.
 Zörget a kapun merészen.
 „Jámbor útas, jó halandó,”
 300 Fordulj vissza, menj utadra!”
 Mondja néki a cseléd mind.
 „Voltak itt már mindenfélék,

- Nagyhatalmasok, erősek;
De segíteni ők se tudtak
305 Se máson, de magokon se,
S mind elvesztek, mind elhaltak.”
Szóbeszéd a jövevénynek.
Mit se hajt rá, csak helyet kér
Ablak alján a lugosban,
310 Kő padon az éjszakára.
A különös idegennek
Csodájára a királyt is
Szólóingatják, hogy kijönne.
Nézi az tetőtül talpig,
315 Mélyen bétékint szemébe;
Azután nagyot sohajtván
Szemeit lekapja róla,
S mondja visszafordulóban:
„Adjatok helyet fejének;
320 Ne féltsetek ezt a jámbort,
Mert ez már nem veszthet semmit.”

- Épen tiszta nyári est volt,
Eperérés idejében.
Mint egy óriás arany sas,
325 Kit lebegtében nyil ére,
A nap összekapva fényes
Sugárszárnyait, az égről
Lebukott a mély tengerbe.
És utána jött az éjjel,
330 Uszva-csúszva a látkörben,
Homálykarjait előre
És előbbre nyujtogatva.
Fön a mérhetetlen égnek
Kékhomályos boltozatján
335 A sötétől bátoritva
A szelid, szerény csillaghad
Kezde már kipillogatni.
Eleinte a kacérja,
Végül a szemérmesebbje.
340 A delelő verőfénytől
Mély álomba szenderített
Vadon erdő most fölébred,

- A mezőn végig sohajtván.
Elébb a rigó, utána
345 Csalogány elhallgat, alszik,
Álmával beszélve, halkan
Érthetetlen csicseregve.
Égen-földön néma minden,
Még a szellő is meredten
350 Bujik meg a bokrok alján
Ijedős sápadt haraszton.

- Mintha valamire várna...
És valóban, nem hijába;
Mert egyszerre szólal oly hang,
355 Minőt még nem halla senki,
Hogy az ég minden csillagja
Oda néze a lugosba,
A hol a csodás jelenség
Halovány alakja fénylett.
360 Mert felőle jött az a hang,
Ugy tetszvéen tökéleteskép,
Mintha gyöngén reszkető, nyilt
Ajakán lebegne a dal,
S ujjá végén láthatatlan
365 Húrok zengenének, olyan
Fényesek, fehérek, mint a
Holdsugárok a sírszobron.
Fájó volt a dal fölöttébb.
Mérhetetlen bánattenger,
370 Mégis édes, mégis vonzó,
Mint a vértanu-halálkék,
Melyben még vergődik a szív,
De a mennybe lát már a szem.
Kínja édes és lövellő,
375 Mint boldogtalan szerelmes
Önszívébe mártott gyilka
Az utolsó csók kéjében.
Majd azután elhalóan
Oly szomorú, mint a gyászdal,
380 Mit sötét rom ablakába
Éji órán sir be a szél
A halálról, elmulásról

- Melyre meghasadnak a fák,
 S elhervadnak, elszáradnak;
 385 Kősziklák megrepedeznek
 S mint az örült habléányok
 Mély örvények fenekére
 Lerohannak, temetkeznek...
 Pusztá szemmel látható volt,
 390 A hogy könyben usztak érzőbb
 Csillagok sugárpillái.
 Legkeményebb fáknak ágit
 Földig lankasztotta a bú.
 És a hegy vidám patakja
 395 Oly zokogva jajveszékelt,
 Ugy rohant el sebbel-lobbal,
 Mintha város égne távol
 S lángjaiból özvegy, árva
 Hívogatná őt segélyre.
- 400 Nagy, elmérgült szenvedés, mély,
 Gyógyíthatlan üstökös bú,
 Sok, sok átkos szerelemből,
 Elveszett ország bajából
 Ezer esztendő fájdalma
 405 Összegyülve mind egy szívben
 És egy átkos pillanatban:
 Ilyen szentté avató kín
 Szól a jövevény dalában
 Olyan szóval, olyan hanggal,
 410 Mely a földről föl egészen
 Fölhat a magas egekbe.
 De egyszerre némul a dal,
 És utána egyet rezzen
 Ég és föld a néma légben,
 415 Halk nyögést hallatva, vélvén,
 Hogy a dalban szív szakadt meg.
 Hát pedig, — csodák csodája! —
 Nem szakadt meg a fájó szív,
 Csak egy másik született rá:
 420 A legdrágább, legnemesb szív,
 A legszebb tündérleánynak
 Dalimának szűz keblében.

- És egy könyecsepp, a legelső
Szivárvány színében fénylő
- 425 Hulla a dalnok lantjára,
Szerelemnek jeleképen.
És a milyen szomorú volt
Az idegen dala, olyan
Éltető vidám örömhang
- 430 Csendül a gyönyörüségtől
Reszkető híg tiszta légben
Dalimának csókra nyíló
Rózsabimbó ajakáról.
Melyre megvidul a bús táj,
- 435 Elenyészik régi gyásza
És nagy átka a mélységes
Pokol fenekére süllyed.
Gondolatgyors repüléssel
Ott terem a bájos isten,
- 440 A tavasz, s behint pazéran
Úde zöld fűbársonyával
S szende tarkabarkaságban
Nevető virágcsoporttal
Hegyet, völgyet és mezőket.
- 445 Illatos lombfürtözettel
Ékesíti a holt erdőt,
Bokrait megnépesítvén
Beszédes madársereggel:
Hogy mire az ifju hajnal
- 450 Ragyogó sugárözönnel
Önti el a várkörnyéket:
Hálaima zeng a légben,
A mezőben, a ligetben,
És a várnak minden tornyán
- 455 Mint az égő lobogó láng
Rózsaszínű zászló hirdet
Nagy örömet, boldogságot,
Hegyen-völgyön lakodalmat.
Mert Dalima tud szeretni;
- 460 Dalimának szíve éledt,
És a hetedhét országon
Legszebb pár meglelte egymást.
Mert az édes hangu dalnok,

- A különös jövevény egy
 465 Nagy királyi vérnek sarja,
 A kinek szép birodalmát
 Töméntelen tátos csorda
 Elfoglalta, elrabolta...
 Hanem meg volt írva róla
- 470 Végzetek titokkönyvében,
 Hogyha népe büneért ő
 A legszörnyűbb büntetéssel:
 Tudni illik ifju szívvél
 Száz esztendő elfolyásig
- 475 *Szeretni s nem szeretetni* —
 Egy maga megszenved, akkor
 Bujdosván szünetlen, végre
 Megtalálja a kerek föld
 Legszebbik tündérleányát,
- 480 Kinek kő szívet csupán ő
 Tudja meglágyítani dallal:
 Mert legszebben, szomorúbben,
 Fűbe, fába, kősziklába
 Életet lehellő tüzellel
- 485 Varázssal csak az dalolhat:
A kinek nincsen hazája
 S másikat nem tud szeretni
 Most letelt a kínos száz év
 Dalimának népe fölkel:
- 490 Férfi, asszony, apró és nagy
 Ő a lányok, asszonyoknak,
 Férje a hős férfiakkak
 Lón vezére, és elmentek,
 Elverték a tátos csordát,
- 495 Visszavették tőlük a hont,
 Azt a szépet, azt a drágát,
 Melynek párja nincs a földön.
 És azután uralkodtak
 Dicsőségben, boldogságban,
- 500 Szerelemben, békességben
 Sokáig, nagyon sokáig.
 Örökké, s mai napiglan
 Élnek, hogy ha meg nem haltak.” —

— —

- Eddig így a jáborfácska.
 505 Még tovább is mondta volna
 Törül hegyre híven szépen,
 Milyen boldog lőn a szép pár,
 Hogyan éltek éledélték
 Örök csókkal, öleléssel,
 510 Milyen téjjel, édes mézzel
 Folydogáló gazdag ország
 Volt az ő tündér hazájok
 Ah, de én nem hallgathattam .
 Mert szívem nagyon megfájdult;
 515 S elbucsúztam, megköszönvén
 Ilyeténkép szép regéjét:
 „Kedves énekes, jó fácska;
 Mi dalodban szomorú volt,
 Áldjon meg az Isten érte,
 520 Rólam is, nekem való is;
 Jól esett fájó szívemnek,
 Mely csak a búhoz van szokva.
 Nagy örömről, boldogságról,
 Szerelemről, nyert hazáról
 525 Énekelj a boldogoknak,
 Mert ezekről szóló daltól
 Az én szívem meghasadna
- S aztán még csak egyet inték.
 529 Mert a köny elfojtá szómat

157.

MIT KONGNAK, BONGNAK A HARANGOK

- A hogy egyszer Istajerben
 Üldözötten bujdokolván,
 Egy kis völgyi érnek partján,
 Szűk bujóska gyalog úton
 5 Mendegélek egymagamban,
 Képzelve szép hazámnak
 Istenáldott hegyvölgyéről,

- Átokvert sok jó fiáról:
Hát egyszerre kétfelőlről,
10 Gondolom, hogy azokból a
Nagy fekete vas hegyekből
Megszólalnak láthatatlan,
Föld alatti bús harangok,
Zúgva-búgva szomorúan;
15 Olyan formán, csakhogy annál
Még százszorta szomorúbban,
Mint az a siralomének,
Mit keserves törődelmes
Búcsujáró nép zokogva
20 Énekel, hogy közbe-közbe
A kereszt is hajladoz rá!
A vezeklő gyászos hangok
Mint hömpölygő árhullámok
Az egész, mély, széles völgyet
25 Elöntötték bús panasszal;
S mint a délibáb a puszták
Szőke falvait, tanyáit;
Nagy siránkozásaikkal
Fölvették a tornyos várost,
30 Mely mögöttem kék távolban
A hullámozó hangok árján
Láthatólag ringatózott.
Engem is megállítottak
És leverték lábaimról.
35 Ismeretlen bútól gondtól
Megnehezült szívvel fővel
Leborultam, hallgatóztam;
Lelkem égnek ajánlottam,
S addig vártam, míg kivártam,
40 Megértettem, megtanultam:
Mit beszélnek, oly busan mit
Kongnak, bongnak a harangok.

- A legöregebbik (szinte
Látom a hogy csóváltatta
45 Ágas-bogas koronával
Koronázott ősz fejét) így
Panaszolkodott, kihalló

- Mély, hatalmas, dörgő hangján:
„Ős Budában, Istambulban,
50 Perzsiában, Egyiptomban,
Fekete és holt tengerben,
Hegyen-völgyön, pusztaságon,
Palotákban és kunyhókban,
Merre nap kél, csillag fénylik:
55 Én mindenható ur voltam.
Embereknek, állatoknak,
Katonáknak és papoknak,
Fűnek-fának parancsoltam;
Szempillantásomra földet
60 Inगतó hadak forogtak,
S rohantak biztos halálra.
Haragomnak fél világot
Végig érő ostorától
Rettegett és porba omlott
65 Nap alatti minden népség.
Hajh! nagyon elbizakodtam.
Urat, Istent nem ösmertem,
A halálra nem gondoltam.
Oh hivalkodó, romolt szív,
70 Földi gyarló véges elme!
A kerek földet ki birtam,
Mint nadály a vérét szíttam,
Mikor épen teli tölttem,
Ugy lehulltam, úgy leestem.
75 Átkozott a lelkem, testem.
Vagyok most temetve mélyen,
Naptalan, kétségbeejtő
Végzetetlen hosszú éjben,
Lesve, várva az arkangyal
80 Tárogatójának hangját,
Melyre meghasad majd e föld
És kiszór a napvilágra,
Az utolsó ítéletre,
Maglehet az örök lángra.
85 Ah, mi jó lesz benne égni,
Megszenvetni, meglakolni,
A gonosztól megtisztulni.
Hajh, csak jőne, jőne már el

- „Az nap, nagy haragnak napja,”
90 Büntetéssel, jutalommal,
Mennyországgal és pokollal,
Csak e lassu porladásnak,
Forgó, fájó zsibbadásnak
Lenne egyszer vége, vége”.
- 95 A középső férfi hangon
Közbe-közbe illetéknép
Bánkodott gyorsabb beszéddel:
„O juvenus, ventus, ventus!
Dicsőség a magasságban
- 100 A mindenható Istennek!
Én vagyok a nagy világfi,
Ki hajamat illatoztam,
Mandolatóban fürödtem,
Orcáimra hust kötöztem,
- 105 Tépett rózsapárnán háltam.
„Mi atyánk”-ot elfeledtem.
Ártatlanságot vadászva
Fél világot befutottam.
Millió meg milliókat
- 110 Szűz ajakra elcsókoltam.
Ezer éjet áttáncoltam,
Annyi napot átaludtam;
És egyebet sem miveltem
Csak sziveket repesztettem;
- 115 Ezreket koldussá tettem;
Kórodákat, tébolydákat
Gyámolíték, népesíték.
És ugyancsak jól siettem:
Husz éves koromba lettem
- 120 Ifju vénné, élő holtta.
Azután eszemre tértem,
Jót mivelni igyekeztem.
A világnak adtam volna
Szívemet — ha meglétt volna.
- 125 De kiégett már egészen,
Még a hamva is hideg lett.
Csak az agyvelőm maradt meg,
S benne az emlékezésnek

S öntudatnak irthatatlan
 130 Férge öröl e napiglan,
 Örökké, mig vége nem lesz
 E világnak... Rázom, rázom,
 De hijába! nem hasad meg,
 S egyre zúg belőle a kín:
 135 Hogy kihallik mély siromból,
 S jajja fönn kísért a földön;
 De az emberek nem értik,
 Vagy csak épen nem akarják.
 Mert a hogy az érkezőktől
 140 Hallom, ott künn, emberek közt
 Kárhozatos életemnek
 Követői szaporodnak.
 Jaj azoknak, jaj azoknak”.

Erre, mintha más toronyból
 145 Szólott volna egy szelidebb
 Érzelemdús hang imígyen:

„Mit beszéltek, panaszoltok?
 Bűnötök volt — megvalljátok —
 Bűnötök: gonosz, de édes;
 150 És azért jó megszenvedni.
 Halljátok hajborzasztóbbat,
 Emberész-elállítóbbat,
 S tanuljátok meg belőle,
 Hogy semmit, semmit se tudtok,
 155 S okosabbat nem tehettek,
 Mint ha arcotokra esve
 Azt mondjátok: Úr, teremtő
 Légyen a te akaratod!

Én vagyok a szerencsétlen
 160 Pszamnit, Égyiptom királya.
 Szerettem népem s hazámat,
 S népem is becsült, szeretve.
 Csak nekik s a jónak éltem.
 Ah, de mit használt erényem?
 165 Kámbizesz, a vad hódító
 Hadaimat összetörte

- A pelúziumi téren.
 Népemet rabszija fűzte.
 Néznem kelle láncaim közt
 170 Kövült szívvel, égő szemmel
 A füstölgő, vért párolgó
 Földig rontott Memphisz téréen:
 Fiaim hogy hóhérolták,
 Lányomat rabszolgamezben
 175 Hogy vezették zsoldos örök.
 S mert a szégyen és gyalázat
 Velőszaggató fájdalma
 Elméjét megháborítá:
 Hogyan táncolt, kacagott, rítt
 180 Tárt kebellet, bomlott hajjal,
 Festett arccal és mezítláb
 A legaljasb söpredék közt.
 S én nem örültem meg erre.
 Tenyerembe rejtém arcom,
 185 És erőmet összeszedve
 Ökleimmel összenyomtam
 Halántékom kétfelől, hogy
 Koponyámat összezúzsam...
 De hisz egyiptomi volt az,
 190 Födetlen megedzve jókor
 Elemek csatái közben.
 Idő mult és kinom enyhült.
 Egyszer egy öreg vezérem
 — Hona földjén rongyos koldus —
 195 Kéregetve áll előttem.
 Koldús a rabtól: nem ismert,
 Világtalan volt: a boldog!
 Megeredt a könnyem árja,
 S mint a sebes esső, hosszan
 200 Sírva sirtam, könnyebbültem.
 Mindenhatóság hitében
 Szesélyes lón Kámbizesz, s hogy
 Hire ment hozzá könnyemnek,
 Kalitbörtönömhöz jöve,
 205 Kérdezett az agg felől. Oh
 Annyira fásult valék már,
 Hogy válaszra méltatám őt,

- Elmondván a szerencsésnek
 Hogy az oly nagy fájdalomnak
- 210 A mit elvesztett hazám, jó
 Gyermekeimnek sora keltett,
 Könye nincsen, mert elég az
 Még a szívben izzó kintől.
 Ez öreg csak régi szolgám,
- 215 S azt a jót mivelte vélem
 Öntudatlan, hogy szívemnek
 Megnyitotta könyforrását
 S most kisírván minden búmat,
 Ezután nem érhet több kín...
- 220 Ekkor érzém újra gyászom
 S inségemnek szörnyű voltát:
 Megesett a győző zsarnok
 Szive rajtam! Esküt véve,
 Hogy bosszút nem állok rajta,
- 225 S nem megyek rá gyilkos haddal:
 Országomba küldje vissza
 Koronátlan helytartóul.
 De megszegtem esküvésem,
 Mert hazámat jobb szerettem
- 230 Mint az ellen becsülését.
 Jobb szerettem (megmutattam)
 Mint magát a dicsőséget.
 De bosszúm silány, csekély volt;
 Ám a pusztán szomjuzónak
- 235 Enyhe édes egy csöpp víz is.
 Elveszett a csata újra.
 Nemzetem bágyadt, beteg lőn
 Fürteim fehérek, ámde
 A pelúziumi téren
- 240 Ottan is még egyre sűrűn
 Fehérlettek a szent csontok.
 Mint bosszút esdő kísértet
 Ébren, alva üldött e kép,
 És nem engedett pihennem.
- 245 Már utóbb csak rabló lettem,
 Népemet is megvettem:
 Mert elkorcsult, aljasult az
 Éhnyomorban, tömlöclégben.

Mig utóbb elárultatva,
250 Eladatva általok, mint
Közönséges utonálló
Végezém be a bitófán.
Mindazáltal áldás, béke
Földön a jó embereknek.
255 Minden úgy van jól a mint van.
Mind az isten akaratja:
Dicsőség az ő nevének!"

Közbe egy még vékonyabb hang,
Oly sirámos, mint az árvák
260 Jajgatása sírgödörnél,
Csendített a másikéba:
„Hallgass, hallgass! hát mit szóljak
Én szegény nő, gyöngé lányzó?
Férfinak segít erő, dac,
265 A szegény nőnek csak a köny!
Oh szerelmes Jézus Isten,
S te örök dicsfényben, lángban
Ragyogó bölcs atya Isten!
Dicsőség a neveteknek.
270 Én vagyok a mindeneknél
Szerencsétlenebb teremtés.
Nevem: Beatrice Cenci!
Ide, bölcsék, ihlett költők,
Szónokok, törvénybuvárok:
275 Ki tud megfelelni nekem?
Mit vétettem, mért szenvedtem?
Ah, ti még elmondhatjátok
A mi gyász ért, fakadhattok
Égbekiáltó panaszra.
280 Véres töviskoszorútok
Dicsősége meghaladja
Diadalmas koronákét.
De az én sorsom gyalázat,
Mely a legfehérebb, tisztább
285 Homlokot szerette meg, hogy
Legrivóbb sötét lehessen.
Ifju voltam, szépnek mondtak,
De epedtem halni, vélvén

- Hogy a hóhérbárd letörli
290 Azt a csókot homlokomról.
Hasztalan mert ott ég most is,
És kiégeté tüzével
Szemeim látó világát.
Most vakon, kétségbeesve,
295 Mindig a legvastagabb zúrt,
Néma semmiséget, sűrű
Siket éjt, magányt keresve
Iránytalan jobbra, balra,
Vérző szárnyakkal repesve,
300 Önmagam előtt szégyenben
Égő arccal kelek járok,
Izzó homlokom verdesve,
Örökös sziklára épült
Szentegyházak és a mennyek
305 Ajtajához ... de hijába!
Csak azt hallom egyre: várj! várj!
Jó, igen; várok, remélek;
A világ sem áll örökké.
Majd megrázza sarkait, és
310 Összedönti, újat épít
Az a kéz, kit én imádok.
Ottan aztán nem lesz senki,
A ki itt volt; meghal a mult,
Az emlékezet kivész, és
315 Nem letté lesz, a mi megvölt.
Ott lesz aztán jó nekem majd.
Ott hives lesz s a hús szellő
Homlokomról és arcomról
El nem áll fuvallatával.
320 Úgy-e, édes Isten, úgy lesz?
Hisz te jó vagy, te igaz vagy."

Még kisebb hang, csengőbb, vékonyabb
Léleklarang forma hangon
Igy beszéle szaporázva:

- 325 „Én is voltam,
Szép, nagyon szép,
Hajadonfős

Kis királyné:
Koszorúzott
330 Báلكirályné!
Ünnepeltek,
Irigyelték,
Hogy imádtak!
Dicsőségem
335 Lantok, hárfák
Versenyezve
Énekelték.
Csalogattam
Csábítgattam.
340 Szemeimet
Ragyogtattam.
Hó sziveket
Gyujtogattam.
Bölcs fejeket
345 Lázítottam.
Népeket, nagy
Országokat
Vérbe lángba
Boritottam.
350 Végre mégis
Én csalódtam.
Meglakoltam.
Ifjan szűzen
Csókolatlan
355 Megölötten.
Kit szerettem
S hiu szívvvel
Esküszegve
Én megcsaltam:
360 Ah az ölt meg!
Itt gyilokja
A szivemben.
Olyan forró,
Mégis jéggé
365 Fagyott tőle
A szivem. Jaj!
Úgy remegek,
Úgy didergek.

Még se hull ki.
370 Mindig ott van.
Oh vegyétek,
Vegyétek ki
Irgalomból,
Hogy mostanság
375 S mindörökké
Dicsértessék
A Teremtő!’’

Így a gyöngéd hang. Azonban
Elül a szél, a bús hangok
380 Gyors postája; lengedezve
Szétoszolnak nyári felhők,
S a dicsőn uralkodó nap
Delelő trónjára érvén,
Leül ott és koronája
385 Sugarait szétterjesztvén,
Ünnepélyes mély csöndesség
Álla bé a kerek földön...

Magam is, elszenderülvén,
S álmodván a hallottakról,
390 A meghűsült esti légben
Bujdosó utamra tértem.
És sokáig gondolkodtam
A harangok mondájáról,
Kiváltképen, hogy mi hát itt
395 Az egészsből a tanulság.
Végre úgy rémlett nekem, hogy
Az egész világ valóban
Csak egy óriási szinpad,
A hol a becsületesnek
400 És a gaznak, szépnek, rutnak
Személyesítője mind egy
Célra, egy alapeszmének
Végleges kivitelére
Játszik . . . És ez alapeszme ?
405 Ez a szinpadalkotónak
A megfoghatlan, láthatlan
Legnagyobb világgöltőnek:

A Mindenhatónak titka.
És halandó elme e nagy
410 Titok sűrű fátyolát föl
Soha, soha nem lebbenti

158.

** E M L É K K Ö N Y V É B E

A boldogok hamar felednek.
Mert a ki tud feledni, boldog.
Szerencse, ifjuság jelennek,
Elmultnak élnek búsak, aggok.

5 Éld a jelent, feledd a multat,
Mulass a hűtlen örömmel.
Ha majd azok mind, mind elhagytak.
Hú bánatról majd rám emlékszel.

159.

A G Y I L K O S

Fúj, nyargal a szél hegyen völgyön át.
A bérci tölgy veszt köntöst, koronát.
Sikolt az ablak, bömböl a völgy.
Megölte benne valaki magát.

5 — Mért nem kacsintasz, illegsz, oh hölgy?
Az árok bűg, a barlang csuklik.
Hess áruló, gonosz kuvik!

Fúj, nyargal a szél árkon berken át.
Hogy földhöz vágta egy fa ott magát!
10 Olyan sudár, oly fiatal volt.
De még mozog, még fenyeget az ág.
Nem örömet, de mégis megholt.
Bolyg a haraszt, mindent beföd majd.
Ordas csiba! ne fájjon a fogad.

- 15 Üvölt, fuj a szél tüskön, bokron át.
 A nyár, az őszt elhordja majd magát.
 A hó alatt elalszik a föld.
 A dühödt lég hadd törje ki nyakát.
 Ki érti meg, ki tudja, mit nyög?.
- 20 Valami elsuhant emitt fenn...
 — Jár a halál, ha kell, ha nem..
- Üvölt, fuj a szél a sövényen át.
 Megunta életét a vén világ.
 Szerette a napot a golyhó.
- 25 Pedig feküdni a lebuja járt.
 Ragyogni fenn, alunni lenni jó.
 De még a napsugár se szebb, mint a vér.
 Ma csak ma, de holnap mi ér?!...

160.

ALKALMI VERS

Egy borházra

Társas öröm kápolnája,
 Gondok temető kriptája,
 Barátságot éltető lak!
 Adj írt a mult sebeinek,
 5 Szebb reményt a rút jelennek,
 Jobb kedvet a bús magyarnak!

A pince fölé

Föld alá jutunk maholnap,
 Hol nem lesz bor, leány, nóta.
 Vigasztaljon addig a csap,
 S hogy ne féljünk a föld alatt:
 5 Járjunk ide szoktatóba.

A KIÁLLHATATLAN SZÉPRŐL

(Töredék)

- Messze, messze, napkeletnek,
 Merre nyári felhők mennek,
 Madarak elvándorolnak,
 S halni járnak a fuvalmak;
 5 Kék hegyen túl, tengeren túl
 Kiérve a szivárványból,
 Át ezen s a másik égen,
 Töméntelen semmiségen,
 Valamikor hajdanában,
 10 Mátyás király fénykorában,
 Mikor még a földön
 Laktak a tündérek,
 Karmazsinban jártak
 Sarkantyús vitézek;
 15 Holtig hűn szerettek
 Asszonyok, leányok:
 Akkorában réges régen
 Ragyogóbb nap járt az égen,
 Rózsa virult minden ágon,
 20 Sok megesett a világon.
 Ritka volt a szerencsétlen,
 S ha valaki az volt épen,
 Szomorú lett a nótája,
 Mesélt róla a nép szája,
 25 Sokáig, sokáig,
 A mohácsi csatáig.
 Ottan aztán vízbe halt.
 Ott halásztam én e dalt...
 Nektek adom, hagyva rátok, --
 30 Ha van benn — a tanulságot.

Egyszer volt egy számadó,
 Annak volt egy szép leánya,
 Kit neveztek országszerte
 „A kiállhatatlan szépnék.”

- 35 Annak kelle őt nevezni,
Mert valóban olyan szép volt,
Hogy nem állhatá ki senki.
A ki egyszer rá tekintett,
Ragyogó szemébe nézett,
- 40 Azt szemével úgy megverte,
Megigézte, megbűvölte,
Hogy az ilyen szerencsétlen
Azután csak neki váltott
Rengetegnek, rónaságnak,
- 45 S addig epedt, sirdogála,
Mig szivét mind elsohajta,
Két szemét mind elkönyezte,
S „Árviola” névvel ajkán
Valahol rideg magányban
- 50 A hol érte vég órája,
Kilehellte árva lelkét.
Oh ha én azt elmondhatnám,
Hogy ha ilyen, hát milyen volt?
Mi csodás az a bú és báj,
- 55 Melynek fénye épen olyan
Égetőn ragyog, mint a nap?
No de Isten jól akarta,
Hogy halandó ember ajka,
Teremtő művész ecsetje
- 60 Lenne arra képtelen mind.
Mert jaj lenne akkor nektek,
Mai gyöngé nemzedéknek!...
Mint a vézna, vad sikárfű
Vizmosott hegy oldalában
- 65 Nyárközépi napsugártól:
Gyöngyfekete szép szemétől,
Annak olvasztó tüzétől,
Csak ha róla álmodnátok,
Elégnétek, hervadnátok!
- 70 Oh higyjétek el nekem, hogy
Mint a kora hajnalfényben
Fehér liliomlevélen
Ragyogóan rengő harmat;
Vagy miként a gyöngytengerben
- 75 A kristályfehér tajtékhab,

- Melyet csöndes éjszakákon
 Fölmerülő kősziklákon
 Titkon a szerelmes holdnak
 Epedő sugára csókdos:
- 80 Olyan szép volt, és úgy fénylék
 Makulátlan szüz keblének
 Szemvakító fehérsége;
 És ki azt pihegni látta,
 A mikoron egy-egy fürtje
- 85 Éjsötétséges hajának
 Ott pihent két halma közt, mint
 Koromszárnyu hamvas lepke,
 Kit szegényt, erősen édes
 Illatával szédített le
- 90 Gondtalan víg röpte közben
 Szerelemvágó lehellő
 Nyilni vágyó rózsabimbó:
 Mondom nektek jó lélekkel,
 A ki látta e fürt árnyát
- 95 Visszatükröződni hónál
 Habnál is fehérebb, fénylőbb
 Keble rengő tükörében:
 Azt lecsattanó villámként
 Jártá át a gondolat, hogy
- 100 Itt e szép kerek világon
 Százszor élni és születni,
 Dárius kincsével birni,
 Seregeknek ura lenni,
 És azután üdvözülve
- 105 A felséges mennyországban
 Isten trónja mellé ülni,
 Ott örökké fényben élni —
 Ah! távol se érne annyit,
 Mint e gyilkos szép szemeknek
- 110 Ragyogó mosolytüzében,
 Itt ez izzó lávaajkak
 Velő forraló hevétől,
 Ezek közt a Karrarának
 Minden márványát sötétre
- 115 Szégyenítő jégkarok közt
 Isteni gyönyörűségben

- Elszédülni, elalunni,
 El-elhalni, . . . és azután
 Akár végkép meg is halni. .
- 120 Mit is érne fölébredni?
 A mennyekből földre esni!
 De mit mondok, mit beszélek,
 Mi hijába toldom a szót!
 Elég volna mondanom, hogy
- 125 Fényes tüzes nyári délben,
 Mikor a hús réti érben
 Itatgatta kis libáit,
 S maga is lenyújtogatta
 A kristálykavics fenékre
- 130 Gömbölyded szép tejhablábát,
 És a víz mohón kavargott
 Körülötte s szédelegve
 Keringett, forgott az örvény:
 Maga a nap is megállott
- 135 Csodájára s láthatólag
 Reszketett minden sugára,
 Mint a nyárlevél, a kéjtől. .
 De minek is üzöm-ffüzöm. . .
 Száz szónak is egy a vége:
- 140 Gyöngé ember, anya szülte
 Hogyha látta, ki nem állta.
 Hire is ment és kerülté
 E világi anyamagzat
 Mint bűbájost, megigézőt.
- 145 Mert ha a közel határon
 Szolgagyerek avagy urfi
 Utnak indult, édes anyja
 Így intette, ótta szóval:
 „Eregy, szolgám, jó cselédem,
- 150 Járj a bölcs Isten hírével,
 És ne félj rúttól, gonosztól:
 Mert hatalma nincsen annak
 Az Istennel járó ellen,
 De kerüld el messze, messze
- 155 A kiállhatatlan szépet,
 A ki őriz túl az éren:
 Mert az ellen nincsen mentsvár.

- Ha tanyát ver a szivedben,
 Ki nem úzi senki onnan.”
- 160 Ilyeténkép egyre messzebb
 Félemlítő híre terjedt
 Árviola szépségének,
 Veszedelmes szép szemének.
 Volt azonban és pediglen
- 165 Csak a tőszomszéd határban
 Egy kicsinyke csordapásztor,
 Egy apátlan árva gyermek,
 Ki ugyan magát vallotta
 Bandinak, de kit mindenki
- 170 Csak úgy szólított: te füttyös!
 Mivel olyan nagyon szépen
 Különösen füttyörészett,
 Hogy magához csalna véle
 Minden nyáját és előtte
- 175 Mindennemű lábas jószág
 Ugy javult, akár a gőből;
 Ennek, hogy nem volt ki ójja,
 Ki eszölje: nem is félté
 Senki a veszedelemtől
- 180 A sinlódve serdült árvát.
 Ez oly elszánt vakmerő volt,
 Hogy benéze Árviola
 Tűzszemébe bizton-bátran,
 S rajta nem fogott a bűbáj.
- 185 No de már gyermekkorában
 Oly erős volt, hogy magánál
 Kétszer akkorától nem félt...stb. stb.

162.

J Ó B O H Ó P E T I

- Ki vagyok én, mi vagyok én?
 A ki áldja! derék legény.
 Szeretnek engem a lányok!
 Minden egyéb, tudományok —
 5 Haszontalan bolondságok.

Büszke vagyok, büszke nagyon.
(Mire? — ugyan magam se tom.)
Büszkének tart s hizelg nékem
A legnagyobb ellenségem.
10 — (Veszi is a hasznát bőven!)

Idegen nép? — mind pogány a!
Egymást kővel hajigálja.
Én vagyok a jó keresztény:
A ki kővel hajít felém,
15 Jó kenyérrel dobálom én.

Kiholt már a nagylelkűség,
Irmagul csak bennem tart még.
Gyáva fondor, ha megsérte,
Jó szót adjon, s ha baj érte,
20 Kiontom a vérem érte!

Gazdag szolga ez a világ.
Én vagyok csak nagy uraság.
Nem számolok, nem dolgozom;
Pénzemet is, ha van, bizony,
25 Hadd cipelje, másra bizom.

Mit vesződjem kormányzással?
Ügybajos parancsolással?
Hajduságtól iszonyodom,
Magamra se legyen gondom:
30 Fogadok, ki parancsoljon!

Már akárki akármit mond,
Én vagyok valódi boldog.
Valahány nép, mind szünetlen
— Nem hiába tökéletlen —
35 Magával elégedetlen.

Nem hiába mind csalárdak,
Ugyan nem hisznek egymásnak.
Becsületeshez úgy illik:
Ha ezerszer rá is szedik,
40 Mégis szentül higgyen mindig.

Telhetetlen valamennyi,
Pedig zsebét tele érzi.
Nekem hej az üres ugyan
De hitem, reménységem van
45 Olyan hogy — kifogyhatatlan!

Piros az én szűröm ujja,
Sarkantyum pöng — hejje hujja
A kinek nincs, irigyelje,
Én magammal, a ki lelke!
50 De meg vagyok elégedve!

Mulatok, ha jó kedvem van,
De ha bú ér, annál jobban!
Már nekem ez a szokásom,
Azért ha baj ér, se bánom,
55 Így élem én a világot!

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

BH	Budapesti Hírlap
Balogh	Johann Vajda: Gedichte von Nikolaus Balogh, Baja, 1926
Bóka	Bóka László: Vajda János. Budapest 1942.
Bródy	Bródy Mihály: Vajda János. Budapest 1904.
BSzle	Budapesti Szemle
Egy.	Egyetértés
eiő	(írói jegy) Mezei Ernő
Erdélyi	Erdélyi János: A legújabb magyar lyra. XX. füzet 339—348. l.
Erd. Múz.	Erdélyi Múzeum
Fazekas	Fazekas László: Vajda János. Budapest 1949.
Figy.	Figyelő
Földessy	Földessy Gyula: Újabb Ady tanulmányok. 1927.
H	Hazánk
Henning	Henning, G. W.: Ungarische Heimats-Liebes und Heldenlieder. 1874.
HF	Hölgyfutár
Hölgyek titkára	Vajda János: Hölgyek titkára vagyis legújabb levelezőkönyv nők számára. 1861. (154—169. l.)
Irodalmi	
Kincstár	Irodalmi Kincstár sorozat. Emlékkönyv. Pest, 1862.
It	Irodalomtörténet
Itk	Irodalomtörténeti Közlemények
K 56	Vajda János: Költemények. 1856.
K 58	Vajda János: Költemények. 1858.
Kath. Szle	Katholikus Szemle
Kéky	Kéky Lajos: Vajda János. 1927.
Ki	Kézirat
KI	Vajda János Költeményei. 1895.
Kisf. Évl.	Kisfaludy Társaság Évlapjai
KK	Vajda János: Kisebb költemények. 1872.
Komlós	Komlós Aladár: Vajda János. Budapest 1954.
M	Megjelenés
MG	Magyar Génusz
MNV	Magyarország és a Nagyvilág
MS	Magyar Sajtó
N	Nemzet
NŐ	Nővilág
O—V	Ország—Világ

ÖK	Vajda János: Összes költeményei. 1881.
ÖM	Vajda János: Összes munkái. Sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor. Franklin, Budapest 1944.
Pach-Hanák	Pach Zsigmond Pál—Hanák István: Magyarország története az abszolutizmus és a dualizmus korában. I. füzet. Tankönyvkiadó, Budapest 1963.
PD1	Pesti Divatlap
Pethő	Pethő István: Vajda János lírájáról. Komárom 1910.
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
Rencz	Rencz János: Vajda János költészete s a mai magyar líra. A pancsovai magyar királyi állami főgimnázium értesítője. 1896/97.
Riedl	Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy. Magyar irodalmi ritkaságok. 22. kötet.
Rónay	Rónay György: Petőfi és Ady között. Budapest 1958.
Rubinyi	Rubinyi Mózes: Vajda János. Budapest 1922.
Schöpflin	Schöpflin Aladár: Magyar írók, irodalmi arcképek és tollrajzok. 1917. (A Vajda-tanulmány 1912-ből)
Sótér	Sótér István: Romantika és realizmus. Budapest 1956.
Spira	Spira György: A magyar forradalom 1848—49-ben. Budapest 1959.
Steinacker	Steinacker Gusztáv: Ungarische Lyriker von Alexander Kisfaludy bis auf die Neueste Zeit. Leipzig — Budapest
Travnik	Travnik Jenő: A társtalan költő. Győr 1928.
ÚV	Új Világ
VH	Vajda János: Vészhangok. 1860.
VÚ	Vasárnapi Újság
V. Z.	(írói jegy) Lévay József

A gyűjteményes kiadásoknál a címet és a kiadás évszámát jelöltük.

Itt jegyezzük meg, hogy a variánsok bemutatásánál több alkalmi rövidítést használtunk: a kötetek nevét a kezdőbetűkkel jelöltük. Félreértések elkerülése végett minden egyes költemény megjelenésének felsorolásánál mindig kiírtuk a kötet nevét, s így ugyanazon vers variánsainál a rövidítés nem idéz elő zavart. Pl. Nemzeti lant: NL, Gyöngyök és virágok: GyV, A forradalom költészete: FK, Arany furulya: AF stb.

A hiteles szöveget a megjelenési helyek felsorolásánál az utolsó adat jelzi, ahol nem, külön megokoltuk eljárásunkat.

E KIADÁSRÓL

Vajda első zsengejét, a *Bakonyi legényt*, 1844. december 18-án közölte az Életképek; első prózai cikke, a színészeletből vett elbeszélése 1848 februárjában jelent meg a PDI-ban. A szerény kezdetet lírai és epikus költemények, tárcák, kritikák, politikai cikkek és röpiratok, eredeti és fordított művek hosszú sora követte. Az első önállóan megjelent kötet (1855-ben) a *Béla királyfi* c. költői beszélyt tartalmazta; ezt követte egy év múlva a kisebb versek első gyűjteménye: a *Költemények*. Verses és prózai alkotásainak életében megjelent kötetkiadásairól, keletkezésükről, tartalmukról sorozatunk megfelelő kötetekinek bevezetői részletesen szólnak. Ami a versesköteteket illeti, közülük csupán az 1881-es kétkötetes viseli címében az *Összes költeményei* megjelölést, valójában azonban ez sem teljes; fiatalkori, különösen 48-as verseinek túlnyomó részét, nem vette föl. Az utolsó, Vajda életében megjelent gyűjtemény (*V. J. költeményei*, 1895) szintén reprezentatív válogatás.

Kis híján fél évszázadnak kellett a költő halála után eltelnie, amíg az első összkiadásra sor került. A *Vajda János Összes Művei* címet viselő kötet az 1944-es könyvnapra jelent meg, a Franklin-Társulat ügynevezett Parnasszus-sorozatának tagjaként, Kozocsa Sándor gondozásában. Ami a kötet verses anyagát illeti, az a kutatás akkori szintjén teljes volt: közölte valamennyi akkor ismert kisebb költeményét és epikus művét, s először adta a nyilvánosság elé az *Ildikó* c. drámát. Ami a kisebb költeményeket illeti, Kozocsa elrendezésében előbb, híven átvéve, az 1895-ös kiadás anyagát találjuk; ezt annyiban bővíti ki, hogy a *Szerelem átka* és a *Gina emléke* ciklus valamennyi versét beiktatja. Ehhez csatolja „A költő utolsó gyűjteményébe fel nem vett versek”-et; a kiadás ezek révén válik teljessé. A szépprózai elbeszélések közlésében szintén Vajda eredeti elgondolása érvényesül: Homonnai Béla néven publikált gyűjtemény után kerülnek sorra azok az elbeszélések, amelyek a kötetből kimaradtak. Teljes a kötet a politikai röpiratok tekintetében; a kispublicisztika anyagából egészében idekerül az 1881-es *Próza*-kötet, tehát megint Vajda eredeti elrendezése. Ez az anyag azonban oly gazdag, hogy a továbbiakban csak válogatást kapunk belőle; az önjellemző és az önéletrajzi adalékokat, néhány színírálatot, irodalmi-esztétikai cikkeket, tárcát, emlékeztést. A vastag kötet egy részét maga Kozocsa ásta ki a feledésből, így pl. 49 előttről 8 verset. A megjelenés éve érteti meg, hogy a kötetet a szakirodalom nem foglalkozott érdeme szerint. A sajtóvisszhangot Kozocsa 1944-es és 45-ös bibliográfiája tünteti föl; kiemelkedik belőle Rubinyi Mózes: Újabb adatok V. J. életéhez és műveihez, It 1946.; Váli Németh László, Sorsunk, 1944.

A Kozocsa-féle első összkiadás mégis jó időben jelent meg: jó indítást szolgáltatott akkor, amikor 1945 után kulturális életünk új légkörében a közönség és a szaktudósok érdeklődése erősebben feltámadt Vajda iránt. A következő évek meghozták Vajda költői hagyatékának váratlan gyarapodását: régi, különösen 48-as folyóiratok hasábjairól egyre-másra kerültek elő elfeledett költeményei. A gyarapodás adatai: Waldapfel József: V. J. elfelejtett forradalmi versei. Valóság, 1948. (5 vers); Komlós Aladár: V. J. elfeledett versei. It 1954. 3. sz. (24 vers); az ItK 1955. évi 1. számában Bay Ferenc közölte a *Meren-gések I–II.* lappangó kéziratát; az It 1961. 2. számában közölte Bariska Mihály a gyűjteményében levő kéziratból a *Búcsu* c. vers szövegét — amely keltezése szerint (1850. jan.31.) kényszerkatonakodásának kezdetét jelzi.

1954-ben publikálta több évtizedes előmunkálat után Komlós Aladár nagy monográfiáját: Vajda János. Akadémiai Kiadó. A Vajda-filológiának mindmáig ez a mű az alapja; a pályakép megrajzolásán és az életmű szintetikus elemzésén túl a Függelékben először adja a verses és prózai művek teljes címjegyzékét és kronológiáját. (A kronológián Komlóstól függetlenül, de vele egyidőben dolgozott Kozocsa Sándor; gyűjteménye a háborús események áldozata lett.) Komlós jegyzéke újabb 7 addig ismeretlen verset hoz, a prózai írások dolgában még kiegészítésre szorul; tudományos értéke és jelentősége így is megbecsülhetetlen. A Komlós-féle versjegyzékhez értékes korrekciókat és kiegészítéseket fűzött Bisztray Gyula: A pályakezdő Vajda János. It 1956. 2. sz., ebben a cikkben Bisztray a korai Vajda-élet-pálya avatott kutatójaként mutatkozik be.

Ez évek feltáró munkájának eredménye összegeződik Kozocsa Sándor második összkiadásában: *Vajda János összes versei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. A kötet tehát a költői életmű összkiadása (de az *Ildikó* mellőzésével); s az említett kutatásokra támaszkodva negyvenegy újabban előkerült költeménnyel gyarapítja az 1944-es kiadás verskészletét. A kötet elrendezése a megjelenés időrendjére épül; a nagy ciklusoknál vagy a többrészes verseknél a besorolás az első vers dátumához igazodik. Kozocsa saját újabb kutatásai alapján, Komlós kronológiájára is támaszkodva állapította meg az időrendet — amelyhez — mint jelen kiadásunk mutatja — még mindig volt kiegészíteni — és javítani való.

Kozocsa gyűjteménye második bővített és javított kiadásban 1967-ben jelent meg, ugyancsak a Szépirodalmi Könyvkiadónál. A lírai és epikus anyaghoz itt már az *Ildikó*-dráma is csatlakozik. Az előző kiadáshoz képest csak a *Búcsu* c. már említett költemény jelent gyarapodást; helyenkint a szöveg és a kronológia vált pontosabbá. — Kozocsa e három gyűjteménye a szó igazi értelmében nem mondható kritikai kiadásnak; a helyesírást modernizálja; kritikai apparátust nem ad — mégis tudományos szempontból a jelen kiadás fontos előkészítőit kell látnunk bennük.

Komlós idézi (i. m. 318. l. lábjegyzet) a PN egykorú híradását, 1897. jan. 22-éről, tehát közvetlenül Vajda halála után. Eszerint barátai mozgalmat indítottak, hogy hagyatékát a Nemzeti Múzeum egy külön szobájában vagy valamely irodalmi társaságnál helyezték el, hátrahagyott kézirateit pedig a Kisfaludy-Társaság szerezzze meg.

A mozgalomnak nem lett eredménye; inkább arra lehet következtetnünk, hogy a hagyaték széthordása már az első napokban megkezdődött. Kozocsa (l. az 1967-es kiadás utószavát) tud az *Elbeszélő költemények* 1881-es kiadásának egy Vajda részére készített példányáról, amelynek szennylapján ez olvasható: „E könyv Vajda János tulajdona volt. Nővérétől, Vajda Rózától kaptam, 97 január 18-án, Lakos Alfréd.” A nekrológok szerint Vajda gazdag irodalmi hagyatékának gondozását Palágyi Lajosra bízta — további adataink ez irányban nincsenek.

Voltak-e a hagyatékban kiadatlan kéziratok? Egy Nagy Miklóshoz írt levélkében mondja Vajda, hogy egy drámájának másolásával van elfoglalva; az egykoruak tudtak arról, hogy a hagyatékban volt egy félbenmaradt tragédia Dózsáról, több drámatörödek és számos cikk (l. Komlós, 318. l.). Ezek meglétéről vagy hollétéről ma nincs tudomásunk. — A kiadott művek kéziratai a kiadóvállalatoknál vagy a napilapok és időszaki sajtótermékek szerkesztőségében lehettek egy ideig; innen szóródhattak szét úgy, hogy a véletlen egy-egy vers kéziratát — sajnos, ritka esetben — magángyűjtők kezén megmentette. Nagy gyűjtője lehetett a Vajda-kéziratoknak Nagy Miklós, a Vasárnapi Újság szerkesztője. Hagyatékát Alszegeh Zsolt 1920 táján átnézte; egy levéldobozban leveleket talált, ezeket egy tervezett kiadás részére le is másolta. (A másolatok jelenleg Kozocsa Sándor birtokában vannak, l. kiadásunk levelezés-kötetének bevezetőjét.) Ugyanitt találta meg Vajda önjellemzésének és a *Duhajok és betyárok* c. életrajzi emlékezésnek kéziratát (l. kiadásunk IV. kötetében); ezeket 1921-ben publikálta is. A levéldobozban a levelek felett verskéziratok is voltak, ezeket azonban Alszegeh akkor nem vizsgálta át, úgyhogy ma már nem tud róluk felvilágosítást adni. Nagy Miklós hagyatékát Pásztor Árpád is ismerte; felhasználta a Gina és Rozamunda c. regényes életrajzhoz; maga a hagyaték azonban 1944–45-ben megsemmisült. Pásztor Árpádnak sikerült Bartos Rózától levelek kéziratát és néhány vers-törödeket megszereznie; ezek az OSzK kéziratárába kerültek, amikor az OSzK 1951-ban a jogutódoktól Pásztor Árpád hagyatékát megvette. Radó Antal kéziratgyűjteményét nézte át a Világ 1913. dec. 25-i cikkének (Magyar írók kenyere) szerzője; közül is belőlük három levelet; verskéziratról nem tesz említést. Egyébként a Radó-hagyaték is a Nagy Miklósnak sorsára jutott. Kéziratok eltűnéséhez pedig nincs szükség okvetlenül háborúra. Komlós (264. l.) még az OSzK-ban található kéziraatra hivatkozva ismerteti Vajda *Alboin*-drámájának tervezetét; a kézirat az OSzK-ban ma már nem volt felkutatható.

A jelenleg ismert autográf Vajda-kéziratok jegyzékét (a levelek kivételével) bevezetésünk végéhez csatoljuk.

A Vajda-életműnek ez az első kritikai és — az alább említendő korlátozásokkal — teljes kiadása. Közöljük a költőnek valamennyi verses művét; e tekintetben Kozocsa 1967-es kiadását mennyiségileg mindössze néhány aprósággal és töredékek gyarapíthattuk (*Vadász-dal*; vers-törödek Pásztor Árpád nyomán; egy a *Harminc év után* élménykörébe tartozó vers nyers fogalmazványa). Előrehaladtunk

az első közlési helyek felderítésében is; mindenesetre van még 15 versünk 1861 előttről, amelynek csak kötetbeli megjelenéséről tudunk. Elvben a prózai írásoknál is teljességre törekedtünk; az elbeszélések, politikai röpiratok, kritikák, szépirodalmi érdeklő tárcák terén ezt meg is valósítottuk. Le kellett mondanunk a teljességről a politikai publicisztika körében. Ismeretes, hogy Vajda különböző orgánumba évtizedeken át rendszeresen vagy alkalmoszerűen több ezer politikai és közéleti jellegű cikket írt. (L. Komlós 338—339. l.) Ezek közt műfaj és jelentőség szempontjából válogatnunk kellett. Vajda-műnek azt minősítettük, ami egyéniségének, stílusának bélyegét, érdeklődésének és politikai meggyőződésének nyomát magán viseli. Ki kellett tehát rekeszteniünk a hírlapírói rutinmunka termékeit. Mégis, e témakörből, a mi gyűjteményünk a legteljesebb: munkatársainknak sikerült az eddig feltárt és Komlós jegyzékében nyilván tartott készletet új felfedezésekkel gyarapítani; utalunk az *Egy honvéd naplójából* folytatására vagy a *Romeo-cikksorozatra*.

A teljesség még egy további értelemben is csorbát szenved. Két kategóriáról van szó; az egyik Vajda prózai fordításai (a *Korunk hőse* egy része a MS-ban, 1856; Jules Gerard: *Az afrikai oroszánváadászat*, 1858; Lieber *Polgári szabadság és önkormányzat*. 1869; Nisard: *Tanulmányok a renaissance és reformáció korából*. 1875; Mayne—Reid: *Az amerikai vadásztársaság*. VU 1876) — a másik: szakjellegű vagy népszerű, nem igazi irodalmi igényrel írt kötetek (*A vadászat mestere*. 1859; *Hölgyek tükára vagyis legújabb levelezőkönyv nők számára*. 1861; *Magyar Bors* [anekdotagyűjtemény]. 1876; *Szerelem szótára és kalauza*. 1882). Ezeknek teljes szövegükben való újrakiadását tudományos szempontok nem indokolják; szemelvényesen, egy-egy kötetünk függelékében mutatjuk be őket az olvasónak. (L. különösen a IV. kötet függelékét.) Igyekeztünk olyan részleteket kiválasztani, amelyek az oroszánváadászást valamennyire megmutatkoznak.

Kiadásunk előzetes terve mindezek alapján a következő: két kötet tartalmazza a kisebb költeményeket, egy a nagyobb költői műveket. Ezt követi a szépprózai és önéletrajzi írások gyűjteménye egy kötetben. A szűkebb értelemben vett prózai életmű a következőképp tagolódik: egy kötetbe gyűjtjük az irodalmi, esztétikai, nyelvi témájú cikkeket és bírálatokat; idekerül a *Magyarság és nemzeti önérzet*. *Kóros áramok* c. röpirat is. Ezután a politikai-közéleti publicisztika következik: előbb, önálló kötetben a röpiratok, aztán több kötetben a kisebb cikkek és tárcák. A nem közölt anyagra regesztaszerűen utalunk. A sorozatot Vajda levelezése zárja le két kötetben. A kiadás ezzel kapcsolatban régi adósságot is törleszt: az utolsó kötet függelékében közreadja Bartos Róza emlékiratát, amely eddigelé teljes szövegben nem látott napvilágot, és ennek jegyzetanyagába foglalja Vajda utóéletének dokumentumai gyanánt a levelezésére, hagyatékára vonatkozó, főként Bartos Róza körül csoportosuló hírlapi cikkeket és leveleket. Az előző kötetek jegyzetanyagában is helyet kapnak Vajdát illető kortárs-emlékek, cikkek és adalékok; ezzel kiadásunk anyagot óhajt nyújtani a jövőbeli kutatásnak.

Szövegközlésünkben igazodunk ahhoz a szabályzathoz, amelyet az MTA a klasszikusok kritikai kiadására kidolgozott. Mivel a Vajda-művek jelentékeny része a szerző életében csak egy alkalommal

került kinyomatásra — ezeknél ez az egy egyúttal az alapszöveg is. Egyéb esetben — az eddigi gyakorlat szerint — a költő életében megjelent utolsó közlést tekintjük alapszövegnek. A számbavehető szövegek köréből kirekesztjük az utánkzöléseket és a kalózkadásokat. Napi- vagy hetilapok és antológiák gyakran vesznek át Vajda-verseket; a szövegátvétel olykor — nem mindig — a szerző tudtával, de közreműködése nélkül történik; a szöveg állapotáért nem ő a felelős. Ilyenkor az az alapszöveg, amelynek nyomdai megjelenésére még maga a költő ügyelt.

A nagy termékenység mellett elképzelhető, hogy számos politikai cikke vagy terjedelmes röpiratai és fordításai nyomdai gondozásában nem mutatott túl nagy pedantériát. Verseinek pontos, kézirat szerinti, hibátlan közlésére azonban érzékenyen ügyelt. Többször kellett a nyomdákkal hadakoznia; ingerültségében azt is mondta, hogy *pincérek, nyomdászok számra különleg be kellene vezetni a botbüntetést*. Ilyen hadakozás adalékait találja az olvasó kiadásunk II. kötetében, a *Nyári éjjel* c. vers jegyzetében; Vajda már „emberöléssel” fenyegetőzik, ha az első levonatban jelzett, de figyelmen kívül hagyott javításait nem hajtják végre. Kényes érzékenységének jelei azok a nyilatkozatai, amelyeket akkor közölt, amikor Őszi tájék c. versét egy antológia átvette, de a szöveget sok hibával és önkényes változtatással közölte. (L. a vers jegyzeteit ugyanazon kötetben.) A példák azt mutatják, hogy Vajda az ékezetekre is ügyelt, s a hangzók hosszúsága vagy rövidsége sem volt neki mindegy.

Ingerültségét megérteti az, hogy szövegeiben még így is maradtak olykor kellemetlen sajtóhibák. (Az eddigi gyakorlat szerint a nyilvánvaló sajtóhibákat a főszövegben javítottuk.) Ő maga panaszkodik a *Vészhangok* sajtóhibáira; pl. a *Mű kongnak* . . . szövegében a kötet két, nem is egymás melletti sort fölcserélt; Vajda a NŐ-ban hosszú, méltatlankodó cikkben nyilatkozik. A *Virrasztókat* először Vajda József aláírással közölték, az *Összel* c. vers, amely később a *Sírámok* ciklus XI. darabja lett, a Budapesti Visszhang 1854. december 3-i számában Vajda Sándor aláírással jelent meg, a *GE XXXII*-ben „halódva” helyett „haladva”-t szedtek stb. A betű ördöge különösen célba vette a *Se földem, se házam* c. verset; első közlésékor (Radicalap, 1848. júl. 9.) „Se földem, se házam,” a Riadó-antológiában „Se födelem, se házam” lett a címe.

Az alapszöveg kiválasztásában követett gyakorlatunkat mutassa be két példa. Áldor Imre antológiái (A forradalom költészete, Arany furulya) több 48-as témájú Vajda-verseket közölnek.

A gyűjtéssel kapcsolatban panaszkodik a szerkesztő: „mily sok kutatás és utánjárásba került rejtekeiből előcsalnom azon lapokat és folyóiratokat, melyeket, mint a 48/49-ki fényes időszak megannyi forrásait és emlékeit betemetni, szétrombolni hasztalan igyekvők az abszolutizmus.” Látható, hogy a szövegeket a szerkesztő gondozta. *A honárulókhoz II.* itteni szövegével szemben tehát az első megjelenés a hiteles (PDI 1848. jan. 23.); viszont *A honárulókhoz I.*, amelyet Áldor is közöl, megjelent később az 1881-es *Összes költeményekben*; itt ez utóbbit kellett hitelesnek vennünk. — A *Petőfi olvasásakor* c. költeményt 1893-ban F[erenci] Z[o]ltán közölte a Petőfi-Múzeum Évlapjai VI. kötete 8. lapján, az első megjelenés nyomán (Divatcsar-

nok, 1858. ápr. 27.). De ez a vers is megvan az 1881-es kötetben, amelyet maga Vajda rendezett sajtó alá; ezt a szöveget vettük tehát hitelesnek.

Vajda helyesírását a szakirodalom még csak futólagosan sem dolgozta föl. Annyi megállapítható, hogy a kor átlag helyesírásához igazodik: kezdetben az aposztrófok és a *cz* használatában, a kétjegyű mássalhangzók kettőztetésében, az *a ki*, *a mely* különírásában, az *illy-olly*-kettőztetésében. A *Vészhangokban* mindezek még megtalálhatók; később bizonyos egyszerűsödés következik be. De Vajda már ekkor sem teljesen következetes, pl. a kettőztetésben nem. Nem tudni, a prózai művek helyesírása mennyire igazodik az ő szándékához, de itt sok a következetlenség pl. az egybeírásban-különírásban, idegen szavak írásában; ugyanazt a szót, olykor egymáshoz közel is, kétféleképpen írja. Külön tanulmányt érdemelne az az eljárás módja, ahogy verseinek különböző kiadásaiban a mondatzáró írásjeleket változtatja.

Kiadásunk Vajda szövegeit a mindenkori alapszöveghez igazodva, betűhíven adja, csupán az írásképet modernizáltuk. Elhagytuk tehát az aposztrófokat, a *cz*-ből a *z*-t; a kétjegyű mássalhangzókat a mai helyesírás szerint írjuk. Az *a ki*, *a mely*-féle alakok különírását csak a verses művekben hagytuk meg, ott ennek ritmikai funkciója lehet. Ugyanígy jártunk el az *illy*, *olly*-féle alakokban.

Az egyes művek jegyzeteinek fölépítése a következő: 1. Kézirat, megjelenés. Mivel a Vajda-életmű terjedelméhez képest a ránk maradt kéziratok száma elenyészően csekély, jelöljük, ha van kézirat, de a kézirat hiányát a jelzés mellőzésével fejezzük ki. Ahol tehát nem jelöljük, ott a kézirat nem maradt ránk.

2. A mű keletkezése, háttere, forrásai. Ez a rész egyik-másik műnél túl részletezőnek látszik. Ilyenkor rendszeren vitás adatok eldöntéséről, új kutatások ismertetéséről, a Vajda-biográfia valamely hézagának betöltéséről van szó; az ilyen részek előmunkálatnak tekintendők a jövőbeli szakirodalmi kutatásokhoz.

3. A műre vonatkozó szakirodalom főbb megállapításai. Ezek ismertetésében igyekeztünk mérsékletet tanúsítani. Nem méretezzük túl az idézeteket; jelentéktelenebb műveknél meglegezzünk a szerző és a cím említésével. A sajtó- és szakirodalmi visszhangot csak Vajda haláláig ismertetjük tüzetesen; a későbbiből csak azt említjük, ami addig ismeretlen művet fedez fel, új adatot közöl, új értékelést vagy elvi álláspontot tartalmaz. Az apparátus tehát nem törekszik bibliográfiai teljességre.

4. Tárgyi és nyelvi magyarázatok. A magyarázat munkatársainkat, különösen a prózai művekben, gyakran állította nehéz feladat elé. Vajda szövegei tele vannak szólásokkal, történelmi, politikai, irodalmi utalásokkal és célzásokkal, magyar vagy idegen nyelvű idézetekkel (egy részük ismétlődik is). Valamennyinek igyekeztünk utánajárni, de mégis előfordul, hogy egyiket-másikat nem tudtuk megfejteni. Az ilyen utalások kinyomozása még a jövőbeni kutatások feladata.

5. Szövegváltozatok. Ezek közlésében a kritikai kiadások általános gyakorlatához igazodunk. Dőlt szedés (kurzíválás) jelzi a végleges szöveghez képest a kéziratban vagy az előző kiadásokban található eltéréseket, változtatásokat, a javított, törölt vagy áthúzott, kiha-

gyott szövegrészt, szót vagy betűket, álló szedés (antiqua) a végleges alakot. Vajda gyakran nem szót vagy betűt módosít, hanem írásjelet, esetleg egybe- vagy különírást. Ezt nem lehet kurziválással jelölni; ilyenkor a megfelelő szót vagy szókat tüntetjük föl az új írásmód szerint. Ahol egy verssorban több eltérés van, az egész sort megismételjük.

6. Fordítások, esetleg megezenítés.

A VAJDA-KÉZIRATOK JEGYZÉKE

Költemények

Merengések I–II. (Győr, Kovács Pál-hagyaték)

A vörös sípkás (Hősök dala a csata előtt címmel, OSzK)

Bücsu, 1850. jan. 31. (Bariska Mihály gyűjteménye, Szombathely)

Husz év múlva (2 pld, OSzK)

Páros dalok I–II. (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Az üstökös (American Hungarian Studies Foundation, New Brunswick, USA)

Albumba (OSzK)

Segítség (eredeti kézirat + másolat autográf javítással; ezen a cím:

Dum duo faciunt idem; szedőpéldány, OSzK)

Emlékkönyvbe (Ledér pillangó . . . A gyűjteményekben N. N. emlékkönyvébe címmel, Petőfi Irodalmi Múzeum)

Melyik nagyobb? (OSzK)

Megvan ezenkívül a *Harminc év múlva* c. versfogalmazvány fényképmásolata az OSzK-ban.

Próza

Nagy és idurainkhoz

Új csillagok

Régi mese mely mindig igaz marad

Aka-Demi-Kuss-Ok (2 kézirat)

Mosolygó és Somolygó Mihályok (2 kézirat)

ezenkívül egy előfizetési felhívás vagy lapindítást bejelentő cikk töredéke, valamennyi az OSzK-ban.

Vajda maga minden bizonnyal nem őrizte meg verseinek kéziratait. A későbbi évekre is vonatkoztatható az a kijelentés, amelyet egy korai levelében tesz. Kovács Pálnak írja 1848. január 2-án: *Hivatalos dolgaim különben is hátráltatnak, hogy verseimet kétszer írjam le.*

KÖTETKIADÁSOK

KÖLTEMÉNYEK 1856

Az az óhaj, amely a *Béla királyfi* című költői beszély megszületése után a Divatcsárnok hasábjain megfogalmazódott: „óhajtjuk, hogy fiatal költőink közül is emelkedjék már ki valaki a közönséges mindennapiesség színvonalából” (1854. szept. 10.), összetalálkozott Vajda vágyaival, s mindinkább arra ösztökélte, hogy a lapokban szétszórótan megjelenő költeményeit egybegyűjtse. Ugyanis a publikált szerelmi versekben barátok és bírálók egyaránt különösséget vagy érdes merészséget, mindenképpen eredetiséget fedeztek fel. Alighanem a kötet előtti kortársi hangulatot fejezi ki a Jelenkor encyclopédiája, melyben a Vajdáról szóló ismertetés még 1855-ben elkészült (a kötet csak 1858-ban lát napvilágot — a cikkíró szerint: „jelenleg a Zách Klára költeményén dolgozik”, Zách Klára pedig 1855. aug. 18-án jelent meg a *Hölgyfutárban*; különben az ismertetés szerzője mit sem tud Vajda költemények, 1856. c. kötetéről): „Költeményeit, melyek a lapokban elszórva jelentek meg, erős szilaj szenvedélyek s ritkán sikerült gunyor jellemzik. A külalakra keveset ad, bár nyelve erőteljes, lyrai verseiben sok az erő, de kevés figyelem van fordítva a kerekdedségre” (Jelenkor, Politikai és társas élet encyclopédiája, Pest 1868. Kiadja Heckenast Gusztáv).

Amennyi az elismerés, annyi a megrovás a találó megállapításban, mégis a szilaj eredetiség elsőként való hangoztatása mutatja a bírálat valódi súlypontját, s érezteti a felfigyelő tendenciát. Az a hang újszerű, sőt új volta miatt csak feltűnést kelthetett. S Vajdának éppen arra kellett ügyelni a kötet összeállításakor, hogy az újszerű egyöntetűséget a szerelmes versek nagyszámú egybegyűjtésével fokozza, de más tónusú művek beiktatásával tarkítsa-színezza is az összképet. Ebből eredően összes költeményei kiadására nem gondolhatott, nem is beszélve másfajta nehézségekről, mint a 48—49-es versek mondani-valójának „korszerűtlenségéről”, a megformálás eléggé szokványos, itt-ott gyakorlatlan technikájáról, az ügyetlen rímekről, a meg-megdőccenő ritmusról, a politikai versekben uralkodó Petőfi-utánzásról.

A kötet megkonstruálását tehát sajátos szempontok diktálták: a közönség s egyszersmind maga a költő is valami újat akart. S az utóbbi két évben Ginához írott szerelmes versek megfeleltek e kívánságnak; így aztán ezek kerültek a középpontba: 63-ból 53 azok közül való. Kiestek a másfajta szerelmi költemények, mint a *Dalok*, a *Szerelmem édene*, művészi színvonaluk sem ér fel a Gina-versekkel, a kor átlag szerelmi lírájának színvonalán mozognak (Barta János, It 1958. 354. lap). A ciklusok hangjába nem illő a *Románc és Két románc*; nem vette fel a nagyobb költeménynek tervezett *Visegrádot*, s nyilván nem került be az 1852 előtt írott versek jó része; de mintegy

jelzésszerűen, a sokhúrúságot: hazafiságot, vitézséget, honfibanatot, baráti érzést, szülői szeretetet érzékeltetve helyet kapott közülük egy-kettő, pl. *Atyámmal, Meghasonlás, A vörös sápkás*, a mostaniak közül a *Költő barátomhoz, Régi dicsőségünk*; ugyanúgy a műfordítások közül is egy mutatóba (*A szomorú szerzetes*); az elbeszélő költemények közül pedig kettő: *Bojtár Bandi és László vitéz*. Így aztán méltán harangozhatta be a Hölgyfutár, hogy a „szép szerelmi dalokon felül igen szép hazafias és objektív költeményeket is veend az olvasó közönség, minők a »Hősök dala«, »Bojtár Bandi«, a »Szomorú szerzetes Lenautól«, a »László vitéz«”. (1856. júl. 24.)

Feltűnő azonban, hogy a Gina-élményhez fűződő versek közül is kimaradt három: *Az erdőben, A toronyban . . . , a Gyere hozzám*. Az első kettő elhagyása körülményeskedő nehézkessége miatt még talán érthető, de megmagyarázhatatlannak tetszik a majdnem tökéletes, megkapó finomságú lánykérő vers, a *Gyere hozzám* mellőzése. Talán éppen ezt a sarkkövet nem akarta beilleszteni a monumentális épületbe; pedig e vers tartalma az egésznek sine qua non-ja, a zord és kietlen hangú költemények éppen a kérésre adott elutasítást visszhangozzák. A vers nem közlése nem okoz ugyan homályt, mert az elutasítás feltételezi a megkérést, legfeljebb a gyöngéd kérélelés melegségét nem érezhették meg a kötet olvasói.

Utalnunk kell még arra, hogy nemcsak Ginához írott szerelmi vers került a kötetbe, hanem a *Sír VII. (Én a borjunak megint . . .)*, mely kényszerkatonáskodása, s a *Búcsu (Az ütélet szől . . .)*, mely kataszteri hivatalnokoskodása emlékéből idéz fel egy pillanatot. E két költeménnyel tízre rúg (az előző nyolcat már tárgyaltuk) a Ginához nem kapcsolódó versek száma.

Mindent összevéve: a kötet tehát valójában válogatott versek gyűjteménye, a válogatás erősen eltolódott a Gina-dalok javára. Nem felel meg hát a valóságnak a MS híradása: „Vajda János eddig megjelent költeményeit egybegyűjté s több újjal együtt kiadandja” (1856. júl. 6.). A hibás közlést a következő számban ki is igazítja: „A füzet tartalma Vajda Jánosnak nem összes — csak legújabb szerelmi dalai lesznek” (1856. júl. 8). Még e formula sem fedti teljesen, csak megközelíti az igazságot.

A kötet anyaga 1856 tavaszán készen állt, ezután következett a rendezés munkája. Szerencsésen sikerült a kettéosztás, az első csoport a *Sírályok*, a második a *Szerелеm álka* címet kapta. A *sírály* szó a kor irodalmában vészmadár jelentésű. Szathmáry Károlynak a mohácsi vésznapokról 1854-ben jelent meg *Sírály* címen egy regénye, s a kritika azt írta róla: „a regény címe igen jó, mint vészmadár zúgja el Magyarországot legszomorúbb sorsát, a szerencsétlen II. Lajos korát, a mohácsi gyásznapokat . . .” (Divatcsarnok, 1854. máj. 25). Hasonlót mond a ciklusról Színi Károly is: „A sírályok első üvöltése. A sírályoké, melyek vihar előtt szállonganak a tenger felett, lelecsapván szárnyaikkal, s azt a fájó sivitást hallatván, mely úgy hat reánk, mint sírból a gyermek sírása, kit keresztleletlen temettek el. Jól nevezte a költő az első szakaszt sírályoknak. (Színi Károly: *Költemények*. HF 1856. október 18.)

Szerencsés lelemény volt az első ciklus fellazítása a különféle betétekkel, melyek nem egy helyre tömörítve, hanem külön-külön szét-

szóva vittek a költemények közé más igt, így a két csoport között a különben is meglévő különbség, melyet a szerelem tragikus fejlődés-története teremtett, még élesebb fényt kapott. A *Szerlem átka* boldogtalanságához és sötétségéhez képest a *Sírályok* csak bevezetőféle, afféle pokol tornáca. Olyan tájék, melyben enyhültebb a levegő, változatosabb a táj, ahonnan aztán a vészek honába lépve, már csak a kontraszt miatt is, jobban érezzük a levegő fojtottságát, villamos-ságát. A jelenségre a kritika fel is figyel, elsőknek a MS: „A költemények két részre osztvák »Sírályok« és »Szerlem átka« cím alatt, s előbbiek az utóbbival hangulatra nézve s annyiban összefüggő egészet képeznek, mennyiben az első cyclus — egy nagy bánatokkal küzdő, de erős férfikebel nyilatkozásait s mintegy craterét mutatja ama tűzhegynek, melyből egy átkos szenvedély később fellángol.” (1856. júl. 25.) Nemsokára, októberben Színi Károly ismétli meg a tétel lényegét, egészen rajongó hangon: „Az egész kötet két szakaszra oszlik, két címmel: »sírályok« és »szerlem átka« — két világ: egyik a teremtés előtt, másik a teremtés után. De milyen világok! Amaz, a még nem teremtett, a »tohuwabohu«, a még élet nélküli örökzűr, a kínna születni készülő magva a kín világának, egy világnak, melynek nem leend napja, csak rémei — melyben hiányzik minden a mi boldogság s a melyben ott van minden a mi gyötrelmem. A másik, a megteremtett, az örült képzelet e szülöttje, melynek már fogantatása előtt fájt, hogy teremtetni fog. Iszonyú világ! De a hangok csalogatnak, a varázs már körülöttünk . . . s mi nem tudunk, csak menni e zene után.

A »Sírályok« a beüt ama sötét országba, melynek neve »szerlem átka«. A napnak hajnala ez, a fekete napé, melynek mindegyik sugára egy-egy éjszaka. E hajnal már méhében hordja a vészt, mely kitördendő” (Költemények. HF 1856. okt. 18).

Nem lehet tehát állítani, hogy a válogatott anyagot a költő minden számítás nélkül, csupán az időrendre vagy a témánkénti csoportosításra hagyatkozva rendezte volna el. Tudatosan fokozta a költemények hatóerejét a kettéosztással, s a fokozatbeli különbséggel sikerült is az összhatást erősíteni.

Egybeállva a kötet anyaga, már csak a nyomtatás, a terjesztés feladata volt hátra. Mintha csak a szerencse fiának született volna Vajda: Számvald Gyula, bár nem ő nyomtatta, hanem Emich Gusztáv, a könyveladás jogát megvásárolta. A Hölgyfutár még a kötet megjelenése előtt hírt ad a feltűnő eseményről: „Vajda János munkatársunktól még e hóban egy füzet szerelmi költemény fog megjelenni. E versekből néhányat lapunk is közlött, s így belőle olvasóink e költő szellemét ismerik. E költeményeket erő, mély érzés, költői eszméjérás, s kiváló eredetiség jellemzik. Jóságukról egy más körülmény is tanúskodik, s az hogy e könyv nem előfizetés útján, nem is a költő saját költségen — jelen meg, hanem derék kiadónk Számvald Gyula által vétetett meg, ki azt páratlan csinnal fogja e hó végére kiállítani. Nálunk az események közé tartozik midőn kiadók a verseket megveszik. Ez a magyar költemények tűzpróbája. Amelyik rajta szerencsével átmegy, az bátran kiléphet a közönség elé, senki sem fogja hamisnak tartani. (1856. júl. 3.)

Majd a MS „Azon gyöngéd s közel viszonynál fogva, mely köztünk — e rovat írója és Vajda János a költő között létezik,

tartózkodtunk egy újdonság megírásától, mely az utóbbira vonatkozik, nehogy annak szerénységét megsértsük, — ámbár mi ez újdonság felől legkorábban s legkövetlenebbül értesültünk. Ezúttal nem róla akarunk szólni, hanem inkább Számvald Gyuláról, ki legközelebb egy könyvkiadói hősérettet követett el. Ugyanis közepette a naptárak és napilapok bő szüretének, a dalköltészet hetedik sovány esztendejében (+ Petőfi 1849—1856) elég elszántással bírt arra, hogy a főnnebb nevezetnek egy füzet költeményét megvegye, kifizesse, költséges dísszel kiadja. E költemények már sajtó alatt vannak . . .” (1856. júl. 8.). A megjelenéskor újból felhívja a figyelmet e fehér holló ritkaságú tényre: „Vajda Jánostól »Költemények« cím alatt mai napon egy kötet versköltemény jelent meg. Feltűnő jelenségként mindennek előtt meg kell említenünk, hogy e kötet lyrai költemény előfizetés hirdetése nélkül jelent meg. Kiadója Számvald Gyula, ki szerzőt e versekért illően honorálta is. Számvald a kiadók fehér hollója, ki irodalmunk iránt, kiadó létére, több hazafiúi, mint kiadói részvétellel viselkedik; előtte az ügy és a műbecs képezik a döntő szempontot, s e tekintetben, ismerős levén a világirodalommal — önálló ismerettel bir.” (1856. júl. 25.)

Számvald Gyula, aki 1856 őszén „csalárd bukás”-ba esett és megszökött (Papp Ferenc: Kemény Zsigmond II. 253. és 261. l.), most, mintegy előkészítve későbbi tervét, jóakaratosan és nagyvonalúan felkarolva Vajda ügyét, nemcsak levette Vajda válláról az idegesítően nehéz előfizetésgyűjtést, nemcsak mentesítette az ezzel járó gondoktól, hanem egyenesen kiváltságos helyre emelte; vállalkozását, a kötet útra bocsátását anyagilag megalapozottnak, jó üzletnek minősítette. Nyilván a kiadói kockázat vállalását megkönnyítette a Vajda iránti érdeklődés, a lapokba szétszórt költemények híre, a különös újszerűség varázsa. S valóban a könyvet mihamar elkapkodták, Vajda már 1857 végén, 1858 tavaszán arra gondolt, hogy a kötet második kiadását is, megtoldva néhány új költeménnyel, sajtó alá rendezze. Nem mellékes, hogy a szerző illő honoráriumot kapott, hiszen Vajda idáig nem sok pénzt láthatott verseiért; legalábbis erre enged következtetni a BH egyik megjegyzése: a HF, ahol Vajdának sok verse jelent meg, „a versekért többnyire mit sem fizet, s hihetőleg nem fizethet” (Szépirodalmi Szemle rovat, 1854. márc. 7.).

A nyomdába adás után, de még a megjelenés előtt is már jó néhány újságcikk tájékoztatja a közönséget a kötet készülésétől, főként azok a hírlapok, folyóiratok, amelyekkel Vajdának már kapcsolata volt. Így elsősorban a Hölgyfutár, már június 6-án: „. . . Vajda azon költőinkhez tartozik, kiknek nem egyedüli érdemök a technika, a jó rím. Költeményeiben gondolat, verseiben költészet van. Művei nem múló becések s kiadatásuk nem a költő hiúságát elégíti csak ki; kiadatásuk által az irodalom többet nyert mint egy könyvet. Az irodalomtörténet s a jobb művek sorában fogja e versgyűjteményt felemlíteni s e gyűjteményben az ítéss s az olvasó egyaránt sok szépet, gyönyörködteőt fog találni. Annak idejében még felhívandjuk a közönség figyelmét e költeményekre.” Átveszi a hírt a MS azzal a bevezetéssel, hogy „Jeles munkatársunknak sem szerénységén, sem hivatalos újdonság foglalkozásán nem vélünk csorbát ejteni, ha a következő átvett sorokat ide igtatjuk . . .” (1856. júl. 6.), s idézi szó szerint az előbbi tá-

jékoztatót. A következő számban pedig július 8-án a MS a Számvald vállalkozásáról már idézett hírt közzé s azt ígéri, hogy július hó 20-a táján megjelennek a költemények. A HF július 19-én a *Csak ostorozz . . .* kezdetű (GE XX) vers közzélése után a Hírharang rovatban hívja fel a közönség figyelmét: „Mai számunk Vajda János egy sikerült lírai költeményével kezdődik. Előpostája ez azon szerelmi versfüzérnek, mely valószínűleg szinte ma vagy holnap lép a nagyvilág elé. E versfüzet beltartalmára nézve már elmondtuk véleményünket, s Vajda költészete eredeti hangja, erőteljes eszméi, s átható melegsége által annyira mindenesetre ismeretes, hogy e tárgyban fölösleges magunkat ismételni. A kiállítás igen szép lesz, miután Számvald Gyula annak csinos külsejére sok gondot fordított . . . s most a sajtó ismét két érdekes újdonságot nyújtand, egyik Vajda említett szerelmi dalai, a másik Lisznyai Új palóc dalai.”

A kötet július 24-re jelent meg. Elsőnek a HF jelenti be: „Vajda János költeményei megjelentek.” Számvald dicsérete után a könyvet a nőolvasóknak nagyon ajánlja: „E könyv, mind bel mind külsőségénél fogva megérdemli, hogy hölgyeink vele könyvtárukat s olvasóasztalukat díszítsék. Ára — 1 Ft.” (1856. júl. 24.) A Magyar Sajtó a Budapesti Újdonságok között közli: „Vajda Jánostól »Költemények« cím alatt mai napon egy kötet versköltemény jelent meg . . . A kiadást izlésteljesnek s habár nem cifrán fényes — de mindenesetre egyszerűen díszesnek mondhatjuk. A füzet finom velinen 145 lapot tartalmaz.” (1856. júl. 25.) A csinos kötetnek még egy tulajdonságára figyelhetek fel az olvasók: alig akadt benne sajtóhiba. „A sajtóhibák csekély száma szerzőnek a correcturában gyakori intések alatt megszerzett tökéletessége és avatottságáról tanúskodik. Nem csalatkozunk ha úgy hisszük, hogy a szerző maga nézte át művét?” (MS. 1856. aug. 5. Török Sándor: Vajda János költeményei.) Most még ebben is kedvezett neki a sors; később annyi baja akadt a sajtóhibákkal, hogy a nyomdászok számára „különleg” bevezetné a botbüntést (Komlós, 306. l.).

A megjelenésről nemsokára a Budapesti Viszhang a Hírscengetyű rovatban a megjelent újabb irodalmi művek között ad hírt: „Vajda János költeményei. Nyomtatott Emichnél, ára 1 p. frt.” (1856. júl. 31.), majd a BH a Napihírek és események között említi jóakarátúan: „A magyar Helikon ismét egy új költemény-füzérrel gazdagodott egyik tehetségdúsabb fiatal költőnk művei által. A csinos füzet Vajda János költeményeit tartalmazza, s két részre osztva: »Sirályok« és »Szerelem átka« cím alatt hatvanhárom verset hoz, melyek közt egypár hosszabb mű is van elbeszélő genreban. E költeményeket, mint tudjuk, Számvald Gyula vette meg és adta ki.” (1856. aug. 1.)

Augusztus 5-én pedig újból a MS ajánlja a kötet pártolását, Török Sándor tanulmánya révén: „. . . a magyar közönségen van most a sor megcáfolni azon általánosan elterjedt hitet, mikép nem bir elég műziséssel többnyire potom áron (e műnél 1 pft). szerezni magának dúsan kamatozó szellemi élvezet, és egyúttal méltányolni a költőt. Ha az eset várákozás ellenére is bekövetkeznék, ne csüggedjen a szerző . . .”

Ezt az idézetet már egy nagyobb tanulmányból vettük. Az alkalmi rövid ismertetések mellett három elmélyültebb, igényes bírálat elemzte, értékelte a kötetet. Időrendben az első a fent idézett Török

Sándor, aki Könyvismertetés fő cím alatt: Költemények. Vajda János címmel," — Csak dalolj . . . szerelem és dal Önmagának jutalom . . ." mottóval ír augusztus 5-én a MS-ba a költőt méltányló cikket. Többek között megállapítja: „Vajda János hivatott költő. Érzése mint keveseké, mély, tiszta és természetes. Képzete magasan szárnyal, nyelve velős, fordulatai meglepők. Nem zsong, bong, dong, kong, nem csilingel az eszmék rovására; a perui kincsbányákat, a rózsalugasokat nem fosztja meg kincsei s virágaitól, . . . hanem költ egészséges érzést a szívben, ad tápláló eszmét a léleknek . . ." Megállapítja, hogy „költészete inkább Aranyéval rokon, mintsem Petőfiével”, de azért „önálló művész és költő”-nek nevezi, sőt „Vajda Jánost az eszmék nagyságában csak Petőfi, a forma művészi tisztaságában csak Arany János multák felül”. Hibái között főként azt emlegeti, hogy „nagy erővel kapja fel a szerzőt a szélpegazus a felső régiókba, de csak addig, míg a fonalat tartó gyermek — phantázia, fonállal és szusszal győzi azt az ármányos papirost. Ha ekkor különösen kedvező szellő nem fujdogál, a sárkány lassankint leereszkedik, s mire a költemény végéhez közelít, már gyakran igen közel van a földhez, míg hitünk szerint ekkor kellene az olvasó kedélyére gyakorolt hatásnak tetőpontjára érnie”. (MS 1856. aug. 5.)

Hosszasan foglalkozik -s írói jegyű cikkében Greguss Ágost Vajda költeményeivel. Előbb Lévay József újabb költeményeit, majd Vajda kötetét tárgyalja, alkalmat teremtve így az összehasonlításra. Majd minden megállapítása Vajda elmarasztalása: „Vajda gyönyörködik a végtelenségekben s csak a minden és semmi közt válogat.” „A költő nincs annyira túl hangulatán, mennyire mint művésznek lennie kellene, s így a tárgy uralkodik rajta, nem ő a tárgyon. Művészi higgadt-ság híjában aztán szó sem lehet szerkezetéről: a költő, kinek dús képzereje van, egyes képeket megragadólag vázol, s egyegy rövidebb dala sikerülten előterem; de mihelyt több részletet nagyobb egésszé kell egyeztetni, mint p. o. elbeszélésben, semmiféle képző sem pótolja a művészi eszmélet hiányát, s a szerkezetlenség egész meztelenül áll előttünk.” Kidolgozatlanul, kellő érlelés nélkül születnek Vajda versei, s „a költő nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy amit első hevében leír, annak úgy már jönnek is kell lenni. Sikerül néha, de többnyire formátlan marad. Vajda is, mintha első hevében írta volna e költeményeket. A formalitásokkal nem igen törődött; csak szívét, lelkét öntesse ki szabadon. Ezt azonban teheti prózában is; ha pedig versben teszi, legyen — vers, és ne találkozzanak sorok, hol rím semmi, s mérték is alig van . . .” „. . . Hálisstenek vagyunk már annyira, hogy mértéket, vagy legalább rímet követelhetünk attól, aki — verset ír. Sajnos, hogy Vajda még a rímre sem igen ügyel, s költeményeiben éféle rímelések is fordulnak elő: szülőimet — öreg, alól — dalol, véren — éhezetten, levelek — integetnek, hallgatózol — szól, mit hallgatsz — boldog vagy, rajtad — irtózat, forrót — homlokod, csókol — alól, a csók — hangok, utolsó — boldog, sat . . .” De nemcsak a formát kifogásolja, helyteleníti a dalok érzékiségét is: „E dalokra meg kell tennünk azon észrevételt, hogy a szerelmet csak érzéki oldaláról fogják föl, s ezen szomorú egyoldalúságnál fogva nem is annyira igazi szerelmet, de kéjvágyat lehelnek . . .” A helyes út a cikk-író szerint nem ez: „Az érzékiséget bearanyozni, azaz nemesíteni,

eszményesíteni csak nemesen, t. i. eszme útján lehet; hanem ekkor az érzékiség maga megszűnik cél lenni s önkénynt alárendelt szerepre jut. Legkevésbé lehet az érzékiség a lyrikusnak jelszava, mert a lyra magának a költőnek magánybeszéde.” Heves kitöréseiről, „világ-fájdalmaskodásáról” azt írja: „A költő ezen magávali meghasonlássalnak, szaggatottságának — mely szintén ellentétet képez Lévay kedélyével — majd minden lapján a gyűjteménynek megtaláljuk nyilatkozatát, még pedig rendszerint — mi Vajdára jellemző — lázas, ingerült hangon.” A megrovó bírálat a kisebb keretű képeket, dalokat dicséri csupán, ott se mindegyiket. Végül azzal zárja: „Ha e sorok írója netán szigorúbban bánik Vajda, mint Lévai verseivel, az onnan van, hogy amabban több képzerő mellett művészietlen csapongást talál, és méltán követelheti tőle, hogy annál, ami tehetségétől kitelik, se kevesebbet se rosszabbat ne adjon.” (PN 1856. szept. 24.)

A zordon szemöldökű PN-től nagyon különbözik Színi Károly ismertetése. Rajongó bírálatának részleteivel a verseknél találkozunk majd, a hang érzékeltetésére egy példát idézünk onnan, ahol Vajda szerelmi érzését rajzolja: „Menjünk, és ha nem szálltunk is magunk a habokra, látni fogjuk — a költő képzetének szárnyain — e csatát, melyet egy Óceán hulláma ví óriás szirt ellen; melyet egy elátkozott lélek ví a pokol kapujánál, hova betörni akar, mert a mennyet véli ott. Látni fogjuk e szerelmet, melynek nincs oka, nincs mentsége, nincs hite, nincs reménye; mely önmagát elítéli, önmagát kivégzi, még is föltámad, még sem tud meghalni...” Magasztalja, védi, értékeit hangoztatja: „Legyen, hogy Vajda nem nagyon erős a rím dolgában, — de annál erősebb a gondolatban, — és ez az ő szerencséje.”

Vajda a kötet révén a tehetséges, jó költők sorába került; maga Greguss Ágost is Általános észrevételek legújabb szépirodalmunk körül c. cikkében a fontosabb írók közt említi (Kelet Népe, 1856. I.), Heckenast Gusztáv a következő évben Vajdára meri bízni a NŐ szerkesztését, s a siker láttán Heckenast arra is mer vállalkozni, hogy 1858-ban kiadja a kötet bővített kiadását.

A KÖTET TARTALMA

Sirályok	12. Istennek hála
1. Száll a hegyre	13. Nem mondom
2. Szól a zene	14. Naprul napra
3. Föltámadni	15. Tömlőcartáró
4. Hová lett a nap	16. Mikor a nap
5. Mily vidám	17. Apró lanyha
6. Érezem hogy	18. Menj el innen
7. Én a borjunak megint	19. A tükörbe
8. Elhallgass	20. Mi vagy te
9. Koldusok istápolója	21. Meglátogattam
10. Fejem fölött a nap	22. Jár utánad
11. A világ hogy	23. Az ítélet szól
	24. Száll a madár

25. Bujdosik a
26. Viszonszerelem
27. Ég a nap az erdő
28. Svédhonban [Lenau: Szomoru szerzetes.]
29. Beborult az ég fölöttem
30. Hej de nem így
31. A régiekből
32. Csörg a sarkantyú

Szerelem átka

1. Én gyötrelmem (1854)
2. Szeretlek én
3. Van e még egy
4. Ujra látlak
5. Látlak én még
6. Szeretlek (1855)
7. Mint egy szép halott
8. Ne huzzátok
9. Nem szeretlek

10. Nem tudok én
11. Szeretsz-e
12. Szeretsz-e te
13. Elfogy a nap
14. Ver az Isten
15. Tiéd a dicsőség
16. De azért ne hidd
17. Oh ha bájaidat
18. Légy vidám
19. Mivel engem
20. Szegény öreg
21. Legyek lealázva
22. Szól a zene
23. Egyszer megölelni
24. Szerelem, szerelem
25. Mint az erdő
26. Oh hagyj békét
27. Ha szerelem
28. Mikor éj van
29. Nem viszem bánatom
30. Csak ostorozz
31. Ha Istenben

KÖLTEMÉNYEK 1858

Az 1858-as kötet kiadásáról az első hírt a VÜ közölte, már 1858. április 25-én bejelentette, hogy az összes lírai költemények nemso-kára megjelennek, kiadja Heckenast Gusztáv. Mint már a *Költeményeknél* jeleztük, az olyasféle hírverés, amely összes költeményeket emleget, csupán hírlapírói túlzás, mindössze arról van szó, hogy az 1856-os kötet után 1858 augusztusáig publikált 25 versét, (kivéve az *Ómár* álnév alatt megjelent *A csüggedetlen* címűt), valamint az 1854-ben megjelent, de kötetbe fel nem vett *Imre herceg* és *Balassa Menyhért* elbeszélő költeményeit *Új dalok* címen hozzáfoglalta az első kötet anyagához anélkül, hogy az elsőnek az egységét megbolygatta volna, illetve anélkül, hogy az újonnan felvetteket összeillesztette volna a régi ciklusokkal. Később szabadon bánt az első két versfüzérével, megnyírta, ketté vágta, átalakította őket, de most nem nyúlt hozzájuk, mert a sikeres első kötetet változatlan formában akarta a közönség elé bocsátani, megtoldva néhány új költeménnyel. Az az összehatás, amely ott a kitűnő megkonstruálás révén érvényre jutott, itt e kötetben nem érvényesülhetett, mert a harmadik rész megbontotta, szétzilálta. Eltűnt az emelkedő tendencia, az egységes hangulat, s a költő iránti részvétet sem emelhetette a vigasztalódásnak olyan neme, mint ami néhány versből előtűnt, vagy az a magatartás, ami a *Felejts el engem* (Később: *Don Juan*) o. versben megmutatkozott. Mindamellett az *Új dalok* néhány remek alkotást is tartalmazott: néhány Gina-dal mellett a *Liszt Ferenchez*, *Petőfi olvasásakor*, *A virrasztók* stb. címűeket, különösen az utóbbi vált méltán híressé.

Az *Új dalok* ellenére is a *Költemények* második, bővített kiadásáról van tehát szó. E második kiadást nyilván az a meglepő érdeklődés, valósággal könyvsiker indokolta, amely az elsónél oly biztatóan nyilvánult meg. Ám a mostani reménykeltő vállalkozást is színezte az elsónél már érintett két másik körülmény: egyrészt az hírnév s költői dicsőség utáni vágy, másrészt az erkölcsi mellett az anyagi siker reménye is. Az utóbbit az a sajátos körülmény motiválta, hogy Vajda a mindinkább tragikusabbra forduló Gina-szerelemben éppen a szegénységet érezhette a legkeservesebbnek. A kettős vágy különben szertelen tevékenységre csábította: 1856 vége felé megírja az *Ildikót*, s a lapok nemsokára az eredeti szomorújátéknak színpadra kerülését jelentik (NŐ 1856. nov. 14; Magyar Néplap, 1857. jan. 3); 1858. szeptember 5-én a VÜ a *Magyar Képek Albumát* hirdeti, melynek szövegét Vajda János írta, s a szöveg között új verssel is kedveskedett. A *cimbalmossal*; megjelenteti a *Nemzeti Lantot*, a két kötetes antológiát (VÜ 1858. márc. 28; uo. ápr. 18), ugyancsak 1858-ban, november 2-án a MS harangozza be fordítását: Jules Gerardtól *Az afrikai orosz-lánvadászatot*; s már írja legsikeresebb könyvét: *A vadászat mesterét*, melyről ismertetést majd csak 1859-ben olvashatunk (VÜ 1859. aug. 7.). Közben *Szépség könyve* címen almanachot szándékszik alapítani, melyben válogatott szerelmi költemények között a haza legkitűnőbb szépségű hölgyeinek acélba metszett arcképei jelennének meg (NŐ 1857. márc. 8; Magyar Néplap, 1857. márc. 11.). Valószínűleg egy másik terv keresztelkedte útját: a VÜ híre szerint *Szerelmem könyve* címen Lisznyay Kálmán és Ruttkai Gyula adott ki antológiát (VÜ 1858. szept. 28.). Persze, ezeken fölül még ott volt a NŐ elég tetemes munkát adó szerkesztése is. A felbuzdulás erős, széles arányú, egyelőre meg nem csappanó, de megélenkülő tevékenysége ellenére sem lesz Vajda a sors kegyeltje. Amilyen biztatóan indul 1856-ban kötetével, úgy kezdenek szaporodni most a baljós jelek, amelyek lassan azt a hitet alakítják ki benne, hogy sorsüldözött, vagy ami még rosszabb: tehetségtaló hitvány klikk áldozata. Nem nagyon vásárolják a *Magyar Képek albumát*, pedig már azzal is próbálkoznak, hogy az 1859. évre szóló naptárral hirdetik (VÜ 1858. dec. 5.); nem kelendő a *Nemzeti Lant*, éveken át ott található a könyvhirdetések között (pl. NŐ 1860. szept. 23.); de különösen meglepetést szülhetett a *Költemények II.* sorsa.

A vállalkozó szellemű Heckenast Gusztáv adta ki, aki meglehetősen sok mű nyomtatásával, terjesztésével, a fiatal írónemzedék felkarolásával szerzett magának érdemeket (Komlós, 149. s. köv. 1.). A VÜ a MSra hivatkozva közli, hogy Heckenast egy év alatt 201 db könyvet adott ki, zeneműveken s acélmetszeteken kívül (1858. ápr. 11.). Felette nagy szám ez, de az érdemek mellett a Komlós Aladár emlegette (151. l.) szűkmarkúságáról sem kell elfeledkezni. A Képes Újság még azt a tréfát is megengedi a hírek között, hogy „Gróf Eszterházy Pál évenként kétezer forintot akar fordítani a magyar irodalomra. Jaj, hogy már ez is ragadós lenne, mint a vörös himlő, milyen jó dolga volna — Heckenast Gusztávnak.” (Képes Újság, 1860. ápr. 1.) Vajda már ekkor több szállal volt Heckenast-hoz kapcsolva, különösen a népes olvasótáborral rendelkező NŐ révén, de Heckenastot valószínűleg az 1856-os siker is ösztönözte.

A kötet ára aránylag olcsó lesz: 1 ft. 20 pkr., jelenti a Szépirodalmi Közlöny (1858. szept. 16.), a díszkötésű példány is csak 2 pft.-ba kerül, pedig azok Lipcsében készültek (NÖ 1858. nov. 2.).

A VÜ már idézett április 25-i híre kissé korainak bizonyult, több mint négy hónap telt el, míg a MS értesíti a közönséget a Magyar Könyvészet rovatában a mű megjelenéséről, mindössze a könyvészeti adatokat sorolva fel: „Második bővített kiadás. Pest 1858. Kiadja Heckenast Gusztáv. Nyomatott Landerer és Heckenastnál. 8-rét, 224 lap. Ára 1 ft 20 kr.” (1858. szept. 7.) Nemsokára a Szépirodalmi Közlöny, mely aug. 1-én panaszkodott, hogy „Heckenast G. úr azon magyar kiadók egyike, kik a hazai irodalom közlönyeinek a leges-legritkébb esetekben küldenek tiszteletpéldányt. Bizonyára oka van rá; nagyon rosszul jövedelmezett neki a hazai irodalom”, most megkapva a tiszteletpéldányt több más, mostanában megjelent könyvvel együtt felsorolja Vajda könyvét is azzal a megjegyzéssel, hogy „Heckenast Gusztáv könyvkiadó úr által beküldettek hozzánk” (1858. szept. 16.).

A MS a szeptember 7-i híradás lényegét megismétli szeptember 9-én, aztán 12-én, majd 16-án s szinte folyamatosan, több mint egy éven át (pl. szept. 23., 25., okt. 5., 7., 12., 19., nov. 4., 21., 25., 27., dec. 9., 16., 1859. jan. 8., 22., febr. 1., 8., 17., márc. 1., 10., 24. stb.). Annyira felhasználja a hírlap a lehetőségeket, hogy még Tóth Kálmán versei kiadásakor is így fogalmaz: „Heckenast kiadó—könyvárus úr alig hogy a jeles tehetségű Vajda János költeményeit kiadta, már is . . .” (MS 1858. szept. 28.). Érthető, hogy a lap tulajdonosa hírnevét gyarapítani, üzleti érdekeit védeni, könyvárusi forgalmát növelni akarja; jelen esetben ez összeesik Vajda érdekével, azzal, hogy a könyv kelendő legyen. Hány példányban jelent meg a könyv; ezt nem tudjuk, bár az egyik hírből következtethetünk. A VÜ, szintén Heckenast lapja, Heckenast működését tárgyilagossá, számszerű adatokkal dicsérve megjegyzi, hogy a Heckenast által kiadott irodalmi művek 1—2000 példányban, az iskolakönyvek, naptárak, népiratok pedig 4—10 000 példányban nyomatnak (1858. ápr. 11.). Ennek alapján valószínű, hogy a második kiadás példányszáma 1000—2000 között mozgott. Ez pedig azért nagy szám, mert nem biztos, hogy az első kiadás megvásárlói az új példányt is beszerezik. A Vajda költészete iránt érdeklődők körében eléggé telített volt a piac, új híveket toborozni ilyen nagy számban lehetetlennek bizonyult; pedig a hírverésről fokozott mértékben gondoskodott Heckenast. A hirdetések javarészt csak a legfontosabb adatokat (terjedelmet, árt) közlik, így csupán arról gondoskodnak, hogy állandóan forgalomban legyen a név, a kötet címe; ám néha rövidebb-hosszabb méltatással akarnak kedvet csinálni a vásárlásra. A HF részletesen szól a kötetről: „Mai számunk mutatványt hoz Vajda János legközelebb megjelent költeményeinek második bővített kiadásából. Nálunk, hol a szabálytalanságot a lapok genialitásnak, az együgyűséget kedélynek, s a legnagyobb tehetlenséget is szorgalmas talentumnak kürtölik, igen hitelvesztett dolog valamely valóban figyelmenre méltó kötetet is a közönségnek ajánlani. A közönség, mely már sok jelesnek hirdetett rossz munkát megvett s elolvasta, miután nem lelt benne semmi élvezetet, elítélte részint a journalisztikát, részint magát, mert sokan elég jók az annyira

jelesnek hirdetett művekben talált kevés élvezetet saját fogékonytalanságuknak róni fel, holott a hiba a gyöngye poétákban, s a még gyöngébb journalistikában van. Ez az oka annak a föltűnő csökkenésnek, mely közelebbi időkben, a könyvek kelendőségére nézve általában beállt. E csökkenés annyira föltűnő, hogy ezt a journalistáknak többé takargatni nem lehet, hanem inkább törekednie kell arra, hogy a mutatózó baj mielőbb megorvosoltassék. A journalisták tollát ne pajtáskodás, túlságig vitt jó akarat, legyezgetés, hanem szigorú lelkiismeretesség vezesse, s a baj orvosolta (!) lesz. Nem lehet annak jó vége, midőn a lapok, melyek minden haszontalanságot már előlegesen kürtölnek, s utólagosan megkoszorúznak, némely irányban viszont a legvétkesebb mellőzést, figyelmetlenséget tanúsítják, mint például Vajda költeményei irányában, melyekkel pedig értékre nézve az újabb költészeti termékek közül egy sem versenyezhet. E költeményekben nem vérző napokkal, gyémántharangokkal, arany madarakkal, s más eféle képtelenségekkel találkozik az olvasó, melyekhez az üresség folyamodik; a kedély apró nyilatkozatait sem találjuk itt, melyekkel a közészerűség csillog. — Vajda költeményeiben valódi költői mélység van, s ami ennek természetes kifolyása, határozott világnézet s eredetiség. Vajda küzd ugyan néha a forma nehézségeivel, s a gondolatlätmörtség, melynek itt-ott nem bír elég világos kifejezést adni, egyes verseiben némi homályosságot idéz elő, de az »Újabb dalok«-ban ezekből is kibontakozik, ami azt mutatja, hogy tiszta költői ereje folyvást emelkedésben van. Lyrai költeményei mellett az elbeszélőkben is mennyi sajátosság és erő nyilatkozik, minő szépek ezek, az aranykor költői beszély bevezetésében [idézi a 9., 10. és 12. versszakot].

Nagyon óhajtanód, hogy Vajda kitűnő tehetsége a közönség és lapok részéről teljes elismerést, s ezáltal buzdulást nyerjen. Oly kevés, oly ritka a jó, hogy ami van, azt nem lehet eléggé méltányolnunk. — Vajda költeményei Heckenastnál igen díszes kiállításban jelentek meg, s a 225 lapra terjedő kötet ára csak 1 ft 20 kr. Melegen ajánljuk e költeményeket, művelt közönségünk méltó figyelmébe.” (Budapesti Hírharang rovat, 1858. szept. 21.) A MS az Újdonságok rovatban 1858. szept. 25-én a következőket írja: „Vajda János »Költemények« cím alatt legközelebb megjelent legújabb irodalmi műve volt ugyan már e rovatban érintve; mindamellet úgy véljük — nem sértjük szerző szerénységét, ha mai számunkban különösen ajánljuk, a journalistika teljes elismerésében részesült, valódi lyrai szépségekben gazdag művét olvasóink figyelmébe, egyszersmind mutatványul is kedveskedvén mai tárcánkban, melyről teljes meggyőződéssel hisszük, hogy aki megolvasta, épen nem fogja túlzott kedvezéssel vádolhatni azokat, kik Vajda költeményeiről dicsérő szavakkal nyilatkoztak, sőt meg fog győződni, hogy szépirodalmi aratásunk ezen üszögtelen aranykalásos kéváját, bár többen emelgették, még senki sem helyezte be azon tiszta búza asztagba, melyben illetékes helyhez teljes joggal bír.” (—j— jelű szerző.)

De nemcsak a MS tevékenykedik, hanem a NŐ is eléggé változatos formában hirdeti. Szeptember 12-én jelenti be a megjelenést, azt ígérve, hogy a jövő számban tájékoztatót is fog közölni a műről. Mentegőzve kezdi a megígért ismertetést: „Mivel a szerző egyszer-

smind e lapok teljhatalmú szerkesztője, annyi részrehajlást megenged magának, hogy nem engedi saját lapjában saját verseit ócsároltatni, még kevésbé dicsőrtetni, — noha erre csakúgy, mint másnak akadna egy-két jó barátja . . .” Aztán a szerző egyéniségéről tesz néhány megállapítást: „E kötet szerzője, mint journalista, elég tapintatlan volt az újdonságzati és itészeti rovatok kezelője meglehetősen hibás, de mindenesetre igaz meggyőződésének gyakori kimondásával, maga ellen lázítani, amint ezt a gondosabb lapolvasók tapasztalhatták. Azért ne várjon tőlük lármás ajánlatot, hanem, ha találkozik olyan, kinek szerző egy-két verse megtetszett, tekintse e kötetet magányizlásra kibocsájtott árucikknek, s ha gondolja, hogy élvezete megéri az egy pár forintot, vegye meg, olvassa el háborítlan, s legyen azon meggyőződésben, — hogy e versek szerzője, pártos itészecsoport erőtetett magasztalásainál sokkal többre becsüli ama tetszést, mely idegen rábeszélés nélkül, ép lélekben csupán a mű hatásából ered, s melynek számos nyilatkozataival találkozott eddig is az ország különböző részeiből ismeretlen kezekből vett iratokból. Azért szerző műbarátai, kik óhajtják, hogy többet írjon, erre úgy adhatnak leg-hathatósab ösztönt, buzdítást, ha ez újabb kiadás mihamarábbi elkészését eszközözlendik.” (1858. szept. 19., Házi Könyvtár.)

Baljós sejtelmek pendülnek meg a cikkben, a hírlapi csatározások következményei kezdenek feltűnedezni, s mindinkább ijesztő mértékben, a *Vészhangok* idején már majdnem mindent elborítóan; de most még bizik az ajánló a „gondosabb lapolvasók”-ban, a versszeretők pártolásában.

1858. szept. 26-án a HF szerkesztőjének, Tóth Kálmánnak szept. 21-én megjelent cikkét idézi a *Nóvilág*. Az átvett cikk természetesen az olvasók figyelmének felkeltését célozza. November 2-án a díszkötésű példányok megérkezésekor új alkalom kínálkozik az ajánlásra (NÓ 1858. nov. 2.). Közben a VÚ a kötet legszebb versét, *A virrasztókat* közli: „E jeles költeményt Vajda Jánosnak e napokban megjelent »Költeményei második bővített kiadásából« közöljük mutatványképpen. Addig is, míg a komoly, higgadt itészet Vajda számára is kijelölné az irodalmunkban őt megillető helyet, s erényei vagy hibái lajstromát felmutatná, örömmel idvezeljük e versgyűjteményt, melyről meg van írva, hogy azzal értékre nézve az újabb költészeti termékek közül egy sem versenyezhet.” (L. Tóth Kálmán cikkét, *Hölgyfutár*, 1858. szept. 21.) „A bővebb meggyőződést ajánljuk olvasóinknak, kik a könyvből remélnék, el fogják ismerni, hogy itt költői erő és folytonos törekvés komoly nyilatkozataival állnak szemben.” (1858. szept. 26.) Aláírás: Szerkesztő. Ez időben Pákh Albert volt a lap felélős szerkesztője. Nemsokára a Szépirodalmi Közlöny Irodalom c. rovatában Vajda János költeményei, — kiadja Heckenast — címmel ír ajánlást: „Vajda muzsája egyike a legegészségesebb muzsáknak, pirosposztagos érzéki szépség, inkább az erő, mint a kedély és kellen tündére . . . Hajába ugyan »háromszín« pántlika van fonva: érzései mégis a nemzeti szín mellett többnyire általános emberiek. Hangja szilaj, vezeklő, és ritkán ama lyrai lágy hang, melynek édes csengése a boldog szerelmet jellemezni szokta. Újabb dalai jóval szebbek a régiéknél, noha azt a tragikai mélységet, melyet Bojtár Bandi-ban találunk, ezekben csak nyomonként leljük. A magyar költé-

szetnek csak egy Szilaj Pistája és csak egy Bojtár Bandija van; amaz Petőfitől, ez Vajdától. Mégis Vajda költészetében kevés a gazdasztaló és sok a kétségbeejtő; nagyobb az embergyűlölet, mint a szeretet, a nélkül, hogy egy csendes melabú ezt a sivár fájdalmat megédesítené. Egy hindu vezeklése, Jeremiás panasza: az ő muzsájának bánata. A lélek benne kifárad. Részünkről legalább, ha Vajdát olvasuk, úgy vágyunk a derültebb költői kedély után, mint a szarvas a friss forrásra. Tóth Kálmánt e kedély — és Vajdát az erő és méditátiók e dalnokát együtt vagy egymásután kell olvasni . . .” (1858. okt. 7.). A NŐ szerkesztősége a szokásos rejtvénymegfejtésért jutalmul küld a kötetből, de hát ilyenkor mindig csak egy példányt sorsolnak ki. (1859. nov. 27.) Nem fogy, sehogy sem fogy a kötet. 1859-ben egészen meglepő módszerekhez folyamodik a NŐ, azt a hírt teszi közzé: „Hibásan hirdetik némely lapok, hogy Vajda költeményeinek második kiadása meg fog jelenni, mert az már megjelent, s megrendelésre azonnal megküldetik.” (NŐ 1859. máj. 22.) Hihetetlennek tetszik az állítás, valószínűtlen, hogy a közönség ne tudott volna a kötet megjelenéséről. Az előzőek alapján inkább olyan szerkesztői fogásról lehet szó, amely megfelelő okot keres újabb hirdetésre, hiszen ugyanabban a hónapban, a hónap elején a Vasárnapi Újság hirdette: „Vajda János Költeményei második bővített kiadásban megjelentek. A kiadó Heckenast Gusztáv előfizetést nyit e munkára, fűzve 1 ft 20 krjával, díszkötésben pedig 2 forintjával új pénzben. Az előfizetések beérkezéssel az illető példányok azonnal megküldetnek. Nyolc példányra egy ingyenpéldány járul.” (1859. máj. 8.)

Az újból megindult figyelem-felhívásnak sem lett kellő fogantatja, mert még 1860-ban is többször találkozunk a NŐ hasábjain a kötet nevével a megvásárlásra ajánlott könyvek között. 1860 jan. 1-én az Előfizetési feltételek 1860-dik évre cím alatt a következő ajánlat olvasható a boríték külső lapján: „A tisztelt gyűjtők, fíradózásaiak jutalmául, következő kedvezményekben részesülendnek: Egyszerre öt féléves előfizetést gyűjtők Vajda János költeményeinek második kiadását díszkötésben posta útján veendik. — Tíz előfizetést gyűjtők lapunkat tiszteletpéldányul kapják. — Aki pedig tizenöt előfizetést gyűjtenek, azok a főnnebbi mindkét kedvezményben részesülendnek.” Ez ismétlődik jan. 8., 15., 22., 29., febr. 5., 12-én. 1860. júl. 1-én a NŐ előfizetési felhívásában: hat előfizetésre egy példányt ígérnek Vajda János Költemények című munkájából, a hirdetést ismétlik júl. 8-án, 15-én és augusztusban is. Szerepel a kötet ajánlása 1860. szept. 23-án és 30-án is. Valószínűleg nemcsak a *Vészhangokra*, hanem e kötetre is vonatkozik az a vita, amely 1872-ben, a *Kisebb Költemények* kiadása előtt zajlott le. Gyulai Pál azzal érvelt, hogy helyes-e, szükséges-e olyan költemények kiadása, melyeket bőven található a könyvtárusoknál. (A Hon, 1872. febr. 29; PN 1872. ápr. 4.) Vadnai Károly tagadja, hogy Vajda verseit a könyvtárusoknál könnyen lehetne kapni (Ellenőr, 1872. márc. 28). Ábrányi Emil Gyulaitól eltérő hangnemben, de azt írja: „Mintha bűvölet ült volna versein, ott heverték rakáson a könyvtárak boltjaiban a legsötétebb állványokon . . .” (Magyar Politika, 1872. aug. 24.) Rubinyi Mózes 1922-ben is azt közli: „műveinek még igen régi kiadásait is kapni lehet, van elég a raktáron” (Rubinyi, 28. l.).

A kötetről hosszabb s gondolatgazdag kritikát Erdélyi János írt 1859-ben a BSzle-ben. Itt nyilatkozta ki híres megállapítását, hogy „Vajda János egyenesen a szenvedély karjai közé veti magát”. Nem fukarkodik az elismeréssel: „Különösen Vajdában a tartalom afféle gazdagságára találunk, mely szinte sovárgást kelt a velegondolás nagyobb mértéke után.” De a méltánylás mellett a problematikus elemekre is ráirányítja tekintetét: „... a költői szólamlás és főtés nála egy alaphangra és színre vihető vissza, s így műveiben kevés a változatosság: természetes hogy őt, mind tárgyainak választása, mind hangjának hordozása miatt a szűkebb körű elmék sorába kell helyeznünk. Ez azonban nem baj. A szűkkörűség egyedül akkor hiány, mikor pusztán magára van maradva. De ha vele mély elműség, nagy szólamlású költőiség párosul, ha tartalmával betölti alakját, mint szobor a maga helyét: megadjuk neki a koszorút, mint Berzsenyinek, aki, köztünk legyen mondva, csakugyan a kevés tárgyú, de annál teljesb felfogású és nemesb ajkú írók sorába tartozik; sőt a mai elszétfolyó divat ellenére, Vajda úgy is tekinthető, mint aki hajlandó megtérni a régi jóhoz, melynek becsét nem az anyag bővelkedése, hanem a kezelés áldozási kenete és tisztasága adá, s megengedvén hogy tőle a mélyelműség, bensőség eltagadhatatlan, mikor ellentéte a frivolnak, fölszínességnek, melyek a népiesség járuléka: fölfedeztük más oldalul, hogy nála úgy az eszmei nyugalom mint a formai feltisztultság még mindegyre kívánatos, költő művész, ki szobor helyett képet ír.”

„Vannak jelvonásai, melyek igen maivá bélyegzik, vannak ellenben mozzanatai költészetének, melyek szerint mármár szakasztott a legújabb lyrával, és végre önálló tulajdonok, sajátásokok.

A mi őt maivá bélyegzi, az a kor uralkodó bűne, amennyiben osztozik az egyivású társakkal a romlott eszmevilágban, reá is elragadván az álbölcselem nyavalyája, érzéki helyett a testinek kultusza. De osztozik továbbá a külső formásság hiányaiban...” „... Egy szívvel lélekkel valljuk ugyan, hogy művészetben az érzéki lényeges helyet foglal el, s nélküle nincs művészet; de tagadjuk, hogy ezért az eszmeiségnek legkisebbet is kelle szenvedni. — Sőt a mennyiben az (emberi) érzékiség nem is egyéb, mint szellemnek és anyagnak egymásba áttörése, midőn testet nyer az eszme és át szellemül az anyag: jó módjával állíthatjuk, hogy éppen ezen ellentmondásos szerkezete az érzéknek az, mi oly embernek és emberért való tökélyt ad a művészet alakaiba, hogy teljesen kielégíti jobb természetünket. Ez oly régi igazság, hogy szintén elfelejték, mint nem igazat.”

„... Ennyiben Vajda kortárs, de elüt kora társaitól abban, hogy először nem népies, másodszor belterjre igyekszik inkább mint sok írára; jelvonások, melyekről más időben magamféle komolyságú ítész méltónak sem tartotta volna beszélni, de most tanácsos nem hallgatni... Ő kellő becsre szállította le a népiesség elemét, azaz nem nézte célul, mikép Szelestey, hanem alárendelt mozzanatul vagyis eszközül mint Arany; s ez a szerencséje. Így történt, hogy annyi elevenséget, színt, hangot kölcsönözhet a divatosból, mennyi nem bűn, mennyi nem zavarja meg a hazaiság és művészet egygyé olvadását.”

„A belterjre való törekvés nyomait említem még fel; s ezek: a fölvetett tárgynak lehető kimerítésig faggatása, az érzelmek nyelvének

szívósságban tartása, a szólamlás emelkedése, habár nem oly simán és közbeszedi érthetőséggel is, mint a népiesség elvnyadt modora; de annál jobban kikelve a laposság vízszintjéről. Mondatai kerek tételek inkább egymás mellett, mint egymásba szótt körbeszed. Ez a szónokok mestersége; amaz a költőké . . .”

„Emlékezésekre kell pedig hivatkoznom, ha saját szempontból is akarom láttatni Vajda költészetét, mert bizonyosnak hiszem, hogy minden rokonság és ellentétén fölül legerősebb viszonya van neki saját magához, mi földolog.

Emlékszünk ugyanis Vajda fölléptére. Ez — úgy tudom — egy pár évvel a forradalom előtti korszakra esik. Ekkor volt javában a népiesség a költőknél; de ezzel ő, mint láttuk, nem gondolt annyit, hogy kellettén túl ne volna ismét emlegetni. Hanem beszéltek akkor az emberek valamit; és az egyetemes hazai tudalomban mint profécia pezsdült meg néminemű eszmeforrongás, mely éveken át velőgyulladásig zaklatta az elméket. Vajda igen fiatal ember akkor, ifjúi lélekkel fogadható az idő lázát, melegét, de hogy fogadá is bizonyosan nem mondhatni kereken. Voltak-e reményei erősebbek mint kétségei, verseiből ugyan ki nem vehető. Szóval: az előzmények hiányzanak, a korább történt események szóra sem kerülnek nála, hanem, úgy látszik legalább nekem, hogy mindez föl van véve s kipótolva a következmények felfogásában, s innen magyarázom magam előtt, mi annak oka, hogy midőn verseit olvasom, oly érzések foglalják el kedélyemet, mintha emberéi volnának, kinek sebébe nyílvessző tört, vagy szívében fulánk maradt. Talán hamisnak bizonyultak a proféciák, talán a felfogás volt igen ifjúdát: mindegy.”

„. . . Az érzelmessége egészen az idegességig fokozódván, ha csakugyan lehet szó Vajda költészetében erőről: az nem az erő telje már, hanem túlfeszültsége igen gyakran, mint az ideges bajok beteginél, hogy a láz rohamaiban erősek — a gyöngesség mi aztán kimerültség, elszilárdultság. Ez a dermeteg élet s izgultságra következő merev nyugalom többször is részesül nála költői méltatásban . . .” „Látom, hogy mindezek a fájdalom elkövülései, de nem márvány, aztán nem is szobor. Vajda a leglágyabb és legkeményebb anyagból dolgozik. Amaz csupa szín s elfoly, emez csupa kő s elpattog; így ő nem is alak, hanem a színök költője, azaz műveit elevenség ajánlja inkább színökben, mint nyugodtság jellemezné maradandó alakban. Ki is mondjuk röviden, hogy ez a szenvedély költészete, mely egy oldalról nagy csendben, más oldalról eldermedtségben leli hatását, s rendkívüliségre tart számot, mint a zivatar, melyet hallgatás előz és követ.”

Így aztán, „műveire ha nem mondhatjuk is határozottan: ez dal, ez epigramon; ez ballada stb, de hogy költészet, lehetetlen nem érzeni. Úgy tartom, hogy ezt a költői hanghordozásnak köszönhetni. Benne rokon Zalárral, kinél az eszme, a tartalom kuszáltsága mellett is fölismerhető az. Egyébként Vajda mint előadó a dalban kitűnően ügyes, az egyszer fölvert hangot mindvégig kitartja; sohasem lankadt, vagy érdekefogyott; beszélyben folyékony de nem kerek; balladában hosszadalmas de érthető.”

„Tehát vonjuk össze az alapszíneket s ítéljük. Anyagias felfogás, alászállított népiesség, belterji előny, eleven előadás, tartalmi gazdagság, formai biztalanság, melyben a süker sükerül, elválászthatatlan

egységben hatottak eddig Vajdánál. Tőle függ, úgy akarni, a mint a legjobb, s áttérni a költészet rendes művelésére. Az nem áttérés lesz pusztán, hanem megtérés az eddigi tévelygés után.” (XX. füzet, 339—348. l.)

Erdélyi János a hosszas szemlében Vajda elemzését lezárva — melyből csak azokat a részleteket idéztük, melyekre az egyes verseknél nem hivatkozunk — még vissza-visszatér Vajda értékelésére. A XX. füzet 355. lapján azt írja: „Vajdánál végre feltűntettük a még erősebb disszonanciát, öntépettséget, s mégis költői diadalt igen sokszor a küzdő elemek felett; kimutattuk a tiszta sötétet. Ugy tetszik, hogy e lelki műfolyamban csakugyan láthatni változást, alakulást, minden szanaság, rendetlenség dacára. Szemem csal-e, vagy ráfogtam magamra e meggyőződést.”

Erdélyi János értékelésében több a kritikai elem, mint a méltánylás. Mégis az újszerűségnek s az érdemeknek hangoztatása megfelelő ösztönzést adott a költőnek ahhoz, hogy a következő évben újabb kötettel lépjen a közönség elé.

A KÖTET TARTALMA

Sirályok	28. Svédhonban [Lenau: Szomorú szerzetes]
1. Száll a hegyre	29. Beborult az ég [Régi dicsőségünk.]
2. Szól a zene	30. Hej de nem így volt
3. Hova lett a nap	31. A régiekből
4. Föltámadni	32. Csörg a sarkantyú
5. Mily vidám	
6. Érezem hogy	Szerelem átka
7. Én a borjunak megint	1. Én gyötrelmem (1854)
8. Elhallgass	2. Szeretlek én
9. Koldusok istápolója	3. Van e még egy
10. Fejem fölött a nap	4. Ujra látlak
11. A világ hogy	5. Látlak én még
12. Istennek hála	6. Szeretlek (1855)
13. Nem mondom	7. Mint egy szép halott
14. Naprul napra	8. Ne huzzátok
15. Tömlőotartó	9. Nem szeretlek
16. Mikor a nap	10. Nem tudok én
17. Apró lanya	11. Szeretsz-e
18. Menj el innen	12. Szeretsz-e te
19. A tükörbe	13. Elfogy a nap
20. Mi vagy te	14. Ver az Isten
21. Meglátogattam	15. Tiéd a dicsőség
22. Jár utánad	16. De azért ne hidd
23. Az ítélet szól	17. Oh ha bájaidat
24. Száll a madár	18. Légy vidám
25. Bujdosik a	19. Mivel engem
26. Viszonszerelem	
27. Ég a nap az . . .	

20. Szegény öreg
21. Legyek lealázva
22. Szól a zene
23. Egyszer megölelni
24. Szerelem, szerelem
25. Mint az erdő
26. Oh hagyj békét
27. Ha szerelem
28. Mikor éj van
29. Nem viszem bánatom
30. Csak ostorozz
31. Ha Istenben

Új dalok

1. Költő barátomhoz
2. Annak sirján kit ő szeretett
3. Az élet [Évszakok]
4. Napfogyatkozáskor
5. Angyal jár a földön
6. Felejts el engem [Don Juan]
7. Liszt Ferenchez
8. Petőfi olvasásakor
9. Éjjeleim [Egyedül]

10. A virrasztók
11. Robinzonok sylvesteréje [Hajótöröttek]
12. Én teremtőm
13. Síralmak
 1. Én nem tudom
 2. Emlékezem rá
 3. Szeretlek
 4. Örökké [Énnekem márnem]
 5. Indulnak már
14. A sírból
15. Aranykor
16. Dal a paradicsomból [Találkozó előtt]
17. Boroszlói tábor
18. Keserű órában
19. Mátyás tréfája
20. Imre herceg
21. Balassa Menyhért
22. Gyermeklányok emlékkönyvébe
23. Jó barátok

V ÉSZHANGOK 1860

A *Költemények* második kiadásának példányai még halmokban heverték a könyvveres polcain, a hírverés még meg-megújuló erővel folyt, amikor Vajda János újabb, szám szerint a negyedik kötet — az 1855-es *Béla királyfi*, az 1856-os *Költemények*, az 1858-as *Költemények* után — a *Vészhangok* kiadására határozta el magát. Vajda reményei az 1858-as kudarc ellenére sem apadtak; bizott abban, hogyha maga veszi kezébe az irányítást, a szervezést, a siker nem marad el. Bizakodása nem alaptalan: rendelkezésére áll a NŐ, felhasználhatja a vele jóviszonyban álló folyóiratokat, elsősorban a HF-t, aztán a MS-t, de a Divatcarnokot is. Számíthat a NŐ nem csekély számú olvasótáborának pártolására; a VÜ emlékezése szerint a NŐ-nek már megindulásakor, 1857-ben 2500 előfizetője volt (1897. jan. 24). Számíthat mindazok támogatására, akik megvásárolták a *Költemények* első vagy második kiadását, mert most teljesen új verses könyvet s nem bővített kiadást kínálnak. Az eddigi kritikák, főként az előző évben Erdélyi Jánosé, felkelthették a közönség érdeklődését; olvasón is adja a művet, mindössze 1 forintért. Oly határtalan a reménykedése, hogy az előfizetési ívek zétküldésekor azt írja a NŐ-ban „... ha az előfizetés bizonyos rendelt számban történik, a munka nem lesz kapható könyvveresknél, s csupán a t. előfizetőknél küldetik meg.” (1860. április 15.)

Bizakodására alaposan rácafolt a valóság, az a sikertelenség, amely a 1858-as *Költemények* terjesztésénél tapasztalható volt, itt, a *Vészhangoknál* még szembetűnőbben nyilvánult meg. Baljós jelnek látszott az a körülmény, hogy a kötetnek kiadója nem akadt; Heckenast félve az anyagi károsodástól, nem merte vállalni, pedig 6 „egyéb-irant már nem első esetben vesz pár ezer forintot egy-egy «classicus» irodalmi vállalatnál, de egyszersmint bír annyi vállalkozói merészséggel s üzéri éles belátással, hogy e veszteségeket más szerencsés vállalatok által egyensúlyozni bírja” (NÖ 1860. febr. 26; Pesti hírek rovat). De úgy látszik, Vajda ügyében az eddigi áldozathozatalt elegendőnek tartotta; kinyomtatta ugyan a könyvet — „nyomatott Landerer és Heckenastnál” —, de nem a maga kockázatára, hanem pénzért; s a költségeket, mert valószínűleg nem készpénzzel fizetett, magának a költőnek kellett törleszteni szerkesztői fizetéséből, honoráriumából (l. Böka, 85. l.). Vajda e fordulatot csupán így indokolja: *Szerző ezuttal vállalkozik először arra, hogy munkájának kiadója is legyen, és pedig azon okból, mert könyvtáruai úton újabb időben még a legheveszebb művek sem kelendők, s e szerint, ha végkép abba hagyni nem akarja írói működését, kénytelen az előfizetési úthoz folyamodni.* (NÖ 1860. ápr. 15.) Az előfizetési ívek szaporasága ellen a korszak sajtója igen panaszkodik: „éretlen versfaragók”, „irodalmi csempészek” garázdálkodásáról beszél, akik „ostromállapotba hozzák a közönség részvétét”. Az értékes kötet a hangos versengésben nem tud érvényesülni, a közönség kedve, a hiábavaló pénzfecsérlés miatt, megcsappan. A Budapesti Viszhang 1855-ben azért rója meg Heckenastot, mert az elmúlt évben volt „vagy 12 darab előfizetési íve, melyekkel vagy hatezer ember volt megnyakgatva úgy, hogy azok megátkoztak íróit, kiadót és irodalmat, és csinált az irodalomhoz olyan kedvet, hogy borsózik az embernek a háta” (1855. jan. 7.). A panasz megmegújul, a Divatcsarnok is 1860. júl. 24-én az előfizetési felhívások ellen fordul: „De az illetőknek még a közönség türelmét is tekintetbe kellene venniök, melyet ily zsengések annyira kifárasztanak, hogy gyakran az érdemesebb mű marad miattok pártolás nélkül...” Hogy Vajda mennyire nem szívesen folyamodott az általa is kárhöz-tatott előfizetési ívek szétküldéséhez, mutatja 1876-os mentegetőzése: ő akkor, midőn a közönség kegyét nagyobb mérvben bírni látta, a hazafias közönség irodalompartoló nemes hajlamait kihasználva, „... Szorosabban költészeti dolgozataimat is igyekeztem könyvtáruai úton juttatni a közönség kezébe, — ameddig ez egyáltalán lehetséges volt. (Új Idők 1876. ápr. 1.) Mivel más út már nem állt a rendelkezésére s mivel kötetével várni nem akart, kénytelen-kelletlen az előfizetésgyűjtést kellett vállalnia.

Legkésebb 1860 télutóján rendezi az anyagot. Nem gyűlt össze sok vers, cím szerint mindössze 17, valójában 22 verset vett fel kötetébe, mert a *Tavaszi felé* két részből áll, a *Gina emléke* pedig 5 verset tartalmaz. De a 22 költemény közül négy nem tartozik újabb alkotásai közé: *Bartha végórája* már az 1857-es Színházi Naptárban megjelent, tehát 1856-os keletkezésű, a *Visegrádon* címűt 1855-ben a HF-ban, a *Románcot* 1853-ban ugyancsak HF-ban jelentette meg, a *Honrúlókhoz* pedig még a szabadságharc előtt keletkezett s jelent

meg először. A 22 költemény 144 oldai terjedelmű, mert olyan hosszabb elbeszélő költemények is szerepeltek közöttük, mint *A jáborfa regéje* s a *Mit kongnak, bongnak a harangok*, de *Az apagyilkos* műfordítás és a *Gina*-versek sem éppen rövidek. Bóka László a kötetet igényesnek és kiválóan megszerkesztettnek minősíti (Bóka, 85. l.). A megszerkesztésben a szükségeszerűség érvényesült. Vajda a vershalmazban a kristályosodási pontokat kutatva lényegében négy részre osztotta az anyagot: a kisebb költeményekre, melyeknek a *Forgácsok* nevet adta; a *Fordításokra*; a hosszabb költeményekre, melyek nem kaptak külön elnevezést, hanem az eddigi két főcímhez hasonló tördelésben önállóan álltak (*Tavaszi felé*, *A jáborfa regéje*, *Mit kongnak, bongnak a harangok*) és végül a *Gina emléke* 5 dalból álló ciklusra. *Gina* nevével a kötetben most találkozott először az olvasó: most, amikor a megrendítő szakítással, a sors s a költő lezárta, legalábbis egyelőre a végzetes szerelmet.

A *Vészhangok*nál nem az volt a költő fő törekvése, mint 1856-ban, hogy hangulatilag lehetőleg egységes kötettel lépjen a közönség elé; inkább a sokféle hangnemmél, a változatossággal kívánta az olvasót meglepni. A téma tarkasága ellenére az uralkodó szólam — a meg nem szűnő fájdalom, keserűség — így is megtartotta vezérszerepét, s így méltán jelölhette a szerző *Vészhangok* (vö. Sárosi: *Vészdal*) címmel a kötet tartalmát. Am a *Vészhangok* cím, sajátos többszólamúságával, a politikai helyzet változására is utal.

Nyomdába adás után az első hírt a *Hölgyfutár* közli: „Költészeti irodalmunk nem sokára egy szép füzettel fog gyarapodni, Vajda János újabb költeményeivel, melyre — mint halljuk — előfizetés leend nyitva” (1860. ápr. 14.). Másnap jelenik meg a *NŐ*-ban egy *Gina* vers közlése után a már többször említett tudósítás a szétkülöndött előfizetési ívekről: „Jelen számunkhoz mellékelten veszi a kegyes olvasónő e lapok szerkesztőjének előfizetési felhívását, — »Vészhangok« cím alatt kiadandó újabb költeményeire egy kötetben, — melyre e lapok tisztelt előfizető közönségét teljes bizodalommal, s azon reményben bátorodik figyelmeztetni, hogy azon részvétbőségéből, mellyel már negyedik éven állandóan támogatják az általa szerkesztett lapot, ezuttal saját műve és vállalata számára is juttatnak legalább annyit, hogy abban a szerző nem csak szerény tiszteletdíjt, hanem újabb munkássága is buzdulást nyerhessen... Mindamellet nem kéri szerző, hogy bárki is egyéb okból előfizessen, mint csupán azon érdekből, mellyel netalán a megjelenendő füzet úgynevezett széptani belérteke iránt viseltetik. De másfelől, mivel szerző, semmi egyéb írói önérzetéhez nem férő utakhoz-módokhoz nem folyamodik, (melyek nálunk a legsilányabb műnek is közönséget szoktak szerezni) — kéri mindazokat, kik verselése iránt netalán valódi előszeretettel vannak, ne mulasszák el jelen alkalommal tettelesen tanusítani ezt, egyrészt azért, mert az előfizetés minél számosabb voltában nem csak anyagi, de erkölcsi jutalmát is látandja a szerző...” (1860. ápr. 15.)

A fogalmazásból, többszöri utalásból az olvasható ki, hogy a lap minden előfizetőjéhez eljuttatta a gyűjtőívet. Óriási apparátussal, vakmerő reménykedéssel indította hát a szervezést. A felhívás végén, csalogató buzdításként megígéri, hogy az előfizetők névsorát közölni

fogja, éspedig hetenként, közvetlen a beérkezés után. Hat előfizetőt gyűjtő egy tiszteletpéldányban részesül.

A felhívást rögtön, még április hónapban átveszik az irodalmi jellegű folyóiratok. A HF most már részletesebben ismétli előző híradását: „Vajda János ismert költőnk közelebb említett újabb költeményei »Vészhangok« cím alatt jelennek meg, még ezen a tavaszon. Előfizetési ár: egy forint, s az összegek május 15-ig a Nővilág szerkesztőségéhez küldendők. Nem kételkedünk, hogy olvasóink közül is sokan lesznek, kik ez eredeti költői erővel írt versfüzért megszerezni sietnek. Oly sok bágyadt vershalmaz után jól fog esni e gondolatteljes műnek olvasása.” (1860. ápr. 17.) Pár nap múlva a VÜ közli: „Vajda János lantos költőink egyik legjobbika, »Vészhangok« cím alatt egy füzet költeményt ad ki előfizetés útján. Előfizethetni egy új forinttal május 15-ig, mire a munka meg fog jelenni. Hat előfizető után egy tiszteletpéldány jár. A pénzek szerzőhöz (a Nővilág szerkesztőségéhez) utasítandók.” (1860. ápr. 22.) Aztán a Divatcsarnok ajánlja, nagyon melegen: „Egy másik érdekes irodalmi ujdonság készül lenni. Vajda János Vészhangok cím alatt megjelenendő újabb költeményei gyűjteménye, melyre az előfizetés egy ft., mi a Nővilág szerkesztőségéhez küldendő. Annival bátrabban ajánlhatjuk a Vészhangok-ra az előfizetést, minél sűrűbbek az előfizetési felhívások oly költeményekre, melyek az irodalom mezejét nem termékenyítik, hanem csak elöntik, anélkül, hogy maradandó becsű nyomokat hagynának hátra. Vajda valódi hivatással bíró költő, ki nem érzelg, hanem gondolkodik s költeményei becsét a mélység s tartalmasság mellett gondosan kezelt külcsínra fekteti. Vajda költeményeiből mindig marad valami az emlékezetben, mert minden költeményében van eszme, élet s még akkor is, midőn világfájdalmasan zeng, e fájdalomat nem mondva csinálja, hanem létező alapra fekteti.” (1860. ápr. 24.)

A szerkesztőkhöz, akik figyelmes szívfességgel, sőt jóakarattal álltak Vajda mellé, valószínűleg előfizetésgyűjtő ívet vagy más tájékoztatót is küldött a költő, mert ők már a határidőt is jelzik: május 15-re kéri a pénz és az ív beküldését, ugyanis akkorára a munka meg fog jelenni. Mindössze tehát egy nem is teljes hónapot szánt Vajda az előfizetésgyűjtésre; ez pedig rövid időnek bizonyult. Hiába tervezte, hogy az első ívek beküldése után a nevek közlése serkentőleg fog hatni a továbbiakban; nem futottak be oly gyorsan az ívek, mint számította s a késés miatt kénytelen bejelenteni: „A Vészhangok t. c. előfizetői névsorát a jövő számunkban kezdendjük meg.” (NŐ 1860. máj. 6.) A másik következmény: meg kell hosszabbítani a határidőt is, de okulva az eddigieken, időpontot nem közöl, hanem oly formulát talál, hogy „még folyvást előfizethetni”. A baj csöstül jár, a kötet sem készült el, bár ez a jelenlegi viszonyok között jótékony idő-hosszabbító körülményként is fölfogható. Él is a lehetőséggel a költő: „A jelen számunkban közölt hosszabb költemény (*A jáborja regéje*) szolgáljon mutatványul a megjelenendő *Vészhangokból*, melyre meg folyvást előfizethetni 1 új forinttal. Hat előfizetésre egy tiszteletpéldány járul. Az ívek mult havi 16-ik számunk mellett küldettek szét e lapokkal. A levelek »Vajda Jánosnak, a Nővilág szerkesztőségében« címzendők. Egyébiránt minden postahivatal, valamint hiteles

könyvkereskedő is elfogadja az előfizetést. A munka a jövő hóban okvetlen meg fog jelenni.” (NŐ 1860. máj. 13.)

Sem a halasztás, sem a későbbi propagálás, sem az előfizetési egyszerűsítés nem hozták meg a kívánt eredményt. Május 13-án a NŐ hátsó borító lapján, belül, megkezdí az előfizetési ívek nyilvánosságra hozatalát. A megvásárolt példányok számát teljes pontossággal megállapítani lehetetlen, mert néhol a példányszám nincs egyértelműen közölve, de ez aránylag igen kis hibalehetőséget okoz, csupán 1–2 számnyi eltérést idézhet elő. Az indulás nagyszerűnek bizonyul: május 13-án, 20-án és 27-én mintegy 290 előfizetésről olvashatunk, derűsen biztató lenne a kezdet, ha ilyen ütemben, folyamatosan futnának be az ívek. Ám inkább az a valószínű, hogy az ápr. 15-e után szállingózó íveket összegyűjtve három részletben tette közzé; meg is csappan a szám június 3-án, mindössze 20-ra olvad le. Pedig közben még megpróbálta befolyásolni az eredmény alakulását. A HF révén újból felhívja a figyelmet: „Vajda János Vészhangok című költeményfüzetére az előfizetés még mindig nyitva van. Azon költemények, melyeket Vajda, saját lapjában mutatóványképen közölt, minden olvasót ujolag meggyőzhettek, hogy e könyv az ideí szépirodalmi termékek egyik legjobbika leendő.” (1860. máj. 29.) A HF készségesen teljesítette ugyan Vajda kérését, feltűnő azonban, hogy Vajda lapjában közölt versekre hivatkozik a HF olvasótáborá előtt. A HF 1858. jan. 12-e óta nem publikált Vajda-verset, legközelebb csak 1860. júl. 19-én, tehát a könyv megjelenése után fog közölni mutatóványt. Valószínű, hogy a május 29-én megjelent hirdetés oly későn futott be, hogy a szerkesztőség már csak rövid hírt tudott beszorítani a folyóirat készen álló szövege közé. Nagy foganatja ugyan nem lett a felhívásnak, s a sikertelenséget újabb leleménnyel kellett eltüntetni. A június 3-i számban sikerül is elodázni az előfizetési ívek eorsának megéreztetését: „A Vészhangok sajtó alatt vannak, s f. június hóban okvetlen elkészülnek a t. c. előfizetők számára. Addig is azonban az előfizetések szívesen elfogadtatnak, — a névsornak e számból lemaradt teljes közlése a borítékon tovább is rendesen folytattatván.” (NŐ 1860. jún. 3.)

De hiába keressük a folytatást a következő számokban; kéthetes szünet következik; június 10-i és 17-i hallgatás után csak június 24-én találkozunk 50 példány felsorolásával. Június elején a Delejtű is átvette a felhívás rövidített tartalmát: „Vajda János előfizetést hirdet Vészhangok cím alatt kiadandó versfüzérre. A díszes kötet ára egy új forint.” (1860. jún. Heti szemle rovat.) A VÜ-ban pedig Vajda sürgeti a késlekedő előfizetőgyűjtőket: „Vajda János, a Vészhangok szerzője, figyelmezteti szíves gyűjtőit, hogy az előfizetési határidő már lejárt; azért akik még nem tették volna, siessenek íveik beküldésével.” (1860. jún. 10.) Minden intézkedés ellenére csak az említett 50 példány előfizetőinek nevét sorolhatta fel. Az utolsó ívekről tett most jelentést a költő; már maga sem igen bízik; a névsor végéről elhagyja a szokásos befejezést: „Folytatása következik.” Lemondott hát ő is a reményről; de még egy utolsó próbálkozásnak lehetünk tanúi. Most ugyan, jún. 24-én, a keserű csalódás idején nem tesz kísérletet, csupán egy bejelentésre szorítkozik: „A Vészhangok szedése Heckenast nyomdájában még múlt héten be volt fejezve, azonban . . . mégis

csak jövő számunkban reméljük bejelenteni, hogy azok megjelentek és a t. c. előfizetőknek szétküldetnek.” (NŐ 1860. jún. 24.)

De aztán július elején, a könyv megjelenése alkalmából végső erőfeszítésre szánja el magát: hátha most, a tizenkettedik órában sikerül a kinnlevő ívek közül néhányat beküldetni. Nyilatkozatot juttat el a Magyar Sajtóhoz, s kéri a tisztelt laptársakat sorai szíves átvételére: *Vészhangok című versfüzetem megjelent, s intézkedtem, hogy legközelebb, mire t. i. a dászkötetek is elkészülnek, a t. c. előfizetőknek pontosan megküldessék. Kérem tehát a még be nem küldött előfizetési összegeket mielőbb hozzám (Nővilág szerkesztőségéhez) juttatni, mert a fennmaradt példányok Hartleben K. A. bizományában drágábban, vagyis 1 ft. 50 krért lesznek kaphatók.* (1860. júl. 3.) A nyilatkozatot, azonos módon, bár július 4-i keltezéssel, július 8-án közli Vajda lapja, a NŐ. A HF nem szó szerint ugyan, de pártoló hangnemben értesíti az előfizetőséggyűjtőket Vajda kéréséről: „Vajda János ismert költőnk fölkeri a Vészhangok előfizetőséggyűjtőit, hogy künn levő íveket szíveskedjenek a Nővilág szerkesztőségéhez mielőbb beküldeni. Kétségkívül megtöltve fogják beküldeni, mert azt kell pártolni, a mi jó.” (1860. júl. 7.) Másnap, július 8-án a BH-ban olvasható a felszólítás: „Vajda János ismert költőnk »Vészhangok« című költeményei már megjelentek, minélfogva fölkeri előfizetési gyűjtőit, hogy íveiket a példányok szétküldése végett mielőbb beküldjék.”

A három utolsó felhívás alighanem pusztába kiáltó szó maradt, válasz nem érkezett rá. Júliusban már csak egyszer találkozunk az előfizetők felsorolásával, 8-án, de nem a szokásos helyen, a hátsó borító lapon, hanem elrejtve, kicsit szégyenkezve is, a Galambposta hírei között; s a kimitatás szerint „legutóbb”, 12 kötetre fizettek elő. Ezzel lezárul az előfizetések nyilvános elkönnyvelése, többször nem találkozunk erre vonatkozó semmiféle utalással. Összeadva az egyes tételeket összesen 372 kötet fogyott el. Ha hozzávesszük, hogy a 6 vagy ennél több előfizetőt gyűjtő egy jutalompéldányban részesült, akkor is, mivel 23 gyűjtő felelt meg e feltételnek, csak 23-mal több, vagyis 395 kötetet sikerült a költőnek elhelyezni. Pedig a kezdet kezdetén, mint utaltunk rá, valószínűleg több ezer gyűjtő-ív küldött szét, s ebből az óriási mennyiségből, a nyilvános elszámolás szerint, csupán 93 ív érkezett vissza, a fent jelzett eredménnyel. Elszomorító eredménytelenség. Hiába igyekeztek jó ismerősök is közreműködni, nem sikerült sokat lendíteni az ügyön. Különösen derekasan tevékenykedett Benkő Kálmán, a Nemzeti Színház könyvtárosa. Azon kevesek közé tartozott, akik valóban buzgókodtak. A visszaküldött íveknek több mint felén csak egy név szerepelt megrendelőként, az, aki megkapta az ívet; igazi előfizetőséggyűjtő csak 40–45 akadt. Benkő Kálmán feltűnően sok előfizetőt gyűjtött: 22-t, s ezenkívül még 3 példányt megrendelt a Nemzeti Színház könyvtárának. Ez az utóbbi gesztus az előzőnél is feltűnőbb; már csak azért is, mert az év elején, február 1. kelettel fölkeríte „a hazai író, könyv és lapkiadó urakat, hogy bárminő nyelven megjelent és jelenendő — de kivált magyar — kiadványaikból egy-egy példányt a nemzeti színházi könyvtár számára ajándékozni szíveskedjenek” (Divatcsarnok, 1860. febr. 7.). Október folyamán nyilvánosan nyugtázza az odaajándékozott könyvesomagokat (NŐ 1860. okt. 14.),

melyekben valószínűleg minden könyv, a kérésnek megfelelően, egy-egy példánnyal szerepelhetett. S most kivételt téve s nem várva a szerző ajándékát, három *Vészhangok* példánnyal gyarapítja a könyvtár állományát. Nyilvánvalóan a versrajongó vagy a barát önzetlen segítségéről van szó. A költő halás is a szíves fáradozásért, jóakaratóért; ő is siet viszonzásképpen hírül adni, hogy Benkő Kálmán rég elfogadott történeti színművét (A vén székely) közelebb előadják (NŐ okt. 28.). Mikor aztán mégis késik az előadás, szóvateszi a halogatást: „A szorgalmas Benkő Kálmán régesrég elfogadott »Vén székely, vagy: az utolsó tatárjárás Magyarországon« című drámájának színrehozataláról még mindig semmi hír sincs. Nem tudjuk, ki az oka e darab szembetűnő mellőztetésének, mi csak az ezen eljárásban fekvő méltánytalanságot látjuk.” (NŐ 1860. dec. 16.)

De ez már csak utójáték, illetve következmény, a hála szavai a szorgalmas előfizetőségüjtésért.

A kötet tehát július első napjaiban megjelent (I. MS 1860. július 3.). Elsőnek a HF és a Divatcsarnok értékeli, méltatja a könyvet. „A *Vészhangok* című költeményfüzér Vajda Jánostól e napokban jelent meg. Igen izletes (!) külsővel bír, mint többnyire minden könyv, mely Heckenast G. nyomdájából kerül a világ elé. Mi tartalmát illeti, a minőség bizonyosan jobban ki fogja elégíteni az előfizetőket, mint a mennyiség, mert az egész könyv mindössze huszonegy-huszonkét költeményből áll, 144 lapon. Igazi költői szépség és eredetiséggel bírnak a Tavasz felé és Gina emléke című költemények, melyeket egyszer olvasni nem igen elég. Két szép fordítás is van benne: »A vén mosónő« Chamisso és »Az apagyilkos« Hugo Victor után. Az elbeszélő nagyobb művek, mint a jáborfa regéje és Mit kongnak bongnak a harangok szintén erőteljes szép részekkel bírnak, de az egyiknek hangulata Poë Edgár csodaszép Hollójára, a másik itt-ott a Századok legendájának szellemére emlékeztetnek, a nélkül azonban, hogy utánzásoknak lennének nevezhetők. Versirodalmunk e füzetben mindenestre egy költői becsű gyűjteménnyel gyarapodott.” (HF 1860. júl. 17.)

Melegebben említi a kötetet a Divatcsarnok. „Vajda János *Vészhangok* című költeménygyűjteménye csinos kiadásban jelent meg s kapható Hartleben könyvkereskedésében. Ára 1 ft 50 kr. A beltartalomra nézve nem mondhatunk egyebet dicséretnél. Vajda költeményei nem phrasiskból állanak, hanem eszmékből. Képzelve, nyelve gazdag s erődús. Szeretnők, ha a modern poéták, kik ha egy pár hazafiúi phrasist rímekbe tudnak szedni, azonnal az önhittség vessző-paripáján lovagolnak, Vajda költeményeit vennék mintául, melyekben mély gondolkozást, formát, eszméket s hogy úgy mondjuk, csontot és velőt találnak. A jáborfa regéje, Gina emléke, A természetből oly szép költői művek, melyeket bátran a legbecsesebbek közé sorozunk.” (1860. júl. 17.)

Még szebb szavakat talál a MS, bár hitelét rontja, hogy futólagos átlapozás alapján mond véleményt. „A *Vészhangok* cím alatt Vajda Jánostól egy kötet költemény került ki a sajtó alól, mely szerző tehetőségét teljes erejében és gazdagságában feltünteti. E könyv kevésbé izgalmas időben megjelenve bizonyára zajt ütött volna az irodalmi világban, most azonban valószínűleg észrevétlenül fog elmerülni a

majdnem naponkint megjelenő verses kötetek azon árjába, melyből őt majd csendesebb időkben, midőn a szíveket most örök izgalmas lázban tartó remények és vágyak teljesülve vagy feladva lesznek, valamely gondos buvár kihalászandja. E körülmény miatt azonban szerzőnek nincs oka elborulni; az ő költeményei az időknek vannak írva, nem a napoknak, s vigasztalhatja őt azon öntudat, mikép munkája értékét az esztendők folyása csak növelni fogja, s mikép ritkán van hasznára a költő tehetségének az első napok rendesen olcsón szerzett diadalmámora. Ki igaz, valódi eszmékkel és érzésekkel foglalkozik, annak barátja, nem ellensége az idő, mert frakk, attila, csáti bot és reitpeitschli változnak ugyan, következetlen körülmények és szeszélyes divat folytán, de az emberi szív az ő bohó hiúságaival, gyötrelmes szenvedélyeivel és hiú álmaival mindig egy és ugyanaz marad. Azon hatás után mit a Vészhangok csak futólagos átlapozása ránk tön, e gyűjteményt bátran merjük költészetünk gyöngyei közé sorozni.” (1860. júl. 21.)

Negyediknek a Képes Újság csatlakozik az előző méltató cikkekhez: „Vajda János Vészhangok című költeményei Heckenastnál csinos kiállításban megjelentek. A ki a sok, naponkint megjelenő éretlen lyrai csemegétől megcsömörlött, az e füzetben megjelent szép, eszmedús, erőteljes költeményekkel felüdítheti s kárpótolhatja magát. Vajda nem használja föl a hazafiságot, népiességet mankó gyanánt, melyre az üresség nagy szavakban támaszkodni szokott, nála a valódi költészet muzsája szól, — óhajtjuk, hogy minél többen hallgassák és megértsék.” (1860. júl. 22.)

Vajda összefoglaló jellegű cikkében (aug. 5.) csak e négy folyóiratot emeli ki mint olyat, amelyik könyvéről kritikát közöl. Nem emlékezik meg a VÜ-ről, valamint a BH-ről. Az ok valószínűleg az lehet, hogy a VÜ majdnem csak könyvészeti adatokat közöl; az egyetlen értékelő mondat alapján nem sorolta a kritikák közé: „Vajda János Vészhangok című költeményei egy 144 lapnyi, csinosan kiállított kötetben megjelentek. Szerző az idegen nyelvre fordítás jogát fentartja magának. Vajda János költeményeit erő, dús képzelem és szabatoság jellemzi, mely tulajdonok, csak hivatott költőben található fel egyesülve.” (VÜ 1860. júl. 22.) A BH meg későn, augusztus 4-én számolt be; Vajda cikke ekkor a másnapi megjelenésre már készen állott. A rövid ismertetés különben már csak terjedelménél fogva sem hatolhatott mélyre, vagy pedig a futólagos átnézés (újból ez az ominózus kifejezés!) nem szülhetett alaposabb, részletesebb elemzést. „Vészhangok, írta Vajda János. A szerző sajátja. Pest. Hartleben K. A. bizománya. A tehetségdús költőnek itt több új kisebb költeményén kívül négy nagyobb művel találkozunk: Tavasz felé. — A jáborfa regéje. — Mit kongnak-bongnak a harangok. — Gina emléke. Ezenkívül két szép fordítással is Chamisso és Hugo Victorból. Futólagos átnézet is elég, hogy észrevegyük, mikép e művek Vajda költészetében figyelemreméltó emelkedési phasist jelölnek.” (1860. aug. 4.)

A ráfizetéses kiadás után a kritika magatartása a második csalódás. A gyér számú és sok tekintetben jelentéktelen ajánló sorok, nem is könyvkritikák, elbujtatva a hasonló jellegű közlések között a különféle rovatokban (Irodalom, Bel és külföldi krónika, Vegyes hírek stb.),

az alapos, elemző kritikák elmaradása, a *Vészhangok* köré telepedő mindinkább nagyobb csend kihozták Vajdát a sodrából. Hangjában a bosszúságnak oly magas foka nyilatkozik meg, hogy azonnal érezhető: végső menedékként a kritikában bízott. Egyelőre csalódott; a kötethez mérő elemzés mind ez ideig nem látott napvilágot. Júliusban még lerándult a Balaton mellé, a HF beszámolója szerint ott mulatott az írók társaságában; július 25-én a Jókai házaspár, Vajda, Dobsa járták a magyar táncot Balatonfüreden (HF 1860. júl. 31.) s visszajöve Pestre megírja méltatlankodó, keserű reflexióit: *Ne tartson tőle a kegyes olvasónő, nem fogunk az öndicséretig süllyedni, — csak annyit mondunk el itt, mit álszerénység, vagy tán épen jogosulatlan, lenéző elbizottság volna elhallgatni. A lapok nyilatkozatait akarjuk itt felmutatni, szabad levén föltennünk, hogy e lapok olvasóit érdekelheti az, vajon mit mondanak más lapok szerző verseiről. Aztán meg mulatságos dolog is, olvasni egy tárgyról annyiféle véleményt s végre itélni, vajon szívükből beszélnek-e az illetők? És akik szívük szerint szólnak, vajon okosat, igazat beszélnek-e? Ime, álljanak itt az eddigi lapírási nézetek . . .* Idézi a MS, a HF, a Divatcsarnok, a Képes Újság beszámolóit, majd így folytatja: *Ezek után pedig, ha volna kegyes olvasónőink között olyan, ki ez eljárásunkat szerénytelenségnek venné, az élőt, még saját nézetünket is elmondjuk, mit tartunk a fönebbi jegyzetekről. Egyszerűen azt, hogy azok — mind nem érnek semmit. Vagy helyesebben, azok mind csak azt jelentik, hogy kérdéses verskötet — nem ér semmit. Mert ugyan olyan nagy szócavaros (frázisos) jegyzéket tesznek évek óta a lapok Pipiske Peti, Pityi Palkó s más efféle rimgyártó »verseményeinek üdvözlésére, gondolván, egy nap nem a világ — az nap megjárja ujdonságul egy kis fölemlítés . . . Mert ha nálunk valamely munkát valóban jónak talál a lapirodalom, vagy más szóval, ha a szerzőt, az embert szeretik, s általánosan pajtásul ismerik és jó költőként akarják bemutatni . . . akkor összebeszélnek, hogy tíz esztendő elforgása alatt egyre, szakadatlan harangozzanak a napi sajtó minden őrtornyában és 24 fontos útegekkel egymást felváltva ágyuzzanak az ítézet és polémia csatásikján. Elkezdi az egyik; Jajajajajj, be remek: folytatja a másik; jujujujujj! mily isteni! belekondít a harmadik; haaaalllllailan! csodálatos, rendkívüli! Ezt vedd magyar! Hazadrulás ezt el nem ismerni! Üsd agyon, a ki ellene szól! stb. stb. Ez így tart tíz éven át . . . És ezek után már mai nap, ha a legnagyobbat mondják is egy pár sorban valamely műről, de aztán végkép elhallgatnak, a közönség tudja mit gondoljon. Hogy tudniillik megint elbúcsúztatott a journalisztika egy mindennapi halottat. Hisz a legközönségesebb halotról is szabad elmondani a legnagyobb dicséretet. A közönség nem láthat az anonim írássok szívébe, és nem tudhatja, hogy ezuttal igazat vélték mondani, s várja, ha vajon e nagy szavak után következik-e még egy kis manőver? Egy kis kritikus-i korteskedés?*

Kár lenne várakozni a tisztelt olvasónak. E kötet szerzője se nem báró, se nem tudós társasági tag, se nem pap vagy tanár; sőt még az a megbocsáthatatlan bűne is van, hogy lapot szerkeszt, még pedig olyat, melynek magyar ember emlékezet óta minden szaktársai közt legtöbb előfizetője van: azután huzamos ideig mint ujdondász es lapütész kérelhetetlen kalapácsa volt minden vas-kalapnak, üres fejnek, ifjúi vak önhittségeknek, nyegleségnek, irodalmi visszaélésnek — ezek mind oly megbocsáthatatlan bűnök,

hogya ha szerző a legnagyobbat írná is, egyszeri harangozásnál ugyan többre méltatná... Mennyire elvesztette a napi sajtó ítései hitelét, mutatja a körülmény, miszerint szerző maga tanúja volt vidéken, hogy verseire a M. S. észrevételeiből gúnyt értenek...

Hátra van még, hogy a zordon szemöldű P. N. [Pesti Napló] előálljon, s egy rövid cikkben előmondja (ha ugyan meg akar annyira tisztelni, hogy észrevenni kegyeskedik szerzőt) miszerint e kötet verseim sem egyéb, mint merő brutalitás, vastag érzékeség, darabos ildomtalanosság. Legalább azon ítélet után, melyet szerző előbbi verskötetéről mondott, nem lehet egyebet várnunk... (NÖ 1860. aug. 5.)

Meg-megáradó hullámokban, nekiszilajodva, keserű iróniával tört fel Vajda lelkéből a felgyülemlett méltatlanság (a terjedelmes reflexióból két részletet később, az egyes költeményeknél idézünk). Háborgó tengerként csillapíthatatlanul viharzik benne a szenvedély; s főként amiatt, mert néhány dicsérő szóval napirendre tértek műve fölött. Az egész eljárásban az eltemetésnek dicstelen, szokásos módját érezte, mert nála kisebb tehetségű költőkkel szemben is másképpen jártak el a lapok. A felsorolt okokból (a szerzőt nem szeretik, nincs társadalmi tekintélye, a legtöbb előfizetővel rendelkező lap szerkesztője, kritikai kérelhetetlenséggel huzamos időn át ostorozta az aláírdemeket) az derül ki, hogy Vajda szerint a baj eredete kettős gyökerű: nincs társadalmi súlya, ami a lapokat engedékenyebbé és szolgálatkészebbé tenné, s bevett szokásnak megfelelően több számban végighúzódnó méltatás írására ösztönözné s ezenfelül az irodalmi élet korifeusai, különböző okokból nem kedvelik.

A keserű kifakadás nem méri fel pontosan a helyzetet, a lényegig nem hatol el; távol áll még attól Vajda, hogy kellő objektivitással tudja mérlegelni a tényezőket. Visszasan is hangzik a bosszankodás: azokat is sújtja, akik előzékenyen segítségére siettek. Kétségtelenül többet tehettek volna; a hevenyészve odavetett sok dicsérő általánosság a végkifejletet megakadályozni nem tudta. Pusztában kiáltó szó maradt a sok ajánlás, mert az ok mélyebben fészkelte. A fő hiba, Vajda csak halványan utalt rá, a körötte megsűrűsödő csöndben, a közvélemény ellenállásában, a nagyközönség részvéltenségében volt, s azt felrázni, megmozgatni nagyobb ágyúzással, összhangzóbb tevékenységgel is nehéz lett volna.

Az ellenállást, a közönyt főként a különös költői világ váltotta ki, de belefolyt, táplálta, színezte az ellene berzenkedők serege is. Ezekon kívül a politikai élet izgalmai is (1. októberi diploma, 1860) magyarázzák a megnyilvánuló érdektelenséget.

Számtalan összeszóllalkozásban, késhegyig menő harcban maga Vajda is hibás volt; feldúlt lelkiállapota, túlzott érzékenysége, kínlódása a szerelem bilincsei között, magyarázzák, de nem mentik viselkedését. Nem annyira bírálataira utalunk itt, mint az azokat követő szópárbajokra. Színi kritikái miatt szembekerült Dobsa Lajossal, Vahot Imrével (1. Komlós 92. l.), Kövér Lajossal (Komlós 84. l.); akik közül főként Vahot Imre próbált úton-útfélen ártalmára lenni (Napkelet, 1857. jan. 15), s oly goromba veszekedés keletkezett közöttük, hogy a heves Vajda hangneme ellen több író, Lisznyai, Sárosi, Greguss, Vadnai Károly stb. tiltakozott (1. HF 1857. jan. 27.; Komlós, 92. l.). Az éles hang miatt, a régi jó barát, Lisznyai is ellene

fordult, pedig még két éve Prágából azt írta, mint szeretne „Vajda Jancsival dözsolni, Vig világgyűléssel” (Freskóemlékezet Pestre s a magyar irodalomra. Prága 1854. nov. 9; Laczi-konyha, összeállította Beöthy László. Pest 1855. 189. lap.). A tollharcok következménye az *Ildikó* bemutatása után azonnal megmutatkozott: az éles és gúnyos bírálatok nem takargatták a kárörömet és haragot.

Rosszabb volt ennél, hogy a közérzületet is igyekeztek ellene hangolni, nemzetietlennek bélyegezték a darabot (Salamon Ferenc: BH 1857. febr. 17; Greguss Ágost: PN 1857. febr. 17.).

Meggondolatlanságot követett el Vajda Prielle Kornélia megtámadásával: *A színésznek, kit a vidék boldog levelezőinek magasztalásai s boldogtalan poétáinak megéneklő versei után annyira kíváncsiak voltunk látni, ime fellépett, s már most teljesen tisztában vagyunk, a vidékkel.* (MS 1857. okt. 8.). E „pöffeszkedő gúnyolódás”, e „belátás és tapintat” nélküli „Vajda-féle modor” ellen kezd táborozást a Magyar Posta (1857. okt. 25, okt. 27.), a Kolozsvári Közlöny (okt. 15), a Magyar Futár (okt. 18.), a Győri Közlöny (okt. 15), a Kalauz (okt. 31.) azzal a céllal, hogy a vidéki előfizetőket Vajda ellen izgassa s a maga számára megnyerje. Vajda választát csupán „Vajda-féle rakoncátlankodás”-nak, „újabb botrányos felelet”-nek minősítik (Magyar Posta, 1857. nov. 1.). E kortes-fogás a Magyar Postát a bukástól nem menti meg, január közepén megszűnik (Kalauz; Szépirodalmi és ismeretterjesztő néplap, 1858. jan. 23.). Vajda lapja is sietve közli a hírt (NŐ 1858. jan. 24.). A csatározás veszélye elmúlt, de a szervezett támadás erősen ingerelte Vajdát, hírnevét megtépázta, nevé t botrányba keverte, a vidéki előfizetők bizalmát is megingathatta. Évek múlva is saját lélekkel gondol vissza a meghurcolására: *... e lapok szerkesztője ellen is hány elmérgesült lapirodalmi forradalom, elkeseredett tollhadjárat volt intézve, midőn például azon állítástból, hogy a »vidékkel tisztában van« sértést akartak kimagyarázni a vidékre s följegyverezvén a levelezők csatárláncát, hónapokra nyúló csaknem országos vitát, zajt idéztek elő* (Széptani levelek. NŐ 1861. febr. 15.). Vajda szeretne volna feloldani a tömény indulatot; lapja 1860 őszén Prielle Kornélia szerződötetését sürgeti. (NŐ Színházi Szemle rovat; 1860. szept. 9.) Nemsokára Kővér Lajossal is feledtetni akarja a régi hangot, bár meggyőződését szelidebb formában fenntartja (NŐ 1861. jan. 15.).

Ugyancsak nem lehet teljesen felmenteni Vajdát a Canus-szal folytatott polémiában sem. Canus olcsó szellemeskedésével, gúnyolódásával kezdődött az affér. Olyan megjegyzést ejtett el a Delejtűben, hogy „nem azt akarom vele mondani, hogy a mantuai költőt pótlom, mint Béla királyfi szerzője a Toldiét...” (Canus: Rossini Pesten. Delejtű, 1858. szept. 7.). Canus álnév mögött nem Pesty Frigyes rejtőzött (Komlós, 92. l.), hanem Salamon Ferenc, a cikk végén meg is nevezi magát: „engem Salamon Ferencnek hívnak, s csak mikor erősen mérgesen akarok írni, akkor nevezem magamat Canusnak” (Delejtű, 1858. szept. 7.). Vajda a gúnyos célzásra véris bosszankodva meglehetősen nyersen reflektál (NŐ Belföld rovat; 1858. szept. 19.). Salamon Ferenc az alá nem írt cikk utolsó szavát; az „időjövendélést” — úgy fordítja magyarrá, hogy „számároridítás”; s a sértő szóra sértéssel válaszol (Delejtű, 1858. okt. 5). Vajda Tóth Kálmán révén Pesty Frigyesnél, a szerkesztőnél tiltakozik s párbajt

emleget (Nagy Béla: Tóth Kálmán ismeretlen levelei; ItK 1937. 417. l.). Canus kimagyarazkodó nyilatkozatával ért véget az ügy (Delejtű, 1858. nov. 23. l. még Vajda Tóth Kálmánhoz írott levelét, 1858. nov. 28. OSzK).

Vajda olykor nagyon szenvedélyes hangot ütött meg: *Mióta szerkesztő vagyunk, azt tapasztaljuk, hogy sok baja van ugyan az embernek a szemtelenséggel, de mégis több az ostobasággal és legtöbb a bolondokkal.* (NŐ Galambposta rovat, 1857. febr. 1.). Máskor ügyesebben, szellemesebben pariroz: *Kakas Mártonnak a VÜ.* [Vasárnapi Újság] *hasábjain ellenünk s a színi ügyekben írt hm., hm-jeire nincs egyéb válaszuk, mint: hogy ismerjük már fordulékony szélkakasi természetét — régiebb idő óta.* (NŐ Galambposta, 1859. máj. 1.).

Az idegesség, érzékenység mérgezte körülötte a levegőt, ha ugyan nem ritkította. A NŐ olvasótáborát nem vesztette el, legalábbis a Magyar Sajtó hirdetési bizonyítják: „E lap hitele már úgy meg van szilárdulva, tetszetős voltát nagy számú előfizető annyira bizonyítja, hogy részünkről most minden ajánló dicséretes fölöslegessé válik” (MS 1859. jan. 10.; l. előbb: 1858. dec. 4.). De azért meggondolandó, hogy a NŐ-t vajon Vajda szerkesztése, Vajda személye, vagy pedig más ok miatt rendelték az előfizetők. Alighanem nagy vonzóereje lehetett báró Jósika Júliának, aki a rendes heti divat-tudósításokkal jelentkezett. 1857-ben az előfizetési felhívásban ugyan még nem szerepel a neve, csak a hirdetés szövege alatt petit szedéssel (NŐ 1857. jún. 7.), 1859-ben, 1860-ban pedig az előfizetési felhívásokon Jósika Júlia neve háromszoros-négyszeres betűnagyságban a központi helyre kerül, nyilván, mint a legjobban csalogató érték. A kiadótulajdonos Heckenast alighanem kellő megfontoltsággal helyeselhetette vagy javasolhatta e változtatást.

A jelzett csatározások eltakarták Vajda igazi arcát; a közönség előtt rejtve maradt lelkének sok nemes vonása, önzetlensége. A végletes megnyilvánulások (l. NŐ 1859. máj. 15) sejtetik a diszharmonikus lelket, romantikusan szép eszményeit, melyek miatt összeütközésbe került a galádnak és aljasnak tartott világgal.

Barátját, Berényi Antalt (l. Színházi Naptár, 1857. Vajda János: *Berényi Antal*), szerelmét, Ginát elvesztette, az egyik meghalt, a másik odahagyta, s mindkettő pótolhatatlan maradt. Fiatalon csalódottá, magányossá vált, Tóth Kálmán (l. *Költő barátomhoz I–II.*) barátsága enyhítette csak magányosságát (Tóth Kálmánról l. Irmei Ferenc, Koszorú, 1879; Komlós: 93. l.). Elzárkózottan, nem nyílt meg idegenek előtt. Egyéniségéből csak a „gondosabb lapolvasók” sejtették meg valamit, a többség csak összeférhetlenségéről, nyerseségéről vett tudomást. De ezek önmagukban, minden kártékonyáguk ellenére sem vágták volna el útját. Költeményei azért nem keltek, mert hangneme, sötét színei, szokatlan érzéki heve, nyugtalan diszharmoniója, nyers dacossága, egész világa — taszította az embereket. Kortársa, Zilahy Károly éppen ezt vette észre: „A fenn címzett költeményfűzér szerzője e sorok írójának kedvencei közé tartozik. Ezt szükségesnek véltük előre bocsátani, — nemcsak bírálói szempontunk kijelölése végett, de most azt hisszük: Vajdát ilyen hangulat nélkül igazában megítélni nem lehet. Az ő geniusának követésére a hideg ész puzta mértéke nem

elegendő; költeményein belől föl kell keresni az azok alapjául szolgáló élményeket, magunkévá tenni érzületét, hogy aztán sajátosságait fölfoghassuk és költészetét élvezhessük. Ilyesmire pedig ösztönt csak azon író nyújt, kihez előszeretettel viseltetünk. Vajda megannyival nehezebbé teszi az ő költői világába való beférkezést, mert ereje öntudatában — s talán túlbecsülésében is — mintegy csekélyre látszik a közönségtől, vagy legalább a közönségestől elütő álláspontra törekedni” . . . „Érzeni annyi, mint egyenlőnek lenni, mond Bulver, s csak amennyiben együttérzünk valakivel, annyiban szólhatunk róla: — toldja hozzá Werther halhatatlan írója.” „Innen magyarázható meg a kevés figyelem és méltánylat, mellyel Vajda költői működése a közönség és irodalom részéről aránytalanul csekélyebb tehetségek, de kik a tömeg ízlési színvonalához közelebb állottak és az irodalmi előzményekkel szorosabb összefüggésben voltak, nem csak az előfizetésgyűjtők ívén, de az időszakai sajtó hasábjain is, több szavazatot tudtak összeverni.

De Vajdának valamire való olvasóközönsége egyáltalában nincs is. Versei a könyvkereskedések polcán háborítlanul hevernek; fölötte illetékes irodalmi szózat alig emelkedett [A szerkesztő Arany János ezt megjárogta: »Jó ideje, senki fölött sem!]. És ez természetes. Vajda János azon jelenségek közé tartozik, kiket ha a kor fölfog, határozottan kegyelni vagy gáncsolni szokott, de mindenestre olvas és íranta közönyös nem maradhat; mint a jó tőről került bor: vagy leüt vagy felmagasztal. Az íranta nyilatkozó részvétlenség tehát onnan magyarázható ki, hogy nem olvassák; és e miatt, ha nézetünk nem csal, Vajdát épp oly mértékben lehet okolni mint közönségét.

A fennebb kijelölt különtség az észjárásban; az »Alles, nur nicht gemein« túlzott hajhászata; az előszeretettel használt sötét alapszínek, melyek egyhangúvá teszik; a shakespeareieskedő nyersség, mely ösztönnek megengedhető s erő jeleül szolgálhat ugyan, de kivitelben már a XIX. század kristályosult ízlésétől (és igen helyesen) elüt: — mindezek nem alkalmasak a jeget megtörni számára.” (Z. K. [Zilahy Károly]: Vészhangok. Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.)

Vajda költészete nem illett be a megszokott és elfogadott képbe. Egy-két jóakarója, néhány udvarias előfizetője nem tudta megmenteni a kálváriától. „Korszerűtlenségére” maga is ráébredt, 1863-ban már pontosabban körvonalazta a korhoz való viszonyát:

„Míg a borkulacs, makrapipa, kostók, juhászbunda, pusztai kútgém, kova-tapló s több efféle honi sajtóságaink megéneklődinek tarka-barka, ripegő ropogó rimkóvácsolmányai általános lelkesedést ébresztettek; azalatt az én gyöngye, de tán kevésbé utánzatból eredi verseményeimet úgy a könyvtárusnál fedelte a hazafiasságban felülmulhatatlan közönség, hogy be kell látnom, miképp magán szenvedélyből írhatok ugyan — kivált ha lesz mit ennem mellette — akármennyit, de ki is nyomtatnom, valószínűs államgazdászati veszteség lenne a papirosért. A sajtósnaq adhatunk olcsóbb készítményt is.” (Vajda János: A cseh — német fenyegetések. Lisznyai Album, Szépirodalmi zsebkönyv. Szerkeszti Németh János. Pest 1863. 225. lap.)

Túlzásai ellenére is a helyzetet pontosabban felméri ez az emlékezés, mint az 1860. aug. 5-i nyilatkozat. Közrejátszhatott ebben Zilahy idézett bírálata, amely 1860. nov. 28-án jelent meg. Vajdához méltó,

elismerő, kitűnő, időtálló megállapításokat tartalmazó kritika; mot-tól is ezt választotta: „Hő! Ez derekabb dal mint a többiek.” (Cassio.) „Egyik szomorú eredménye tizenkét éves bírálati interreg-numunknak, hogy e kinövések ily szép tehetségnek alaptulajdonaival mintegy összetapadtak. De tekintve azokat, kik (mint a varázsló szolgája ura elcsenő pálcájával) kölcsönzött fényvel magok kőré tudták idézni a tapsolók szellemeit; látva őket, kik — a közéleti viszo-nyok korteskedő felhasználásával — lőre fölé kiütött céger gyanánt, bódéjokhoz csődítik a vásárt — a lelkiismeretes vizsgáló nem nézheti el, hogy olyan költő, ki a forradalom óta előállott nemzedékből tüzetesebben, egyedül indult saját lábán s egyedül vetette magát elszántan ön geniusza karjai közé: csak úgy isten számában haladjon el. Az irodalomtörténet majd rossz szót ejthetne érte.

Erdélyi János a legujabb magyar lantos költészetnek a Budapesti Szemle hasábjain közölt ismertetésében érintett ugyan ilyesmit róla, de a többi, szűkségből való vitézeknél feljebb egy fővel sem emelte.

Pedig ami költészetének magvát illeti: való érzés, mélység és sa-játság tekintetében, mely gyakran eredetiséggé domborul, egyik sem közéleti meg.”

„Székely József jellemezte volt úgy Tóth Kálmán költészetét, mintha a Petőfi a Szerelem gyöngyeiből egy darabot elvesztett — s ő azt megtalálta volna. A hasonlat elmés lehet — a körülmények szerint hízegő is, anélkül, hogy találónak nevezhetnők. Mi részünk-ről sosem tudtunk Petőfi és Tóth Kálmán közt egyetlen rokonvónást is felfedezni — már ti. belsőleg értve. Ellenben Vajdára inkább mer-nők alkalmazni Székely állítását. Vajda a Petőfi-iskola közvetlen és tulajdonképeni tanítványa, s róla lehet elmondani: mintha Petőfi a Felhők-ből, vagy 47-iki borongó költői korszakából egy darabot el-vesztett — és azt Vajda megtalálta volna. Nekünk a hasonlat azért is tetszik, mert tovább vihetőnek tartjuk, s látni véljük Vajda költé-szetének egyes termékeiben, azon befejezetlenséget, mely az elragá-dott darab fogalmának megfelel — és az ő műveinek egészben jel-lenzéséül szolgál. Mintha nem volna meg költői érzékében azon kör-vonal, mely a lélekben együtt szokott az eszmével születni és az al-kotás korlátait kiszabja. Nincs határozott pont, a mely felé töreked-nék, sem ahol a megállás szükségét érezni lássék. Egy szóval: művei-nek tetemes részében hiányzik a belső összhang.”

„Nagy vád költőre, kinek első feladata, műegészet alkotni, hisz poétának hiják, ami azt teszi, hogy az érzéssel és gondolattal meg nem elégedve, azt ki is tegye, alkossa meg (*ποιεῖν*: tesztek). A példa nemcsak a számtanban, de a költészetben is legjobban bizonyít . . .”
„Nem elég egy lelki állapotot pusztán odavetni. A művészet titka épen az érzelem deductiójában és indokolásában fekszik. Hiába látom én a vért, ha nem tudom, hogy kedvesem szívéből folyt . . .”

„De szerző a kép kerekdedségét sőt összefüggését is ritkán tartja szem előtt; gondolatmenete nehézkes; kifejezései burkoltak s nála a szenvedély tárgyával nem mindig van arányban. Pedig ha az arányra gondot fordítna, Sand mondása, hogy »a szenvedély — genie« rája sokban illenék. Csak Gina emlékéből a III. számút, s a Tavasz felé című cyclusból a II-t hozzuk föl, melyek e kifogás alá kevésbé eshet-vén, melegség és igazság tekintetében a magyar lyra első rendű ter-

mékei közé sorozhatók. Ez irányt követve, Vajda, ahogy meg van áldva, hamis hanggal és őszintétlen érzelmekkel saturált lyrai levegőnkben valóságos jöltevő villám lehetett volna. Tárgyilagos művei már többnyire ihletés nélkül készültek; nagyobb munkái pedig csak terjedelmőknél fogva vehetők nagyobbaknak; tulajdonképp többnyire egyszerű és inkább a lyra körébe tartozó alapeszmékre játszanak.” „Nem örömet hozunk fel apróságokat, mikor egy egész költői egyéniség mértékéről van szó; . . .

. . . — Lényegesebbnek tartjuk a külidom (technika) dolgát, melyre nézve Vajda rendszerint csak ösztöne után indul s gondot alig fordít. Pedig a technika az a közeg, melyen a mű szépségei lelkünkbe szívárogznak; ezért nem ignorálta ezt Homértól Shakespeare-ig egy igazi művész sem, ki a hatást első feladatának tartotta.

Azt hisszük, mint Anaxagorász márványdarabjában a remek szobormű benne rejlik, a mesterhez képest, aki a kifejtését megkísérelti: Vajda költői ereje még kitűnő művek magvát zárja magában, egyedül attól függ, minő kézzel markol belé. — A fennebbiekből tájékozhatja magát az olvasó azon hely felől, melyet Vajda, úgy általában, mint a mi conerét irodalmi viszonyaink közt elfoglal. A tehetség tartalék nélküli itélet által van megbecsülve. Ezt az igazságot kívántuk mi most Vajdának kiszolgáltatni a közönség előtt; de tán a költő is veheti némi hasznát: — az agyag szélyelporlik a vészó alatt; a márvány kismul és ragyog”. (Z. K.: Vészhangok Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28; újra nyomva: Tanulmányok és kritikák. Válogatás a magyar irodalmi kritika anyagából, Bp. 1964. 44—49. l.)

Zilahy alapos méltatásán kívül mások nem írnak már a kötetről; legfeljebb könyvészeti adatokat közölnek róla. A Magyar Irodalmi Közlöny céljának és jellegének megfelelően éppen csak a megjelenést veszi tudomásul: „Vajda János: Vészhangok, Pest, Hartleben bizom. 1 ft 50 kr.” (1860. 4—5. szám, július—október.) Ugyanígy tesz a Zilahy cikk előtt a Szépirodalmi Figyelő is, Új könyveng. c. rovatában hirdeti kétszer is: nov. 14-én és nov. 21-én. Zilahy a következő év elején még egyszer visszatért bírálata egyik vonatkozására, a Petőfi iskola megszületésére: „A Vajda János Vészhangok-járól szóló ismertetésben érintve volt: mi lett a merész választás eredménye” . . . Zilahy Károly: A hazáról és szerelemről; Szépirodalmi Figyelő 1861. jan. 16.). Szász Károly Vida Józsefről szólva azt a megállapítást teszi, hogy „határozottabb költői egyéniség egy sem jelent meg, Vajdát s Tóth Kálmánt sem véve ki, látkörünkön”. Később, mintegy jelezve felfogását, Vajda „szaggatott erőszakosságá”-ról beszél (Szász Károly; Nemzeti Koszorú, Szépirodalmi Figyelő, 1861. jan. 30.).

Gyulai Pál ugyancsak a Szépirodalmi Figyelőben maliciózan rója meg Zilahy Károly Vajda-dicsérő egyik tételét: „Zilahy Károly, midőn Vajda eredetiségét akarja kiemelni, így szól: »Mintha Petőfi a Felhőkben vagy 1847-ki borongó költői korszakából egy darabot elvesztett s azt Vajda megtalálta volna.» (Gyulai Pál: Megint a kritikáról, Szépirodalmi Figyelő, 1861. máj. 23.)

A Kritikai Lapokban 1862-ben A. L. szerző felrója Márki Józsefnek, hogy a magyar költészet rövid ismertetése (Pest, 1861) című könyvéből kifejejtette Vajda három verses könyvét a szépirodalmi könyvszetet jellegű felsorolásból (Kritikai Lapok, 1862. márc. 15.).

1864. aug. 14-én a NŐ a Vasárnapi levelek II. darabjában „Törteli dohányos” aláírással levelet közöl, melyben a fiktív szerző (az álnév esetleg magát Vajdát takarja) megköszöni a szerkesztőnek a *Vészhangok* megküldését. A Nővilágot ingyen küldi Vajda, „sőt még a Vészhangokkal is megajándékoztál (ugyis a sajtosoké lesz! — Szerk.), melynek kiadása tárcádra valóságos vész volt: de mindegy, megmaradt az a sovány dicséret, melyet megjelenésekor a lapok nyakába aggattak, és megmaradt még valami: ha jól emlékezem, vagy 600 példány »Vészhang« [kb. ezret nyomtatott, s négyszázat adott el], aminek különben nem a közönség, hanem az az oka, hogy akkor a »trombiták« [célzás a politikai trombitákra: az 1860-as zajos politikai tüntetésekre?] és nem a »hangok« korszakát éltük.”

A megmaradt példányokkal még egyszer kísérletet tesz: „1867-ben százhusz példány verses könyvet adott bizományba a pesti könyvkereskedőknek, akik közül Pfeifer hat példányt, Molnár és Hoffmann tizenöt példányt, Grill egy példányt, Elsner egy példányt adott el. A levél írója elégedetten állapítja meg, hogy példányonként megkapta az egy kemény pengő forintot.” (Magyar írók kenyere, Világ, 1913. dec. 25., 68. l.)

A megmaradt kötetek további sorsáról nincsen tudomásunk: valószínűleg vagy Vajda szállásán vagy a könyvtárak polcain porosodtak: 1872-ben (l. az 1858-as kötet kiadástörténetét) még bőven lehetett kapni belőlük: Gyulai erre hivatkozva tartotta fölöslegesnek a *Kisebb költemények* (1872) újbóli megjelentetését.

Vajdát nemcsak az anyagi veszteség, hanem megfelelő méltánylás elmaradása is bosszantotta. Zilahy cikkét is, pedig az találóan, elismeréssel elemezte költészetét, „sovány dicséret”-nek (l. NŐ 1864. aug. 14.) tartotta.

A sikertelen kötet után viszonyai úgy alakultak, hogy több mint egy évtized elteltével léphetett csak a közönség elé — összegyűjtött verseinek kötetével.

A KÖTET TARTALMA

Forgácsok

1. A természetből	Fordítások
2. A gyilkos	
3. **** emlékkönyvébe	1. A vén mosónő
4. A cimbalmos	2. Az apagyilkos
5. Egy szolgálalkü poétára	Tavas felé I., II.
6. Alkalmi vers	A jáborfa regéje
7. Románé	Mit kongnak, bongnak a harangok
8. Bartha végörája	Gina emléke
9. A beduin	
10. A honárulókhoz [Mikor nyugosznak]	1. Eltakartam képed
	2. Oh hogy panaszkodnak
	3. Sokat gyötörtél
11. Visegrádon Emlékezés	4. Mintha örvény
Zách Klárára	5. Találkozunk még

GINÁRÓL

Gina nevét Vajda két első verseskötetében (K 56, K 58) nem írta le. A versolvasó a névvel először a folyóiratokban találkozott: az 1855. ápr. 20-i (*Szeretek . . .*, — **** hoz; SZÁ VI.) és az 1856. márc. 20-i (*G . . . hoz; GE I—II.*) jelzés után a Nővilágban 1858. aug. 29-én, a *Gina emléke* címben (*GE XXVIII: Ellakartam képed*), aztán 1860. ápr. 15-én megint a Nővilágban, ugyancsak a *Gina emléke* címben (*GE. XXX: Sokat gyötörtél . . .*) s végül a *Vészhangok*-ban a *Gina emléke* ciklus elnevezésben (1860. júl. elseje körül). A kötet után az újraközlésekkor tűnik fel ismét a név (*Magyar Akadémia Könyve*. 1860; *Képes Újság*, 1860. aug. 5.), s aztán természetesen a gyűjteményes kötetekben.

Az ismétlődő szókapcsolat nyomán a félbeszakadt régi szerelem tűnő alakjaként lett ismertté Gina. S valóban ő 1858 után már az ismerősöktől, Budapesttől távol, Bécsben lakott, nemsókára saját palotájában, egy dúsgazdag magyar főúr kedveseként. A nemismertség titokzatossága lebegte körül alakját, s a homály idő teltével nőttön nőtt. A század végére, pedig még akkor élt, mit sem tudtak felőle ellenőrizhetetlen híreken és híreszteléseken kívül. Mendemondák, ellentmondó állítások, legendák keringtek ködbe burkolt alakjáról. Irodalmunk egyik legfájdalmasabb és legtragikusabb szerelmének ihletőjéről ma sincsenek pontos adataink.

A tájékozódást szinte lehetetlenné teszi a megbízható emlékezesek, a szilárd fogódzó pontok hiánya. Vajda tisztelői, közeli hívei is csak a versek alapján szólnak Gináról. Színi Károly 1856-ban éppoly tájékozatlan („Még csak az a kérdés, létezik-e valóban e szerelem, melynek költő itt hangokat adott? Van-e igaz alapja e rendkívüli érzelemnek? s létezik-e lény a világon, hasonló a költő eszményéhez, — létezik-e az, ez érzelem tárgya” . . . „De lehetnének-e költemények nem szívből írva, származhatnának-e ilyenek máshonnan?” —; HF 1856. okt. 22.), mint Endrődi Sándor 1894-ben: „Előttünk egy tünevényes lányalak, kinek hatalma nem annyira a szellem erejében és fenségében rejlik, mint inkább ama kegyetlen, hideg tökéletességben, mely épen nyugodtságával kelti fel hódolóinak szívében a vihart. Titokzatában van a hatalom, büszkeségében, előkelő közönyében a végzetes, tébolyító erő. Tündöklő problémaként ragyog a költő előtt, kinek szenvedélyei minden nyugózó láncot letépnek magukról s szabadon zajlanak a — kimerülésig” (VÜ 1894. 51. szám). A megragadó rajzban sehol közelebbi ismeretségre mutató utalás. Annyira nincs tisztában a kapcsolattal, hogy épp ő veti fel: „A szerelem átka s Gina emléke című költeményfüzerek két, sokban hasonlatos és egyformán bonyodalmas női jellemet tüntetnek fel” (Figy. 1872. dec. 29.).

S Vajda fiatal hívét tévhitéből (l. Komlós, 57. l.) nem ábrándította ki. Barátait sem igen avatta titkaiba: öreg korában hivalkodva célozgatott rendkívüli élményeire, melyekről már senkisé nem ránthatja le a leplet. „Maga a dicsőült mondotta gyakran — írja Palágyi Lajos —, hogy rendkívüli és senki által soha meg nem írt események játszódtak le múltjában; különösen szerelmének története, valamint egy időben kifejtett publicistai működésének bizalmas részletei bizonyára soha nem lesznek megtudhatók.” (Jelenkor, 1897. jan. 24; Vajda János emlékezete. Bp. 1897. 4. l.; Bóka, 12. és 27. l.) Nemigen tárulkozott ki ismerősei előtt fiatal korában sem. Egyedül a versekben győnta meg érzéseit, zúduló-izapos indulatait. Romantikus barátság-fogalma szerint a rokonszenv a lélek rokonságából származik, sőt *valami vérszerű kapcsolcsá fejlődik* (ÖM 797.), s *valamint a szerelem egy, úgy a barátságban bizonyos fensőbb, végtelenebb természetű szövetsége is csak egy lehet az ember életében* (V. J.: Berényi Antal. Színházi Naptár, 1857). Valószínűleg csak Berényi Antal s Tóth Kálmán (l. *Költő barátomhoz I—II.*) előtt nyílt meg infernója. Berényi a sírba vitte (1856-ban halt meg), Tóth Kálmán pedig magába zárta a titkot, soha célzást sem tett a bonyodalmas viszonyra.

A többi pajtását, Jókait, Vas Gerebent, Degrét, Laukát, Lisznait stb. (VÜ 1897. jan. 24.) hiába nevezték barátjának, a szó szoros értelmében nem voltak azok. Neki olyan bizalmas szövetségesre volt szüksége, mint hősének, Andódi Tibor bárónak, akivel együtt rajonghat egyedül általuk értett nagy eszmékért, akinek elbeszélheti álmait egy fényes jövőről, akire *„oly hiú gondolatait is rábizza, melyeket maga előtt is szégyel, és aki e titkokat úgy eltemeti mélyeséges komoly szívében, mint a tenger feneké egy belédobott követ . . .”* (Barát é vetélytárs, ÖM 820. l.). Innen van, hogy áldatlan helyzete meg-megújuló gyötrelmeiről, valamint Gina életéről nem tudunk közelebbit. Csupán Agai Adolf, Oroszy Georgette, Bartos Róza visszaemlékezéseire, Zempléni Árpád feljegyzéseire, de főként a versek tanúságára támaszkodhatunk.

Agai Adolf két figyelemre méltó dolgot említ: „Egyszer Bécsben hármásban vacsoráltunk s csak azt tudom, hogy nem bírtam enni annak a nőnek szépségétől. De aludni sem.” „Évekkel később . . . sétálgattam valamely vasárnapon künn a Városligetben . . . és a gyermekek a dadával rohannak a Barocaldi cirkusába . . . Amint beváltakoztunk, hogy a Rudi pojácát megtapasztaljuk, ketrecéből az előmlő kaszéros mosolyog fel hozzám. Csak amolyan vendég hívó nyájaságnak véltem. De a hölgy csak egyre mosolyog, s végül kérdezi: »Hát igazán nem ismer rám? Hiszen én vagyok a Gina!« Uristen! Ez a foszlott fátyolba göngyölített elhízott arc, melynek gödreiben ott rekedt a puder; ez a köpcös alak az egykor bársonyos pillantású, sudár termetű Gina? . . .” (Porzó: Egyedül, Vajda Jánosról, Uj hantok, Por és hamu második sorozata, Bp. 1906.) Időponthoz nem kötött egyik emlék sem. Az „évekkel később” utalás évtizedeket takar, amit az „egykor” időhatározó megerősít. Az első találkozás a főúr halála után következhetett be, a 60-as évek közepén vagy azután. A megírás kései volta, a meglepő kontrasztra való törekvés — óvatosságra int. Pedig értékes adalékként azt igazolná, hogy Vajda Bécsben többször is találkozott Ginával; másrészt, hogy Gina fizikailag,

lelkileg közönségessé lett, — amit különben Vajda több ízben is emlegetett.

Oroszy Georgette színésznőnek, Vajda és Gina keresztlányának a közlései sem igen használhatóak. Már a Pesti Hírlap is kivonatossan közölte bő emlékezéseit. Szerinte Gina Rózsahegyen született, „atyja vagyonszeres ember volt s lányát énekre, nyelvekre s táncra taníttatta”. E-y herceggel később gyakran jártak Pestre, egyszer őt is meghívták; a herceg halála után Gina férjhez ment egy szegény magyar grófhhoz, majd énekesnő akart lenni, aztán elzüllött, s nagy nyomorba jutott (Vajda János Ginája, PH 1897. ápr. 22.). A fantáziának, a tájékozatlanságnak és a valóságnak e szételemezhetetlen keveréke, mint a többi emlékezés — egyelőre használhatatlan: az összevetésre alkalmas biztos adatok hiányzanak.

Az alapvetőnek látszó két forrás — a Vajda Jánosé és a Bartos Rózáé — sem oszlatja, inkább növeli a bizonytalanságot. Vajda János ugyan nem írta le, mint felesége, de hívének, Zempléni Árpádnak (olykor másoknak is, l. Riedl Frigyes hivatkozását: „ezt Vajda János mesélte egyszer”, Vajda, Reviczky, Komjáthy, Magyar Irodalmi Ritkaságok. 22. kötet, 34—38. l.) apróra, elég részletességgel elbeszélte mindazt, amit közlendőnek tartott.

Bartos Róza Vajdára és Ginára hivatkozva állította össze a szerelem, illetve Gina élettörténetét, s Kun Józsefnek (Új Idők, 1910. I.), majd Pásztor Árpádnak mondta el, illetve írta meg, később pedig önéletrajzzerű vallomásaiban rögzítette emlékezéseit (Napló, OSzK). Ám a különböző közlések között nincs összhang. 1910. február 10-én Kun József hűgának Bartos Róza még ezt írja: „És ez a Gina előttem oly élénken beszélék vele majd meg örülök hogy miért nem fedeztem fel még élt a felejthetetlen Vajda!” (OSzK 1939/61. sz.), s az 1920-as években készült Naplóban (H. A.: Vajda János vőlegénysége és mézesheheti. Nyugat, 1933. I.) meg eleven előadásban részletezi, hogyan hozta létre a harminc év utáni találkozást. Állandóan bizonygatja jólétesültségét, de levele szerint Gina „nem akarta semikép, hogy én tiszta képet csináljak magamnak az ő múltjából etc. etc. Jól tette — de ez mind igaz.” (Levél Pásztor Árpádhoz, 1927. jan. 16-án. OSzK 1951/113. sz.) Számolni kell tehát élénk fantáziája színes meséivel, de a képzelgések ellenére sem lehet teljesen elutasítani. Némely adata — pl. hogy Gina a Maximilianstrasse 8. sz. alatti palotának tulajdonosa volt — igazolható.

A Napló szerint Vajda Ginát véletlenül, egy nyelvmester által ismerte meg. „Az akkori időben írt verseinek legtöbbjének a Gina nevet adta, mert ő Vajda fordította a Zsuzsannát Ginára” (12. l.). Gina apja szegény tót borbély volt, akinek halála után Gina mostohaanyjával, a Budán megismert főúr hívására, Bécsbe költözött. — s mint ahogy Gina mesélte —, „a finom főúr nagyon örült a viszontlátásnak”. „Eszterházy Lajos agglégény volt, 36 éves és nagyon heftikás, kicsi, sovány, halvány, dúsgazdag és nagyon jó ember, jó szívű.” A lányt megkérte a nevelőanyjától, „de esküdni nem, mert a nagy rokonok; de lesz minden úgy mint egy feleségnek”. A mágnás „biztosította” a lány jövődjét. Gina nevét Véghelyre magyarosította, „megtanult franciául és lovagolni”. Vajda ekkortájt meglátogatta, Gina aztán soha nem látta többet. A főúr hét év múlva meg-

halt, azután következett a cirkusz-vállalkozás és a bukás (220—225. l.). Az elbeszélésből olykor az élmény frissessége árad: „Monta a kisasszony nekem, hogy . . . egy urba ő beleszeretett úgy mint minden lány egyszer szeret, ő is szeretet. Most lettem én csak kíváncsi, s nagyon érdekelt az az úr és az a szerelem.” Talán az efféle részletekben híven idézi Gina közléseit, de nem lehet tudni, hogy a zárkózott Gina őszintén tárta-e fel a régmúltakat, nem tévesztette-e meg az érdeklődő, esetleg jegyeztető Bartos Rózát („Most elővettem az én feljegyzéseimet amit én Gina . . . szemei előtt felirtam.” Levele Pásztor Árpádhoz, 1927. jan. 16-án. OSzK 1951/113. sz.).

Bartos Róza állításaival szinte minden ponton ütközik Zempléni feljegyzése. Zempléni Árpád kétszer is írt Gináról (PH 1897. ápr. 18.; Fővárosi Lapok, 1900. febr. 11.), szerinte Gina „cseh származású magyar német leány. Atyja valahol Fejér megyében volt tisztartó, s annak halála után Gina és anyja Budára költöztek csekély vagyonukkal.” Vajda náluk bírt egy hónapos szobát s mindjárt az első hónapokban megkérte, s megígérte, hogy hivatalt vállal; hivatalt „kapott is, mint Olaszországból nem rég hazatért katona, vándortanítóságot a kataszternél.” De Gina néhány év múlva Bécsbe ment, búcsúlevelében úgy nyilatkozott, hogy „a szegénység a legnagyobb csapás”.

„Vajda egy darabig bánkódott, azután megint élt tovább a hivatalnak . . .”. Gina Bécsben megismerkedett E-y gróffal, aki fiatal, mulató ember volt, egy évig folyt közöttük a játék a grófi palotában, míg „végre Gina lett a gyöngébb”. Mikor Vajda fent járt Bécsben Gináéknál, „úgy látszott, hogy Gina most már szerelmes Vajdába és elég lett volna egy szó”. De Vajda most is, a későbbi könyörgések idején is hajthatatlan maradt. Gina aztán a cirkuszvállalatba belebukva mind mélyebbre süllyedt, s végül házmesterné lett a Práterben, s „ha él még, talán most is az” — fejezi be az írást Zempléni.

Ez az előadás is több helyütt pontatlan. A lánykérés a hivatalvállalása előtti időre, tehát 1850 végére vagy 1851 legelejére teszi, pedig az 1851-es versek (*Dalok, Szerelem édené*) falusi műzsáról tanúskodnak, az új szerelem csak 1853-ban kezdődik (l. *Óthon*). Téves a Bécsbe település időpontja is. Hogy Ginának Vajda hivatalnokoskodása idején, tehát 1854-ben vagy még előbb, odahagyták volna Budát, az nem felel meg a valóságnak. Nemcsak a versek mondanak mást, hanem a kutatás közben talált adat is. A Fővárosi Levéltár Afnahmsbogen vom Jahre 1857 elnevezésű összeírás 560. lapján a Várban lakók közt (Ortschaft: Ofen, Gemeinde: Festung, Name des Hausbesitzers: Maria Reder, Haus Nr.: 99.) mint „jelenlevők” szerepelnek Gina és anyja: Beamtergattin Friederike von Kratochvilla, szül.: 1804, deákuszertartásu, férjezett; Tochter: Georgine, szül.: 1837, hajadon. Hivatásukra, keresetükre vagy érzelmi forrásaikra nézve: egyébfélék: nők és gyermekek csoportjába soroltak. Mivel a jegyzékbevétele a jelek szerint csak bevallás s nem hivatalos okmányok alapján történt, az adatok nem okmány-értékűek. Megtörténhet, hogy Gina nem 1837-ben született, csupán kerek számmal (húsz éves!) jelölte korát, nem biztos, hogy GeorGINának keresztelték, az is lehetséges, hogy a Beamtergattin megjelölés kissé szépités, bár azt is kifejezheti, hogy „tisztartó-özvegy”, s ez Zempléni igazolná, az sincs kizárva, hogy a Tochter szó ellenére Friederike Kratochvilla

csak nevelőanya. Az viszont bizonyos, hogy 1857 tavaszán, tehát Vajda hivatalnokoskodásának megszűnte után még jó ideig Budán laktak. Nem felel meg a valóságnak, hogy a szakítás után: „Vajda egy darabig bánkódott, azután megint élt tovább a hivatalnak.” Feltűnő az is, hogy Zempléni Ginát Várhelyinek nevezi, holott helyesen: Véghelyi. Bartos Róza, Oroszy Georgette, Vajda s maga Gina is e nevet használja.

Nem hiteles kütfő tehát Zempléni sem. Kun József szerint Vajda megtévesztette érdeklődő hívét: a „valótlanságok elterjedéséhez, úgylehet, maga Vajda is hozzájárult, hogy a múltja és szerelme iránt érdeklődőket megtéveesse, mert nem szerette, ha vele foglalkoznak és életébe tekintenek. Hogy Vajda Gináról ily híreket egyáltalán terjeszthetett, az csak úgy magyarázható meg, hogy izgatott fantáziája túlzottnak látta a valóságot és talán elégtétel lett volna neki, ha az egyik büszke szépség megtörve koldul nála alamizsnáért. De ez nem történt így.” (Új Idők, 1910. I. 411. l.) Kun József Bartos Róza hatása alatt elfogult, de Kun Józseftől függetlenül, az eddigiek alapján is látszik, hogy Vajda — amennyiben Zempléni híven jegyezte fel a közlötteteket — vagy feledékenységből, vagy más okok miatt nem adott pontos felvilágosítást. Érthető, ha egyszerű testvéreink vigyázza, alkalmazkodva adja elő tragédiáját: Gina „Bécsbe ment férjhez, jómódban, gazdagságban élt, de rövidesen tönkrement az ura és bizony neki is csupa keserűség volt az élete. . . Sírva mondta el a szegény bátyám” (p. p.: A váli erdőben. Az Újság, 1914. ápr. 12.), — de nem erről van szó. Valószínűleg kedvére lett volna, ha nem turkálnak emlékeiben (vö. *Minden oktondi firkász vizsgálni s elemzőleg boncolni fogja szívm kamráit, okoskodni fog magánemberi viszonyaimról, s nem ismervén valódiilag, a legostobább véleményeket adandja rólam* — Fellegi Ákos szavai a Barát és vetélytársban. ÖM 823. l.). Titkait Palágyi Lajos emlékezése szerint is (Jelenkor, 1897. jan. 24.) meg akarta őrizni, talán a régi vallomásokat is szívesen eltakarta vagy homályba borította volna.

A Vajdától vagy a jegyzetet készítő Zemplénitől eredő tévedések, cáfolható kijelentések — vitatottá teszik Zempléni többi adatának hitelét is, s így az eligazodás lehetetlenné válik. A Vajda-monográfiák, biztos adatok hiányában, a költemények s a különböző források meg-egyező vagy legvélszínűbbnek látszó elemeit rakták össze folyamatos történetté (Rubinyi, 10. s. köv. 1.; Bóka, 61. s. köv. 1.; Komlós, 57. s. l.). Kellő számú adat ma is hiányzik, s ha megpróbáljuk a Vajda — Gina kapcsolatot az eddiektől eltérő felfogásban rekonstruálni, főként a versek tanúságára támaszkodunk. A módszer nem veszélytelen, mert a mű olykor visszás tükre az élménynek (Bóka, 27. l.). Az élmény átfonnálódása spontánul vagy céltudatosan is bekövetkezhet. De különbség van a fiatal Vajda gátlástalan érzelem-áradása és az idős, visszahúzódo, sértett költő bizalmatlansága közt. A Petőfire emlékeztető közvetlenség mögött nagyszabású, romantikus vallomás-líra feltörésére (vö. Palágyi Lajos, Egy. 1886. máj. 30.; Kuncz Aladár, Pásztortűz, 1922. II. 788. l.) figyelhetünk fel. Vajda énje „a maga forrongó bensőjével állandóan előtérben van, panaszodik és vádol, sikolt és tombol” (Barta János, It 1962. l. sz.). Az önkifejezés vágya félretolta a nyűgöző előítéleteket s szabad utat vágott magának.

Már Greguss azt állapította meg: „Vajda is, mintha első hevében írta volna e költeményeket.” „A formalitásokkal nem igen törődött, csak szívét, lelkét önthetesse ki szabadon” (PN 1856. szept. 24.; -ss). Majd Lévay József: „Ennek a szerelemnek láncza kízó teher ő rajta. Se levetni, se hordozni nem bírja. Nyugtalanul vergődik alatta. Meghasonlása hozza önmagával. Örökké lázongó érzelme igen sokszor vad kitörésekben nyilvánul. Ritkán tudja szerelmi keservét összhangzó kerek dalba önteni. Hosszú sötét áradatban foly szét a sziporkázó láva” (V. Z.; BSzle 1896. 235. sz.). Aztán Oláh Gábor: „Sokszor alig tud véget vetni az ajkára toluó panaszáradatnak; a vers háromszor elől kezdődik, hosszú . . .” (Írói arcképek, 1910. 98. l.). Kéký Lajos szerint is „a vers terjengése csak azt érezteti velünk, hogy a költő azon alaktalanul és salakosan adja elénk [ti. érzését], ahogy benne kavargott”. (BSzle 1927. 187. l.)

E líra vallomások jellege, valamint a versek nagy száma s időrendje alapján megkísérlelhető a szerelem történetének felvázolása.

A keletkezés ideje helyett, mivel azt nem ismerjük, a megjelenés időrendjét vesszük számításba. Sok esetben nemigen választja el nagyobb időköz a két dátumot: a képanyagból, a különféle vonatkozásokból itt-ott nyilvánvaló, hogy a friss verset rögtön igyekezett elhelyezni a folyóiratokban (pl. *Sír. IV., IX., XII., XV., XVI.* stb.). Ellenkezőre is akad példa: az őszi táj ihletéséből fakadt *Sír. I.* csak májusban jelent meg. De a nehézségek ellenére is követhető az érzések hullámválása.

A versek vizsgálata azt is mutatja, hogy kisebb, futó kalandok is hangot kaptak Vajda költészetében. Az 1851-es *Szerelmem édené* c. vers falusi múzsa miatt telítődik vidéki ízzel, mezei képpel, egy csomó népdal-motívummal. Az 1851 októberében megjelenő *Dalok*, meglehetősen más lány ihletésének köszönheti létét. A 24 éves Vajda a kataszternél hivatalnokoskodva, gyakori helyváltogatása közben több nővel kerülhetett bizalmasabb ismeretségbe. Ágai emlékezése szerint: „Szerelmemre méltó lehetett János. Volt is. Erős valója, szilaj eredetisége, szenvedelmes vadsága — régi időkről beszéltek — vonzott feléje egy-egy nőt” (Új hantok, 1906). Maga Vajda is, akárcsak Toldi (Toldi szerelme. IV. 95.), fiatalon szívét hó napnak hitte, amely körül jár, forog minden (*Sír. XVIII: Hej, de nem így . . .*). A hódítás eszköze olykor a vers: *Most legfőlebb csak úgy tudok nőt hódítani, ha érdektelenség által vonom felém kíváncsiságát, s ha van oly szerencsétlen, kinek egy-némely fájdalmat nyögő versem megtetszik (A szerelmes gyermek. 1854. ÓM 763. l.)*. 1853-ban rémülten tekint múltjára vissza; hol sebes vágtatva egy vad ló rohan; *A kicsapongás Hátán az elkapott gyerekekkel (Sír. XIV: Mi vagy te . . .)*.

Am a dalokkal egyelőre vége szakad a szerelmes versek áradásának, 1852-ben egy sem születik, majd csak 1853 ősze hozza meg az igazi nagy élményt. Ha hihetünk a versek tanúságának, ekkor lép Gina a költő életébe.

Gina származásáról semmit, élete körülményeiről vajmi keveset tudunk. A Kratochwill név elég sűrűn előfordul a Belvárosi főplébánián, a Budavári és Felső-Vízivárosi plébániákon a megholtakról vezetett kimutatásokban. Kratochwill János, István, Károly, Mátyás, Márton, Gáspár, Jakab családokkal, ill. a gyermekek neveivel talál-

kozunk a hivatalos bejegyzésekben. Javarészt iparosok; akad közöttük régebbi budai vagy pesti lakos is. Leggazdagabb: Kratochwill János „Bauholzändler”. A déli irányba, főként a fővárosba vándorlás eléggé ismeretes a Kratochwillek körében: Kratochwill Jakab vendéglős Morvaországból jött, már 1846. dec. 18-án Pesten polgárjogot nyert; ugyancsak morvaországi Kratochwill Márton nótelen napszámos. Liptóból jött Kratochwill János bőrkereskedő, Kratochwill János épületfakereskedő. Gyulán (Békés m.) Kratochwill nevű kereskedősegéd, illetve írnok (MS 1861. febr. 16; PN 1863. márc. 27), a Nagy-Apponyi uradalomban (Nyitra m.) Kratochwill János nevű számtartó (Müller Gyula Nagy Naptára az 1853-ik évre. 273. l.; az 1854-ik évre. 260. l.; az 1855-ik évre. 280. l.; MS 1860. aug. 8.), az egri káptalannál Kratochwille János nevű erdész (Müller Gyula Nagy Naptára az 1853-ik évre. 278. l.; 1854-ik évre. 263. l.; 1855-ik évre. 283. l.) található. Valószínűleg csak névrokonság köti össze őket. Gina szülei is valószínűleg északról vándoroltak, Gina és anyja az 1850-es években telepedhetett le Budán. 1848-ból két összeírás (Budai közgy. képviselőválasztók névjegyzéke. 1848; Nép összeírási öszveglét. Budán 1848. év május havában) maradt fenn, de nevüket egyikben sem találjuk: ekkor vagy Pesten vagy vidéken laktak. Az 1853-as Budai adókönyvben sem szerepel nevük. Csak az 1857-es, említett összeírás tartalmazza adataikat. Maria Reder (Ofen, Festung, nr. 99.) házában laknak. A ház elég nagy, nyolc család számára van benne hely. Az első három lakásban a sorszámozásból és a nevekől kivehetően albérlő is lakik, a negyedik számban csupán Gina az édesanyjával; albérlőt nem tartanak. Az udvarban 23 személyoz (19 nő és 4 férfi) húzódik meg, a lakók a szegényebb középosztályhoz tartoznak. Valószínűleg Ginának lakására gondolva írja Vajda a *Barát és vetélytársban*: *Két csinos szobájukban oly szigorú rend és illem uralkodott, mint valami magas főúri háznál. Aki az illő hódolatot meg nem adta, azt Regina hideg fenségével úgy elijesztette, hogy többé át nem lépte küszöbét* (ÖM 807. l.). Ginának elég szegényesen élhettek: az összeírás foglalkozást nem említ, annyit mond: „Hivatásukra, keresetökre vagy lelmi forrásukra nézve: egyébféle: nők és gyermekek.” A korábban megta- karított pénzükből, az apa utáni örökségből tarthatták fenn magukat. Ugyancsak Regináról mondja Vajda: *magányos bráikban dolgoztak szorgalmasan s mód nélkül, szinte a koplalásig szegényül éltek, hogy a parthie-vadászati manöver eszközeiben fogatkozást ne szenvedjenek* (ÖM 807. .). Ez utóbbiról 1853-ban nem lehetett szó — bár a szűkös körülmények közt élők mindig ábrándoznak a „megmentő” szerencséről, — Gina még fiatal lány, mindössze 16 éves, s ekkor még a szívére hallgat. Feltűnő szépség; „Magas, barna, karcsú leány volt; olyan homloka, mint Dianának, fekete szemei édes izgató gömbölyű kezei és karjai” (Zempléni Árpád, PH 1897. ápr. 18). *A jáborja regéje, A kiállhatatlan szépről* hősnojét Gináról mintázta a költő (l. még: *Béla királyfi, Ildikó, Manna, Barát és vetélytárs, Egy bolond, aki szerelt*). Nemcsak tökéletes szépsége, hanem álmodozó kedves természete is (l. *Gyere hozzám*) vonzotta a költőt. Értett a zenéhez, valamilyen húrós hangszeren játszott (l. *GE XVI; Oh hagyj békét . . .*). Viselkedésében lehetett valami fenkölt komolyság (vö. . . *Hogy akadok életemben Olyan pillangóra, Aki után szaladnom is — Szemtelenség vol-*

na! . . . , Az erdőben . . .), a barátságról (I. Színházi Naptár. 1857., Berényi Antalról; *Költő barátomhoz I—II*), a szerelemről (I. *Gyere hozzám, Béla királyfi*) romantikusan gondolkodó Vajdát talán az első pillanatokban megigézte. (Vö. *Mint a mennydörgés a gyújtó villámlással Egy a Szerelem az első pillantással! Nem üt meg a villám, ha dörögni hallod, Nem szeretsz, ha nem gyújt első pillanatom. : Béla királyfi.* ÖM 357. l.) Hívogató és mégis hűvös titokzatossága (e szerelem mindent ígérő S teljesülhetetlen, *Az erdőben . . .*) rabul ejti a költőt s 1853 őszén leszámolva a múlttal (*Sír. XVI: Mi vagy te. . .*) — Otthon c. versében bejelenti: *Túl a messze kéklő hegyeken Újabb csillag kel föl énnekem. Szerelmemnek fényes csillaga, Ott vagyok én már odahaza! . . .* (okt. 23.) A mámoros érzések a szívszorító sejtelmek ellenére (*Az erdőben . . . , A toronyban éjjelt kong az óra . . . , Édes álom*) lánykérő vers írására készítetik: *Gyere hozzám szeress engemet, Aranyozd meg szegénységemet. Alacsony házamba jöjj be napvilágnak, Sőtét éjjelembé arany fénybogárnak (Gyere hozzám, dec. 22).* A meleg hang, a szelid vágy, a megejtően szép kérélelés az új szerelem mezejétől átfurmálódott, bensőséges, kiteljesedett életet óhajtó férfit állítja elének.

Am hiábavaló a bizakodás, a lány nemet mond. Két hét múlva megjelenik a vágyakozó-búsongó vers: *Jár utánad hegyen-völgyeken Fölhevült lázongó képzetem, S majd ha mély örvénybe Hull alá imáddod, Tova tűnsz, hogy érted Holt el — azt se látod! (Sz. Á. IX.; Jár utánad . . .)* A messzeségből (vándortanító ekkor a katasztrernél) küldött elégiáiból az olvasható ki, hogy a lányt nem az „alacsony ház”, a szegénység riasztja; egyéb tartja vissza: mást szeret. A költő még a távolban is hallja a győztes vetélytárs diadal-énekét: *Szól a zene, harsog, Mint diadal-ének . . . El innen, el innen, Ne örüljek még meg. Ne halljam azt, ami másnak Dicsőséget hirdet; Nekem halált, vagy ami több: Feledékenységet (Sír. II.).* Tündérkertjébe hiába vágyik: *És vár engem ott a Mereven álló tálalomfal (Sír. XVIII.).* Egyideig elnémul a költő lantja is: a *SzÁ IX. (Jár utánad . . . jan. 7.)* után csak május végétől (*Sír. I, II, VIII.*), főként pedig ősszel, a kopár és megrabolt évszakban, a tél fagyos szele megérkezték örömlenek panaszaival (*Sír. IX, V, III, IV, XIII, X, XVI, XV, XII, XVIII. és XI.*). Kapcsolatuk ez időbeli jellegét mutatja, hogy nem is Ginához íródtak, csupán órála szólnak az elégiák.

1854 vége felé azonban váratlan fordulat következett be: az 1855-ös dalok hangneme megváltozik, új motívumok tűnnek fel: erősödő gúnykacajról, szegényről és bűnről esik szó; reménykedés és vád, kérelelés és gyanúsítgatás, közeledés és visszariadás, áldásadás és átok váltja fel az 1854-es borongást.

Honnan e változás? A magyarázatot talán az *Annak sírján, kit ő szeretett* c. vers rejti magában. A vers ugyan 1857-es megjelenésű (valószínűleg akkor is keletkezett), de élményanyaga 2—3 év előtti eseményekre vonatkozik. A költő jelölte is ezt a — különben kikövetkeztethető — időpontot: a Szépirodalmi Közlönyben a vers alá az 1854-es évszámot írta. 1857-ben ő már az irigylet vetélytárs fível benőtt sírjánál jár: *Régen por és árnyék vagy már, aki Szeretve voltál általa; Koporsód nyílt meg épen, amidőn Nyílt volna mennyed ajtaja. S én, mint a győztes, ellene fölé, Sirodra téve lábomat: Én élek, és te*

halva vagy! sívár Diadalom e gondolat. Új helyzet állott elő tehát 1854 végén, a halál komoly vetélytársat tett el az útból. Hogy kit, nem is sejtjük, talán annyit következtethetünk, hogy az eltávozott nem a gazdagok közül került ki: ilyesmire Vajda sem 1854-ben, sem 1857-nem céloz.

A közeledés lehetősége újból megcsillan. A körülmények azonban nem a régiék: az 1853-as meleg hang csak olykor-olykor idézhető fel; kísért a sötét árny, suttog a kétely ördöge, hogy Gina az eltávozotté volt. S a visszas helyzet miatt az ismerősöktől a gúnycacajt is vállalni kell.

S ekkor új rettenetes korszak kezdődik, az 1853-as udvarlás, az 1854-es borongás után a harmadik. Az irodalom a Gina-szerelem jellemzésében főként e periódusra vetette tekintetét, illetve e periódus sötét csillogását terjesztette ki, tévesen, az egész szerelmre. Szokatlan volt a hang: a drámai vallomásokban gátszakadásszerűen zúdult fel a mélyből a féltékenykedő, gyilkos szenvedély. Örvénylő mélységek nyilongtak, mintha egy elsötétült lélek minden rendestől eltérte volna magát. Ámulva és rajongva vagy szembefordulva figyeltek fel e hangra az első bírálók: Török Sándor (MS 1856. aug. 5.), Groguss Ágost (PN 1856. szept. 24.), Színi Károly (HF 1856. okt. 18.) és így tovább a legmodernebb ismertetőikig.

A tragikus küzdelmet csak sejteni lehetett, nehéz kód telepedett rá, mely csak itt-ott veszített sűrűségéből s vált áttetszővé. A kötetekben a versek időrendtől függetlenül, szuverén összességben rendeződtek, a versolvasó nem ismerhette az előzményeket, a folyamatot, félreértette a féltékenykedés okát, nem értette a sértő vád ellenére sóvárgó szívet, a bűnbocsánat-adás és a vérmes elborulás oktalanságát. Zavart idézhetett elő a *Búcsu* c. vers is, mely sehogyse illett a zord költemények közé, s melynek Ginához semmi köze: ők így nem válhattak el egymástól. Közöttük, a vetélytárs halála után, gyanú és vád mérgezi a levegőt. A költőnek szüntelenül az agyában forog az 1854-es év sejtelme: *Mikor nekem föltámadtál, Lenyugodtál hűtlen, másnak (SzÁ I.; Én gyötrelmem . . .)* Nem is annyira Ginával, mint önmagával, lézas agyveleje feltámadt rémképeivel tusázik. A viaskodás feszültsége gyors egymásutánban teremti a verseket: 1855–56-ban számszerint 33-at. (*SzÁ X., Sir. VI., SzÁ VI., XI., I., VII., VIII., II., GE III., IV., V., VI., I., II., VII., X., XI., SzÁ V., GE VIII., IX., XVII., XXI., XX., XVIII., XIV., Sir XVII., SzÁ III., IV., GE XII., XIII., XV., XVI. és XIX.*) Szokatlan természetesség ez, hiszen mindössze öt negyedévről van szó: 1856 tavaszán kész a kötet. S az epocha ekkorára le is zárul, rezignáltan összegzi: *Vége immár, vége mindennek (GE XII: Szól a zene . . .)*

Közben vergődve, büszkeségében megalázva, a sokaság szóbeszéde által (*Sir. VI.: Érezem, hogy . . .*) felgyullasztott fantáziájának víziói meg a csendesült órák hitoi között járja az emésztő vitustáncozt. Kínlódba és kínözva, mániákusan fixa ideája körül forog. Hiperbolikus látásmódja meghökkentő: elborult óráiban csak nagyítani tud, meg eszelősen képzelegni. Lázálmaival, hallucinációival népe-síti be a teret: *A pillangó szárnya rezdül, A virág kelyhében alva. Azt gondolom, ő sóhajtott Gyönyörökben haldokolva . . . (GE XVIII.: Mikor éj van . . .)* A kor felfogása szerint a lánynál legnagyobb deval-

vációnak tekinti a tisztaság elvesztését (vö. *Barát és vetélytárs.* ÖM 797. l.; *Nőül venni azt, ki másnak szeretője volt? — Tegyük ezt a cselédek, gondoldá Ambró magában.* Manna. ÖM 692. l.). E mardosó féltést többi alakjába is beleoltotta: Walther azért akar megőrülni, mert Ildikó talán túl van már a — tetten is! Jaj jaj nekem! . . . Nem kell a meny, — gúny volna nekem az, Nincs elégtétel, nincsen isteni Igazságtétel — érezem. Semmisülés — Semmisülés gyógyít meg engem! Adáz bosszúvágy fűti Etelet is: *Fődolgoz Kitudnom, vajjon a holdarcú ifjú Mennyire van vele? — Ha szereté, Ha élvezé — hah!!! Ugy száz életet Veszek beléjük, s mind a százat oly Iszonyú kinnal oltom el . . .* (Ildikó. ÖM 667. és 639. l.)

Vajda agyát, ha Gina „hütlenségére” gondol, előnti a vér, ajkán lihegve tör ki a szó (Schöpflin, Magyar írók. 1919) s felébred benne a pusztá birtoklási vágy. A szerelem eltűnik, csupán az izgató testet imádja. A *Barát és vetélytársban* írja: *Ami mondtam, azt nem tagadtam; imádlak igenis, de nem szeretlek. Ha ezt mondanám, akkor nagyon hazudnám* (ÖM 862. l.). Az *Ildikóban*: *Hiszen ha tán tudnádak nem szeretni, Imádni meg nem szünhetném soha* (ÖM 622. l.). A *SzÁ X-ben* (*Nem szeretlek . . .*): *Ohajtlak, de nem szeretlek.* Pienkor szeretné megrabolni Ginát, mint Attila Ildikót. Ezért írhatta — nem látva át az egészet — Greguss: „a szerelmet csak érzéki oldaláról fogják fel [versei], s ezen szomorú egyoldalúságnál fogva nem is annyira igazi szerelmet, de kéjvágyat lehelnek” (PN 1856. szept. 24.). Szenvedélyét kétségtelenül növelte érzékisége (*ama hogy úgy mondjuk, őskori vadon érzékiség.* Nagy Miklós hagyatékában fennmaradt önbírálatból; „Benne az az erős tudat élt, hogy ő a tulajdonképpeni hamisítatlan férfi, az ősi romlatlan ember, az az Ádám, aki mint az ép szellem s az ép érzékiség, a romlatlan lélek és romlatlan test mintaképe . . .”, Palágyi Lajos: *Vajda János emlékezete.* Bp. 1897. 12. l.), s Gina kacérkodása (*Akárki mit mondjon, van abban valószínűség, miszerint a szerelmet küőrli, de a szenvedélyt csak növeli a kedves kacérsága, Barát és vetélytárs.* ÖM 805. l.).

Ginához láncolt szörnyeteggé válik, aki önmagát is, szerelmét is marcangolja. S Gina haragos bosszút áll: egyik verséből kikövetkeztethetően kétes kalandba keveredik vagy legalábbis kétértelmű helyzetbe kerül (l. *SzÁ III.: Van-e még egy . . .*), ami őt magát is megviseli (*SzÁ IV.: Ujra látlak . . .*). Új Gina-kép kezd kibontakozni már a versek mögött. Gina szerelmi regényét tragikus esemény, a halál (*Annak sirján, kit ő szeretett*) szakította félbe; s az új helyzetben, az udvarlók ostromgyűrűjében (*SzÁ III.*) hideg számíttással céltudatos eltökéltség lesz úrrá rajta: bejutni a fölös gazdagsággal élők világába. Alternatívája: a minden vagy a semmi; ha terve nem sikerül, vállalja a lemondást, a magányosságot. Ezért árad lényéből a hidegség, az elutasítás. Pényt, aranyat, pompát áhitva becsavágya határait talán maga sem ismeri.

Szilágyi Géza így ír róla: „O Gina, édes gonosz Georgina, gyönyörűséges démon, Ki bájjaidból méltatlan vadakra Pazaroltál nem értett kincseket, hála néked, hogy nagy halottunknak sohasem nyújtottad a gyönyörök kelyhét . . . Te gonosz asszony, legszebb dalainak áldott szülőanyja!” (MG 1897. jan. 24.) Lázár Béla: „Ez a női alak örök életű, mint Shakespeare Juliája: a szívtelenség, a kéjvágy, az erkölcsi

sülyedtség rejtélyesen izgató szimbólumává magasodik. Megdőbent, felháborít és félelembe ejt" (A tegnap, a ma és holnap, Bp. 1900. 70. l.). A Hét: „A legszebb szerelem volt ez, mert a legfájdalmasabb" (1913. 6. szám, Innen-onnan rovat). Móricz Zsigmond: „Vajda János, a költő, az érzelmek szétrobbantó embere, szerelmes lesz egy nőstény állatba, aki az érzelmetlenség pangó értelmetlensége. S ebben a groteszk távolságban valóban méltó pár." (Az Est, 1927. máj. 6.)

De még nem haltak ki Ginából a költőt szerelemre gyújtó szép vonások; ezért is térhet még meg hozzá Vajda, aki nemcsak Attila, de egyszersmind a szerető Walther is. A szerelem intésére elülnek a tajtékos hullámok, s mintha sötét nyomasztó álomból égi világosságra ébredne: szerelmes szavak fakadnak lelkéből (GE IV.: *Ver az Isten...*, XIII: *Egyszer megölelni...*, XIV: *Szerelem, szerelem*). Himnikus elragadtatással dicséri: „*legszebb vagy lelkemben mint a nap a kristálytengerben*" (GE VII.: *Oh ha bájjaidat...*). Visszatérő s mindinkább titkolt motívum kap itt hangot, amely majd 1858-tól kezdve jut nagyobb szerephez: *Egyedüliségem zordon átkát higgyék Mesének, — maradjon az titok eldítő. Ne lássák a sugárt — még megirigyelnék! — A te emlékedet — mely engem éghez köt* (GE XXVIII.: *Eltakartam képed...*). Ginát feloldozva, a maga bűne — az alaptalan vád — tűnik szeme elé, s megfogja a gondolat, hogy a büntetni akarás teremtette a fejleményeket, a bosszú hívta ki a végzetet: a SzÁ III-ban: *haragod üszkével magad felgyújtottad...*, 1857-ben: *Oh engedél, ha mi bűnöm van, Tekintsd azt bennem, ami jó* (GE XXV.: *Szeretlek, mert...*), 1858-ban: *Tekintsd, hogy eléggé meg vagyok büntetve, S ne bosszuld meg rajtam magad-megalázva! Feledd el sértésem, törd neimes szédbe* (GE XXVIII.: *Eltakartam képed...*). Így villan föl a versekben kapcsolatuknak egy-egy reális epizódja. A szerelem fejlődéstörténetét figyelembe véve elesik jónéhány hibáztatás, pl. az Ignótusé: „Nem tudott szeretni, csak vágyakozni" (A Hét, 1897. 4. sz.). Ezt állította már Török Sándor (MS 1856. aug. 5.), Greguss Ágost (PN 1856. szept. 24.), s azóta számtalan variációban ismétlődik e részigazság (vö. Szilágyi Géza: Vajda János pokla; Ferenczi Sándor: Emlékkönyv, 1933.). 1855—56 őt negyedévében, a zaklatott és háborgó korszakban egymást váltja a hit és a kétség; a buzgó zsoldárzás után ott a sorvasztó és ha mégis (SzÁ XI: *Nem tudok én...*). Felébred benne a sejtélem, hogy Gina méltatlanabban fog szeretni (GE I: *Szeretsz-e te...*). Rémműlten veszi észre, hogy Ginában a hiúság mellett a pénz és az arany szerelme uralkodik: *Hamis bálványt imádtam. Híttem, Hogy szemed fénye a napé: Oh égető, vakító szegény! Hisz az csupán csak — aranyé...* (GE XX: *Csak ostorozz...*). Mint Fellegi Ákos a Barát és vetélytársban, ő is mindig szegénységét érezte fájni, ha Regina hideg tekintetével találkozott (ÖM 800. l.). A Manna c. elbeszélésében is ilyeneket ír: *az ilyen arcokba okos és szegény ember nem lehet szerelmes. Ezek arra való, hogy festőnek mintául szolgáljanak, milliomos nagy urak vetélkedjenek egy ideig rajta, hogy ki ad többet neki, vagy ha úgy veszem, érette, — s végre mint „pauvre balayouse" az ötödik emeleten meghaljanak* (ÖM 683. l.). Gina élete valóban olyan, „mint egy erkölcsös ponyva-regény kliséje" (Schöpflin, 142. l.). S hiába az ösztön és a józan ész tiltakozása, mégsem tud elszakadni; az összekötő szálakat végül is a lány vágja ketté: *Az én*

szép szeretőm Kiadott énrajtam, Könyörülj halál, Könyörülj meg rajtam!
(GE X: Szegény öreg . . .). A költő is kimondja a végbúcsút: Mégis,
ha áldásom nem kell, Vedd búcsumat, vég búcsumat (GE XXI: Ha
istenben . . .).

1856 nyarán kezdetét veszi a szerelem történetének negyedik szakasza: úgy látszik: nincs tovább. A költemények (GE XXVI., XXV., XXIII., XXVII., XXII., XXIV., XXV., A sírból, és GE XXVIII) és más művei (Ildikó 1856; Egy nő, ki mérget akar venni. 1856; Egy bolond, aki szeret. 1857; Barát és vetélytárs. 1858) az ellenkezőt bizonyítják. Kedélyének háborgásai nehezen csillapulnak. A gondolat, hogy Gina a másé volt (Annak sírján, kit ő szeretett), a döbbenet, hogy Gina törekvésében milyen állhatatos, újabb és újabb örvénylést indít meg: régi és újabb kételyek, a múlt és a jövő félelmei verődnek össze benne. Ám az eddigi vád alól mégis feloldozza (Ildikó: most már hihetsz. Walthert: Te istenét voltál. ÖM 675. l.; a Barát és vetélytársban Andódi Tibor szavai Fellegi Ákoshoz: A legtisztább angyalt a földről az egekbe zavartad. ÖM 828. l.), tündérré emeli (Tündért veszve, nem kell földi ölelése, GE XXVIII: Eltakartam képed . . .), s nem tudhatni, melyik alaptalan: mostani eljárása vagy eddigi gyanúsíftgatása.

A kiharcolt béke idején felröved előtte a három—négy évvel korábbi biztató múlt, elsüllyedt világként rég volt, nagyon Régen . . . talán nem is igaz (GE XXIV: Emlékszem rá . . .). Mintha időbeli távolsággal mérhetetlen lenne, ő azóta már holtta dermedt, sírba került. E motívumra épül 1858-ban A sírból, 1860-ban pedig a GE XXXII (Találkozunk majd . . .).

Egyelőre hiába minden. Gina messzenéző tervei láttán túlfeszített idegrendszerre rémes víziókat teremt. A még mindig szerető férfi-keblet Gina jövődjére izgatja. Novellái nem a megtörténtekre való visszatekintés emlékei (Az Egy bolond, aki szeret c. elbeszélés 1857. jan. 20—21-én jelent meg a HF-ban), hanem olyan ember sejtelmei, aki Gina lényének rejtélyeit kutatja; egy logikusan gondolkodó elme következtetésének jelei. Szüntelenül az forog a költő agyában, mi vár Ginára: a makacs akarattal „jószerencsését” kívánó feltűnően szép hölgyre. Az Egy nő, ki mérget akar venni c. novellában hősnője még azok közé tartozik, kiknek hiúságuk nagyobb, mint szerelmük, kik előtt a diadal több, mint a szeretet, kik fényleni szeretnek, de nem melegíteni. (ÖM 756. l.) Az Egy bolond, aki szeret Adriánája már hajthatatlanságával hökkent meg: És ha nagysád egykor bizonyos lesz benne, hogy vágyai nem teljesülnek . . . ugyebár, ekkor meg fogja hallgatni a szerelem szavát?

— Akkor, — mondá bánatosan és inkább makacsul, de minden szenvedés nélkül — akkor, kész vagyok . . . meghalni . . . (ÖM 874—875. l.). Eppen ilyen elszánt Regina a Barát és vetélytársban: hogy ha Isten akarja, miszerint maradjak a sorsban, melyben születtem s eddig meg voltam, én e végzetben is meg tudok nyugodni, míhelyt beldtom, hogy az csakugyan az én elkerülhetetlen végzetem.

Attól tart, hogy szépségét és hűségét Gina is azzal a konok hittel ajánlja fel majd a „megmentő” pártfogónak, mint Regina: De azért becsavágyam és büszkeségem nagyobb biztosítékai a hűségnek, mint a vakon szeretők hajlékony érzékenységé (ÖM 814. l.). A novelláiró a lélek-

tan törvényei szerint az efféle hűséget nem hiszi tartósnak: *Ha ön e pillanatban nekem hűséget ígérne, elhinném, hogy ön azt szentül megtarthatni hiszi, — de abban, hogy csak becsvágya vezérli hozzám, nem látok elég biztosságot az örök hűségre. Minden szíve egyszer igazán szeret...* (ÖM 814. l.). A novellákból, e romantizált történetekből sejthető Vajda aggodásának az oka. — Félelme, sejtelve később igazolást nyert.

A bűvös lény hatása alól szabadulni — súgja a józan ész, s a felejtési akarásról 1857 őszén, illetve 1858 első felében öt vers (*Don Juan, Évszakok, Angyal jár a földön, Napfogyatkozáskor, Találkozó előt*) tanúskodik, de egyik esetből sem lesz mélyebb, tartósabb kapcsolat. Gina szerelme mindenható. Talán már nem pattan ki a költőből a reménykedésnek olyan szikrája, mint amely 1857 februárjában fényt lopott szívébe: *Szeretlek én, hiszlek, remélek, Mert nagyon büntetsz engemet: S mert szenvedek, tünök, hiszem, hogy Meglátom egykor — mennyemet!* (GE XXV: *Szeretlek, mert...*). 1858 augusztusában már megtörve bocsánatot kér, megbékélést keres, s talán azt reméli, hogy a fényalak elkerüli a sarat (GE XXVIII: *Eltakartam képed...*).

Hogy Gina sorsa mi volt ez időben, nem tudjuk. Az 1856-os szakítás után nemigen találkoztak (GE XXVI: *Én nekem már...*). 1857 tavaszán Gina még Budán élt, vagy 1857-ben, vagy 1858-ban költözött Bécsbe. Vajda 1858-as versében (GE XXVIII: *Eltakartam képed...*) még nem tud Gina bűnbeeséséről. Emleget ugyan e versében „bűnüzletet”, de még csak a félelmetes lehetőséget gondolja végig: ami ha bekövetkezne, teste a földben sem nyerne nyugalmat. Most még könyörög: *Oh maradj erős és le ne szállj a porba!* Lehetetlen, hogy a főúri vásárlóval kötött alkut ne tekintené lesüllyedésnek (l. *A kárhozat helyén*). 1857-es novellája szerint elképzelhetetlennek tartja, hogy a főhős túlélje a bűnüzletet: amint Hadonai tudomást szerez róla, öngyilkos lesz. Zempléni Árpád, aki értesüléseit Vajda Jánostól szerezte, beszél egy olyan bécsi időszakról, mely megelőzte a vásárt (PH 1897. ápr. 18.). Számunkra e közlésből csak annyi a fontos, hogy a Bécsbe telepedés után Vajdának még voltak illúziói. Nincs kizárva tehát, hogy 1858-ban Gina már Bécsben lakott, de Vajda még hitt benne.

Amitől tartott, 1859-ben bekövetkezett: megtudta aényt, *melyen semmi égi erő nem segít, mert a már megtörtént nemmé nem lehet* (GE XXIX: *Oh hogy panaszkodnak*). A remény kapuja bezáródott előtte, sorsa még lett pecsételve. Az új, ötödik szakaszhoz mottóul illik e három sor: *Társtalan, magában, egyes egyetlenben Csak két dolog van a szörnyű mindenségben: Égben egy úr, földön az én bánatom!*... (GE XXIX.)

A főúri vásárló személye ismeretlen. Zempléni csak — Egy főúrról beszél, Bartos Róza Eszterházyról, Pásztor Árpád Erdődy grófról (Literatura, 1927. 9. sz.). Mivel Bartos Róza megjelöli Gina bécsi lakóházait, a kötet összeállítója, illetve a sorozat szerkesztője kérésére Tokody Gyula történész Bécsben utánanézett a Grundbücher-ekben az adatoknak. A Gloriett-Gasse a külvároshoz tartozott, Grundbücherek nincsenek, a földiánok átnézésére hosszú időre lenne szükség. A Maximilianstrasse 8. számú házat az 1858-as Stadterweiterung után építették. Az épület 4 emeletes sarokház. Első tulajdonosa Klein

Franz (Archiv der Stadt Wien, Winklers Orientierungs-Plan, 1863. Handbibliothek), 1861-ben a ház Albert Klein Edel von Wisenbergé (Grundbücher, 1/2 b Folio 823). „Véghely Kratochwilla Georg.” (a névváltoztatás ellenére Gina hivatalos okmányon eredeti nevét is használja.) 1864 óta a ház tulajdonosa (Vollständiges Häuserbuch der k. k. Reichshaupt-u. Residenzstadt, Wien 1869. 38. l.). Ugyanez áll a következő, 1871-es, majd az 1873-as kimutatásban (mindkettőben a 38. lapon). Az 1875-ös (Der Cataster, 1. lap), valamint a 10 évvel későbbi, 1885-ös könyv (Kataster der Reichs-Haupt-u. Residenzstadt, Wien 1. lap) már nem tünteti fel a ház tulajdonosát (ez más házak esetében is előfordul), így nem lehet tudni, hogy 1875-től kezdve Gináé volt-e még a négyemeletes palota. Illetve egy adat 1879-ből talán e palotára vonatkozik: Oroszy Georgina a télen „Bécsben, hol különben már saját háza van, akar lovardát nyitni” (Győri Lapok, 1879. szept. 27.). Megjegyzendő, hogy a Vollständiges Häuserbuchtól eltérően a Grundbücher 1/2 b Folio 823 úgy jelzi, hogy Fr. Georgina Véghely-Kratochvilla 1866-ban vette a sarokházat.

Mivel a mágnás — ha élt még ekkor — idegentől vásárolt Gina számára palotát s nem a saját nevén állót ajándékozta oda, személyét így továbbra is homály fedi. Esetleg egyeztetni kellene a „herceg” bécsi lakására vonatkozó Bartos Róza adatokat is. A mágnást Bartos Róza egy Gina által őrzött kép alapján „vörös frakos úrvadász”-nak (Napló, 195. l.) írja le (vö. *A végrendelet, A nagyurakhoz stb. versekkel*), s Lajos hercegnek nevezi. De a név nem igazít el bennünket, van ugyan adatunk arról, hogy gr. Eszterházy Lajos nevű főúr Bécsből jött 1860-ban az Angol királynőben szállt meg (MS 1860. júl. 25.), de e mágnás valószínűleg gr. Eszterházy György Lajossal azonos, aki 1781-ben született, e 1865-ben halt meg, tehát az ötvenes évek végén már öreg ember volt (Magyar Nemzeti Zsebkönyv 1888. Első rész: Főrangú családok, 101. l.). Nem tudjuk, mettől meddig tartott a főúr és Gina viszonya s nem ismeretes sok más fontos kérdés sem (l. Komlós, 64. l.).

Az 1859-i csapást, mely majdnem felmorzsolta erejét, enyhíteni csak annyiban tudta a költő, hogy a tragédia két szereplőjére: önmagára és Ginára, sorsukra objektív nézőpontból próbál tekinteni (*GE XXX: Sokat gyötörtél . . .*). De még e hívős magasság sem mendedék, a szerelem sajnó emléke élete végéig kíséri.

Néhány adat, melyet sikerült kutatás közben felfedezni, pillantást enged a későbbi évekbe is. A Nagy Miklóshoz küldött 35. sz. keltezetlen levélben Vajda izgatottan újságolja: *A legutóbbi Montagsblatt egy rám nézve szerfölött érdekes hírt közöl arról az Oroszi Véghelyi nevezetű nőről, aki íránt régóta tudakozódik egy ön által — hiába — fölkerült jó barát. Most már talán sikerül felfedeznem lakását és az esetben fölmegyek Bécsbe — de hát maradhat e nálam a jegy?*

A kérdéses cikk a Montagsblatt 1894. nov. 19-i számában található. (A levél révén — keletkezése nov. 21—25 közé tehető — a Strobl Alajos által mintázott, most valahol kallódó Vajda mellszobor készítésének pontos ideje is megállapítható — az évszámot Komlós Aladár közli 354. l. —, a levélben ugyanis az áll: *Négy öt nap előtt egy jó barátom erővel betuszkolt egy konflisba, elvitt Stroblhoz, aki már két év előtt ajánlkozott de én feléje se mentem, most végre engedtem, ő egy mellszobrot*

fog készíteni, jövő hó első felében kész is lesz. Nyilván a közelgő félév-százados jubileumra való készülődéssel magyarázható, hogy a költő az unszólásnak engedett.) A riporter a Tagesneuigkeiten rovatban Tempora mutatur címmel Gina pályfutásának utolsó fényes-szakaszáról, csődbejutásáról, nyomoráról számol be: „Im Jahre 1879 hatte in Budapest ein neuer Circus seine Pforten geöffnet, der Circus Oroszy. Die schöne, gefeierte Directorin verfügte über einen guten Namen in der Artistenwelt; galt sie doch als eine der besten Schulreiterinnen, deren Leistungen von allen Sportsmen mit lebhaftem Beifalle und Entzücken aufgenommen wurden. Von hier ging Frau Oroszy mit ihrer Gesellschaft in die Provinz und nun begann von dem Unternehmen das Glück weichen. Die Einnahmen wurden immer spärlicher, während die Ausgaben auf der gleichen Höhe blieben. Schon im Herbst 1880 wurde der Circus aufgelöst und Frau Oroszy musste ein Engagement als Schulreiterin suchen; welches sie auch bald fand. Doch auch in ihrer neuen Stellung war das Glück der kühnen Schulreiterin nicht mehr treu geblieben, sie musste ihren Beruf aufgeben, es ging ihr immer schlechter und seit einiger Zeit versieht sie im Wiener Prater in einem Etablissement die Dienste einer — Hausbesorgerin.”

A beszámoló szerzője — esetleg az egykori hódolók egyike — másfél évtized múlva is pontosan idézi fel a pesti szereplés idejét. Gina 1879 tavaszán akarta Pesten megkezdeni az előadásokat: „Renznek régóta vetélytársa Bécsben Oroszi Véghegy Georgina — írja a Pesti Napló . . . A magyar lovarnó a tavasszal lépéseket tett a városnál arra nézve, hogy az István téren cirkusz felállítására engedélyt nyerjen, harmadfél hónapra négy ezer forintot ígért, de a helyet nem kapta meg” (1879. júl. 26.). A fővárosi tanács elutasító határozata Ginát nem térítette el szándékától; a pesti fellépéshez nagy reményeket fűzött.

1879 nyarán Bécsből Győrbe indul, a Győri Lapok júl. 16-án jelzi: „Oroszy k. a. lovarda igazgatónő egész — 200 személy s 140 lóból álló — társulatával városunkba érkezend s előadásait a vásártérten felállított köröndben f. hó 20-án kezdendi meg. Bővebb értesítést lapunk mai számának hirdetési rovata s a falragaszok nyújtanak. Figyelmeztetjük a t. c. közönséget ezen városunkban először megjelenő nagy lovartársulatra.” A társulat nagy része 19-én „remorqueur gőzös” által vontatott két uszályhajóval érkezik, a három elefántot vasúton szállítják.

A híradásokból s a hirdetésekben nagyarányú cirkusz-vállalat képe bontakozik ki: a művészek és a személyzet népes csoportja, az állatállomány nagy száma, a monumentális sátor és a modern felszerelés az Oroszy-cirkuszt az élvonalba emelik — de a műsorok korántsem mérkőzhetnek az öreg Renz változatos produkcióival. (Renz öt évvel ezelőtt volt Pesten. Egyetértés, 1879. szept. 6.) Az ötezer (!) személyt befogadó sátort varázs-gyorsasággal négy óra alatt állítják fel, harminc perc alatt szétszedik. „S ha tűz ütne ki, elvágják az összetartó kötelet és egy perc alatt nincs a lángnak anyaga.” (A Hon, 1879. júl. 26.) A ponyvasátor közepén áll a manége, körülte kerti vasszék-sorok, hátrább pedig lépcsőzetes ülőhelyek. „Előadásokon a manége fölött dróton függő villamos lámpában fölcillan (eleinte makacsos pislogva) a Jablovkof-gyertya . . . a világítás e nálunk új neme elég életrevalónak látszik.” (Fővárosi Lapok, 1879. aug. 10.) Modern

villanyvilágítással csak olyan cirkuszok rendelkeznek, mint a Barnum New Yorkban, a Hyppodrom Párizsban (Győri Lapok, 1879. júl. 16.) vagy mint a Renz Németországban. A társulat nevezetességei: Artiselli asszony (lovaglónő), Chiriani kisasszony (lovaglónő), az Amato-testvérek, Palmer művész, Edmund idomító, s maga az igazgató: Oroszi Véghelyi Georgina, leghíresebb: mr. Walker; a Fővárosi Lapok szerint „ha más társulatoknál akad is egy-egy művész (például az Oroszy félelben volt amerikai voltigeur: Walker), aminővel még Renz sem dicsekszik . . .” (1879, szept. 28.). A Győri Lapok leginkább a „derék igazgatót” dicséri, „kinek mutatványai a felsőbb lóidomításból mindég nagy tetszésben részesülnek s ez iránti elismerésből a f. hó 21-ki esti előadás alkalmával két gyönyörű virágcsokorral lett a közönség részéről megtisztelve” (júl. 23.). Az arab telivér lovakat „a magas iskola szerint” lovagló Gina máskor is részesül elismerésben: „Az előadások legérdekesebb pontját képezik mindazáltal a tulajdonosnő Oroszy Georgina kis asszony által elővezetett gyönyörű s igazán értelmessé idomított lovak mutatványai . . .” (Győri Lapok, júl. 26.)

Szerencsés időpontban, vásár idején érkeznek (Győri Lapok, júl. 19.), sokan tódlanak a szokatlan látvány meg a nagy hírverés miatt (a Győri Közlöny júl. 16-án a sikeres bécsi szereplésekre hivatkozik; a Győri Lapok júl. 19-én szintén: „A társulat tagjai közt több híres művész és művész van, kiknek előadásait bécsi lapok is kiemelték.”). A híradások szerint „a Közönség folytonosan nagy számmal látogatja az előadásokat” (Győri Lapok, júl. 26.), de valószínűleg korántsem töltik meg a hatalmas sátor (Győri Lapok, júl. 23; Győri Közlöny, júl. 31.). A kritika is megszólal: „Leszámítva előadásai pár pontját mindenestre érdekesebben összeállított műsort várhatna meg közönségünk” (Győri Közlöny, júl. 27.). A közönség hullámzó érdeklődésére jellemző a Győri Lapok aug. 2-i híradása: „Az Oroszy cirkuszban tegnap közkívánatra hirdetett előadást nem lehetett megtartani, mert a közönség nem kívánt azon megjelenni.” A pénteki kudarc ellenére 2-án (szombaton), 3-án és 4-én mégis sikerül előadást tartani. Persze, nehezítette helyzetüket a nem várt bonnyodalom: a július 26-ára Pestre érkezett kérvényt (Pesti Napló, A Hon, júl. 26) a tanács újból elutasította (A Hon, júl. 30.), így kénytelenek voltak Győrben vesztegelni, holott csak néhány napi tartózkodásra számítottak (Győri Lapok, júl. 16.).

Am az engedélyt, melyet a fővárosi tanács megtagadott, megadta a rendőrfőkapitányság; így aug. 5-én, kedden reggel 6 óraker az egész társulat három uszályhajón útnak indult, nem Komáromba, mint tévesen hitték (Győri Lapok, aug. 9.), ahova csak az Amato-testvérek rándultak át néhány vendégszerepre, a Beödy-féle színtársulathoz (Győri Közlöny, aug. 7.), hanem Budapestre.

Az Oroszy-cirkusz pesti megjelenése meglepetést, sőt hatásköri vitákat váltott ki. A fővárosi tanács azért tagadta meg az engedélyt, mert az igazgató lovagnő a nagyszámú lóállomány elhelyezésére helyet ki nem jelölt, aztán a Sugárúton, a Köröndön „zajos és lármás előadásokat nyáron, éppen a nyaralók és díszkertek tőzomszédságában engedélyezni nem lehet”, s végül cirkuszok számára már előbb más helyet jelöltek ki (A Hon, júl. 30.). Az elutasítás után „az élelmes

cirkusz tulajdonos" a Köröndön magántelket bérelt ki s a főkapitánysághoz fordult (Fővárosi Lapok, aug. 8.). Mivel a közigazgatási hatóság belezórlása csak a városi területen emelkedő előadási helyiségekre volt főntartva s mivel az Oroszy-féle cirkusz nem szilárd épület, hanem sátor, tehát építési engedélyre nincs szükség, s mivel nem köz-, hanem magánterületet bérel, a rendőrség megadta az engedélyt. A Hon szerint „a jelen esetben a rendőrség álláspontja kétségtelenül korrektetebnek látszik. Az ügyben a belügyminisztérium lesz hivatva dönteni . . .” (aug. 9.). A panaszok miatt (Pester Lloyd, aug. 11.) a belügyminisztérium bár nem vonja vissza, de nem hosszabbítja meg az engedélyt („Der Minister des Innern hat angeordnet, dass die der Zirkus-Besitzerin Oroszy erteilte einmonatliche Lizenz für den gegenwärtigen Platz in keinem Falle verlängert werden dürfe”; Pester Lloyd, aug. 24.).

Igy a Köröndön, a János utca sarkán megkezdődtek az előadások; aug. 7-én már készen állott minden (Pester Lloyd, aug. 7), 8-án az előadások is megindultak („az Oroszy-féle cirkuszban tegnap volt az első előadás szép számú közönség előtt”, A Hon, aug. 9.). A kezdet nem mondható sikeresnek; az első előadás nem tudta meghódítani, lenyűgözni a nézőközönséget, a kritika szerint a bemutatkozás nem gerjesztett nagyobb érdeklődést: „A pénteki (8-i) előadás után ítélve az Oroszy cirkusz, ha nem is vetekedhetik a Renz vagy Carré-félével, elég jó . . . Mindazáltal nem kell félni, hogy a népszínháztól elvonja a közönséget . . . Az istálló sem léphet Renzé nyomába . . . Csak az a kérdés: néhány nap mulva lesz-e, a ki tapsoljon, mert az első előadás on is csak félig telt meg a nagy sátor” (Fővárosi Lapok, aug. 10.). Pedig Gina a siker érdekében az előzetes tájékoztatókban a nemzeti érületre is kívánt hatni: az újságok kiemelik magyar voltát („magyar születést”, Egy. júl. 30; „Oroszi V. Georgina magyar műlovarársulata”, A Hon, aug. 7.) a Pesti Napló szerint az igazgatónó „erőnek erejével meg akarja mutatni, hogy a magyar cirkusz különöb produkciókra képes, mint a német Renz” (júl. 26.). Bizonyára azt remélte, hogy olcsó jegyekkel, naponta két előadással, telt házzal rendbe hozhatja a cirkusz pénzügyeit, megszüntetheti a bevételek és kiadások közötti egyenlőtlenséget. A fejlemények ugyanis azt mutatják, hogy a Montagblatt cikkével ellentétben már itt, ha ugyan nem korábban, megindult a cirkusz pénzügyi romlása. Az eredeti helyáratok (legmagasabb díj: 2Frt, Egyetértés aug. 8.) mérsékelni kellett, (A Hon, aug. 14.). A napi két előadást sem lehetett biztosítani (Pester Lloyd, aug. 22 és 23.). Nem sikerült a felsőbb tízezerket sem megnyerni: erre csak a Renz-cirkusz lesz képes. Azt oly tömegesen látogatják, hogy Vajda külön cikkben önti ki háborgását: *Ezekre is jobb idők virradtak . . . Nemcsak jövedelmezőbb művészetük, de a társadalom irányadó legmagasabb körei oly kitüntetésekben részesítik, hogy már ma elmondhatni, miszerint a lovardába járni nem széletelenség, mint hajdan, de valósággal nagyvilági „bon ton” . . . A társaság színe-java hányja itt nekik a koszorút és a dús jövedelmeket (-jd.-: Múlovarok, VU 1879. okt. 19). Nemcsak magas rangú katonatisztek, nemcsak előkelőségek (mint pl. Perczel Mór tábornok), nemcsak arisztokraták (pl. gr. Festetich, gr. Lónyay Menyhért stb.) tisztelik meg a Renz-cirkuszt, hanem maga a királyné is (Fővárosi Lapok, okt. 22), két lovagló-*

számnál még tapsol is. Az Oroszy-cirkusznak nincs ilyen híre, szerencsése; bevétele is jóval szeledebb. Renzről az a hír szállongott, hogy kiadása közel egymillió (Fővárosi Lapok, szept. 28.). Valószínűtlenül nagy összeg, így aug. 29—nov. 25 (Fővárosi Lapok, nov. 26.) között mintegy 100 előadás mindegyikén tízezer Ft-ot kellett volna bevételeznie, ez pedig a négyezer személyes faalkotmányban (A Hon, júl. 26.) Renz helyáraival (2,50; 2; 1,50. 1Frt; 60 kr) is lehetetlen. Az Oroszy-cirkuszban csupán egyezer hely tartozott az 1,50 és 1 Ft-osak közé („Numerierte Sitze und erster Platz besteht aus 1000 bequemem eisernen Sesseln”, Pester Lloyd, aug. 7.) a sok olcsó, krajcáros hely miatt a zsúfolásig megtelt cirkusz sem hozhatott esetenként 2800—3000 Ft-nál többet. A mintegy 33 pesti előadás összjövedelme aligha rúghatott — bekalkulálva az üres széksorokat — 60—70 000 Ft-nál többre, ez pedig a sokfajta kiadás (fizetés, állatok etetése, propaganda, utazási költségek, bérlet, illeték, világítás stb.) fedezésére kevésnek bizonyulhatott. Hírnevük, jövedelmük romlásához balszerencséjük is hozzájárult „Az Oroszy-cirkusznak . . . úgy látszik, nincs nagy szerencsése. Ha nem is panaszkodhatik sok üres széksor ellen, de egymást érik benne a kisebb-nagyobb balesetek” (Fővárosi Lapok, aug. 28.). Összegegeti magát az egyik lovarnó, rosszul jár a bohóc, de legsúlyosabb volt az aug. 17-i baleset: a megbotlott ló a publikum közé esett, egy nőt meg is sebzett, aki elájult: „a jelenet rendkívüli rémültséget okozott, főleg a nők sikoltozása fokozta a kínos helyzetet” (A Hon, aug. 18.). S az eredmény: „dass die vorderen Sitzreihen zumeist leer bleiben” (Pester Lloyd, aug. 19; Abendblatt), — éppen a drágább helyek. A lapok más „megrovandó könnyelműséget” is találnak, pl. azt, hogy a gőzgépen nincs szikrafogó (Égy. aug. 18.).

A szezon eleji kedvezőbb hangnemet (l. amikor az egyik elefánt éjszaka egy tolvajt nyakoncsípett; A Hon, aug. 12) bizonyos szánalom váltja fel: „Különben az Oroszy-cirkusz még csak pár napig fog létezni, jövő héten jó Renz, a fölülműhatatlan s előle menekülni kell minden más cirkusznak. Hirdetéseivel tele is van már minden fal, legkivált pedig Miss Lurline, a bűvár Kunigunda óriás képével . . . Az Oroszy-cirkuszban ilyesmi nem látható, tehát vesznie kell” (Fővárosi Lapok, aug. 28.). Az elismerést nem hozó rövid (három hetes, Renz: három hónapos) itt tartózkodás vége felé az a hír terjedt el, hogy „Oroszy Georgina asszony csakugyan föl hagyja a cirkuszigazgatással, budapesti vendégszereplése után” (Fővárosi Lapok, aug. 28.). Aug. 31-én hangzik el a búcsúelőadás: „Az Oroszy-cirkuszban vasárnap volt az utolsó előadás és a társaság ismét Bécsbe, onnan pedig Münchenbe megy.” (Fővárosi Lapok, szept. 3. szerda.) De e tervből nemigen lett semmi, három hét múlva egészen más hírt közöl a Fővárosi Lapok: „Oroszy GeorGINÁT, ki cirkuszával nemrég Budapesten szerepelt, társulata cserben hagyta, s ő most pert indított az elpartoltak ellen, mert télen át Bécsben, hol különben már saját háza van, akar lovardát nyitni.” (szept. 25; Győri Lapok, szept. 27.) Gina sorsát a hírlapok alapján egyelőre tovább kísérni nem tudjuk, ahhoz bécsi kutatásra lenne szükség.

A zárkózott Gínáról a háromhetes pesti tartózkodás alig árul el valamit. A 42 éves műlovarnó megjelenésére, lovaglására felfigyelnek: „az est legérdekesebb száma azonban mégis egy szép, finoman idomi-

tott arab telivér volt, melyet maga Véghegyi Orosz Georgina asszony, az igazgatónő, lovagolt. A határozott vonású hölgy két bársony lovaglóruhájában erős, biztos kézzel vezeti a kantárt . . . Az igazgatónő — neve után — magyar; mint mondják a sportért való igen nagy lelkesedése révén lett cirusz-directrice. Tegnapelőtt egy roppant bokrétvál és egy koszorúval lepték meg a ciruszok habituói, a publikum pedig ponyvarengetőn tapsolt. Szóval, nem hiányzott az elismerés" (Fővárosi Lapok, aug. 10.) — de a sajtó érdeklődését hosszasan megtartania már nem sikerül. Nevének azért még van varázsa, közönségszalagató ereje, mert Győrben is (Győri Lapok, júl. 30.), Pesten is (Pester Lloyd, aug. 30.) jutalom-előadást hirdetnek Georgine V. Orosz javára. Szemmel láthatóan nem törekszik arra, hogy múltja érdekességeivel ébresszen figyelmet. Az olyan utalásoknak, mint A Honé: „Orosz Véghegyi Georgina, ki egykor Komló-kertben énekesnő volt" (júl. 26.), vagy a Pesti Naplóé: „Így fölvitte dolgát a nemzeti színház egykori ballerínája" (júl. 26.) — nem lehet tudni, mennyi a valóságalapjuk, ha igazak, segítenek betölteni Gina pesti éveinek hézagait. Az újságok a jelent sem ismerik: hol Orosz Véghegyi Georgina, hol Georgina V. Orosz, hol Orosz Georgina N. Igazgatónő (Egy. aug. 8.), hol igazgatónő, hol Orosz Véghegyi Georgine asszony, hol Orosz kis asszony, hol Oroszyné asszony (Egy. aug. 7.) néven emlegetik. Nem fedte fel az ingerlő múltat, amely egy meghalt mágnáshoz és egy élő magyar íróhoz kötötte. A határozott vonású hölgy titkait meg tudta őrizni magának; holott a rejtőzés helyetti sejtetés üzleti szempontból sem lett volna hátrányos: Renzék hogy ki tudták használni, hogy Loisset Klotild lovarnőjüket állítólag Reuss hercege vette el (Fővárosi Lapok, szept. 7; VÚ szept. 28. stb.); a vonzó hírlapi csemege állandóan fel-felbukkan a sajtóban.

Nem oly hódító jelenség már Gina, mint volt, vagy mint Renzéknel Miss Lurline, akit búcsúelőadása alkalmával másfélezer forintos hajékkal lepnek meg tisztelői (Fővárosi Lapok, nov. 4), vagy mint Loisset Emilia (Klotild húga), akit mint elegáns hölgyet, mint kitűnő iskolalovaglónőt egyaránt dicsérnek a lapok (Fővárosi Lapok, nov. 9.).

Az Orosz-cirusz távozásáról a legtöbb lap meg sem emlékezik. A sikerekben szegény pesti szereplés után a társulat tagjainak követelődése, szembefordulása a vezetéssel előkészíti a csődöt, ami be is következik, a Montagblatt tudósítója szerint, 1880 őszén. A tönkrement Gina egyelőre műlovarnőként helyezkedik el, nemsokára kénytelen állásától megválni, s azután megkezdődik a vergődése.

S ekkor, a bukás után, a 80-as években, oly hosszú idő után a végtelenben két átellenes irányban bolygó egyén, a költő és Gina találkozik. (Az 1879-es szereplés idején, látták-e egymást, beszéltek-e, nem tudhatni.)

A találkozásról csupán a versek beszélnek (*Most hogy már újra színről színrre látlak, Harminc év múlva; És nézzük egymást hosszan, szóvalan . . . , Harminc év után*, — bár a *Harminc év után* c. költemény a *Harminc év múlva* c. töredékre épül, így valószínűleg egy és ugyanazon élmény kifejezői), más bizonyító adatok nem állnak rendelkezésünkre; de talán a két vers nem csupán egy szép ábránd szövegvetésének tanújele, hanem átélt élmény kifejezése. Néhány költemény (*A kárhozat helyén, A végrendelet* stb.) arra int, hogy az élményt a

megírástól nagyobb időköz választhatja el. A kései Gina-verseknél is számolni kell azzal, hogy Vajda esetleg éveket élve, pihentetve a témát, tűnődve alkotott, így a harminc év utáni találkozó időpontja nem is gyanítható. Már eltűnt a hírnév, a mesés, homályos távol (*Harminc év múlva; Csodás ködös távol, Mákszemek III: a kép a Bertának c. versre megy vissza: a ködös, mesés távol sorsa, de itt még játékos hiperbola az egész*) s vele együtt az ifjúság (*közöttünk megdőst szíja ifjúságnak*), a szerenese (*Most már mindennek vége Tündérrégénknek vége*), s talán a hajdani hidegség helyébe valami megértő fájdalom költözött.

Talán. Ugyanis a *Harminc év múlva* első fogalmazásából ez nem olvasható ki: *De istenekké válhatnánk mi ketten És egyesülnénk egy érzelemben De ezt meg te nem tudod. Vagy: Hogy a nő szeret Ejjélét a férfi képzel.* Viszont a kézirat harmadik lapján az újbóli próbálkozás soraiban Gina ha nem is a megbánás könnyeivel szemében, de bánatos arccal, szelíd melankóliával lép elénk. Valóban így tekintettek egymás szemébe? Vagy csak a költő alakította, formálta az élményt úgy, mintha teljesülne végső megbékélést óhajtó hite: *Hűtem, hogy lesz idő, midőn megösmersz S helyet cserél bennünk a fájdalom: És folyni látom, majd ha már késő lesz, A megbánásnak könnyét arcodon. (Harminc év után)* Reménykedése, hogy egyszer Gina is megérzi a sorsukat összefűző szálakat, talán valóra vált. S ha e szóval megértés, e várva várt ajándék megérkezett — a jóvátételten, elrontott élet fájdalma némileg oldódhatott.

Feltűnő azonban, hogy a költemények írásával egyidőben Vajda egészen másképp nyilatkozott Gináról Oroszy Georgette, Riedl Frigyes (34. l.), illetve Zempléni előtt.

Ha igazak az előbb érintett versek gondolatai és helyzetleírásai s nem arról van szó, hogy a költő következéseten ragaszkodott egy fikcióhoz, áltatva és nyugtatva önmagát — akkor arra kell gondolnunk, hogy közös titkuk, utolsó titkuk fájdalmas szépségét nem akarta kibeszélni. Hallgatott róla; a kései fordulatról csak a költészet varázslatossá érett szavaival lehetett szólni.

Gina 1894-re a Práter egy épületrészének házmesternője. A Nagy Miklóshoz küldött 35. sz. keltezetlen levélből (1894) kiténik, hogy Vajda még egyszer, utoljára látni akarja Ginát. Már előbb is nyomoztatott, érdeklődött utána, de a baráti segítségnél hamarabb jött a Montagblatt híradása.

Gina aztán még 16 évig élt; 1910. február 12-én halt meg (Új Idők 1910. 410. l.).

Ismeretésünk Gina életének csupán némely szakaszát, illetve fordulópontját érintette, így kétségtelenül nagyon hézagos. Törekvésünk az volt, hogy a művekből leszűrhető, néhol vitatható következtetéseken kívül — álláspontunkkal sok tekintetben ellentétes felfogást képvisel Komlós Aladár koncepciója (Komlós, 57—65. l.) — Tokody Gyula (Gina bécsi palotája) és az általam felfedezett adalékokra (Ginák budai lakása 1857-ben, Bartos Róza adatainak 1910-es leveleiből megállapítható megbízhatatlansága, a Vajda által emlegetett Montagblatt-cikk 1894-ből, Gina cirkuszigazgatónői szereplése Győrben és Budapesten 1879-ben, a cirkusz felbomlásának megindulása 1879 szeptemberében), mint igazolható tényekre támaszkodjunk, s a hiányosságok érzetetésével az újabb kutatást elősegítsük.

A CIKLUSOKRÓL

Vajda János szerelmi ciklusainak (*Sírások, Szerelem átka, Gina emléke*) kialakulása hosszabb fejlődés eredménye. A költő első kötetének versanyagát, majdnem fele-fele arányban, két csoportra osztotta: a *Sírályok*-ra, amely 32 dalból és a *Szerelem átka*-ra, amely 31 dalból áll.

A sírály szó a kor irodalmában vészmadár jelentésű (l. Szathmáry Károly Sírály c. regényének ismertetését; Divatcsarnok, 1854. máj. 25.), s jelentéstartalma révén ráillik a versfűzére: a vihar előtt szállongó madarak fájo sívítása hallatszik a dalokból. A költő különböző betétekkel fellazította, bár nem tördelte szét az egységet. Az ismétlődő, sokszorozódó „vészhang” foglalja egybe az egészet, mégsem igazi ciklus, inkább különböző témájú, bár nagyrészt egységes hangulatú versek és elbeszélő költemények gyűjteménye. Ám a törekvés szemmel látható: a költő szeretne megfelelő keretet találni újszerű versei számára. A kötet második felében, a *Szerelem átka*nál ez sikerül is: téma és hangulat, valamint a versfűzér címe között a legteljesebb az összhang.

Változás következik be 1858-ban; az *Új dalok* ciklus arról tanúskodik, hogy a *Szerelem átka*hoz hasonló versek továbbra is keletkeznek. Az eddigi beosztás (*Sírályok, Szerelem átka*) a duzzadó versanyag miatt már nem maradhat meg a régi keretek között, lassanként új csoportosítás igénye bontakozik ki. Az *Új dalok* (27 dal) elnevezés nem jelzi, nem is éreztetheti a sokféle téma és hangnem összhangulatát. A címet kissé kompromittálva, régebben keletkezett elbeszélő költeményeket is helyezett el e csoportban, mint pl. az 1854 tavaszán megjelent *Balassa Menyhértet és Imre herceget*. A gyűjteményben a Gina-dalok a többiektől elkülönültek; a költő számozással is jelölte különállásukat. Természetüknél fogva vagy a *Szerelem átka*ba kívánkoztak, vagy pedig új ciklusba.

S az ösztönös törekvés, mely 1858-ban csak felemásan valósult meg, 1860-ban, a *Vészhangok*ban alakot kap. Az utolsó Gina-versek *Gina emléke* néven külön csoportba kerülnek. S a címmel nemcsak a környező versektől választotta el őket a költő, hanem az előző ciklusoktól is. Az új ciklus születését az új helyzet indokolta: a végzetes fejlemények a költő számára elérhetetlenné, sajnó emlékké tették *Ginát* — ezért a *Gina emléke* cím. E néhány költeményben a *vége mindennek* alapérzése szólal meg, itt-ott a feloldódás reményével. A kristályosodási tendencia, a Gina-ciklus kohéziós ereje, az előzmények bemutatásának szükségessége magához vonzott jónéhány költeményt az 1858-as, valamint az 1856-os kötetből.

A költő az első három kötet alapján a negyedik verseskötetében, 1872-ben rendezti az anyagot. Az egykori 1856-os *Sírályok* elnevezésű

csoportból határozott válogatással kiemelt 19 verset s egy mellőzésével, 18 dalból megalkotta a *Sírárok* ciklust. Az új cím az előzőnek szelidebb, elégikusabb, közérthetőbb változata. A sírák szót Pázmándi Horváth Endre teremtette meg Szent Margit élete Pray-féle kiadásának hamis olvasásából (l. Rubinyi, 135. l.), már Vajda előtt is előfordul költői műben, pl. Tompa Virágregéiben, Vajda nyomán aztán szélesebb körben is elterjedt: Endrődinél, Reviczkyénél, Komjáthyánál találkozunk vele. A cím megválasztása szerencsés ötletnek bizonyult: a csak költői nyelvben, ott is ritkán használatos szó nagy expresszivitással rendelkezik, képes egymaga kifejezni a kötet mondanivrlóját, hangulatát.

A terjedelmes, 31 költeményből álló *Szerelm átka* című csoportot, mely szelektálást nem kívánt, mert csak Gina-dalokat tartalmazott, kétfelé osztotta: az első tízhez a *Sírdályokból* hozzákapcsolta, mintegy megjelölve a két ciklus összefüggését, a *Sírárokba* be nem soroltat (*Jár utánad, jár a képzelet*), s ezután már csak e 11 vers viselte a *Szerelm átka* címet. A többi Gina-verset, tehát az eredeti *Szerelm átka*-ból a hátralévő huszonegyet, az 1858-as *Új dalokból* hatot, valamint a *Vészhangokból* a már említett ötöt összefogta *Gina emléke* néven, így emelkedett a harmadik ciklus tagjainak a száma 32-re.

E rendszerezést 1881-ben minden változtatás nélkül megtartotta; módosulás csak 1896-ban, a *Válogatott költemények* kiadásakor következett be, akkor is csupán annyi, hogy néhány, a válogatott kötetbe föl nem vett költemény elhagyásával a ciklusba sorolt versek száma lejjebb apadt.

A ciklikus beosztás tehát hosszabb fejlődés, több változtatás eredménye. A kialakult formához a költő is ragaszkodott: az 1860 után született Gina-versek közül egyet sem illesztett be a már készen álló ciklusok keretei közé. Irányadó tehát csak az 1872-es kötet beosztása lehet, melyet az *Összes költeményeiben*, 1881-ben meg is erősített. Ezek együttesen képviselik a megérlelődött, kiteljesedett változatot; rendszerezésünkben, beosztásunkban mindig ezeket követjük.

A ciklusokat a ciklusban található legkorábbi vers alapján illesztjük az időrendbe. A *Sírárok* legelső darabja a *XIV: Mi vagy te . . .* (1853. okt. 6.), a *Szerelm átka*ban a *IX: Jár utánad . . .* (1854. jan. 7.), a *Gina emlékében* pedig a *III: Elfogy a nap* (1856. jan. 30.).

A *Sírárok* sorszámozását meg kellett változtatni, ugyanis sajtóhiba folytán mind az 1872-es KK-ben, mind az 1881-es ÖK-ben a 9. sorszámu után a 11. következik, a 15-ös pedig kétszer szerepel, így a dalok száma változatlan: 18.

Azonban a legteljesebb közlés idején is csupán 61 versről van szó, ez pedig korántsem tartalmazza az 1860-ig megírt valamennyi szerelmes verset. Kimaradtak olyanok, mint pl. a *Szerelm édene*, *Dalok*, *Búcsu*, *Évszakok*, *Annak sírján, kit ő szeretett*, *A sírból*, *Othon*, *Napfogyatkozásakor*, *Gyere hozzám* stb. S e mellőzésre van-e magyarázat? Művészi színvonalukat nem tartotta megfelelőknek vagy egyszerűen megfeleledkezett róluk? Ennek ellene mond, hogy a felsorolt költemények jó része szerepel az 1872-es kiadásban, csak éppen a Vegyesek csoportban. Vagy szánt-szándékkal igyekezett elkülöníteni az idegen ihletést? Nehéz elképzelni, hogy a nagy szerelemmel ne lenne összefüggésben olyan vers, mint az *Othon*, *Annak sírján, kit ő szeretett*,

Gyere hozzám vagy A sírból. Nem találunk magyarázatot erre a szuverén eljárásra. Nem látható minden esetben, milyen alapon utasított el egyes műveket; miért nem vette fel azokat három reprezentáns ciklusába, holott elhagyásukat semmi sem indokolja.

A zavart fokozza, illetve fokozta a kötetekben az időrend mellőzése. Több év terméséből alkotta az egyes ciklusokat, s a kronológiai sorrend felborítása a kutatók és olvasók számára akadályozta a tájékozódást, az élmény pontos áttekintését, a viszony alakulásának megértését. S ezek következtében talányossá vált a nő egyénisége, erkölcsi felfogása, a költő vágyakozó szerelme. De hát egyáltalán akarta-e, hogy mindent felfedjen, tisztázzon az olvasók előtt? Vajon ebben a gomolygó titokzatosságban nincs-e lebilincselő erő? Kiszámítottan sem lehetne jobban elrendezni, összekeverni az összefüggéseket, mégis az egyes versek révén meghagyni azt a hitet, hogy a titok nyitját meg lehet találni. Ködbeburkolózás ez, de a köd elosztása lehetőségének sejtelmével. Sokat emlegettek, hogy Vajda öreg korában a Kammon kávéház sarkába húzódba tajtékpipából bodor füstöt eregetve célozgatott rendkívüli élményeire, melyekről már senki sem ránthatja le a leplet (Bóka, 12. l.). Kun József még azt is feltételezi, hogy a valótlanságok elterjedéséhez, úgy lehet, maga Vajda is hozzájárult, hogy a múltja és szerelme iránt érdeklődőket megtévesse, mert nem szerette, ha életébe tekintenek. (Kun József: Gina. Új Idők, 1910. I. kötet, 411. l.). Ágg korában ez valóban bekövetkezhetett, kedvét lelhetette a titokzatosságban, de az 50-es évek közepén, az elementáris szenvedély idején a lélek nem tudott még megtévesztő lepleket aggatni magára; a mardosó fájdalom inkább harsogó, riktó színekkel fejezte ki magát, sokszor éppen a hangfogót vagy a tompított hiányoljuk. Mégis, már az első kötet megjelenése után bizonyos kettősségre figyelhetünk fel: annak ellenére, hogy költeményeiben őszintén tárulkoztott ki a lélek, a versek összessége mégsem teszi lehetővé pontos következtetések levonását. Kedve ellen lehetett már ekkor is a viszony teljes feltárása. Jellemző, hogy barátai sem igen láthattak a részletekbe, egyikőjük sem nyilatkozott vagy írt Gináról az egy Ágai Adolfon kívül, aki e korszakra nézve mit sem érő emlékeket beszél el. Vajda és Gina kapcsolata tehát a barátok előtt nem igen volt ismeretes. Olvasók és kritikusok pedig abba a tévedésbe estek, hogy a könyvek, ciklusok alapján megfejthetőnek hitték a titkot, de próbálkozásuk meddő maradt. Megtévesztő volt a ciklusokra osztás is: ha egy és ugyanaz az ihlető, akkor mi indokolja a hármas tagolást? Hány személy rejtőzik a ciklusok leple mögött? Elsőnek, 1872-ben Endródi pendítette meg, hogy „A Szerelem átka s Gina emléke című költeményfüzérék két, sokban hasonlatos és egyformán bonyodalmas női jellemet tüntetnek fel; sokszor, bizonyos tulajdonságokat és sajátosságokat illetőleg, annyira megegyeznek egymással, hogy a külön címek alá foglalt versek közül néhányat minden zavar nélkül fel lehetne cserélni. Mindkét alakot csodáltta, igézővé és imádatossá bűvöli a szépség; hatalmuk nem annyira a szellem erejében és fenségében rejlik, mint inkább ama kegyetlen, hideg tökéletességben, mely épp visszatartása által kelti fel a bámulók ingerét, és álmódozó szívek pokoli szenvedélyeit...” „A Szerelem átká-nak hősnője ragyogó szépsége mellett legelőször is szeszélyeit mutatja fel, életvágy és hűt-

len kacérkodás villognak szemeiben. A hír messzejár nevével, de kevés jót mond róla, s bár a költő, mint kaján hazugságot dobja vissza a vádakat: mégis hatalmába ejti őt a féltés és tudás ördöge . . .” . . ., Gina már csodásabb alaknak mutatja be magát: nem tud senkit sem szeretni, fagyos, büszke, pompa és fénykedvelő lény, kit bűvös fátyol főd el, fölfoghatatlan titok, ki minden dicsőséget és hatalmat magábarejt s kinek talán — ép hidegsége miatt — végtelenül fáj, ha mások szeretik. E visszatartás és kegyetlen fenség viharosabb szenvedélyeket is kelt a költő szívében, mint az előbbi alak. Komplikáltabb a jellem: több az inger, melyet felébreszt, háborgóbb, sűrűbb az indulatok változása, melyeket felostoroz.” (Figy. 1872. dec. 29.)

Nemsokára Szana Tamás állapítja meg, hogy „gyűjteménye három, egymástól lényegileg nem sokban különböző szerelmi viszony történetét őrzi meg. A Szerelem átká, Gina emléke és Rozamunda című ciklusok három eszménykép dicsőítését s három csalódás tépő, emészető fájdalmát” zengetik. (Égyetértés, 1881. márc. 29.)

Utána Inczédi László: „A Gina emlékében már bocsánatot ad, jobban mondva: bocsánatot kér, hogy vádolta a kedvest. Gina is hideg, de tiszta s a költő szemében ez magasra emeli” (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.). Majd Kovács Sándor: „Szerelmi költeményei két nagy csoportra oszlanak, az egyik a Szerelem átká, a másik Gina emléke. Mind a két cyclus más-más szerelem története” (Törekvés, 1892. febr. — márc. sz.). Ugyanígy Kerekes György: „A Szerelem átkában megénekelte eszménykép méltatlan volt a nemesebb érzelemre, a Gina emlékének alakja: Gina, vagy másutt V. Regina, büszke, rideg szépség, ki éppen nem viszonzta a költő lángolását, pedig ennek rajongása talán még nagyobb, mint előbb volt” (O—V 1901. jan. 13.).

Kun József az elérhetetlen Gináról szólva csak a Gina emléke ciklusát említi, a két első ciklusról megfeledezett (Új Idők, 1910. I. kötet 182. l.).

Bartos Róza állítása szerint Vajda János vele azt közölte, hogy az „akkori időben írt verseinek legtöbbszörének a Gina nevet adta . . .” (Napló, OSzK 12. l.).

Színi Károly 1856-ban azon elmélkedett: „Még csak az a kérdés, létezik-e valóban e szerelem, melynek költő itt hangokat adott? van-e igaz alapja e rendkívüli érzelemnek? s létezik-e lény a világon, hasonló a költő eszményéhez, — létezik-e az, ez érzelem tárgya? vagy csak egy lázas képzelet teremté a költő agyában mindezeket? csak egy világfájdalmaskodni szenvedő lélek byronhangjai ezek? . . . A szenvedélyes olvasó rendszeren felteszi a kérdést s örömet venne rá feleletet.

De lehetnének-e a költemények nem szívből írva, származhatnának-e ilyenek máshonnan?” (HF 1856. okt. 22.)

A ciklusokat összeállító és megmagyarázhatatlan rendszertelenségből eredő homályosság, meg a hosszan tartó szerelem bűvölete állandóan tévedéseket okozott. A ciklusok alapján a szálak összekuszáltak, kibogozhatatlanok; a ciklusonkénti tárgyalás nem is kecséget sikerrel. Hogy a valóságot valamelyest megközelíthessük, a Gina-szerelem elemzésében a versek keletkezési, illetve megjelenési időrendjét vettük figyelembe.

Az olvasók, kritikusok, ha nem is látták pontosan az összefüggéseket, a lényegét megértették: az indulatosan háborgó, visszautasított szenvedélyt, a tündérhatalom ölé kényese-kedvét, s ezek eredményét: a poklok kínját.

„Valóságos ötestamentumi zsidó képzelődés a gyehenna tüzeivel való kacéerkodás. Átok, láng, izzó velő, vér, gyilkos, fagy, gunykakaj, örülés, ördög, stb. a képzelődés bravurjai középett...” (Erdélyi János, BSzle 1859.) „Mély meghasonlások örvényei nyilongnak itt szemünk előtt, néhány sorban néha megrendítő tragicum nyilatkozik. Nem a lírai szokott virágokból való faj ez a két bokréta, nem azok a megunt, ezerszer elpityergett, kívül belül megdanolt érzelmek és fájdalmak, mélyebb — gyakran szédítő érzelmek nyilatkoznak itt féktelenül, szilajon...” (Argus [Berezik Árpád], PN 1872. aug. 18. 190. l.) S ugyanígy a többi kritika: „Vajda az izzó lávaajakak velőforraló heve után sovárog s dalaiból nem a boldogító szerelem édes melege, hanem a szenvedély gyilkoló lángja csapdos felénk” (Szana Tamás, Magyar Szalon, 1889. dec. 227. l.).

„Ki nem élt élet, ki nem tombolt erő, el nem ért ábrándok s meg nem hódított boldogság; megcsalt szerelem és kijátszott hazaszerelem — mindez a sok elfojtott vihar égháborúvá verődik össze verseiben...” (Ignotus, Magyar Hírlap, 1894. dec. 23.).

Endrődi Sándor: „Kisfaludy Sándor Szerelmeit elnevezték lírai regénynek; e felfogással Vajda szerelmi költeményeit összefüggésükben lírai drámának lehetne mondani. Sötét levegő árnyalja e dalos hangulatokat. Heves, csapongó érzelmek; követelő, küzdő, pusztító szenvedély; tépelődő, háborgó indulatok, vad fájdalom, végtelen vágy és vágyódások, melyeket méltóságos, komoly stíl szárnya hordoz meg ég és föld között, s végül nagy lelki rázkódtatások közt bekövetkező katasztrófa: mind ez nyilván látható és érezhető Vajda szerelmi lyrájában.” (VÜ 1894. 51. sz.)

„Mennyi izzó szenvedély, mily titáni erő nyilatkozik meg mindeniköb, mely előtt szegyenkezve kell meghátrálni a modern kaliberű poéták gyufalángocskáinak.” (Magyar Szemle, Irodalom és művészet rovat, 1895. dec. 15.)

Mezei Ernő *elő* álnévvel foglalja össze s mélyíti el az eddigi megálgapításokat: „A magyar költők általában nagyon fényes, lobogó entuziazmussal, gazdag ömlengéssel dalolják meg ugyan szerelmöket, de boldog és boldogtalan érzelmeikből, magasztalásaikból és panaszaikból csak ritka esetben lehet megsejteni, hogy milyen női lélek, milyen asszonyi típus volt az, mely bennök a gyöngédség vagy szenvedély inspirációját keltette. Pedig itt rejlik talán a költő szerelmi érzésének legmélyebb titka. Annál erősebben világol az ellentmondó benyomások függönyén át a női egyéniség rejtélye Vajdának szerelmi költészetében. A mi legjobban megkülönbözteti más nagy költőinktől, az, hogy a szenvedély hatalmas, néhol szinte szaggatottá váló dikciója mellett a változó lélekállapotok részletes rajzát találjuk szerelmi verseiben. Azt mondhatnám, Vajda az elemzés erejét vitte bele a szerelmi költészetbe már akkor, amikor ezt a modern irodalmi metódust nálunk még a prózában sem becsülték meg. Gina alakja így a reális igazság erős vonásával van felruházva, teljesebb élettel él a mi képzeletünkben mint a Juliák és Laurák, akiket halhatatlan

imádóik a magyar költészet örök oltáira emeltek.” „A szenvedő lélek jalkiáltása, a meggyötört szív vonaglása oly közvetlenül törnek belőlük idegeinkre, hogy dacára a költői nyelv gazdag pompájának, szinte fájdalmas igézzel hatnak. Gina emléke, Szerelem átka, Sirámok címei egy-egy ciklusnak, melynek lobogó lázas stanzáival Vajda János már költői természetének első idejében hevületét, végtelen szenvedélyét, a meg nem nyert és örökre elvesztett női ideálnak rettenetes varázslatát énekelte meg.” (eiő: Vajda János, Egy. 1896. febr. 20.)

A változó lélek-állapotok izgató ellentétei ragadták meg a Vajdára figyelőket. S ő a végletek embere: egyik verse himnusz, a másik oltárkép-rombolás. „Vajdának ez a szünni nem tudó lelki háborgása példátlan a magyar költészetben. Vége a troubadur dalnak.” (Köveskúti Jenő, Magyar Család, 1928. ápr. 1.) A két pólus között, a cikázó villám fényénél, sötétlő mélységek tárulnak fel a néző előtt. Vészes tájak és felüdítő ligetek váltakoznak: „... csaknem mindenkit anynyira lenyűgöztek költészetének pokoli mélységekből elősustorgó, lávaszerű kitörései, hogy észre sem vették a félelmetesen dübörgő kráter lankáin a harmatos réteket s a sejtelmesen zúgó rengeteget.” (Juhász Géza, Debreceni Szemle, 1928. 50. 1.) Nem is külön-külön, hanem összességükben, együttesen tartják ébren az érdeklődést: „... egyes művei, bármily kiválóak legyenek is, külön-külön, ezért nem tesznek ránk oly mély és igazi hatást, mintha összegyűjtve olvassuk azokat. És ez nagy bók Vajdára, mert azt bizonyítja, hogy benne minden ízében bevégzett, önálló és érdekes költői egyéniségre találtunk.” (Szana Tamás, Egyetértés, 1881. márc. 29.)

E felfogás kimondatlanul is érvényesül az ismertetésekben. Legkevesebbszer a *Sirámokról*, ill. elődjéről, a *Sirályokról* (I. Szini Károly bírálatát az 1856-os kötetnél); legtöbbet a *Gina emléké*ről írtak, nyilvánvalóan 1872 után.

Erdélyi János részletes tanulmányában az *Uj dalok* ciklusra is kitért: „A harmadik rovat — Uj dalok — enyhültebb, caendesültebb... De mindemellett ide is elég marad az elégedetlenségből, nehéz kedélyből, s mindezt összevéve bátran megállapíthatjuk, hogy Vajda János költészetének alapszíne sötét ég, fekete levegő, hangulata alanyi bensőség, vegyes érzelmiség, megrakva emberi természetünk megannyi ellenmondataival” (BSzle 1859.). Az *Uj dalokat* később csupán Kolozsvári Aladár említi (Élet és irodalom, 1884. 40. szám.).

A kialakult ciklusokról már bővebb az irodalom. A *Sirámokról* szóló cikkeket idézzük először: Palágyi Lajosét és a V. Z. jegyű Lévay Józsefét. „Végül egészen megtörni látszik és elállnak hangulatversei, melyek a legtöbb változatosságot hozzák költészetébe. Ezek nélkül Vajda egész költészete nagyon is egyhangú és egyszínű maradna. A *Sirámok* többnyire ily hangulatdalokból állanak. Ezekben a fájdalom már szelíd alakjában lép fel; nehéz ború, sötét melankholia terjed el rajtuk.” (Palágyi Menyhért, Koszorú, 1885. máj. 24.). „Mily hurokat pengetett azonban a költő — teszi fel a kérdést később — aki szerelemről és dicsőségről úgy tudott ábrándozni, mint senki, midőn a való fényes álmait kegyetlenül széjjeltépte. A feleletet a *Sirámok*-ban kapjuk és a pesszimizisztikus hangú költeményekben. Az elsők között vannak Vajda lehangulatosabb versei. A formában és kifejezésben egyszerű, egész a népiesig ereszkedő dalok raja jut-

tatja kifejezésre a bú és melankólia ábrándos, lágy, sötét hangulatait. Ezek hoznak legtöbb változatosságot Vajda költészetébe, mely nélkülök nagyon monoton maradna.” „E dalok némelyike a legjobb- bakhhoz tartozik irodalmunkban. A sötét hangulatú költeményeket értették Vajda némely magyarázóí legjobban félre, őt egyenesen világ- bánatos költőnek híresztelvén. A Sirámbánatosnak őt a nap, a fény és szépségimádót.” (Egyetértés, 1886. máj. 30.). Színi Károly tételét ismétli meg Lévay József: szerinte is a *Sirámok* „előrevetett árnyéka annak a nagy sötétségnek, mely majd a következő cyklus kietlen felhőiből fog reánk borulni. A Sirámban már nincs nyoma a boldog szerelemnek és a csapongásnak. Itt csak mély búját, elhagyatott voltának érzetét zengi a költő. Amit maga körül lát és tapasztal, az mind az ő boldogtalanságát hirdeti.” (V. Z. BSzle 1896. 235. l.)

A *Szerelem átka* ciklus eredeti, bővebb csoportjáról Színi Károly szólott rajongóan: „Elértünk a vészek tengerére. A költőnek tárgy kellett, kit megdaldoljon; a szívnek kiért hevüljön; a mártirnak, kiért szenvedjen. E tárgy lett a szerelem. De a szerelem a legszörnyetegebb alakjában, a szerelem örütségében. Nem a viszonzott, nem a remélt, de még csak nem is reménytelen szerelem ez, ez több. Ez a legóriásibb és a mellett a legnemesb, legigazabb láng oly tárgy iránt, mely nem csak nem érez, nem csak nem szeret, s mindkettőre képtelen, — de mely még méltatlan is szerelemre, és a költő jól tudja, hogy méltatlan, és szerelme mégis oly nagy, mégis oly fogyhatatlan. Ez a Szerelem átka. De várhatnánk-e mást? Annak a kebelnek, mely a Sirályok-ban szólt hozzánk, nem lehetett más szerelme, csak ilyen, minő ez...” (HF 1856. okt. 20.).

Török Sándor szerint (a Magyar Sajtó szerkesztőjének az öccse) a Szerelem átkában „az eroticus elem uralkodó, inkább a szenvedély lázas kitörései, fájdalmai s vonaglásai természetességét látjuk, mintsem a költészet csillapító forrásában megtisztult érzések művészi kifejezését s az utóbbi mindenestre gyöngébb része a műnek” (MS 1856. aug. 5.).

Erdélyi János a címet dicséri: „A fő címnek (szerelem átka) e rovat dalai tökéletesen megfelelnek. Hütlén leány, elveszett paradicsom, halhatlan bú, istenben hinni nem tudó leány stb. stb., mind oly tárgy és vonás, hogy egyik a másik ellen segíti feltüntetni az alapszínezetet.” (BSzle 1859.)

Az 1872-ben a *Szerelem átka* cím alá sorozott 11 dal egységes hangulatánál fogva még inkább a szenvedélyre irányította a figyelmet. „Nincs más kigázolás, mint átadni magát teljesen a szenvedélynek. A költő feledi, vagy nem akarja hallani, mit mond kedveséről a világ, csak szépségét látja és annak feltétlenül meghódol; ez édes — bár egyetlen — jutalma szerelmének és szenvedéseinek...” (Endródi Sándor, Figyelő, 1872. dec. 29.).

Szana Tamás szerint a *Szerelem átkával* árul el rokonságot *A kárhozat helyén* c. vers (Egyetértés, 1881. márc. 29.).

Kolozsvári Aladár az eredeti ciklus alapján állapítja meg, hogy „itt már sokkal fokozottabb a pessimismus felé a hajlam, a gúnyos részletek is erőteljesebbek...” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.).

Palágyi Menyhért szerint ellenkezőleg: „Számos költeménye, főleg a Szerelem átka majdnem mindenik és a Gina ciklus utolsó darabjai,

közép fokon maradnak az elégia és óda hangja között. A megolvadott fájdalmat széles áradatban önti ki, ámbar ilyenkor is helyenként ki-kitör a szilaj hajthatatlan indulat." (Koszorú, 1885. máj. 24.).

Endrődi később megismétli véleményét: „A Szerelem átka s a Gina emléke pedig kizárólag e marcangoló szerelem kultuszának van szentelve. Örvények felett járunk . . .” (VÚ 1894. 51. sz.)

A *Gina emléke* hangja összetettebb: tragikum és enyhülést kereső szándék találkozik a ciklusban.

Ábrányi Emil a *Gina emléke* ciklust költészetünk legszebb ciklusai közé helyezi (-á -e, Magyar Politika, 1872. aug. 24.).

Endrődi Sándor szerint az *Ártor és Ida* c. vers nem egyéb, mint a *Szerelem átkának* és a *Gina emlékének* dramatizálása (Figy. 1872. 52. sz. 163. l.).

Inczédi László „a kielégítetlen szenvedély elemi erővel való nyilatkozását” látja a ciklusban. (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.).

Asbóth János azt bizonyítja, hogy a „Gina emléke című nagy cyc-lusban a szerelem legszebb hangjaival találkozunk. Mennyi harmónia és mennyi tartalom, milyen melodia és milyen gyöngédség — mennyi méla resignatio és mégis erős érzés e pár sorban:

Ha majd egykor egy igazán
Hűn szerető szívre vágyol . . .

(s idéz még 6 sort a GE XXI. darabjából). „És ezt az írta, akit egykor főkép durvaságról vádoltak.” (Ellenőr, 1881. okt. 11.)

Dicséri Koroda Pál is: „A Gina emléke a legszebb szerelmi ciklusok egyike, miket valaha írtak. Az istenítő rajongás, az el nem érhető vágy kínja, a kétség tépelődései, mondhatatlan gyönyörök fényes álmai szólnak hozzánk e cikusból erőteljes hangokon.” (Magyar Salon, 1884. 372. l.)

Palágyi Menyhért is az erőteljességet csodálja Vajdában: „Hangjai oly erősek, hogy a gyöngye lyrai hangszerből ilyeneket kicsalni nem lehet, vagy legalább lehetetlennek hittük. Innen származik Vajda költészetének minden más lyrikusunkétól elütő egyéni jellege. Költészetete olyszerű benyomást tesz, mintha valamely drámának lyrai részét szűrték volna le.” „Ez egy visszautasított, de lemondani nem tudó szerelem benső történetének nagy emlékoszlópa, melyhez a költő évtizedek múltán is vissza-visszatér, hogy azt mintegy egyéniségének növekedéséhez képest mind magasabbra és magasabbra emelje.” A ciklus darabjai közt „egy két olyan is található, mely egészen a népies költészet szebb termékeire emlékeztet.” (Koszorú, 1885. máj. 17. és 24.)

A következő évben megismétli tételleit:

„Ha a tüneményest, a rendkívülit ellentétben a köznapiassal és átlagossal romantikusnak nevezzük, akkor Vajda az ő tüneménykedvelő leküetével a legromantikusabb magyar költő. Ilyen értelemben képviselheti ő a Kisfaludy—Vörösmarty-féle romantika betetőzését lírai költészetünk fejlődésében.

A szerelemben is a tüneményeszerű szépséget kereste és ez kölcsönöz a Gina emléke versciklusának oly minden tekintetben sajátos jelleget.” „E szokatlan érzéki hévtől áthatott költemények éles ellentét-

ben állanak a forradalom utáni líránknak annyi vérszegény jelenségeivel. Vulkanikus vérmérséklete kölcsönöz Vajda természet-festéseinek oly ritka szinompát". „Perzselő érzékiségtől áradó leírásai gyakran egészen a naturalistákra emlékeztetnek. Stílje ilyenkor színes jelzőkkel nagyon is túltömött." Vajda „... a saját szenvedélyeit, általában egész lelkületét és sorsát a tragikum képében fogja fel. A Gina emléke ezáltal úgyszólván monodramává lesz, melynek hőse Aristoteles szabálya szerint nemcsak rokonszenvet, hanem félelmet is tartozik gerjeszteni. E pontban ismerjük fel Shakespeare hatását Vajda lírájára."

„Haraggal támad és haraggal tépi a saját lelkét. Így válik ugyanaz az egy páthosz félemlítővé és rendkívül megindítóvá is, miként ezt a tragikai hangulat követeli." (Egyetértés, 1886. máj. 30.)

Kovács Sándor szerint: e dalokban „költőnk művészete úgy szólván páratlan". (Törekvés, 1892. febr.—márc. sz.)

Mezei Ernő kiemeli: „Gina emléke amily erősen él a költő lelkületében, a költői suggestió teljes erejével megy át az olvasó lelkületébe is." (eiő, Egy. 1896. febr. 20.)

Vértessy Gyula a *Gina emléket* szerelmi rapszódiónak, felséges versorozatnak nevezi, „mely az ő szerelmi örömeinek, szerelmi bánatainak örök időre emelt csodaszép emlékkönyve." (Fővárosi Lapok, 1897. jan. 19.)

Kerekes György szerint Himfy dalaival vethető össze a ciklus: a *Szerlem átkát*, a *Gina emléket* „méltán drámának mondhatjuk, tömör, szaggatott nyelvéért, a benne uralkodó szenvedélyért s a miatta boldogtalansággal bűnhődő költőért". (O—V 1901. márc. 24.)

Endrődi Sándor még egyszer visszatér a témához: „A Ginahoz írt rhapszodiák legértékesebb darabjai valóban nem egyebek, mint félelmes és gyászos képzelődések. Lehetetlen, szertelen helyzetek költői kizsákmányolása." Gina „mint »befagyott emlékezet« ifjan és öldöklőn élt mindvégig agyában. A szenvedélynek és fájdalomnak oly mélységes és megrázó hangjai búgnak fel itt, minőket egyetlen költőnk lantjáról sem hallhatunk." Vajda a „testét megmérgezett képzelődése tüzes vasaival sanyargatta". (Kisf. Évl. Új folyam, 40. 1905—1906.)

Hartmann János szerint „A Sirámok, Gina emléke és Szerlem átka telve romantikus vonásokkal, s hazafias és bölcselő szellemű költeményekben is viszontlátjuk e hajlamot". (Magyar Múzsza, 1920. 477. l.)

Rubinyi a *Szerlem átkát*, *Gina emléket* egy vergődő szív emlékezésének nevezi, „mely nem tud enyhülni az emlékezés által, hanem mindig újra átéli csalódását, mely lelkének a monomania határáig megkövesedett állandó képzete lett" (Rubinyi, 67. l.).

Dicséri a ciklust Juhász Géza (Debreceni Szemle, 1928. 49. l.). Sík Sándor arra figyel fel: „Az egész Gina költészet egy rettenetes bilincsrázás." „Egész lelki életét egy nagy elfojtódás jellemzi." (Kath. Szle. 1937.) Banó István a Gina-ciklusból azt látja, hogy „ezt a tisztán testi vágyakból származó szerelmi érzést szellemi síkon élte ki költemények formájában". (Kelet Népe, 1940. máj. 15. 7. l.) Bóka László meg: „Ennek a szerelemnek, ha ugyan az volt, nincs békés pillanata, nincs melege: hideg izzás". (Bóka, 69. s köv. l.) Komlós Aladár mindhárom ciklussal behatóan foglalkozik; megál-

lapítja, hogy a *Sírárok* nemcsak szerelmes verseket foglal magába; a *Szerelem útka* írása idején még csak a szívtelenséget, gúnyos hidegséget és hiúságot tudja Gina bűnének. A *Gina emlékében* folytatódik, sőt fokozódik a dráma (Komlós, 50–51, 61–74, 83, 275, 285, 287, 301. l.). Sótér István kiemeli, hogy a ciklusok líraiságának kibontakozása mellett s azzal egybeolvadóan ez a korszak már a későbbi filozófiai költemények előjátékait is felmutatja (Sótér, 309. l.). Barta János a modern, újszerű értékek elismerése mellett hangsúlyozza, hogy a ciklusokban „sok van a kor konvencionális pózaiból és kifejező-eszközeiből” (It 1962. 21. l.)

VAJDA ÍRÓI MŰKÖDÉSÉNEK ELSŐ SZAKASZA

A kritikai kiadás első kötete Vajda János 1844—1860 között megjelent verseit és kisebb elbeszélő költeményeit foglalja magába. Az 1861-es határt maga Vajda jelöli ki alább idézendő önjellemzésében.

Pályakezdése, annak ellenére, hogy első verse 17 éves korában megjelenik, nem mondható egyenletesnek: meglehetősen nagy vargabetűt kell leírnia a következő vers megjelenéséig, s kockázatos lépéseket kell vállalnia írói becsúgya érdekében. Az 1846—47-es foganatású versek nemcsak a fejlődő politikai meggyőződésről — vö.: *Nekem is vannak, azaz hogy voltak (hisz én is voltam politikai gyermek) ábrándjaim, melyeket csak úgy behunytt szemmel teremtettem magamnak, s igen jól esett azokkal magamat elaltatni és róluk továbbbámodni; és ezeket úgy magán szenvedélyből versekbe is foglaltam . . . (Polgárosodás. ÓM 1866. 1.)* — hanem csüggettségéről, kedvetlen órákról, sőt megtorpanásokról beszélnek. A szabadságharc bukása után félbeszakadt írói pályáját újra kell kezdeni, a líra áradása csak 1853 őszén indul meg. „Szomorú csillaga” (Bóka, 40. l.) ekkor még a siker jegyében áll.

Versei elég kelendők. 1844—1861 között 22 hírlap, folyóirat s kiadvány (naptár, album stb.) jelenteti meg első közlésben verseit. Legtöbb verse a HF-ban (42), a NŐ-ban (24), a Budapesti Viszhangban (15), a Divatcsarnokban (10), a PDI-ban (9), a Szépirodalmi Közönyben (6), a VÜ-ban (6) jelenik meg. Népszerűbb verseit több mint száz alkalommal közlik újból az újságok, illetve a különböző gyűjtemények. Néhány fordítása is napvilágot lát; Bartos Róza német (GE X: *Szegény öreg*), Török Sándor francia (*Berangerhoz*), Podhradzky György pedig cseh nyelvű fordításra is utal. („Vajda János munkái cseh nyelven is olvashatók. A Cseh Múzeumi Folyóirat például már 1858-ban anthológiát ad a magyar költészetéről.” *Literatúra*, 1927. 1. sz.)

Az ötvenes évek közepén viszonylag népszerű; a variánsok száma mutatja: szívesen idézik a gyűjtemények Vajda verseit (bár az antológiák tiszteletdíjat nem fizetnek: „a kiadók az anthológiák útján tetemes jövedelmet húznak”); „a költőt teljesen kizsákmányolják legdrágább kincseiből”, HF 1858. ápr. 9., máj. 31.).

Eredetisége a Petőfi-hatás ellenére átüt néhány versen; 1855 után újszerűsége megállapított tény. Oly bírálatra, mely Poe- vagy Victor Hugo-hatást emleget, érzékenyen reagál: *Erre nézve meg kell jegyez-nünk, hogy nincs oly költői mű, mely hangulatra vagy szellemre más száz meg száz költeményhez ne hasonlítana. Szorosan véve csak kétféle a hangulat — szomorú vagy víg; valamint a színek sötétek vagy világosak. Egyikhez vagy másikhoz mindegyiknek tartozni kell.* (NŐ 1860. aug. 5.)

Rajongói eszmegazdagságát, a lélek mélységeinek, a döbbenetes végleteknak, a szenvedélyeknek a rajzát, a versek sodró ritmusát, kifejező képeinek erejét bámulják; ellenzói „szaggatott erőszakosságát”, érzékiségét, a forma hiányosságait kifogásolják. Később maga is úgy írt: „Vajda költői működése első periódusában, 1847-től 1861-ig, számos rögtönzéseiben csakugyan nem sokat törődött a formával” (Milkó Izidor: V. J. — magamagáról. PN 1898. ápr. 15.). Az olykori kidolgozatlanság ellenére az igényes kritika megállapítja: „Vajda költői ereje még kitűnő művek magvát zárja magában” (Zilahy Károly, Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). S a hatvanas évek elejére mégis magányossá válik.

Az egyes versek keletkezését, a kötetek sorsának történetét kutatva a hiányos életrajzi adatok miatt olykor feltevésekhez, következtetésekhöz kellett folyamodnunk. Életének fordulópontjait azonban most már pontosabban tudjuk rögzíteni. Vándorszínészi életét befejezve (1846. jún. 17.) otthon hosszabban időzik, ősszel néhány hónapon át nevelősködik (l. *Atyámmal*), 1847 tavaszán Alesuthra kerül (l. *A nemzethez I.*), ahonnan 1847. szeptember végén Pestre megy. Október elején ismerkedik meg az ifjú irodalom képviselőivel (l. *A nemzethez II.*), bemutatják Petőfinek: szinte „beérkezett” költő; a PDL 1847. nov. 18-án jelenti: „Vajda János fiatal költőink jobbainak egyike nagy népies költeményt ír.”

1849-es februári debreceni időzés után Aradra kerül (l. *A vörös sipkás*), majd május elején Pestre.

Kényszerkatonáskodását megkezdve 1850. jan. 31-én lépi át a magyar határt (l. *Búcsu*), 1850. nov. 17-e előtt már itthon van (l. *A szerencséhez*).

Hivatalnokoskodása a kataszternél 1855-ben ér véget (l. *Búcsu: Az ítélet szól a . . .*); közben 1853-ban Budán telepszik le, s innen mint központból jár le a vidéki szolgálati helyekre.

A Gina-szerelem 1853-ban kezdődik, a szerelem rajzát l. a Gina fejezetben.

*

A jegyzetek készítése közben a szakirodalomból főként Komlós Aladárnak, a Vajda-filológia megteremtőjének 1954-ben írt széles körű kutatásokon alapuló monográfiájára, Bisztray Gyula nagyértékű, fontos adatokat tartalmazó tanulmányára (It 1956) és Kozocsa Sándor kiadásaira, valamint szíves adatközléseire támaszkodtunk.

ÁTTEKINTÉS KIADÁSUNK I. KÖTETÉNEK VERSANYAGÁRÓL

Kötetünk 162 verse a következő forrásokból gyűlt össze:

Kozocsa az ÖM-ben közöl: 130 verset;

Waldapfel J. a Valóság 1948. évfolyamában 5 verset; (*Július 22-én; Egy abszolutismust pártoló . . .; Bérrangerhoz; Krisztus és korunk; Éljen a köztársaság*).

Bay Ferenc, ItK 1955. l. 2 vers; (*Merengések I—II.*).

Bariska Mihály, It 1961. 2. 1 verset; (*Búcsu*, 1850).
Ferenczy Zoltán (Petőfi Múzeum, 1895) 1 verset; (*Gonosz házasság*).
Bisztray Gyula, It 1956. 1 verset; (*Néprománcféle*).
Komlós, ItK 1954. 15 verset; (*Elvirához; A tavasz jelei; Sztánsz barátimhoz; Két jó barátom; Népdal; Az éruilt költő; Ebéd után; A rab halála; Önkénytes dala; A honárulókhoz III.; Szerelem édene I—VI.; Dalok I—III.; Az erdőben; A toronyban . . .; Gyere hozzám*).
Komlós, monográfia 1954. 7 verset; (*Adjon Isten; Ki bánt; Körül-
tünk vagy tiz ellenség; Se földem, se házam; Az idő; A fecskék; A
vén csavargó*).

A-VERSEK JEGYZETEI

1. Bakonyi legény. M: Életképek, 1844. dec. 18.

A *Bakonyi legény* Vajda első megjelent verse. A költeményt nyilvánvalóan próbálkozások előzték meg, a Jelenkor encyclopédiája szerint: „tizenkét éves korában kezdett verseket írni, s velük iskolai pályadíjakat is nyert” (1858. 185—186. l.; Komlós, 14. l.). A *Szerelmes gyermek* (1854) c. novellája alapján azt is feltételezték, hogy a *Bakonyi legény* előtt, ha nem más, legalább „rejtett szava”, rejtvénye jelent meg. Vajda azt írja: ezelőtt 15 évvel — tehát 1839-ben, hogy valaki órákulumnak tartassék, nem kellett több, csakhogy a neve a *Rajzolatokban* vers alá nyomtatva megjelenjen — habár az a vers csak rejtett szó volt is (ÖM 759. l.). Aztán: *En pedig egy dalt dudolva a Rajzolatokból, haza mentem s először érezve költői ihlettségemet, megírtam az Árulkodókhoz című versemet, melyben átkom mennyköveit szórtam rájuk* (ÖM 761. l.). A két részletet Rubinyi összevonta: „Vajda János azt állítja, hogy első költeménye, amelynek címe volt az Árulkodókhoz, a *Rajzolatokban* jelent meg . . . Magát a verset azonban Kozocsa, aki a *Rajzolatok* minden évfolyamát tüzetesen áttanulmányozta, nem találta meg” (Újabb adatok. 1945. 13. l.). Rubinyi tévesen értelmezte Vajda emlékezéseit. Komlós Aladár a második idézetre hivatkozva mondja: „ekkor jelent meg, ha igaz”, egy verses rejtvény alatt a neve a *Rajzolatokban* (Komlós, 14. l.). A novella elolvasása után kiderül, hogy Vajda a szélsőséges esetet csupán általánosságban, annak jellemzésére hozza fel, hogy *azok boldog idők voltak, mert még akkor a versírás iránti hajlamot jó előjelnek tekintették*, a kor szellemének megfelelően egyenesen megdicsőültek, akiknek neve akármilyen kis semmiség révén a *Rajzolatokban* megjelent (ÖM 759. l.). Őt csak azért tartották órákulumnak, mert *szerelmes volt, verseket írt és bort ivott* (ÖM 758. l.). A csodának tartott nyomtatott betű még nem hirdette nevét, első megjelent műve a *Bakonyi legény*. Versét Frankenburg Adolfhoz, az *Életképek* szerkesztőjéhez juttatta el. A Magyar Hírlap Zempléni Árpád nyomán idézi fel a nevezetes időt: Vajda „Székesfehérvárott, a piaristáknál járt gimnáziumba. Már ekkor kezdett verselgetni, de a verseit nem mutatta senkinek sem. Mikor azonban a fővárosba került, mondhatatlan vágy vonzotta az irodalom felé, verselgetett buzgón, majd egy szép napon a sok vers közül kiválasztotta a *Bakonyi legényt* és az átjavított, megsimított verset elküldötte az *Életképeknek*. A vers karácsony előtt, december 18-án jelent meg” (1894. okt. 26, 299. sz.). Rubinyi szerint Vajda Péter ajánlása egyengette az utat a lapnál. „Az *Életképeknek* Vajda Péter, kinél János gimnazista korában lakott, munkatársa volt. Valószínűleg ő is hozta be első verseit (!) a laphoz” (Rubinyi, 130. l.). Nem elkép-

zelhetetlen, bár Vajda Péter 1843 októberében-Szarvasra költözve adahagyja Pestet, s a távolból körülményesebb lehetett kapcsolatuk fenntartása. ~~Vasárnap~~ Ábrányi Emil magyarázata, aki a szerkesztő jóakarátának tulajdonítja a fiatal költő felkarolását: „Frankenburg Adolf, a legjóakaróbb, legliberálisabb szerkesztő, aki minden igazi tehetséget örömmel karolt fel, avatta föl Vajda Jánost is 1844-ben, abban a poézis-termelő időszakban, ahol a Petőfi reformáló szelleme és fokozódó népszerűsége hatalmasan izgatta a fiatal emberek poétai becsvágyát” (V. J., PN 1894. 349. sz.). A költemény egyébként „egy kifogástalanul megverselt kis helyzetdal, amely rokonszenvvel festi a derék legény bujdosását, aki jobbágyból a törvény kegyetlensége következtében lett betyárrá. Vajda ekkor még nem lázad a jobbágy-rendszer ellen . . .” (Komlós, 20. 1.)

A költemény nem keltett figyelmet: „Vajda János első verse, a Bakonyi legény nem okozott semmi különös feltűnést. Még azt sem lehetne mondani, hogy elhatározó, döntő hatása volt a költő életére” (Zempléni Árpád: V. J. első diadalai. N 1894. nov. 1.). Az érdeklődés középpontjába 1894-ben kerül, amikor a Magyar Hírlap bejelenti, hogy Vajda János „épp a jövő hó (?) 18-án ötven esztendeje — amint egy kollégám kisütötte — ír magyar verseket” (B. S.: V. J. 1894. okt. 25.). Másnap büszkén, bár tévesen, hivatkozik az újság a híradására: „Mai (!) vezércikkünkben mi figyelmeztettük a közönséget erre a nevezetes dátumra . . . hogy a magányos, egyedül álló öreg úrnak első verse ötven évvel ezelőtt jelent meg, csak keveseknek volt fogalma. Zempléni Árpádé, ezé a talentumos fiatal poétáé az érdem, hogy erre a dátumra — általunk — figyelmeztette az irodalmi körököt” (Vajda-jubileum. Magyar Hírlap, 1894. okt. 26.). A figyelmeztetés érdeme Zempléni Árpádé, de a sugallat alighanem Vajdáé. Hogyan bukkanhatott volna a versre Zempléni Vajda útmutatása nélkül? Hiszen nem szerepelt a kötetben, Vajda nem közölte többet, általában a Pesti Divatlapban megjelent verseitől számította költői működését. Ez időből ránk maradt keltezetlen levelében Nagy Miklóst is tájékoztatja a félévszázados évfordulóról: *tudatom, amit talán nem is hallott, hogy f. évi. Dbr. 10-én (!) lesz 50 éve, hogy első — persze ismeretlenül gyarló — versemenyem megjelent* (20. levél; a másolat Kozocsa Sándor birtokában). Az elismerésre, megértésre vágyó költő a nyilvánosság előtt rejtegető színjátékkal leplezi vágyait: „érdekes megemlíteni — írja a Magyar Újság —, hogy a költő amaz első verse létezéséről maga sem tudott. Ő írói pályáját ma is 1846 őszétől számítja, amikor első feltűnést keltő költeménye: A honarúlokhoz a Pesti Divatlapban megjelent. Nagyon meg volt tehát lepve, mikor fölfedezték előtte, hogy írné, ő nyomtatásban előbb jelent meg, mint Jókai” (V. J. ötven éve. 1894. okt. 26.). Így a költemény, ha nem is a megjelenés idején, fontos szerepet játszott a költő életében: hozzásegítette, hogy 1894-ben az annyira óhajtott elismerésben része legyen.

A költeményt többen érintik, részletesebben nem tárgyalják. Zemplényi Árpád szerint, bár „tizenhét éves korában írta, de van olyan jó, mint amelyet ma a harminc évesek írnak” (Élet, 1894. okt. 28.). Ábrányi Emil azt vitatja, hogy „nem a Petőfi utánzás bírta rá, hogy dalokat írjon, hanem a saját erős költői egyénisége, a maga merész dacos érzései, az a kitartó, végzetserfű poétai ösztön, amely minden

akadályt legyőz, mint a földből kitörő forrás” (PN 1894. 349. sz.). Rajtuk kívül említi Kerekes György (O—V 1900. dec. 20); Földessy Gyula (Földessy, 113. l.); Kékly Lajos (Kékly, 17. l.); Váli Németh László (Sorsunk, 1944. aug.); Rákóczi János (It 1958. 350. l.), diceéri Simon István (Közlet, 1960. 371. l.) Rubinyi jellemzőnek találja, hogy Vajda „első nyomtatásban megjelent versszaka nyomorúságról, őszről beszél” (Rubinyi, 25. l.). Bóka hasonlóképpen: „Az új költő verse . . . a hervadás, az őszi mélabú hangjával kezdődött” (Bóka, 16. l.). Sőtér azt emeli ki, hogy a vers „Petőfi módon életképszerű” (Sőtér, 331. l.; Nemzet és haladás. 1963. 252. l.).

1847

2. A hazafiakhoz. M: PDI 1847. jan. 31.

Már az ÖM is közli (230. l.). A cím alatt a mottó: *Szeresd apádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön.* (A negyedik parancsolat, Mózes könyve, Ószövetség.) Az 1844-es *Bakonyi legény* óta ez az első verse, amely nyomtatásban megjelent. A vándorszínészetet odahagyva (1846. jún. 17.) egy darabig otthon, Válon időzött, majd tanítóskodott, ez idő tájt keletkezhetett a költemény. Később az 1847-es verseire (*A hazafiakhoz, Atyámmal, A nemzethez I—II*) visszagondolva így nyilatkozott: *már akkor vagy két versem jött ki. Vahot lapjában, melyekről egy-két műértő igen szép jövőt ígérőleg ítélt . . .* (Lisznay-album. 1863. Szerk.: Németh János). A 13. sort vö. *A honárulókhoz* 9. sorával: *e hon tetszhalott és A virrasztókkal s az Irányesz-mék tetszhalós kifejezésével.*

A 13. sorra a figyelmet Rubinyi hívta fel (Újabb adatok. 1945. 6. l.). Komlós Aladár a kérdőjellel végződő verseknél említi (Komlós, 285. l.). A Sőtér Istvánnál idézett két sor *A nemzethez II*-ből való (Sőtér, 303. l.) Barta János a Petőfi-hatásra mutat rá (It 1958. 352. l.).

3. Atyámmal. M: PDI 1847. ápr. 11.; K 56, 24. l.; K 58, 24. l; KK 68. l.; ÖK I 5. l.

Eredetileg *Én és apám* címmel jelent meg, a tartalomjegyzékben *Ebéd után* címmel szerepel. Az 1856, 1858. és 1881-es kötetben a vers alatt az 1846-os évszám olvasható, alkalmasint a keletkezés, s nem a megjelenés ideje, ha nem tévedésről van szó. A vándorszínészi élettől 1846. jún. 17-én vált meg (ÖM 908. l.), utána huzamosabb ideig tartózkodott otthon. „Mikor a pomás (sic!) erdei levegőn kiheverte a színi pálya tapasztalatait és jól helyre ette-itta magát a jó anyai koszton, apja legalább egy időre végét vetendő fia vadászkirándulásainak, erdei magános mélézásainak, szóval naplopásainak”, elindult állást keresni (Zempléni Árpád, Magyar Szalon, 1895. 707. l.), így került el, feltehetőleg az őszi hónapokban, nevelőnek. A vers élményanyaga valószínűleg a nevelősködése előtti időből származik. A költemény megjelenése idején Vajda még nem igen került el Alcsuthra. Bisztray Gyula Pestre visszatérését 1847 derekára teszi (It 1956. 212. l.), úgy viszont az ismeretes ünneplés, a dobozi nemesek átrándulása (l. *A nemzethez II.*) csak ehhez a költeményhez fűződhetett volna, mivel, aug. 26-ig (*A nemzethez I.*) nem jelent meg más verse. De e fel-

tevést más adatok nem támogatják. Vajda, visszaemlékezése szerint, tavasszal pillantotta meg Alcsuthot: *midőn egy szép tavaszi reggelen, a magyar Lovasping pompás zöld kertéből kiragyogó alcsuthi kastélyt megpillantottam, úgy tetszék, mintha az új Magyarország napja kelne ott előttem* . . . (ÖM 1823. 1.) Bóka a részlet alapján, helytelenül, 1846 tavaszára teszi a gyarmokság kezdetét (Bóka 31. 1.). Komlós Aladár, időpont jelölése nélkül, idézi az első pillanat hatását őrző sorokat (Komalós, 23. 1.). Valószínűleg 1847 tavaszáról lehet szó. Alkalmazot-
tak, gazdasági cselédek felfogadása, hagyományosan, Szt. György napján (ápr. 24.) történt, Vajdát is tavaszkor alkalmazták. A *pompás zöld kert* nemcsak az örökzöld fáknek, hanem a lombfakasztó tavasz-
nak is jele. Nemigen ünnepelehték őt e verse után Alcsuthon, később lett ő ott ismertté.

Atyjáról e versen kívül még az *Otthon* címűben emlékszik meg: mindkettőben szeretettel. Ismeretes későbbi nyilatkozata: *Bűszke, nemes hajlamú, eszes, művelt ember volt atyám . . . Bálványoztam apámat. Azt hittem, s még ma is hiszem, hogy kedvező körülmények között kiváló ember, talán lángelme lett volna belőle . . .* (Zempléni Árpád: V. ifjúkoráról. Magyarország, 1897. jan. 19.). Édesanyjáról: I. a *Meren-
gések I.* jegyzeteit.

A versben megnyilatkozó történelemszemléletet (21. sor) majd 1848 márciusa után ismétli a *Mi újság?, Gonosz házasság, Ki bánít?* c. versekben.

Az említett szőlőhegy a falutól nem messze feküdt, saját szőlőjük és borházuk volt ott (25—25. sor); szüleinek tragikus halála is (1863) a szőlőbe vezető úton történt (BH 1897. jan. 31.).

A költeményt sokan említik. Elsőnek Greguss Ágost, aki sikerült-
nek nevezi, de hozzát teszi: a felejtés édességét „izléstelenség volt a leivás fokáig csigázni” (-ss, PN 1856. szept. 24.). Erdélyi János csupán összefoglalja a vers cselekményszerű elemeit (BSzle 1859.). Kolozsvári Aladár elismerően méltatja: „1846-ban írta e költeményt, midőn sok tekintetben még keserűbb állapotok voltak, mint az ötvenes években. Refraines költemény, felejteni a refrain. Lehet a hazafias bor-dalok közé sorolni; hangulatteljes, kedves humorú, mi különösen az utolsó versszakban nyilvánul. Egyszerű, de érzéssel teljes helyeket találunk benne . . .” (Élet és irodalom, 1884. 39. sz.). Kovács Sándor szerint a vers „tartalma, borus alapszinezete nem egyezik meg a kor szellemé-
vel; az ébredő remények korában reménytelenséget áru el . . . Vajda lelkén még Mohács bánatos emléke borong” (Tőrekvés, 1892. jan. 1.). Ravasz Árpád után (Erdélyi Múzeum, 1896. 188. 1.) a Hazánk Á. jeli írója említi a szép versek között (1897. jún. 18.). Dombi Márk (Kath. Szle. 1900. 388. 1.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.), Bródy Mihály (Bródy, 17. 1.), Pethő István (Pethő, 39. 1.) után Alszeghy Zsolt kiemeli szüleinek „érdekes” ábrázolását (Kisf. Évl. 48., 1913—1914. 294. 1.). Rubinyi „hazafias pesszimizmusas” mutat rá: „a ha-
zának sok dús fia miatt bánkódik” (Rubinyi, 43. és 57. 1.). Bóka a legemberibbnek, legközvetlenebbnek nevezi „otthoni versei között”. „Petőfi szelleme játszik szívárványt” a költemény felett (Bóka, 20—21., 35., 1.). Komlós Aladár a későbbi „harag és erkölcsi felhábo-
rodás erőteljes hangját” hallja ki a versből. „Vajda felháborodása fő-
képp a hazafiatlan és parazita főurak ellen irányul . . .” (Komalós,

32. 1.). Bisztray Gyula az Egy estém otthon ösztönzését, valamint Béranger, Petőfi hatásaként a refrén alkalmazását hangsúlyozza, „... csak fejlődésének ebben az első szakaszában ír refrénes verseket...” (It 1956. 219. 1.). Barta János is azt találja jellemzőnek, hogy „Petőfi bűvöletében” ír (It 1958. 351. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: PDI: *Én és apám* K 56, K 58: *Sirályok XII.*

- 1 PDI: *Hála Istennek*, K 56, K 58: meg volt
- 2 PDI: köztöködének;
- 3 K 56, K 58: persze — azután
- 4 PDI: A szőlőhegyre
- 5 PDI: *Ott azután*, kis K 56, K 58: *Szegény apám* — kis
- 6 PDI: Oly édesen lehet hörpönteni ...
- 7 PDI: után
- 8 PDI: *Oly édesen esik* — felejteni
- 9 PDI: K 56, K 58: bor, — szokás
- 10 K 56, K 58: Előljáróban
- 11 PDI: Megdicséjünk röviden a bort,
- 12 PDI: *S oszt* — isten tudja mért — elnémulunk.
- 13 PDI: egyet, házad K 56, K 58: egyet — házad PDI: bajait,
- 14 PDI: panaszlani ... K 56, K 58: panaszlani —
- 15 PDI: Beszéd közben hörpöntünk
- 16 PDI: *S oly édesen esik* — felejteni!
- 17 PDI: bajait;
- 18 PDI, K 56, K 58: neked;
- 19 PDI: Oh bár hozzád hasonló magyarok
- 20 PDI: Mindannyin hallanák
- 21 K 56, K 58: szólok — és szakállodon. KK: szakállodon
- 22 PDI: drága könnyet látok fényleni ... K 56, K 58: fényleni — KK: fényleni
- 23 PDI: egyet, hörpöntés után, K 56, K 58: egyet — édest húzamos, —
- 24 PDI: *Oly édesen lehet* — felejteni!
- 26 K 56, K 58: Melly PDI: hazában — minden vagyonunk!
- 27 PDI: *E nép szegénységén elkönnyezünk*, K 58, K 58: bajain, —
- 28 PDI: jut saját nyomorunk!
- 30 K 56, K 58: segíteni —
- 31 PDI: *Igyunk egyet, igyunk egy húzamos,*
- 32 PDI: *Oly édes volna ezt* — felejteni! K 56, K 58: lehetne — ezt
- 33 PDI: Oh, hol van most e hon gazdag fia,
- 36 PDI: Neki mindent — sokat a hon adott! K 56, K 58: mindent — mindent
- 37 PDI: most, ha merne, közibénk,
- 38 PDI: kesergeni ...! K 56, K 58: kesergeni —
- 39 PDI: *Igyunk, igyunk*, mert K 56, K 58: *Igyunk apám*, mert szívünk megreped —
- 40 PDI: *El kell nekünk eztet* — felejteni! K 56, K 58: *Mért nem lehet ezt elfelejteni!*
- 41 K 56, K 58: kancsó jer PDI: érsz,
- 44 PDI: szive ...

- 45 PDI: apám s menjünk hazafelé, K 56, K 58: Igyunk apám s
gyerünk hazafelé,
46 PDI: Anyánk szünjék most velünk pörteni . . .
47 PDI: magunk . . .
48 PDI: Mért [s. hiba] édes, o!ly édes nekünk — felejteni!

Németre fordította Kertbeny: Ich und der Vater (1846) címmel
(Album hundert Ungrischer Dichter, 1853, 1854. 267. l.).

4. A nemzethez I. M: PDI 1847. aug. 26.

Vajda nem közölte többet, Zempléni Árpád tette közzé a N-ben, 1894. nov. 1-én (V. J. első diadalai). A költeményt Vajda még Pestre érkezése előtt írta, valószínűleg Alcsuthon; több adat alapján valószínű, hogy Alcsuthot nem hagyta ott ősznél előbb. Zempléni Árpád fent idézett cikkében *A nemzethez II.* c. költemény megjelenését követő hétre teszi a dobozi nemesek Vajda ünneplését (l. *A Nemzethez II.*). De Zemplénitől függetlenül más megfontolás is erősíti a feltételezést. Vajda 1847 tavaszán kezdhette meg gyakornoki működését Alcsuthon (ÖM 1823. l. és *Atyámmal* c. költ.). Később úgy emlékszik vissza, hogy *egy álló éven át* (ÖM 1821., 1823. és 1826. l.) volt szemtanúja az újszerű gazdálkodásnak. Vajda az *egy álló éven át* kifejezést nem mindig használja pontos időmeghatározó fogalomként. *A vörös sipkás* c. versét úgy kezdi: *A régiékből ide hozzám, Kik éve együtt harcolunk*, — holott korántsem egy évről szó: 1848 októberében sorozták be a 24. zászlóaljba (ÖM 1467. és 1468. l.), a költemény pedig június 9-én jelent meg. Hasonló lehet a helyzet Alcsuthot illetően is. Arra nem igen gondolhatunk, hogy három-négy hónap múlva, tehát 1847 derekán hagyta ott a gyakornokságot, inkább az a valószínű, hogy tavasztól őszig, vetéstől betakarításig tartózkodott az uradalomban, így a többször hangoztatott „egy év” realisabb színezetet, sőt némi alapot is kap.

A költeményben használt „nép” szó fogalmi körének körülhatárolása nehéz: alkalomadtán lehet bővebb s szűkebb értelme: a populus Werbóczyanus mellett jelentheti az egész magyar népet (köznemességet, jobbagyságot), a nemzetet. Vajda ez utóbbi értelemben használja (vö. a 26. sort az *Atyámmal* 28. sorával), haragja a nép vezetőit sújtja (vö. a 17. sort a *Nemzethez II.* 6. sorával), de azokat is a „nép” fogalmi körébe vonja.

Zempléni Árpád az újraközléskor „hazafias, keserű” költeménynek, „darabos, nehézkes ódának” nevezte. „E költeménynek hatása leginkább politikai természetében rejlett. Nagyon tetszetett”, mert nemsokára jött a folytatása (N 1894. nov. 1.). Sőtér István arra mutat rá, hogy a költemény „későbbi, sajátos, egyéni hangjának nem egy elemét tartalmazza” (Sőtér, 299. l.). Gáldi László verstani szempontból vizsgálja (It 1956. 155. l.), Barta János a Petőfi-hatást emeli ki (It 1958. 352. l.).

5. A nemzethez II. M: PDI 1847. szept. 30.

Vajda köteteibe nem vette fel, nem közölte többet, de 1869-ben hivatkozott rá: *Mindössze egy pár verset írtam, melyek egyikében (a nemzethez) e két sor fordult elő; „Gazdag vagy, haj! de zsíros koncaid Idegen föld kutyái viszik el” És a keblek oly fogékonyak voltak,*

hogy egy perc alatt a figyelem felém fordult és szinte zavarba jöttem a kitüntetések miatt, melyekkel úton-útfélen találkoztam. Az ifjú irodalom már akkor nagyhírű tagjaival per tu s a közvélemény asztalának tagja lettem (Egy honvéd naplójából. ÖM 1439—1440). Vajda nyomán Endrődi is emlegette a nagyjelentőségű eseményt: „a Nemzethez címzett költeménye, melyet jelen kötetéből kihagyott, egyszerre népszerűvé tette nevét” (Figy. 1872. dec. 15.). A költeményt Zempléni Árpád tette közismertté, aki az eredeti lelőhely megjelölésével közzétette, valamint a Vajdától hallott történetet, az első, még az alsuthi diadal emlékét is elbeszélte: „A vers megjelenését követő héten, víg muzsikaszóval három kocsi dobozi nemes kereste őt fel Alsuthon. Vezetőjük Angyal János, a környék egyik ismeretes kortese és dalosa, leugrott az első kocsirol, kezébe vette a zászlót s három másikkal bejött az udvarba, hogy ők azt a Vajda Jánost keresik, azt a poétát. Angyal János meghökölt, belérekedt a dikció is, mikor egy pirosposztag, gyerekképzű subanc előlépett a kicsődült háziak közül, hogy ő az” . . . „antul jobb”, . . . „Hát most már jöjjön velök a kocsmába és igyák meg az ismerettség áldomását. Kezébe adták a zászlót, úgy kocsiztaták végig az uton, mint egy követet . . . Jánost beszéltették, szavaltatták; vége sem akart lenni a lelkesedésnek. Ez volt a Vajda János első diadala, tizenkilenc éves korában” (V. J. első diadalai. N 1894. nov. 1.). A nevezetes történet, valamint az a kijelentés: „azért jöttek, mert hallották, hogy az a Vajda János, aki a Divatlapba azokat az igaz hazafiaknak kedves verseket írja, itt lakik Alsuthon . . .” (uo.), közismert; a szakirodalomban mindenki hivatkozik rá, de Rubinyin kívül (Rubinyi, 26. l.) senki sem kapcsolja *A nemzethez II.* c. költeményéhez. Csak általánosságban, a PDL 1846—47-i évfolyamaiban megjelent versekhez (Bóka, 34. l.; Komlós, 23. l.) fűzik az ünneplést. Maga Zempléni is a következő évben már csak úgy említi: „Verseket is folyton frogatott; egy-két szép hazafias költeménye meg is jelent az 1846—47-iki PDL-ban. E versek nagy hatást keltettek. A környékből a dobozi nemesek hallván, hogy ezek írója az alsuthi uradalomban szolgál, több kocsival fölkeresték” . . . „Ez a diadal döntött Vajda pályája felől” (Jánoska tapasztal, Magyar Szalon, 1895. 707. l.). Az újabb fogalmazás az időpont megjelölésében már nem olyan határozott, mint az első; kérdés, hogy valóban *A nemzethez II.* c. költemény váltotta-e ki a környékbeli nemesek elismerését. Mivel 1846-ban nem jelent meg Vajdának verse, így csak az 1847. évek jöhetnek számításba: *A hazafiakhoz* (jan. 31.), *az Atyámmal* (ápr. 11.), a következő *A nemzethez I.* (aug. 26.), s aztán *A nemzethez II.* (szept. 30.). A hazafiakhoz eleve kiesik, akkor még nem tartózkodott Vajda Alsuthon; de valószínűleg nem jöhet számításba az *Atyámmal* sem, hiszen Vajda csak tavasszal érkezhett Alsuthra, gyakornoki éveinek megkezdésére (l. *A nemzethez I.*), másrészt a kortes-világ is csak a kora őszi hónapokban, az októberben esedékes országos választások ideje előtt virult fel. Marad *A nemzethez I.* és *II.* Zempléni ugyan 1894-ben határozottan *A nemzethez II.* megjelenéséhez köti Angyal Jánosék átrándulását; de ez az állítás bonyodalmakat okoz. A szept. 30-án, csütörtökön megjelenő vers után legkorábban 3-án, vasárnap mehettek a dobozi nemesek Alsuthra, sőt Zempléni szerint „a vers megjelenését követő héten”, tehát 3-a után. Vajdának

a nyári hónapokban, az öreg Szkalla utasításainak megfelelően, délelőtt, délután az *égrendszer pontosságával* kellett a gazdaság különböző pontjaira ellenőrző útra menni (ÖM 1824—1825. l.); meglehet, az őszi hónapokban gyakrabban tartózkodott az aicsuthi központban, így a doboziak hétköznap is otthon találhatták. De a poétáavató mulatozás után mikor ment Vajda Pestre? Zempléni szerint Vajda még ezután levelezett Vahottal, aki folyton biztatta, buzdította munkára. „Vajda János viszont, különösen ekkor az első dicsőség mámorában sokat panaszkodott Vahotnak, hogy nincs neki kedve a gazdálkodáshoz, szeretne ő vissza menni Pestre, ha valami foglalkozása akadna. Vahot utána is látott és sikerült a fiatal költő számára a Közteleknél tizenöt forint havi fizetéssel állást megszereznie” (N 1894. nov. 1.). Ezt a kijelentést a következő évben megismétli: „Ez a diadal döntött pályája felől. Nem nyugodott addig, míg Vahot Imre állást nem szerzett neki, akkor aztán visszajött Pestre” (Magyar Szalon, 1895. 707. l.). De ez egyáltalán nem egyezik Vajda korábbi visszaemlékezésével; 1869-ben azt írta: *Apai engedelem nélkül, úgyszólván szökve, jövén Pestre, segélyforrásaim kiapadtak s hivatal után kelle látni. Akkorában Vahot Imre volt a kezdők gyámja. Hozzá mentem.* (ÖM 1440). Nem volt Vajdának kész helye, meglehetősen a nagy bizonytalanságnak vágott neki, kezdeti sannyarú állapota a Lisznyai-Alumba íródott cikkéből is látható: üres zsebbel üldögél a kávéházban, kerülve a kellnerek ádáz pillantásait, *örültem, hogy észrevétlen újságot olvashattam* (1863; 241. l.). Ezt az egész levelezés-történetét ilyen formában hitelt nem érdemlőnek kell tartanunk; nyilván annyi igaz az egészből, hogy Vahot a versek közlése után általánosságban támogatását ígérhette. Vajda október folyamán nem igen levelezett Vahottal, ő már akkor fent lehetett Pesten. Október 4-e után beállt az őszi esőzés, s ilyen időben szénásszekeret, már pedig Vajda azon érkezett (ÖM 1826. l.), nem indítanak utnak. A PDI a szüretelőkről okt. 7-én azt mondja, hogy „az eső ugyancsak megkeresztelő boraikat”. A PH okt. 10-én azt írja: „az eső, mely egész múlt éjjel zuhogott, még most sem állt el”. A Budapesti Híradó ugyanaznap (okt. 10) „tartós hideg esőzésről” ír, okt. 12-én (kedden) pedig így: „Az ég csatornáit múlt héten annyira megeredtek, hogy embert is alig lehet látni az utcákon, ha ez még pár napig így tart, úgy a pesti követválasztás igen szomorú lesz” (A választás 18-ára volt kitűzve). S aztán „Ugyanezen folytonos esőzés miatt múlt szombaton a napfogyatkozást fővárosinkban egyetlen ember sem láthatá”. Két nap múlva, 14-én már „a múlt kellemetlen esős napokról” beszél, de a „sok esőt és sárt” még október 15-én is emlegeti. Az időjárás 13-a körül fordulhatott meg; de szénaszállítmányt a 13-át követő napokban csak úgy indíthattak, ha a szénát előzőleg csűrben tárolták, s nem kinn a mezőn boglyában vagy a szérún kazalban; ebben az esetben még száradásra is kellett időt hagyni. Viszont Vajda a választás (okt. 18.) előtti napokban már részt vett a választási küzdelmekben, a politikai célzatú maeczenén is megjelent (ÖM 1434. l.), s még előbb, október 16-án hallgatta István főherceg pesti beszédét (1. *István főherceghez*). Oly szoros az idő, hogy még úgy is nehezen hidalható át, ahogyan Zempléni előadja: „Az nap este, amelyen Pestre érkezett”, megismerkedett Lisznyaiával, „másnap találkoztak a Pilvax kávé-

házban, ahol Lisznai mindenkinek bemutatta. Nagy örömmel fogadták. Még ott az nap per te lett az egész magyar irodalommal" (N 1894. nov. 1.). Zempléni előadása e ponton sem egyezik Vajda emlékezéseivel. A Lisznai-Albumba írt cikkből az olvasható ki, hogy Vajda Pestre érkezése és a Lisznai-ival való találkozása között egy-két nap eltelt. Azért üldögél oly reménytelenül a kávéházban, *kerülve a kellerek ádáz pillantásait, nehogy kérdezzék untalan: Was schaffens? — és elem tegyenek egy pohár kávé.* Örült, hogy észrevétlen újságot olvashatott (241. l.). Lisznai emlékezetes felkészítő, ünneplő szavai után *el lőn feledve minden addigi koplalásom, sanyarúságom, mit a kacér muzsákért szenvedtem* (244. l.). E szavak bizonyára nemcsak színészkedése idejére vonatkoznak — máskor nem volt sanyarú helyzete, — legfeljebb most Pestre érkezése után, mikor üres zsebbel várja jószerencséjét, s Lisznaiéik érkeztek azon töpreng: *Mily boldog volnék én, gondoltam, ha már ilyen dicső gyerekekkel társalkodhatnám; s aztán bekövetkezik a minden szökött diáki, éhes proletári, kezdő verselbi legvakmerőbb várakozást felülmúló, rendkívüli megtiszteltetés* (uo.). Mérlegelve az idézett kijelentéseket a pincérek előli húzódozásáról, a Lisznai-féle toaszt előtti csüggettségéről, az éhezésre tett célzásairól, nem lehet Zempléni időrendjét elfogadni, be kell iktatni néhány, esetleg jó néhány napot a megérkezés és a „beérkezés” közé. Így viszont kizártnak tekinthető Vajda októberi utazása, október közepén 2—3 napra (okt. 13—16 között) annyi eseményt kellene összezsúfolni, melynek lepergetéséhez legalább egy hétre lenne szükség. Vajda Pestre menetele, s nyilván a dobozi nemesek alcuthi kirándulása is, előbb történhetett. Túlmesszire ugyan nem tehetjük ezt az időpontot, hiszen Alcsuthra, hol hosszabb időt töltött, csak 1847 tavaszán érkezett; így nem is kínálkozik más lehetőség, mint *A nemzethez I.* megjelenéséhez (aug. 26.) kapcsolni a doboziak átrándulását. E következtetésnek megvan a valószínűsége. Nehezen képzelhető el, hogy október folyamán, a választási küzdelmek tetőpontján menjenek költőt köszönteni, akkor, amikor a kijelölt személyek megválasztásáért folyt a korteskedés. A királyi rendelet, mely az új országgyűlés megnyitását november 7-re Pozsonyba tűzte ki, szeptember 17-én jelent meg. Az országgyűlésre meghívó k. k. levél alapján a megyék egymás után jelölték meg a „követválasztási határnapokat”. Lázás felajzottságban élt az ország, a PH okt. 7-i híradása szerint „most úton-útfélen a követválasztásról beszélnek”. Angyal Jánosék olyan kiruccanást, mely nélkülözötte a napi aktualitások gózkörét, nem tehettek. A látogatásra még szeptemberben kerülhetett sor, a „készülődés” idején, — a PH már júl. 2-án jelzi: közeledik az országgyűlés — amikor a kortesek még keresve keresték az alkalmat a virtuskodó „honfi” tettekre. S a lehetőség éppen a szomszédban kínálkozott, Doboz ugyanis olyan közel volt Alcsuthoz, hogy *mint mondani szokták, a dobozi ember átnyújtotta a faluágról a pipáját és Alceuthcn tüzet tettek rá* (ÖM 1826. l.). S Vajda az ünneplés szülte elhatározást, a nagy marasztalás ellenére is (ÖM 1826. l.), szeptember második felében, ötödfél húszassal a zsebében, valóra váltotta. Pestre érkezése után a megélhetés előteremtése céljából — mert Vahot nem fizetett (ÖM 1826. l.) — néhány versét a Honderűhöz vitte el, a Honderű nemeokára közölte is (okt. 9: *Elvirához*, okt. 13: *Az örült költő*,

okt. 30: *Népdal*). Liszniaiékkal való találkozása október elején történhetett, amikor már *segélyforrásai* (ÖM 1440. l.) kiapadtak, s amikor már *A nemzethez II.* c. verse is megjelent: e vers két soráért (ÖM 1439. l.) került bizalmas baráti viszonyba az akkori írógárda nevezetességével. A feltételezett időrend szerint tehát az első diadalt Alcsuthon szeptember első felében *A nemzethez I.*, a másodikat pedig Pesten, október elején *A nemzethez II.* megjelenése után nyerte. Alcsuthról Pestre szeptember második felében költözhetett.

A nemzethez II. és Petőfi: *A szájhűsök* c. költeménye között sok a hasonlóság: Petőfi: „Meddig tart ez őrült hangzavar még?“, Vajda: *Meddig tart még ez így?*; Petőfi: „Mit használtak kofanyelvetekkel?“, Vajda: *Nem pletykanyelv szerezte e hazát.* Horváth János az egyezésekre rámutatva így ír: „Hogyan magyarázható ez? Nem tudom” (Petőfi Sándor, 1922. 519. l.). Petőfi ugyanis előbb írta (1847. aug.) költeményét, de később jelentette meg: csak 1848 derekán, Vahot Imre: Országgyűlési Emlék Kiadványában. Bóka László a közvetlen átvételt tagadja: „Közvetlen hatásról szó sem lehet, az egyezések oly feltűnőek, hogy Petőfi társasága nem ölelte volna keblére Vajdát, ha egy kiadatlan vers parafrázisával jelentkezett volna köztük. Ha Vajda ismerte volna Petőfi versét, arról Petőfi tudott volna bizonyosan s ráismert volna a lopott tollakra . . . Petőfi a rokonhangot üdvözölte Vajda versében. A kérdés megoldása éppen az, hogy Vajda nemcsak utána ment Petőfinek, hanem ihlete, mely Petőfi tüzén éledt, olykor elébe futott a már megfogant, de még ki nem mondott gondolatnak. Annyira benne élt Petőfi eszmevilágában, annyira rájárt tolla Petőfi fordulataira, hogy nem volt szüksége mintára az utántáshoz. Nem utánozta Petőfit, megsemmisült előtte, felolvadt benne” (Bóka, 50. l.). Bisztray Gyula okfejtése viszont a következő: Vahot Imre Országgyűlési Emlék c. almanachját 1848 elejére akarta megjelentetni, de — mint a bevezetőben írja — a cenzúra miatt „a kitűzött időre még csak meg sem kezdhetém könyvem nyomtatását”; mivel „a halálra ítélt szabad eszméknek megkegyelmezett a forradalom jótékony szelleme”, így 1848 nyarán megjelenhetett a gyűjtemény. Az anyag az eredeti tervnek megfelelően már 1847 őszén összegyűlhetett, s Vajda, kinek itt jelent meg *A rab halála* c. verse, Vahot révén könnyen hozzáférhetett Petőfi költeményéhez, így olvashatta a kéziratból vagy esetleg Petőfi maga szavalta el baráti körben. „Ehhez vagy ehhez hasonló föltevéshez okvetlenül ragaszkodnunk kell, hiszen Vajda átvételei kétségtelenek.” Az átvétel ténye nem zavarhatta Petőfit, sőt így „közvetlenül tapasztalhatta: hogy elszavalt vagy kéziratban hozzáférhető versei milyen gyűjtő s ösztönző hatással vannak fiatalabb költőtársaira” (It 1956. 217. l.). A már idézett két részlet felfogható véletlen találkozásnak, a közös szólalkinésből merítésnek, ihletük, kifejezésmódjuk hasonlóságának; ám található más összefüggés is: a Petőfi-vers alap gondolata a Vajda versnek is vezéreszméje. Az első versszak refrénje: „tenni kell” s az utolsó versszak fordulata: „halni kell” a Petőfi-tétel — áldozat és tett mutatja a valódi honfit — visszhangja. Bár Vajda költeményében sajátos egyéni felfogás is érvényesül, az átvétel, illetve a hatás vitathatatlan: Vajdának ismerni kellett a Petőfi verset. Ha szeptemberben ment fel Pestre, Vahotnál olvashatta is, ahogy azt Bisztray Gyula feltételezi.

Petőfi és társasága az október eleji találkozásnál *A nemzethez II.* költőjében a reformereket és az idegen kizsákmányolást támadó rokonlelket üdvözölte és fogadta be.

Horváth János arra is felhívja a figyelmet, hogy *A nemzethez II.* 27–28. sora megtalálható Petőfi: „Van-e egy marok föld” (1848) c. versében: „Élni nem tudunk és halni nem merünk” (Petőfi Sándor, 1922. 582. l.).

Említi a verset Devecseri Gábor (Új Idők, 1948. aug. 7.). Komlós Aladár azt emeli ki, hogy Vajda „*A nemzethez* című versében — mint Petőfi *A magyar politikusokhoz* és *Az országgyűléshez* c. verseiben — egyenesen a reformkor sokat szónokló és semmit nem tevő hőseivel száll szembe . . .” (Komlós, 32. l.). Sőtér István azt hangsúlyozza, hogy Vajda későbbi, sajátos, egyéni hangjának nem egy elemét tartalmazza a költemény (Sőtér, 299. l.). Barta János a Petőfi hatást mutató versek közt említi (It 1958. 352. l.).

Itt utalunk rá, hogy Vajda költeményeit szívesen szavalták a szabadságharc előtt. A Lisznyaival való találkozásról írja Vajda: *És végre elszavaltta egyik frázisdús hazafias versem egész utolsó strófáját, melyben hatalmas és kétségtelen korteszvezéri vetéllyel írt sorok is foglaltattak, melyek akkorában nagy hatásúak voltak* (Lisznyai-Album, 1863. 244. l.). Bodolay Géza mutatja ki: Adatok a soproni magyar társaság szabadságharc előtti életéből c. tanulmányában, hogy „a negyvenes években szavalt költők közül ötnél többször fordul elő . . . Vajda neve” (It 1958).

6. Elvirához. M: Honderú, 1847. okt. 9.

Komlós Aladár fedezte fel a lappangó verset (V. J. elfeledett versei. ItK 1954).

Ismeretlen a személy, akihez írta, ismeretlenek a keletkezés körülményei is. Valószínűleg Pesten adta át költeményét a Honderú szerkesztőségének (l. *A nemzethez II.*), kezdetben ugyanis nem tudott helyesen tájékozódni az irodalmi pártok között (Bisztray, It 1956. 213–214. l.), másrészt pénz-szűkében tiszteletdíjat várt a Honderútól. Acsuthi vagy még előbbi az élményanyag; vagy éppen készen állhatott már korábban is. Kovács Pálhoz novemberben így ír: *Jelenleg — mint a Divatlap írja [1847. nov. 18-án] — nagyobb költeményen dolgozom, azonban van több kisebb költeményem készen . . .* (Bay Ferenc: V. J. győri kapcsolatai ItK 1955). A boldog hangok mögött felbukkanó világfájdalmas sóhajok alapján (3. és 6. sor) a *Két jó barátom, Az én szülőföldem, Merengések I—II.* körébe sorolható a költemény. Mivel később (*Merengések I. és az 1848-as Merengés*) a viszontszerelem hiányát panaszolja, e vers mögött tartós kapcsolatot feltételezni nem lehet; futó fellobbanás az egész, melynek hamarosan vége szakadhatott.

A költemény és az 1851-es *Szerelem édene* között több ponton is fedezhető fel összefüggés: az ötödik versszak utolsó két sora visszhangzik a *SzÉ VI.*-ban. A 9–10. sor is megtalálható: *A világ hádd álljon, amint állhat . . .* (*SzÉ III.* 3–4 sor). A költemény fő motívuma: a bánatra következő boldogság előfordul a *SzÉ*-ben: *Nem éltem még, csak ezután élek* (III. 1–2. sor). Feltételezhető, hogy a *SzÉ* írásakor visszanyúlt e költeményhez. Arra is van példa, hogy régebbi költemény-

ből kiszakított részt emelt át új környezetbe, a *Merengés* negyedik versszakából így keletkezett a *Mi vagy te . . .* (Sir. XIV.)

A költeményt egyedül Komlós Aladár tárgyalja: „Vajda lantjának ez időben van még egy húrja, amely később nem szólal meg: a jókedv, a tréfa, sőt a boldogság (*Elvirához*, *Színész barátimhoz*, *A tavasz jelei*”; Komlós, 31. l.). A jókedv és a boldogság hangjai nem tűnnek el később sem, l.: *Néprománcféle*, *Két románc*, *Mátyás tréfája*, *Angyal jár a földön*, *Találkozó elött* stb.

7. Az *őrült költő*. M: Honderú, 1847. okt. 17.

Az elfelejtett költeményt Komlós Aladár közölte (ItK 1954). A fiatalkori ars poetica gyökerei valószínűleg korábbi időkre nyúlnak vissza; nem tudni, a kortárs költészet mely egyéniségei és alkotásai keltették fel indulatát. Realizmus utáni vágya (14–16. sor) korán megnyilatkozott (vö. *Színész barátimhoz*). A költeményt a Honderú szerkesztőségébe (l. *Elvirához*) Pestre érkezése után tiszteletdíj reményében adhatta át (l. *A nemzethez II*). A keserűség e korbeli verseiben sűrűn megszólal: *Elvirához*, *Két jó barátom*, *Az én szülőföldem*, *Merengések I–II.*, *Merengés*: de leginkább rokon az *Ebéd után* panaszával. A költemény Petőfi *Felhők* korszakbeli verseire emlékeztet.

Komlós Aladárón kívül Sőtér István említi: „a későbbi sajátos, egyéni hangjának nem egy elemét tartalmazza . . . Czakó: Leoná-éhoz hasonló embergyűlöletet és világfájdalmat fejez ki; Vajda itt a *Felhők*-korszak Petőfijével is némiképp rokon . . . Az *Ebéd* után keserűsége . . . ezzel rokon” (Sőtér, 299. és 302. l.): Barta János a Petőfi hatást emeli ki (It 1958. 351. l.).

8. *Népdal*. M: Honderú, 1847. okt. 30.

Komlós Aladár hívta fel a figyelmet az elfeledett versre (ItK 1954). A népies hangulatú kis dalt az *Elvirához*, *Az őrült költő* c. költeményekkel együtt a Honderúhoz juttatta el Vajda, valószínűleg Pestre jövelete után (l. *A nemzethez II.*), akkor még nemigen tudta, hogy a Honderú anatómia alá van vetve (l. *Elvirához*).

Barta János a Petőfi-hatást mutató versek közt említi (It 1958. 351. l.).

9. *Színész barátimhoz*. M H: 1847. nov. 9.

Komlós Aladár fedezte fel a győri H-ban meghúzódo verset (ItK 1954). Vajda 1845 április végén csapott fel színésznek (*Töredékek egy vándorszínész naplójából*, ÓM 884. l.), mintegy 14 hónapig tartott a kalandos pályája, 1846. jún. 17-én hagyta ott (ÓM 908. l.). Közben a társulattal bejárta „az Alföldet, a Bácskát, a Kúnáságot, a felső megyéket, Mármarost, Erdélyt” (Magyar Szalon, 1895. jan. 707. l.). A színészi élet felé elsősorban írói célkitűzések vonzották: *Petőfi volt az ideálom; az is színpészen kezdte, én is azon akartam kezdeni a költészetet. A nép nyelvét, szellemét, szokásait akartam megismerni Petőfi szülőföldjén, hogy lássam, mi Petőfiben a való s mi a költészeti változtatás, hogy aztán én is úgy írjam meg, ha csak lehet, a magam érdeim magányát, hogy az Petőfihez is méltó legyen . . .* (Zempléni A.: V. ifjúkoráról, Magyarország, 1897. jan. 19.). Mellékesen kalandvágy is fűtötte: *Ki akartam magamat jól koplalni, tapasztalatokat akartam*

szerezni, országot—világot vágytam látni (uo.). A költemény jóval 1846. jún. 17-e után (1. a 6. sort), de valószínűleg még Pestre érkezése előtt íródott (l. *A nemzethez II.*); az októberi lázas napok (l. *István főherceghez*) nem igen voltak alkalmasak ilyen derűs visszapillantásra.

Komlós Aladár a bolondistókos könnyelmű humort emeli ki, mely fel sem veszi a koplalást. „De mégsem holmi zsengek, próbálkozások, vagy tetszelgő utánérzések ezek. Szenvedélyük heve, nyelvük ereje s technikai biztonságuk csaknem kiforrott költőt mutat, aki gyakran már a saját hangján beszél” — mondja e korabeli verseiről (Komlós, 31. l., l. még 21. l.). Sőtér István azt hangsúlyozza, hogy a plebejusi modor csaknem olyan kihívóan érvényesül, mint az 1845-ös Petőfinél (Sőtér, 302. l.). Bisztray Gyula (It 1956. 219. l.) és Barta János (It 1958. 351. l.) a Petőfi-hatásra mutat rá. Károly Sándor (It 1961. 410. l.) ritmikai szempontból vizsgálja a verset.

10. A tavasz jelei. M: H 1847. nov. 11.; MNV 1875. febr. 28.

Bár kétszer jelent meg a költemény, mégis az elfeledett versek közé tartozott, Komlós Aladár tette közismertté (ItK 1954). Kevés a valószínűsége, hogy 1847 októberében, Pesten írta volna: az élményanyag korábbi időre utal. Az 1846-os tanítóskodás után, alcsuthi gyakornokságá előtt, hova csak 1847 tavaszán érkezett (l. *A nemzethez I.*), a télvégi, koratavaszi időszakot alighanem otthon töltötte (l. a versben: a „falunkon” helyjelölést), ez időből származhat a költemény ötlete, esetleg maga a vers is. Így jóval az 1847 őszi olasz szabadságmozgalom, a Risorgimento előtt keletkezhetett, mit egyébként a költő szóhasználata is — Taljánföld — bizonyít, csak 1875-ben javítja át a kifejezést Itáliára. A verset másik kettővel együtt (*Színész barátimhoz, Két jóbarátom*) Pestre érkezése után, 1847 októberében küldi el a győri Hazánkhoz.

Komlós Aladár talpraesett versnek nevezi, „mely az élet jól megfigyelt jellemző vonásait realizisztikus kis korpéppé szövi s az első két versszakban még értelmetlen tréfálkozást észrevétlenül az idegenben mulató főurak komoly szatírjává növeszti” (Komlós, 31. l.). Bisztray Gyula rámutat, hogy a refrén — Petőfi közvetítésével — Béranger hatása (It 1956. 219. l.). Sőtér István a vers esetleges politikai vonatkozásaira utal: „a megjelenés időpontjának esetleg nem véletlen időszerűtlenségén kívül gondolkodóba ejthet az olasz földről hazaköltöző uraság említése, mint az itthoni tavaszodás egyik előjele. Gondolt-e Vajda a Risorgimento 1847 őszén kibontakozó eseményeire . . .” (Sőtér, 302—303. l.).

Szövegváltozatok:

- 2 H: Kakukkra
- 4 H: már nagyon kopott
- 5 H: Falunkon a zsidó gyerek
- 7 H: — Ez
- 9 H: kikericsot,
- 14 H: pálinkát, — bort
- 15 H: — Ez
- 21 H: Talján földről az uraság

22 H: *Hazájába* költözik:

23 H: — Ez

11. István főherceghez. M: PDL 1847. nov. 11.; Debrecen—Nagyvárad*i Értesítő*, 1847. nov. 22.

Kozoosa Sándor az ÖM-ben már közli, a lelőhelyet pontosan jelöli (233—234. l.). A költemény nem a nádorrá választás alkalmából íródott, nov. 11-én már megjelent, az országgyűlést pedig csak nov. 12-én nyitotta meg a király. A megnyitás után teljesítve a nemzet óhaját, az országos rendek a magyar ajkú Istvánt egy lélekkel nádorrá választották (Debrecen — N. Várad*i Értesítő*, 1847. nov. 22.; e híradással egyidőben közlik Vajda versét). Az 1—2. sor tehát nem a nádorválasztásra vonatkozik, — az különben is Pozsonyban történt — hanem korábbi időkre. Vajda esetleg már Alcsuthon is látta a főherceget, de november közepe táján is nyílt erre alkalm. Ugyanis István főherceget 1847 őszén, körutazásából visszatérve — a Felvidék, az Alföld, Délvidék és Dunántúl nagyobb városait látogatta meg, mint ahogy erről terjedelmes tudósítások olvashatók a PH és Budapesti Híradó szeptemberi és októberi számaiban — október 13-án köszöntötték Pesten, október 16-án pedig Pest megye főispáni székébe is beiktatták. A beiktatáskor a terem megtelt magyar díszruhás megyei rendekkel és hallgatósággal. „A karzat egyik fele hölgyekkel lón megkoszoruzva, — másik felére annyi férfi-hallgatóság nyomult, mennyi beférhetett” (PH 1847. okt. 19.). Hangját, magyar beszédét is hallhatták: „a beiktatott főispán szólalt meg azon férfiasan ható erős hangjával, mely ő föntségének közelebbi diadalteljes körutjából Kárpátoktól Adriáig minden magyar lelkében él” (uo.). Az idézetekből kitéjük, hogy a 10. sor — *Látott, hallott az egész haza* — valóban hatalmas tömegekre vonatkozik: a látogató főherceget mindenütt nagy ünnepélyességgel fogadták, jellemző a kassai tudósító jelentése: „István főherceg érkeztekor, az eszmélő gyermektől az ősz aggastyánig, mindenki örömmre fakadt” (PH 1847. szept. 14.). Vajda október 16-a után nem igen láthatta már a főherceget, ugyanis az a beiktatás után Alcsuthra látogatott, „alcsuthi kirándulásáról mult kedden [tehát 19-én] visszaérkezvén, szerdán délelőtt a budapesti testületek, társulatok, egyletek tisztelgő küldöttségeit méltóztatott elfogadni . . . Csütörtökön elhagyá ő fensége Budapestet s Bécsbe utazott, honnan országgyűlés előtt már nem is fog visszatérni.” (Budapesti Híradó, 1847. okt. 24. vasárnap). A költemény keletkezése tehát a 16-i beiktatási ünnepséggel hozható kapcsolatba. Vagy megírta aznap este, vagy csak a 18-i választás lezajlása után, mert közben éjjel-nappal Kossuth mellett korteskedett. Valószínűbb az első változat, mert a Kossuth megválasztásán érzett öröm és reménykedés egyáltalán nem tükröződik a versen, másrészt egyes utalások közvetlen, aznap benyomásokról árulkodnak (17., 25., 29. és 31. sor). Vahot csak a nádorválasztás előestéjén közölte; esetleg maga Vajda is a várható esemény előhírnökének szánta. Látszólag nem volt kétség a főherceg megválasztása, a PH már 1847 okt. 8-án írja: „Kétségkívül országos nádorunkul választatik . . .” A helyzet azonban nem volt ennyire egyértelmű. Sokan azt hitték, Széchenyi is nádor akar lenni, Kemény Zsigmond Naplója szerint többször mentegetőzött: „hasz-

talánul terjesztik róla, hogy palatinusságra vágyik . . .” (Igaz Szó, 1964. nov. 678. l.). Másrészt István főherceg apját, József nádort, aki 1847. jan. 13-án szállt sírba (Horváth Mihály: 26 év Magyarország történetéből, II. 420. l.), az udvarnál nem szívlelték. Mindig gyanúval nézték, mintha elszakadási eszméket táplálna, s magyar dinasztíát akarna alapítani. Pulszky Ferenc emlékezése szerint „ugy tudtuk, hogy Bécsben másképp gondolkodnak, hogy egy más főherceget szemeltek ki már régen nádornak, kit Magyarország nem ismert, s ki nem ismerte, s nem is szerette a magyart: izgatva vártuk tehát az elhatározást . . .” (Pulszky Ferenc: Életem és korom I. Magyar Századok, 1968. 269—272. l.). Ez a hangulat és feszült várakozás magyarázza, hogy Kossuth oly lelkesen indítványozza István főherceg nádorrá választását, s Vajda pedig oly szenvedéllyel magasztalja, — új korszak teremtetőjét látva a leendő nádorban.

Ismeretes a főherceg nádor 48-as szereplése. Vajda, ettől eltekintve, a Habsburg ház magyar ágát még három évtized múltán is szívesen emlegeti: *Hogy Alcsuth volt az a talaj, melyből az uralkodó Habsburg-ház egy magyar ágat hajtott; — magyar ember, aki ezt ne tudná, olyan nincs...* (VÜ 1881. 18. sz.; ÖM 1821. l.). A 14. és 16. sorban említett „két század” nem egyezik az *Atyámmal*, a *Mi ujság?*, *Gonosz házasság*; *Ki bánt?* c. verseinek történet-szemléletével; ezekben Mohács utáni három századról beszél.

Komlós Aladár részletesen szól a versről: „. . . Elárasztja őt rajongó szeretete szavaival . . . Vajda illúziója azonban akkor általános volt..., Vajda bizalmát és rokonszenvét fokozhatta, . . . hogy Palatinus Pista Alcsuton nőtt fel . . . 47-ben még nem lehetett tisztán látni, hogy István főherceg nem a magyarság barátja . . .” (Komlós, 33. l.; 285. l.). Sőtér István kiemeli, hogy nem aulikus vers ez: „. . . általában, szegény s gazdagnak szembeállítás . . . azoknál bukkanak fel, akik a forradalom idején jakobinus irányban haladnak tovább” (Sőtér, 303. l.). Barta János a Petőfi hatásra mutat rá (It 1958. 352. l.).

Szövegváltozatok:

Bár a Debrecen — Nagyvárad Értesítőben később jelent meg a vers, hiteles szövegnek a PDI közlését fogadjuk el. Az idő rövidege miatt — a két megjelenés között 11 nap telt el — a Debrecen—N. Várad Értesítő szerkesztője (Balla Károly) kéziratot nem igen kérhetett Vajdától, hanem a — közben nádorrá választott — István főherceget dicsőítő verset a PDI alapján közölte, az alkalomnak megfelelően a címet is megváltoztatva. A közlésben több helyütt szövegromlás állapítható meg. A vers aláírása: *Vajda J.*

Cím: DNÉ: István nádorhoz

- 5 DNÉ: válnék.
- 6 DNÉ: Főlelemem
- 7 DNÉ: Isten
- 8 DNÉ: koldusnak is kihalgatást
- 12 DNÉ: sugara
- 14 DNÉ: éjszakája:
- 15 DNÉ: neked
- 31 DNÉ: látván eljött, és

- 32 DNÉ: Reméljük [nincs kiemelés]
38 DNÉ: vedd el!
40 DNÉ: falat kenyérével?!

12. Két jóbarátom. M: H. 1847. nov. 19.

Komlós Aladár találta meg a lappangó verset (ItK 1954). Akkor jelent meg, amikor a költőnek létét úgy-ahogy biztosító állása volt a Gazdasági Egyesületnél (ÖM 1440. l.). 1847-ben a panasz éppoly otthonos költészetében, mint az életvidám hang. *Az én szülőföldem, Merengések I—II*, ez és az 1848-as *Merengés* kilátástalan életének, magányosságának gyötrelmeit őrzik, így valószínűleg korábbi ihletésűek; esetleg készen hozhatta őket magával Pestre. E költeményt másik kettővel együtt (*Színész barátimhoz, A tavasz jelei*) nem sokkal Pestre érkezése után, október második felében küldte a győri Hazánknak.

Sőtér István a nyomort is hetykén említő humort s a plebejusi modort hangsúlyozza (Sőtér, 302. l.). Barta János Petőfi hatását említi (It 1958, 351. l.). Károly Sándor a verselést vizsgálja (It 1961. 407. l.).

13. Az én szülőföldem. M: PDI 1847. nov. 25; Élet, 1894. okt. 28.

Az Élet 1894-ben jelezte: „Vajda János ifjúkori költeménye”. Az Élet is, az ÖM (235. l.) is jelölte az első megjelenési helyet. Vajda váli gyermekkorát idézi, a vidéket szülőföldjének nevezi, holott Pesten született, az Ötpacsirta utcában (ma: Puskin utca). Szülei a születése után nem sokkal Válra költöztek (VÚ 1897. jan. 24.), de nem a faluban, hanem Váltól kb. 3 km-nyire a kies Vadászvölgy erdőszakában laktak. A ház előtt és mögött kert, mellette az egyik oldalról szántóföldek, a másik oldalon az erdő, nem messze a háztól pedig kis patak. *Valóságos Kánaán, paradicsom, Eldorádó volt az a hely* (ÖM 1746. l.). E gyermekkori tájat, sőt a vadon erdő kellős közepét tartja igazi nevelőjének. Zempléni Árpád szerint „Azok a magas szálfák tanították őt egyenességre és hajthatatlanságra: törni és nem hajolni...” (N 1894. nov. 1.). Gyermekkora tájékaról a költő így nyilatkozott: *az erdőben boldog az ember, hol nincs önzés, irigység, csel-szövény . . . hol rangkülönbség nem mérgezi meg a szerelmet és barátságot* (*Az elítéltek éjjele*. 1850. ÖM 934. l.). *Im én szelid magányban nevelkedém, s nem férhetek meg a vad emberek között, kik engem vadnak fős-tének* (*Hábor*, 1851. ÖM 947. l.); 1. még az *Othton és a Gyermekkorom tájéka* c. verseit. Legtöbbször menekvés számára az erdő magánya. Itt is frivol jelenlégről, ferde, álnok emberekről, gyűlöletes jelenéről beszél, — így nem szólhatott, miután bekerült a pesti írói-baráti társaságba; a vers valószínűleg előbb keletkezett. Vagy vándorszínészkedése idején vagy legkésőbb Alcsuthon. Verseinek egy részében, valószínűleg a korai ihletésűekben (*Elvirához, Két jó barátom, Merengések I—II, Merengés*) állandóan utal szenvedéseire, magányosságára. — Rokon-panaszra bukkanunk az *Ebéd után* címűben is: a szíve szerinti dal ott sem tetszik az embereknek. — A régebbi keletkezési verset elkészítve vagy félkész-állapotban vihette magával Pestre, hisz lehetetlen, hogy — ilyen értelemben — üres zsebbel vágott volna neki a jövőnek.

A 44—45. sorok esetleg Vajda Péterre vonatkoznak, akinél 1842—43-ban lakott, mindaddig, míg 1843 októberében Vajda Péter Szarvasra nem költözött. Vajda Péter valószínűleg rokona volt (Komlós, 14—15. l.).

Érinti a költeményt Rubinyi Újabb adatok. 1945. 11. és 13. l.), Komlós Aladár (11. l.) és Bisztray Gyula (It 1956. 208. l.). Bóka László Vajda szülőföldjét ember nélküli paradicsomnak nevezi (Bóka, 21. l.). Sőtér István a 45—55. sorokra vonatkozóan mondja, hogy valószínűleg a Dalhon szerzőjéről (Vajda Péterről) van szó (Sőtér, 301. l.).

Szövegváltozatok:

A cím alatt az Élet-ben: „Vajda János ifjúkori költeménye (Vahot: Pesti Divatlap, 1847 november 25-én 48-ik szám).”

- 3 PDI: *ollykor — ollykor*
- 7 PDI: *sorsnak*
- 8 PDI: *születtem, nevelkedtem . . .*
- 10 PDI: *köszönni érte;*
- 12 É: *mérte? . . .!*
- 14 PDI: *ollykor*
- 19 PDI: *ugy,*
- 20 PDI: *A szél akárhonnan kezde fujni . . .*
- 21 PDI: *fölingerült szélvészsek*
- 23 PDI: *olly*
- 25 PDI: *hajolt, és*
- 28 PDI: *sohase*
- 38 PDI: *szomorú*
- 40 PDI: *Sárgarigó vig*
- 44 PDI: *illy*
- 47 PDI: *ollykor*
- 51 PDI: *olly gyönyörűen*
- 52 PDI: *szomszédbokorban!*
- 57 PDI: *gyönyörű*
- 58 PDI: *tanított*
- 59 PDI: *hej hogy*
- 60 PDI: *illy*
- 67 PDI: *S ugy énekelj, hogy mi táncolhassunk.*
- 71 PDI: *örökre,*
- 75 PDI: *éreményim,*
- 76 PDI: *Mellyek*
- 87 PDI: *viszhangozza,*
- 88 PDI: *Megkérdik, ki*

14. Merengések I.

A költemény kéziratban maradt ránk, Kovács Pál hagyatékában találta Bay Ferenc (V. J. győri kapcsolatai, Itk 1955. 107—110. l.). Vajda Pestre érkezése után néhány verset eljuttatott a győri Hazánk főszerkesztőjéhez, Kovács Pálhoz (l. *Színész barátimhoz*), a válasz után újból írt s verseket is mellékelte: *Itt küldök még néhányat, még ez évben közölhetőket . . .* (uo.). A levél keltezetlen ugyan, de az írás ideje az egyik részlet alapján megállapítható: *Jelenleg — mint a Divatlap írja — nagyobb költeményen dolgozom, azonban van több kisebb*

költeményem készen . . . A PDL 1847. nov. 18-i számában találjuk a jelzett híradást: „Vajda János fiatal költőink jobbainak egyike nagy népies költeményt ír” (Irodalmi újdonságok rovat). A PDL következő száma nov. 25-én jelent meg, így Vajda nov. 18—25 között írhatott Győrbe. Kovács Pálnak módjában állott volna a három verset az év folyamán közölni, de nem tette, nem tudni, mi okból; a *Merengések I—II-t* valószínűleg a *Merengések I.* színvonala, — *A honárulókhoz III-t* pedig a cenzor akadékoskodása miatt. Az előbbire lehet következtetni Vajda 1848. jan. 22-én keltezett leveléből, amelyben visszatér a küldemény ügyére: *Verseim irányában következő mondanivalóim vannak; az ott fenn levők közlése után többnyire humoristicus költeményeket fogok küldeni . . . én igyekezni fogok sőt bátran ígérem, hogy azok lapjában elsótragnak lesznek, ennélfogva a Merengések I-ő számát — melyhen kevés igazítani való lesz még ne tessék közölni . . .* (Itk 1955). De ígérete ellenére nem igen javíthatta át, vagy ha meg is igazította, nem küldte el, így a kapcsolat megszakadt közöttük. Kovács Pál a verseket irományai között megőrizte.

A versben édesanyját és kisöccsét említi. Édesanyjáról ismeretes későbbi nyilatkozata: „. . . Én felnőttebb koromban, apám iránti szeretetem miatt, valósággal szégyeltem, hogy ilyen anyám van . . .” (Zempléni Á.: V. ifjúkoráról, Magyarország, 1897. jan. 19.). Az idézet nyomán keletkezett felfoggással (Rubinyi, 5., Bóka, 18—19., Komlós, 13. l.) szemben Bisztray Gyula — e vers és *A váratlan orvos* (1859) c. novella alapján — azt mondja, hogy „kissé tartózkodóbban kezeljük az anyával szemben természetellenes ellenszenvet hirdető hagyományt” (It 1956. 218. l.). Figyelembe veendő még néhány idevágó részlet: *Severina mellette állott s fejét simogatá. — Édesanyja és gyermekkkora jutott eszébe! (Severina, 1851. ÖM 729. l.). Eszembe hozta édesanyámat, kit én véghetetlen szeretek még most is, nemcsak akkor, s miután azon hitem volt, hogy egy fiú sem szereti anyját annyira mint én — nem bírtam rá magamat, hogy igent mondjak (A szerelmes gyermek, 1854. ÖM 765. l.).* Az önéletrajzi elemekkel átszőtt két novellája mellett az *Othlon* (1853) c. versében csupaszív két öregként említi szüleit. A Petőfi-hatást leszámítva is, a részletek együttvéve azt sejtetik, hogy az édesanyja iránti szeretet gyermekkorában is, később is élt benne, legfeljebb kamaszkorban (*felnőttebb koromban*) átmeneti elhidegülés következett be. — A versben említett kisöccse neve nem ismeretes. Kilencen voltak testvérek: „kilenc gyerek közül négy meghalt, mi öten itt jártunk iskolába” (Vajda Róza nyilatkozata: A váli erdőben. Az Újság, 1914. ápr. 12.). Az öt gyerek még 1863-ban élt, szüleik fejfáján nevük szerepel: János, Mihály, Anna, Róza, Gizella (Váli Németh László: V. J. ismeretlen sírverse a váli temetőben. Napkelet, 1926. 288. l.). A 41. sorból kikövetkeztethetően (*De a sors tőlem elvitt téged is*) korábban elhunyt testvéréről lehet szó.

Bisztray Gyula a már említetteken kívül arra mutat rá, hogy Vajda félreismerhetetlenül követi Petőfi: István öcsémhez (1844. jún.) és Szülőimhez (1844. aug.) c. költeményeit (It 1956. 218. l.). Barta János szintén a Petőfi-hatást emeli ki (It 1958. 351. l.).

15. Merengések II. Kéziratban maradt ránk (I. *Merengések I.*). Kovács Pál nem közölte, valószínűleg a *Merengések I.* színvonala

miatt. *Az én szülőföldem* (megjelent: 1847. nov. 25.) tőzsomszédságában keletkezhetett, vele több ponton érintkezik: a hatodik versszaknak megfelel ott a 15. sor (*ferde, álnok emberek*): a 33–34. sornak a 32–34. sor (a vadonban kis kunyhó) és az utolsó két sornak a 30. (*gyűlöletes képe jelenemnek*).

Bisztray Gyula a versben Vajda Péter-hatásra mutat rá a 21–22., 33–36., 57–64. sorok alapján. Már itt is „nyomára akadhatunk Vajda Péter természetimádatának, amely később teljesen egyéni felfogással és hangszereléssel nyilatkozik meg V. J. lírájában. Itt még, ebben az érdekes kísérletében, Vajda Péter szabadságrajongó tündérrálmával együtt annak panteista képzeit is naív hűséggel kölcsönzi át a húszéves ifjú . . .” (It 1956. 215–216. l.). Barta János a Petőfi-hatást mutató versek közt említi (It 1958. 351. l.).

1848

16. Ebéd után. M: H 1848. jan. 18.

Komlós Aladár fedezte fel a lappangó költeményt (ItK 1954). Vajda Pestre érkezése után néhány verset küldött a győri Hazánk szerkesztőjének, Kovács Pálnak, november 20-a után újabb költeményt indít útnak (l. *Merengések I.*), talán ezek között szerepelt az *Ebéd után* is. A versben megszólaló két panasz közül az egyik az éhezés. Kényszerű börtben vándorszínész-korában és közvetlen Pestre érkezése után, míg állást nem kapott, lehetett része. Viszont a másik panasz alapján, hogy a magasztos eszméket a versben nem kedvelik — ehhez l. *Az én szülőföldem* 65–72. sorait — feltételezhető, hogy e költemény az első pesti hónapok terméke. Ugyanis, ha pénzért akarta elhelyezni a verseit, s nem ingyen, mint a PDI-nál, akkor a humorosabb, köznapibb tárgyú költeményei voltak a kelendőbbek. A Honderfű az *Elvirához*, *Az örült költő* és *Népdal* című verseit, a Hazánk: *Színész barátimhoz*, *A tavasz jelei* és *Két jó barátom* címűeket közölte eddig. Talán ezért is ígerte a jól fizető győri Hazánkknak 1848 jan. 22-én: *az ott fenn levők közlése után többnyire humoristicus költeményeket fogok küldeni . . . Prózaí humoristicumot is küldenék . . .* (Bay F.: ItK 1955).

Komlós Aladár (31. l.) és Barta János (It 1958. 351. l.) a Petőfi hatásra mutat rá, Sőtér István azt állapítja meg, hogy az *Ebéd után* keserűsége *Az örült költő* lelkiállapotával rokon (Sőtér, 302. l.).

17. A honárulókhoz I. M: Életképek, 1848. márc. 19; VH 26. l.; A forradalom költészete. 1868. 254. l.; Arany furulya. 1868. 288. l.; ÖK I. 3. l.

A cím alatt, mint a vers valamennyi közlésekor — kivéve a VH kötetet — *Aki nem az, ne vegye magára* mottó található. Az 1881-es ÖK-ben az 1846-os évszám, a VH-ban pedig az *Életképek, 1847* jelzés valószínűleg a keletkezés idejére utal. 1846–47-ben írhatta *A honárulókhoz III*-at s talán *A honárulókhoz II*-t is. A költő időpont-megjelölésének megvan a valószínűsége: az utolsó két versszak keserűsége s felvillanó reménykedése híven jelzi a forradalom előtti egy-két évnek a hangulatát. A hangnemből kikövetkeztethetően *A hon-*

árulókhoz III. született előbb: itt, *A honárulókhoz I*-ben a szenvedély, a forradalmi indulat fokozottabb megnyilvánulása látható. A talán 1846-os keletkezésű vers csak 1848 márciusában jelent meg; Zempléni cikke ugyan 1846-os megjelenésről ír: „Igy írta egyéb versek között, melyek elvesztek, a Honárulókhoz című versét, melyet azután a Pesti Divatlapnak be is küldött. A Pesti Divatlapot Vahot Imre és Petőfi szerkesztették. A vers nagyon megtetszett nekik s Vahot rögtön kiadta. Együttal nagyon hízog levelet írt Alcsuthra a fiatal költőnek, melyben elhalmozza őt dicséretekkel, csak dolgozzék minél többet és felajánlja neki a tiszteletpéldányt. Ez a költemény egyszerre nagy körben tette ismeretessé a fiatal költőt...”, s ezután közli a teljes verset (*Mikor nyugosznak...*) azzal, hogy 1846 novemberében a PDI-ban megjelent (N 1894. nov. 1.). Zempléni Vajda visszaemlékezése nyomán jelölte az időpontot, illetve csak a hónapot; — a lapban nem nézett utána, hiszen a PDI 1846-os évfolyamában e vers nem található. Nyilvánvalóan valamelyik későbbi variáns szövegét másolta le. Adatai a továbbiakban is pontatlanok: „A honárulók nagy sikert aratott. Mindamellettt egészen a következő év (1847) augusztusáig nem jelent meg aztán Vajdától vers a Divatlapban”, — holott 1846 novemberé és 1847 augusztusa között jelent meg a PDI-ban *A hazafiakhoz* (1847. jan. 31) és az *Atyámmal* (1847. ápr. 11.) c. vers. Inkább úgy történhetett, hogy a beküldött vers „néhány műértő” előtt, akik a szerkesztőségben elolvashatták, nagy sikert aratott, de meg nem jelenhetett, csak 1848. március 15-e után. *A honárulók II.* előbb került a közönség elé (1848. jan. 23.), miért kapta mégis ez az I. sorszámot? Valószínűleg azt akarta Vajda kifejezésre juttatni *A honárulókhoz II.* megjelenésekor, hogy nem ez az első ilyen irányú verse; a cenzúrai akadályok miatt kénytelen a II. sorszámúval kezdeni a megjelentetést. Mikor aztán szabad lett a sajtó, utólag közölte az I. számút, júniusban pedig a harmadikat, de azt már sorszámozás nélkül.

A költeménynek semmilyen kapcsolata nem lehet *A szerelmes gyermek* (1854) c. novellában említett *Árulkodókhoz* c. verssel: *Én pedig egy dal tudolva a Rajzolatokból haza mentem s először érezve költői ihlettségemet, megírtam az Árulkodókhoz című versemet, melyben átkom mennyköveit szórtam rájok* (ÖM 761. l.). A novella az 1839-es évre utal, gyermek volt még akkor, valószínűleg iskolai esemény ihlette az első vers írására.

A verset először Zilahy Károly említi: „Nem örömet hozunk föl apróságokat, mikor egy egész költői egyéniség mértékéről van szó; ámbár volnának helyek, mint a Honárulókban (idézi a 11—12 sort) — hol heve a költőt értelmetlen dagályra ragadja” (Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). Bodnár Zsigmond is megrója a költeményt: „Mily vad szenvedély, féktelen harag, mennyköves, villámos düh, mely szép képeket halmoz egymás mellé s egy-két sejtelmes gondolattal lep meg; de magas hangja, a szakításig feszített hurja elidegeníti a modern embert” (Magyar Szemle, 1881. május). Kovács Sándor a Törekvésben azt írja: „E költeménynek alaphangja hű tükre azon korszaknak, melynek a lelkesítő Kossuth és a forradalomért rajongó Petőfi volt a bálvány. . . Az ifjú költő szenvedélyes forradalmi költeményeiben már föllelhetjük a későbbi philosophus eszmecsírait. . .”

(1892. jan. 1.). Érinti Dombi Márk (Kath. Szele. 1900. 388. l.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.) és Rubinyi Mózes (Rubinyi, 57. l.). Rencz János (Rencz, 16. l.); Bródy Mihály a költő szenvedélyességére utal: „Elemében van. Harsog, dörög, sujt” (Bródy, 17. l.). Komlós Aladár rámutat, hogy Vajda előtt félre nem érthetően a forradalom reménye csillan föl, s abban részt kér magának is (Komlós 32. l.). Bisztray Gyula a vers körül támadt félreértéseket tisztázza (It 1956. 208. l.). Sőtér István Komlóshoz hasonlóan Vajda világos forradalmi igényét hangsúlyozza (Sőtér, 299. és 304. l.). Barta János azt emeli ki, hogy Vajdát a Petőfi-féle közösségi óda (A külföld magyarjaihoz, A Honderűhöz, A gyűldei ifjakhoz stb.) befolyásolta (It 1958. 352. l.).

Szövegváltozatok:

Az Arany furulya c. kötet szerzőként Vachott Sándor nevét írja a költemény címe alá.

Cím: ÖK: A honárulókhoz

- 2 FK, AF: sirok
- 3 FK, AF: örök álmait
- 4 VH, FK, AF: vétkei?
- 5 FK, AF: Oh! az igaz
- 6 VH: lakolnia; FK, AF: lakolnia!
- 7-8 sort a FK, AF nem közli
- 7 ÉK: *Hálátlan, szemtelen vétkek miatt*
VH: *Példátlan szemtelen vétkek miatt*
- 8 ÉK, VH: Strjában
- 10 ÉK: ily
- 11 VH: *Mennykő és ég! — hová is gondolék*
- 12 VH, FK, AF: megvásároltatott!
- 13 FK, AF: *Vagy a nap és*
- 15 ÉK, FK, AF: *csináljon? Hisz VH: csináljon! Hisz*
- 16 VH, FK: *önteni! AF: önteni?*
- 17 ÉK, VH, FK, AF: *gaz mellett*
- 21 VH, FK: *borúban*
- 22 VH, FK, AF: *mellé nem ÉK: szökell, VH: lövell?*
- 23 ÉK, VH, FK, AF: *éj árnyéktalan*
- 24 ÉK, FK, AF: *alaku VH: Egyalaku VH, FK, AF: el?*
- 25 VH: *Nem nem! Ne higyjük. Van FK, AF: Nem, nem! ne*
- 26 ÉK, FK, AF: *virág; VH: virág*
- 27 ÉK, VH, FK, AF: *Tengerfenéken*
- 29 FK, AF: *földön emberek*
- 30 ÉK, FK, AF: *termenek,*
- 31 FK, AF: *Mert*
- 32 ÉK, VH, FK, AF: *árulót VH, FK, AF: meg!*
- 33 ÉK: *fölöttünk meglehet,*
- 35 FK: *egy [kiemelve]*
- 36 FK: *egy [kiemelve] VH: virág: az*
- 37 VH: *Remény! — oh*
- 38 VH: *ejthetek.*
- 39 ÉK, VH, FK, AF: *nyár,*
- 40 VH, FK, AF: *legyek!*

18. A honárulókhoz II. M: PDI 1848. jan. 23.; A forradalom költészeté. 1868. 256. l.; Arany furulya. 1868. 290. l.

A PDI-ban a cím alatt, a két gyűjteményben az összefoglaló címek alatt *Aki nem az, ne vegye magára* mottó olvasható. A költeményt már az ŐM is (229. l.) közli. Összefügg *A honárulókhoz III*-mal és *A honárulókhoz I*-gyel. *A honárulókhoz III*. 31. sora (*De megromlott honáruló nyelvektől . . .*) itt is megtalálható a 27. sorban. *A honárulókhoz I*-gyel a zord, fenyegető hang köti össze. Keletkezése *A hazafiakhoz* c. költemény utáni időkre tehető: ott még könnyörgött, itt már átkoz; erre a különbségre utal az 5–6. sor. A haldokló anya képe ott is (2. versszak), itt is (9–12. sor) előfordul. Nem lehet tudni, Acsuthon vagy már Pesten írta-e. Az 5–6. sorból nemcsak azt lehet kikövetkeztetni, hogy közel áll *A hazafiakhoz* c. vershez, hanem azt is, hogy egy fejlődési fokozat választja el attól. Mikor következett be ez a változás? Zempléni szerint Vajdát Acsuthon már ez a hang jellemezte: „A gazdasági gyakornokoknak . . . úgy látszik akkor is volt idejük a versírásra . . . Vajda is ráért, írta verseit csendesen, magában. Különösen a haza reménytelen állapota aggasztotta, melyet már Pesten átértett, megismert. Fiatal, ideális szíve haragra gyuladt minden ellen és mindenki ellen, amikben hitt és csalódnia kellett . . .” (Zempléni Á.: V. J. első diadalai, N 1894. nov. 1.). — A cenzori szigor jelen esetben elnéző volt: *A honárulókhoz* három darabja közül csak ez jelenhetett meg a forradalom előtt. A 9. sorhoz l. *A hazafiakhoz* c. költeményt.

Rubinyi említi először a verset, éppen a 9. sort emeli ki (Újabb adatok. 1945. 6. l.). Komlós Aladár egyrészt arra mutat rá, hogy az indulat dörgő hangján fenyegeti Vajda az elidegenedett főurakat, másrészt felsorolja a Vajda költészetében található, a 9. sorhoz hasonló sötét képeket (Komlós, 34., 288–290. l.), Bisztray Gyula azt a kérdést tisztázza, hogy miért hagyta ki Vajda az effajta verseit a későbbi gyűjteményekből (It 1956, 220. l.). Sötér István későbbre teszi a vers keletkezését: „Vajda feltehetően . . . az olasz forradalmak hatására támadt itt a szabadság futó vadjainak Szívetlen üldöző véreibe ellen — s ezzel a visszhanggal sem marad Petőfi Olaszországba mögött” (Sötér, 299. és 304. l.). Gáldi László verstani szempontból tárgyalja (It 1956. 154. l.). Barta János a Petőfi-hatást mutató versek közé sorolja (It 1958. 352. l.).

Szövegváltozatok:

A PDI s nem a két antológia szövegét fogadtuk el hitelesnek. Áldor Imre A forradalom költészeté és az Arany furulya c. gyűjtemények utó-, illetve előszavában — majdnem szó szerint egyezően — írja: „mily sok kutatás és utánjárásba került rejtekeiből előcsalnom azon lapokat és folyóiratokat, melyeket, mint a 48/49-ki fényes időszak megannyi forrásait és emlékeit betemetni, szétrombolni haszталn igyekvék az abszolutizmus” (A forradalom költészeté, 340. l.). Az idézett rész alapján feltehető, hogy az antológia összeállítása — bár a szerkesztő az élő költőktől engedélyt kért és kapott a versek újra-közlésére — az újságok, folyóiratok szövege alapján történt. A szerzőknek nem igen nyílt lehetőségük a kötet, illetve a vers szövegének felülvizsgálására.

Az Arany furulya c. kötet a cím után szerzőként Vachott Sándor nevét tünteti fel.

- 1 FK, AF: siron
- 2 FK, AF: Ti koporsónak
- 4 FK, AF: Szivtelen AF: Svivtelen [sajtóhiba]
- 7 FK, AF: fel
- 12 FK, AF: Sirjában
- 14 FK, AF: Utolsó
- 15 FK, AF: kevés
- 17 FK, AF: oly
- 18 AF: kint
- 19 FK, AF: elbir és ész kitalál —
- 20 FK, AF: ily ítélet lesz fölöttetek . . .
- 21 FK, AF: pokol,
- 22 FK, AF: szív
- 23 AF: Mely
- 24 FK, AF: kinlódni szüntelen! . . .
- 25 FK, AF: bűnhődésnek oly
- 32 FK, AF: oly AF: leszen! . . .
- 40 FK, AF: — S a

19. A Honárulókhoz III. M: Radicallap, 1848. jún. 15.

Az elfeledett verset Komlós Aladár fedezte fel (ItK 1954), a számozása körüli félreértést Bisztray Gyula tisztázta (It 1956. 208. l.). A vershez a megjelentetés alkalmával Vajda jegyzetet fűzött, melyet a költeménynél idéztünk. Eszerint a költemény 1846 körül keletkezett, valószínűleg azután, amint a színészetet odahagyva hazatért. Ez időből való *A hazafiakhoz* és az *Atyámmal* c. költemény is. A verssel, melyet *A hon ellenségeihez* címmel is emleget, a PDI-nál próbálkozott, hasztalanul, mert a censor nem engedélyezte a megjelenést. Így fordult aztán a győri Hazánkhoz. A szerkesztő Kovács Pál visszaemlékezéseiben írja is: „A pesti fiatalabb költők gyakran küldték el a Hazánkba olyan műveiket, melyeket a pesti censor nem bocsátott ki, s nekem azokat többnyire sikerült átcsúsztatnom. Azért szerették a pestiek a Hazánkat” (Bay F.: V. J. győri kapcsolatai. ItK 1955). Vajda több más verssel együtt 1847 novemberében (I. *Merengések I.*) elküldi e verset is: *Itt küldök néhányat, még ez évben közölhetőket azon megjegyzéssel, hogy Hon ellenségeihez című versemet a Divaltlapból már kétszer kitörölte a censor, azért kérem K. t. Szerk. Urat, először is ezzel méltóztatassék szerencsét próbálni.* Mivel Kovács Pál 1847 végéig nem jelentette meg, Vajda 1848. jan. 22-én még egyszer visszatér a versre: *Hallva azonban miképp a győri censor a mieinkhez képest sokkal engedékenyebb, igen óhajtanám, ha Honárulókhoz címzett költeményem lapjában kiadhatnék (uo.).* De ez esetben a győri censor sem bizonyult engedékenynek, így a költemény csak a szabad sajtó kivívása után láthatott napvilágot.

A vers utalásai nem világosak; annyi bizonyos csupán, hogy nemcsak a jelen honárulói ellen mennydörög, hanem ostorozza az elmúlt századok hazaárulóit is (3—4. versszak). A 31. sor megtalálható *A honárulókhoz II.* 27. sorában: *Egy nyelv megrontott egy nagy nemzetet.*

A 17. sor „földingató erő” kifejezése ismétlődik a *Tömlőctartó lehetett* c. vers 22. sorában: *földet ingató villámok*.

A verset Bisztray Gyulán kívül Sötér István említi: „A forradalom ellenségeit ostromozza Vajda ebben a műben is; a költemény pátosza azonban nem ér fel a másik két szöveg lendületével, feszültségével” (Sötér, 299. és 304. l.). Barta János a Petőfi hatást emeli ki (It 1958. 352. l.).

20. Mi ujság? M: PDI 1848. ápr. 8.

A pontos megjelenési hely megjelölésével már az ÖM is (239. l.) közli. A vers a boldog márciusi napok terméke; valószínűleg a vész-tjósló márc. 27-i napok előtt keletkezett. Márc. 27-től ugyanis, amikor az udvar vonakodásának első híre megérkezett, tiltakozó, forradalmi hangulatú gyűléseket tartottak Pesten, mindaddig, míg márc. 31-én éjjel Eötvös József meg nem hozta a miniszteriumot megerősítő királyi leiratot (Fekete Sándor: A márciusi fiatalok. 1950. 50—53. l.). A lázas napok izgalma nem tükröződik a versen, de azt a csüggettséget sem árasztja, amely április elején a márciusi fiatalság kényszerű visszavonulását kísérte. Petőfi naplójában így írt: „Most hát oszoljunk szét, ifjú barátim, kik a két heti nyilvános életben oly bátran és csüggedetlenül működtek, amint csak óhajtottam, isten veletek, a forradalomnak vége van . . . de nem, a forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt . . . a visszontlátásig!” (Petőfi Összes művei. Franklin, 1321. l.). Az utolsó két versszak allegorikus, rejtett utalása a várható összeütközésről már a márciusi napokban szóbeszéd tárgya lehetett a fiatalság körében: Vasvári közlése szerint a márciusi ifjúság már „akkor készült minden lehetséges esetre” (Életképek, 1848. jún. 4.), azaz a belső és külső erők ellenállására, s az ez esetben követendő magatartásra. Vajda háromszáz éves rabságról beszél (vö: az *Atyámmal, Gonosz házasság, Ki bánt?* c. versek történelemszemléletével), Vasvári hasonlóan: „Az óra ütött 300 éves hallgatás után, s ez lón a bécsi kabinet haláltusája” (Életképek, 1848. jún. 4.). A 22—23. sor utalása valószínűleg a Rákóczi szabadságharagra vonatkozik.

Fazekas László a verset érintve a Petőfi hatást emeli ki (Fazekas 11. l.). Gáldi László szerint „ez a trochaikus forma még magában hordozza az Ode an die Freude transcendens boldogságélményét is” (It 1956. 157. l.).

21. Gonosz házasság. (Szavaltatott az Ápril 9-iki népgyűlésen)

A verset Ferenczi Zoltán közölte: Petőfi-Múzeum, VIII. évf. 1895. márc.—jún.-i számában; Petőfinek „Rossz házasság” c. állítólagos költeményéről címen. Bevezetőként írja: „Erről az első hír a Hon-ban olvasható (1879. 104. sz.) s utána az akkori lapok mindenike közölte . . . E szerint Lantossy . . . beszélte, hogy Petőfinek 1848. márc. első (?) napjaiban Rossz házasság címmel Lantossy (Leyzer) könyvkereskedő kiadásában 4,000 példányban egy költeménye jelent meg . . .” Ferenczi Zoltán kétségsbe vonja az adat hitelét, többek között azért, mert „mi csakugyan ismerünk egy ily című s tartalmában egészen azonos költeményt 1848. ápr. első napjaiból; de azt nem Petőfi, hanem Vajda János írta, melynek bibliographiai címe a következő: *Gonosz*

házaság (Szavaltatott az April 9-iki népgyűlésen)”. Következik a költemény 3 lapon, Vajda János aláírással. „A 3-ik lap alján: (Ára 6 kr. váltó); 4-dik lapon az impressum: Nyomatott Beimel Józsefnél. 8° 2 sztl. levél”.

1848. ápr. 9-én csakugyan volt Pesten egy népgyűlés. A PH ápr. 11-én azt írja: „Tegnap ismét nagy népgyűlés volt a múzeum terén. A több ezerre menő tömeg előtt, az állványon két lengyel is megjelent nemzeti öltözetben. Német nyelven hívta föl szerencsétlen honfiai iránt a magyarok részvétét. Az olasz szabadság érdekében is lelkesítő szövegek hallatszottak”. Egyik főtárgy volt „a rendre ügyelő választmány proclamatiójának” kihirdetése, mely szerint a veres szalagosok és tollasok ne üldöztessenek, a veres színben senki ne lássa a forradalom jelvényét. Másnap, ápr. 12-én újból visszatér a PH a népgyűlés ismertetésére: „A tegnapi számunkban röviden említett ápril 9-diki népgyűlésnek a színeket illető proclamation kívül egyéb tárgyai is voltak . . . Perczel Móric fölhívá a népgyűlés figyelmét az oroszok cárjának” „fenyegető proclamációjára”. „Még egy tárgy indítványoztatott a népgyűlésben, hogy t. i. szólíttassék föl a minisztérium, hogy Frankfurtba a német nemzet szövetségi gyűlésére Magyarország részéről is küldessenek követek . . . Végre . . . a népgyűlés előtt . . . bemutatták magokat Nyiregyházváros közönségének küldöttei . . .” A részletes beszámoló nem említi Vajda versét. A Március tizenötödike pedig csak „a rendre ügyelő választmány proclamatióját” közli (1848. ápr. 11.). Vajda verse beleillett a népgyűlés hangulatába: az utolsó előtti versszakban a szomszéd Cseh-, Lengyel- s a szép Olaszország összefogását szorgalmazza; már előbb is a vitéz lengyelt, elmés olaszt emlegeti (39. sor). Valószínűleg a tömeg hangulatát fejezte ki Ausztria szerepének megítélésében is. Vajda nem tekintette a kapcsolatot felbontottnak (l. az utolsó sort), ennyiben megegyezett a hivatalos állásponttal is, de alighanem a hangnem miatt a PH nem tartotta ildomosnak a vers megemlítését. Már csak azért sem, mert az uralkodó ápr. 7-én hagyta jóvá a jobbágyfelszabadításról szóló törvénycikket és nevezte ki a Batthyány-kormányt. A kormány még ekkor Pozsonyban tartózkodott, Pestre ápr. 14-én tette át székhelyét.

Ferencki nem közli a szöveg fényképmásolatát, csupán annyit jegyez meg, hogy a versről „felvilágosításokat kapni annál könnyebb lesz, mert szerzője még él”. Vajda nem nyilatkozott; a kritika elfogadta a Ferenczi által közzétett verset. A kéziratot, illetve a Ferenczi birtokában lévő kézirat sorsát nem ismerjük.

Komlós Aladár részletesen ismerteti a verset, kiemeli, hogy Vajda még hisz Ausztria és Magyarország kapcsolatának jövőjében (Komlós, 26, 33–34. l.). Sőtér István azt hangsúlyozza, hogy Vajda óvatosan fogalmazza meg az Ausztria ellen vívandó harc gondolatát, rámutat a vers színvonaltalanságára, a népiesség helytelen értelmezésére (Sőtér, 305. és 360. l.). Barta János szerint is a vers Sárosihoz áll közel (It 1958. 351–352. l.).

22. Kell é hivatal? M:PDl 1848. máj. 13.

A költeményt már az ÖM is közli (240. l.). A hivatalba-lépés gondolatát utasítja el Vajda. Kérdéses, hogy 1847-es hivatalát a márciusi napok után megtartotta-e, hiszen az gátolta volna tevékenységét

(ÖM 1445., 1451. és 1458. l.). Az ötödik versszak megerősíti feltevé-
sünket: valószínűleg megvált állásától.

A költeményben nem egyszerűen megélhetést biztosító hivatalról
van szó (Kömlös, 34. l.). A vers előzményéhez tartozik, hogy a márc.
31-i királyi leirat után a márciusi ifjúságnak vissza kellett vonulni
(Fekete Sándor: A márciusi fiatalok. 1950. 56. l.), s az új helyzetben
Vasvári Pál cikke szerint az ifjúság egyik része „büröba ment . . .
A másik rész visszatért előbbi életfoglalkozásához . . . A harmadik
rész a hadi nemzetőrök közé állott . . . Az ifjúság negyedik része szét-
oszlott az egész hazában . . .” (Életképek, 1848. jún. 4.). Oly nagy volt
az állami hivatalokba az özönlés, hogy pl. a pénzügyminisztériumba
1350 folyamodvány érkezett (A magyar nemzet története. 1898. X.
kötet, 70. l.). A baloldaliak korántsem törekedtek hivatalokba;
Petőfi pl. azt írja naplójában: „. . . a zsebem jóformán üres, de mégsem
olyan üres, hogy bárminemű hivatalt föl vállalljak, ha tukmálják is
rám, annál kevésbé, hogy folyamodjam érte, mint jóakaróim ter-
jesztgetik . . . ha valaha azt halljátok, hogy én hivatalba léptem
(egyetlen egyet, az országgyűlési követséget kivéve), . . . akkor már
az utolsó ponton leszek, azon, hogy családomat az éhhaláltól megment-
sem” (Petőfi Összes művei. Franklin, 1326. l.). Vajda hasonlóképpen
gondolkodott: a kormány oldalán aranybilincse nem akarta veretni
magát, s így az áprilisi hivatal-osztásból (Fekete Sándor: i. m. 86. l.)
nem kért részt. Ez idő tájt keletkezett a költemény. Az utolsó sor
„köztársaság” szava már a március 30-i tüntetésen elhangzott: „És
mi Magyarországon először volt komolyan kimondva: Éljen a res-
publika!” (Fekete Sándor: i. m. 51. l.), így Vajda a republikánus ten-
denciák megnyilvánulásával elég korán találkozott.

A vers jelentőségére Kemény István figyelt fel (Az igazi Vajda Já-
nos. Új Idők, 1949. febr. 5.). Kömlös Aladár a Petőfi-hatásra (Levél
Arany Jánoshoz), valamint arra mutat rá, hogy „előgedetlen lehetett
a Batthyány-kormány megalkuvó langyosságával” (Kömlös, 30. és
34. l.). Sőtér István azt emeli ki, hogy „Petőfit követően (A királyok-
hoz) — a köztársaság gondolatát, ha tréfásan is, de megpendíti”
(Sőtér, 305. l.). Gáldi László (It 1956. 153. l.) és Barta János (It
1958. 351. l.) említi még a verset.

23. Adjon isten. M:Nép Barátja, 1848. jún. 11.; A forradalom köl-
tészete. 1868. 259. l.; Arany furulya. 1868. 293. l.

Jó ideig csak Áldor Imre Arany furulya c. 1848—49-es antológiája
alapján volt ismeretes, ott Pfitzner György találta meg (Kömlös,
340. l.). Az első megjelenést Bisztray Gyula fedezte fel (It 1956. 209. l.).
Keletkezése nem a boldog márciusi napokra, hanem későbbi időpontra
teendő. A *muszka had* emlegetése április közepe táján kezdődött.
A PH 1848. ápr. 11-én közli I. Miklós cár kiáltványát, mely szerint
a „pusztító s sodró ár a velünk szövetségben levő császári ausztriai
s királyi porosz tartományokat is elérte”, Oroszországot is fenyegeti,
„Készen vagyunk elleneinkkel, bárhol mutatkozzanak, találkozni!”.
A Március tizenötödike ápr. 12-től foglalkozik a cári fenyegetésekkel.
Vajda hangneméből kikövetkeztethetően (55—56., 73—76. sorok)
a vers akkor keletkezhetett, amikor a fenyegető hírek után az első
megdöbbenésen túlvoltak.

A kepe részes aratáskor az aratót megillető részt (általában minden tizedik keresztet), itt magát a gabonakeresztet jelenti, melynek hűvösébe szoktak húzódni ebéd idején az aratók. A költő *Ez új esztendőben* c. cikkében (NŐ 1858. jan. 3.) idézi verse első négy sorát: *Bezárom soraimat egy versemmel, melyet épen tíz évvel ezelőtt írtam, disznótórokban talán még megjárja most is.* Az idézet a harmadik sortól eltekintve — *Verje meg azt, ki a jóknak* — hű, ott a változtatást a helyzethez alkalmazkodás kétszeresen indokolta.

Komlós Aladár azt emeli ki, hogy a költő „megelégedetten dicséri a szókimondás felvirradt szabadságát és az egyenlőséget”, „hitte, amin Petőfi csak kacagott volna, hogy Gazdag most már a szegény is, Mert egyenlő és szabad” (Komlós, 34. és 38. l.). Sőtér István a népiesség helytelen értelmezésére mutat rá, mely „a néphez szólást, az agitativ célzatot a költői igény feladásának megengedéseként tekintti” (Sőtér, 299—300., 304., 305. l.). Barta János is a „szájbarágó népiességet” rója meg (It 1958. 351—352. l.).

Hiteles szövegnek az eredeti megjelenést tekintjük (I. *A honárulókhoz II.*)

Szövegváltozatok:

- 9 AF: csudáljuk
- 11 FK, AF: Hogyha
- 12 FK, AF: Oly
- 13 FK, AF: magyar
- 15 FK, AF: magának
- 16 AF: sem-
- 27 FK, AF: Igazmondásért milyen
- 30 FK, AF: istória,
- 32 FK, AF: Szivem is meghasadna.
- 35 FK, AF: is,
- 38 AF: velejét;
- 39 FK: igazság
- 42 FK, AF: alatt
- 43 FK, AF: mely
- 44 FK, AF: maradt,
- 45 FK, AF: rabolt s
- 48 FK: meg AF: meg!
- 50 FK, AF: életünk
- 63 FK, AF: emlékezik,
- 66 FK, AF: javáért,
- 67 FK, AF: hazája,
- 75 AF: sírva
- 79 FK, AF: földön,
- 81 FK, AF: idő
- 82 FK, AF: beülünk,
- 83 FK, AF: tekintünk,
- 88 FK, AF: Magyarország!
- 90 FK, AF: valaha,
- 91 AF: betelt
- 96 AF: hazafiakat!

24. Ki bánt? M: Nép Barátja, 1848. jún. 18.; A forradalom költésze. 1868. 263. l.; Arany furulya. 1868. 296. l.; A Riadó, 1868. 104. l.

A vers eredeti lelőhelyét Bisztray Gyula találta meg (It 1966. 209. l.). A valószínűleg június elején keletkezett költemény a készülő ellenforradalmat fenyegeti meg. Vasvári már a kormány Pestre jövelelkekor felhívta a figyelmet, hogy „nekünk mindenre készen kell lenni”, mert a Kamarilla „végig akarja játszani ördögi szerepét egész az utolsó jelenetig...” (Fekete Sándor: A márciusi fiatalok. 83. l.). Június elején már rengeteg jel mutatta a pillanatnyilag ugyan még nem súlyos, de mind veszélyesebbé váló mozgolódást. Kossuth a minisztertanács ápr. 12-i ülésén lépett fel először Jellasich ellen; Jellasich május 8-án június 5-re önhatalmulag egybehívta a horvát tartománygyűlést, hogy az kimondja Horvátországnak Magyarországtól való különválását (Spira, 197—198. l.). Itthon az ellenforradalom bujtogatására június 1-én a Vérmezőn a Ceccopieri-gyalogezred olasz legénysége megtagadta az eskü letételeát a magyar alkotmányra (Vasvári Pál válogatott írásai. 1956. 293. l.). Megromlott a viszony a szlovák nemzeti mozgalom vezetőivel (Stur, Hurban, Hodzsa), a kormány ellenük elfogatási parancsot ad ki (máj. 12, május 22. és jún. 1.). A május 13-i karlócai szerb kongresszus után súlyosbodott a helyzet a Délvidéken is, június 6-án kirobban a szerb felkelés. A fenyegető jelenségek láttán Vajda, mint a márciusi fiatalok, a nemzeti összefogás politikáját tartja a legfontosabbnak. A forradalom előtti verseivel ellentétben (*Atyámmal, A honárulókhoz I—III, A hazafiakhoz, A nemzethez I—II*) most nem a felsőbb társadalmi rétegeket teszi felelőssé, hanem a lefolyt három évszázadot — isteni büntetésnek tekinti. Talán azzal a messzebbre tekintő céllal, hogy a várható harc előtt a nemzeti összefogást elősegítse. Ugyanez a szemlélet érvényesül a *Gonosz házasság* és *Adjon Isten* c. verseiben.

Komlós Aladár a függetlenség gondolatát emeli ki (35. l.). Sőtér István igen alacsony színvonalúnak tartja, „inkább Sárosihoz, mint Petőfihez áll közel” (Sőtér 299, 304—305. l.). Barta János is a szájbarágó népiességét rója meg (It 1958. 362. l.).

A Nép Barátja szövegét vettük hitelesnek (l. *A honárulókhoz II.*).

Szövegváltozatok:

- 2 FK, AF, R: — Jaj
- 3 FK, AF, R: ti néktek,
- 4 FK, AF, R: Ujabb
- 5 FK, AF: Tudjátok meg, hogy
- 6 FK, AF, R: Büntetőnk
- 9 FK, AF: volt ez, R: körülbelől
- 19 R: Hej sokat
- 24 FK, AF: Veregette sorsunkat.
- 26 FK, AF, R: uristen FK, AF: odafen: R: oda fen!
- 27 FK, AF, R: egyetérteni
- 28 FK, AF, R: nemzetem?
- 29 R: a sorhoz nincs jegyzet
- 31 FK, AF: Mikkel oly
- 32 AF, R: magyar nép FK, AF, R: vétkeik.
- 33 FK, AF, R: Feláll

- 35 AF: Megmegrázogatja R: Meg-megrántogatja FK, AF: olykor
 36 FK, AF, R: Zsibbadt izmos
 38 FK, AF, R: „Veleték
 39 FK, AF, R: hajduim igen —
 42 FK, AF, R: volt:
 43 FK, R: fényétől
 45 FK, AF: tanítva —
 46 FK, AF, R: megtámadott,
 47 FK: istenére, AF: istenére.
 49 R: ember.
 50 FK, AF, R: ölt, kiált
 51 FK, AF, R: ellensége,
 53 FK, AF, R: bánt, hazám?
 54 FK, AF, R: háborgat.
 56 FK, AF, R: mig benne tart!

25. Önkénytes dala. M: Radicallap, 1848. jún. 29.

Komlós Aladár fedezte fel (ItK 1954) az elfeledett verset. A nemzetőrség felállítására a közbátorsági bizottmány még márc. 16-án felhívást adott ki, de ez az intézkedés csak a forradalom felfegyverzését szolgálta. Az ország védelmére szolgáló fegyveres erők létesítését a kormány csak akkor határozta el, amikor háromszor egymás után (ápr. 12., ápr. 20., ápr. 24.) hiába követelte a külföldön állomásozó magyar csapatok hazahozatalát. Ápr. 26-án a minisztertanács elhatározta a császári hadseregtől független, tízezer főből álló, formailag a nemzetőrség kötelékébe tartozó 10 gyalogzászlóalj felállítását. A határozat életbe léptetése, a toborzás ténylegesen csak máj. 16-án kezdődött meg, Lederer budai vérengzése (máj. 10) után. A zászlóalj megszervezése júliusra fejeződött be (Spira, 135., 177. és 178. l.). E „rendes nemzetőrsereg” tagjai a valóságban tehát nem nemzetőrök, hanem háromévi állandó szolgálatra felcsapott sorkatonák voltak. *E had eleinte — mint Vajda írja — önkénytesnek nevezé magát, s a honvéd elnevezés később lett általánossá, midőn már egy egész nemzeti hadsereg állítása lőn elhatározva Kossuth nagyszerű s emlékezetes szónoklata folytán* (ÖM 1450. l.), azaz júl. 11-e után. Vajda verse a toborzás idején, a harcok megkezdése után keletkezett (l. 3—4. sort). Június 6-án robbant ki a Délvidéken a szerb felkelés, így a felállított zászlóaljok rögtön az alvidékre, a harcok színhelyére küldettek (ÖM 1450. l.). A 6. sor arra a lelkesedésre céloz, amely a toborzás megkezdése után mutatkozott a magyar, német és szlovák ajkú fiatalság körében. A falvakban, sok helyütt, nehezen ment a toborzás (Spira, 177. l.).

Komlós Aladár a harcra toborzást (34. l.), Barta János az Aranyhatást (Nemzetórdal, Egy életünk . . .) emeli ki (It 1958. 352. l.). Verstani szempontból említi Gáldi László (It 1956. 160. l.).

26. A rab halála. M: Országgyűlési emlék. 1848; A forradalom költészete. 1868. 257. l.; Arany furulya. 1868. 291. l.

A verset Komlós Aladár fedezte fel (ItK 1954). Az Országgyűlési emlék zárójeles alcíme: Politikai, történeti és szépirodalmi almanach. Szerkeszti és kiadja: Vahot Imre. Az almanachról az első hír 1847.

nov. 11-én olvasható a PDI-ban: „Az Országgyűlési Almanachot . . . e lap szerkesztője a jövő év elején, folytatólag ismét kiadni szándékozik . . . legjelesebb íróink közül számosan fognak dolgozni.” De „a cenzurái akadályok miatt — mint az 1848. júl. 1-i keltezésű Előszóban írja Vahot — a kitűzött időre (év elejére) még csak meg sem kezdhetém könyvem nyomtatását”. 1848-ban a „halálra ítélt szabad eszméknek megkegyelmezett a forradalom jótékony szelleme”, így július folyamán megjelenhetett a régebben tervezett kiadvány. Vajda a verset 1847 novemberében vagy decemberében adhatta át Vahotnak. Kossuth Lajos, majd István főherceg megválasztása (*Reméljünk még egyszer és utószor!*) reményt öntött Vajdába, így meglehet, hogy e még borulató vers csirája a Pestre jövetele előtti időkből származik.

Komlós Aladáron kívül Bisztray Gyula foglalkozott a verssel, tisztázva a megjelenés körülményeit (It 1956. 208. l.), s rámutatva a Beranger (Petőfi közvetítésével) hatásra (It 1956. 219. l.). Sőtér István azt hangsúlyozza, hogy a vers „ugyanazt a lelkiállapotot szövegezte meg, melynek nagyobb arányú, forradalmibb kifejezését Petőfi Apostola nyújtja. Petőfi eszméinek, céljainak nagy részét osztja majd” (Sőtér, 302. l.). Barta János az almanach-líra és a helyzetdaltípus nyomát sejtí benne (It 1958. 350. l.).

Hiteles szöveg: Országgyűlési Emlék.

Szövegváltozatok:

- 8 FK, AF: a míg meghalok!
- 12 FK, AF: nekem
- 13 FK, AF: ember,
- 14 FK, AF: napok.
- 15 FK, AF: — Zsarnokok! —
- 16 FK, AF: a míg meghalok!
- 19 FK, AF: lettem s
- 20 FK, AF: Összezuztam lelkem erejét!
- 24 FK, AF: a míg meghalok!
- 25 FK, AF: legelső
- 26 FK, AF: hozzám, jószívü halál,
- 30 FK, AF: barát.
- 31 FK, AF: — Zsarnokok! —
- 32 FK, AF: az, ki szabadságot ad!

27. *Se földem se házam.* M: Radicallap, 1848. júl. 9.; Arany furulya. 1868. 305. l.; A Riadó, 1868. 107. l.

Léczfalvi B(odor) László: A Riadó (Költemények az 1848—49-ki magyar szabadságharc idejéből) c. gyűjteménye (Kolozsvár 1868) tette közzismertté, Rubinyi Mózes 1948-ban ennek alapján közli (Magyar költők negyvennyolcban). Első megjelenési helyét Bisztray Gyula kutatta fel (It 1956. 209. l.). Bisztray rámutat, hogy a vers címe, az 1. és 8. sora az eredeti közléskor hibásan jelent meg: „A címben és a kezdő sorban egy ékezet fölcserélődött: a kézirat házam szavából tévesen házám lett. Csakis ilyen rekonstrukcióval állhat meg a vers, mert hiszen a költő, illetőleg a költeményben megszólaltatott szegény honvéd éppen azt hangsúlyozza, hogy a honért harcol . . . nincs se földje, se háza, de annál drágább honja, hazája.” A 8. sorban

pedig „lesz ember” kifejezés helyett, minthogy azt a ritmus is megkívánja „lesz az ember” módosítás a helyes. (It 1956. 209—210. l.) Mi már e javított szöveget közöljük.

Előző toborzóverséhez képest (*Önkényes dala*. jún. 29) annyi a változás, hogy itt a szegény népre, a nincstelenekekre, a zsellérekre akar hatni. A falvakban több helyütt nehezen ment a nemzetőrség felállítására már a tavaszi hónapokban is, Batthyány ápr. 21-én elrendelte, hogy a „nemzeti őrseregbeli összeírást azon helyeken, hol ellene ellenszenv nyilvánul”, most egyelőre életbe ne léptessék, s csak oly helyeken eszközöljék, „hol bátorságosan lehet a népet felfegyverezni” (Spira, 146., 606. l.). Május 16-a után, a császári hadseregtől független, de formailag a nemzetőrség kötelékeibe tartozó 10 zászlóalj felállítására idején (l. *Önkényes dala*) falun hasonló ellenszenv nyilvánult meg. Június 21-én pl. a pusztaszentlászlóiak (Zala m.) megtagadták a nemzetőri szolgálatot, „csak úgy állnak fel őrseregbe... ha fele határ nekik méretik” (Spira, 145., 177., 606. l.). A zsellérek panaszainak orvoslására a kormányzat még nem gondolt. A radikális képviselők konferenciája csak júl. 6—12. között határozza el, hogy törvényjavaslatot készít a szőlődézsma eltörléséről és a majorsági jobbágyság felszabadításáról. Táncsics is csak júl. 9-től kezdve követeli a Munkások Újságában a hazaárulók földjeinek felosztását (Spira, 212—213. l.). Ilyen körülmények között a népre hatni kívánó költők csak a hazaszeretetre hivatkozhattak, ígérni nem ígérhettek semmit: de még így is bíztak szavuk sikerében. A gazdagok részvétlensége, amire a vers utal, közismert volt, pl. a május 24-én meghirdetett államkölesönt alig jegyezték. „A gazdagok, a nagy urak becsukták előtte palotáik kapuit és szíveiket és füleiket” (Idézi Spira, 196. l.). Jónéhány hazaáruló is akadt közöttük (l. Táncsics követelését). A 4—5. sor a sírra vonatkozik, nem holmi jutalomra, Kossuth csak dec. 22-én ígért 10 hold földet azoknak a népfölkelőknek, akik a harcban megrokkannak (Spira, 393. l.).

Komlós Aladár „az úri osztály önzésének s a nép önzetlen patriotizmusának Petőfire emlékeztető megfogalmazását” tartja a versre jellemzőnek (Komlós, 31, 37. l.). Bisztray Gyula rámutat, hogy „ezt az alapeszmét Petőfi már évekkel azelőtt kimondta Batthyány és Károlyi grófnék című versében” (1844); aztán Vajda költeményének megjelenése után felújítja e gondolatait. A vén zászlótartó (1848. okt.) és Tiszteljétek a közkatonákat (1848. okt—nov.) c. verseiben (It 1956. 219. l.). Barta János az Arany-hatásra (Nemzetőrdal, Egy életünk...) utal (It 1958. 352. l.).

Hitelesnek a Radicalap szövegét vettük.

Szövegváltozatok:

Cím: AF, R: *Se födelem, se házam* (A Riadó: 1848. júl. 9-i dátumot is közli)

- 1 AF, R: födelem, se
- 4 AF, R: jutalmam;
- 5 AF, R: nékem!
- 6 AF, R: nevettek, ti
- 8 AF, R: lesz az ember,
- 9 AF, R: mer.

- 10 AF, R: hasznatok.
- 12 AF, R: harcol, a kinek
- 13 AF, R: ezüstötök, aranytok,
- 14 AF, R: eldobjátok,
- 15 AF, R: hazátok.
- 17 AF, R: kincs;
- 19 AF, R: Hiszitek-e,
- 20 AF, R: Sírján kívül szebb hazára!?! . . .

28. Néprománcféle. M: Charivári (Dongó) 1848. júl. 15.

Bisztray Gyula fedezte fel a lappangó költeményt (It 1956. 209. 1.). Vajda 1847—48-ban többször szólaltatta meg lantja húrjain a vidámság, tréfa hangjait, pl.: *Elvirához, Színész barátimhoz, A tavasz jelei, Gonosz házasság, Egy abszolutizmust pártoló politikus kitérése* c. versekben. E költeményt Lauka Gusztáv, a vidám cimbora lapja számára írta (Vö: az 1855-ös *Laukádiával, a Két románcsal*).

Bisztray Gyula Heine és Petőfi hatásra mutat rá: „Heine hatása jórészt azokban a humoros költeményeiben feltűnő, hol az érzelmes alaphangú előadás hirtelen kiábrándító fordulatot vesz, s meghökentető, groteszk csattanóval végződik . . . Vajda János efféle mintákat Petőfinek nemcsak korai, hanem 1847. évi termésében is könnyen talált. Hatásuk alatt effélet csinálni maga is próbálgatott. Ilyenfajta kísérlete a Néprománcféle” (It 1956. 218. 1.).

29. Julius 22-én. M: Népelem, 1848. aug. 4.

Az elfelejtett verset Waldapfel József tette közzé (Valóság, 1948. márc.). 1848. július 22-én az olasz segély ügyében szavazott a képviselőház. A minisztertanács ülésein már a trónbeszéd elhangzása óta (júl. 5.) folyt a vita, Batthyány ugyanis még jún. 10-én megígérte, hogy az elsőként kiállítandó 40 ezer újoncot az udvar rendelkezésére fogja bocsátani az olasz szabadságharc és a szabadságharcot fegyveresen segítő Károly Albert szárd király ellen folytatott háború támogatására. A trónbeszédre adandó válaszfeliratban a kérdést nem lehetett megkerülni. Kossuth az újoncozás és az olasz segély ügyét szétválasztva, először — júl. 11-én — a 200 000 honvéd és az ahhoz szükséges pénz megszavazását terjesztette elő. Az emlékezetes ülésen Vajda is ott szorongott *Petőfi, Vasvári s több ily népvézéri egyéniség közt a képviselőház baloldalán* (ÖM 1450. 1.). Az olasz segély megadására vonatkozó indítványt — rendkívüli érdeklődés közepette (l. Március tizenötödike, Népelem, Pesti Hírlap, sőt a Charivári cikkeit) — július 20-án kezdte tárgyalni a képviselőház. Az ellenzár szónokai (Perzel Mór, Teleki László, Irinyi József, Halász Boldizsár, Nyári Pál) a javaslatot, mivel „más nemzet eltiprására” készül segélyt adni, hevesen elleneztek, de júl. 22-én az országgyűlés 233 szavazattal 36 ellenében elfogadta a Kossuth által előterjesztett válaszfelirati szöveget. A baloldal, illetve a márciusi ifjúság, köztük Vajda is, az elv megsértése miatt háborodott fel, — a határozat valójában nem jelentette a segély tényleges megadását, mert az „oly békés egyezség megkötésének eszközlésére” nyújtott segédkezet, hogy „egyrészt a trón méltóságának, másrészt az olasz nemzet alkotmányos szabadságának s méltányos kívánatainak egyaránt megfeleljen” (Spira, 215—220. 1.).

A 14. sorhoz l.: *S én nyugodt leszek már, mint a Tűzhegy, mely maga mögött Űszkeivel betemette Míndörökre a mezőt (Sz Á VI. : Szerettek, szeretlek).*

Waldapfel József a vers közlésekor röviden utalt a keletkezési körülményekre (Valóság, 1948. márc.). Hasonlóképpen Komlós Aladár, egyúttal azt is jeleztve, hogy a vulkáni harag „itt tör ki belőle először hatalmas erővel”, s „hogy a szabadságmozgalmakat, mint Petőfi, nemzetközi összefüggésben látta” (Komlós, 34–35. l.). Bisztray Gyula azt hangsúlyozza, hogy Vajda a Népelem részletes tudósításainak hatása alatt írta e költeményét, „Egyébként a vers egy része fel-tűnően emlékeztet Petőfi Csalogányok és pacsirták című, 1846-ból való költeményére . . . Rapszódikus formája, kőtetlen szótagszámú sorai s szeszélyes rímhasználat is erre utalnak” (It 1956. 214. l.). Sőtér István kiemeli, hogy Vajda „a megalkuvás politikáját, plebejusi hévvel utasítja vissza” (Sőtér, 305. l.). Barta János Petőfi hatását említi (It 1958. 352. l.).

30. Egy abszolutizmust pártoló politicus kitérőse. M: Charivári (Don-gó), 1848. aug. 16.

Az elfelejtett verset Waldapfel József tette közzé (Valóság, 1948. márc.). Augusztus elején, a költemény valószínű keletkezésének idő-pontjában, az abszolutizmust pártoló politikusok jónéhány „megnyugtató” tényre figyelhettek fel (e nyugalom nem is hiányzik a vers-beli politikus magatartásból): Július 23–25-én Radetzky Custozánál vereséget mért az olasz szabadságharcosokra, aug. 6-án bevonult Milánóba. Észak-Olaszország nagyrésze ismét a Habsburgok uralma alá került. Az udvar aug. 12-én, helyzetének megszilárdítását kifejezve, három havi önkéntes száműzetés után visszatért Bécsbe. „Biztató” jelnek számított, hogy aug. 7-én az osztrák ezredek zászlóiról eltávolították az előző napon feltűzött német nemzeti színeket, mert így megszűnt a törvényes ürtügy a Frankfurttól független Magyar-ország számára az önálló hadsereg létrehozására (Spira, 236. és 223. l.), a magyar haderő kiállítása ügyében most már vállalni kellett az eset-leges kenyértörést Bécs és Pest között. Ilyen kilátások között „hol-mi napszámosság” követelődése, „igazsága” (16. sor) nem volt riasztó. Tánácsics lapjában július folyamán kétszer is (júl. 9. és júl. 16.) köve-telte a nincstelenek földhöz juttatását; a radikálisok is a jobbágyfel-szabadítás továbbfejlesztésére irányuló törvényjavaslatot készítenek elő júl. 6–12. között, Nyáry Pál aug. 3-án a képviselőház elé is ter-jeszti, de az ügy tárgyalását későbbre halasztják (Spira, 213. l.), csak majd szept. 19-én veszik újból elő, de még akkor sem hoznak döntést. Az 5. sor vádjá már a reformkorban elhangzott, különösen kifejezésre juttatja a Toldi estéje első fogalmazványa.

A *fölmagzott politika* metafora a fölmagzott növény kifejezésre megy vissza: a hirtelen megnyugult, csak magot termő, élelmezési szem-pontból hasznavehetetlen növényt nevezik így (vö: „ama minden szellemi műveltség nélkül fölmagzott falusi egyszerűségek”, Jókai: Hétköznapiak. Bp. 1930. 56. l.), tehát peioratív értelmű a kifejezés. Konfekt: csemege, aprósütemény.

A szatíra jól illett a táblabíró-politikát állandóan gúnyoló Chari-vari Dongóba. A verset Waldapfel József úgy jellemzi, hogy a szem-benálló reakciós öntelt dohogása (Valóság, 1948. márc.).

31. Merengés. M: PDI 1848. szept. 6.

Kozocsa Sándor már az ÖM-ban közli (238. l.), a pontos lelőhellyel együtt. Vajda a vers megjelenésének idején otthon, Váiban tartózkodott: *Az aldunai táborból, hol mint saját költségemen önkényes egy szabadsapattal az aug. 19-i sikertelen ostromban az első ágyútüzet álltam ki, hazatérve, azon célból, hogy rendes honvéd zászlóaljba álljak, otthon Fehér megyében nagy betegségbe estem, melyből épen lábadoztam, midőn lakásunktól két órányira a pákozdi csata vívatott*” (ÖM 1467. l.). A költeményt valószínűleg katonáskodása előtt (*Én az 1848. nyarán léptem . . . egy szabadsapattal*; ÖM 1459. l.) juttathatta el a laphoz. A vers nem a mozgalmas időkhöz kapcsolódik, témája korábbi évekre utal: a Pestre jövetel előtti hányódások, úttalanság, reményvesztettség fejeződik ki benne. 1847 előtt, míg egyenesbe nem fordult sorsa kerekre, az efféle panaszok elég sűrűn ismétlődnek az e korszak ihletését őrző versekben; l. a.: *Két jóbarátom, Az én szülőföldem, Merengések I–II* címűeket. Elvirához is így szól: *Mert én az életben oly sokat szenvedtem. A hetyke könnyelműség (6–8. sor) csak látszat, az önként vállalt és kényszerű életfordulók kacskaringói (Én vándormadár vagyok; – 14. sor) elég keserűséget halmoztak fel a fiatal Vajdában (5–12. sor). A viszontszerelem hiánya nemcsak a Gina-szerelem idején lesz visszatérő motívum, már most is panasz tárgya (23–24. sor). Éppen ez a hasonlóság magyarázza, hogy a 4. versszakot, igen kevés változtatással, beillesztette, önálló költeményként, a *Sírámok* ciklusba (*Sír. XVII.: Viszontszerelem . . .*). A 3–4. sort vö: „*Mert utolsó, amit érzünk – Már utóbb az is gyönyör*” (*SzÁ X.: Nem szeretlek . . .*).*

A költeményt a szakirodalom nem tárgyalja.

1849

32. **Körültünk vagy tiz ellenség.** M: Nép Barátja, 1849. ápr. 13.; A forradalom költészete. 1868. 265. l.; Arany furulya, 1868. 298. l.

Első lelőhelyét Bisztray Gyula fedezte fel (It 1956. 209. l.). A költemény 1849. ápr. 4-én vagy 5-én keletkezett, a szenttamási győzelem után. Szenttamás (Bács m., ma Srbobran) Vajda számára nevezetes hely: ott állta ki az első ágyútüzet az 1848. aug. 19-i sikertelen ostromban (ÖM 1467. l.). Ő is azt hitte, amit „mindenki, hogy a kimondott tervek szerint Sz. Tamás porrá lövetik . . . képzelhetni, minő érzelmek rezgék át minden jelen volt magyar keblét” (PH 1848. aug. 23.). Meglehető bosszúsággal számolt be a kudarcról, különösen a nemzetőrök viselkedéséről (Március tizenötödike, 1848. aug. 30), akik nem jelentkeztek az ostromra, a jelenlevő 1005 nemzetőr közül mindössze 81 vállalkozott a harcra (PH 1848. szept. 1.). A váratlan, fényes győzelem után másképpen beszél az egészről (2–4. versszak). Perczel, mint a IV. hadtest parancsnoka, április 3-án irányítja Szenttamás negyedik – s végre sikeres – ostromát. A szerbek kénytelenek voltak feladni állásaikat és „kiméletlen utcai harc után futásban keresni menedéküket s találni meg tömeges pusztulásukat. Szenttamás sáncai pedig lerontattak, hogy többé ne szolgálhassanak fedezékül a forradalom ellenségeinek” (Spira, 502–503. l.). Így érthető a *néhai*

Szenttamás kifejezés, valamint a 39–40. sor. A 17. sorban az időpontot rosszul jelöli (*múlt tavasszal*); a szerbek felkelése június 6-án robbant ki, Szenttamást pedig először július 14-én ostromolták a magyar csapatok. A „zsvivio” (éljen) kiáltás 1848. október 23-án lett híressé, amikor a horvát tartománygyűlés a horvát–szlavón nyelvet a közigazgatás minden ágában hivatalossá tette: „A hallgatók zsvivio-kiáltásokkal, virágbokréta... szórásával fogadták ezt a határozatot” (A magyar nemzet története, 1898. X. kötet, 14. l.). A 35–36. sor arra a küzdelemre utal, ami Rajacsics és Stratimirovics között dült; vajdának először Supljikacot választották, halála után (1848. dec.) Rajacsics vezetése alatt alakult meg az ideiglenes szerb vajdasági kormány. (Spira, 356. l.). Bem 1849 tavaszán, a farsang idején aratta győzelmét: febr. 9: Piski, márc. 15: Szeben, márc. 19: Fekete-halom. — Március 20-án Gyulafehérvár és Déva várórségén, valamint az Erdélyi Érchegeységben körülzárt román felkelőkön kívül nem volt ellenséges katonaság Erdély területén (Spira, 418–23. l.). A százszok szinte kivétel nélkül az ellenforradalom oldalán állottak: a szebeni százszok 1848 szeptemberének végén mondták ki a Magyarországtól való elszakadást, s ezután nyíltan szövetkeztek az Erdélyben állomásozó osztrák katonasággal (Spira, 350. l.). Bem győzelmi sorozata az ő vereségüket is jelentette.

Windischgrätz főerői (az I. hadtest parancsnoka: Jellasics) a Duna-Tiszaköz felső részén, Pest vonalában helyezkedtek el, ellenük a sikeres támadásokat a honvédsereg ápr. 2-án kezdte meg Hatvannál. Vajda a vers írásakor már e győzelemről tudott (néhai Szenttamás: ápr. 3!), valószínűleg az ápr. 4-i tápióbszei győzelemről is (itt Jellasicsot verték meg): a 64–65. és 71–72. sorok a győzelmek hangulatát tükrözik. A nemzetiségekkel szemben megütött hangnemet magyarázza, hogy érthetetlen meglepetésként érte Vajdáékat a nemzetiségek ellenséges viselkedése: *Arról, hogy e hazában a külön ajkú lakosoknak össze kellene veszniök nemzeti különségük miatt: soha senki nem is álmodott... Annál fogva nagy volt a meglepetés, midőn az első horvát s szerb zavargások és vérengzések híre Pesten szétterjedt... De még így is megfoghatatlan volt, hogyan engedhették magukat így elámulni e népek, midőn a magyar nemzet épen a jobbágyi járom alól szabadította fel őket is...* (ÖM 1449–1450. l.).

A verset említi Komlós Aladár (35 l.) és Sőtér István, aki igen alacsony színvonalúnak nevezi (Sőtér, 399., 304–305 l.).

Szövegváltozatok:

- FK, AF: tíz
- 16 FK, AF: ezer év
- 8 FK, AF: megtörött.
- 14 FK, AF: Kutjának minék
- 22 AF: A néhai Szent-Tamás
- 25 FK, AF: lett NB: let [sajtóhiba, javítottuk]
- 30 FK, AF: fölneveljük,
- 31 FK, AF: csak, hogy
- 34 FK, AF: Zsvivioztak, mulattak,
- 37 AF: csak,
- 41 FK, AF: A húséges

- 42 NB: kimu/latták [sajtóhiba, javítottuk]
 44 AF: farsangjukat.
 45 FK, AF: szőjjel
 48 AF: farsangi
 50 AF: A hurrah — komédiát,
 52 AF: bemenetel
 54 FK, AF: szétszórtjait,
 57 FK, AF: valóban,
 60 AF: vándorló
 61 AF: melegebb
 64 FK, AF: Windischgrätz s a
 66 FK, AF: A hazátlan
 73 FK, AF: tíz
 76 FK, AF: hatalmas nemzetem!
 77 FK, AF: teremte,
 83 FK, AF: győztünk
 84 FK, AF: Tudod-e,
 85 FK, AF: Isten akarja, hogy ha majd
 86 AF: mienk
 87 AF: szíveinkben

33. Franciaországnak. M: PH 1849. máj. 31.; Esti Lapok, 1849. jún. 20.; A forradalom költészete, 1868. 269. l.; Arany furulya, 1868. 302. l.; A Riadó, 1868. 13. l.; ÚV 1869. jan. 10.; KK, 67. l.; ÖK I. 8. l.

Az első megjelenést Bisztray Gyula fedezte fel (It 1956. 208—209. l.). A verscím alatt jegyzet található: *Midőn Oudinot tábornok, utasítása szerint, az olasz köztársaság el nem ismerését s a pápai hatalom helyreállításáérti harcolandását nyilatkoztatá.* Az Esti Lapokban (1849. jún. 20.): *Midőn Oudinot tábornok Rómát ostromlandó kijelenté, hogy a köztársaság ellen fog harcolni.* Az ÚV 1869. jan. 10-én hibásan közölte a verset, Vajda tíz nap múlva, jan. 20-án helyreigazítja a hibát: *Azon vers 1849-ben jelent meg a Jókai által szerkesztett Esti Lapokban [a PH-ban való megjelenésről megfeledkezhetett!], a cím (Franciaországnak) alatt következő megjegyzéssel... [idézi a jegyzetet]. A harmadik sor akkor így hangzott: Mely eddig bámulód volt, a világ. — A második szakasz első sora pedig így állott: Nézz mireánk, kiket nem ismerél. E hibák helyreigazítását úgy az értelem, mint a mértékre való tekintetből szükségesnek vélem.* Aláírás: Vajda.

A vers 1849 május elején keletkezhetett.

Rómában az 1848 őszi, Toscanában pedig az 1849-i februári győztes forradalom kikiáltotta a köztársaságot, s megszüntnek nyilvánította a pápa világhatalmát. Az olasz forradalmak fellendülésében a magyar radikálisok az európai forradalmak élénkülésének első jeleit látták, azért volt oly lesújtó a hír Louis Bonaparte csapatainak intervenciójáról. Franciaország 1849. febr. 18-án határozta el a beavatkozást. 1849. április 25-én hajóik Róma kikötőjében, Civita-Vecchiában horgonyt vetettek, s a csapatok megindultak a római köztársaság megdöntésére. Az osztrákok északkelet, a nápolyiak pedig dél felől nyomultak előre. Válságossá akkor vált a helyzet, amikor ápr. 30-án Oudinot tábornok lövetni kezdte Rómát (l. a debreceni Esti Lapok, 1849. máj. 23.) Vajda e hírek hallatára írhatta a verset.

A rómaiak azonban az ellenök vonult sereget visszavetették. Május 1-én Oudinot a foglyok kicserélését kérte, május 2-án fegyverszünetet kötött. Halogató taktikához folyamodott: míg 35 000 főre nem tudta felduzzasztani intervenció seregét, addig megtévesztő nyilatkozatokat tett. A Márczius Tizenötödike május 15-én azt írja: „Rómában Mazzini triumvir felszólítására Oudinot francia tábornok követei mint jövetelük céljából következőket tűzék ki: 1., A római státust osztrák inváziótól megóvni. 2., A nép véleményét célszerű kormányzási forma felől kipuhatólni, és IX. Pius és Róma népe közt a kiegyeztetésre utat nyitni.” Május 22-én: „a franciák kezdenek jobb útra térni”. Az örvendetes híreket a többi lap is közli. Az Alföldi Hírlap máj. 20-án „Oudinot tábornok Rusconi és Pescantini urakat biztosította, hogy a franciák csak azért jöttek, hogy a rómaiakat az osztrák intervenciótól megvédjék”. A Debrecenben megjelenő Esti Lapok hasonlólt ír május 23-án. Mivel Lesséps Ferdinánd — a későbbi híres mérnök — Franciaország nevében alkudozik Rómában, a kedvező hírek továbbra is tartják magukat: „a francia sereg úgy látszik, többé nem bántandja Róma szabadságát” (Márcezius Tizenötödike, 1849. jún. 1.). „Hír szerint a római köztársaság s a francia sereg közt fegyvernyugvás kötöttett” (Márcezius Tizenötödike, 1849. jún. 5.). Az Alföldi Hírlap május 15-i helyzetre hivatkozva jún. 10-én közli: „a franciák és rómaiak közt minden ellenségeskedésnek vége van.”

Az újsághírek nyomán — tévesen — reménykedő közhangulatba nem illett Vajda verse, ezért látta el a megjelenéskor magyarázó jegyzettel. A másodszeri közlést az indokolhatta, hogy június 11-én Oudinot 35 000 főre növekedett haderejével hozzálátott Róma ostromához: így a költemény mondanivalója újból aktuálissá vált.

Ábrányi Emil a költeményt a legszebb versek közé sorolja (Magyar Politika, 1872. aug. 24.; -á-e: V. J. költeményei). P. L. szerint Vajda jóslatai „majdnem egytől-egyig be is következtek. Vagy nem igaz-e, hogy Franciaország szabad lett, de büntetésül — épen dicsőség nélkül lett szabad?” (MNV 1872. nov. 17). Endrődi Sándor az 1848-as júniusi eseményekhez kapcsolja a verset: „Midőn Párizsban a júniusi vérjelenetek meggyalázták a köztársaságot: fájó szánalommal fordult el Franciaországtól és kitörő lelkesedéssel hirdette, hogy e bálványozott föld jövőjét százados szenvedések díjával isten a magyaroknak szánta . . .” (Figy. 1872. dec. 15.). Kovács Sándor az összefüggésekre mutat rá: „Franciaországtól megtagadja a vers, dicső jövődőt, mert elárulta a szabadság ügyét, a köztársaság zsarnokokkal egy sorban küzdött a római republika ellen s elnökévé a Bonaparték császári dinasztiajának egy tagját választotta” (Törekvés, 1892. jan. 1.). Dombi Márk azt emeli ki, hogy Franciaország a hírt és dicsőséget még a szabadságnál is jobban szerette s ezért a költő egészen indulatosan fordul ellene (Kath. Szle. 1900. 389. l.). Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.), Alszeghy Zsolt (Kisf. Évl. 48. k. 1913—1914, 313. l.) után Rencz János említi, Petőfi: Európa csendes, újra csendes c. versével veti össze a költeményt (Rencz, 16—17. l.). Rubinyi szerint Vajda „1849-ben még optimista is hazafias szempontból!” (Rubinyi, 57. l.). Bóka is rámutat a Petőfi-hatásra: „teljesen Petőfi eszmévilágát s kifejezési formáit tükrözi”, az ihletforrás: Európa csendes, újra csendes (Bóka, 51. l.). Komlós Aladár egyrészt az 1848. júniusi ese-

mények kisszámú magyar költői visszhangja egyikének tartja a költeményt, másrészt rámutat Vajda haragjának az okára: Franciaország „a Vatikán kérésére egy bonapartista tábornokot küld a római köztársaság elfoglalására” (Komlós, 36. l.). Bisztray Gyula a római események, a francia beavatkozás hatását emeli ki (It 1956. 208—209. l.). Sótér István hasonlóképpen, rámutatva, hogy az 1881-es Magyar birodalmi politika is nyíltan vallja, hogy III. Napóleon miatt ábrándult ki Vajda Franciaországból (Sótér, 306—307. l.). Barta János a Petőfi-hatást hangsúlyozza (It 1958. 352. l.).

Szövegváltozatok:

A cím alatt a KK és ÖK-ben: 1849 évjelölés található.

- 1 PH, EL: mily
- 2 PH, EL: keresztülélt
- 3 PH, EL: *Melly év előtt imádód volt, a föld, FK, AF, R, ÚV: Mely előbb imádód volt, a föld*
- 4 PH, EL, FK, AF, R, ÚV: *Most kinevet és*
- 5 ÚV: hír
- 7 ÚV: Meggyűlölt PH: istene
- 9 PH, EL; *Nézz mi reánk, kiket nem ismerél FK, AF, R, ÚV: Nézz miránk, kiket te nem ismerél,*
- 10 FK, AF, R: valál,
- 11 PH: *sasod* [Vajda kiemelése]
- 12 ÚV: száll. —
- 14 ÚV: Szabadságért! PH, EL: hired,
- 16 FK, R: lesz mint
- 17 ÚV: nagyszerűen
- 18 ÚV: arclán hősei!
- 19 FK, AF, R, ÚV: *A kiknél csak ÚV: divatnak* [Vajda kiemelése]
- 21 ÚV: gúnyoljátok
- 22 R: élet [sajtóhiba] PH, EL: ad, —
- 25 PH, EL, FK, AF, R, ÚV: hír R: hatalmas, [sajtóhiba]
- 26 PH: örökön s
- 27 PH: *legtöbb FK, AF, R: hatalom,*
- 28 R: S legezzebb,
- 30 PH, EL, FK, AF, R, KK: szabad,
- 31 PH, EL, FK, R: *ösmeretlen* [Vajda kiemelése] ÚV: ismeretlen [Vajda kiemelése]
- 34 PH, EL, R: könnyez, FK, AF: gondolok,
- 35 PH, EL: jövődöt hidd el, — oly FK, AF, R: jövődöt, hidd el — ÚV: jövődöt! hidd el,
- 37 UV: teneked
- 39 PH, EL, FK, AF, R: felejtsd el nemzetem — ÚV: felejtsd el nemzetem:
- 40 PH: azt!

34. Bérangerhoz. M: Esti Lapok, 1849. jún. 8.

A lappangó verset Waldapfel József fedezte fel (Valóság, 1948. márc.). A *Franciaországnak* c. költemény tőszomszédságában keletkezett. Az április végén Olaszországban partra szálló francia csapatok és a római köztársaság közt váltakozó szerencsével folyt a harc (l.

Franciaországnak), Oudinot tábornok többször kényszerült visszavonulásra, fegyverszünet kérésére, de június elején sejtethő volt már az események menete (4. sor), majd a következő megtorlás is (21—22. sor). Néhány forradalom leverése is árnyékot vetett a jövőre (vö.: 12. és 25. sor): Elbukott a toscanai forradalom (ápr.), leverték a drezdai felkelést (május elején) és a prágai mozgalmat (máj. 10.).

Pierre-Jean de Béranger (1780—1857) versei hozzájárultak a világ „felébresztéséhez”, a forradalom kirobbantásához 1830-ban és 1848-ban. Állandóan támadta a francia politikai viszonyokat, a katolikus egyházat, a királyi trónt és a pápát. Petőfi igen szerette Béranger-t, s meglehet, hogy Vajda és Petőfi májusi pesti találkozása, beszélgetése (ÖM 1493. és 1495. l.) adott indítást a vers megírására. Vajda később három Béranger-verset fordított magyarra: (*A fecskék*, 1852, *A vén csavargó*, 1852, *Az idő*, 1854).

Aetna: tűzhányó Olaszországban.

A vers hatásáról érdekes esetet mond el Török Sándor: „Néhány hóval ezelőtt történt, hogy az Aurora című író és művészegylet egy estélyen Schiller emlékéét ülte meg, melyen a többi közt Mautner a jeles vígjátékiró, Rick a szabadság evangéliuma koszorús költője, Ranzoni az Ost D. Post szelleműs tárcsáírója is jelen voltak, midőn a díszes vendégkoszorú nagyobbára eloszlott, csak kevesen maradtak vissza az imént érintettekkel együtt. Miután egy a cs. k. várszínháztól jelen volt művész a gyönyörű orgánumu Gabillon, Betti Paoli: Morituri te salutant című nagyszerű költeményét elszavalta volna, a jelenlevők egyike V. J.-nak Bérangerhez intézett költeményét olvasta föl fordításban, mely valóban egyike legsikerültebb költeményeinek és bátran odailleszthető a világ bármely lyrai költőjének műve mellé; megfogható, hogy a kitűnő ízlésű gyülekezet tagjai egyhangú tetszéssel fogadták azt, mire a költemény fölolvasója azon megjegyzést tenni vélte szükségesnek, mikép a magyarnak több ily költője is van jelenleg. Egyik tisztelt geniális barátunk, ki az ünnepélyen szintén részt vett, erre válaszkép megjegyezte: Vajda ma ritkítja párját, mit mi részünkről csak helyeseltünk”. (MS 1856. aug. 5) E híradásban említett fordítás tudtunkkal nem maradt fenn. Waldapfel József a vers közlésekor rámutat a keletkezés okaira (Valóság, 1948). Komlós Aladár kiemeli, hogy a vers Petőfi: Európa csendes, újra csendes és Jött a halál c. költeményeire emlékeztet, s hogy Vajda tisztán látta szabadságharcunk európai jelentőségét (Komlós, 36. l.). Bisztray Gyula Waldapfelhez hasonlóan a történeti körülményeket ismerteti, majd így folytatja: „Ez a meghitt, bizalmas hang, ez a szinte családi jellegű meghívás már a Petőfítől meghonosított Bérangernek szól”. „A refrén Béranger hatása Petőfi közvetítésével” (It 1956. 219. l.). Sőtér István is azt hangsúlyozza, hogy a római vállalkozás miatt korholja Vajda a francia költő megvéhnéd hazáját (Sőtér, 306—307. l.). Barta János a Petőfi hatást mutató költemények között említi (It 1958. 352. l.).

35. A vörös siphás. Kézirata: M. N. Múzeum Könyvtára, 1931/9. sz. M: Esti Lapok, 1849. jún. 9. (E közlést átveszi az O—V 1887. márc. 12.); K 56, 71. l.; K 58, 71. l.; Nemzeti Lant II. 1858. 113. l.; Szépirodalmi Közlöny, 1858. okt. 14.; A forradalom költészete, 1868.

271. 1.; Arany furulya, 1868. 303. 1.; KK, 70. 1.; VÚ 1872. szept. 8.; ÖK I. 10. 1.

Hol *A vörös saphkás* vagy *A vörös siphkás*, hol *Hősök dala*, a kéziraton pedig *Hősök dala csata előtt* címmel szerepel. 1872-ben és 1881-ben a keletkezés évét (1849) is jelölte. 1849-ben versei egy kivételével (*Körültünk vagy tíz ellenség*; ápr. 13.) május 31. — június 20. között jelentek meg, számszerint hat. Május elején Pestre áttétetve, Buda felszabadulása után (máj. 21.) könnyebben érintkezésbe léphetett a már Pesten működő szerkesztőségekkel, innen a sűrűbb megjelenés. Pestet máj. 9-től Hentzi ágyúztatta, Vajda mint maródi élte át a borzasztó látványt, . . . *mindjárt az első napokban egy makacs betegség által meglepetve, mely egész azon év végéig gyötört s megakadályozta abban, hogy a cselekvő szolgálatban részt vegyek* (ÖM 1493. 1.). Buda felszabadulásakor is csak egy bérkocsiban mehetett ki a pesti Dunapartra, a Buda várában történekről, nevezetesen arról, hogy *borzasztóan büdös volt a sok halott szagától* (ÖM 1499. 1.), egy barátja tudósításából értesült. Májusi pesti tartózkodásába szint csak a Petőfivel való találkozás vitt, akivel arról ábrándozott, hogy elmennek Munkács várába, s ott valami nagyszerűt visznek végbe (ÖM 1493. 1.). Betegsége miatt talán sem máj. 21. előtt, sem utána nem született megfelelő alkalom olyan bordal ihletésére, mely *hősök dala* lenne csata előtt; hiányzott ahhoz esetleg a piros siphkás bajtársi közösség, de főként az együtt harcolásnak is a közös veszély vállalásának lehetősége. A vers keletkezése valószínűleg a Pestre kerülése előtti hónapokra nyúlik vissza. 1849 februárjában Debrecenben járt (ÖM 1453. 1.). Február és május között pedig, mint ahogy írja, Aradra került: . . . *És különösen Aradot, melyet alig két hónappal előbb tanultam ismerni, s melynek lakossága szívtokkal vegyes élcekkkel fogadta Blomberg golyóit, s oly annyira megszokta, hogy az ágyugolyó már mintegy rendes fűszerévé vált napi életünknek* (ÖM 1496. 1.). A megjegyzés szerint március elején (vö: Komlós 28. 1.) — máj. 9-től, Hentzi ágyúzásától számítva a két hónapot — huzamosabb ideig tartózkodott Aradon, nyilvánvalóan mint katona. Hogy került oda, nem tudjuk, valószínűleg az alvidéki tábor egy részét odairányították a város védelmére. Arad várának helyőrsége Berger tábornok vezetésével 1848 okt. 4—1849 jún. 27-e között mintegy 45 000 lövést tétetett a városra. (Dr. Somogyi Gyula: Arad és Arad vármegye községeinek leírása, III. kötet első felének II. része. Arad 1913. 94. 1.). Berger tábornok „azonban Blomberg ezredesre hárítá a felelősséget, aki a város lövetését elrendelte” (Lakatos Ottó: Arad története. I. Arad 1881. 142. 1.), Vajda is Blomberg golyóit emlegeti. Az Aradra került néhány bajtárs — sokan nem lehettek, mert Lakatos Ottó adata szerint a város védelmét a 29., 38 és 58. honvédszászlóalj, pár nemzetőr csapat, Hunyadi huszárszászlóalj és némi tüzérség látta el — hősiessége elszántasága teremthette az alkalmat a költemény megírására. Az ihletést vagy az élményt innen kaphatta Vajda, ha a vers személyes vallomás, s nem helyzetdal vagy közösségi szerepdal. Pesten csak a viszonyok rendeződése után tudta elhelyezni, illetve megjelentetni a költeményt. A 2. sor (*Kik éve együtt harcolunk*) túlzás: Vajda 1848 nyarán lépett egy szabadcsapatba, később a rendes honvédseregbe (ÖM 1459. 1.), a híres 24. zászlóaljba csak októberben soroztatott be (ÖM 1467—1468. 1.).

A verset Simonffy Kálmán az önkényuralom idején megzenésítette. A HF 1855. febr. 26-i száma ad hírt arról, hogy Simonffy Kálmán Magyar dalbokrétájának II. füzeté is megjelent, köztük szerepel a *Hősök dala* Vajdától is. Az ismertetésben azt írja: „E dalok zenéje általában sikerült, egy pár pedig kitűnőnek mondható. Simonffyt általában igen jellemzi és ajánlja az, hogy művei egészen népdal-zamatúak, menten minden keresettség, minden cikornyától. E művek közül már a Patikárus-zenetársulat is játszik.”

Török Sándor a verset a haza lángoló szeretete legmagasztosb kifejezésének tartja (Magyar Sajtó, 1856. aug. 5.). Erdélyi János véleménye: „magas hangulat, nemes elszántság, honi hűség benne minden szó. De a végstrófában nehezen barátkozhatni meg a fejlődő nap sugarának allegóriai képével. . . A kép, mondom, szanakép, erőtetett. . .” (BSzle 1859). A MNV szerint „A vörös sipkásban igazi honvédverset nyertünk, tele magyar humorral, zamatos, széles jókedvvel. . . Igy énekel a költő, ki maga is járt a honvédek táborában, s küzdött a szabadságért” (1872. nov. 17.). Az ismertetéssel szembe-száll a Figy. (C) jelű szemleírója: „. . . Igy a Vörös sipkás dalának elszánt, hősieis hangjában humorral talál: új sértés a költőre nézve, ki bátor, lelkesült hangon akarta azt megírni, nem pedig humorral. . .” (1872. nov. 25.). Endrődi Sándor azt emeli ki, hogy a vörös sipkás „a csata előestéjén hőshöz illő férfiasággal” énekel (Figy. 1872. dec. 15.). Említi a költeményt Rencz János (Rencz, 12. és 16. l.), Kerekes György mint bordalt (Ó—V 1901. jan. 6.), Bródy Mihály mint sikertelen verset (Bródy, 18. l.). Rubinyi Mózes a 21—22. sor alapján mondja: „optimista korában is ott volt már lelkében a pesszimizmus ürömcseppje” (Rubinyi, 57. l.). Bóka László szerint itt már Vajda hangja „jelentkezik az idegen köntösben”. Megjelenik „talán először, Vajda muzsája, a halál. Itt még nem a későbbi rém, hanem a dicső katona halál”. „A sivárság, mit lehetetlen észre nem venni benne, nem homályosíthatja el a lelkesedést” (Bóka, 51—53. l.). Komlós Aladár többször érinti a verset. Kiemeli: „A hősi halál elszántsága, több annál: szinte sóvárgása fejeződik ki a versben. . . A dicsőségvágy itt világosan feltárja tartalmát: a hazáért való lángoló tettvágyat. . .” Rámutat a későbbi halálfélelem jelentkezésére. A vers keletkezését a Petőfivel való találkozás idejére teszi. (Komlós, 29., 37—38., 171—172. l.; Petőfitől Adyig. 1959, 195. l.)

Szövegváltozatok:

Cím: Ki: *Hősök dala csata előtt*. EL: *A vörös sapkás*. K 56, K 58: *Sírdílyok XXXI. (Hősök dala)*. NL, SzK: *Hősök dala*. A cím alatt: KK, VÚ, ÖK (1849)

1 EL: „A

2 Ki: harcolunk, — EL, FK, AF: harcolunk:

3 Ki: éjt

4 FK, AF: Ha nem virul több

5 Ki: igyunk! — EL: igyunk! . . . jó bort ide, FK, AF: igyunk . . . jó bort ide,

6 Ki: Éltessük az édes hazát, — EL: édes hazát! K 56, K 58, NL, SzK: Éltessük a hazát, királyt,

7 Ki: had

- 8 Ki: Voltak, — EL, FK, AF: Voltak;
 9 Ki: Jer hadi EL, FK, AF: Jer *zászlóaljunk* bokkrétája, Ki, K 56, K 58, SzK: bokkrétája
 10 Ki, EL, FK, AF: *Jer közelebb szék* K 56, K 58, NL, SzK: jer szép EL, K 56, K 58, NL, SzK: hadleány; FK, AF: hadleány.
 12 Ki: Had
 13 Ki: EL, K 56, K 58, SzK, FK, AF: még s EL: hált
 14 Ki: meg, EL: meg . . . K 56, K 58, NL, SzK, FK, AF: meg,
 15 EL, K 56, K 58, NL, SzK, FK, AF: — Kiáltások
 16 K 56, K 58, NL, SzK: Helyettünk — FK, AF: Helyettünk: Éljen
 17 Ki, EL, K 56, K 58, NL, SzK: ér az amit
 18 Ki: pillanat!
 19 FK, AF: *igy*,
 20 EL, K 56, K 58: *menyországomat!*
 21 Ki, K 56, K 58, NL, SzK: Élet —
 22 Ki, EL, K 56, K 58, NL, SzK, FK, AF: *halálomért*,
 23 Ki, EL, K 56, K 58, NL, SzK, FK, AF: *Áldlak hazám e*
 24 FK, AF: *Volt! nagyobb hőst nem szülhettek!*
 25 Ki: *Virad — föl föl!* EL, FK, AF: *Virad, föl, föl!* K 56, K 58, NL, SzK: *Virad — föl föl; mi EL: várnók,*
 26 Ki: *Az ébredő nap sugarát!*
 27 EL: *E* csatatér Ki: meg,
 28 K 56, K 58, NL, SzK: *A győzelemnek hajnalát.* Ki, EL, FK, AF: *hajnalát!*
 29 EL: *Sugára lesz [sajtóhiba lehet!]*
 30 EL: *És napja összes [sajtóhiba lehet!]* Ki: *sebeink —* K 56, K 58, NL, SzK: *sebeink, FK, AF: sebeink;*
 31 Ki, K 56, K 58, NL, SzK: *Had Ki: testvéreink*
 32 Ki: *Ők voltak — és él a haza! . . . EL: Ők voltak, és él a haza!"*

36. Krisztus és korunk. M: Esti Lapok, 1849. jún. 15.

Az elfelejtett verset Waldapfel József fedezte fel (Valóság, 1948. márc.). A *Franciaországnak* (máj. 31.) és a *Bérangerhoz* (jún. 8.) c. költeményekkel együtt azokban az időkben keletkezett, amikor a francia kormány csapatai partra szálltak Olaszországban. Az április végi partraszállás s az április 30-i sikertelen ostrom után Oudinot tábornok a védelmező szerepében tetszelgett: „Oudinot tábornok Rusconi és Pescantini urakat biztosította, hogy a franciák csak azért jöttek, hogy a rómaiakat az osztrák intervenciótól megvédjék” (Alföldi Hírlap, 1849. máj. 20.). Csak június közepe táján, 15-e után vált nyilvánvalóvá igazi szándéka (l.: *Franciaországnak*). A három költemény közül a *Krisztus és korunk* a legbizakodóbb hangú, valószínűleg közvetlenül a megjelenés előtt készült el; ugyanis Oudinot tábornokék júniusban is fegyverszünetre kényszerültek, s e viszonylagos győzelem teremthette a reménykedést (59–62. sor).

A vers keletkezése idején Róma köztársaság volt, IX. Pius pápa pedig nem Rómában, hanem Gaetában tartózkodott, ahová 1848. nov. 24-én menekült, s ahonnan 1850 áprilisában tért vissza, — Róma ezek ellenére a versben a pápaság és a jezsuitaság jelképe (57–58.

sor); nyilván azért, mert a római Vaticán történelmi hatalom volt, s támogatására most is európai haderők mozdultak meg.

A vers keletkezésében szerepet játszanak az utópista szocialista eszmék is, melyeknek magyarországi hirdetője Vasvári Pál volt, akitől Vajda sokat tanult (ÖM 1460. l.). Vasvári írásaiban oly eszméket is hirdetett, hogy: „A pápák kegyéből világi zsarnokság is emelkedett”. „A Krisztus által hirdetett emberszeretet világboldogító tanai egész a fétisizmusig alászüllyedtek a hűtlen kezelők vétke miatt” (Fekete Sándor: Vasvári Pál válogatott írásai, 1956. 224. és 226. l.). Vasvári eszméit francia írók műveiből merítette. Hivatkozik Quinet-re (1803—1875), aki antiklerikális könyvet írt a jezsuitákról (i. m. 206. l.), különösen szerette Étienne Cabet-t (1788—1856), akinek Ikáriai utazását (Voyage en Icarie, roman philosophique et social, 1840) a márciusi napok után nagy hévvel magyarázta. Arra nincs adat, hogy Cabet: Nouveau Christianisme c. művét ismerte volna. Az Ikáriai utazást le akarta fordítani: 1849 júliusában a román hadszíntéren estéknént „vörös zászlóval díszített sátrában olvasgatta klasszikusait, Cabet Ikáriai utazását fordítgatta . . . jegyzeteket készített” (Fekete Sándor: Vasvári Pál. 1951). Cabet művében Krisztusról úgy beszél, mint az egyenlőség és testvériség hívről (2. kiadás, 1842. 3. és 286. l.; l. Komlós 35. l.), Vajda esetleg csak Vasvári fejtegetéseiből ismerhette Cabet sajátos eszméit (l. 1—4. versszak). Vasvárival 1848 nyara óta nem igen találkozott, ő is katona lett, Vasvári is, s a kötelesség mindkettőt máshova szólította (l. Fekete Sándor: Vasvári Pál. 1951). De akár Vasvári 1848-as tanításai, akár Cabet 1849-es olvasásának élményei szólaltak meg a testvérséget s köztársaságot életető versben, kérdés: mi indíthatta Vajdát a jezsuiták elleni szenvedélyes támadásra? (40—64. sorok). Az 1773-ban feloszlatott rendet 1814-ben állították vissza, de Magyarországon működésüket 1848 előtt nem engedélyezték, majd csak 1853-ban hívja be őket Scitovszky János hercegprímás. A támadásnak tehát belpolitikai oka nem lehetett.

Olaszországban viszont annál többet ártottak, szüntelenül gyengítették, akadályozták a haladó mozgalmakat, a haladónak ismert IX. Pius pápát (1846. jún. 16-tól pápa) is befolyásuk alá vonták. Hunfalvy János 1851—1852-ben megjelentetett Egyetemes történelmében (Pest, I—III. kötet) a 2—3 évvel ezelőtt lejátszódó olasz eseményekre visszapillantva mindenütt a jezsuiták fondorlatait emlegeti — nyilvánvalóan a 2—3 év előtti adatok és a köztudat alapján: „Nagy része a papságnak, különösen a jezsuiták rettentő ellenzékét támasztának az eretnek s a fiatal Itáliához tartozó pápa ellen” (III. 351. l.). Mikor aztán IX. Pius engedett a nyomásnak, népszerűsége odalett, s 1848-ban „új alkotmány engedélyezése és a jezsuiták elűzése által sem nyerte azt vissza” (III. 355. l.). A jezsuiták aknamunkájukat az egész félszigeten folytatták, aki haladni akart, annak szakítani kellett velük: Károly Albert, a „papuralom terjesztője” „az országában mutatkozó jelenségektől indíttatva hirtelen a jezsuiták útjairól a haladás ösvényére lépett” (III. 351. l.). „Toskána nagyhercege, Leopold, a kezdeti pályán tovább haladva elűzte a jezsuitákat” (III. 355. l.). 1849-ben az olasz események mögött a jezsuiták működését látta Vajda bizonyára a pápa hajthatatlanságában is. Olyan hírek terjedtek, hogy a pápa úgy akart visszatérni Rómába, hogy semmi

engedményt nem tesz a római népnek (Márcezius Tizenötödike, 1849. máj. 15.). A pápai diplomácia hozta létre az intervenciót is, ami aztán teljesen átformálta a helyzetet, s így az olasz mozgalmakba vetett magyar remények szertefoszlottak. A háttérben serénykedő jezsuiták ellen ezért csap oly magasra Vajda fenyegető indulata.

Spira György felfogása szerint Vajda verse a Radical párt kormányellenes támadásainak a része. A Radical párt „megismerve a Szemere-kormány hangzatos jelszavainak valódi értékét, május végén általános támadást indított a kormány ellen”. Részt vett e hadjáratban Táncsics (Forradalom c. művével), a Márcezius Tizenötödike, szinte az egész párt. „Vajda János pedig így írt a magát republikánusnak hirdető Szemereéről és társairól”: itt idézi a 21–32. sorokat. (Spira, 513–514. l.) Vajda versébe, mely a vallásos mezben fényeskedő s az elvekhez hűtlen jezsuitákról szól, belefér, illetve beleolvasható minden álszent tevékenység elítélése. De ha Szemereék ellen irányúna a vers, mért lenne szükség oly széles történelmi visszapillantásra, mi értelme lenne pl. az utolsó előtti versszaknak. Valószínűleg külpolitikai indítékok játszottak szerepet a vers keletkezésében.

Komlós Aladár kiemeli Cabet könyvének hatását, s azt, hogy e „harcosan antiklerikális költemény nagy költői erővel mutat rá a jezsuiták bűneire” (Komlós 35–37. l.). Bisztray Gyula erőteljes forradalmi versnek nevezi, Vajda „a franciák olaszországi expedíciójával foglalkozik: magasztalja a köztársaságot s átkozza a reakciót” (It 1956. 219. l.). Sötér István is a római eseményekkel hozza összefüggésbe a költeményt: Vajda a római köztársaság harcaira utal (Sötér, 307. l.).

37. Éljen a köztársaság. M: PH 1849. jún. 17.

Waldapfel József felezte fel (Valóság, 1948. márc.). Az apr. 14-ét követő napokban keletkezhetett: a trónfosztásra utal a keret *És köszönd meg e napot!* sora. A detronizáció sok ember előtt a köztársaság megvalósulását ígerte. A határozat szerint az országot a jövőben, a kormányforma végleges megállapításáig „egy kormányzóelnök fogja maga mellé veendő miniszterekkel” kormányozni. Apr. 19-én mindkét ház szentesítette a Függetlenségi Nyilatkozatot.

A köztársaság megvalósítását már 1848. márc. 30-án követelték a tüntető tömegek (l. a *Kell-e hivatal?* c. verset). Vajda a márciusi napokra gondolva írja: *Két hónap múlva már túl voltunk a republika, szocializmus, kommunizmus fogalmain, Vasváry már az Icaria alapelveit magyarázta* (ÖM 1460. l.). Kérdéses, hogy miért ily későn jelent meg a vers? Vajda áprilisban valószínűleg a táborban tartózkodott (vö: Komlós: 28. l.). Februárban ugyan Debrecenbe látogatott (ÖM 1453), de csak rövid időre hagyhatta el a tábort. Kerekes György úgy tudja, hogy 1849. májusáig mindvégig részt vett Damjanich táborozásában. S ebben lehet valami; maga Vajda is utal rá, hogy 1849 tavaszán Aradon katonáskodott (l. *A vörös sipkás*). Pestre helyeztetésére is úgy emlékeznek: *Az alvidéki táborból a dicsteljes felső táborba óhajta osztatni, május elején Pestre tettem át . . .* (ÖM 1493. l.). A *Severina* elbeszélésben is hasonlóképpen ír: *Vihari Jenő főhadnagy, ki betegsége tökéletes helyreállításáig a táborból Pestre. . . rendelgetett 1851.* (ÖM 714. l.). Pesten meg a betegsége (ÖM 1493. l.) és Buda ostroma

hátráltatta a költemény megjelenését, így csak júniusban került sor rá (május 31. — június 20. között hat költeménye jelent meg).

A verset Waldapfel József Vajda legszebb költeményei közé sorolja (Valóság, 1948. márc.). Komlós Aladár kiemeli, hogy „a lelkesedéstől lázasan — s Petőfi Itt a nyilam, mibe löjjem? c. költeményéhez hasonlóan — ünnepli a magyar republika kikiáltását” (Kömölcs, 35. 1.).

38. Washington. M: Esti Lapok, 1849. jún. 20.; KK, 81. 1.; ÖK I, 1.; KI, 11. 1.

Bár jún. 20-án jelent meg, valószínűleg az ápr. 14-i események után keletkezett: a köztársasági eszmék terjedését kívánta elősegíteni. Vajda a köztársaság gondolatát még 1848-ban, a márciusi napok után tette magáévá (ÖM 1460. 1.).

A vers keletkezésében esetleg szerepet játszhatott a Presse egy érdekes híre. A Márczius Tizenötödike 1849. május 12-én, az Alföldi Hírlap 1849. május 17-én idézi a Pressét: „A Presse írja: hogy Szászországban, Lipcsében óriási placátok hirdetik: Kossuth Lajost Austria Washingtonának. Miért is a Presse asszonyság nagyon is nyelvel.”

A köztársasági gondolat nagy képviselőjére már Vasvári Pál felhívhatta Vajda figyelmét. Vasvári azt hirdette: „Franklin és Washington nagyobb az emberiség szemé előtt, mint Napoleon és Julius Caesar” (Fekete Sándor: Vasvári Pál válogatott írásai. 1956. 215. 1.).

Az eddigieken kívül az emlékező tisztelgést aktuálissá tette Washington halálának félévszázados (decemberben esedékes) évfordulója. A vers megjelenését késleltethette Vajda katonáskodása, Budavár ostroma s az összegyűlt versek elhelyezése.

George Washington (1732—1799) az amerikai függetlenségi harcban (1775—1783) a hadsereg parancsnoka volt, a kezdeti kudarcok után fegyverletételre kényszerítette az angolokat. 1783-ban lemondott, visszavonult; 1786—1787-ben a kis farmerek felkelését leverő erőket vezette. 1787-ben az alkotmányt kidolgozó gyűlésen elnökölt. 1789-ben ő lett az USA első elnöke, 1793-ban újraválasztották. 1797 után birtokára vonult vissza.

Az első versszak az angol-francia vetélkedésre utal. Az angolok 1763-ban elfoglalták a franciáktól Kanadát. A franciák ezért a függetlenségi háború megindulása után titokban fegyverrel és felszereléssel támogatták az amerikaiakat. Az angolok saratogai veresége (1777. okt. 17.) után a francia kormány szövetségi szerződést (1778. febr.) írt alá Amerikával, de Kanadát így se tudta visszaszerezni a béketárgyalások idején. A 17. sor talán az 1776-os karácsonyi vállalkozásra utal, amikor Washington váratlanul győzött, majd 1777 januárjában újabb vereséget mért az angolokra. A döntő csata 1781. október 19-én volt. (Világtörténet. 1964. V. 509—520. 1.) Vajda a három évtized eseményeit összevonja, néha nem érződik az időbeli távolság: így az 1. versszakban (1763—1775 között), a 3. versszakban (lassúbb győzelem-sorozat volt valójában) és a 25. sorban (az 1783—1789. közötti évek tűnnek el). Az utolsó előtti versszakban részben emiatt nincs is meg a kellő összhang. Hogy a függetlenségi harcban — igaz, meggyőződésük ellenére — pozitív szerepet játszó franciák az angolokhoz hasonló jellemzést kapnak (2—4. sor), abban az 1849-es ese-

ményeknek is szerepe lehet, nevezetesen a római hadjáratnak (l. a *Franciaország*nak, *Béranger*hoz o. verseket).

A vers megírásához forrást nem igen használt: az Egyesült Államok története, alkotmánya már a reformkorban is (l. Bölöni Farkas Sándor: *Utazás Észak-Amerikában*, 1834) igen ismert volt.

A költeményt röviden említi Ravasz Árpád (Erdélyi Múzeum. XIII. 1896. 188. l.). Komlós Aladár a köztársaságot dicsőítő versek közt tárgyalja: „az amerikai szabadságharc nagy vezérének s benne a köztársasági erkölcsöt dicsőíti. Rokonszenvvel gondol minden népre, mely a köztársaságért küzd...” (Komlós, 35–36. l.). Bisztray Gyula rámutat, hogy a refrén Béranger hatása, Petőfi közvetítésével (It 1956. 219. l.). Barta János azt emeli ki, hogy Vajda „Petőfi forradalom-alatti agitatív kisepikája (Bánk bán, A király esküje, Dobzse László) egyszerűsített történelemszemléletének nyomában jár” (It 1958. 352. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: EL: *Washington*

- 1 EL: *Háború* EL, KK: földén, ÖK: földjén,
- 2 EL: *nép*, angol
- 3 KK: *koncokúl*
- 6 EL: *Hogy külnépek őt nem bitorolják;*
- 8 EL: *S szót fogad Washington a jó polgár.*
- 9 EL: *harc s ÖK: együgyü*
- 10 EL: *zsarnok erőre* EL, KK, ÖK: *mosolyog;*
- 16 ÖK: [e sort, tévesen, a köv. versszakhoz csatolja]
- 17 EL: *míg*
- 23 EL: *volt! — legyőzte*
- 26 EL: *polgártársai;*
- 27 EL: *elfogadta, harmadízben*
- 28 EL: *barátai*
- 30 EL: *S fölépíteni, mit ledúlt csatája;”* ÖK: *fölépíteni [sajtóhiba]*
- 31 EL: *S szántott vetett*
- 34 EL: *Bevégzendő*
- 35 EL, KK: *Fáradt vagyok —*
- 36 EL, KK: *Itt a perc meghalni, és nyugodt —*

1850

39. Búcsu.

Kéziratban maradt ránk; a kézirat Bariska Mihály tulajdona, aki az eddig ismeretlen verset 1961-ben közölte a kézirat fényképmásolatával együtt. (V. J. ismeretlen verse. It 1961.) A cím alatt a keletkezés időpontja: *Január 31. 850*. A vers végén az aláírás: *Vajda János közkatoná*. Az 1849. december végén besorozott Vajda (ÖM 1494. l.) január végén lépi át a magyar határt (l. az utolsó sort). A *Meghasonlás* (1849) kétségbeesése haraggá változott. Vö: *Nem hű fiaid hagytak cserbe, Te hagytad cserbe azokat (Luzitán dal)*. A 8., 13–14. és a 24. sor Görgeyre vonatkozik. Görgeyt először Guyontól hallotta szidni, aki fel akarta tartóztatni a menekülő, szétoszló sereget: *Néhány*

lépésnyire mentünk együtt, miatlatt dühösen egyre szűdta Görgeyt, áruló g-rnek nevezte . . . Elgondoltam, hogy míg magyar születésű tábornokaink lerakják a fegyvert, azalatt ez idegen származású egyén ily vakbuzgó hősiességet, lelkesedést fejt ki hazám ügye mellett . . . (ÖM 1488. 1.). Kényszerű katonáskodásáról l. a *Sir. VII. (Én a borjunak . . .)* és *A szerencséhez* c. verseket.

A költeményre egyedül Barta János utal (It 1962. 20. 1.).

40. A szerencséhez. M: Pesti Röpivek, 1850. nov. 17.

Már az ÖM is közli (245. 1.). A es. k. közlegénynek besorozott Vajda (ÖM 1493. 1.) 1850. jan. 31-én lépi át a határt (l. *Búcsu* c. vers), s valószínűleg 1850 őszéig katonáskodik Olaszországban. Novemberben már itthon volt; a vers a Pesti Röpivek szerkesztőjének azzal a megjegyzésével jelent meg: „Jelen költemény szerzője Olaszhonból, hol beosztva volt, visszaérkezvén egy ideig pihent lantját ismét fölvevé. Örvendünk hogy mint dolgozótársunkat mutathatjuk be.”

Kilátástalan helyzete, a világ közönye fratja Vajdával a keserű költeményt.

Említi a verset Sötér István (Sötér, 360. 1.). Barta János a Petőfi örökség lesüllyedésének tünetét látja benne (It 1958. 354–355. 1.).

1851

41. Szerelem édene I—VI. M: HF 1851. jún. 17. és jún. 24.

Komlós Aladár fedezte fel a HF-ban lappangó ciklust (V. J. elfeledett versei. ItK 1954). Először a Gina-szerelemhez kapcsolta, a dráma boldog előjátékának tekintette (Komlós, 58.1.), aztán megkérdőjelezi álláspontját: „ha ugyan Ginához szólnak, amit nem lehet bizonyossággal állítani” (1956-os kötet, 35. 1.). Gina még ekkor gyermekleány lehetett, 1857-ben húsz évesnek vallotta magát. Figyelembe veendő, hogy Vajda 1853-ban kifejezetten új szerelemre utal (*Otthon*), tehát az 1851-es és az 1853-as dalok között nem szabad folytonosságot feltételezni. A *Szerelem édene* mögött gáláns vidéki kalandra kell gyanakodnunk. Hivatalos utazgatásai idején keletkezhetett az ismeretség. A ciklus tele megannyi vidéki ízzel, mezei képpel (I: 6., 7., 9., III: 6., 7., 12., IV: 13. és 14. sorok).

A *Szerelem édene* és az 1847-es *Elvirához* c. versek között több ponton fedezhető fel kapcsolat (l. ott); éppen emiatt kérdéses, hogy a III. rész 3—4. sorát a *Meghasonlás* filozófiája mellett kitartásnak fogjuk-e fel (Komlós, 58.1.), hasonló felfogás nyilvánul meg az *Elvirához* 9—10. sorában. A II. dal 1—4. sorát vö: az *Édes álom*, *boldog álom* 21—24. sorával: *Hol a szép leányok, hölgyek Cserebogárként röp-ködnek. S ha az ember kedve tartja, Kalapjával elkaphatja.*

Komlós Aladár még azt emeli ki, hogy a boldog szerelem szavai „önkéntelenül filozófiai reflexióvá” emelkednek (Komlós, 58. 1.). Sötér István népdalszerűségét említi (Sötér, 332. 1.). Barta János arra mutat rá, hogy „szokványos az ún. lírai szituáció . . . szokványosak a műfaji keretek . . . teljesen a hagyomány sodrában úszik a képkincs . . . naivul édeskés az idill, de néhány kifejezés expresszivitása is felötlik” (It 1958. 354. 1., It 1962. 21., 31. és 38. 1.).

42. Dalok I—III. M: HF 1851. okt. 1.

A három dalból álló ciklus megjelenési helyét Komlós Aladár fedezte fel (ItK 1954). Az előző, a *Szerellem édene* ciklustól mintegy három hónap választja el, éppen ezért kérdés: ugyanahhoz a személyhez írta-e a két ciklust, s hogy időrendben közölte-e a verseket: a *Szerellem édene* V. 9—10. sora vajon nem utalás-e a *Dalok* II. 14—17. soraira? De ha a keletkezés sorrendjében tette közzé s ha ugyanaz a múzsa, a különbséget még mindig okozhatja a merészebb kérés, a *szerellemnek olthatatlan lobogó vad lángja*. De e nehézkes és talán képtelen feltevéseknel sokkal kézenfekvőbb arra gondolni, hogy hivatali vándorútján újabb állomáshelyre érkezve új hölgyismerősének írja a hevesen udvarló verset. Ily módon a két ciklus közötti tartalmi különbség érthető, a stílusbeli különbséget is magyarázhatja az új ihlető személye, hatása.

Komlós Aladár (58. l.) újabb Vajda könyvében nem sorolja a Gina-versek közé: „ha ugyan Ginához szólnak, amit nem lehet bizonyossággal állítani” (1956. 35. l.). Bisztray Gyula arra mutat rá, hogy a refrén Beranger hatása, Petőfi közvetítésével (It 1956. 219. l.). Barta János az emelkedettebb lírai hevet s az expresszivitást emeli ki (It 1962. 24. és 31. l.).

1852

43. Meghasonlás. M: Budapesti Viszhang, 1852. szept. 12.; K 56, 22. l.; K 58, 22. l.; KK 89. l.; ÖK I. 66. l.; KI 33. l.

A költemény *Lélekkboru címmel 1849-es évszámmal* jelent meg. Valószínű, hogy akkor keletkezett. A fegyverletétel után, hosszas hányattatások között betegen Fehér megyébe menekül, *Berényi* (később drámatró) barátommal egy erdei lakban háztuk meg magunkat, hova egy pár lapot is hozattunk hetenként s olvastuk bennök a rémhíreket (ÖM 1492. l.). Nem lehet tudni, hogy milyen erdei lakról van szó (vö. Rubinyi, 9. l.). Év végéig tartózkodnak itt, amíg nem kell jelentkezni sorozására (ÖM 1493. l.). Ott az erdei magányban írhatta a költeményt. Lelki állapotát jelzik a következő idézetek: e gyászvár . . . leírhatatlan hatásu volt ránk nézve (ÖM 1485. l.). Legsörnyűbb alakú rém végre is a kétségbeesés (ÖM 1486. l.). Olyan vagy, mint sötétjenekü örvény, mely a belépillantót magához alávonja. Mi lakik benned, mily láthatatlan, alaktalan rémek förödnek lenn, lelked mélyének sötétén (Hábor, 1851. ÖM 939—940. l.). Ugyane novellában megtalálható a 6. sor is: midőn az ember a valót kezdi ismerni, nem lelkesül többé, nem szeret, nem imád semmőt, — mert minden szép mellett látja a förtelmet, s általában látja amaz állítás igazságát, hogy a földön semmi sincs tökéletes . . . (ÖM 940. l.).

Greguss Ágost az 5—8. sort idézve megrója a költőt, hogy „saját bajáért az összességet látszik kérdőre vonni” (PN 1856. szept. 24.). Erdélyi János néhány mondatban összefoglalja a vers lényegét (BSzle 1859). A MNV szemleírója szerint „Vajda cynikus is tud lenni”, bizonyítással idézi a 7—8. sort. „A sok jó fejében, mit a költő ad nekünk, ezt is elvehetjük, kivált, ha igazában mondta, s nem fitogtatásból, mint sok más kurta poéta, csak azért, hogy érdekes legyen”

(1872. nov. 17.). A Figy. C. jelű szemleírója szembeszáll a MNV-gal: „Ahelyett, hogy az indokot mutatná ki, mely a költőt ily kifakadásra készíti, egy kivált szóval elüti az egésztest és majdnem utasítja az olvasót: menjen és kérdezze meg Vajdát személyesen, hogy igazában, vagy fitogtatásból írta-e azt a költeményt?” (1872. nov. 25.). Endrődi Sándor azt emeli ki, hogy „meghasonlásba jön magával és a világgal” (Figy. 1872. dec. 22.). Kerekes György (O—V. 1901, jan. 20.) és Bródy Mihály (Bródy, 30. l.) az „Egyél, igyál és neved” gondolatát hangsúlyozzák. Érinti a verset Alszegehy Zsolt (Kisf. Évl. 48. 1913—1914.). Rubinyi a Kölcsény-hatásra (Vanitatum vanitas) mutat rá (Rubinyi, 107. l.). Bóka szerint „ez az első vers, melyben érezhetni már Vajda zord erejéből valamit . . . A Meghasonlásban már elkezdődik a kérdések sorjázása” (Bóka, 55., 59. l.). Fazekas röviden említi (Fazekas, 14. l.). Komlós Aladár részletesen elemzi: „. . . A világ azért silányult el, mert eltaposták a forradalmakat . . . ez az elfordulás a politikától voltaképp egy szenvedélyesen politikusi lélek pillanatnyi kiábrándulásából ered . . . a vers végén eltaszítja magától az epikureizmus csábítását . . . Kár, hogy ezt a kifejezésnek némi erőtlenségével teszi . . .” (Komlós, 44—46. l.; 58., 84. l.; Petőfitől Adyig. 1959. 179. l.). Sőtér István is a pillanatnyi kiábrándulást hangsúlyozza, ő is a Nagyidai cigányokhoz hasonlítja, mint Komlós (44. l.), „a rekedtes fájdalomkiáltásból az átkozódó hűséget kell kihallanunk” (Sőtér, 309., 315—316. l.). Rónay György idézi a Tavasz felé II. 209. sorát („Mert semmi sem tökéletes itt lenn”): „ez sejtetni enged, milyen makacs élménye Vajdának ez a téma” (Petőfi és Ady között. 1958. 107. l.). Gáldi László szerint „a trochaikus metrum úgy tűnik fel, mintha szerencse és balsors örök forgandóságát jelképeznék” (It 1956. 181. l.). Említi a verset még Barta János (It 1962. 20. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Lélekbőrű 1849. K 56, K 58: Sirdályok XI.*

- 1 BVh: *Mín silányul a világ el! ÖK: elsilányul*
- 2 BVh: *Mint haldokló pista mécs,*
- 3 BVh: *Egyet lobban és elalszik . . .*
- 4 BVh: *Pélida Párizs Róma Bécs. K 56, K 58: Halálvonaglása*
- 6 K 56, K 58, KK, ÖK: tökéletes;
- 7 BVh: *Gyarló s vétkező az ember, K 56, K 58: ember, —*
- 8 BVh: — *Egyél igyál és szeress.*
- 9 BVh: , K 56, K 58, KK, ÖK: jobbra szebbre
- 10 BVh: *Rontó vészes utakon?*
- 11 BVh: szelídség
- 15 BVh: *Bűnben telhetetlen ember*
- 16 BVh: *Egyél igyál és szeress.*
- 18 BVh: műveket,
- 20 BVh, K 56, K 58: kinevet. KK: kinevet,
- 21 BVh: *Por hitvány hamu az ember*
- 22 BVh: *Porrá lenni mit sietsz? K 56, K 58: szemfedőt keres; KK: keres*
- 23 BVh: *Rá érsz majd vén görbe háttal. K 56, K 58; Belpoklosa önmagadnak ÖK: gyógyíthatatlan,*
- 24 BVh: — *Egyél igyál és szeress.*

- 25 BVh: arra
 26 K 56, K 58: Boldogtíni BVh: milliót;
 27 BVh: földre,
 28 BVh: Kinek vágyasz tenni jót
 29 BVh: Jobb gondolj, szegény, magadra K 56, K 58: bizony gondolj
 30 BVh: keress
 32 BVh: — Egyél igyál és szeress.

44. A fecskék. Béranger után. M: Budapesti Viszhang, 1852. okt. 31., Külföldi lant, 1862, I. 177. l.; II. Kiadás, 1888. I. 160. l.

Vajda a verset köteteibe nem vette fel, az ÖM-ben sem szerepel, lelőhelyét Komlós Aladár jelölte meg (341. l.).

1852-ben Vajda csak három verset jelentetett meg: az 1849-es keletkezésű *Meghasonlást* és két Béranger-verset: *A fecskék* és *A vén csavargó* címűeket. A szabadságharc előttről fordítása nem ismeretes, műfordítói tevékenysége *A fecskék* c. verssel kezdődik. 1860-ig mindössze hat költeményt fordít magyarrá: Bérangertől: *A fecskék* (1852), *A vén csavargó* (1852), *Az idő* (1854); Lenautól: *A szomorú szerzetes* (1853), Chamissótól: *A vén mosonó* (1859), Victor Hugótól: *A apagyilkos* (1860) címűeket. Különösen kedvelte Bérangert. Pierre-Jean de Béranger (1780—1857) dalai Franciaországban rendkívül népszerűek voltak, s hozzájárultak az 1830-i és az 1848-i forradalom eszmei előkészítéséhez. Nálunk Petőfi tette népszerűvé Bérangert, Vajda is szerette, 1849-ben külön verset írt hozzá (*Bérangerhez*. jún. 8.). *A fecskék* (Les hirondelles) fordítása jegyzettel jelent meg: „Ezen búdal oly annyira telve a szülőföld érti fájdalommal, legutóbb egy újabb szentesítést nyert. Többen az afrikai seregéből, kik az arabok foglyaiul estek, összegyűltek estenként e dalt éneklendők, de csaknem lehetetlen vala azt végig elénekelniök; hangjaikat könyek fojtják el. Így énekelheték a fogoly zsidók hajdan: Super flumina Babylonis! . . . és sirtak Jeruzsálemet emlegetvén (Kiadó jegyzete Béranger műveiben).”

Vajda fordításairól elterjedt az a vélemény, hogy „nem annyira fordít, mint költeményt ír, azon eszmét véve alapul, melyet az irányadó idegen költő dolgozott ki” (l. *A szomorú szerzetesnél*). Korántsem érvényes ez *A fecskék* c. versnél: Vajda híven követi az eredeti szöveget; az első versszak szószerinti fordítása pl. a következő: „Mór parton esett fogságba Egy harcos, aki a bilincsek közt meghajolva Ezt mondja: Viszontlátlak benneteket Madarak, ellenségei a télnek, Fecskék, akiket a remény Elkísér a forró égővre. Bizonyára Franciaországból jöttök, A hazámról nem beszéltek nekem?”

Az 1825-ben megjelent vers kiválasztásában szerepet játszhatott az a körülmény, hogy két évvel azelőtt, kényszerkatonáskodása idején Vajda is átérezte a honvágy fájdalmát.

A költeményt Vajdán kívül Szász Károly is lefordította (SzK kisebb műfordításai. 1872. II. 406. l.).

Egyedül Károly Sándor hivatkozik a versre, a kilences-nyolcas kombinációiból alakult strófaeképletek közt említi (It 1961. 410. l.).

45. A vén csavargó. Béranger után. M: Budapesti Viszhang, 1852. dec. 12., Külföldi lant 1862 I. 169. l.; II. kiadás, I. 1888. 162. l.

Vajda a verset többször nem közölte, lelőhelyét Komlós Aladár fedezte fel (341. l.). Ez a második vers, amelyet Vajda Béranger-től fordít; az elsőben (*A fecskék*) megszólaló honvagy két év előtti élményeit támasztotta fel, a második (*Le vieux vagabond*. 1833) a koldus hazafi fájalmát fejezi ki (vö: Arany János: Koldus-ének. 1850). Különösen az utolsó előtti versszak mondanivalója („Le pauvre a-t-il une patrie?”; 33. sor), tartalma teszi rokonszenvesé a vén csavargót, időszerűvé a költeményt.

A szakirodalomban egyedül Károly Sándor hivatkozik a versre, kilences-nyolcas strófaekletére (It 1961. 410. l.).

1853

46. A szomorú szerzetes. Lenau után.

M: HF 1853. szept. 7.; K 56, 59. l.; K 58, 59. l.; Külföldi lant, 1862. II. 53. l., II. kiadás, II. 77. l.
 KK 236. l.; ÖK I. 281. l.; KI 160. l.

1853-ban még az új szerelem kezdete előtt jelentette meg e Lenau fordítást. Nikolaus Lenau (Nikolaus Niembach Edler von Strehlenau) magyarországi származású osztrák költő (1802–1850) volt, gyermek és ifjúkorát Magyarországon töltötte. A költemény eredeti címe: *Der traurige Mönch (Nach einer Sage)*. Vajda az első versszak negyedik sorát, melyet első alkalommal híven visszaadott (*Kilencszáz éven által*), az 1856-os kötetből kezdve megváltoztatta, így: *Három száz éven által*, illetve 1895-ben: *Jó háromszáz év óta*.

Erdélyi János Vajda „öntépelődésre hajlamáról” beszél: „Vajjon nem ez okból ismert-e kedvencére Vajda A szomorú szerzetesben”, kinek „Aki egyszer szemébe nézett: Bú szállja meg — s nem kell neki az élet” (BSzle 1859). Ábrányi Emil kifejti: „Vajda János specialitás a magyar költészetben, mint Petőfi Sándor; mint Heine a németeknél, mint Schelley az angoloknál. Mélyebb, hatalmasabb érzéseket tömörebben, megrázóbban egy magyar költő sem adott még. A csalódott vagy elgyötört szerelem fájdalma Vajdánál néha oly hatalmasmal nyilatkozik, hogy szinte úgy járhat az érzelmesebb olvasó, mint Lenau Szomorú szerzetesében a tengerbe vesző lovag. Vajda par excellence a fájdalom költője” (Magyar Politika, 1872. aug. 24.). P. L. a fordítást meglehetősen szabadnak tartja (MNV 1872. nov. 17.). Ravasz Árpád (Erdélyi Múzeum. XIII. 1896. 188. l.) és Hartmann János említi még a verset, Hartmann kiemeli, hogy Vajda „Lenau összes költeményei közt válogatva A szomorú szerzetest találja méltónak az átültetésre” (Magyar Műzsa, 1920. 477. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sírályok XXVIII (Lenauból. a szomorú szerzetes)*

- 1 HF, K 56, K 58: *Svédhomban HF, K 56, K 58: Ősz torony KL, KK: Ősz torony,*
- 2 HF, K 56, K 58, KL, KK, ÖK: *bagoly tanyája KK: kesely, bagoly*
- 3 HF: *Eső vihar K 56, K 58, KL: Eső-vihar*
- 4 HF: *Kilencszáz éven által K 56, K 58, KL, KK, ÖK: Három száz éven által*

- 5 HF, K 56, K 58, KL: laktak
 7 HF: közelg
 8 HF: lovának, ÖK: sarkanytyut
 9 HF, K 56, K 58, KL: eltévedett
 10 HF: esthomálynak . . . KK: esthomálynak.
 12 K 56, K 58, KL: A rengeteg mint
 13 HF: torony
 14 HF: fényvilágban éjjel,
 16 HF: *Olly szomorú* bús képpel K 56, K 58, KL: bánatosbús
 17 K 56, K 58, KL: nézett:
 18 HF: meg s nem
 22 HF: könnyedén, K 56, K 58, KL: könnyeden vidáman:
 23 HF: Nos úgy é jobb itt, jöjjön bár kísértet. KL: jöjjön KK: kísértet —
 24 HF: Mint odakünn *rohanni* a szélvésznek? K 56, K 58, KL: odakünn KK, ÖK: oda künn
 26 HF, K 56, K 58, KL KK: megereszti,
 27 K 56, K 58: köpönyegét
 28 HF: leteríti,
 29 HF: *ama* kezek porára,
 30 HF: *Kik építék a tornyot illy szilárdra.*
 31 HF, K 56, K 58, KL: szenderg álmodik
 32 HF: idejében —
 33 K 56, K 58, KL: Horkol kapál HF: ijed lova,
 34 HF: fényben
 35 HF: a fal mikéntha égni látnád; K 56, K 58, KL: látnád,
 40 HF: borzad;
 42 HF: keresztet
 44 HF: *Panasztelt* rémes halkan; K 56, K 58, KL, KK, ÖK: halkan;
 45 HF, K 56, K 58, KL: világ
 46 HF: *Olly* búsan o mi búsan!
 48 HF: gyengül érezőn
 49 HF: Nagy titkos
 50 HF, K 56, K 58, KL: természet,
 51 HF: szív, *mellyet* KL, KK: szív
 53 HF, K 56, K 58, KL: ér-e
 54 K 56, K 58, KL, KK: szomorú KL: szerzetesnek
 55 HF: Oh mondd mi bánt, mi lehet az K 56, K 58, KL: bánt — Mi
 57 HF: *jővel* a
 58 HF: ajkát.
 59 HF: az utas
 60 HF: rákiált — oh hallgass hallgass! K 56, K 58, KL, KI: rákiált [sajtóhiba] ÖK: Remülten [sajtóhiba]
 61 HF: Eltűnt a szerzetes, virad, K 56, K 58, KL KK: virad;
 63 HF: ad
 65 HF, K 56, K 58, KL, KK: abrak,
 68 HF: Sziveik *elszorulnak*, K 56, K 58, KL, KK: elfogódnak,
 70 HF: zokognak, —
 71 HF: *Merő seb és jajhang beszél a légbe* —
 72 HF: A ló

47. Nyári dél. M: HF 1853. szept. 16.; K 56, 21. 1.; K 58, 21. 1.; KK 94. 1.; ÖK I. 73. 1.

A vers keletkezési körülményeit nem ismerjük, talán 1853-as váli látogatásának (*erdő, rengeteg!*) emléke.

Erdélyi János összefoglalja a vers lényegét, s hibáztatja a költőt: „nem bírom helyeselni, sőt örvendek üldözni az eszmeiség afféle ficamát, minő Vajdánál a következő . . .” (idézi az utolsó versszakot): „E hely épen olyan rozsz költői gondolatnak, mint füstésnek. Az alak különösen undorító. Isten egy szemmel (monoculus), mely a nap, oly helyzetben, minőt Dürer Albert ily tárgyú merész compositióján (egy nürnbergi képtárban) embernél is botrányal vesznek némelyek” (BSzle 1859). Kolozsvári Aladár a szép költemények között említi azzal a megjegyzéssel, hogy „Vajda mindenik sorából kitűnik a természet szeretete. A költőnek mindenkifelett a természetet kell szeretnie” (Élet és irodalom, 1884. 39. sz.). Rencz János „plasztikai ábrázolásánál fogva leíró költészetünk egyik gyöngyének” tartja (Rencz, 32. 1.). Rubinyi a költő panteizmusát emlegeti (Rubinyi, 32. 1.). Komlós Aladár megállapítása szerint: „Senki sem festett olyan erotikus tájakat, mint ő. A Nyári délből az erdő úgy hat rá, mintha Isten átölelte volna a földet, s szeme, a nap ragyogna” (Komlós, 56, 285, és 292. 1.). Barta János művészségét emeli ki: „a tüzes déli nap hevében egy pillanatra megállt időnek, az élet meleg szédületének verse ez” (It 1962. 32. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Déli csend* K 56, K 58: *Sirályok X.*

2 HF: *Óly csendes, néma rengeteg;* K 56, K 58, KK: *csöndes néma*

3 HF: *reng a lomb, ha* K 56, K 58: *lomb, ha zöld nem volna,*

4 HF: K 56, K 58: *gondolnám: megdermedett.*

6 HF, K 56, K 58: *lélekzetét;*

9 HF, K 56, K 58: *isten*

11 HF: *rá lehelli,*

12 K 56, K 58: *szeme — a*

48. Az erdőben. M: HF 1853. szept. 22.

Megjelenési helyét Komlós Aladár fedezte fel (ItK 1954). Időrendben az első olyan költemény, amelynél már a Gina-szerelme következtethetünk. A *Szerelmem édene* (1851) és a *Dalok* (1851) c. szerelmes versek közlése után most szólal meg újból a szerelme hangja. Az utolsó versszakból látható, hogy új szerelmről van szó. Egy hónap múlva (*Otthon*, okt. 23.) meg is erősíti, hogy újabb csillag kelt föl őneki. A versek folyamatos áradása bizonyítja, hogy a Gina-korszakhoz érkezünk. Feltűnő a reménytelenség jelentkezése: az égető vágy *mindent ígérő s teljesülhetetlen*. Ebben szerepe lehetett a fiatal lány (16–17 éves, Vajda huszonhat) változékony, húzódozó magatartásának vagy más udvarló feltűnésének. Az utolsó versszak már Gina egyetlenségének élményét sejteti; a téma — a tündéri nő megjelenése — később bontakozik ki: *Hogy mi szép vagy, azt hiszem, hogy Én — csupán én tudhatom* (*SzÁ XI. Nem tudok én*), vagy még később: *Hogy tündérvoltod is titok a világnak* (*GE XXVIII. Elkakartam képed*).

babkár: ilt *vándorárus* — *kopolya*: áradások folytán víz alá kerülő természetes mélyedés.

Komlós Aladár a Szerelem édenéhez kapcsolva azt emeli ki, hogy e vers is „már nem az egymásralelés boldogságát, hanem egy csaknem elérhetetlennek látszó nő utáni féltéken reménykedő epekedést” fejezi ki (Komlós: 58—59. l.). Barta János a Petőfi-örökség: közvetlenség, őszinteség, keresetlenség lesüllyedésének tünetét szemléli benne, „a végén a tréfás fordulat: a dalforma heinei változatának öröksége” (It 1958. 355. l.).

49. Románc. M: HF 1853. szept. 29.; VH 19. l.; KK 103. l.; ÖK I 86. l.

Az első közlés cím alatti évszáma — 1847 — jelzi a költemény korábbi keletkezését. Nem lehet tudni, Pestre jövele előtt vagy után dolgozta-e ki a témát. Az esetlen hétköznapi történet, a furcsa nevek, a csattanós befejezés (L.: *Két románc, Laukádía*) a gúnys románcok mesterének, a szellemes Laukának a szikráira emlékeztetnek. A történet megvesztegethető bírójához hasonló *A fülemile* (1854) bírója.

Egyedül Rubinyi említi a költeményt: „bizonytalán őse Szabolcska Mihály Salzburgi csapszékének” (Rubinyi, 93. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 HF: *Dubry Jakab, Fenster Dávid* VH: s Fenster
- 5 HF: De a bírót mind a kettő
- 6 HF: informálgatta;
- 7 HF: — Okos KK: a bíró:
- 8 HF: Mind a kettőt
- 9 HF: *Dubry Jakab, Fenster Dávid*
- 10 HF: Ujra kocsmába menének;
- 11 HF: újra fejbe verték
- 12 HF: És aztán — kibékkülének.

50. Sir. I. (Száll a hegyre ...). M: HF 1854. máj. 27.; K 56, 5. l.; K 58, 5. l.; Nemzeti lant II 1858; 116. l. 1873. Kuliffay Ede 343. l.; Gyöngyök és virágok. 1859. 600. l.; KK 152. l.; ÖK. I. 150. l. Virágoskert, 1882. 49. l.; Költők Lugasa, 1883. 244. l.; KI 60. l.

Az őszi táj ihletéséből fogant elégia *Boru* címmel májusban jelent meg. Hogy valóban előző ősszel keletkezett-e, nem tudni. Vajdánál ez időben gyakoribb a sűrűn íródó vers lehetőleg azonnali megjelenése, pl. *Sir. IV. (Hova lett a nap ...)*, *Sir. IX. (Naprul napra ...)*, *Sir. XI. (Apró, lanyha ...)*, *Sir. XVI. (Bujdosik a fa levele ...)*. Nem szerelmes vers, mégsem állítható, hogy nincs kapcsolata a Gina versekkel. A költői kérdés általánosabb, egyetemesebb bűjában benne rezeg a szerelmi boldogtalanság is (vö. *Sir. III.: Föltámadni ...*, *Sir. V.: Mily vidám ...*, *Sir. IX.: Naprul napra ...*).

Horváth János összevetette a verset Petőfi: Édes öröm ittalak már (1847) c. költeményével: „Egész lemondó hangulata rokon, versformája is ugyanaz, végsora majdnem szó szerint Petőfié” (Petőfi Sándor. 1922. 545. l.). Rubinyi szerint: „De Vajdának már csak az az egy szava is: *kégett szív*, egy már egészen más világba visz, melynek Petőfihez semmi köze” (Rubinyi, 114. l.). Ugyanígy Bóka: „A kísértő

árny hosszú, az erdő sóhaja mély, a szív kiégett: ez nem Petőfi világa" (Bóka, 65—66. l.). Majd Komlós Aladár: „az utolsó szavak valóban feltűnő hasonlóságát pusztá véletlennek kell tekinteni" (50. l.). Bisztray Gyula elfogadja a Petőfi-hatást (It 1956. 217. l.).

A *Mért születni, minek élni?* kérdést vö. a *Vége van* utolsó két sorával: *Leborulva, elfeledten Megsiratni, hogy születtem.*

Az első méltató Török Sándor: „Ha lelke szenved, bánatát átviszi az egész földre, gyásszal fűdi az egész mindenséget. Ilyen kedélyállapotban írhatta" e költeményt (MS 1856. aug. 5.). Greguss Ágost a sikerült versek közt említi (-ss, PN 1856. szept. 24.). Szini Károly a „sirályok" első üvöltésének nevezi: „Jól nevezte a költő az első szakaszt sirályoknak. — Szinte hallani véljük azt a tompa nehéz morajt a rémitő csendben, mely a zivatart szokta megelőzni. . . Már gyül a felhő, . . . langy lehelet jár észrevétlen, a falevelek halkán csörögve hullnak — a vadon hajszájai, . . . minden csöndes, minden egy bús előérzet nem Lenau bús kisértete-e ez?" (HF 1856. okt. 18.) Erdélyi János a borongó kedélyről szól: „Versei úgy mutatják, hogy valamely nehéz borongás árnya íródott lelkére, innen költészetében a keserűség, innen az egésznek öntépelődésre mutató színezete, kinkacajos gúnysá, szarkasztikus fájdalomossága. Vajjon származhatott-e más forrásból" e költemény (BSzle 1859. XX. füzet). Berczik Árpád idézi a teljes verset: „Ki fogja e költeménynek bánatosan mély hangulatát tagadni? A költői, magával ragadó, megkapó hangulat az, melynek Vajda mestere" (Argus, PN 1872. aug. 18.). Idézi a verset a Magyar Politika (1872. aug. 24.). Endrődi Sándor szerint e dalt „Schopenhauer sokat jelentő pessimizmusa lengi át" (Figy. 1872. dec. 22.). Dicséri a verset a Családi Kör -r jelű kritikusa (1873. febr. 9.), a Hon idézi is (1881. ápr. 14. Esti kiadás). Asbóth János e ritka tájkép „hangulatteljes, eleven és szinte érző" voltát magasztalja (Ellenőr, 1881. okt. 11.; Jellemrajzok, 1892). Palágyi Menyhért pessimizmusát vitatja: „Egyetlen egy verse van, ahol a világfájdalom tisztán, vegyítetlenül jelentkezik, de ez is csak hangulat dalban történik, melyet szépségéért ide iktatok. . ." (Koszorú, 1885. máj. 24.; Egy. 1886. máj. 30.). Az 1895-ös kötet megjelenése alkalmából idézi a teljes verset a VÜ (dec. 8.) és az O—V (dec. 22.). Rencz János a ciklus egész hangulatát kifejező gyönyörű nyitánynak nevezi (Rencz, 31. l.). Dicsérőleg említi a verset: Lázár Béla (A tegnap, a ma és holnap. 1900. 65. l.), Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 398. l.), Kerekes György, aki szerint Palágyi költészetére is hatott e sirám, amelyben „a hangulat, az érzelm és a természeti kép harmóniája páratlan", de „tökéletes az összhangzat a költemény külső formája és a gondolat közt is" (O—V 1901. márc. 17. és márc. 24.), Bródy Mihály (Bródy, 29. l.); Pethő István különösen magyar zamatú sorait emeli ki (Pethő, 85. l.), Koller István (Vajda, Reviczky, Komjáthy, 1910. 4. és 14. l.), Oláh Gábor, aki a népdalok könnyed formáját, szelid és melancholikus dallamát veszi észre a versben (Írói arcképek. 1910. 101. l.), Riedl Frigyes szerint „a lét problémáinak átgondolása reá nézve oly kínzó, épp oly gyötrő, mint maga a szerelem", „semmben sincsen öröme" (Riedl, 29. l.). Rubinyi Mózes a „kiégett szív" analógiára, a Komjáthyra tett hatásra, a költő pessimizmusára mutat rá (Rubinyi, 32., 33., 44., 80., 110., 114. és 122. l.; Újabb adatok. 6. l.). Kékly Lajos szerint

a „legzavartalanabb gyönyörűséggel s mély megindulással tölti el lelkünket” a vers (BSzle 1927, 187. l.; Kéký, 8. l.). Váli Németh László a költő lelkébe költözött nagy rejtett bánatot elpusztíthatatlannak látja (Literatura, 1934. 259. l.). Banó István (Kelet Népe, 1940. máj. 15., 8. l.), Bóka László (Bóka. 65–66. l.) után Komlósi Aladár elemzi a költeményt, melyet az egykorú magyar helyzet fakasztott, a Válhoz fűződő versek közé sorolja, verselését, képalkotását taglalja (Komlósi, 6., 50., 89., 201., 283., 291., 296. és 313. l., Petőfitől Adyig. 179., 184. és 487. l.). Simon István Vajda versépítését a tűzhányó működéséhez hasonlítja (Kortárs, 1960. 374. l.). Sőtér István az újfajta líra-típus: a hangulatlíra megjelenését, a vers modernségét emeli ki (Sőtér, 310., 330., 333. és 362. l.; Nemzet és haladás. 249–250. l.). Barta János is újszerűségét hangsúlyozza: „a hangulatnak van valami egyetemes . . . filozófikus jelleme” (It, 1962. 33. l.). Károly Sándor ritmikailag vizsgálja a verset (It 1961. 406. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Boru* K 56, K 58, NL, GYV: *Sírdílyok I.* KL, VK: *Száll a hegyre*

- 1 HF, K 56, K 58, NL, GYV, KK, VK, KL: felhő,
- 2 HF, K 56, K 58, NL, GYV, KK, VK, KL: erdő;
- 3 HF: lehelet
- 5 HF: vadonnak K 56, K 58, NL, GYV: vadonnak —
- 6 HF: *Sárga* levelek szállongnak; GYV: szállongnak, KK, VK, KL: szállongnak;
- 7 HF: földet [sajtóhiba]
- 8 K 58, NL, GYV: merengő csöndes.
- 9 HF, K 56, K 58, GYV: Erdő mező,
- 10 K 58, NL, KL: nehéz bús ÖK: bus KK, VK, KL: előérzet;
- 11 HF, K 56, K 58, NL, GYV, KK, ÖK, KL: réten, ÖK: Hosszú
- 12 HF: mélyen.
- 13 HF, GYV: nagy, VK, KL: bánat,
- 16 HF, GYV: mer, K 56, K 58, NL, KK: mer; KL: mer.
- 18 K 56, K 58, NL: Vádol örök HF: természet; —
- 19 HF: Mély
- 20 HF, GYV: élni?

Németre fordította: Gustav Steinacker, 372. l.; Balogh, 38. l.; franciára Polignac, 111. l.

51. *Sír. II. (Szól a zene . . .)*. M: BHh 1854. jún. 4.; K 56, 7. l.; K 58, 7. l.; KK 153. l.; ÖK I. 152. l.; KI 61. l.

A vers eredeti címe: *Zene mellett*; a közelebbi ihlető mozzanat ismeretlen. Lehet, hogy az első, a második és az utolsó versszak Gina zenéjére vonatkozik, aki a *GE XVI. (Oh hagyj békét . . .)* c. versből kivethetően valami húros hangszeren játszott; de állhat magános vagy társas zenehallgatás is a vers háttérében. Bizonytalan, hogy a mellőzés évében volt-e együtt a költő Ginával, vagy egy korábbi találkozás (közös zenehallgatás) emlékként önti versbe.

Erdélyi János röviden ismerteti a költeményt (BSzle 1859). Pethő István Leopardira emlékeztető hangot vesz észre a versben (Pethő, 35. l.). Oláh Gábor ironikusan jegyzi meg: „Vajda János csaknem az

athéni Timon szerepét játssza el, tragikomikusabb formában. Sokszor még szavait is átveszi; úgy ront neki ő is a legsűrűbb magánynak, mint a csaholó ebek elől menekülő állat: Erdőbe megy Timon, ott jobb barátja a barátlan vad, mint itt felebarátja” (Irói arcképek. 1910. 95. l.). Rubinyi Vajda egyedülisége-képzetének metaforakörét vizsgálja (Rubinyi, 78. l.). Földessy szerint a befejező kép Vajdától került Adyhoz (Földessy, 129. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Zene mellett* K 56, K 58: *Sirályok II.*

- 1 BVh: zene; harsog, K 56, K 58: zene — harsog
 - 2 BVh: diadalének — K 56, K 58: diadalének;
 - 6 K 56, K 58, KK: hirdet,
 - 7 K 56, K 58: halált — vagy
 - 9 BVh: Oh, hogy
 - 10 K 56, K 58: szerettem;
 - 16 K 56, K 58, KK, ÖK: legsűrűbb
 - 19 BVh: Ebek csaholása, K 56, K 58: vonítása —
 - 20 BVh: sivatagba — ÖK: sivatagba [sajtóhiba]
 - 21 BVh: én — de hídba! K 56, K 58: én — de mi haszna!
 - 23 BVh: *Mi haszna*; nem
 - 24 BVh: látom!
 - 25 BVh: harsog,
 - 26 BVh: diadalének, K 56, K 58: diadalének;
 - 27 BVh: érzem
 - 28 BVh: temetnének,
 - 29 BVh: ifjú,
 - 30 BVh: Korán hunyt halottat. K 56, K 58: halottat,
- Németre fordította: Balogh, 39. l.

52. **Sir. III. (Föltámadni . . .)**. M: BVh 1854. szept. 24.; K 56, 9. l.; K 58, 9. l.; KK 154. l.; ÖK I. 152. l.; KI 62. l.

Először *Végzet* címmel jelent meg. A végzet szó novelláiban sűrűbben előfordul, mint verseiben. Két elbeszélésében (*Barát és vetélytárs*, *Egy bolond, aki szeret*) Kemény Zsigmond kedvelt fogalmai (végzet, szenvedély, rajongás eszély) Kemény Zsigmond-i értelemben bukkannak elő. A végzet (ÖM 825., 834., 835., 844. és 875. l.), a szenvedély (*ha szenvedély helyett eszély vezérli*, ÖM 808. l., 813. l.), a rajongás (*Bár a tehetségesebbek arra irányoznák működésüket, hogy ne még rajongóbbakká tennék az embereket oly állapotában a léleknek, melyben igen nehéz okosnak lenni*, ÖM 831. l.), szavak mellett a szörnyeteg vágyak rajza is Keményre emlékeztet. De a hasonlóság csak Vajda 1857–58-as korszakában figyelhető meg, amikor a meghasonlott kebelből a szenvedések pokoli raja zúdul a felszínre.

Lehet, hogy a vers kialakításának indító mozzanata a szerelmi közeledés visszautasítása, ezt azonban Vajda, mint több ez időbeli költeményében (*Sir. V.: Mily vidám . . .*, *Sir IX.: Napról napra . . .*) az általánosabb kiábrándulás és világfájdalom témájává mélyíti el. Így a *Meghasonlás*nak újabb, némiképp különböző változata jön létre. Szenveddéssel teli életére Vajda már 1849 előtt is panaszkodott (*Az én szülőföldem, Merengések I., Merengés*).

Erdélyi János röviden érinti a költeményt (BSzle 1859). Idézi a verset a Magyar Génius (1897. jan. 24.), majd említi Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 398. l.), Pethő István (Pethő, 53. l.). Rubinyi a vers technikájáról szól (Rubinyi, 95. l.). Bóka szerint Vajda e versben „talán először ért léte titkos mélyéhez” (Bóka, 11. l.). Komlós Aladár a verset „kisső homályos háttérű darabnak” nevezi (50. l.; Petőfitől Adyig. 1959. 179. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Végzet* K 56, K 58: *Sirályok III.*

- 1 BVh: Föltámadni; mint a főhő, K 56, K 58: Föltámadni mint a felhő, KK, ÖK: felhő,
 - 4 BVh: földre. K 56, K 58: földre; — KK: földre;
 - 8 BVh: — mind hiában. K 56, K 58: — mindhiában;
 - 9 K 56, K 58: Megfejtetlen mint BVh, K 56, K 58: álom
 - 10 BVh: világon;
 - 11 BVh: Kinevetett — ösmeretlen
 - 13 BVh: — Ugy e K 56, K 58; — Ugy-e keserű
 - 14 BVh: *Ivott ebből* több bolond már!
 - 15 BVh: Mind azt hitték: üdvözülnek, K 56, K 58: hitték: üdvözítnek;
 - 16 BVh: meg . . .
- Németre fordította: Balogh, 41. l.

53. *Sir. IV. (Hova lett a nap . . .)* M: HF 1854. okt. 2.; K 56, 10. l.; K 58, 10. l.; KK 155. l.; ÖK I. 153. l.; KI 63. l.

Összel címen jelent meg a *Sir. XII (Menjel innen . . .)* és a *Sir. XIII. (A tükörbe . . .)* versekkel együtt. A mélabús rezignált hang az 1854-es év siráimaira igen jellemző. A végső felkiáltás tartalma ismétlődik a *Sir. X*-ben (*Mikor a nap . . .*).

Az utolsó versszakot a költő külön epigrammaként is megjelenítette (*Emlékkönyv*, Irodalmi Kincstár. VII. 41. l.).

Színi Károly szerint a költő „Mindent a kétség fekete szemüvegén át nézve, sehöl örömet nem lát” (HF 1856. okt. 20.). Erdélyi János a vers lényegét átteszi prózába (BSzle 1859.). Szana Tamás idézve a verset a „kielégítetlen vágy kínos fölajdulására” hívja fel a figyelmet: „a kiváló érzékkel választott természeti kép sötét keretében, bizonyára mélyen megrázó hatást gyakorol minden olvasóra”. „E költeményből a sokat csalódott, széttépett szív keserű fájdalma szól hozzánk a költészet egész hatalmával” (Egy. 1881. márc. 29.). Inczédi László megjegyzése: „engem legalább csodálatos erővel tudott belevonni a költő sötét világába” (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.). Rubinyi tévesen Arany-hatásról beszél (Rubinyi, 111. l.; Ny 1832. dec. 16., 645. l.; Újabb adatok. 8–9. l.). Bóka petőfies vonásra utal (Bóka, 62. l.). Komlós Aladár Vajda képalkotását elemzi (Komlós, 289, 291, 301. és 302. l.; Petőfitől Adyig 211., 212. és 214. l.). Sőtér István rámutat: „népies mértékével (felező nyolcasok) olyan tartalom, olyan hangulat egyesül, mely Heinéhez közelebb áll, mint a magyar népiesség közizléséhez” (Nemzet és haladás. 249. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Ősazel*, K 56, K 58: *Sírdyok IV*.

- 1 HF: égrül?
 - 2 HF: — Hirtelen
 - 6 KK: rája,
 - 8 HF: befogja . . .
 - 11 K 56, K 58: Egyegy HF, K 56, K 58: fáknak —
 - 13 HF: — Mit K 56, K 58: sirnának
 - 14 HF: éltek . . . K 56, K 58, KK: éltek;
 - 15 K 56, K 58: Az hogy
 - 16 HF: szerettek, jele K 56, K 58: szerettek — jele
 - 17 HF: viráguk;
 - 20 HF: *Suttogtak*
 - 21 HF: — Kétségbeesetten . . . arcra
 - 22 HF: harasztra . . . KK: harasztra:
 - 23 HF: haraszt földj el engem: K 56, K 58: haraszt földj el engem —
 - 24 HF: — Volt, K 56, K 58: nyaram s
- Németre fordította: Balogh, 42. l.

54. *Sir. V. (Mily vidám, . . .)*. M: BVh 1854. szept. 10.; BVh 1856. ápr. 8.; K 56, 12. l.; K 58, 12. l.; KK, 156. l.; ÖK I. 154. l.; KI 64. l.

Az *Alkonykép* címmel megjelent vers jelképes vonatkozásait fel-fedni igen nehéz. Az első és a harmadik versszak talán sikertelen szerelmére utal; a motívum később ismétlődik is (*Sir. XII.: Menj el innen . . .*). Szerelmi bánata máskor is olvadt már bele egyetemesebb jelentésű mondanivalóba (*Sir. III.: Föltámadni . . .*; *Sir. IX.: Napról napra . . .*). A második és negyedik versszak mondanivalója kapcsolatban áll az elnyomatás korabeli helyzettel, a krími háborúval (1853–56), az általános reménykedéssel. A bizakodó hang reményvesztettséget árasztó költemények között (szept. 3: *Sir. IX.: Napról napra . . .* szept. 24.: *Sir. III.: Föltámadni . . .*) jelent meg. A keletkezés sorrendje ismeretlen. A zajgó külpolitikai események között naponként röppenhettek fel ellentétes hírek, biztatva vagy csüggesztve a honfi szíveket. A PN augusztus végén, szeptember elején Ausztria, Anglia, Franciaország, Törökország egyetértéséről, szövetségéről írja tudósításait: „Ausztria, mondják, a nyugati hatalmak követeléseit egészen magáévá tette” (aug. 19.). „Ami Ausztria politikáját illeti, ez már végleg el van döntve” (aug. 22.). Szept. 10-én a bevezető cikk épp azt méltatja, hogy Ausztria közeledése a nyugati hatalmakhoz s a Portához véget fog vetni a „kényuralom dermesztő s a forradalom pusztító ragályá”-nak. A határozott állásfoglalások ellenére ellenkező hírek is szállonganak; „Azon verzió, miszerint Ausztria azért késedelmezett oly sokáig, hogy a hadseregét kiegészítse s azután Porosz és Oroszországgal, a nyugati hatalmakkal szemközt, homlokállást foglaljon” . . . „megcáfolást nem érdemel” (aug. 18.). De a cáfolat s a híradások ellenére aug. 29-én újból utalnak a „hívókra”: „Ausztria zászlói már Oláhország földén lobognak, s néhány nap múlva majd azok is, kik Ausztria s a Porta közt támadott egyenetlenségekről beszéltek, nézetüket tények által látandják megcáfoltnak”. A verset vagy az általános bizakodó hangulat szülte vagy éppen a hivatalos híradások

Ausztria biztos jövőjéről (Angliához csatlakozásáról) gerjesztették fel a költőben az ellentmondást, s tett hitet valamiféle, homályosan megfogalmazott változásról.

Elsőnek Erdélyi János említi (BSzle 1859), aztán Kolozsvári Aladár: „bánatos hang vonul rajta végig, valami sejtészerű van kifejezve benne, hirnöke e kis költemény az akkor sokak által előre megjósolt forradalomnak, így jóslá meg Petőfi is több költeményében a kitörendő szabadságharcot” (Élet és irodalom, 1884. szept. 28.). Keszi Imre (It 1952. 568. l.) után Komlós Aladár méltatja: „valószínű, hogy az egykorú olvasónak 1854-ben, a krími háború idején, Ausztria vagy a Bach-rendszer romjaira kellett gondolnia.” (Komlós, 51., 285. l.) Sőtér István egyetért a felfogással (Sőtér, 310. l.). Rónay György szerint „hagyományos dalformába benyomul a szimbólum” (Rónay, 75. l.). Károly Sándor verstani tanulmányában hivatkozik a költeményre (It 1961. 407. l.).

Barta János a monográfia felfogásával vitába száll: „Vajon elég teherbíró-e egy-egy verssora, mint pl. az ósdi romoké-ról, hogy rá ideológiát építsünk, s a Habsburg-birodalom összeomlását jóslatassuk meg vele? A legtöbb, amiről itt szó lehet, az 1854-es vakmerő reményeké-nek valaminő egész határozatlan hangulati továbbregése, semmi esetre sem a tisztán látó politikai vezér tudatos jóslata” (It 1962. 21. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh I—II.: *Alkonykép* K 56, K 58: *Sirályok V.*

- 1 BVh I.: vidám örömtelt
 - 2 BVh. I.: nyugodása!
 - 4 BVh I—II.: *szép* BVH I.: hazába?
 - 5 BVh I—II, K 56, K 58: — Fekete
 - 6 K 56, K 58, KK: tetejéről:
 - 8 BVh II.: éjjeléből. —
 - 9 BVh I—II.: Új föl ifju ábránd K 56, K 58: Új fel ifju ábránd
 - 12 BVh I.: határra. BVh II.: *Ohajtott hazádba.*
 - 13 BVh I—II.: — Vörös
 - 14 BVh I.: holnap, — BVh II.: holnap,
 - 16 BVh II.: Mind, mind BVh I.: leomolnak. —
- Németre fordította: Balogh, 43. l.

55. *Sir. VI. (Érezem, hogy...)*. M: HF 1855. márc. 29.; K 56, 13. l.; K 58, 13. l.; Nemzeti lant II, 1858. 117. l.; KK, 157. l.; ÖK I. 155. l.; KI 65. l.

Az *Elbérzet* címmel megjelent vers 1855—56 gyötrelmes korszakának termése közé tartozik. Ekkor látja együtt mindazt a boldogságot, *Ami nem bírt, s mégis elveszett*. Oly gondolat, mely később szüntelen visszatér (Rubinyi, 80 l.; Komlós, 271—272. l.): *Sz Á II. (Szerettek én...): Oh, hogy még enyim se voltál, S mégis későn féltetek!; Sz Á V.: (Látlak én még...): Csak az halt meg mindörökre, Ami benned én vesztettem; Sz. Á. VII.: (Mint egy szép halott...): Kit sohasem bírtam, Mégis elvesztettem; Vége van: Elszalasztott óra üdvét Meg nem hozza egy öröklét; Utolsó dal Ginához: Hogy csak az halt meg, ami nem lett, S az él örökké, ami volt; Kisértetek: Nem vész el innen semmi,*

semmi, Csak ami nem bírt megszületni. Elmult idő I.: Megtér-e vissza az a pillanat, Mi nekem akkor . . . ottan . . . elveszett?; Harminc év után: Tekintetünkben hajh! nem az elveszett Az el nem nyert éden fájdalma van.

A vers szövegében zavart érzünk. A második versszak nem szabatos szóhasználatának következménye a homály.

Színi Károly bírálatában fölteszi a kérdést: „Van-e valami szörnyűbb kifejezése a kétségbeesésnek, mint midőn arra gondol, hogy ő még sírni, s még örülni és kacagni fog . . . Ennyi sötét szín közt ez képezi a legfőbb színt, a legfeketebbet, vagy tán borítja be az egész képet: a szerelem vágya, a szerelem hiánya” (HF 1856. okt. 20.). Erdélyi János, a második versszak elhagyásával, így foglalja össze a verset: „Jőni fog egy idő, melyben mind együtt lesz az a boldogság, melyet nem bírt, mely mégis elveszett. Ő azért örülend és haját tépve kacagand, de e kacajon, aki őt szerette, sírni fog” (BSzle 1859). Érinti még a költeményt Banó István (Kelet Népe, 1940. máj. 15.), Komlós Aladár (285. l.) és Barta János (It 1955. 374. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Előérzet* K 56, K 58: *Sirályok VI.* NL: *Sirályok II.*

3 K 56, K 58, HL: boldogságot —

4 HF, K 56, K 58, NL, KK, ÖK: *Mű* nem bírt, s *mi* mégis elveszett

5 HF, K 56, K 58, NL: S ekkor —

9 HF: — S érzem,

10 HF: *És zilált hajakkal* — kacagok . . . K 56, K 58, NL: tépvén — kacagok;

11 K 56, K 58: kacajon, ha NL: kacajon, — ha

12 HF: szeretett, —

Németre fordította: Balogh, 44. l.

56. **Sir. VII. (Én a borjunak megint).** M: Müller Gyula Nagy Nap-tára. 1855. 73. l.; K 56, 14. l.; K 58, 14. l.; KK 157. l.; ÖK I, 156. l. KI 66. l.

Kozocsa Sándor közlése alapján jelöljük az első megjelenés helyét.

Vajda kényeszerű katonáskodásának állít emléket egyetlen ily nemű versében. 1849 végén sorozták be cs. k. közlegénynek: *Hadd érezzék ez átkozott kölykök az egyenlőséget . . .* (ÖM 1493. l.). 1850. jan. 31-én mond búcsút „vált” hazájának (*Búcsu* c. költ. l.); több helyütt szolgál (*A bujdosás*. VÚ 1869. de. 19; *Egy besorozott naplójából*. VÚ 1869. okt. 17, okt. 24.; *A Jelenkor encyclopédiája*. 1858. 186. l.). 1850 őszén kerül haza: 1850. nov. 17-én megjelent *A szerencséhez* c. versét itthon személyesen juttatta el a szerkesztőséghez. A két dátum közötti időpontban (később tévesen 1851-et írt, ÖM 1466. l.), mintegy 8–9 hónapig katonáskodhatott. A páduai kaszárnya szalmazsákjain heverésze a magyar szabadságharcról német nyelvű hadtörténelmi munkát olvas (ÖM 1466. l.), hadvezéri dicsőségről ábrándozik — hadvezéri ambíciója sokszor megnyilatkozott (ÖM 977–978. l.; Komlós, 54–56. l.) — s boldog szerelemről álmodozik. Az álomból ocsudva valómat egy nyomorék *Koldusképnek látom*. Éppen e pansz révén illeszkedik be a régi álmot felelevenítő költemény a megjelentetés idején (1855–56-os korszak) írt dalok közé.

Az utolsó versszakot külön epigrammaként megjelentette a *Hölgyek tükára és az Emlékkönyv* (Irodalmi Kinestár. VII. 40. l.) c. gyűjteményekben.

Borjú-nak hívták a régi katonaságnál a gyalogosok borjúbórból készült háztársádját.

Török Sándor a verset „az ellentétek és bizarr összeállítások meglepő példájaként” emlegeti (MS 1856. aug. 5.). Bodnár Zsigmond dicséri: „Egy párszor mégis tud kedves és kedélyes lenni, például mikor . . . „egy katonakori álmát meséli el, midőn csatákról ábrándozva, megszökik a katonaságtól, s egy szép „kis kecskepásztornét feleségül véve, legénynek szegődik egy malomba” (Magyar Szemle, 1881. máj.). Spectator idézi a versből az életrajzi elemeket (Jász—Nagykun—Szolnok, 1883. febr. 18.). Kolozsvári Aladár az utolsó versszakot tartja fontosnak (Élet és irodalom, 1884. szept. 28.). Lévay József a 19. sorra gúnyosan megjegyzi: „Tehát Napoleon fülén a véres babérmagkoszorúk — Úgy látszik a végversszak kedvéért került ide . . .” (V Z. BSzle 1896. 235. sz.). Alszeghy Zsolt Traumbilder reminiszcenciát érez a versben (Kisf. Évl. 48, 1913—14, 283—284. l.). Bóka szerint „a meghasonlott Vajda, a lefokozott honvédtiszt, a megalázott és kiábrándult forradalmár lelkében egyetlen ösztön marad ép — kitűnni, győzni, diadalt aratni . . . Véres babérmagkoszorúkat látott fején”. „Bele kell nyugodnunk, hogy semmit sem látott már a világból”, hisz Itáliát később csak felületesen említi (Bóka, 58—59. és 62. l.). Komlós Aladár Vajda dicsőségvágyáról, hadvezéri álmairól szól (41., 54—56. és 285. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok VII*, Müller Gyula Nagy Naptára: *Álomkép*.

2 MN: lettem, K 56, K 58, KK, ÖK: lettem;

4 KK, ÖK: Mentem — mendégéltem.

6 MN: tarisznya, K 56, K 58, KK: tarisznya;

7 K 56, K 58: *Izzadságom* volt a só —

8 K 56, K 58: marcimba;

17 MN: *uj*

18 MN, K 56, K 58: *világot*,

21 MN: lecsendesül, K 56, K 58: *dob*, MN: *dob*, —

22 MN: *oldalában*,

24 MN: *Dörömbül magában*

28 K 56, K 58, KK: *Bogárszemű*, MN: K 56: *lyányka*.

29 MN: *lány*

32 MN: *Véres*

33 K 56, K 58: *oda* — KK, KI: *oda*:

34 MN: *mehettem*

35 MN: *A kicsin*

39 MN: *Voltam vón*

40 K 56, K 58, KK: *kerekségén*; A 40. sor után a Müller Gy. NN-ban:

*A kedves kis feleség
Pici meleg szája,
Vágyaimnak leve kész
Fizető pénztára . . .*

„Ez a csók a hatalom
Ez meg a dicsőség;
Ez a megelégedés
Ez meg dúis örökség.”

- 41 MN: *Itt tanultam én való*
42 MN, K 56, K 58, KK, KI: Életbölcseiséget;
43 MN: megtanultam miből áll K 56, K 58: *Megtanultam —*
44 MN, K 56, K 58: *Boldogságod — élet.*
46 MN, K 56, K 58: *világot,*
47 MN: *Elfeledtem — a mi több — K 56, K 58: Elfeledtem a mi több*
49 MN: — *Mulandóság és világ, K 56, K 58: világ*
50 MN: *Ah csak jó népek,*
54 K 56, K 58: *van!*
55 K 56, K 58: *A szubordináció!* MN, KK, KI: *A szubordináció!*
56 MN: *E miatt — lakoltam.*
57 MN, K 56, K 58: *Felfödöztek — dördül a*
60 KK: *Szívem*
61 K 56, K 58: *még is*
62 K 56, K 58, KK: *álom,*
64 K 56, K 58: *Koldusképnek*
65 MN: *Szerелеmmel — halni is*
66 K 56, K 58: *érhet,*
67 K 56, K 58: *senkitől —*

57. **Sir. VIII. (Elhallgass, ...).** M: BVh 1854. jún. 25.; K 56, 18 l.; K 58, 18. l.; KK 160. l.; ÖK I. 159. l.; KI 69. l.

A viszonzatlan szerelem idején keletkezett versben nem világos a csattanó előtti (a *dal, szerelem: jutalom*) sorok összefüggése.

A 11—12. sort önálló részként megjelentette a *Hölgyek tükára* c. gyűjteményében.

Erdélyi János összefoglalásából a szerelemre vonatkozó részt kihagyja (BSzle 1859). A költők sorsára utal Rencz János (Rencz, 34. l.). Rubinyi Goethe-reminiszcenciát emleget (Rubinyi, 118. l.). Fazekas László a verset a *Költő barátomhoz II*-hez kapcsolja (Vajda János, 1949. 26. l.), említi Komlós Aladár (285. l.), Barta János azt írja, hogy „a monumentális pátoszra való törekvés, a romantikus póz, a szimbolikus elburkolás egy versszak erejéig őszinte, sikeres hangot ad” (It 1962. 35. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Elhallgass ...?* K 56, K 58: *Sirályok VIII.*

- 1 K 56, K 58: *Elhallgass mert*
2 BVh: *ág? ...*
3 BVh, K 56, K 58: *túlzengi,*
4 BVh: *ösmer*
5 BVh: *világ? ...*
6 BVh: *martirhalála,*
7 BVh: *egykoron ...*
11 BVh: *Csak dalolj ... szerelem és dal, K 56, K 58: dalolj ... szerelem*

- 12 K 56, K 58: jutalom;
 13 BVh: világ? ... majd K 56, K 58: — majd
 14 BVh: ad ... ottan
 15 KK: enni sírodon! ...
 Németre fordította: Balogh, 45. l.

58. **Sir. IX.** (Napról napra ...). M: BVh 1854. szept. 3.; K 56, 29. l.; K 58, 29. l.; KK 161. l.; ÖK I. 159. l.

Eredeti címe *Sötétség*. Lelkelyét Komlós Aladár fedezte fel (51. l.). Az őszi táj és évszak ihletése a költő személyes csalódottságának ismert motívumait érbeszti fel (Vö. *Sir. II.: Szól a zene, harsog ...; Sir. XIII.: A tükörbe ...*), s e csalódottság egyetemessé mélyülve haraggá, felháborodássá, kétségbeeséssé fokozódik, sejtetően politikai okok miatt. A szept. 10-én megjelentetett ellenkező hangvételi költemény (*Sir. V.: Mily vidám ...*) után szept. 24-én újból a reménytelenség hangjait (*Sir. III.: Föltámadni ...*) szólaltatja meg. 1854-ben (leszámítva még a *Balassa Menyhért* c. elbeszélő költeményét) e keserű, kiábrándult hang jellemző Vajdára.

Színi Károly után (HF 1856. okt. 20.), Greguss Ágost szól a versről: „Szóval világfájdalmaskodik ... még pedig rendszerint — mi Vajdára jellemző — lázas, ingerült hangon. Nem feszegetjük, van-e helyes alapja, indoka e meghasonlottságnak; de az egyhuzamos ingerültségből előre is lehet következtetnünk, hogy a költő nincs annyira túl hangulatán, mennyire mint művésznek lennie kellene, s így a tárgy uralkodik rajta, nem ő a tárgyon” (-ss, PN, 1856. szept. 24.). Erdélyi János összefoglalja a vers gondolatait (BSzle 1859). Rubinyi fogalmazásában a vers eszméje: „csalódás az életben” (Rubinyi, 56. l.). Komlós Aladár a *Sir. III*-hoz (*Föltámadni ...*) kapcsolja, a politikai mondanivalót hangsúlyozza (51. l.). Barta János a versből kibontakozó arcképet illeszti hasonló vonatkozású versek közé (It 1962. 22. l.). Sötér István a verset az „aktív harag és a lázadó felháborodás lírájának” nevezi. „Ebben a költői magatartásban megtalálhatjuk a 62-es röpiratok társadalombíráló mozzanatait is” (Sötér, 318. l.; Nemzet és haladás, 259. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Sötétség* K 56, K 58: *Sirályok XIV*.

- 6 BVh: vágy szenvedély
 7 K 56, K 58: fűrösztött, —
 8 BVh: — Most
 11 BVh: *Fagyos szele*
 12 BVh: Vársz e még, remélsz-e még? ...
 14 BVh, K 56, K 58: ellankadott; KK: ellankadott;
 15 BVh: Őszi nap, —
 16 BVh: Hajnal, — késő harmatod! ...
 18 BVh: Ősmered?
 20 K 56, K 58: ráfeszítenek.
 21 K 56, K 58: reméltél!
 25 BVh: hittél a
 26 BVh: szeress,
 29 BVh, K 56, K 58: élet, rongyos

- 30 BVh: Napról K 56, K 58: Naprulnapra
 31 BVh, K 56, K 58: tán gyöngö
 33 BVh: Nem nem,
 35 BVh, K 56, K 58: virágot,
 36 BVh: — Ezután én kacagok ...
 38 BVh: hideg ..., K 56, K 58: hideg,
 41 BVh, K 56, K 58: el nap, de végkép,
 42 BVh, K 56, K 58: hegyek, és
 43 BVh: ég,
 44 BVh: — Legyen kótségbeesés, ...
 47 BVh: ébreszt:
 48 BVh: — Sirnék majd, — de nem tudok! ...

59. **Sir. X. (Mikor a nap ...)**. M: BVh 1854. okt. 15.; K 56, 34. l.; K 58, 34. l.; NŐ 1858. szept. 19.; Nemzeti lant II, 1858. 119. l., 1873. (Kuliffay Fde), 346. l.; Szerelem könyve. 1858. 284. l.; Gyöngyök és virágok. 1859. 601. l.; KK 163. l.; ÖK I. 162. l.; KI 70. l.

1854-re jellemző borongó-kesergő hangon önti versbe az ismert költői témát: addig élvezzük az élet örömeit, míg el nem múlnak. Rokon gondolat: *Volt nyaram, s én — nem szerettem (Sir. IV.: Hova lett a nap ...)*.

Vajda a verset teljes egészében közli a *Hölgyek tükára* c. gyűjteményében.

Az Új Idők sakkrejtvénynek adta, s megfejtésként mind a három versszakot közölte (1896. júl. 7.).

Greguss Ágost sikerült költeménynek nevezi (-ss, PN, 1856. szept. 24.). Kerekes György szerint Buttler E. D. a költeményt angolra fordította. Említi Bródy Mihály (30. l.), Rubinyi Mózes (49. l.), Komlós Aladár (285. l.); Sőtér István népdalszerűségét hangsúlyozza (332. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh Sz. K.: *Mikor a nap ...* K 56, K 58: *Sirályok XVI*. NŐ: *Emlékkönyv*, NL: *Sirályok IV*. GyV: *Mikor a nap süt az égen ...* KK, ÖK: *Sir XI*. [téves]

- 2 BVh: levélen. GyV: levélen
 3 BVh, K 56, K 58, NŐ, NL, SzK, GyV: alatt — KK: alatt,
 4 NL, GyV: a vad galamb. KK: a vadgalamb;
 5 BVh, K 56, K 58, NL, SzK, GyV: rátok, NŐ: rátok
 7 BVh: S élveztétek, nem gondolva,
 8 BVh: Se tövisre se
 9 K 56, K 58, NŐ, NL, SzK, GyV: — Elmegy BVh: a nap melegével, GyV: a nap — melegével, —
 10 BVh: éjel, — K 56, K 58, NŐ, NL, SzK: éjjel, — GyV: éjjel: —
 12 BVh: ágon ...

Németre fordította: Gusztav Steinacker, 373. l.; Balogh, 46. l.

60. **Sir. XI. (Apró lanya ...)**. M: BVh 1854. dec 3.; K 56, 35. l.; K 58, 35. l.; KK 164. l.; ÖK I. 162. l.

Ősszel címmel, Vajda Sándor (!) aláírással jelent meg. *Ősszel* címen októberben három tagból álló ciklust (*Sir. IV.: Hova lett a nap ...*,

Sir. XIII.: A tükörbe . . . , Sir. XII.: Menj el innen . . .) adott ki. A versbeli életkép rajzában alkalmat teremt saját gyötrődése kifejezésére (21–28. sor). Az utolsó két sorban a már lassankint egy éve tartó panaszáradat (*SzÁ IX: Jár utánad . . . , 1854. jan. 7.*) nyilatkozik meg.

Erdélyi János a negyedik versszakot bírálja: „alul minden költői becsen s a valóságnak fölösleges hűségével ingerli a képzelmet s vegyíti állati játékba Istent . . . e hely naív helyett együgyü . . . Azután minden hűsége mellett is a valóságnak, kérhető: hogyan lehet »aludni — vagy — mit csinálni« a magas ágy mennyezetén? Nemde ilyenek után ítélte valaki V. múzsájáról, hogy piros pozsgás érzéki szépség.” (BSzle 1859)

A mennyezet: párnákkal, dunnával ellátott, magasra vetett ágy teteje. Vajda a szónak különös értelmet („*vagy mit csinálnak . . .*”) ad. Hasonló értelemben fordul elő a *Luzitán dalban* is (vö. V. Z., BSzle 1896. 235. sz.).

Népdalszerűséget említi Pethő István (Pethő, 86. l.). Rubinyi azt kifogásolja, hogy „belső technikáját szertelenség rángatja” (Rubinyi, 97. l.). Bóka az ifjú ember szerelem előtti szerelméről beszél, melynek még nincs tárgya (Bóka, 63. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Ósszel* K 56, K 58: *Sirályok XVII.* KK, ÖK: *Sir. XII.*
[téves]

1 BVh: *Apró, lanyha* BVh, K 56, K 58: *eső,*

2 BVh, K 56, K 58: *esztendő;*

3 BVh: *Égen, földön*

5 BVh: *szalmatető* K 56, K 58: *szalmatető,*

6 K 56, K 58: *eső;*

10 BVh: *Mint azok, a kik amoda*

11 BVh: *Alszanak*

12–13 sor között: BVh, K 56, K 58, KK-ben a köv. részlet található:

*Mennyezetén magas ágyrak
Alszanak vagy mit csinálnak . . .
Bizonyos, hogy ők pihennek,
Hírével a jó istennek*

13 BVh: *esztendőnek,*

14 BVh: *munkát [sajtóhiba] nyárnak, ősznek,*

19 BVh: — *megkönyeztem, K 56, K 58: — megkönyeztem*

21 BVh: *Könyezésed — merengésed —*

23 BVh: *Jobb — sirasd elmúlt* K 56, K 58: *Jobb sirasd*

24 BVh: *többet!*

25 BVh: — *Legény, legény szőrgubában*

27 K 56, K 58: *vigan*

29 BVh: *kedve.*

30 BVh, K 56, K 58: *eszébe; KK: eszébe:*

32 BVh: *Csak nekem nem ád isten! — K 56, K 58, KK: isten!*

61. *Sir. XII. (Menj el innen, . . .)*. M: HF 1854. okt 23.; K 56, 37. l.; K 58, 37. l.; KK 166. l.; ÖK I. 164. l.

Az *Ősszel* c. ciklus utolsó darabjaként, a *Sír. IV. (Hova lett a nap. . .)* és a *Sír. XIII. (A tükörbe . . .)* után jelent meg. Az 1854-re jellemző reménytelen sóvárgás adja a költő tollára a menekülés motívumát (vö. *Sír. II.: Szól a zene, harsog. . .*, *Sír. V.: Mily vidám . . .*).

A költeményt elsőnek Erdélyi János említi (BSzle 1859). Rubinyi az „egyedüliség” motívumát emeli ki (78. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Ősszel* K 56, K 58: *Sírályok XVIII. KK, ÖK: Sír. XIII.*

[téves]

- 1 HF: menj el, messze,
- 2 HF: se lelsz te; K 56, K 58, KK: te;
- 5 HF: Legalább hiszed, hogy arra
- 7 HF: eljő
- 10 HF: hiszed mig
- 12 HF, K 56, K 58: az a mit
- 13 HF: adja, — K 56, K 58, KK: adja;
- 16 HF: — S alig áll meg — összerokad!

62. *Sír. XIII. (A tükörbe . . .)*. M: HF 1854. okt. 14.; K 56, 38. l.; K 58, 38. l.; KK 166. l.; ÖK I. 165. l.

Az *Ősszel* c. ciklus második darabjaként a *Sír. IV. (Hova lett a nap. . .)* és a *Sír. XII. (Menj el innen . . .)* között jelent meg. Ismert motívumai: a szél, a lombkoszorú, a gúny és a megértés, itt is felbukkannak. A gúny miatt panaszkodik a *Sír. IX. (Naprul napra . . .)* és *SzÁ VI. (Szeretlek . . .)* c. dalaiban is.

Erdélyi János az utolsó részt így értelmezi: „A szél sárga levelet szór homlokára, részvét-e vagy gúny ez? Igen, gúny az emberekre, kik között nem volt ily igaz barátom” (BSzle 1859). Szana Tamás szerint: „Most már a természetben is mindenütt saját lelkének nyomorát látja, kísérteties világítással ez is csak fájdalját tükrözi” (Egy 1881. márc. 29.). A verset röviden ismerteti még Rubinyi Mózes (33–34. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Ősszel* K 56, K 58: *Sírályok XIX. KK, ÖK: Sír XIV.*

[téves]

- 1 HF: mások, — K 56, K 58: mások,
- 4 HF: dúltabb halványabban
- 5 HF: bokorban, K 56, K 58, KK: bokorban;
- 7 HF: Hajadonfőn
- 8 HF: kérne.
- 9 HF: fűbe
- 10 HF: — Mintha K 56, K 58, KK: úzne;
- 14 HF: homlokomra:
- 15 HF: ebbe'?
- 16 HF: Betekintek a szívembe. —
- 17 HF: És sohajtok és úgy értem,
- 18 HF: engem,
- 19 HF: ember-e [sajtóhiba]
- 20 HF: barátom.

63. **Sir. XIV. (Mi vagy te . . .)**. M: HF 1853. okt. 6.; K 56, 40, 1.; K 58, 40. 1.; KK 167. 1.; ÖK I. 166. 1.

A Gina-szerelem korai időszakában keletkezett (szept. 22-én jelent meg *Az erdőben*); talán ez indokolja számvetésjellegét. Szokatlan, petőfies motívumainak központja a „kicsapongás”, amelyből a méltatók messzemenő következtetéseket vontak le. Figyelemre méltó Ágai Adolf jellemzése: „Szerelemre méltó lehetett János. Volt is. Erős valója, szilaj eredetisége, szenvedelmes vadsága — régi időkről beszélek — vonzott feléje egy-egy nőt” (Porzó: Új hantok. 1906). A költő is azt írja: *És szívemet hő napnak hittem, Amely körül jár, forog minden (Sir. XVIII.: Hej de nem így . . .)*.

Elsőnek Erdélyi János említi (BSzle 1859), aztán Kolozsvári Aladár, aki észreveszi, hogy „rokon Petőfi Szalk-Szent-Mártonban írott rövid philosophiai irányú költeményeivel [tehát a Felhők-kel]; épen olyan szabad formában van írva, mint azok, de rímtelenül” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Kovács Sándor elsietett következtetéseket von le: „Költőnk fenékgig űrítette az élvezetek poharát”, „e töredelmes vallomás bevilágít a Szerelem átka mélységeibe . . . megértjük, miért hódol az érzéki szépségnek, miért nem igyekszik szívéből kitépni a bűnös szerelem virágát . . .” (Törekvés, 1892. febr—márc., 2—3. sz.). Rubinyi Kolozsvári Aladár megállapításait ismétli meg (Rubinyi, 115. 1.; Újabb adatok. 9. 1.). Pásztor Árpád Vajda érzékiségét hangoztatja (Literatura, 1927, 9. sz.). Bóka elismeri, hogy a hang Petőfié, „de az élmény pontosan Vajdáé” (Bóka, 64. 1.). Barta János a Petőfi-hatást emeli ki (It 1958. 355. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Mi vagy te?* K 56, K 58: *Sirályok XX.* KK, ÖK: *Sir. XV.* [tévés]

2 HF, K 56, K 58: pusztság,

4 HF: rohan —

5 HF: A „kicsapongás” —

64. **Sir. XV. (Száll a madár, . . .)**. M: BVh 1854. okt. 15.; K 56, 46. 1.; K 58, 46. 1.; KK 168, 1.; ÖK I. 166. 1.

Őszi dalok cím alatt e vers után következett a *Sir. XVI. (Bujdosik a . . .)* és a *Sir. X. (Mikor a nap . . .)*. A költeményben megszólaló fájdalom a *Gyere hozzám* (1853. dec. 22.) c. vers után jelentkezett s tartott az év végéig (*Sir. XI.: Apró lanyha . . .*, 1854. dec. 3.).

Erdélyi János röviden említi a verset (BSzle 1859). Rubinyi bánatos népdalnak nevezi (Rubinyi, 98. 1.). Károly Sándor verstani tanulmányában hivatkozik rá (It 1961. 406. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Száll a madár . . .* K 56, K 58: *Sirályok XXIV.* KK, ÖK: *Sir. XV.* [az előző is így jelölve]

1 BVh: fáru,

4 BVh: Elfeledtél —

6 BVh: Könyeket . . .

8 K 56, K 58: virága . . .

9 BVh: feketén;

- 10 BVh: Nem reszketek érted majdan,
 12 BVh: S lesz fölöttem — szemfödél.

65. **Sir. XVI. (Bujdosik ...)**. M: BVh 1854. okt. 15.; K 56, 47. l.; K 58, 47. l.; KK 168. l.; ÖK I. 167. l.

A **Sir. XV. (Száll a madár ...)** és a **Sir. X. (Mikor a nap ...)** dalokkal együtt **Őszi dalok** címmel jelent meg. Az őszi motívumokat halmozó versek közé tartozik. Élményi hátterét az egész éven áthúzódó hiábavaló epedésben kell látnunk.

Színi Károly a természetnek a költő kedélyére tett benyomásait vizsgálja (HF 1856, okt. 20.). Erdélyi János „soha nem viszonzott szerelemről” beszél (BSzle 1859). Ábrányi Emil költészetünk legszebb darabjai közé sorolja (-á-e, Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Említi Dombi Márk (Kath. Szle. 1900. 398. l.). Rubinyi Petőfi-hatásra (Temetésre szól az ének) utal, de hozzátézi: „még az utánzó Vajdában is sok az igazi Vajda” (Rubinyi, 115—116. l.).

Németre fordította L. Szemere: Ungarische Dichtungen. (Bp. 1935. 22. l.)

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Bujdosik ...* K 56, K 58: *Sirályok XXV.*

- 2 BVh, K 56, K 58, KK: szele;
 3 BVh: utána;
 4 BVh: fölleg barna árnya.
 5 BVh: hallok —
 6 BVh, K 56, K 58: úgy
 10 BVh: úgy
 11 BVh: S nem tudom — kitől? — de kérdem:
 12 K 56, K 58, KK: éngem? ...

66. **Sir. XVII. (Viszonszerelem! ...)**. M: K 56, 48. l.; K 58, 48. l.; KK 169. l.; ÖK I. 167. l.; KI 70. l.

A vers a **Merengés** negyedik versszakának változata. Az eredeti szöveg: *Szerelem, te mennyországból Lelkeinkre hulló csillag, Nem örültem, s ne örüljek Soha a te sugaradnak. Céltalan vándorlom én át A sivatag életet; Te lehullasz, elenyészel, S nem találz meg engemet!* Egyetlen lényeges különbség: a szerelem szó helyébe a viszonszerelem szó került. A két utolsó sor, a stílárís jellegű változás révén jobban beleillik a ciklusba.

Máskor is emelt ki sikerült, epigrammatikus részleteket verseiből, s azokat külön is megjelentette; pl. **Sir. IV. (Hova lett a nap ...)**, **Sir. VII. (Én a borjunak megint ...)**, **Sir. VIII. (Elhallgass ...)** stb.

A Magyar Bazár a versikét rejtvénynek (sakkalánynak) adta, s a megfejtést, a teljes szöveget közölte is (1883. júl. 1.).

Kolozsvári Aladár a verset a **Mi vagy te?** (**Sir. XIV.**) c. verssel rokonítja: „Mindkettőben sikerült kép található” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Megemlíti még Pethő István (Pethő, 54. l.) és Komlós Aladár (285. l.). Rubinyi a viszonszerelem szót „Böngészet Vajda táj, neológus és más szóalakjaiból” c. fejezetben sorolja fel (Rubinyi, 102. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok XXVI.*, KI: *Sir. X. K 56, K 58, KK*-ben egy versszak a költemény

7 K 56, K 58, KK, ÖK: lehuľlj
Németre fordította: Balogh, 47. l.

67. Sir XVIII. (Hej de nem így . . .). M: BVh 1854. nov. 12.; K 56 69. l.; K 58, 69. l.; KK 169. l.; ÖK I. 168. l.

A költemény az 1854-es év terméke, azé az évé, amelyben a költő a visszautasítás folytán nem Ginához, hanem Gináról írja borongó elégiáit. A 4. és 5. versszak, valószínűleg, a győztes vetélytársra céloz.

Erdélyi János említi elsőnek a verset, összefoglalásában az első és utolsó versszak ellentétére teszi a hangsúlyt (BSzle 1859). Kolozsvári Aladár szerint a vers „szép metaphorákkal, hangulatos véggel van dolgozva” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Palágyi Lajos azt írja, hogy „. . . Máskor annyira bátorodtam, hogy egy hosszú költeményéből, az első és utolsó strófa kivételével, valamennyi versszakot kitöröltem. Aki a költők érzékenységét ismeri, tudhatja, hogy ennél kegyetlenebb és fájdalmasabb operáció alig érhet poétalelket. Vajda pár pillanatnyi szünet után igazat adott nekem, s kérve kért, hogyha majd egyszer műveit sajtó alá rendezem — tanácsom szerint hagyjam ki a kifogásolt strófákat;” — ezután idézi a meghagyott első és utolsó strófát (Öreg költő — ifjú poéta, Magyar Hírlap, 1928. júl. 8.). Dombi Márk az utolsó versszakot idézi (Kath. Szle 1900. 398. l.). Komlós Aladár szerint a „dicsőségtől a szerelem felé fordulás szomorúságát fejezi ki” e kissé homályos és nehézkes verse is (Komlós, 57. l.). Említi a költeményt még Barta János (It 1962. 22. l.) és Károly Sándor (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: BVh: *Hej de nem így volt . . .* K 56, K 58: *Sirályok XXX*

- 1 BVh, K 56, K 58, KK: hajdanában . . . !
- 2 BVh: jártam,
- 3 K 56, K 58: gondolva
- 6 BVh: Mit most irigylek . . .
- 8 BVh, K 56, K 58, KK: jár, BVh: minden . . . K 56, K 58: minden
- 10 BVh, K 56, K 58: vad,
- 11 BVh: galambot . . . K 56, K 58: galambot, . . .
- 13 BVh: föluszított vadászebek, K 56, K 58: ebek,
- 14 BVh, K 56, K 58: elkergettek;
- 17 BVh: levelek,
- 19 BVh: És várnak — és
- 21 BVh: Most
- 23 BVh, K 56, K 58: súgja BVh: rája,
- 24 BVh, K 56, K 58, KK: fája! . . .

68. Otthon. M: Délibáb, 1853. okt. 23.; K 56, 41. l.; K 58, 41. l.; KK 90. l.; ÖK I. 68. l.

Kozocsa Sándor az ÖM-ben már közli a keletkezés évét és az eredeti címet (ÖM 246. l.). Az *Odahaza* címmel megjelent költeményben új szerelmének felvirradását jelenti be a költő. Az első utalás *Az erdőben*

c. versben (szept. 22.) hangzott el, dec. 22-én pedig már a lánykérő vers jelenik meg. 1853 őszétől számíthatjuk tehát a Gina-szerelem kezdetét. Megismerkedésükről semmi bizonyosat nem tudunk, az egymásnak ellentmondó adatok útvesztőiben eligazodni lehetetlen (l. a Gina fejezetet). Annyi bizonyos csupán, ami a versekből kiolvasható, ezek szerint pedig *újabb csillag* kelt fel. A költő *szerelmének fényes csillaga*, a versek folyamatos áradásából kikövetkeztethetően, csak Gina lehet. Az új korszaknak csak a fénye csillámlik a versben, a 16–17 éves elragadó ideál viselkedése nem volt egyértelműen biztató (vö. *Az erdőben*, *A toronyban éjfél kong az óra . . .*), a sejtelmek valóra is váltak (l.: *SzÁ IX.: Jár utánad*, 1854. jan. 7.). A versben említett Zsuzsika való lány lehetett, a Délibábban még azt írja róla: *Már nem él a kedves Zsuzsika, Igaz, vén volt akkor is biz a!* *A csupa szív két öregre vonatkozóan* l. a *Merengések I.* jegyzeteit. A *messze kéklő hegyek* kifejezés előfordul a *Találkozásokban* is: *Ott ama távol két hegyekbe . . .*

Greguss Agost a vers rímeit bírálja: „Sajnos, hogy Vajda még a rímre sem igen ügyel, s költeményeiben eféle rímelések . . . fordulnak elő: szülőimét — öreg, alól — dalol!” (-ss: *Költemények*. PN 1856. szept. 24.). Koroda Pál azt emeli ki, hogy „van érzéke a humorhoz is” (*Magyar Szalon*, 1884. 374. l.). Kolozsvári Aladár szerint „Petőfi könnyed menetelű költeményeihez hasonló, félig tréfás, félig humoros” (*Élet és irodalom*, 1884. 40. sz.). Patyi István különböző nézetekkel szembeszállva írja: „aki annyira szereti és megérti a természetet, mint Vajda s oly igazán naiv, természetes, kedves humorú verset ír, mint az Otthon, annak érzései a legtöbb esetben igazak és igen távol állanak az affectatiótól” (*Győri Közlöny*, 1887. szept. 18.). Kovács Sándor szerint „Szerelmének története egy fékezhetetlen szenvedély romboló munkájának története. Ébredését szépen rajzolja az Otthonban . . . valami titkos érzés máshova csalogatja, szembe a távolba téved, merre szerelmének csillaga ragyog” (*Törekvés*, 1892. febr.—márc.). Említi a verset Ravasz Árpád (*Erd. Múz.* XIII. 1896. 188. l.). Kerekes György gyöngéd, naiv hangját emeli ki (O—V 1901. márc. 24.). Rubinyi szerint a hang „némileg a Petőfié” (*Rubinyi*, 117. l.; *Költő az erdőben*. PN 1935. jan. 6.; *Újabb adatok*. 9. l.). Megemlékezik a versről a *Győri Hírlap* (1927. dec. 18.). Bóka László hamisnak tartja a vers bevezető szakaszát, s „ez árva versszak felett is az elhunyt eszménynek, Petőfinek szelleme játszik szívárványt”. Bóka Vajda otthoni világát ember nélküli paradicsomnak tartja: „emberi alak a képen csak a kedves Zsuzsika, a névtelen elfeledett kislány” (*Bóka*, 20—21., 23. l.). Hivatkozik a versre Bisztray Gyula (*It* 1956. 218. l.). Barta János „a kései Petőfi gyermek-émlék-kultuszának megnyilvánulását látja benne (*It* 1958. 355. l.). Utal a versre még Károly Sándor (*It* 1961. 410. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: Db: *Odahaza* K 56, K 58: *Sirályok XXI.*

A Délibábban a versszakok rendje: 1., 2., 3., 6., 4., 5., 7., 8., 9.,

1 Db, K 56, K 58: szülőimét,

5 Db: mely

6 KK: tölt,

7 Db: *Hol felém* minden

- 9 Db: *Ott a kis kert egy paradicsom,*
 10 Db: *Benne tünt el* Db, K 56: *gyermekkorom.*
 11 Db, K 56, K 58: *vala*
 12 Db: *főfő* K 56, K 58: *fő fő*
 13 Db: *amoda* K 56, K 58, KK: *amoda,*
 15 Db: *a* 16. sor e helyen K 56, K 58: *reám,*
 16 Db: *a* 15. sor e helyen K 56, K 58, KK: *füst,* K 56, K 58: *erős a dohány).*
 17 Db: *elzavartak,* — K 56, K 58: *elzavartak* — s KK: *elzavartak,* s
 19 K 56, K 58: *a csín*
 20 Db: *S érte édes apám megüstökölt*
 23 Db, K 56, K 58: *gombostühegynyí*
 24 K 56, K 58: *Mindegyiknek és*
 25 Db: *Sövény mellett a széles lapu*
 27 Db: *Már nem él a kedves Zsuzsika*
 28 Db: *Igaz, vén volt akkor is biz a!*
 29 Db, K 56, K 58: *emlék,* — s e *kedves helyem.*
 30 Db, K 56, K 58: *még is*
 31 Db: *Más vidékre téved el szemem*
 32 Db: *Más felé vonz vágyódó szívem*
 33 Db, K 56, K 58, KK: *Túl*
 34 Db: *Ujabb*

69. A toronyban éjfél kora az óra. M: HF 1853. dec. 14.

Komlós Aladár fedezte fel a lappangó verset (ItK 1954). 1853 végén, tehát a Gina-szerelmem kezdeti korszakában jelent meg. Készség gyötri; az első Gina-versben (*Az erdőben...*) megcsendült hang kap itt nyomatékot. Úgy tűnik, Gina tartózkodása miatt zavartalan boldogságban soha nem volt része.

Komlós Aladár is azt emeli ki: a költő „lehetségesnek tartja már, hogy a boldogság elérhetetlen számára” (59. l.).

70. Édes álom, boldog álom. M: HF 1853. dec. 17.; K 56, 19. l.; K 58, 19. l.; KK 93. l.; ÖK I, 71. l.; KI 34. l.

Témájánál fogva rokonságot tart az előzőleg dec. 14-én megjelent *A toronyban éjfél kora az óra* cíművel. Mindkettő az álomhoz intézett kérés tartalmaz, azzal a különbséggel, hogy az utóbbi félreérthető, humoros, dévaj. Az expozíció azt bizonyítja, hogy Vajda és Gina kapcsolata nem volt soha egyértelműen biztató (vö. *Az erdőben, A toronyban éjfél kora az óra*). A lány vonzódása annyiból állhatott, hogy csevegvő, beszélgető partnerül tekintette a költőt. A 21–24. sorokat l. *A Szerelmem édené* II. 1–4. soránál (*Ha te volnál cserebogár s repülnél ... Kifognálak bárhol a nagy világból*).

Koroda Pál azt emeli ki, hogy „van érzéke a humorhoz” (Magyar Szalon, 1884, 374. l.). Kerekes György (O–V 1901. jan. 13.) és Bóka László (Bóka, 63. l.) éppen csak említi. Barta János felfogásával — „Az ilyesféle versekben már veszedelmesen közel járunk a Petőfi-hagyaték garázda sáfáraihoz”, It 1958. 355. l. — Komlós Aladár vitába száll: Vajda „... lenézte és mindig kerülte a népieskedést, s mindig, már ifjúkorában is jelentős érzelmi és gondolati mondanivalók kifejezésére törekedett...” (It 1959. 445. l.). Barta János

válasza szerint, Vajda „csakugyan támadta a petőfieskedőket”, de csak később, „amikor ő is magasabbra nőtt” (It 1962. 38. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Az álomhoz* K 56, K 58: *Sírdíjak IX.*

3 HF: barátom

4 K 56, K 58: álom.

5 HF: karodra

6 HF: Tarka, képes országodba... K56, K 58: országodba;
KK, ÖK: országodba:

7 K 56, K 58: szebb jobb

8 HF: vágott...

10 HF: van — *oly* formához,

11 HF: ilyen magam féle

14 HF, K 56, K 58: kompániába,

16 HF: Hol nekem *is* kontóznának.

18 HF: tündér világot,

19 ÖK: *senkák* [sajtóhiba]

20 HF: *S* vége

21 K 56, K 58: leányok hölgyek

24 HF: elkaphatja...

25 HF: klómára,

26 HF: *Av*vagy *gyujts* be a kályhámba...

27 K 56, K 58: *S* általában

28 HF: jós — a *mim* nincsen!... K 56, K 58, KK: jót a *mim*
nincsen!... ÖK: nincsen!...

71. Gyere hozzám. M: HF 1853. dec. 22.

Az elfeledett költeményt Komlós Aladár találta meg (ItK 1954). Az újraközlés alkalmával rámutatott: „nem értjük a költő szigorát, miért selejtezte ki versei közül”. Valóban érthetetlen: színvonalát nem tartotta volna megfelelőnek? elfelejtkezett volna róla? vagy éppen elütő hangja miatt nem akarta besorolni sem a *Sírdíjak*, sem a *SzÁ* darabjai közé? vagy a lánykérést a kudarc után nem akarta nyilvánosságra hozni? Az új szerelem néhány hónapja kezdődött (*Az erdőben*, szept. 22.), s már itt a leánykérő vers. Vajda úgy érezte, hogy szegénysége nem lehet akadály (l. az 1–2. versszakot). Gina elutasítja, a jelek szerint azért, mert mást szeret (vö. *Annak sírján, kű ő szeretett*).

Csak Komlós Aladár foglalkozik a verssel, kiemeli: „a csókvágy ezúttal szeretetté nemesült... Ekkor Vajdának még némi illúziója lehetett arról, hogy a leány szerelemmel és lelki értékekkel meghódítható” (Komlós 59. l.).

1854

72. SzÁ I. (Én gyötrelmem.). M: *Divatcsarnok*, 1855. júl. 30.; K 56, 87. l.; KK 171. l.; ÖK I. 170. l.; KI 71. l.

Első megjelenéskor a verset a *SzÁ VII.* (*Mint egy szép halott...*) és a *SzÁ VIII.* (*Ne huzzátok...*) dalokkal együtt *Én gyötrelmem...* közös cím alá foglalta.

A költemény főmotívumát a nap-hasonlat teszi, mely már a *SzÁ XI*-ben (*Nem tudok én . . .*) felbukkant, itt azonban részletesebben ki van bontva. Az utolsó versszak célzása az 1854 eleji időkre vonatkozik, amikor Gina megszerette azt az ifjút, akinek a halála, 1854 végén lehetővé tette Vajda számára az újbóli közeledést. A K 56-ban és a K 58-ban a verscím alatt található 1854-es évszám az élmény időszakára utalhat. A vers szemrehányó hangja civakodást, sértetést sejtet; efféle vonatkozhat később az ilyen kitétel: *haragod úszke (SzÁ III.: Van-e még egy . . .)* vagy: *Feledd el sértésem, törd nemes szivedbe (GE XXVIII.: Eltakartam képed . . .)*.

Az első ismertető Szini Károly: „Mily végzetes, mily balsorsot jósló az első hang is, melyet e szerelem lantja ad!” (HF 1856. okt. 20). Lévay József támadja a költőt: „Olyat szeret, kiről már akkor mindjárt tudja, hogy hűtlen, hogy másokat is szeret, hogy olyan mint a nap, mely egynek lenyugszik, másnak fölkel . . . Legyen az izlés különös szeszélye, vagy balvégzet gonosz játéka, hogy a költő szíve is rabul esik egy bukott szépség búve-bájának; de semmi esetre sem számíthatni ezt a muzsa szerencsés hódításai közé. Még inkább sajnós, ha egy költő szerelmi világának legnagyobb részét az ily alak fénybevonása és epedő bálványozása foglalja el. A perditák megéneklésével nem költi föl részvétünket sem Reviczky Gyula, sem Vajda János” (V. Z., BSzle 1896. 235. sz.). Említi Bródy Mihály (Bródy, 22. l.), Pethő István (Pethő, 54. l.). Rubinyi a befejezésnek heinei hatást tulajdonít (Rubinyi, 120. l.). Bóka László az első Gina-dalok közé (Bóka, 68. l.), Komlós Aladár pedig a késő és reménykedő versek közé (Komlós 65. l.) sorolja. Barta János dalszerűségét hangsúlyozza (It 1955. 375. l.), ugyanezt emeli ki Sötér István (Sötér, 332. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Én gyötrelmem . . .*

- 1 K 56, K 58: gyötrelmem — szép
- 2 DCs: nap olyan
- 3 DCs: csupán,
- 4 DCs: nagy;
- 6 K 56, K 58: hasonlatos;
- 7 DCs: derús, K 56, K 58, KK: derús
- 9 DCs: mikor fölkel,
- 12 DCs: Lenyugodtál, hűtlen! — másnak . . . K 56, K 58: — másnak! —

73. SzÁ II. (Szeretlek én . . .). M: Divatcsarnok, 1855. nov. 30.; K 56, 88. l.; K 58, 88. l.; KK 171. l.; ÖK I 171. l.; KI 72. l.

Július 30-tól, amikor egyszerre három verset jelentetett meg (*SzÁ I.: Én gyötrelmem . . . SzÁ VII.: Mint egy szép halott . . .; SzÁ VIII.: Ne huzzátok . . .*), mostanáig nem közölt Gina-verset. Ami ott a háromban szétosztva jelentkezett, az itt egyesülve egyetlen folyamatban, egy tragédia felvonásaként játszódik le, jelél, hogy a helyzet nem változott, inkább súlyosbodott. Új motívumként jelentkezik az a félelem, hogy *van ember, aki most is Megrabolja a napot?* A gyanakvás tehát nemcsak a múltra (l.: *Annak sirján, kit ő szeretett*), hanem Gina jelen-

legi viselkedésére is kiterjed (vö. SzÁ III.: *Van-e még egy . . .*; SzÁ IV.: *Ujra látlak . . .*; GE XVIII.: *Mikor éj van . . .*).

A 21–22. sort vö.: *Mint e gyilkos szép szemeknek Ragyogó mosolytüzében Itt ez izzó lávaajkak Velőforraló hevétől . . .* (A kiállhatatlan szépről, 110–113. sor.).

Az erdőégés motívumát (9–11. versszak) l. a GE XV-ben (*Mint az erdő . . .*).

Oh, hogy még enyim se voltál, S még is későn féltetek! gondolat sűrűn ismétlődik Vajda költészetében; l.: *Sír. VI. (Érezem, hogy . . .)*.

Az utolsó versszakot külön epigrammaként is megjelentette Vajda a *Hölgyek tiúkára* c. gyűjteményében.

Az első méltató, Endrődi Sándor a drámai szituációra irányítja a figyelmet: „bár a költő mint kaján hazugságot dobja vissza a vádakat; mégis hatalmába ejti őt a féltés ördöge, egy rémes gondolat üldözi” (Figy. 1872. dec. 29.). Endrődi méltatását kilenc év múlva szinte szó szerint megismétli Szana Tamás: „A költő mint hazugságot dobja vissza a vádakat, de a féltés ördöge mégis hatalmába ejti őt s folyvást üldözi a rémes gondolat . . .” (Egy. 1881. márc. 29.). Kolozsvári Aladár a költő pesszimizmusáról ír (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Palágyi Menyhért tragikainak nevezi a hangulatot, mely „visszaütasított és megcsalt szerelem szegényéből, haragjából és kétségbeeséséből fakad” (Egyetértés, 1886. máj. 30.). Lévy József sajnálatosnak tartja, hogy olyat szeret, „kiről már akkor mindjárt tudja, hogy hűtlen, hogy másokat is szeret . . . Még világosabban értésünkre adja ezt a második dal . . .” (V. Z., BSzle 1896. 235. sz.). Dombi Márk szerint „a költőnek nagy oka volt arra, hogy szenvedélye tárgyáról így nyilatkozzék” (Kath. Szle 1900. 392. l.). Említi a költeményt Kerekes György (O–V 1901. jan. 13.), Rubinyi Mózes (Rubinyi, 71. l.). Komlós Aladár „a legszebb, mert legvajdajánosabb költemények egyikének” nevezi, mely „egy igen bonyolult, modern érzéskomplexumot” egész összetettségében fejez ki (Komlós, 65–66., 68. l.). Barta János a „metaforikus konkretizálás arányainak meg-növelését” emeli ki (It 1962. 35. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Szeretlek én*

- 2 DCs: veszed,
- 4 K 56, K 58: *Felejtkezik* DCs: szemed;
- 6 DCs: öröm — K 56, K 58: öröm,
- 7 K 56, K 58: *Egy egy* DCs: sugára
- 9 DCs: nézni,
- 11 DCs: látva,
- 12 DCs: tudd: mit érezek;
- 14 DCs, K 56, K 58, KK: érdekes;
- 17 DCs: nézni, K 56, K 58: nézni —
- 18 DCs: szemed: K 56, K 58: szemed,
- 19 OK: búmat mint
- 20 DCs: fölleg
- 22 DCs, K 56, K 58: izzótűz-ajak
- 24 DCs: lobogtanak? . . .
- 25 K 56, K 58: Hazudság — kaján

- 26 DCs: szemed? —
 28 DCs: emberek; — K 56, K 58: emberek —
 30 DCs: ragyog, K 56, K 58: ragyog —
 31 DCs: — Vagy
 32 DCs: napot? —
 33 DCs: mégis! — és ha mégis! — K 56, K 58: mégis — és KK,
 ÖK: még is,
 34 K 56, K 58: gondolat —
 35 DCs: éjben,
 36 DCs: vadat;
 37 DCs: az, kétségbeesve,
 38 DCs: völgyeket;
 39 DCs: De mi haszna — bárhová fut K 56, K 58: fut —
 40 DCs: rengeteg! — K 56, K 58: rengeteg . . .
 42 K 56, K 58: szívemet —
 43 DCs: enyém
 44 DCs: féltelek! —
 45 DCs: *Nem lehetsz te sem enyém, sem*
 46 DCs: *Senkié már, jól tudom*; K 56, K 58: enyím jól
 47 DCs: tudás — K 56, KK: *tudás* [Vajda kiemelése]
 48 DCs: paradicsom! —

74. SzÁ III. (Van-e még egy oltár . . .). M: K 56, 91. l.; K 58, 91. l.; KK 173. l.; ÖK I. 173. l.; KI 74. l.

A vers, mivel az 1856-os kötetben helyet kapott, legkésőbb 1856 tavaszán keletkezhetett.

Ginát ez időben a széptevők karéja vette körül (vö. SzÁ IV.: *Ujra látlak . . .*, GE XVIII.: *Mikor éj van . . .*), akik közül valaki, a versből kivehetően, kompromittálta is. A költő később, a szenvedély csitulása idején felmenti Ginát a vád alól (GE XXV.: *Szerettek, mert, . . .*; GE XXVIII.: *Eltakartam képed . . .*). Nem tudjuk, hogy a lázas fantázia teremtette képzelgésről, alaptalan gyanúsításról van-e szó, vagy pedig a későbbi bocsánat emeli, érdemtelenül, tündérré Ginát. Annyi bizonyos csupán, hogy Gina a látszat szerint kétes helyzetbe került, s ez alkalmat adott a versengő udvarlóknak az ócsárlásra. A visszás helyzet magát Ginát is megviselte (SzÁ IV.: *Ujra látlak*).

Gina dacos haragja (*Haragod úszkével . . .*) felkeltésében a költőnek is része lehetett, ezt sejteti az utolsó versszak (vö.: *S ne boszuld meg rajtam magad — megalázva, Feledd el sértésem, törd nemes szivedbe*, GE XXVIII.: *Eltakartam képed . . .*, 1858).

A negyedik versszakot Vajda a *Hölgyek tükára* c. könyvében önálló részletként megjelentette.

A versről Endrődi Sándor magasztalólag szól: „E szerelem, mely megátkozott tudata után egyidőre csak a legszilajabb fájdalomban talál vigaszt, drámai nagysággal és erővel nyilatkozik, . . . a zsoltárok hatalmas keservével zokog fel” (Figy. 1872. dec. 29.). Endrődi megállapításait visszhangozza Szana Tamás: „szenvedélye már a vallásos rajongás magaslatára emelkedik s a zsoltárok keserves zokogását véljük hallani”. (Egyetértés, 1881. márc. 29.) Kerekes György Vajda szándékát (14. sor) emeli ki (O–V 1901. jan. 13.). Barta János a

preszimbolizmus jelentkezését látja a versben, de nem tartja sikerült kísérletnek az érzelem tárgyi kivetítését (It 1962. 31. és 35. l.).

Szövegváltozatok:

- 4 K 56, K 58, KK: építettem,
- 11 K 56, K 58: óvna —
- 18 K 56, K 58, KK: gunyolna! . . .

75. SzÁ IV. (Ujra látlak . . .). M: K 56, 93. l.; K 58, 93. l.; KK 174. l.; ÖK I. 174. l.

Az 1856-os szakítás előtt a téli-tavaszi hónapokban keletkezhetett a költemény. Ez időben már mind ritkábban találkoztak (vö.: GE X.: *Szegény öreg . . .*; GE XII.: *Szól a zene . . .*; GE XIV.: *Szerelmem, szerelem . . .*; GE XIX.: *Nem viszem bánatom . . .*), Ginától távol magányosan emésztődött a költő.

A verset témája — Gina kalandja vagy legalábbis egy súlyos bonyodalmat okozó kacérkodása — a SzÁ III-hoz (*Van-e még egy oltár . . .*) kapcsolja. A kompromittáló epizód hozzájárulhatott viszonyuk megromlásához, kapcsolatuk felbontásához.

Az ötödik sort (*Templomot emelnének rá . . .*) vö. *Micsoda oktalan és szemtelen önzés, mi nevelésesen vakmerő elbizakodottság, — gondolat sokszor — valami poros sötét bérzszobába vinni Reginát, ki nem kevesebbet érdemel, mint hogy templomot építsenek neki* (*Barát és vetélytárs.* 1858. ÖM 801. l.).

Az első méltató, a Vajdáért rajongó Színi Károly az ideál-választáson csodálkozik: „Mily örültség! E végtelen szerelem tárgya: egy alak, melynek szíve nincsen, szobor, egy szerelmetlen hitetlen lány, egy elítélt, elkárhozott lány, egy kép, mely halva van — bitófán. . .” (HF 1856. okt. 20.). Kolozsvári Aladár is megütközik a különben tévesen értelmezett kijelentésen: „Különös, vaskos realizmusnak tűnik fel az ilyen, mint Heine szerette a hóhér leányát, úgy Vajda is megénekli a hóhér kezére került, elkárhozott lányt” (*Élet és irodalom,* 1884. 40. sz.). Bóka szerint „Ennek a szerelemnek, ha ugyan az volt, nincs békés pillanata, nincs melege: hideg izzás” (Bóka, 69. l.). Komlós Aladár rámutat, hogy a halál sötét képei milyen sűrűn fordulnak elő Vajda költészetében (Komlós 289. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 K 56, K 58, KK: színre,
- 2 K 56, K 58, KK: halvány;
- 3 K 56, K 58: alak — (szíve)
- 4 K 56, K 58: ha — márvány!
- 10 K 56, K 58: szívárvány — KK: szívárvány,
- 14 K 56, K 58: lány —
- 15 K 56, K 58: menybe viszlek —
- 16 K 56, K 58: rám?! —
- 17 K 56, K 58: képtől — el
- 19 K 56, K 58: hóhérod —
- 20 K 56, K 58: Elítélt — elkárhozott lány!

Angolra fordította: W. N. Loev, *Magyar Poetry*, New York 1908. (59. l.)

76. SzÁ V. (Látlak én még . . .). M: HF 1856. ápr. 19.; K 56, 95. 1.; K 58, 95. 1.; Nemzeti Lant II, 1858. 120. 1.; Szerelem Könyve, 1858. 286. 1.; Gyöngyök és virágok, 1859. 602. 1.; KK 175. 1.; ÖK I. 175. 1.; Költők Lugasa, 1883. 228. 1.; KI 75. 1.

Isten hozzád címmel, a cím alatt 1850-es évszám jelzéssel 1856 tavaszán jelent meg.

Nem világos, hogy mit akart a költő az 1850-es dátummal jelölni: abból az időből való a téma vagy maga a vers is? Talán az 1850-es olaszországi kényszerkatonáskodásának az emléke? Arról több év távlatából egészen más hangnemben írt (*Sír. VII.: Én a borjunak. . .*). Vagy 1850 őszének, a már itthon töltött időszaknak lenne a terméke? Hihetetlenül egymagában áll zord és kíméletlen tartalmával. Nem hozható kapcsolatba az 1851-es *Szerelem édenével* és *Dalokkal* sem, különösen úgy nem, mint ezek előzménye.

Ha a dátum nem megtévesztő évszám vagy nem sajtóhiba, akkor a vers eredete jóval a Gina-szerelem előtti időszakba nyúlik vissza. Arra kell gyanakodnunk, hogy a költő már 1850-ben is mondhatott „bűnös” nőnek hasonló isten hozzádot, csak az újszerű, különös hang lantja húrjain még nem bírt megszólalni, ahhoz nagyobbyszerű, felszabadító élmény kellett. Az 1851-es *Severina* c. novellában, mely az előző évekből veszi tárgyát, fedezhető fel a versre emlékeztető összetett élmény (ÖM 727. és 736. 1.), a különbség csupán annyi, hogy az elbeszélésben a „bűnös” nő végül is glóriát kap (ÖM 738. 1.). Ám ha régebbi fogantatású is a verscsíra, csak a mostani éltető levegőben nő, teljeseedik önálló költeménnyé. A versbeli tehetetlen vergődés, drámai küzdelem a Gina-dalciklus szenvedély-viharaiban bontakozik ki igazán.

Vajdánál különben nem szokatlan eljárás, hogy a vers közlésekor az élmény keletkezésének idejét jelöli (*Annak sirján, kit ő szeretett; SzÁ I.: Én gyötrelmem . . . A virrasztók*). Előfordult már az is, hogy korábbi verséből kiemelt részletet illesztett be a *Sírámok* ciklusba (*Sír. XVII.: Viszonszerelem . . .*). A verset a Gina-ciklushoz kapcsolja (l. *Sír. VI.: Érezem, hogy . . .*) a 19–20. sor gyakran ismétlődő gondolata: *Csak az halt meg mindörökre, Amit benned én vesztettem. A szellemóra motívumát pedig a GE XXXII. (Találkozunk majd . . .)* fejti majd ki nagyarányúan.

Az első, második, negyedik és ötödik versszakot Vajda megjelenítette a *Hölgyek titkára* c. gyűjteményében.

Színi Károly Vajda vergődésére figyel fel: „búcsút mond kedvesének: Isten hozzád!, de nem azért hogy elhagyja” (HF 1856. okt. 21.). Ábrányi Emil azt írja: „Igaz, hogy nem mindig rózsapárnákon alattja muzsáját; néha valóban darabos, de nála még a darabosság is hatalmas, jellemző, mint roppant sziklálkkal behányt tengerparti vidék”. Efféle verseiben „Vajda sajátos egyénisége a legpraegnansabb kinyomatban látható. A bennük eláradó mélységesen boros s nagyszerűen fájdalmas lyra eddig csodált legszebb darabjai . . . s az eredetiség örök bélyegével látja el őket” (-a-e; Magyar Politika, 1872. aug. 24.). A Családi Kör -r jegyű ismertetője kifejti, hogy Vajdát „világnezete s hajlama teljesen a lyra körébe vonja vagy utalja: itt, e téren határozottan nagy”; e verse is a legszebb költeményei közé tartozik (1873. febr. 9.). Szana Tamás közli a teljes verset: „minden hang

egész közvetlenséggel szakad föl a lélek mélyéből”, „igazán mesteri kompozíciójával egyike Vajda legcsodásabb költeményeinek” (Egyetértés, 1881. márc. 29.). A Hon is, mint sikerült verset, végig idézi (1881. ápr. 14.; Esti kiadás). Koroda Pál a „legmélyebb fájdalom kifejezését” látja benne (Magyar Szalon, 1884. 373. l.). Palágyi Menyhért jellemzőnek tartja a 25–26. sort (Egyetértés, 1886. máj. 30.). Említi: Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 392. l.), Riedl (48. l.; tévesen IV-es számúnak jelöli); Rubinyi (70. l.), Sőtér: (Nemzet és haladás. 249. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Isten hozzád!* (1850), NL, SzK, GyV, KL: *Látlak én még*, KI: *SzÁ IV.*

- 2 KL: szüntelen HF, K 56, K 58, NL, SzK, GYV: rád;
- 3 HF, K 56, K 58, NL, SzK, GyV, KK: tóled,
- 4 NL: *Isten*
- 7 HF, K 56, K 58, SzK, GyV: halál —
- 10 HF, K 56, K 58, SzK, GyV: emléke, KK, ÖK: emléke;
- 11 KK: a bal sorsban . . .
- 14 HF, K 56, K 58, NL, SzK, GyV: szeretsz . . .
- 16 HF, K 56, K 58, SzK, GyV: felelem — isten NL: felelem — *Isten*
- 17 HF: sírban
- 18 HF: természetben.
- 20 HF: benned elvesztettem.
- 21 HF, K 56, K 58, NL, SzK, KK, ÖK: még se HF, K 56, K 58, NL, SzK: tudlak,
- 23 HF, K 56, K 58, NL, SzK, GyV: iszonyún — mint KK: iszonyún,
- 25 HF, K 56, K 58, NL, GyV: mindkettőnknek, SzK: mind — két-tőnknek.
- 26 HF: vád — K 56, K 58, NL, SzK, GyV: vád; — ÖK: vád
- 28 HF, K 56, K 58: Szellemóra . . .! — isten SzK: Szellemóra!
Isten GyV: Szellemóra! . . . — *Isten*

Némre fordította: Gustav Steinacker, 370. l.

77. SzÁ VI. (Szeretlek . . .). M: Divatcsarnok, 1855. ápr. 20.; K 56, 97. l.; K 58, 97. l.; KK 177. l.; ÖK I. 176. l.; KI 76. l.

A cím alatt a — *hoz. — jel található. A következő évben a jelzés *G . . . hoz* (GE I.: *Szeretsz-e te . . .* 1856. márc. 20.), 1858-ban pedig megjelenik a teljes név: a Gina emléke címben (GE XXVIII.: *Ethakartam képed*, 1858. aug. 29).

A vers az érzelmi drámának újabb szakaszát tükrözteti. A képek mögül nem az 1853-as esengő versek Ginája bontakozik ki, hanem egy új, egy hideg szobor, aki udvarában hízelgő udvaroncokat tart. Úgy látszik, Gina érzelmi regénye lezáródott annak sírba hullásával, kit ő szeretett. Meghidegült szívvel fogadja most a nemrég még büszke férfi (SzÁ X.: *Nem szeretlek . . .*, 1855. márc. 27.) megalázkodását (vö. SzÁ XI.: *Nem tudok én . . .*). A józan ész ellenére meghódoló költő észérvekkel akar hatni a cifra bókokat váró Ginára: a 65–66. sor figyelmeztetése visszatér a GE XXX.-ban (*Sokat gyötörtél . . .*), a 67–68. sor intése Vörösmartyra emlékeztet: „Amennyit a szív

fölfoghat magába, Sajátunknak csak annyit mondhatunk” (*A merengőhöz*).

A kihűlő tűzhegy képét (19. versszak) vö.: *Tűzet hányandó bérc vagyok . . . sorral (Julius 22-én)*. Az 58. sort (*udvaronc legyek*) vö.: a *GE XXVII. (Indulnak már a . . .)* 19–20. sorával (*Szeret majd minden nyakra-főre, A pillangók és a — legyek . . .*).

A vers harmadik, aztán tizenhetedik és tizennyolcadik versszakát Vajda önálló epigrammákként közölte a *Hölgyek tükre* c. gyűjteményében.

A költemény egy újsághírben is szerepelt. A kedvesével és önmagával végző férfi utolsó üzenetként hagyta hátra e vers hetedik versszakát: „Vajda Jánosnak A szerelem átka c. kötete [?] hevert ott kinyitva”, s abban a 7. versszak alá volt húzva (Magyar Újság, 1897. febr. 2.).

Színi Károly a költeményt gondolatgazdagságáért magasztalta (HF 1856. okt. 21.). Endrődi Sándor az ellentétekre hívja fel a figyelmet: „fájdalma diadalmaskodik, szerelme győz; bár szánja kedvesét, nem tud megválni tőle; bár nem szól; szereti őt” (Figy. 1872. dec. 29.). Bodnár Zsigmond logikai törést fedez fel a versben: a kedélyesség „nála nagy ritkaság. Olyan mint egy váz a homokszivatagon. Pusztá, sivár, sötét minden, sokszor az érthetelenségig, a legtúlzóbba dagályig, midőn kedvesét szereti, maga sem tudja, mit szeret, kedvesét-e vagy érette a kint; esze kineveti, kigunyolja, pirongatja, de” — idézi a harmadik versszakot — „Éz természetesen szellemi gixer, fájdalom a szerelem helyett. De ily logikai baklövés számos versében van” (Magyar Szemle, 1881. máj., 287–288. l.). Kolozsvári Aladár gyenge kompozícióját kifogásolja (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Többen utalnak még a versre, Bródy Mihály szerint „Vajda megnyirbáltatlanul szedte verse szíve tartalmát” (Bródy, 23. l.), Pethő István (Pethő, 49. és 56. l.), Rubinyi Mózes (Rubinyi, 68. l.), Kékly Lajos szerint „a vers terjengése csak azt érezteti velünk, hogy a költő azon alaktalanul és salakosan adja elénk érzését, ahogy benne kavargott” (BSzle 1927. 187. l.). Hivatkozik a versre Bóka László (Bóka, 69. l.), Komlós Aladár IV-es számúnak jelöli (66., 73. l.), Barta János (It 1962. 24. l.). Sőtér István a tartalmi és formai elemek diszharmonizására hívja fel a figyelmet (Sőtér, 346. l.; Nemzet és haladás. 1963. 247. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Szeretlek . . . KI: SzÁV.*

A cím alatt a DCs-ben: — *****-hoz. — K 56-ban: (1855)

- 1 DCs: Szeretlek . . . szeretlek
- 4 DCs: a kint — nem tudom? K 56, K 58: kint — nem
- 10 DCs: Égen, földön hatalom KK: Égen — földön
- 12 DCs: Miattad — a fájdalom! K 56, K 58: Miattad — a
- 13 K 56, K 58: Kint, —
- 17 KK, ÖK: hijába
- 18 DCs: kerültek, KK, ÖK: Hijába
- 19 K 56, K 58: meg van,
- 22 DCs: Mindenhatóságodat? — K 56, K 58: Mindenhatóságodat —
- 23 DCs, K 56, K 58: látni — nem

- 27 DCs: meg: K 56, K 58: meg —
 29 DCs, K 56, K 58: *Mire a te szived vágyik*: KK, ÖK: óhajt:
 32 DCs: érzelem?
 33 K 56, K 58, KK, ÖK: mondjam hogy DCs: szeretlek? —
 35 DCs: csengő szavakra —
 36 DCs: Tudva, *hogy az mind hazug?* K 56, K 58: jól hogy
 38 DCs: szánlak — érzem; K 56, K 58: szánlak — érzem, KK, ÖK:
 érzem;
 40 DCs: gyötrelmimen... K 56, K 58, KK, ÖK: gyötrelmi-
 men.
 42 DCs: magadon;
 43 DCs: Gyönyörű vagy, az vagy, az vagy —
 44 DCs: Oh, hisz én jobban tudom!
 48 DCs: csillagok? ...
 49 DCs: „Szép
 50 DCs, K 56, K 58, KK, ÖK: gondolat,
 51 K 56, K 58: teremtésben
 53 K 56, K 58: hasonlat.” —
 53 K 56, K 58, KK: *e cifra* DCs: bókok? ...
 54 DCs: Látd, mi könnyűk *a* szavak; K 56, K 58: Ládd mi könnyűk
a szavak — KK: könnyűk
 55 K 56, K 58, KK: még is
 56 DCs, K 56, K 58, KK: mondanak!
 57 DCs: is *érténém* ezt: K 56, K 58: is *érténém* ezt —
 58 DCs: „*Mi szép arcod, termeted!*” K 56, K 58: „*Mi szép arcod,*
termeted!” KK: legyek,
 59 K 56, K 58: tán
 60 DCs, K 56, K 58: *a tied?* [Vajda kiemelése] KK: mind ez
 61 DCs: kérd-e
 62 K 56, K 58: érzelem —
 63 DCs: Boldog, K 56, K 58: bár
 65 DCs: Haloványul
 66 DCs, K 56, K 58: tavasz,
 67 DCs, K 56, K 58: *érzünk* [Vajda kiemelése]
 68 DCs: Az mienk — csupán csak az! ...
 69 DCs, K 56, K 58: immár!
 71 DCs: késő *bánkódásnak*
 72 K 56, K 58: keserű DCs: lesz! —
 73 K 56, K 58: már, — mint
 76 DCs: a mezőt.
 78 DCs: halott,
 80 DCs: hallanod.
 81 DCs: S egyedül léssz — elhagyatva, K 56, K 58: léssz,
 82 DCs: Szembe —
 88 DCs: megrabolák? ...
 89 DCs: — Szeretlek... K 56, K 58: rá
 90 DCs, K 56, K 58, KK, ÖK: neked;
 91 ÖK: hiúságod,
 92 DCs: — büszkeségemet!
 93 DCs: Szép *ajakid* mosolyával
 94 K 56, K 58: tehedd DCs: fejem:

- 97 DCs: átkom — hogy: *szerettek* — [Vajda kiemelése] K 56, K 58: szerettek
 100 DCs: *Nem hallhatnod meg . . . soha!*
 101 DCs: Szerettek — mint a szép szobrot, K 56, K 58: Szerettek — mint
 103 DCs, K 56, K 58: Átölel — de
 104 DCs, K 56, K 58: soha *nem* beszél! . . . ÖK: soha sem

78. SzÁ VII. (Mint egy szép . . .). M: Divatcsarnok, 1855. júl. 30.; K 56, 103. l.; K 58, 103. l.; KK 181. l.; ÖK I. 181. l.; Költők Lugasa 1883. 196. l.; KI 81. l.

A SzÁ I. (*Én gyötrelmem . . .*) és a SzÁ VIII. (*Ne huzzátok . . .*) versekkel együtt, középső darabként, *Én gyötrelmem* címen jelent meg. 1855 nyarán már ritkábban találkozhattak. A szakítás még nem következett be: a búcsú kimondásához a költőnek nincs ereje.

A *szép halott* kifejezés előfordul az *Ildikóban* is: . . . ezután *Egy csöndes bánat az, mű érezek Fölötted szép halott* (ÖM 663. l.). A sohasem bírt, mégis elvesztett kedves — párhuzamos helyeinek felsorolását l. a *Sír. VI.*-nál (*Érezem, hogy . . .*).

A költeményt Vajda epigrammaként megjelentette a *Hölgyek tükkára* c. könyvében.

A verset ismertetőik röviden, dicsérőleg említik, így Endrődi Sándor (Figy. 1872. dec. 29.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 13.), Rubinyi, aki népdalszerűségét emeli ki (Rubinyi, 80. l.), Pásztor Árpád (Litteratura, 1927. 9. sz. 3. l.). Részletesebben Bóka: „Ez akkor is gyöngy volna, ha egyetlen lenne: hangulati egysége, szerkezete a népdalok javával mérközteti, bensősége egyszerűsége pedig fölibük emeli: művészi alkotás” (Bóka, 79. l.). Németre fordította: L. Szemere: *Ungarische Dichtungen* (Bp. 1935. 22. l.)

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Én gyötrelmem* KL: *Mint egy . . .* KI: SzÁ VI.

- 1 DCs: halott, élsz
- 2 K 56, K 58: Emlékezetemben;
- 3 K 56, K 58: soha nem ÖK, KL: soha sem
- 4 DCs, KL: Mégis
- 5 DCs: virrasztlak —

79. SzÁ VIII. (Ne huzzátok, . . .). M: Divatcsarnok, 1855. júl. 30.; K 56, 104. l.; K 58, 104. l.; KK 181. l.; ÖK 181. l.; KI 81. l.

A SzÁ I. (*Én gyötrelmem . . .*), a SzÁ VII. (*Mint egy szép halott . . .*) és e dal, harmadik számú darabként, együtt jelent meg *Én gyötrelmem* összefoglaló címen.

Az 1855–56-os időszak váltakozó hangnemeit híven érezteti e kis ciklus. Az összebékülés reménye, a költő vágyakozása ellenére, már szertefoszlóban. A viszonzatlan szerelem éjszakai virrasztása a *Dalok* ciklust idézi föl: *Végtelen hosszúra nyujtod Virrasztásim éjszakáját . . .* (I. 19—20. sor) — bár a szenvedély intenzitása a két versben merőben más.

A költeményt említi Riedl Frigyes (Riedl, 51. l.), Rubinyi Mózes, aki népdalszerűségét dicséri (Rubinyi, 98. l.), Barta János, aki a „magasabb szintű, telítettebb daltípusok sikerült példái” közé sorolja (It 1962. 31. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Én gyötrelmem* KI: *SzÁ VII.*

- 1 DCs: Ne huzzátok ne ÖK: Ne húzzátok, ne húzzátok!
- 2 DCs: átok. —
- 3 K 56: az is a mi
- 4 K 56, K 58, KK, ÖK: sírt
- 5 K 56, K 58: éjszakában —
- 7 DCs: Sötétség... némaság... menyországa soknak — K 56, K 58: soknak — KK: menyországa soknak,
- 8 DCs: pokolnak!...
- 11 DCs, K 56, K 58: volnék — talán
- 13 DCs: álom,
- 15 DCs: Ne ébredjek többet — róla álmodozva K 56, K 58: föl — róla
- 16 DCs, K 56, K 58: síromba! — KK: síromba!

80. **SzÁ IX.** (Jár utánad...). M: HF 1854. jan. 7.; K 56, 43. l.; K 58, 43. l.; KK 182. l.; ÖK I. 182. l.; KI 82. l.

Az 1853. dec. 22-én megjelent lánykérő vers (*Gyere hozzám*) eredménytelen maradt, a jelek szerint Gina mást választott (l. *Annak sírján, kit ő szeretett*). 1854-ben nem is Ginához, csupán Gináról íródtak a komor elégiák. A Gina szerelem kesergő korszakának nyitánya e költemény.

Vajda ez időben, hivatalnokoskodása miatt, melytől csak 1855 elején szabadulhatott, Budától távol, vidéken tartózkodott (l. 13. sor). A hagyományos szívárvány-motívumot bontja ki a távolság és a kétes remény kifejezésére; a baljóslatú örvény-motívum a *GE XXXI*-ben (*Mint ha örvény felett...*) bukkan fel újra.

Az első és harmadik versszakot önálló részekként megjelentette a *Hölgyek titkára* c. gyűjteményében.

Kolozsvári Aladár „hangulattal, kellő rövidséggel” írottak minősíti a verset (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Földessy Ady életszeretetét rokonítja vele (Földessy, 130. l.). Említi Kerekes György (O—V 1901. jan. 13.). Komlós Aladár, aki felfedezte a költemény leltőhelyét, a „kérő és reménykedő szerelmes versek” közé sorolja (Komlós, 65. l.). Barta János „magasabb szintű, telítettebb daltípusnak” nevezi (It 1962. 31. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Jár utánad...* K 56, K 58: *Sirályok XXII.* KI: *SzÁ VIII.*

- 2 HF: gyerek;
- 4 HF K 56, K 58: látszol,
- 5 HF: *Miért vagy te nékem* K 56, K 58, KK: még is
- 6 HF: távol?
- 7 HF: énnekem
- 8 HF: keleten;

- 12 HF: szivében . .
 13 HF: hegyen, völgyeken K 56, K 58: hegyen völgyeken
 14 HF: Fölhevült, lázongó képzetem;
 16 HF: imádód —
 17 HF: tünsz — s K 56, KK, ÖK: tünsz,
 18 HF: látod! . . .

81. SzÁ X. (Nem szeretlek . .). M: HF 1855. márc. 27.; K 56, 105. 1.; K 58, 105, 1.; KK 183. 1.; ÖK I. 183. 1.; KI 83. 1.

Az 1854. dec. 3-án megjelent *Sír. XI-t* (*Apró lanya* . .) majd négy hónap múlva követi az 1855-ös év első Gina-verse. A négy hónap alatt eltűnt a múlt, új helyzet állott elő: meghalt a győztes vetélytárs (l. *Annak sirján, kit ő szeretett*), újból megnyílik a közeledés lehetősége.

Vajda a Gina-szerelem ez új korszakának antagonisztikus magatartásformáit és érzelmi tartalmait egy-egy ismételten előforduló formulával próbálja kifejezni: nincs a földön hatalom, mely betemet *Multakat és nem történté Teszi a történeteket*; később még hajthatatlanabbul: *Mert a már megtörtént nemmé nem lehet . . (GE XXIX.: Oh hogy panaszkodnak . .)* — de ez már Gina megvásárlása után hangzik el; a motívum ismétlődését l. *A feledhetetlenhez, Elmúlt idő és Utolsó dal Gínához* c. versekben.

Az *őhajllak, de nem szeretlek* kettősségét novelláiban is kifejti: *Amely nő szép és könnyelmű, azt ha szeretni nem is, de imádni lehet (Hogy e különbséget a szeretet és imádás között — Greguss nem érti, arról meg lehetnek győződve olvasóink) (Egy nő, ki mérget akar venni, HF 1856. nov. 12.)*. S aztán: *Amit mondtam, azt nem tagadtam: imádlak igenis, de nem szeretlek. Ha ezt mondanám, akkor nagyon hazudnám. Ne bohóskodj velem — szeretni vagy imádni, az mindegy. — Oh ez nem mindegy (Egy bolond, aki szeret, 1857. ÖM 862. 1.)*.

A „büszke lélek”-re való hivatkozás (42. sor) a SzÁ VI-ban (*Szeretlek . .*) is megtalálható (92. sor).

A bírálók általában egyoldalúan szemlélik a verset. Greguss Ágost szerint „a szerelmet csak érzéki oldaláról fogják föl, s ezen szomorú egyoldalúságnál fogva nem is annyira igazi szerelmet, de kéjvágyat lehálnak”. A harmadik sorra megjegyzi: „Ez utóbbi szavakkal a költő maga leghatározottabban formulázta szerelemátkos dalainak jellemét”. (-ss; PN 1856. szept. 24.). Endrődi Sándor a lélektani igazságát emlegeti (Figy. 1872. dec. 29.). Szana Tamás szerint pedig a költő „csak úgy szabadulhat, hogy egészen átadja magát szenvedélyének” (Egy. 1881. márc. 29.). Palágyi Menyhért a vers alapján a schopenhauerei „Verneigung des Willens” tételt cáfolja (Egy. 1886. máj. 30.). Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 393. 1.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 13.) után Bródy Mihály kiemeli, hogy az 1., 10. és 12. versszak tömör verset adna (Bródy, 24. 1.), Riedl Frigyes szerint Vajda a magyar Orlando Furioso (Riedl, 49. 1.). Rubinyi Mózes a 31. és 32. sorban megjelenő motívum köré épülő gondolatkörre utal (Rubinyi, 70—71. 1.). Földessy pogány ízü szépségkultuszról szól (Földessy, 109. 1.). Bóka László „az ifjú Vörösmarty reménytelen, sápatag szerelme, a Helvila-dalok hangját” fedezi fel a versben (Bóka, 69. 1.). Komlós Aladár a kettősségre mutat rá: „Vajda mintha nem is

vágyódott volna lelki kapcsolatra Ginával, csak a csókját, ölelést akarta”, de „Vajda szavát, hogy csak óhajtja, de nem szereti Ginát, nem kell szószert venni” (Komlós, 72. l.; Petőfitől Adyig. 183. l.). Sótér István a 35–36. sorra megjegyzi: „a népies hangnem olyan monotonitást szül, mely a mondanivaló banalitását még kínosabban érzékelteti” (Nemzet és haladás. 1963. 248. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Nem szeretlek* K 56, K 58, KI: *SzÁ IX*.

- 1 HF: *Nem szeretlek*, — K 56, K 58, KK: *hazudnám*
- 3 HF: *Ohajtlak* — de K 56, K 58: *Ohajtlak* — de HF, K 56, K 58, KK: *szeretlek*,
- 9 HF: *szeretnélek* —
- 10 HF: *lehet*, K 56, K 58: *lehet*;
- 11 HF, K 56, K 58, KK: *ez*, K 58, KK, ÖK: *érted mit*
- 12 HF: *ösmered*.
- 13 HF: *S ha ösmernéd*, — *kinevetnéd*, — K 56, K 58: *ismernéd* — *kinevetnéd*;
- 16 HF: *száll*. —
- 17 HF: *nékem!* K 56, K 58: *nékem*; — KK: *nékem*; ÖK: *nékem*
- 19 HF, K 56, K 58, KK: *keserű*, de *gyógyító HF: ír* — K 56, K 58: *ír*: —
- 22 K 56, K 58: *elgyötör*,
- 23 HF: *utolsó*, K 56, K 58: *utolsó* [Vajda kiemelése]
- 24 HF: *gyönyör . . .* K 56, K 58, KK, ÖK: *gyönyör*;
- 26 KK, ÖK: *mondanak*:
- 28 K 56, K 58: KK, ÖK: *Örültnél* KI: *Örültnél* [sajtóhiba]
- 31 HF: *Multakat*,
- 32 HF: *történeteket*. —
- 33 HF: *Érezem*,
- 34 HF, K 56, K 58: *reményei*,
- 35 HF, K 56, K 58: *végtelenség*, —
- 38 HF: *mondanom*,
- 41 ÖK: *még se hinnéd el hogy*
- 43 K 56, K 58: *„szeretlek” mit*
- 44 HF: *valaha!*
- 45 HF: *Nem szeretlek . . .* K 56, K 58: — *Nem szeretlek* — de
- 46 HF: *diadal*
- 48 HF, K 56, K 58, KK: *Előbb utóbb*

82. SzÁ XI. (*Nem tudok én . . .*). M: *Divatcsarnok*, 1855. máj. 25.; K 56, 108. l.; K 58, 108. l.; KK 185. l.; ÖK 185. l.; KI 85. l.

A Gina-szerelemnek ezt a szakaszát s Vajda ekkori verseit is a végletek közti hányódás jellemzi. Ez időszak érzelmi motívumai bukkannak föl változott színezettel ebben a költeményben: a szerelmi érzés föltétlensége, a nyílt vallomás; hogy ezt a szépséget csak ő látja igazán; hogy megveti a sokaság szóbeszédét; Gina szívét nem kutatja. A gyanúsítás elhárítása később már a gyanúsításért való vezeklésé fokozódik: *oh én nehéz vétkem: Nálad jobb szeretni a szátyár világot! Hogy hiúságnál kisebb volt szerelmem (GE XXVIII.: Eltakartam*

képed . . .) Gina szépségét *Hogy mi szép vagy, azt hiszem, hogy Én — csupán én tudhatom* — később már titok gyanánt emlegeti: *Hogy tiúndérvoltod is titok a világnak . . . Imádsága egész földi nemzedéknek Föl nem éri tiúndér látományom báját* (GE XXVIII.: *Eltakartam képed . . .*). A „hattyuí kép” fölmerül a *Húsz év múlva* és *Harminc év után* c. verseiben is.

A nap-motívum, gazdagabban kibontva, szerepel a *SzÁ I*-ben (*Én gyötrelmem . . .*).

Greguss Ágost a költemény formáját kifogásolja: „A költő nagyon csalódik, ha azt hiszi, hogy amit első hevében leír, annak úgy már jónak is kell lenni. Sikerül néha, többnyire formátlan marad. Vajda is, mintha első hevében írta volna e költeményeket. A formalításokkal nem igen törődött; csak szívét lelkét önthesse ki szabadon. Ezt azonban teheti prózában is; ha pedig versben teszi, legyen vers, és ne találkozzanak sorok, hol rím semmi, s mérték is alig van” — idézi a 17—20. sorokat (-es; PN 1856. szept. 24.). Ábrányi Emil a legszebb költemények közé emeli (-a-e; Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Inczédi László szerint „a vér szerelme az, melyet mégis igazán költőivé ereje, heve varázsol” (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.). Rencz a vakító jelenre mutat rá (Rencz, 26. l.). Dombi Márk: „Az érzékiség végre is rabbá teszi az értelmet” (Kath. Szle 1900. 393. l.). Bródy szerint az 1., 11. és 12. versszakra szorítható össze a vers (Bródy, 24. l.). Rubinyi: „Mikor előtti lényét perzselő szerelme, befogja szemét, fülét” (Rubinyi, 68. l.); Kékly Lajos a szertelen túlzásokat emeli ki (Kékly, 14. l.), Bóka: „a meghittségnek nemcsak hangja, hanem vágya is hiányzik ezekből a vallomásokból” (Bóka, 70. l.); Keszi Imre után (It 1962. 567. l.) Komlós Aladár: „E szerelemben alig volt szeretet” (Komlós, 66. és 72. l.; Petőfitől Adyig. 183. l.). Barta János dalszerűségét említi (It 1955. 375. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Nem tudok én . . .* K 56, K 58, KI: *SzÁ X*.

- 1 K 58: semit
- 2 DCs, K 56, K 58, KK: nagyon;
- 4 DCs: Szívedet
- 5 DCs: Feledem, vagy nem is hallom,
- 6 DCs: *Mit mond rólad a világ;* — K 56, K 58, KK, ÖK: *Mit mond rólad a világ;*
- 7 DCs: Szép vagy —
- 8 DCs: *És a szépség — ifjuság!* K 56, K 58, KK, ÖK: *És a szépség — ifjuság.*
- 10 K 56, K 58: csillagot,
- 11 DCs: elébb
- 12 DCs: S mégis — oly szépen ragyog! . . . K 56, K 58, KK: ragyog! . . .
- 14 DCs: jelen? . . . K 56, K 58: jelen —
- 15 ÖK: Gondolhatok e
- 16 DCs: fejem? . . .
- 19 DCs: De,
- 21 DCs: *Hogy mi* [Vajda kiemelése] K 56, K 58: vagy — azt
- 22 K 56, K 58: tudhatom,
- 23 DCs: egyetlen,

- 24 DCs: Szívemnek e jutalom!
 26 DCs: emleget,
 28 DCs: lehet!
 30 K 56, K 58: életem,
 32 DCs: *Szánhatom, megvetheitem* . . . K 56, K 58: KK: én, és
 33 K 56, K 58: széllyel
 34 HF: szívemet:
 35 HF, K 56, K 58: Odaadom . . .
 36 HF: képedet!
 37 HF: — Ne
 38 HF: Csak,
 39 HF: én csak —
 40 HF: *Szivedet* nem kutatom.
 41 HF: És szeretlek,
 42 HF, K 56, K 58: napot,
 43 HF: *Egyitékről sem keresve*
 44 K 56, K 58, KK: ragyog?

83. Tömlőctartó lehetett. M: HF 1854. ápr. 21.; K 56, 32. l.; K 58, 32. l.; KK 123. l.; ÖK I 110. l.; KI 49. l.

Eredetileg *Hol nyugodjam?* címmel jelent meg, a jelenlegi címet 1872-ben kapta. A versben kifejtett gondolat Vajdát állandóan nyugtalanította. Palágyi Lajos visszaemlékezése szerint „Legszívesebben máglya-sírt óhajtott volna. Irigyelte azokat a boldogokat, akik tűzben semmisültek meg. A sírtól, a sírgödörtől irtózott. Mert az anyaság s az eszményiség forgatagában vivódó elméje azt gondolta, hogy — halál után is van — testi élet” (Jelenkor, 1897. jan. 24.). Hasonló felfogás érvényesül már *A váratlan orvos* (1859) c. novellájában: *És végre vannak sokan, kik a mi valóban ostoba temetési módunktól, ama sötét fregkamrától, a gyakran hallott fölelevenedés gondolatától irtóznak s jobban szeretnék, ha a vízbe vettetének vagy elégettetének haláluk után — és ezen előfélelem különös gyöngéje volt Agnesnek is, mint többnyire a misztikus rengetegek lakóinak általában* (ÖM 1011. l.). Később, 1893-ban azt írja: *Oh boldogok, kik a máglyán elégték, Mint visszaroppenő láng, szálltok égnek . . . (Halál).*

A földet ingató kifejezés már a *Honárulókhoz III.*-ban előfordul: *földingató erő* (17. sor).

Színi Károly nyelvtani hibát vesz észre a versben: „egyes számban levő főnévhez többes számú ige csatoltatik: Még föl is ébresztenének — csattanások”. „Helyesen így kellene állnia: fölébresztenének csattanásaik, vagy fölébresztene csattanásuk” (HF 1856. okt. 22.). A Magyar Géniusz Vajda halála után közli a verset (1897. IV. 24. 82. l.). Kerekes György a versnek Koroda Pálra tett hatását igazolja (O—V 1901. márc. 17.). Említi Alszegehy Zsolt (Kisf. Évl. 48. 1913—1914. 283—284. l.). Rubinyi a „Halál” című verssel való kapcsolatát mutatja ki (Rubinyi, 1922. 47. l.). Megemlékezik a költeményről Travnik Jenő (Győri Hírlap, 1928. jan. 1.), váli Németh László (Literatura, 1934. 260. l.). Komlós Aladár rámutat, hogy Vajdának a halál főproblémája. „De mennyire másképp ítélte meg azt a szabadságharoban, mint . . . később”. Azok közé a versek közé helyezi, melyeket a halál gondolata kapcsol össze (Komlós, 171., 285. l.).

Szövegváltozatok:

- Cím: HF: *Hol nyugodjam?* K 56, K 58: *Sírdylok XV.*
2 HF: feltalálta;
3 HF: *Sötétségnek denevére*
4 HF: vakand pára
5 HF: halálban
6 HF: Semmivé-lét, avagy álom:
7 HF: *Abb' a szük börtönbe zárni* K 56, K 58: nem — de
8 HF: *Ellenségem sem kívánom.*
11 HF: *Vagy tegyetek a szabadba*
12 HF: *Legmagasabb hegytetőre,*
13 HF: *Kivált valamely örökzöld*
16 HF: királya *zúgna.* K 56, K 58: szólna
17 HF: viharról
18 HF: lebámulva —
23 HF: *Tán föl is ébresztenének* K 56, K 58: — Még
25 HF: költőnek, ki
26 HF: Hol a földön, hol *egekben*
27 HF: *Volna é*
28 HF: *Ég föld közt a fellegekben?*

84. Balassa Menyhért. M: VÚ 1854. ápr. 23.; K 58, 213. l.

Vajda valószínűleg pályázatra írta a költeményt. A Divatcsarnok 1854. ápr. 5-én teszi közzé, hogy a ballada-pályázat bíráló bizottsága (Eötvös, Csengery, Kemény) egyhangúan Szász Károly: Bánfy Dénes csókja c. balladájának ítélte az első díjat. „Hozzá legközelebb állókul ismertettek el az *Angyal deák* és *Balassa Menyhért* c. balladák, melyeknek szerzőit műveik közlése végett ezennel felkérjük neveik tudatására, mert a jeligés levelek, a pálya nyertesén kívül, fölbontás nélkül mind elégettettek”. Egyik szerző sem jelentkezett. Vajda verse nemsokára megjelent a cím alatt a műfaj — *Ballada* — megjelölésével. Ha e ballada azonos a bírálók által említettel, akkor 1854-es keltezésű, hiszen a pályázat beadásának határideje 1854. márc. 10. volt. (DCs 1854. jan. 5.)

A ballada hőse, Balassa Menyhért (?–1568) történeti alak. Neve nemcsak Karádi Pál komédiájából (Balassa Menyhért árulataásáról. . . , 1569), hanem a történetírók műveiből is ismerős. Az 1560-es évektől kezdve, magas funkcióba jutva, a történeti események középpontjában is sűrűn szerepel (l. Szalay: Magyarország története. IV. kötet, 1854. tizenhetedik könyv). A költeményben megénekelt esemény a Balassa többszöri palfordulását megelőző évekből, 1549 előttről való. Balassa ekkor Léva várában élt; ugyanis a vár a Léway család kihaltával az ő kezébe került. Egykép sanyargatta a törököt és a körüllevő jobbágyfalukat; fosztogatásai és hatalmaskodásai miatt Ferdinánd 1549-ben Salm Miklóst küldte ellene, aki a várat elfoglalta, erre Balassa Erdélybe menekült, s ott Izabella királynő meghitt bizalmasai közé emelkedett (Szalay: i. m.). Léva vára környékét a törökök az 1540-es években esztergomi fészükéből többször meglátogatták. Esztergom 1543-tól ötvenkét éven át, 1595-ig török kézen volt. Vajda egyelőre nem ismert forrást használt, olyat, amely az eseményeket

részletesen (pl. Cseh Gábor, Kiriglár bég neve). beszéli el, és Balassa vitéségét — amit különben más források sem vonnak kétségbe —, sőt hazafiságát hangoztatja.

Balassa Menyhértnek és Thurzó Annának két fia és egy lánya született. Thurzó Annát három gyermekével 1564-ben Szatmáron Báthory István foglyul ejtette.

A költeményt egyedül Komlós Aladár tárgyalja. „Vajda a felidézett eseménybe mindig belelopja az aktuális magyar fájdalom kifejezését . . . Balassa Menyhért és felesége például a magyar bánat és hazafias elszántság szavait váltják házasságuk első éjszakáján . . .” (Komlós, 46. l.).

Szövegváltozatok:

- 6 VÚ: vigalom;
8 VÚ: Elakadt már
10 VÚ: cselédek,
12 VÚ: Híven
15 VÚ: oály
17 VÚ: csendes
29 VÚ: egy egy
34 VÚ: sóhajja,
36 VÚ: Bántva sohajtott
37 VÚ: — Irigyeddé
46 VÚ: úgy hogy
49 VÚ: gyujtva,
53 VÚ: Két ezer janicsár s lovas had
58 VÚ: Lángra *vágyott* piros
69 VÚ: azoknak, kik
73 VÚ: — Hol
82 VÚ: Balassa! „mért
84 VÚ: haza fájdalomnak? . . .
90 VÚ: meg;
112 VÚ: Az isten
113 VÚ: Ezenközben
115 VÚ: vesztett,
116 VÚ: utánna
134 VÚ: harcmezőnek:
136 VÚ: szegődnek,
138 VÚ: menyasszony ágytól
145 VÚ: gyolcsinge, melly
148 VÚ: enyémből! . . .

85. Imre herceg. M: Budapesti Viszhang, 1854. máj. 7.; K 58, 29. l.; KK 27. l.; ÖK I. 36. l.

Imre herceg, I. Istvánnak és Gizellának a fia, 1007—1031-ig élt. A költemény megírása előtt Vajda Szalay munkáját (Magyarország története. I. 1851) forgathatta. Szalay beszél arról, hogy Istvánnak „huzamos betegségek lelkét, testét kifárasztván, évről évre mindinkább ápolta a gondolatot, hogy leszáll királyi székéről, s még életében Imre jobbábjába adja a kormányt” (94. l.). De Imre, Gellért püspök

neveltje, szent életre vágyott; apja — Szalay adata szerint — Intelmeiben ezért figyelmeztette: „Int az idő . . . lelkednek olykor-olykor élt és érdességet kölcsönözöd” (93. l.). Házasságának történetét ismertetve Szalay idézi a Margit-legendát: a görög császár leányával, „az ő jegyesével szeplőtelen megtarták a tisztaságnak szüzességét” (93. l.). Szalay szerint nem a görög császár lányával, hanem Crescimir dalmát király lányával lépett házasságra 1026 körül. Vajda a Margit-legenda adatait fogadja el („messze földön, Napkeletre, háromszáz mérföldön . . . , 37—38. sor).

Imre herceget VII. Gergely pápa iktatta a szentek sorába. Székesfehérvárt I. István tette királyi székhellyé.

A vers első ismertetője szerint az: „Imre herceg című balladából Vajda keserű szemrehányását olvassuk ki, hogy e királyfi, kihez egy nemzet pillantott föl reményteljesen, csak imádkozni, s nem tenni s harcolni is tanult meg” (P. L., MNV 1872. nov. 17.). Rencz János teljesen értéktelen műnek tartja (Rencz, 39. l.). Kerékes György rámutat, hogy ugyanez időben Zalár is ír Imre királyfiról (O—V 1901. jan. 6.). Érinti a költeményt még Bródy Mihály (19. l.) és Rubinyi Mózes (92. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 BVh: Fehérvártt,
- 2 BVh: vitában, — K 58: vitában. —
- 4 BVh, K 58: kápolna,
- 7 BVh, K 58: nyitva,
- 8 BVh: háborítja. K 58: háborítja;
- 11 BVh: én, — majd KK: én — majd
- 12 BVh: Az isten hoz reátok.”
- 15 BVh, K 58: „Herceg a
- 16 BVh, K 58: mára —
- 24 BVh: fenn
- 31 BVh: Vezérek, nép
- 32 BVh: véréhez
- 38 BVh, K 58: — Napkeletre KK: Napkcletre,
- 42 K 58, KK: látott
- 44 BVh: próbakőre
- 49 BVh: keze-össze-téve, KK: összetéve,
- 52 BVh: örökkön-élet. KK: élet, —
- 53 BVh: jó elébe
- 55 BVh: éjszemével
- 58 BVh: És te is? Könyörgök!”
- 60 BVh, KK: tőlem ördög!”
- 61 BVh: úgy, amiként KK: úgy amiként
- 65 BVh: Így
- 67 BVh: — Száll BVh: szivére
- 68 BVh: égre: KK: égre
- 69 KK: Fömládozva BVh: íme
- 70 BVh; KK: vére-népem . . .
- 71 BVh: istene — KK: Istene —
- 72 BVh: Megbocsájtss e BVh, KK: nékem . . .

86. Az idő. Béanger után. M: HF 1854. júl. 29.

A lappangó verset Komlós Aladár fedezte fel (341. l.). A *fecskék s A vén csavargó* után harmadik vers, melyet Béanger-től fordít. A költemény eredeti címe: *Le Temps*. Szász Károly is lefordította (Szász Károly Kisebb műfordításai. 1872. II. 432. l.).

A szakirodalomban egyedül Károly Sándor említi, strófászerkezetét állapítva meg (It 1961. 410. l.).

87. László vitéz. M: VÜ 1854. aug. 6.; K 56, 73. l.; K 58, 73. l.

Annak a három versnek egyike, amelyet 1858-ban közölt utójára Vajda (*Balassa Menyhért, Boroszlói tábor*).

A vers témáját Károly Róbert és Csák Máté küzdelmének idejéből meríti; a cselekmény 1310 és 1312 között játszódik. Az 1308 körül elcsitult belháború Károly Róbert negyedszeri, most már István király koronájával való megkoronázása (1310) után (155–156. sor) újult ki, de Csák Máté 1312-ben, Rozgonynál vereséget szenvedett (197–198. sor). Vajda szerint a hazafiak táborát a Csák Máté oldalán harcolók alkotják; — e gondolat Horváth Mihály könyvéből származhat: „De alig futamodott híre az országban, hogy Gentilis a gyűlésen ismét felhozta a pápai jogokat, s ezeknél fogva akarta Károlyt az országnak királyul adni, Csák Máté tüstént körlevelet bocsáta szét, melyben a nem nádortól hirdetett gyűlés, annak a határozatai, kivált pedig a pápának a gyűlésben elismert királmegerősítő joga ellen óvatot tévén, a következő évre minden pápai befolyástól ment választó gyűlésre hívta meg a rendeket. Máté ezen körlevele számos pártolókra talált.” (A magyarok története 1843. Második szakasz, 13. l.) Jókai hasonlón: (A trencsényi gróf „zászlóit a pápa által küldött király ellen fölemelve . . .” (A magyar nemzet története. 1854 160. l.) Szalay szemlélete éppen ellentéte a Horváth Mihályénak: „Dicsőség azoknak, kik a múlt viszályokról megfeledkezve, most Károly körül sereglettek, hogy ismét felépüljön a haza” (Magyarország története. IX. könyv), Csák Máté szerinte „hatalmas és garázda”. Vajda Horváth Mihály felfogására épített; László vitéz és arája valószínűleg képzeletbeli alak, vagy egyelőre nem ismert forrás szereplői.

A 20. sort vö. az ismert latin mondással: *ubi bene, ibi patria*.

Greguss Ágost a mű rossz szerkezetéről tesz említést (-ss, PN 1856. szept. 24.). Színi Károly a 157. sorhoz megjegyzi: „cselekvé áll a rím kedvéért, cselekvék helyett”, de hozzáteszi: „Legyen, hogy Vajda nem nagyon erős a rím dolgában, — de annál erősebb a gondolatban, — és ez az ő szerencséje” (HF 1856. okt. 22.). A VÜ huszonöt esztendőes jubileumán említi a László vitézt: Vajda „sajátos költészetének erőteljes hangjával már a legelső évfolyamban (László vitéz című balladája) s azután is gyakran találkoztak a lap olvasói . . .” (VÜ 1879. 11. sz.). Komlós Aladár a vitézi tárgyú költészet darabjai közt tárgyalja, a „felidézett eseménybe mindig belelopja az aktuális magyar fájdalmat”, „László vitéz meghal a csatatéren, mert nem hajlandó elvszegésre” (Komlós, 46–47. l.). Sőtér István a „hűség drámájának” nevezi a költeményt. „S ugyancsak elüt a realpolitika helyeslésétől a mód, ahogyan László vitéz az egyezkedés csábítását . . . elutasítja. A költemény végtanulsága szintén az önkényuralomhoz szól . . .” (Sőtér 319. l.; *Nemzet és haladás*. 1963. 260. l.). Barta János vitatja

a költemény jelentőségét: a nem nagy értékű verses, költői elbeszélésben Vajda „gyenge művészi szinten, csakúgy a hűség, meg nem alkuvó hősiesség témáját zendíti meg, ez nagyjából egybevág az akkori nemzeti közérzülettel, — de ennél többet, csaknem konkrét politikai programot kiolvasni belőle nem lehet...”, a költemény „távoli, közhelyeszerű reflexiója csak a nagy katasztrófának” (It 1962. 21. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok XXXII.* (A tartalomjegyzékben *László víz* címmel szerepel)

- 1 VÚ: Csörög a
- 6 VÚ: — Talán csak nem hadakoznak? —
- 9 VÚ: táncban,
- 11 VÚ: nép, ha
- 12 VÚ: csatára. —
- 21 VÚ: bajuk
- 24 VÚ: „*Soká éljen Robert Károly!*
- 28 VÚ: — Csak egy a ki néma — halvány.
- 30 VÚ: van, édes
- 31 VÚ: figyelsz — hallgatózol —
- 32 VÚ: szól!” ...
- 34 VÚ: allján,
- 35 VÚ: börtönnek,
- 38 VÚ: rabláncokban
- 39 VÚ: *Tudod-e hogy ő jegyesem*
- 40 VÚ: *Hogy csak diét szerethetem?*
- 41 VÚ: meg megújul ...
- 42 VÚ: hirtelen megnémul;
- 46 VÚ: — szól a
- 50 VÚ: kezelábán;
- 51 VÚ: lánc, de — mi haszna,
- 52 VÚ: *Soha* senki
- 58 VÚ: szűk üregben;
- 61 VÚ: S éh, nyomor erőt vész rajta;
- 63 VÚ: Melly
- 66 VÚ: lassan lassan,
- 67 VÚ: test ereje ...
- 68 VÚ: — Csak
- 69 VÚ: nála
- 70 VÚ: dajkálja;
- 75 VÚ: hagyja, holott,
- 77 VÚ: megmeg-rázza,
- 78 VÚ: azért hogy megpróbálja
- 79 VÚ: e világon
- 80 VÚ: világon? ...
- 82 VÚ: *Bucszó* szeme világa ...
- 83 VÚ: csont
- 84 VÚ: — Még tünődik, vajj kié volt?
- 85 VÚ: elsötétül
- 86 VÚ: fellegetől;
- 87 VÚ: nyomja ...

- 88 VÚ: Az álom szelid bakója . . .
 89 VÚ: hátra hanyatlóba
 91 VÚ: Megmeg-zördülnek a láncok,
 92 VÚ: — Imádság-e
 93 VÚ: kardom
 94 VÚ: villogatom
 99 VÚ: meghül
 100 VÚ: emlékül? —
 102 VÚ: — Magyarország
 103 VÚ: nagy, a millyennek
 104 VÚ: meg! . . .
 105 VÚ: fenekére
 106 VÚ: le? . . .
 108 VÚ: halottat? . . .
 110 VÚ: voltál? —
 112 VÚ: boldogságát?
 114 VÚ: hallottad,
 116 VÚ: énekelni?
 119 VÚ: énekeltek
 121 VÚ: szabadságod,
 122 VÚ: megbocsátott;
 123 VÚ: oly
 124 VÚ: ősmernéd
 129 VÚ: léssz,
 130 VÚ: — *László vitéz, László vitéz . . .*
 131 VÚ: hát, *mért* hallgatsz?
 133 VÚ: oly
 134 VÚ: Mozdulatlan rémítően?
 138 VÚ: szeretődöt?
 139 VÚ: forró
 140 VÚ: oly hideg a homlokod?
 141 VÚ: vitéz
 143 VÚ: igazság,
 145 VÚ: ölel csókol
 146 VÚ: alól.
 147 VÚ: léleknagyság?
 148 VÚ: boldogság!
 151 VÚ: ajakáról
 152 VÚ: *Mért nem szólsz, mért nem határol?*
 153 VÚ: „Szabadságod
 154 VÚ: Lesz jutalmad — gyere velem . . .
 156 VÚ: Jele: hogy Isten pártolja.”
 162 VÚ: boldog,
 163 VÚ: boldogságom,
 164 VÚ: Aztán — érjen
 167 VÚ: Meglehet hogy
 168 VÚ: *De* — mi voltam — az maradok
 170 VÚ: nem *elv* emeli
 171 VÚ: az — csárda,
 172 VÚ: betyárja . . .
 173 VÚ: Róbertnek

- 174 VŰ: kegyelmet
 176 VŰ: csatatéren . . . !
 177 VŰ: Mond neki, hogy vegye érte
 178 VŰ: Üdvöm szerelmem cserébe —
 179 VŰ: Hogy csak az maradt sajátom
 180 VŰ: — halálom . . .
 181 VŰ: Mond hogy győzni fog, — hogy
 182 VŰ: van — az Isten!
 184 VŰ: a nagy, szent halálba . . .
 185 VŰ: S most szerelmem,
 186 VŰ: áldjon! . . .
 188 VŰ: halálomban . . .
 189 VŰ: Szeretlek, úgy, mint
 190 VŰ: úgy
 191 VŰ: magam sem, kedves, téged
 192 VŰ: *Ha szőszegés foltja éget . . .*
 194 VŰ: A mély
 196 VŰ: Én szerelmem — isten hozzád!
 198 VŰ: Oly szomorúan szól az ének.
 199 VŰ: jó, a temetőből,
 200 VŰ: felhőből? . . .
 204 VŰ: térségen . . .
 206 VŰ: ének.
 208 VŰ: meghaltak . . .

1855

88. Bojtár Bandi. M: HF 1855. febr. 24.; K 56, 49. l.; K 58, 49. l.; Nemzeti Lant II, 1858. 130. l.; Magyar balladák könyve. II. 1861. 152. l.; KK 1. l.; ÖK I 42. l.; Virágos kert. 1882. 27. l.

Keletkezési körülményei ismeretlenek. A téma motívumait az életből meríthette Vajda. Onnan való a nincstelen bojtár s a szigorú kerülő alakja, a szerelmeskedés idején a tilosba ment nyáj pedig már a *János vitézből* ismerős. A tragikus kifejeletet előidéző elszánt szembezállás motívuma (105—106. sor) eredhetett azokból az elbeszélésekből, amelyeket Vajda apjától hallott fiatalkori, szolgakori élményeiből (*Önéletrajzi vázlat*, ÖM 1744. l.). Váli elemnek tekinthető az erdőkerülő *nagyságos erdőkerülő uram!* (81. sor) megszólítása. Vajda apjának volt olyan tekintélye, hogy még a zsványok is meghunyászkodtak előtte, felállva tiszteletteljesen köszöntötték (ÖM 1841. l.). Tekintélyét különben a magasabb állásba önerőből felküzdő emberek öntudatával védelmezte: az üdvözléskor reggelente a felfogadott, mellette szorgoskodó kerülők közül is, kik *magas, erős, nyúltszívi férfiak* voltak, *tele nyugalommal és bátorsággal*, csupán egy-két öregeb-
 bel fogott kezét (ÖM 1746. l.). A szigorúság és a tilosba menők tervszerű üldözése (57. sor) is a költő apjára emlékeztet. Vajda beszélt Zempléninek, hogy a főerdész apa és a kerülők együttesen az *orvodások, fatolvajok, éjjeli legeltetők ellen egész hadiüveket főztek ki néha . . . Boronatüskét sem szabad ottan szedni, de onnan szoktak lopni a földművesek mégis, hanem gyakran rajta is vesztettek ám!* (ÖM 1746. l.)

Az apa mondása: *Mert az urasági erdő szent hely, idegennek oda imádkozni se szabad belépnie* (ÖM 1746. 1.) visszhangzik a műben: *Nem megmondtam idejébe: Imádkozni se járj ide!* (72—73. sor). De hogy a történet, az egyezések ellenére, a főerdész valamelyik kerülőjének tragédiáját eleveníti-e meg, s így a mű váli eredetű-e, azt nem tudjuk. Az a rész, melyben a kerülő Bandit s a kedvesét az urasággal s a következményekkel fenyegeti (96—100. sor), nem illik Vádra, hiszen az erdőtulajdonos Ürményi országbíró nem Válon lakott.

Az első ismertető, Török Sándor azt írja: „Vajda kitűnő oldala a természetesség, melyet néha talán kissé nyers meztelenségben tüntet föl, és amely nem mindig természetűség. Például Bojtár Bandi cím alatt . . . megjelent szép költeményét hozom föl” (MS 1856. aug. 5.). Greguss Ágost szerint „a költő, kinek dús képzele van, egyes képeket megragadólag vázol, s egyegy rövidebb dala sikerülten előterem; de mihelyt több részletet nagyobb egésszé kell egyeztetni, mint p. o. elbeszélésben semmiféle képzerő sem pótolja a művészi eszmélet hiányát s a szerkezetlenség egész meztelenül áll előttünk”, például hozza fel többek között „Bandi históriá”-ját. (-ss, PN 1856. szept. 24.) Szini Károly minden elbeszélését szépnek tartja, „mégis legszebb a bojtárja” (HF 1856. okt. 20.). A Szépirodalmi Közlöny Irodalom-rovata is igen dicséri: „Újabb dalai jóval szebbek a régiekénél, noha azt a tragikai mélységet, melyet Bojtár Bandiban találunk, ezekben csak nyomokonként leljük. A magyar költészetnek csak egy Szilaj Pistája és csak egy Bojtár Bandija van, amaz Petőfitől, ez Vajdától” (1858. okt. 7.). Erdélyi János véleménye: „Bojtár Bandi regéje elbeszélés, dramatizálva . . . Megadván költői becsét máskülönben, úgy áll a formás művészethez, mint vázolat a teljességhez, rajz a főstvényhez; arabeszk inkább, mint plasticitás” (BSzle 1859). A MNV a szép költemények között említi Bojtár Bandi népszerű meséjét, „melynek egyszerű szerkezete oly jól hat az általános mesterkélttség korában” (P. L., MNV 1872. nov. 17.). Endrődi Sándor a szerelem rajzára figyel fel: „Ez izzó, forrongó szenvedéllyel, a szerelem e gyilkos lázaival már elbeszélő költeményeiben is találkozunk. Bojtár Bandi, ha Őrszikének csak egy csöpp vére hullana a tüskétől, a nagy erdőt felgyujtana miatta, s midőn kedvesét a hetyke vadász váltságul be akarja vinni az urasághoz, egy baltacsapással véget vet a vadász életének”, — valamint arra, hogy „mint hajlik a nyelv a népies felé” (Figy. 1872. dec. 29.). Bodnár Zsigmond kritikája: „Ő nem tud balladát vagy elbeszélést írni. Annyira tele van gondolattal, el van telve saját gondolatával, hogy nem tud tárgyias lenni; annyira túl van tömve, át meg áthatva reflexióval, hogy nincs érzéke a plastica iránt. Nincs türelme egy nyugodt homéri képet festeni, tiszta valóságos rajtot adni. Nála minden lyra, mely pillanatig sem tud nyugodni. Ő kirívó, extravagáns, majd elnyúló, terjeszkedő, szóval egyenlőtlen, a mi az elbeszélésnél nagyon bánt. Ritkán találni bennök egy kis kompozitívot, kerekded formát, némelyik műve egész cylops munkának látszik, mintha külön nagy darabok volnának egymás mellé rakva. Például Bojtár Bandit hozzuk fel. E népies tárgyú elbeszélés azon kezdődik, hogy Bojtár Bandi Őrszike oldalán az erdő fűvében mulatozik s nyolc sornyi bevezetés után más alakú sorokban történik a szerelmi enyelgés, majd újra más versformában a bonyodalom okát

adja a költő, mert a szilaj nyáj tilosban jár, a nagyságos erdőkerülő úr meglepi őket, el akarja venni Bandi szűrét, de az nem adhatja, mivel a szűr mindene, háza, tanyája, mi több, menyasszonyága; újra másféle versben az adatik elő, hogy a kerülő nem tágit, s ha a szűrt nem, tehát a leányt viszi az uraságnak, ez elég lesz majd váltáságnak s rossz vice kedvéért a költő hozzá teszi... [idézi: 99–100. sort]. Bandi azonban baltájával leüti a kerület és megint más fajta versben Bandi bujdosását rajzolja Vajda, majd három csillagos jel után az adatik elő, hogy egy kis cinkemadár az Őrsike ölében megfagyott kis magzatot siratja; ismét három csillag után azt sejteti velünk a költő, hogy Bandi felakasztotta magát; az utolsó három csillag után pedig megtudjuk...” a sorsukat. „Szinte kívánjuk, hogy Vajda ne írjon elbeszélő költeményeket, hagyja abba romantico-phantasticus történeteit, melyekből épen úgy hiányzik a személyes lelki élet energicus közreműködése mint a külvilág ügyes megfigyelése; ne készítsen történeti elbeszéléseket se, mert legkisebb érzéke sincs a történet iránt s legszerényebb tehetsége sincs annak költői feldolgozásához...” (Magyar Szemle, 1881. máj.). Koroda Pál kiemeli: „Az évszakok közt Vajda leginkább szereti a nyarat, melynek heve rokon az ő szenvedélyével. A nyárról szebbnél szebb képek vannak költeményeiben. A Bojtár Bandiban a nyári delelő nap heve összeolvad a szerelem lángoló gyönyörével” (Magyar Szalon, 1884. 371. l.). Rencz János értéktelennek tartja a művet (Rencz, 39. l.). Kerekes György a költeményen Vajda Péter hatását érzi a természetért való rajongásban, valamint a jobbágy és úr viszonyának rajzában (O–V 1901. febr. 3., márc. 10., márc. 24.). Rubinyi egyetlen munkának tartja, cselekményét ismerteti, s aztán megrója a népiesített kifejezését. (Rubinyi, 86., 92. és 129. l.; Ujabb adatok..., 1945.) Komlós Aladár rámutat, hogy a 174–179. sorok képe két alkalommal is visszatér Vajda költészetében: a Ha szépet látok versében (ÖM 143. l.) és a Találkozások negyedik énekében (ÖM 654. l.) (Komlós, 290. l.). Barta János több költemény között említi: „tehetségének alapvetően lírai jellegét elbeszélő költeményeiben sem tudja megtagadni” (It 1962. 26. s köv.).

Az 1881-es kiadás szövegét vettük hitelesnek.

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok XXVII.*

- 1 K 56, K 58: [a sor előtt három csillag]
- 2 K 56, K 58, NL, MBK, VK: *híves*
- 4 K 56, K 58, VK: *Lélekezete*
- 5 K 56, K 58: [a sor beljebb szedve]
- 11 HF: *Szerelem*. K 56, K 58, NL, MBK, VK: *Szerelem*;
- 12 MBK: *Szívem, rózsám*,
- 21 MBK: *S mlt [sajtóhiba]*
- 24 HF: — *Teli piros*
- 26 K 56, K 58, NL, MBK, KK: *Virággal*; VK: *virággal*;
- 29 HF: *A szívem*; NL, MBK, KK: *A szívem*,
- 30 HF, K 56, K 58, NL, VK: *Csak te babám*
- 35 HF: *Te hozzád*,
- 36 VK: *Ne iruljon —*

- 38 K 56, K 58, VK: orcád — NL, MBK: orcád
 39 HF: isten K 56, K 58, MBK: isten — NL: Isten —
 41 HF: Bennünket:
 42 HF: isten . . . K 56, K 58, MBK: isten — NL, VK: Isten —
 43 HF, K 56, K 58, NL, MBK: Tudja hogy
 44 K 56, K 58, NL, MBK, VK, KK: Szeretlek !”
 45 HF: vadvirágos, — de VK: mégis
 46 HF, NL, MBK: szűrét
 47 HF; VK: Fű, virág
 48 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: puha gyöngö
 50 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK, KK: miatta;
 53 HF: se nyája se erdője VK: nyája, se
 55 HF: immár —
 57 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: leesett,
 58 HF, K 56, K 58, NL: Bandi jaj VK: neked.
 59 HF: [újabb versszak] *Még számóca sem pirult ki,*
 61 HF: szakítvának . . .
 62 HF: [nincs újabb versszak]
 63 K 56, K 58, NL: falevele,
 65 HF: gallyt,
 67 HF: Hegy, völgy
 70 HF: szívek — boldogok . . . !
 72 HF, K 56, K 58, NL, MBK: sakra híres
 77 HF: hibád igen nagy —
 82 HF, MBK: most az egyszer K 56, K 58, NL: rajtam.
 83 HF: A szűrömet, . . . a szűrömet — K 56, K 58, NL, MBK,
 VK: A szűrömet — a szűrömet —
 84 MBK: nem lehet;
 86 VK: érte,
 87 HF: mással . . . tudja hogy—K 56, K 58, NL, MBK: tudja hogy
 90 HF: égen földön — VK: égen — földön;
 92 HF: S ami több — menyasszonyágyam . . . ! K 56, K 58, NL:
 több menyasszonyágyam! MBK: menyasszony ágyam!
 93 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: benne,
 94 HF: kérem ezt ne követelje . . .”
 95 HF: tágít. K 56, K 58, NL, MBK: tágít:
 96 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: nem — ugye HF, K 56, K 58,
 NL, VK: lányt itt! MBK: lányt itt!
 97 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: uraságnak,
 98 HF: váltságnak.
 100 K 56, K 58, KK: kapod!
 101 K 58: mindenből
 102 HF, K 56, K 58, NL, MBK: sok
 104 K 56, K 58 [újabb szakasz]
 106 HF: Bandinak meg több volt a szíve
 107 K 56, K 58, NL, MBK, VK: balta —
 108 HF: — halva . . .
 110 HF: Búcsút MBK: Búcsút
 111 K 56, K 58: Búcsút NL: Búcsút MBK: Búcsút vehet ma holnap
 112 HF, K 56, K 58, NL, MBK: világtól.
 113 NL, KK: ut

- 114 VK: Jár kel
 115 K 56, K 58: ut
 122 HF, K 56, K 58, MBK, VK: hallja,
 123 HF: messziről,
 124 MBK: A lélek harangja.
 126 HF, K 56, K 58, NL, MBK, KK: árnya,
 127 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: gondolja — fekete
 129 NL: van rejtőzik
 131 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: — Leásná
 132 HF: közepébe. — K 56, K 58, NL, MBK, VK: közepébe; —
 134 HF: álmot, VK: A gyűlöletes
 138 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: Halálverítéket, KK: Halál-
 verítéket;
 139 HF, K 56, K 58, NL, MBK: Érezi hogy
 142 HF: szörnyebb,
 144 MBK: *Éjt* [sajtóhiba]
 145 HF, K 56, K 58, NL: tündöklik hogy
 146 HF, K 56, K 58, MBK: isten,
 147 HF: szenved, és
 148 HF: nincsen . . . K 56, K 58, NL, MBK, KK: nincsen.
 149 K 56, K 58, KK: [új szakasz kezdődik] HF: Szegény! — egykor
 NL, VK: Szegény: egykor
 150 K 56, K 58, NL, MBK, VK: közepébe, —
 151 HF: helyette — ott
 152 HF: képe . . . !
 153 K 56, K 58, NL, MBK, VK: nyár — gyilkos HF: lett;
 154 MBK, VK: lehellet,
 156 HF, K 56, K 58, NL, MBK: fekete
 158 HF: csipkebokor ágon
 159 MBK: cinege madár HF: szól
 160 HF: szomorún . . .
 163 MBK: úgy
 165 HF: megfagyott? . . .
 167 HF, K 56, K 58, NL, VK: — No
 169 HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK: Fájdalom — nagyon KK:
 Fájdalom nagyon HF, K 56, K 58, NL, MBK, VK, KK: a 169
 sor után:

*És az olvasó — az egyik ástt,
 Szép szelíden elalszik a másik.*

- 170 HF: *Csak az én lelkem elött* járnak, K 56, K 58, NL, MBK,
 VK: Ah — de KK: Ah, de — az
 171 HF: *Oly szomorú, ijesztő árnyak . . .* MBK: szomorú
 172 K 56, K 58, NL, MBK, VK: helyett — terjengő
 173 HF, NL, MBK: Borújában
 174 HF: *Úgy*
 176 HF, VK: *gomolyja* K 56, K 58: *gomollya*, MBK: *gomolya*,
 HF: *volna*.
 177 HF: *volna*.
 179 K 56, K 58, KK: *Egy fa* ÖK: *Egy a fa* [sajtóhiba] HF: meg-
 megrezzennek . . .
 181 VK: nézni

- 183 HF: Uri e — vagy parasztfajta. NL, VK: paraszt fajta?
 184 HF: Érdekesen, haloványon NL, MBK: haloványon
 185 HF: mindahárom, — MBK: három
 187 HF: néznek . . .
 189 HF: temetőjük;
 191 NL, VK, KK: Sírhalom
 193 HF, VK: Fülemlé
 194 HF: Sötét erdő —

89. **Költő barátomhoz I.** M: Családi Lapok, 1855. jún. 15.; K 56, 27. l.; K 58, 27. l.; Nemzeti lant II, 1858. 114. l.; Dalok könyve, 1862. 349. l.; KK 128. l.; ÖK I. 117. l.; KI 54. l.

Kozocsa Sándor kutatta fel az első megjelenési helyet. *Költő barátomhoz* címmel 1857. dec. 20-án is jelent meg költeménye, melyet később a gyűjteményes kiadásokban (1872, 1881, 1895) az elsovel együtt közös cím alá foglalt; így valószínű, hogy mindkét vers ugyanahhoz a személyhez íródott. A felfogás ugyan a másodikban merőben más, de a különbség — a buzgó hitet felváltó esüggedt ernyedtség — a Gina-szerelmem tragikus alakulásában (l. *GE XXVI.: Énnekem már nem fáj* . . . 1857. dec. 20.), s a Vajda körül támadt elkeseredett vitákban (l.: *Keserű órában*. 1858. jan. 12.) leli magyarázatát.

A címzett személye, a két levél keletkezési körülményei ismeretlenek. Az első költemény alapján Berényi Antal drámaíró barátjára gondolnánk, aki meghasonlottan haladt „sötétült utján” (11. sor). *Berényi ritka egyéniség volt — írja Vajda —, oly kedélyalkotmány, mely szörnyeiével megborzaszt. Én ismertem e szörnyet, és sok éjen át virrasztottam Berényiével, midőn kínozták, marcangolták . . .* (Berényi Antal: Színházi Naptár. 1857). Berényi 1856-ban meghalt, a második költői levelet már nem írhatta hozzá. A többi barát: Lisznyai, Lauka, Németh János természete, kedélyvilága más, mint ami a levél soraiból kibontakozik; hozzájuk ilyen tartalmú s hangú verset nem intézhetett. Pethő István szerint Bartók Lajoshoz írta Vajda a verseket (Pethő, 73. l.), de ez tévedés, Bartók Lajos 1851-ben született.

A két költemény utalásai, célzatai leginkább Tóth Kálmánra ille- nek rá. Ismeretségük akkor kezdett elmélyülni, amikor Tóth Kálmán Nagy Ignác mellett a HF segédszerkesztőjeként (1851—1856) működött, s Vajda verseinek nagy részét éppen a HF-ban jelentette meg. A kapcsolat szorosabbá válhatott Vajda Pestre költözése (1853) után, barátsággá pedig akkor fejlődhetett, amikor Vajda 1855-ben (l. *Búcsú*) odahagyta hivatalát és a személyes érintkezésnek sürűbb lehetősége nyílt meg előttük. A közöttük szövődő barátság „sejtelmé” a levél írása előtt fogant meg bennük, a *Költő barátomhoz I.* e barátság szentesítését jelentette. Vajda egyik fennmaradt jegyzete is utal a közeli baráti viszonyra: *Tóth Kálmán és Pompéry János kedves barátaimat kérem e váltó aláírására, a takarékpénztárba még ma délelőtt be kell adnom* (Pest febr. 12., 1858.; OSzK).

Tóth Kálmán a köztudatban a szerelmi vadrózsák költőjeként, nem pedig világfájdalmas, sötét versek szerzőjeként élt. De az 1850-es években kiadott köteteit (Szerelmi vadrózsák I—II., 1853—1854; Költeményei, 1854; 100 új költemény, 1856; Összes költeményei I—II., 1860) vizsgálva minduntalan mélyebb bánatra utaló sorokat

olvashatunk (pl.: *A búbanat, Búra hajlik, Van a búban . . . , Szenvedések, Vannak fájdalomaim, Öröm és bú, Lázus éjszakák* stb.). E versek, igaz, eltűnnek a sokszor játékos túlzással keserű szerelmi dalok áradatában, de a meghitt baráti beszélgetések, meglehetősen éppen a rejtettebb borongások, panaszok körül forogtak. Mert Tóth Kálmánnak is voltak sötétült órái, amikor a világot is (*Nem szeretem . . . , Künn a szabadban . . .*), sorsát is gonosznak tartotta: „Éltem borongó, puszta és rideg, Ki sem kell nekem, én se senkinek. Ezernyi seb van lelkemen, Megcsalt barátság, gúnyolt szerelem, —” (*Levéltörések*, Augst. 1853). Vö. az I. levél 2. és 3. versszakával! Kifejezhetetlen bánatról ír: „Mit el nem tudunk mondani. A költőben ez nehéz, Ezek az elfojtott dalok, Amikről senki mit se tud, Amikről majd én meghalok” (*Nem az a fájdalom . . .*). E részletet vö. a II. levél első versszakával. A kint esetleg kacaj fedi el: „Jó barátom! ne örülj, mert Az ajakom mosolyog, Ha tudnád, e mosoly mellett Mily metsző gúnyt hordozok!” (*A zászló*). Vö. II. levél 19—20. sorával. Vagy ott van a búfedtető pohár (*Poharakat . . .*), vö. a II. levél 23—24. sorával.

Vajda a verset — kivételesen — a Családi Lapokban (Tudományos és szépirodalmi folyóirat, A vallás-erkölcsi műveltség s kath. hitélet emelésére kiadja a Szent István Társulat) jelentette meg, nyilván válaszként az ott publikált Este c. Tóth Kálmán versre, melynek keserűségét a refrónen kívül („Ugy szeretnék meghalni már”) ilyen sorok is kifejezik: „És mindenütt csak gyöngöseség”, „Kicsiség, nagyság egy dolog”. „Sárnak híják a harmatot”, „Az érzés is csak egyre megy, „Csak könyezett, csak szenvedett —”, stb. Tóth Kálmánnak máskor is (II. 127. l.) jelent meg verse (Édes anyám) a Családi Lapokban. Bizonyára Tóth Kálmán tehát az a költő, akihez buzdító, majd a közös sorsból vigasztalást merítő verseit küldte. Barátságuk meghitt, önzetlen és tartós volt, az 1860-as párbajt is túlélte (Irmei Ferenc cikke, Koszorú, 1879) s azután zavartalan maradt.

A 2. versszakot s külön a 17—19. sort epigrammaként megjelenítette az *Emlékkönyvben* (Ir. Kincstár. VII. 103. és 122. l.). Ábrányi Emil a költeményt dicséri (-á-e: Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Említi Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 397. l.), Alszegehy Zsolt, aki a költeményeket Petőfi: Jókaihoz c. verséhez hasonlítja (Kisf. Évl. 1913—14. 284. l.). Rubinyi a versben „a pesszimizmusnak igazán költői lendületű kritikáját” méltatja (Rubinyi, 77. l.). Travnik Jenő röviden érinti (Győri Hírlap, 1928. jan. 1.), Sőtér István a két verset együtt tárgyalja (I. a II.-nál).

Szövegváltozatok:

Cím: CsL: *Jó barátomnak* K 56, K 58; *Sirályok XIII*. NL: *Barátomnak*
DK: *Barátomhoz*

- 1 K 56, K 58, NL, KK: mondom hogy barátod vagyok. DK: vagyok;
- 2 CsL, K 56, K 58; NL: mond azt soha énnekem; KK, ÖK: énnekem;
- 3 DK: esküsző
- 4 NL: sejttelem,
- 5 CsL: szívünknek cégére

- 6 K 56, K 58: kocsmának, NL: kocsmának. CsL: Mint valami
 9 CsL: Hidd hogy a világ rozsz, de ne hidd K 56, K 58, NL, DK:
 rozsz, KK: rozsz;
 10 K 56, K 58, NL, DK, KK: erényben;
 14 CsL, K 56, K 58: A világ az ember hibája — NL: Az emberek
 vétke hibája — DK: Az emberek vétke, hibája . . .
 15 CsL: sötét — irigy szemök K 56, K 58, DK: sötét, irigy szemük
 17 DK: Kiket szerettél, az emberek
 18 K 56, K 58, DK: hűtlenül:
 19 CsL, K 56, K 58, NL: igaz, DK: él a távolban egy igaz
 20 K 56, K 58, NL, KK: egyedül.
 21 KK:: Ha szeretsz, és CsL, K 56, K 58, NL: tudod miért? DK:
 miért:
 22 CsL, DK: Elhiheted CsL, DK: szeretsz; K 56, K 58: szeretsz,
 23 CsL: Őrzött szent CsL, K 56, K 58, NL: érzelem,
 24 CsL: gyöngye ez!
 25 DK, KK: életű, CsL: És — ha, mint e fájó életű
 26 CsL: tömeg K 56, K 58, NL, DK: Kishitű tömeg híreszteli:
 27 CsL: oly
 28 ÖK: bünökkel KK: Elvetemült
 29 CsL, K 56, K 58, NL: tudat DK: tudat,
 30 CsL: lenni — jó barát! — K 56, K 58, NL: lenni — jó
 31 DK: Egyedül
 32 CsL: Özönéből — mint K 56, K 58, NL: Özönéből mint
 34 CsL, K 56, K 58: Melly CsL: át — DK: egy a sors,
 37 CsL: Ha csillag lehetek, melly ragyog
 38 CsL: Míg homály lep földet és eget — K 56, K 58, NL: a míg
 39 CsL: Örömben elhalványodom
 40 CsL: hirdeted . . .

90. Költő barátomhoz II. M: NŐ 1857. dec. 20.; K 58, 149. l.;
 HF 1858. szept. 21.; KK 130. l.; ÖK I. 119. l.; KI 55. l.

Keletkezését l. a *Költő barátomhoz I*-nél. Valószínűleg Tóth Kál-
 mához írta, akinek a barátsága vigasztalást jelentett a keserű órák
 idején.

A költemény első sorát Canus (Salamon Ferenc) idézi egy cikkében
 (Delejtű, 1858. okt. 5.) gúnyos céllal. Ábrányi Emil mindkét
 verset költészetünk legszebb darabjai közé sorolja (-á-e: Magyar
 Politika, 1872. aug. 24.). Kolozsvári Aladár pesszimiztikus irányúnak
 (Élet és irodalom, 1884. 40.), Lévy József logikátlanak találja:
 „Csaknem minden költeménye többé-kevésbé világot vet ugyan az
 ő szellemének, fölfogásának és kedélyének természetére és irányára,
 mégis helyén valónak látjuk még kiemelni egy pár versét, melyek
 e részben figyelemre méltók . . . Ilyen a Költő barátomhoz, mely
 szerint őket soha senki meg nem érti, hiába dalolnak — forró vulkán
 a szívök, fagyos hóhegy a fejök, s jaj lenne a földnek, ha kitörnének,
 ha pedig ki nem ki törnek, akkor jaj nekik! az örüléstől csak a bor óvja
 meg őket. De vajon hogy áll hát a dolog? Kitörnek-e, vagy nem?
 Vagy ez is csak egy szappanbuborék, mely elpattan és se a földnek,
 se a költőnek baja nem esik miatta” (V. Z., BSzle 1896. 235. sz.).
 Említi Pethő István (Pethő, 73. l.). Rubinyi összehasonlítja az első

résszel: „Ime, optimisztikusan induló versében is megvan az egyedülvalóság bánatos fogalma” (Rubinyi, 78. l.). Travnik Jenő a 13—14. sorra megjegyzi: Akárcsak Adynál olvasnók: „Szívük izzik, agyuk jégosapos” (Győri Hírlap, 1928. jan. 1.). Földessy Gyula értékes műnek tekinti a verset (Földessy, 113. l.). Említi a költeményt Fazekas, 26. l.). Sőtér István a gógösen vállalt magánynak a plebejusi voltára mutat rá. „Ez a magány, ez a vulkáni-jeges különállóság: 48—49 plebejus örökösének méltó felelete az önkényuralomra — különösen akkor, ha nem érezhetőnek egy újabb forradalmat” (Sőtér, 319—320. l.). Rónay György a 2—4. sorra megjegyzi: a panasz nem egyedül az övé, az új mondandó miatt megindul a küzdelem a teremtő szóért; a 13—14. sorban a Húsz év múlva archetipusát fedezi fel (Petőfi és és Ady között. 1958. 234. és 236. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 NŐ, K 58, HF: senki —
- 6 HF: Szánjuk,
- 7 K 58: értik
- 9 NŐ: senki, KK: senki!
- 10 NŐ, K 58, HF: Mindhiába
- 12 K 58, HF, KK: egyedül HF: vagyunk
- 13 K 58, KK, ÖK: szívünk,
- 14 NŐ, K 58, HF: fejünk; KK: fejünk:
- 15 NŐ, K 58: kitörnénk, HF: kitörnénk KK: kitörnénk!
- 16 NŐ, K 58, HF: nem — jaj K 58, HF: nekünk.
- 17 NŐ: senki — K 58, HF: senki;
- 19 NŐ: *Ugy lehet csak* elviselni K 58: elviselni
- 20 KK: — kacagunk
- 22 NŐ, K 58, HF: annyiszor —
- 23 KK: *igy se* NŐ: boldoguljunk: K 58, HF: *boldoguljunk* [Vajda kiemelése]
- 24 NŐ, K 58, HF: bor. —
- 25 NŐ: senki;
- 26 K 58: mi mint KK: szél,
- 27 K 58: lélek
- 28 NŐ: nem hal se
- 32 NŐ: sohasem. — HF: sohasem.

91. Bácsu. M: BVh 1855. júl. 8.; K 56, 44. l.; K 58, 44. l.; Nemzeti lant II. 1858. 118. l.; Szereltem könyve. 1858. 285. l.; Szereltem dalnokai II. 1863. 59. l.; KK 92. l.; ÖK I. 70. l.; KI 18. l.

A vers keletkezéséről vita alakult ki. Komlós Aladár feltevését — „Gináék 54 végén vagy 55 első felében költöztek Bécsbe. Ekkor írhatta Vajda . . .” (Komlós, 65. l.). — Sőtér István nem fogadja el: „. . . a költemény szerint az elutazó nem Gina, hanem: maga a költő” (Sőtér, 310. l.). Újabb Vajda könyvében Komlós Aladár a verset a kétes életrajzi hátterű szerelmi költemények közé sorolja, melyet „Vajda a kedvestől való elváláskor, az íratás dátumából következtetve a Magyar Sajtóhoz Bécsbe utazásakor írt” (1956. 36. l.). Az említett kedves nem lehet Gina. Szerelmük más csillagzat jegyében állott. A költeményben a lány ragaszkodása és a férfi istenhozádja

teremt a méla hangulatot; a rapszodikus, viaskodó Gina-versektől távol áll. Az elégia szerint a költő ott hagyja a vidéket: „menni kell”, csak ennyit közöl, még a visszatérést sem ígéri a szerelmes lányának. Az elszakadás indoka teszi valószínűvé, hogy a vers vidéki utazgatásainak, hivatalnokoskodásának emlékét őrzi. Vajda 1855 tavaszán vagy nyarán válhatott meg hivatalától. Az állást csak akkoriban hagyhatta oda, amikor az újabb megélhetési lehetőség biztosítottnak látszott, ez pedig csak 1855-ben következett el. Zempléni szerint 1854-ben hagyta ott a telekkönyvet (PH 1897. ápr. 18), Irmei Ferenc szerint viszont 1851–55 között bolyongott az Alföld síkjain (Koszorú, 1879. II.). Vajda is így emlékszik: *Az 1851–55-i éveket a Kiskunságban és Szeged táján töltöttem, csaknem folytonos utazásban (Duhajok és betyárok. ÖM 1839. I.)*. Ezután következett be az a jelenet, amelyről Ágai Adolf tesz említést: „egyszer csak megjelent közöttünk (Bécsben), hogy a Magyar Sajtó szerkesztésében részt vegyen . . .” (Porzó, Új hantok. 1906.). Török János 1855. máj. 22-én kapott engedélyt a Magyar Sajtóra (HF 1855. máj. 25.), a lap csak július 1-én indult meg, a HF a mutatószámáról 1855. jún. 8-án számol be. Valószínű, hogy Vajda a Magyar Sajtó megjelenéséig hivatalnokoskodásából élt. 1852 után, amikor Budára, a földbecslési hivatal állományába kerül („Seit 1852 k. k. Beamter in Ofen”, Kertbeny: Album 100 ungarischer Dichter. 1854), talán Budán bérel állandó lakást, s onnan mint központból jár le a vidéki állomáshelyekre. 1855 elejére tehető a váratlan melegséget árasztó kaland. A bécsi utazás (a Magyar Sajtóhoz) később következett be: Ágai szerint Vajda már a megindult lap szerkesztőségébe érkezik; július elseje és a vers megjelenése között oly szoros az idő, hogy nehezen hihető: a július elseje körüli bécsi utazás élménye (a Magyar Sajtóhoz) pesti folyóiratban már júl. 8-án meg is jelenjen.

Török Sándor idézi a teljes verset, s hozzáteszi: „Ebben az elválás fájdalomának ecsetelése, természetessége mellett természetű is” (MS 1856. aug. 5.). Színi Károly ujjongva dicséri: „Ez édes ellentétet képez a költemények legnagyobb részével. Itt nem a vad fájdalom tombol, a szelíd bánat fülemiléje sír. Ez nem a felleget dörgése, de egy szelíd őszi napnak mélabus alkonya. Milyen jól esik a sötét rengetegek után ez a kis, napsütötte, zöldgyepes liget! milyen édes leheveredni rá!” (HF 1856. okt. 20.). Erdélyi János (BSzle 1859), Berczik Árpád (Argus, PN 1872. aug. 18.) és Ábrányi Emil (-á-e, Magyar Politika, 1872. aug. 24.) a jó versek közt említik. Endrődi Sándor szerint a Búcsu „tisztá közvetlenségével és egyszerű bájaival szívesen feledteti” Vajda hibáit. „Ő meglehetősen könnyelműséggel osztakozott kortársainak több hibájában (túlvitt szilajság, külső technikáltság), s annál nagyobb dicsőség, midőn egy-egy jobb órájában diadalmaskodik e hibák fölött” (Figy. 1872. dec. 29.). A Családi Kör -r. jegyű kritikusa is a legszebbek közé sorolja (1873. febr. 9.).

Irmei Ferenc szerint is legnagyobb verseihez áll közel (Koszorú, 1879. okt.). Asbóth János igen melegen méltatja: „Talán a legelső kísérletek egyike letérni a Petőfi követők nagy országútjáról a Búcsu Terzinái, melyek oly művésziek és mégis oly természetesen folynak, bívósa kiváló melodiozitása, a gyöngéd szeretet és méla fájdalom mind-

végig emelkedése, hatalmas accordban elcsöngése, az egésznek szép harmóniája, az érzelem bensősége e hangnak előkelőségével úgy párosítja, mint Vörösmartyóta alig hallottuk” (Ellenőr, 1881. okt. 11., s Jellemrajzok, 1892). Koroda Pál is azt emeli ki, hogy a Búcsu „zenciség, mélység és közvetlenség tekintetében kiválik még Vajda költeményei közül is. Mennyi vívódó érzés a néhány sorban... A búcsúcsók kéje, a hűség fogadalma, a viszontlátás kétsége... Utolsó akkordja is gyönyört” (Magyar Szalon, 1884. 373. l.). A Magyar Szemle szerint „remeke költészetünknek” (1895. dec. 15.). Kerékes György „művészi és mégis természetes külső alakját” emeli ki, „szívet-lelket megreszkettető méla fájdalomával tűnik ki” (O–V 1901. márc. 24.). Rubinyi is dicséri: „Robusztus férfiasága csak ritkán lágyul el, de akkor is megörzi bánatos önérzetét” (Rubinyi, 69. és 96. l.). Említi a verset Földessy Gyula (Földessy, 113. l.). Komlós Aladár „fájdalmas és szelíd melódiájú szép költeménynek” nevezi (Komlós 65. l.). Dicséri Barta János (It 1955. 375. l.). Sötér István azt fejt ki, hogy „a költemény ugyanazt a mértéktartást mutatja az előadásban, mint a felesleges kitérőket és díszeket mellőző, későbbi nagy versek” (Nemzet és haladás. 1963. 255. és 256. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok XXIII.*: NL: *Sirályok III.*: SzK: *Az ítélet...*
SzD: *Az ítélet*

- 2 BVh: *Út az óra! – fönn a horgony* – K 56, K 58, NL, SzK, SzD: *óra – fönn a horgony; KK: horgony,*
- 3 BVh: *– isten veled!* K 56, K 58, SzK, SzD: *– isten*
- 4 BVh: *csókokollak, K 56, K 58, NL: csókokollak, – SzK, SzD: Utóljára most csókokollak, –*
- 5 BVh: *csak* – K 56, K 58, NL, SzK, SzD, KK: *csak*
- 8 BVh, KK: *édes* K 56, K 58, NL, SzK, SzD: *édes* – SzK, SzD: *sohase*
- 10 BVh, K 56, K 58, NL, SzK SzD: *vidéket* –
- 11 BVh: *téged*
- 12 BVh: *táj; –*
- 14 BVh, K 56, K 58, NL, SzK, SzD: *gyász* –
- 15 BVh, SzK, SzD: *ború.* – K 56, K 58, NL: *ború* –
- 18 BVh, K 58, NL, SzK: *szomorú!* –

Angolra fordította W. N. Loew. (Magyar Poetry. New York 1908. 159. l.)

92. Visegrádon (Töredék). M: HF 1855. aug. 18.; VH 29. l.; KK 106. 106. l.; ÖK I. 89. l.

Vajda a *Béla királyfi* és a *Bojtár Bandi* (HF 1855. febr. 24.) elkészítése után újból hosszabb költemény írásához fogott. Szándékát a részlet sorszámozása (1. *Visegrád*), valamint jegyzete (*Mutatvány ily című költői beszélyből*) mutatta. Az e tájt íródott életrajzok is megemlékeznek a készülő műről: „Jelenleg Zách Klára költői beszélyen dolgozik, mely hír szerint nemsokára látandó napvilágot” (Ferenecz Jakab és Danielik József: *Magyar írók, Életrajz gyűjtemény.* Pest 1856). „Jelenleg Zách Klára költeményen dolgozik” (Jelenkor, Poli-

tikai és társas élet encyclopédiája; e mű ugyan 1858-ban jelent meg, de a Vajdáról készült ismertetés 1855-ből való, hiszen a *Béla királyfiról* mint legújabb műről beszél). A költemény a híradások ellenére nem készült el, valószínűleg befejezetlen volta miatt nem került az 1856-os, 1858-as kötetbe. A VH-ban a Vizegrádon cím sajtóhiba, a tartalomjegyzékben „Visegrádon” szerepel. 1872-ben, 1881-ben a vers alatti időjelzés (1856) téves, a részlet már 1855-ben megjelent.

A költemény történeti magvát: a Zách család tragédiáját a történetírók részletesen ismertetik (vö. Arany krk. I. 492. l.). Vajda Zách Klára sorsát állítja a középpontba, csak azután eleveníti fel a lányáért bosszút álló (1330. ápr. 17.) „eszeveszett öreg ember” alakját. Forrásként a következő leírásokat használhatta:

Klára sorsához: „A királygyilkolási merénylet iszonyúan bűnhesztetett a szerencsétlen atya családjában: a szánandó, ártatlan Klára orr és fülesonkítva hurcoltatott körül a városban . . .” (Horváth Mihály: A magyarok története. 1843. I. 29. l.) „Leányát, a boldogtalan Klárát, elmetélt orral és ajkakkal, hogy csúfságot üzenek a bűvös arcból, s elmetélt ujjakkal, hogy bosszút álljanak a királyné kezének csonkításáért, félholtan lóra kötötték, a városban s a városban kívül körülhordoztatták és bakók által kényszerítették felkiáltani: A királyhoz hűtelen így veszi bérét” (Szalay László: Magyarország története. 1862. I. 156—157. l.).

Az apa alakjához: az ősz atya „szívében minden érzés, agyában minden gondolat a boszu dühének adott helyet” (Szalay: i. m.). „Az örök, kik a kapuknál vigyáztak, ijedten álltak félre az eleven rém elől, ki sírva, üvöltve, emberietlen hangokon tört ajtókon, termeken keresztül, kardját forgatva ősz feje fölött” (Jókai Mór: A magyar nemzet története. 1854. 164. l.).

Vajda a költemény megírása előtt, Kerekes György életrajza szerint (O—V 1901. jan. 6.), ellátogatott Visegrádra, a történet színhelyére; ezt az állítást a vers utalásai valószínűsítik.

Zách Klára története népszerű téma volt az 50-es években, költőknél, festőknél (Orlay-Petrich Soma, 1855, Madarász Viktor, 1861) egyaránt. A téma népszerűségét egyesek kapcsolatba hozták a Libényi-féle merénylettel, mert állítólag Libényi hasonló okokból kísérte meg Ferenc József megölését. Ez utóbbi felfogást a történettudomány nem igazolja. Az 1831-es születésű Libényi János 1850 óta „Magyarország új politikai és igazgatási viszonyaival meg nem elégedve” szervezkedik, 1851 márciusában Bécsbe költözik, s ott is „csak a vele rokonérzelmű embereknek, különösen honfi és iparos társainak ismeretségét és társaságát kereste”. A sikertelen merénylet (1853. febr. 18.) után „még útjában fogsága felé jellemző felkiáltásokat tőn a szabad köztársaságért” és Kossuthért (Vizsgálati jelentés. PN 1853. márc. 1.). Kivégzése előtt (1853. febr. 26.) találgatták, hogy tette „a romlottság s a forradalmi párt kárhuzatos tanainak gyümölcse” volt-e, vagy egyéb „bűnös tervekkel”, „valamely összeesküvés szálalval” van-e összefüggésben; olyan hírek is szállongtak, hogy Libényi „iondoni utalványra előtte való nap egy bécsi bankárnál hatszáz forintot vett volna fel” (PN 1853. febr. 22.). De mind jobban hazafias, forradalmi gondolkodására terelődik a figyelem. A PN febr. 22-én azt írja: „Rendszerint mogorva és magába zárkózott volt, s csak akkor,

ha Magyarország jött szóba, beszélt szabadabban, egyszersmind nagy lelkesedéssel." A végső vélemény is az, hogy „Ő Kossuth és Mazzini eszköze és áldozata lón" (PN 1853. márc. 1.). Mégis az említett, elterjedt hiedelem szívósnak tartotta magát, s még 1936-ban is feltették a kérdést a Ferenc József korával foglalkozó Angyal Dávidnak: „Mi a helyzet a Libényi-féle merénylet kérdésében? Igaz az, hogy a szabólegény személyes bosszúból szúrta meg Ferenc Józsefet, amiért az az ő menyasszonyát elcsábította?

— Nem valószínű — hangzott a válasz —. Nehéz alaposan utána nézni a dolognak, mert 1927-ben, a kommunista felkelés idején a bécsi belügyi levéltár nagy része elégett. Egyelőre úgy tudom, hogy egy Kemény Gyula nevű magyar újságíró, a Politisches Volksblatt munkatársa találta ki ezt a magyarázatot, alkalmasint tiszta szenzációhajhászásból. Az ő híradása nyomán terjedt el ez a felfogás. Lehet, hogy bécsi pletyka alapján írta meg Kemény Gyula, de ez sem lehetetlen, hogy tisztán az ő fantáziájában született meg ez a beállítás" (PN 1936. okt. 11, 34. l.). A történettudomány álláspontja szerint is Libényi „a hazáját ért gyötrelmek és szenvedések feletti elkeseredettségében merényletet követett el Ferenc József ellen, törrel le akarta szúrni. Libényi a hadbírótság előtt is nyíltan hangzottatta, hogy Kossuth híve, a köztársaságot tartja hazája számára a legmegfelelőbb államformának. Báttran bírál szemébe végtá: Hazámat mindenek felett és életemnél is jobban szeretem..." (Pach—Hanák, 43. l.). Kétségtelen, hogy az igazság ellenére is élhetett a tévhit a köztudatban, s ha élt, még akkor is kérdés, hogy befolyásolta-e költők, festők témaválasztását. Mindezekről függetlenül, a századokon át rettenettel emlegetett történet kiválóan alkalmas volt az abszolútizmus önkényének — mert újabb és újabb áldozatokról adtak hírt a hadi törvényszéki ítéletek (pl. PN 1853. jan. 4.; I. Pach—Hanák, 42—43. l.) — megbélyegzésére. Arany László hőse, tragédiájához témát keresve, „hazánk történetét végigkutatja: Kont, Zrínyi Péter tűnnek im elé, Hunyadi László, majd Zách Klára s atyja, S mindaz, kinek hóhér nyakát szelé, Ki a sötét kor véres áldozatja" (A délibábok hőse. I. 46. versszak). Hasonló felfogásban ír Zách Klára címmel verset Barna Ignác már a szabadságharc előtt: „Hogy többé illy vad kény soha Ne dülja szép hazánk" (Tooth István: Magyar szavalmányok könyve. Pest 1848). Szigligeti Ede: Zách unokái c. kitétetett szomorújátékáról a PDI 1846-ban számol be (953. l.). A vad önkény elleni tiltakozás mellett — mivel a történetírók a következményekre, a „boszuló Nemesis"-re (Jókai, i. m. 165. l.) is utalnak — a „lesz ítélet, nagy ítélet" hitét is magában hordozza a téma.

Eendrődi Sándor kiemeli: „Visegrád ormain a szemérem szégyenlángja vár ítéletre..." (Figy. 1872. dec. 15.). Rencz János az „orgyilkol" igét „rosszul képzett új szóznak" (vö. „orgyilkolnotok" Megnyugvás. 1883) nevezi (Rencz, 39. l.). Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.); Bródy (19. l.), Pethő István (47. l.) után Komlós Aladár rámutat, hogy Vajda „legügyesebben, majdnem észrevétlenül Visegrádon c. költeményébe lopja be a nemzeti bánatot s reményt"; érinti a téma népszerűségét, a Libényi-féle merényletet és a vers burkolt értelmét (Komlós, 47—48. l.). Utal a költeményre Barta János (It 1955. 382. l.) és Bisztray Gyula (It. 1956. 210. l.). Sőtér István a

Libényi-féle merénylettel való kapcsolatát, a „lesz ítélet, nagy ítélet” hitét hangsúlyozza (Sótér, 318–319. l.), valamint azt, hogy a töredék „látomásos ereje a későbbi Vajda versekre emlékeztet már” (Nemzet és haladás. 1963. 259–260. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Zách Klára* VH, KK: alcím: *Emlékezés Zách Klára-ra*

- 1 HF: a könye
- 2 HF: Mit hullata,
- 3 HF: Nem lehet é letörülni VH, KK: lehet-e ÖK: lehete [sajtó-
hiba, javítottuk]
- 4 HF: Itt marad é mindörökre?
- 6 HF: hajaszála!
- 7 HF: szél,
- 10 HF: rombadöntött
- 11 HF: bírja
- 15 HF: az ár,
- 16 KK: pusztúl
- 22 HF: Feketére, soha
- 26 HF, VH: szégyen lángja,
- 27 HF: Örök,
- 29 KK: hiába VH: Oh nem,
- 30 HF: ítélet — VH: ítélet,
- 32 HF: S hinni hogyha
- 33 HF: Éjjel mikor
- 35 HF: hallgat mintha
- 36 HF: őt, minden
- 40 HF, VH, KK: ringatnának.
- 41 HF: fák, zúg a felhő,
- 42 HF: mormol,
- 43 HF: Nehéz, rémes álma közben,
- 44 HF: kísértő, véres napokról . . .
- 45 HF: szél és
- 46 HF: mégis, csattog, VH, KK: csattog,
- 49 HF, VH, KK: átkát,
- 50 VH, KK: kacagnak,
- 51 VH: emléketül
- 53 HF: hiába — VH: hiába!
- 54 HF: Fog ott HF, VH: még is a sok átok,
- 55 VH: fény — KK: fény:
- 56 HF: *S Visegrádról a királyok!*
- 58 HF: néma; —
- 59 HF: sohajtás
- 64 HF: halma sötétsége.
- 68 HF: Hiteget hogy megvirad még! VH: még.
- 69 HF: Szikla, szikla,
- 73 HF, VH: árja,
- 74 HF: régen,
- 76 HF: Szétszakítja a düh,
- 82 HF: Szeploít *hak'* nem
- 83 HF: Dicstelen de szenytelenül VH: szenytelenül

84 HF: Aludnám a Duna medrén.

85 HF:

*Mit bámulsz le a Dumának
Tükkörébe, mit látsz ottan?
Hűtelen dicsőségednek
Napja nyugszik a habokban*

— — — — — — — — — — — — — — — —
*Szikla, szikla! Kemény voltál
És kegyetlen... de nem büszke;
Ölni tudtál s halni nem tudsz,
Elpirulsz és nem merülsz le.*

*Am ha élsz még, halljad a dalt
Nagyságodról és bűnödről,
És ha már nem leng borostyán
Dicstelen kopár tetődről:*

*Légy tövissel koronázva...
Keserű fájó fájdalommal...
Rezegje át hangja kebled
Bűnbánó, szent fájdalommal.*

*És te láthatlan kísértet,
Te a mélyből szálló sóhaj,
Megátkozott bolygó szellem,
Bosszúért kiáltozó jaj:*

*Töltsd be lelkem... illesse meg
Lelkem hírjét rémes hangod,
S a mit három alvó század
Tenni eddig elmulasztott:*

*Adok neked igazságot,
Koszorút, emléket, könyvet...
Ah ez oly kevés... de tőlem
Milliók se nyernek többet...*

93. Két románc. (Laukádía). M: Laczikonyha, 1855.

A Laczikonyha gyűjtemény Beöthy László szerkesztésében jelent meg. A verset Vajda kötetébe nem vette fel, az ÖM (259. l.) tette közismertté.

Lauka Gusztáv (1818—1902) Vajda fiatalkori barátja. 1847-ben ismerkedtek össze, s a barátság, a vidám cimboraság az 1850-es években is megmaradt. Lauka 1848-ban megindította és szerkesztette az első magyar éleclapot, a Charivárit. Vajdának itt jelent meg a *Néprománcféle* és az *Egy abszolotizmust pártoló politicus kitörése* c. verse. Lauka érzelmes-gúnyos románcai népszerűek voltak (pl. *Románc, Sentimentális románc, Ujkori románc* c. versei a *Commoedia és tragoedia* c. művében, 1851). Szana Tamás azt írja: „Lauka sohasem

tudott megbarátkozni a holdvilág-szürcsölő romantikával: egészséges érzeke fellázadt az örökké csak álmodozó írók hazugságai ellen, s ki is gúnyolta őket kacagató románcaiban” (Az első magyar élelapok. Magyar Szalon, 1892/93. 296. l.). Valószínűleg Lauka szellemének hatását lehet már érezni az 1848-as *Néprománciélé* c. versben is. Lauka elmés történeteihöz jól illettek a furcsa nevek (pl. Butter Flórián, Don Gunároz stb.). Vajda Lauka modorát követi nemcsak a szellemes csattanóban, hanem a szokatlan nevek használatában is (pl. Sundabunda).

A költeményről a szakirodalom nem emlékezik meg.

94. Mátyás tréfája. M: Magyar Hölgyek Naptára, 1856; K 58, 202. l.; KK 11. l.; ÖK I. 30. l.

A naptár, Császár Ferenc szerkesztése, már 1855 őszén megjelent, így a vers 1855 nyarán íródhatott. Vajda az önkényuralom éveiben Mátyás dicső korába többször nyúl vissza témáért (*Régi dicsőségünk, Boroszlói tábor*), más költők is szívesen keresik fel e korszakot (Vörösmarty, Tompa, Arany; Vajda barátja, Tóth Kálmán 1853-ban Kinizsiről ír elbeszélő költeményt). Legtöbb mű egy-egy ismert mondanak a feldolgozása. Tolnai Adél Vajda e versét is ebbe a csoportba sorolja (Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai, 1911); megemlíti, hogy hasonló adomát mond el gyűjteményében (A magyar nép élce szép hegedűszóban. 1872) Jókai is Köszöntet a császár címmel. („El is mondta ezt kétszer, háromszor is, de miután egyre lövöldöztek körülötte, úgy belemaradt szegény a mondókájába, hogy utoljára sem tudott többet mondani, mint: köszöntet a császár. A király nevetett rajta.”)

A mulatságos eset Németújhely ostromához (1487. márc. 11—aug. 17.) fűződik, ugyanis itt fogadta Mátyás II. Bajazid szultán (1481—1512) követét. Vajda már Horváth Mihály A magyarok története (1843) c. művéből ismerhette a történetet: Mátyás „midőn hallaná, hogy (a követ) a keleti ügyekben szerzett tapasztalásai miatt kissé elbizott és kevély, az ágyúk mennydörgései közt nem messze a város falaitól hallgatta ki őt; s midőn ez félelemtől reszkette alig tudna néhány szót dadogni, visszautasítá őt, mondván, hogy látja, mikép a szultán kívánságának megértésére magának kell Konstantinápolyba követet küldenie” (251. l.). Szalay is kitér az epizódra (Magyarország története. III. kötet, 1853), némi különbséggel úgy beszéli el, hogy a követ „ijedtében nem értette, mit a király neki mondott vala, s a választ magának ismételteni kérte. Ekkor ezt és ennyit nyert feleletül: Mondd uradnak, hogy máskor értelmesebb követet küldjön, ki amit hall, azt felfogni és eszében megtartani képes legyen” (II. kiadás, 353—354. l.). Vajda ismerhette Jókai színes történelmi elbeszéléseit (A magyar nemzet története. 1854). Jókai a Szalay-féle változatot Németújhelyhez (Korneuburg), a Horváth Mihály-féle előadást Visegrádhoz köti: A második követ Visegrádon találta a királyt Tompa és méltóságos fény közepett. A derék müzülmánnak elállt az eméje a király tekintete előtt, úgy hogy nem tudott egyebet rebegni, mint e szót „a szultán üdvözöl!”.

Miután a köv: öntést háromszor elmondá s többet nem bírt előhozni Mátyás azt válaszolta neki:

— Hasonlóan üdvözlöm és kérem hogy küldjön náladnál bölcsebb követet” (314. l.).

Vajda Horváth Mihály és Jókai adatait ötvözhetette össze.

A költeményben szereplő Magyar Balázs Mátyás kedves embere, akit magas tisztségekbe emelt; pl. 1470-ben már Horvátország és Szlavónia bánjává, később Erdély vajdájává nevezte ki. Mátyás főbb hadjárataiban részt vett.

Erdélyi János azok között a költemények közt sorolja fel, amelyekben „alkalma van a költőnek tárgyilagos világnézetre jutni” (BSzle 1859). Endrődi Sándor áttekinti Vajda történeti elbeszéléseit: „egy dicső múlt tűnik szemünkbe s a hazai történelem fényesebb korszakai.” „E változatos jelenetek, a tárgy természete szerint, majd erővel és drámailag, majd lágy elbeszélői modorban s az elégia stíljében vannak elénk állítva. Mint elbeszélést, legsikerültebbnek tartom a Mátyás tréfája című költeményt . . .” (Figy. 1872. dec. 15.). Említi a költeményt Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.), Mátyás Király Emlékkönyv (Szerkesztette Márki Sándor. 1902. 217. l.), Bródy Mihály (19. l.), Rubinyi Mózes (92. l.), Komlós Aladár kiemeli, hogy Vajda mennyire ünnepli a múltbeli magyar dicsőséget. E verséből sem hiányzik a líra (Komlós, 46—47. l.).

Szövegváltozatok:

- 2 MHN: Ostromolta,
- 7 MHN: repül
- 12 MHN: bánat! —
- 13 MHN: csepet MHN, K 58: félre bánat,
- 16 MHN: Német-Ujhelyt
- 19 MHN: hűséges
- 20 K 58: Eredj szolgám,
- 22 MHN: Híre
- 23 MHN, K 58: benne
- 28 MHN: Azt kívánja
- 34 MHN, K 58: Tudom egyben,
- 36 MHN: Aztán
- 38 MHN: Kivánsága,
- 44 KK: sulykot:
- 48 MHN, K 58: mer. —
- 52 MHN: Veti, hányja. KK: Veti hányja.
- 55 MHN, K 58: szavával, — mire
- 59 MHN, K 58: KK: megőrzött a
- 64 MHN: Embereit;
- 69 MHN: adat a
- 79 MHN: ostromálgyu
- 88 MHN: kardok
- 92 MHN: A honfinak.
- 94 MHN: letaszítva
- 96 MHN, K 58: Összevissza —
- 98 MHN, K 58: itten,
- 99 MHN: S Mátyás
- 100 MHN: egy isten!
- 106 MHN, K 58: Egyptusban,

- 109 MHN: tudta
 114 MHN, K 58: gondja.
 119 MHN, K 58: — Golyó
 122 MHN, K 58: halva:
 124 MHN, K 58: Megsápadva;
 125 MHN: követ úr
 126 K 58: sápad.
 129 K 58: uradhoz”
 131 K 58: „Mond
 137 MHN: követ: mindazáltal K 58: követ — mindazáltal
 139 MHN: bölcsfejét
 140 MHN, K 58: Gyász — sor
 150 MHN: helyett —
 151 MHN: hazaküldte

1856

95. GE I. (Szeretsz-e...). M: Divatcsarnok, 1856. márc. 20.; K 56, 111. l.; K 58, 111. l.; KK 188. l.; ÖK I. 188. l.; KI 87. l.

G...-hoz címmel (l. *SzÁ VI.: Szerellek...*) a *GE II.*-vel (*Szeretsz-e...*) együtt jelent meg.

Az 1855–56-os időszakban Vajda mind több aggasztó vonást fedez fel Gina jellemében. Ezek a felfedezések a költő kedélyének hullámzását, kétely (l.: *Annak strján, kit ő szerettet*) és féltés közötti (vö. *GE VI.: De azért ne hidd...*) hanyódását állandósítják.

Kolozsvári Aladár sikerültnek nevezi a verset (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.), Riedl Frigyes szerint szereti a bizarrt (Riedl, 30. l.). Rubinyi Mózes lapos, színtelen sort (a 10-et) és nyelvtani hibát (mi végett) talál benne (Rubinyi, 96. l.). Komlós Aladár (Vajda János Válogatott művei. 1954. 7. l.) és Károly Sándor (It 1961. 416. l.) érintik még a költeményt. Barta János megállapítja, hogy a lemondás „elég hétköznapi hangokon, döccenő érzések döcögő” ritmusával szólal meg (It 1962. 22. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *G...hoz* K 56, K 58: *SzÁ XI.*

- 1 DCs: szerettél-e már, K 56, K 58: szerettél-e
- 2 DCs: S ha nem, —
- 7 DCs: Talán ... talán ... hisz
- 8 DCs: engemet!
- 10 DCs: rendesen —
- 11 DCs: soha *sincs* K 56, K 58, KK, ÖK: *nincs* soha
- 12 K 56, K 58: *menyország* DCs: *ideleenn!* —
- 15 ÖK: *is* [sajtóhiba]
- 16 DCs: örömet!

Németre fordította: Balogh, 50. lap.

96. GE II. (Szeretsz-e te...). M: Divatcsarnok, 1856. márc. 20.; K 56, 112. l.; K 58, 112. l.; KK 189. l.; ÖK I. 189. l.; KI 88. l.

G...hoz címmel (I. SzÁ VI.: *Szeretlek . . .*) a *GE I.* (*Szeretsz-e . . .*) dallal együtt, a *GE I.* után második darabként jelent meg.

Az előző vers témáját viszi tovább; Gina szerelmetlen hidegségének motívumát s a fény-re vonatkozó célzásokat bővebben kifejtette a *GE XX.* (*Csak ostorozz . . .*) és a *GE XXI.* (*Ha istenben . . .*)-ben.

Lévay József valószínűleg a *GE III*-mal (*Elfogy a nap . . .*) tévesztette össze a költeményt, mert a költő szenvedélyeinek hosszú, sötét áradatáról beszél (V. Z. [Lévay József]: Vajda János, BSzle 1896. 235. sz.). Röviden érintik a verset: Rubinyi Mózes (Rubinyi, 67—68. l.) és Barta János (It 1955. 378. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *G...hoz* K 56, K 58: SzÁ XII.

1 DCs, K 56, K 58: szerettél-e már,

2 DCs: S ha nem, —

5 K 56, K 58: Sötét de

7 DCs: *Szeretni nem fogsz senkit lángolón* —

8 DCs: *A szív hideg a fény alatt.* K 56, K 58, KK: *szív*

Németre fordította: Balogh, 51. l.

97. GE III. (Elfogy a nap . . .). M: Divatcsarnok, 1856, jan. 30.; K 56, 113. l.; K 58, 113. l.; KK 189. l.; ÖK I. 189. l.; KI 89. l.

Bár 1856 elején jelent meg, az ihlető időszak az ősz lehetett: a 17—24., különösen a 37. sor őszi hangulatot áraszt. A költemények 1855 januárjától 1856 tavaszáig, öt negyedéven át gyors egymásutánban születnek. Témájuk a visszafojthatatlan szerelem, a kételkedés, a nyugtalan vívódás.

Az antagonisztikus érzelmi hullámok és a váltakozó magatartás kifejezésére a költő erősen romantikus színezetű szimbolikát vonultat fel. A *tűzhegy* kitétel a SzÁ VI. (*Szeretlek . . .*)-ban is előfordul. A vers befejező sorait, mint Vajda érzelmeinek komplex voltára különösen jellemző részletet, sokszor idézték. A 61—64. sort vö. *Oh maradj erős és le ne szállj a porba* (*GE XXVIII.: Eltakartam . . .*).

A 9., 11. és 12. versszakot megjelentette Vajda a *Hölgyek tükre* c. gyűjteményében is.

Az első ismertető Színi Károly: „Régi hit, hogy a XIII-as szám (K 56-ban SzÁ XIII. cím alatt szerepelt) a balvégzet száma. E szám hatalma alatt írta a költő a legfeketebbet, mit valaha gondoltak. Itt elfogy még az ó napja is, az ó napja, ha az is nap volt, s ha még az is elfogy, milyen lesz hát az éj, midőn közeleg a sötét óra, mely ellen kedvesének minden bűbája is tehetetlen?” (HF 1856. okt. 21.) Erdélyi János szerint a költő „szerelemet ír le, öreg embernek valót . . . morog, átkozódik, ijeszt . . .” (BSzle 1859). Bródy Mihály szerint a vers gerince a 4., 7., 9., 11., 12 és 17. versszak. „A többi fölösleges”. (Bródy, 25. l.), Brisits Frigyes (Kath. Szle 1922. II. füzet, 114. l.), Rubinyi Mózes (Rubinyi, 56. l.) említi. Bóka megjegyzi: „Tüzes ostor ez, nem szerelem, a vágy megalázza, lealacsonyítja” (Bóka, 70. l.). Keszi Imre férfi-lírának minősíti. elődjét Arany Jánosban, utódját és betetőzőjét Adyban találja meg (Csillag, 1948. dec. 50—51. l.; It 1952. 568. l.). Komlós Aladár a 49. sorral kapcsolatban a népdalok közvetlen dalszerű hangját emlegeti (Komlós, 68. l.; Petőfitől Adyig,

182. l.). Sőtér István kiemeli, hogy az egyik strófa (36—40. sor) „Vajda két évtizeddel későbbi bölcséleti lírájának fő témáját csodálatos élességgel, tömörséggel vetíti elénk” (Sőtér, 346. l.; Nemzet és haladás. 249. l.). Barta János „a kiátkozott, meg nem értett, magános, szívében határtalan szenvedélyeket és szenvedéseket hordozó lángelme romantikus póza”-ként fogja fel a költeményt (It 1962. 22. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: DCs: *Elfogy a nap* . . . K 56, K 58: *SzÁ XIII*.

- 2 DCs: óra;
 3 K 56, K 58, KK: kérdezz mi DCs, K 56, K 58, KK: van —
 7 DCs, K 56, K 58: Bók — édes DCs: hazudság — K 56, K 58:
 hazudság . . .
 8 K 56, K 58: kerülj hogy
 10 K 56, K 58: búbjád;
 11 DCs: van, a mi
 12 DCs: átok.
 13 DCs: lelkembe.
 15 KK: vig DCs: K 56, K 58: csapodár — csak
 16 DCs: *Őrizkedj* a gondolattól! K 56, K 58: gondolattól! —
 19 DCs, K 56, K 58, KK: gyanútlan
 20 DCs: virágra . . .
 21 K 56, K 58: áthül — megrázkódik . . . DCs: megrázkódik,
 22 DCs: *Nem is sejtj*, hogy
 24 DCs: vége — vége! —
 28 DCs: szélére! . . .
 29 DCs: epéjét; K 56, K 58: epéjét,
 30 DCs: sötétség,
 32 K 56, K 58: lég. — KI: nehéz [sajtóhiba, javítottuk]
 34 DCs: *kérdezz*; [V. kiemelése]
 35 DCs: új
 36 DCs: ne kérdd; hogy DCs, K 56, K 58: *miért ez?* [Vajda kieme-
 lése]
 38 DCs: *S egyik se fogy*, tele
 39 DCs, KK: hozzá, DCs: féreg,
 40 DCs: teremtették? —
 41 DCs: gondolattal;
 43 DCs: van K 56, K 58: van, KI: szörgyeteg [sajtóhiba]
 45 K 56, K 58: senki
 47 K 56, K 58: izenkint apródonkint
 48 DCs: Szívja el fájó velődöt . . .
 49 DCs, K 56, K 58, KK, ÖK: Isten KK: veled,
 54 DCs, K 56, K 58, KK, ÖK: immáron;
 55 DCs: Kiszenvedve — tévedésben
 57 DCs: Adtál mézet, sok virágot;
 59 DCs: semmit — K 56, K 58: semmit;
 60 DCs: Ernyőd bére; Kígyó, méreg.
 61 KK, ÖK: hiú, én
 62 DCs, K 56, K 58, KK: rátartó;
 63 KI: *magadra* [sajtóhiba javítottuk: *magasra*]
 64 DCs: Szókdelj, mint egy kis pillangó . . . —

- 65 DCs: És ne *kérd*; *hogy* mit DCs, K 56, K 58: morogtam?
 66 D's: Badar beszéd; kacagj, kérlek —
 67 DCs: Oh, ha birhatnám kis, üres KI: birháttnám [sajtóhiba]
 ki [sajtóhiba; helyesen: kis]
 68 KI: fecskédet! [sajtóhiba; helyesen: fejecskédet!] DCs, K 56,
 K 58: fejecskédet! . . .

98. GE IV. (Ver az isten . . .). M: HF 1856. márc. 6.; K 56, 117. 1.; K 58, 117. 1.; Szerelem dalnokai II. 1863. 57. 1.; KK 192. 1.; ÖK I. 192. 1.; KI 92. 1.

Az 1855–56-os negyedév panaszai: a tüzes szerelem, a sóvárgás, Gina hideg kegyetlensége (vö. GE V.: *Tied a dicsőség . . .*, GE XV.: *Mint az erdőn . . .*, GE XVII.: *Ha szerelem . . .*, GE XX.: *Csak ostorozz . . .*) s a költő mártíromsága kapnak itt hangot.

Kolozsvári Aladár a szakasz gyöngyei közt emlegeti: „Nem hiányzik ezekben a szép metaphora, eleven kép, a gondolat, az érzelem — egyáltalán a phantázia gyors működése, s mi a dálnak egyik fő kelléke, a könnyed folyás sem” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Pethő István szintén elismeri a vers szépségét (Pethő, 17. 1.), Rubinyi a nyolcadik sort henynek minősíti (Rubinyi, 98. 1.). Travnik Jenő arra hívja fel a figyelmet, hogy a szerelem: tüzes ostor szemlélet Adynál is megtalálható (A társtalan költő. Győri Hirlap, 1927. dec. 25.). Sőtér István a népdalszerű voltát említi, „helyenkint a divatos stíluson átütő, eredetibb és újszerűbb” hangokat (Sőtér, 332; Nemzet és haladás. 248. 1.; — tévesen Gina VI.-nak jelöli). Barta János Petőfihez képest is újszerűnek nevezi, „észrevehető a nyelv expresszivitására való törekvés” (It 1962. 21. és 30. 1.; It 1955. 375. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Ver az isten . . .* K 56, K 58: *SzÁ XIV.* SzD: *Ver az isten*

- 1 SzD: *Isten*
 2 SzD: *Mindakét*
 3 HF: *ostorával*:
 5 HF: *gondolhatom*
 6 K 56, K 58: *érdemeltem*,
 9 HF: *menyország* — SzD: *mennyország!*
 10 HF: *úgy mondják*; K 56, K 58, SzD: *mondják*; — KK, ÖK: *mondják*;
 13 HF: *szeme fénye*
 14 HF: *méreg*;
 17 HF: *éget* — SzD: *Akárhogyan*
 18 HF. K 56, K 58: *El el nézegetem*:
 19 HF: *szép* —
 20 HF: *S még is*
 21 HF: *Hej uram*
 22 HF, K 56, K 58, SzD: *rája*,
 26 HF: *övé*, —

99. GE V. (Tied a dicsőség . . .). M: HF 1856. márc. 11.; K 56, 119. 1.; K 58, 119. 1.; Szerelem Könyve. 1858. 288. 1.; KK 193. 1.; ÖK I. 194. 1.; KI 93. 1.

Tied a dicsőség c. alatt egyszerre két vers — ez és a *GE VI.* (*De azért ne hidd . . .*) — jelent meg. Az 1855–56-ra jellemző motívumok öltöznek új képekbe (pl. Gina az önkény és büntetés démóna, fogva tartja a nagy világ stb.). Gina pénz és arany utáni sóvárgása kezd nyilvánvalóvá válni (vö. *GE XX.: Csak ostorozz . . .*). A kegyetlen fényű szempár (*GE IV.: Ver az isten . . ., GE XV.: Mint az erdő . . ., GE XVII.: Ha szerelem . . ., GE XX.: Csak ostorozz . . ., GE XXXII.: Találkozunk . . .*) csillogása itt is megjelenik.

A költemény negyedik versszakát önálló epigrammaként Vajda a *Hölgyek tükára* c. könyvében is megjelentette.

Említi a verset Rubinyi (68–69. l.), Barta János (It 1955. 375. l.) és Károly Sándor (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF, SzK: *Tied a dicsőség . . .* K 56, K 58; SzÁ XV.

- 1 HF: hatalom — K 56, K 58, SzK, KK: hatalom,
- 2 HF: Kínomon K 56, K 58, KK, ÖK: Kínomon. SzK: kinomon,
- 3 K 56, K 58, SzK, KK: szemedben,
- 5 HF: én rab
- 6 HF: szabadabb, K 56, K 58, SzK, KK: szabadabb;
- 7 HF: Enyim az igazság, szenvedés,
- 10 HF: Vigasztaló
- 11 HF, K 56, K 58, SzK: világ —
- 13 HF, K 56, K 58, SzK, KK: szívemet,
- 14 SzK: tépheted;

100. *GE VI.* (*De azért ne hidd . . .*). M: HF 1856. márc. 11.; K 56, 120. l.; K 58, 120. l.; KK 194. l.; ÖK I. 194. l.; KI 94. l.

A *GE V.* (*Tied a dicsőség . . .*) dallal együtt *Tied a dicsőség* címmel jelent meg. A páros dalt összefűzi a verskezdő kötőszó, különállásukat pedig a különböző hangnem indokolja.

Az 1855–56-os viharos időszak egyik tisztult órájának a terméke. Lelkét az fájdtja, hogy Gina, a hideg szíve miatt (vö. *GE XX.: Csak ostorozz . . .*), sohasem lesz boldog (l.: *GE I.: Szeretsz-e . . .*).

Koroda Pálon kívül, aki a legszebbek közt sorolja fel (Magyar Szalon, 1884. 372. l.) említi a verset Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 396. l.), Barta János (It 1955. 378. l.) és ritmikai szempontból Károly Sándor (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Tied a dicsőség . . .* K 56, K 58; SzÁ XVI.

- 3 HF, K 56, K 58: magad édes
- 5 HF: én hogy mit gondoljak, K 56, K 58: én hogy mit gondoljak
- KK: én, hogy mit gondoljak,
- 7 HF: szívem úgy is — de K 56, K 58: is — de
- 9 HF: mondani —
- 12 HF: valaki . . . csak
- 13 HF: — Legyen átkozott e sejtelem,
- 15 ÖK: Szívnek,
- 16 HF: Maga a pokol — csak enyhet ad! . . .

101. GE VII. (*Oh ha bájjaidat . . .*). M: HF 1856. márc. 20.; K 56, 121. l.; K 58, 121. l.; Szerelem dalnokai. II. 1863. 45. l. KK 195. l.; ÖK I. 185. l.; KI 95. l.

Az aggasztó jelek ellenére sem apadt Vajda szerelme. Az ostromló udvarlás újabb változata a vers, amelyben a nyomasztó és ríktó víziók helyett gyöngéd bájú képek merülnek fel. Téves az a vélemény, hogy Vajda számára a Gina-szerelem elsősorban költői téma volt, amelyet igyekezett kiaknázni. Az életrajzi és költői adatok azt mutatják, hogy valóban nem bírt elszakadni Ginától. E motívumot: *legszébb vagy lelkemben, Mint a nap a kristálytengerben* l. még a *SzÁ XI. (Nem tudok én . . .)* és a *GE XXVIII. (Éltakartam . . .)* c. versekben.

Palágyi Menyhért szerint „ . . két önzés az, amiből a szerelem szülemlik. Az önzés midőn célját keresi, önmagát feledi és ez önfeledésben válik szerelemmé. Senki az érzések e dialektikájának nagyobb mestere nem volt, mint Shakespeare. Vajdánál főleg ezt látjuk, hogy az önzés hogy válik a hiúság kapcsán szerelemmé” — bizonyításul idézi az első versszakot (Egy. 1886. máj. 30.). Rencz méltatlan ideálról, töviseket termő szerelemről beszél (Rencz, 26. l.). Riedl Frigyes a képek finomságát említi (Riedl, 49. l.). Travnik Jenő Adyra utal: „Mint a nap a millió habban, úgy ragyog képed minden dalomban . . . Hogy is mondja Ady? Mert engem szeretsz, te vagy a legszebb” (Győri Hirlap, 1927. dec. 25.). Juhász Géza a népdalok finomságát, kedves képeit fedezi fel a versben (Debreceni Szemle, 1928. 50. l.). Barta János a szerkezeti felépítésről megállapítja: „Az érzelmi kontraszt éppen élessége és tömörsége révén majdnem elérte azt a határt, amikor már művészinak lehet mondani” (It 1955. 375. l.; It 1962. 25. l.). Károly Sándor verstani szempontból említi a verset (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Oh ha . . .* K 56, K 58: *SzÁ XVII.* SzD: *Oh ha bájjaidat . . .*

2 K 56, K 58, SzD: Szeress kérlek akkor HF: engemet;

3 HF: vagy — lelkemben

6 HF: tükörén, K 56, K 58, SzD, KK, ÖK: tükörén;

8 HF: mindig dalomban. KI: minden [sajtóhiba; javítottuk]

12 HF: a — sugarat!

102. GE VIII. (*Légy vidám . . .*). M: HF 1856. ápr. 29.; K 56, 122. l.; K 58, 122. l.; Nemzeti lant. II. 1858, 121. l.; Szerelem Könyve. 1858. 289. l.; Nemzeti Dalkönyvecske. 1859. 424. l., 1861. 428. l., 1863. 440. l., 1867. 448. l., 1872. 448. l., 1877. 460. l.; KK 195. l.; ÖK I. 196. l.; KI 96. l.

Átok és áldás cím alatt két vers — ez és a *GE IX. (Mivel engem . . .)* — jelent meg. Mindkét vers Vajda fokozódó kétségbeesését mutatja.

Koroda Pál „az életátok kifejezésének” tartja a költeményt (Magyar Szalon, 1884. 372. l.). Lévy József szerint „kölesönös átkozódásokban leli kedvét. Egyik dalban a kedves átkozza meg őt kegyetlenül, másikkban ő a kedvest. De hát hogy várjon és hogy nyerhessen szerelmet attól, akit folyvást korhol, kárhoztat, sőt átkoz? Ha úgy nyomja és kínozza lelkét az imádott lény perditásága, mi értelme és

értéke van az utána való rajongásnak?" (V. Z.; BSzle 1896. 235. sz.) L. még: Bródy, 26. l., Riedl, 49. l., Rubinyi, 68. l. Bóka László szerint „Dúskál a kínban. A témában”. „Mikor kihül a szenvedély, még mindig forró dalokat lehet dalolni róla. Csak akkor igazán” (Bóka, 71. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Átok és áldás I*, K 56, K 58: *SzÁ XVIII*. NL: *SzÁ II*. SzK: *Légy vidám . . .* ND: *Légy vidám — kétségbeesve*

- 1 HF, K 56, K 58, NL, SzK, ND: Légy vidám — kétségbeesve, KK: Kétségbeesve,
- 2 HF, K 56, K 58, NL, ND: büszke megalázva; SzK, KK: megalázva;
- 3 NL, ND: Hideg ha
- 6 HF, K 56, K 58, NL, SzK, ND: ütnek;
- 7 NL, ND: józan mikor HF: ég, föld
- 11 HF: siránkozva,
- 14 HF: meg" — én gyötrelmem — ND: meg" — én gyötrelmem, K 56, K 58, NL, SzK: meg" — én

103. GE IX. (Mivel engem . . .). M: HF 1856. ápr. 29.; K 56, 123. l.; K 58, 123. l.; Nemzeti lant II. 1858. 122. l.; Szerelem Könyve. 1858. 290. l. KK 196. l.; ÖK I. 197. l.; KI 97. l.

Az *Átok és áldás* második számú, a *GE VIII*. (*Légy vidám . . .*) után következő költeménye. Mintegy az elsőnek a kiegészítője, ugyanúgy a túlfeszített érzelem kétarcúságára épít. Gina jövőbeli szerencséje és boldogtalansága máskor is foglalkoztatja a költő képzeletét (*GE I*.: *Szeretsz-e . . .*, *GE VI*.: *De azért ne hidd . . .*, *GE XX*.: *Osak ostoroz . . .*). Több költeményhez hasonlóan csattanóra épül a vers (*GE VII*.: *Oh ha bájjaidat . . .*, *GE XIV*.: *Szerelem, szerelem . . .*, *GE XXVI*.: *Énnekem már . . .*).

A verset elsőnek Pethő István említi (Pethő, 62–63. l.). Rubinyi a tartalomra figyel fel: „Egészen szokatlan hang a világirodalom lírájában: a férfi átkozza a nőt” (Rubinyi, 68. l.). Barta János azt tartja jellemzőnek, hogy „mennyre szereti magát valami végletes helyzetbe, szélsőséges, feszült konfliktusba beleállítani” (It 1962. 23. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Átok és áldás II*. K 56, K 58: *SzÁ XIX*. NL: *SzÁ III*.

SzK: *Mivel engem*

- 2 HF: téged; K 56, K 58, SzK: téged,
- 3 K 56, K 58, SzK: ér,
- 4 SzK: beteltek).
- 6 HF, K 56, K 58, NL, SzK, KK: rajta; ÖK: rajta"
- 10 HF, K 56, K 58, NL, SzK, KK: meg,
- 14 K 56, K 58, NL, SzK, KK: benne;
- 15 HF, K 56, K 58, NL, SzK, KK: vigaszt, és
- 18 HF: látod, — "K 56, K 58, NL, SzK: látod" —
- 19 HF: Oh szeress, és K 56, K 58, NL, KK: mind,
- 20 HF: áldásban — átok!

Németre fordította: Balogh, 54. l.

104. GE X. (Szegény öreg ...). M: HF 1856. ápr. 3.; K 56, 125. l.; K 58, 125. l.; Nemzeti lant II, 1858. 127. l.; Szerelem Könyve, 1858. 291. l.; Nemzeti Dalkönyvecske, 1859. 420. l., 1861. 424. l., 1863. 436. l., 1867. 444. l. 1872. 444. l., 1877. 456. l.; KK 197. l.; ÖK I. 198. l.; KI 98. l.

A vers célzása és hangulata a szerelmi ostrom végkifejletére, a végleges visszautasításra vonatkozhat. A novellák és a versek tanúsága szerint Vajda ekkor már sejteni kezdi Gina messzeteinktől terveinek kialakulását.

Bartos Róza állítása szerint a Neue Freie Presse német fordításban közölte a verset. Vajda nagyon szerette e dalt: „megírta nekem: — Niobe, engem is így fognak kivinni, a vén koldust, — Isten könyörülj meg akkor rajtam” (Napló, 109. l., OSzK). Vajda holtteteménél Bartos Róza németül mormolta e költeményt (Napló, 241. l., OSzK).

Kolozsvári Aladár dicséri a verset. „Kitűnő compositioval van ellátva, a fokozás a refrain által nyilvánul benne, mi gyakran a népdalokban is föltalálható”. „Az ily természetes, tőrül szakadt születményei a léleknek, mindenki szívében rokonszenvet ébresztenek . . .” (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Dalszerűségét, újszerűségét említi: Rencz (26. l.), Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 396. l.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 13, márc. 24), Pethő István (15. l.); Rubinyi Mózes szerint „az egésznek áhitatából kirí ez a sor: Az én szép szeretőm kiadott én rajtam” (Rubinyi, 96. l.). Komlós Aladár elemzése: „a szeretett nőtől való elhagyottság feneketlen keservét rendkívül egyszerű eszközökkel érzékelteti áltál, hogy a szegény öreg koldus, a halott és az elhagyott szerelmes állapotának hasonlóságát minden magyarázat nélkül, még csak egy mint kötoszót sem használva fel, a háromszor szó szerinti azonossággal ismétlődő könyörgés által érezteti meg” (Komlós, 68. l.). A dalt kitűnő versnek minősíti Sötér István (Sötér, 332. l.), Barta János (It 1955. 375. l.; It 1962. 21. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF, SzK: *Szegény öreg* K 56, K 58: *SzÁ XX*. NL: *SzÁ VIII*. ND: *Szegény öreg koldus* . . .

- 1 HF: koldus
- 2 HF, K 56, K 58, NL, SzK, ND: tartja; KK: tartja;
- 3 K 56, K 58, NL, SzK, ND: világ
- 6 HF, K 56, K 58, NL, SzK, ND: A lélekharangja, — KK, ÖK: A lélekharangja;
- 7 K 56, K 58, SzK: isten KK: isten, ND: Isten
- 11 HF: — Könyörülök K 56; K 58, NL, SzK, ND: — Könyörülök halál KK: Könyörülök, halál
- 12 HF, K 56, K 58, NL, SzK, ND: rajtam.

Németre fordította: G. W. Henning, 162. l.

105. GE XI. (Legyek lealázva ...). M: HF 1856. ápr. 10.; K 56, 125. l.; K 58, 126. l.; Nemzeti lant II. 1858. 127. l.; Szerelem Köny-

ve. 1858. 292. l.; Szerelem dalnokai. 1863; 46. l.; KK 198. l.; ÖK I. 198. l.; KI 98. l.

Hasztalan próbálkozások folyamata az 1855–56-os korszak. A reménytelen helyzetben az önmagát vigasztaló motívumok is megjelennek. A szerelmi élmény és a halál gondolatának összekapcsolódása majd *A sírból* c. költeményben bomlik ki részletesebben.

Patyi István a közvetlenséget és „az erős, mély, szenvedélyes érzések kifolyásaképp a drámaiság”-ot emeli ki (Győri Közlöny, 1887. szept. 18.). Barta János a költő végletességére mutat rá: az ő pólusai „üdvösség és elkárhozás, halál és vértanúság” (It 1955. 375. l.; It 1962. 23. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Legyek* . . . K 56, K 58; SzÁ XXI. NL: SzÁ VII. SzK, SzD: *Legyek lealázva* (SzK kötet tartalomjegyzékében a cím hibásan: *Legyetek lealázva*)

2 HF, K 56, K 58, NL, SzK, SzD: tiporva, KK, ÖK: tiporva:

3 HF, K 56, K 58, NL: győzelem: SzK, SzD: győzelem,

5 ÖK: örömben én

7 NL: tanítják SzK, SzD: vértanuk:

106. GE XII. (Szól a zene . . .). M: K 56, 127. l.; K 58, 127. l.; KK, 198. l.; ÖK I. 199. l.; KI 99. l.

1856 tavaszára, hogy a K 56-ban megjelenhessen, el kellett készülni a versnek.

Az utolsó hónapok gyászos hangulatát közvetíti a zene. A búcsú más verseiben is hangot kap: *Vedd búcsumat, végbúcsumat* (GE.: XXI.: *Ha istenben* . . .); *Az én szép szeretőm Kiadott énrajtam* (GE X.: *Szegény öreg* . . .). Gina eltökéltsége véget vetett az áldatlan helyzetnek, de az elválást Vajda még nem tekinti véglegesnek, még a következő évben is meg-megrebben reménykedése (l.: GE XXII.: *Én teremőm*; GE XXV.: *Szeretlek, mert* . . .). Az elszakadás megváltozhatatlanná csak 1859-ben válik (GE XXIX.: *Oh hogy panaszkodnak* . . .).

Az *Oh, de mért is marad életbe, Aki egyszer el van temetve* — gondolat visszhangzik a GE XXVI. (*Énnekem már* . . .) és *A sírből* c. versekben, s az *Egy bolond, aki szeret* c. novellában: *Elég borzasztó, hogy azok is fölébrednek, akik el vannak temetve* (1857. ÖM 877. l.).

Erdélyi János Vajda költészetére megjegyzi: „Ez a szenvedély költészete, mely egy oldalról nagy csendben, más oldalról eldermedtségben leli határát, s rendkívüliségre tart szímot, mint a zivatar, melyet hallgatás előz és követ” — példaként idézi a verset (BSzle 1859). Endrődi Sándor Erdélyihez hasonlóan írja: „És íme, ezen a távolság szélsőségeire eső képzetek egymásra és egymás ellen mozgásba téve, küzdelemben tartva, jól, rosszul, de utoljára mégis kibékítve oly eleven játékot űznek Vajda költészetében, hogy ahol a művésziesség nincs is elérve — az érdek csakugyan valósítva van” — mint ellentétes példát hozza fel GE XII. (*Szól a zene* . . .) és a GE XXIII. (*Én nem tudom* . . .) verseket (Figy. 1872. dec. 29.). A Hon idézi végig (1881. ápr. 14., Esti kiadás). Rónay György a szimbólum „arche-típusát”

szemléli a versben (Rónay, 236. l.). Komlós Aladár a két utolsó sort rokonképei közt sorolja fel (Komlós, 288—289. l.). Barta János a negyedik versszak utolsó sorának stílus-törésére mutat rá (It 1955. 375. l.; It 1962. 31. l.). Károly Sándor verstani szempontból említi (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzÁ XXII.*

3 K 56, K 58: szél, KK, ÖK: szél!

5 K 56: tájról, K 58: mé' tájról,

9 K 56, K 58: már — de

15 K 56, K 58: *Egybe szétveti a fejemet, KK, ÖK: fejemet.*

16 K 56, K 58: *A poharat, vagy a — késemet! KK, ÖK: Ide hamar azt a serleget!*

17 K 56, K 58, KK: szól,

18 KK: jöne K 56, K 58: alól,

Németre fordította L. Szemere (Ungarische Dichtungen, 1935), 23. l.

107. GE XIII. (Egyszer megölelni...). M: K 56, 129. l.; K 58, 129. l.; Szerelem dalnokai II. 1863. 44. l.; KK 199. l.; ÖK I. 200. l.; Költők lugasa, 1883. 188. l.; KI 100. l.

A játékos, majdnem ingerkedő hang nem is sejteti a komor korszakot (1855—1856), melyben született. A verseleji vágy Vajdára jellemzően azon nyomban a végtelenbe szökken. A *Szerelem édené*-nek egyik motívumát újítja fel a költő: *Miðn ajkak csóokban egybejörnek. Égð szívek egymáson dobognak. S elfeledjük, hogy van mulandóság: Az ilyen perc: örökkévalóság!* (*Szerelem édené*. VI.) A versben lappangó remény elutasítása okozza majd az ellenkező hangvételt, rapszodikus szaggyalogságú költemények születését (I. GE XXIII.: *Én nem tudom...*).

Koroda Pál a legszebb versek közt említve „a lángoló gyönyör vágyá”-ról beszél (Magyar Szalon, 1884. 372. l.). Kolozsvári Aladár is a „szakasz gyöngyei” között sorolja fel (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Patyi István szerint „Rajongó lelkesedés, istenítő imádás, fékezhetetlen magával ragadó vágy, fényes, észhódító álmok a gyönyörrel, a nem teljesülő vágy sorvasztó, végtelen kínja s szívet tépő kétségek nyerne” itt megragadó hangokat (Győri Közlöny, 1887. szept. 18.). Keszi Imre kifejti, hogy „a magyar népies dal egy új: fokozottabban urbánus és fokozottabban szenvedélyes típusát akarta megteremteni” (It 1952. 568. l.). Komlós Aladár Vajda és Ady verseinek rokonságát (Komlós, 282. l.), Sőtér István pedig a vers népdalszerűségét hangsúlyozza (Sőtér, 332. l.). Barta János Petőfihez képest — újszerűségét emeli ki, magasabb szintű, telítettebb daltípusnak nevezi (It 1962. 21. és 31. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzÁ XXIII*, SzD, KL: *Egyszer megölelni...*

2 K 56, K 58: megcsókolni SzD, KK: megcsókolni,

7 KL: Örökké valóság!

- 8 SzD, KL: Amit
 11 SzD: Játésszuk
 14 K 56, K 58, SzD: S *élek* [Vajda kiemelése]
 15 SzD: ölelve.

Németre fordította: Balogh, 53. l.

108. GE XIV. (Szerelem, szerelem...). M: K 56, 130. l.; K 58, 130. l.; Nemzeti lant II. 1858. 123. l.; Szerelem Könyve. 1858. 292. l.; Szerelem dalnokai II. 1863. 46. l.; KK 200. l.; ÖK I. 201. l.; KI 101. l.

Valószínűleg 1856 tavaszán keletkezett, a kötetben (1856. júl. 25.) így jelenhetett meg.

Vajda kedvelt művészi eszköze: az expresszív képhalmazás vonul végig a versen, és előkészíti az utolsó két sor csattanóját.

Ónálló epigrammaként jelentette meg a költemény első versszakát az *Emlékkönyv* (Irodalmi Kincstár VII. 27. l.) c. kiadványban, az első és utolsó versszakot pedig saját gyűjteményében, a *Hölgyek titkára* c. könyvében.

Szini Károly idézi a költeményt azzal, hogy „aki azt így nem érti, annak hiába írnök commentárt, ívekre menőt, akkor sem fogná érteni” (HF 1856. okt. 21.). Kolozsvári Aladár a szakasz gyöngyei közé helyezi (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Sőtér István népdal-szerűségét (Sőtér, 332. l.), Barta János pedig a nyelv expresszivitását („gyönyörű szívárvány, teremtő láng hídja”) emeli ki (It 1962. 21. és 31. l.).

Szövegváltozatok:

- Cím: K 56, K 58: *SzÁ XXIV*. NL: *SzÁ IV*. SzK, SzD: *Szerelem* ...
 3 K 56, K 58, NL, SzK, SzD: istenség —
 6 K 56, K 58, SzK, SzD, ÖK: szívárvány,
 7 SzK: hídja
 8 K 56, K 58, NL, KK: szállván; SzK, SzD: szállván:
 10 KI: enyészéttel [sajtóhiba, javítottuk]
 12 SzK, SzD: Kiengesztel. —
 15 SzK, SzD: Sírba
 16 K 56, K 58, NL: eresztő — SzK: eresztő. — ÖK: eresztő,
 17 ÖK: nap.
 20 NL: Istennek! ...

109. GE XV. (Mint az erdő...). M: K 56, 132. l.; A Délibáb Képes Naptára, 1857; K 58, 132. l.; Nemzeti lant II. 1858. 124. l., 1873. (Kuliffay Ede), 344. l.; Gyöngyök és virágok. 1859. 604. l. KK 201. l.; ÖK I. 202. l.; KI 102. l.

A kötet 1856. júl. 25-én jelent meg, a Délibáb Képes Naptára (az 1857. évre) csak 1856 őszén. A vers keletkezése 1856 téli-tavaszi hónapjaira tehető.

A vers ismert Vajda-motívumra épül: a kedves nő szemének „gyújtó” hatására; ezt most összekapcsolja az erdőégés képzetével. Így az alapmotívum itt éri el legnagyobb arányú kibontakozását. Az alapmotívum egyik novellájában is szerepel, ennek hőse Manó *elég őszinte*

bolond volt, úgy bele bámulni Adriéna szeméibe, hogy szinte égni látszott Adriéna szeme fényétől (Egy bolond, aki szeret. 1857. jan.; ÖM 871. l.).

A novella első variálásában pedig a motívum hasonlósága még nyilvánvalóbb: *Hadonai oly ép, oly erőteljes, oly rengeteg őserdő volt, kívül eddig a szerelmemmel hozzá vándorlók egész serege nem bírt — most egy meleg nyár meggyújtja, és a rengeteg lángba borul — s az ég, Adriéna szeme — nem lágyul el, hogy esőjével eloltsa*” (Egy bolond, aki szeret. Krk IV. kötet jegyzetei).

Gina hiúságát máskor is emlegette: *Amit a te szived óhajt; A diadal, a győzelem . . . , Ápolod te hiúságod . . .* (SzÁ VI.: Szeretlek . . .).

Kolozsvári Aladár hibáztatja a költeményt: „részletesen tárgyalt egy erdő égést, s utána veti, hogy olyan az ő szíve is. A leírás elég élénk, de maga a vers tartalmatlan, kevés cselekményű” (Élet és irodalom; 1884. 40. sz.). Különösen megrója Lévay József: „Ez az önmagát szándékosan korbácsoló fakir-gyötrődés aztán nagy hangú, puffogató kifejezéseket és szertelen hasonlatokat ad ajkára. Másnemű verseiben is állandó sajtásága ugyan a légverő dagály, de a szerelmiéiben különösen . . . Festi a napsugártól meggyuladt (!) erdő égését, s azt látja, hogy ez az ő szívéhez, szerelméhez hasonló” (V. Z.; BSzle 1896. 235. l.). Hevesi Sándor mint jó költeményt végig idézi (PN 1897. jan. 19.; O—V 1897. jan. 24.). Schöpflin Aladár a költő szenvedélyességét hangsúlyozza: „A vér előnti agyát, ha Ginára gondol, vad, fantasztikus képek tolnak szeme elé, lihegve tör ki ajkán a szó. Erdőégéshez hasonlítja szerelmét . . .” (Schöpflin, 144. l.). Rubinyi azt bizonyítja, hogy „Az erdő lelkének egy darabja. Képei, hasonlatai az erdővel kapcsolatosak” (Rubinyi, 35—38. l.). Riedl Frigyes (Riedl, 31. l.) és Pásztor Árpád (Literatura, 1927. 9. sz. 2. l.), valamint Féja Géza érinti a költeményt „Néhány konok, komor mély-élmény emléjét nyütte szüntelenül, ezért van annyi erőszakolt, csinált verse, csak egy-egy képe hasad ki az erőszakolt versekből, mint a mag az oszlásnak indult virágból” (Idézi az 5. versszakot, Nagy vállalkozások kora. 1943. 81. l.). Komlós Aladár méltatása: „az égő erdő erőteljes szavakkal meglevenített képével, majd e képnek egyre elmélyülő értelmével s végül a képet megfejtő utolsó szakasz drámai felkiáltásával ragad el” (Komlós, 68—69. l.). Rónay György az újszerűsége mutat rá: a hasonlatot „már-már szimbólum jellegű képpé formálja” (Rónay, 75. l.). Simon István a szenvedély rajzát emeli ki: „Egy egész verset végig perzseltet az erdőtüzzel, hogy megértesse igazi, nagy fájdalmát” (Kortárs, 1960. szept. 374. l.). Sötér István kifejti, hogy „Ilyen költeményeiben Vajda már teljesen elszakadt a népdalszerűségtől, de megtartotta a Petőfi-örökség bizonyos elemeit” (Sötér, 333. l.; Nemzet és haladás 250. l.).

Barta János a verset művészietlennek tartja: „. . . most a dalhangból kizökkenve a közönséghez fordul egy alantasabb, közvetlen, hétköznapi kérdéssel, előbb a hasonlatok, a jelképes erdőégés költői szférájába zárkózott, aztán kilépett a hasonlatból a realitásba. Amikor aztán már elidőzik a tűz és a pusztulás pontosan megfigyelt részleteinél, sehogysem sikerül neki, hogy az átok patétikus fönségig emelkedjen, zavaros lesz . . . az utolsó szakasz aztán megint az intonáció naiv dalhangjába esik vissza” (It 1962. 25. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzA XXV*. DKN, NL, GyV: *Mint az erdő . . .*

- 4 NL: olthatatlan
- 6 K 56, DKN, K 58, NL, GyV: látvány!
- 7 NL: Szikra fényes GyV: Szikra — fényes
- 8 GyV: Magasan,
- 10 K 56, DKN, K 58, NL, GyV, KK, ÖK: a jaj —
- 11 NL: vjjjog,
- 14 K 56, DKN, K 58, NL, KK: reménye,
- 16 K 56, DKN, K 58: *öb* fénye NL: *öb* fénye . . . GyV, KK: *öb*-fénye . . .
- 19 DKN, K 56, K 58, KK, ÖK: mérgü
- 21 K 56, DKN, K 58, GyV: erdő — nem
- 26 K 56, K 58, NL, GyV, KK, ÖK: *ugy*
- 28 K 56, K 58, NL, GyV: méz kelyhében —
KK: mély kelyhében! ÖK: mézkelyhében!
- 30 ÖK: *mégis*
- 31 K 56, K 58, NL, GyV: ragyoghasson —
- 33 K 56, K 58, NL, GyV: — Erdő erdő —
- 34 K 56, K 58, NL, GyV: hamvadozó —
- 35 K 56, K 58, GyV: szerelmem

110. GE XVI. (Oh hagyj békét . . .). M: K 56, 134. l.; K 58, 134. l.; KK 203. l.; ÖK I. 204. l.; KI 104. l.

Legkésőbb 1856 tavaszán keletkezhetett. A költemény szerint Gina zenekedvelő, zenéhez értő lény lehetett: maga is játszhatott (l.: 1–2., 7. és 9. sort) valamilyen húros hangszerezen. Meglehet, hogy a *Sír. II. (Szól a zene, varsoq . . .)* is Gina dalára utal.

A *Velőm ég, de szívem megfagy* sort vö. „Szívük izzik, agyuk jég-csapos” Ady-sorral (*Az Illés szekkerén*).

Rubinyi Mózes A vén cigány szavait látja a költeményben: „Oh hagyj békét a hűroknak! sor Vörösmarty hatásáról tanúskodik” (Rubinyi, 106. l.). Rónay György a kép szimbólumba hajlásáról beszél: „A magyar líra elindult Ady felé” (Rónay, 76. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzA XXVI*.

- 2 K 56, K 58, KK, ÖK: érántad
K 56, K 58: ujjaiddal; KK: ujjaiddal;
- 6 K 56, K 58, KK: magamnak;
- 13 K 56, K 58: ki—utat — szót
- 14 K 56, K 58: szélhárfa; KK: szélhárfa:
- 16 K 56, K 58: Véggyászt
- 18 KK, ÖK: sohajtáná

111. GE XVII. (Ha szerelem . . .). M: HF 1856. jún. 12.; K 56, 136. l.; K 58, 136. l.; KK 204. l.; ÖK I. 205. l.

A júniusi dátumnál előbb elkészült, a kötetben csak így kaphatott helyet.

Jellemző, eruptív erejű, de egyenetlen önvallomás a Gina-szerelem legválságosabb idejéből. Képhalmozó tendenciája s képeinek tartalma

is a nagyfokú érzelmi feszültséget érzékelteti. Motivumai lélektani dokumentum-értékűek. Egyik-másik kifejezése egybeült is megtalálható: *Egybe szétveti a fejemet (GE XII.: Szól a zene . . .)*; *Műől úgy fáj a szegény agy (GE XVI.: Oh hagyj békét . . .)*. A vergődésből egyelőre nincs kiút.

Endrődi Sándor szerint a verset „a szenvedély föntartja és élteti” (Figy. 1872. dec. 29.). Bodnár Zsigmond ellenben megrója: „Még az az örökös tombolás sem kenyerünk, mely a költő verseiben uralkodik . . . Pedig szívesen vennénk egy-egy gyöngéd öröm és vigasztalás rajzát” (Magyar Szemle, 1881. I. május, 287. l.). Kovács Sándor Vajdát Petőfivel veti össze: „Petőfi sötét éjben világító pásztortűz, melynek fényében gyönyörködünk, melegét érezzük. Vajdáé pusztító elem, melynek látjuk lángja lobogását, de nem gyönyörködünk benne, hanem megrémülünk, látva rombolásait. Petőfi szerelme mámor, Vajdáé szenvedély” (Törekvés, 1892. febr.—márc. szám). A verset érinti még Kerekes György (O—V 1901. márc. 24.); Rubinyi Mózes (Rubinyi, 67. l.), az Új Ember (1947. jan. 26.); Fazekas László: nagy lépés e költészet Ady felé (Fazekas, 30. l.). Bóka László szerint Vajda „hangja mindinkább s minduntalan önmagához fordul, mintha sejténé, hogy nem Gináról van szó valójában” (Bóka, 70. l.). Komlós Aladár meg arra figyel fel, hogy Vajda „mintha élvezné szerelme reménytelenségét”. „Sehosem jellemzi találóbban ezt a különös szerelmet” (Komlós, 73. l.). Barta János Vajda romantikus pózait említi: „a képek rikítanak és kiabálnak” (It 1962. 22. és 24. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Ha szerelem . . .* K 56, K 58: *SzÁ XXVII.*

2 K 56, K 58: — Én a menyéről

5 HF: *útálj meg*

10 HF: *bánom*; K 56, K 58: *bánom*, —

11 HF: *látok hallok*

12 HF: *Semmit semmit*

13 HF: *Szent vagy*, írtd ki K 56, K 58: *Szent György* [Vajda kiemelése] HF, K 56, K 58: *sátánt*,

14 HF, K 56, K 58: *támadt*,

16 HF: *világnak*.

18 HF: *földre* KK: *földre*,

21 HF: *tűzláng* K 56, K 58: *annak*, KK: *annak*:

24 HF: *sustorogva . . .*

26 HF: *tűz*,

28 HF, K 56, K 58: *űzz* —

29 HF: *kínnak*

30 HF: *amely*

31 HF: *utálatosb*, mint minden *kín*

32 HF: *fenekében . . .* K 56, K 58, KK: *fenekében* —

33 HF: — *S majd*

36 HF: *engem!*

112. GE XVIII. (*Mikor éj van . . .*). M: K 56, 138. l.; l.; Délibáb, 1856. júl. 27.; K 58, 138. l.; KK 205. l.; ÖK I. 206. l.; KI 105.

A K 56 megjelenéséről a MS 1856. júl. 25-én ad hírt, a Déliláb tehát két nappal később közölte. A vers keletkezése legkésőbb 1856 tavaszára tehető.

A hasonló öneleplező költeményeiben képzelgéseinek rémei (l. GE XVII.: *Ha szerelem...*; SzÁ II.: *Szerettek én...*; SzÁ V.: *Látlak én még...*) jönnek elő, hiába próbálta elhessegetni, féken tartani őket (l. SzÁ XI.: *Nem tudok én...*). A régi gyanú (l. *Annak sírján, kit ő szeretett*) újjakkal tetéződik (l. SzÁ III.: *Van-e még egy...*), s a túlfeszített idegrendszer Ginát kéjsóvárnak tünteti fel.

Hajlama a képzelgésre *A végzetes mókus* c. novellában is megnyilvánult: *Időközönként egy-egy sóhaj is véltem hallani, olyatén sóhaj, mely mintegy a kéjtől megterhelve, mint mézzel rakodott méh a virágról, száll föl az üdvözült szerelmesei kebeléből* (ÖM 779. l.); — az elbeszélésben kiderül a komikus szituáció (vö. Mikszáth: *Ott alszik a Marcsa is*); a mókus ugrálása okozza a megtévesztő neszt. A 12. sor kifejezése már 1854-ben előfordul: *a köznapiság és percek embereinek gyönyörben haldokló sóhajai megterhelik a csendes levegőt...* (*Bolond történetek*. ÖM 975. l.).

Lévay József bírálja a verset: „Egymást éri a szörnyű átok, az izzó velő, a nagyot csattanó villám, a vétkes átkos gondolat, a pokol lángja és legfeketébb ördögei, melyek az ő kínaihoz vad zenél, szinte harsog, úgy kacagnak. S mindez csak egyetlenegy dalban. Ilyféle paprika-különlegességekből többé-kevésbé majd mindegyiknek jut valami” (V. Z.; BSzle 1896. 235. sz.). Rubinyi Mózeset a vers „a legvirágzóbb romanticizmus idejére” emlékezteti (119. l.). Említi a verset Riedl (33. l.), Kéký Lajos (13. l.), Pásztor Árpád (*Literatura*, 1927. 9. sz.). Komlós Aladár rámutat, hogy Vajda kedveli a sötét tájakat, a néma éjt, kiemeli az érzés kifejezésének újszerűségét, valamint azt a jellegzetességét, „amelyet a befeléfordulás, a külső dolgok elhanyagolása, a szubjektív elemeknek az objektív rovására érvényesülése jellemez” (Komlós, 66–67., 291., 295. és 301. l.; Petőfitől Adyig. 181, 209. és 211. l.). Barta János egyenetlennek találja a költeményt: „Nagy szavak, megrázónak szánt kifejezések vonulnak fel: izzó velő, vétkes-átkos gondolát, villámcattanás, átok és gyönyörökben-haldoklás, ördög és pokol. A versen valami mesterkelt túlfeszítettséget érzünk. Miért? Úgy gondolom: azért, mert a vers egyéb hatóelemei ezt a magas hangvételt nem támogatják. A tónus, a ritmus, a költői magatartás nem éreztet semmi fájdalmat, semmi pátoszt vagy feszültséget...” (It 1962. 25. l.; — It 1955. 378. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzÁ XXVIII*; Déliláb: *Mikor éj van...* KI: *GE XVII*.

- 2 K 56, K 58: — Oh D: O gonosz, o szörnyű átok!
- 5 D: A mi van [Vajda kiemelése]
- 6 K 56, D, K 58, KK, ÖK: gyilkol;
- 7 K 56: engem, D: A mi nincs, [Vajda kiemelése]
- 8 D: velőm gondol. [Vajda kiemelése]
- 9 K 56, D, K 58: rezdül
- 10 K 56, K 58, KK, ÖK: alva; D: alva:

- 11 D: gondolom: *Ő* sohajtott
 14 K 56, D, K 58, KK, ÖK: csattan;
 15 K 56, K 58: egymásra D: egyremásra KK: egy a másra
 17 K 56, D, K 58, KK, ÖK: alattam, KK, ÖK: megnyílik
 18 D: nyelvét
 19 K 56, K 58, KK: úgy
 20 D: test — de el nem ég; —
 23 D: zenéül
 24 K 56, D, K 58, KK, ÖK: Szintügy harsog, ugy
 26 D: Semmi;
 28 K 56, K 58, KK: hinni! . . . D: hinni! ÖK: Higy! —
 29 D: — O, mért
 30 D: S rajta minden, ugy a mint van;
 31 K 56, K 58: virág-maradna D: virág . . . maradna KK: virág,
 maradna
 32 D: mozdulatlan . . .!

Németre fordította: Balogh, 55. l.

113. GE XIX. (Nem viszem . . .). M: K 56, 140. l.; K 58, 140. l.; KK 207. l.; ÖK I. 208. l.

Az 1855—56-os válságos időszak utolsó dalai közé tartozhat, a tavaszi hónapokban keletkezhetett. Hangulati feloldásával, képeinek szelidségével az előző feszített versek kontrasztjának érződik.

Kolozsvári Aladár a „szakasz gyöngyei” közt említi (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Patyi István is dicséri: „mily gyönyörű e kis költeménye, melyben bűja a természettel összeolvad” (Győri Közöny, 1887. szept. 18.). Barta János Petőfihez képest újszerűnek tartja (It 1955. 375. l.; It 1962. 21. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *SzÁ XXIX.*

2 K 56, K 58: közétek;

114. GE XX. (Csak ostorozz . . .). M: HF 1856. júl. 19.; K 56, 141. l.; K 58, 141. l.; Nemzeti lant II. 1858. 126. l.; KK 208. l.; ÖK I. 209. l.

A HF júl. 19-én a vers közlésekor azt írta: „Előpostája ez azon szerelmi versfüzérnek, mely valószínűleg szinte ma vagy holnap lép a nagyvilág elé” — tehát a költemény legkésőbb 1856 tavaszán keletkezhetett. A végleges szakítás előtti napok hangulatát érezteti. Képei, motívumai a kiábrándulás, a kijózanodás kifejezésének szolgálatában állnak (l. *SzÁ VI.: Szerettek . . .*; *GE I.: Szeretsz-e . . .*; *GE II.: Szeretsz-e te . . .*; *GE V.: Tied a dicsőség . . .*). Egy-egy már ismert képének (a gyilkoló szem, a napfény) funkciója most az ellenkezőre fordul; feltűnik az arany utáni vágy képzelete is. A bűnhődni akarás hangoztatása jellemző lélektani dokumentum.

Elsőnek Kovács Sándor említi a költeményt (Törökves, 1892. febr.—márc. sz.). Bóka László azt írja: „Dúskál a kínban . . . A témában”. (70. l.) Röviden hivatkozik a költeményre Komlós Aladár (67. l.;

Petőfitől Adyig. 182. 1.), és Károly Sándor (It 1961. 410. 1.). Barta János szerint a költő „Az érzelmet fiktív, kiélezett szituáció révén fokozza fel”, „a szerelmes szerep és az értékelés megcseréléséből fakadó érzelmi energiákat éli ki” (It 1962. 31. 1.).

Szövegváltozatok:

- Cím: HF: *Csak ostorozz* ... K 56, K 58: *SzÁ XXX*. NL: *SzÁ VI*.
1 K 56, K 58, NL: engem
2 HF, K 56, K 58, NL, KK: angyalom;
3 HF: szemedben,
6 HF: voltam bárgyu K 56, K 58, NL: voltam — bárgyu
9 K 56, K 58, NL, KK: imádtam. Hittem,
10 HF, K 56, K 58, NL: napé;
11 HF: vakító
12 HF: az — aranyé [Vajda kiemelése] K 56, K 58, NL: csak — aranyé ... [Vajda kiemelése]
14 HF: nagyon! — pedig K 56, K 58, NL: nagyon — pedig
16 HF: ha — szeretik
19 HF: szemedben,
20 HF, NL: bűnöm HF: nagyon!

115. GE XXI. (Ha istenben ...). M: HF 1856. jún. 28.; K 56, 143. 1.; Nemzeti lant II. 1858. 128. 1. KK 209. 1.; ÖK I. 210. 1.; KI 107. 1.

Bár június végén jelent meg, már 1856 tavaszán készen állhatott, hiszen a kötetben szerepel.

Az 1856 tavaszán elnyúló búcsúzkodás egyik állomása e vers. Ismert motívumait szövi bele újszerű szituációba, s a megelőző versek érzelmi magatartását variálja tovább. A bekövetkező fejleményeket versei és novellái (*Egy bolond, aki szeret; Barát és vetélytárs*) tanúsága szerint a költő ösztönösen érzi — vagy logikusan kiszámítja — s a jóslat be is teljesedik. A végbúcsú nem most, hanem 1859-ben hangzik el (*GE XXIX.: Oh hogy panaszkodnak ...*).

A két utolsó versszakot megjelentette Vajda a *Hölgyek tükára* c. gyűjteményében is.

Asbóth János dicséri a költeményt: „Mennyi harmónia és mennyi tartalom, milyen melódia és milyen gyöngédség — mennyi méla resignáció és mégis erős érzés e pár sorban”. „És ezt az írta, akit egykor főképp durvaságról vádoltak” (Ellenőr, 1881. okt. 11.; Jellemrajzok c. kötet, 1892). Említi Kovács Sándor (Tőrekvés, 1892. febr. — márc.), Dombi Márk (Kath. Szle 1900, 393. 1.), Kerekes György, aki a nyelv gyöngéd finomságát bámulatra méltónak találja (O–V 1901. márc. 31.), majd Pethő, (57. 1.), Rubinyi, (68. 1.), Pásztor Árpád (Literatura, 1927. 9. sz. 2. 1.) és Barta János (It 1955. 375. 1.). Komlós Aladár bírálja a költeményt: „Néha valami tetszelgés is zavar: úgy érezzük, a költő beállítja magát a vers számára, beállítja a szenvedését és belső viaskodását, s ezért nem győz meg egészen” (Komlós, 71. 1.; Petőfitől Adyig. 185. és 212. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: HF: *Búcsu*, K 56, K 58: *SzÁ XXXI*. NL: *SzÁ IX*. KI: *GE XVIII*.
A kötetekben (K 56, K 58, NL, KK, ÖK) minden versszak külön számozva van.

- 2 HF: hogy: isten NL: *Isten*
- 3 K 56, K 58: *se*
- 5 HF: jót, NL: *jót?*
- 7 HF, K 56, K 58: *Órizz! — én* NL: *Órizz? — én*
- 9 HF: *Oh pedig*
- 10 HF: *rajtad* K 56, K 58, KK, ÖK: *rajtad*; NL: *rajtad*.
- 13 K 56, K 58: *Megbocsájtánám*, HF: *vagy*
- 14 HF, ÖK: *Míg* HF, K 56, K 58: *értted elvérez*,
- 15 ÖK: *hijába*
- 16 HF, K 56, K 58, NL: *érez*. [Vajda kiemelése]
- 17 HF: *mégis...*
- 18 K 56, K 58, NL: *végbucsumat*;
- 23 K 56, K 58, NL: *Fagyosan, — mint* HF, K 56, K 58, NL, KK:
engem,
- 25 HF: *elszórtad*
- 28 HF: *Isten káromló ajakkal*
- 30 HF: *szívre*
- 32 HF, K 56, K 58, NL: *távol*.
- 34 HF: *Hova engem eltemettek*,
- 36 HF: *szerettelek —!*

116. GE XXII. (*Én teremtőm...*). M: NÓ, 1857. máj. 17.; K 58, 173. l.; KK 211. l.; ÖK I. 212. l.

Az álom motívuma már előbb is fel-felbukkant (*Édes álom, boldog álom, A toronyban éjjelt kong az óra*), itt éli ki a legnagyobb arányban. Az érzelmi kontraszt az előző lelkiállapotokra kissé szentimentális és naiv, stílusa a *Szerelem édene* és a *Dalok* stílusára emlékeztet.

Kolozsvári Aladár a költemény pesszimizisztikus irányát (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.), Rubinyi a Heine hatást emeli ki (Rubinyi, 119. l.). Sőtér István rámutat, hogy Vajda „azt a hamisan kedélyes hangot üti meg, melyet az eredetieskedő Petőfi epigonok is kedveltek”. (Nemzet és haladás. 248. l.)

Szövegváltozatok:

Cím: NÓ: *Én teremtőm...* K 58: *Én teremtőm*

- 1 NÓ, K 58: *teremtőm — milyen*
- 2 K 58: *szólt —*
- 6 NÓ, K 58: *atyja*,
- 7 NÓ, K 58: *öltámadtak*:
- 9 NÓ, K 58: *Az Isten*
- 11 NÓ, K 58: *elkárhozottak*
- 13 NÓ, K 58: *ítélve*
- 14 NÓ: *utójjára*;
- 16 NÓ, K 58: *A jó Isten*
- 19 K 58: *mondom*,
- 21 NÓ: *úgy*

- 22 NŐ: Amiként
 25 NŐ, K 58: csodája! — csak NŐ: néz,
 26 NŐ, K 58: Isten;
 27 NŐ, K 58: az
 28 NŐ: Amit
 29 NŐ: úgy
 33 NŐ: K 58: szenvedni
 34 K 58: menyország
 36 NŐ: bér.
 37 NŐ: szegény fiam!
 39 NŐ, KK: szeress, és NŐ, K 58: és szeretetessél [Vajda kiemelése]
 40 NŐ: Uralkodjál, K 58, NŐ: hegyen völgyön!"
 41 NŐ, K 58: kedvesemet
 44 KK: rá parancsolt.
 47 NŐ, K 58: a jó Istenre —
 48 NŐ, K 58, KK: menjen el!
 50 NŐ, K 58: Ki pokolba ki a mennybe —
 52 NŐ, KK: símult
 53 NŐ: éldegéltünk,
 58 NŐ, K 58: Meghaltam, meg NŐ, K 58, KK: fölébredtem;
 60 K 58: szerettem. —
 61 NŐ: Amíg NŐ, K 58: Isten.
 62 NŐ, K 58: boldogságom;

117. GE XXIII. (Én nem tudom...). M: NŐ 1857. febr. 8.; K 58, 177. 1.; KK 213. 1.; ÖK I. 215. 1.

Síralmak könyve címen három verset — ezt, a GE XXV-öt (*Szeretlek, mert...*) és a GE XXVII-et (*Indulnak már a...*) — fogott össze.

Az 1856 nyarán kezdődő korszak is ellentmondásos, mint az előző: az 1855—56-os időszak. Hímnikus lobogás, elégikus álmodozás vegyül elkeseredett panasszal. Az emberek gúnykacaja 1855 óta kínozza (I. SzÁ XI.: *Nem tudok én...*). Az üldözöttség, a lángostor, a gúny, amelyet el kell viselnie, romantikus motívumkészletének jellemző elemei.

Kolozsvári Aladár szerint az első versszak, „csodálatosan hasonlít a Loreley első strophájához” (Élet és irodalom, 1884. 39. sz.). Pethő István a verssel kapcsolatban Leopardit (Pethő, 33. és 71. l.), Rubinyi (119—120. l.) és Bóka (67. l.) pedig Heinét emlegeti. Vajda gyötrődésére utal Pásztor Árpád (Literatura, 1927. 9. sz.). Komlós Aladár Vajda egyedüliségének motívumait állítja össze (Komlós, 275. l.). Károly Sándor verstani szempontból említi (It 1961. 410. l.). Barta János kiemeli, hogy Vajda „műve: a magyar leíró költészetnek tájhangulatköltészetté való átfejlődését előmozdítani” (It 1962. 23. és 33. l.).

Szövegváltozatok:

- Cím: NŐ: *Síralmak könyve I.* K 58: *Síralmak I.*
 1 NŐ: néha! K 58, KK: néha;
 2 NŐ: úgy
 5 NŐ, K 58: Oh — pedig

- 8 NŐ: új
 9 K 58: leborulni
 13 NŐ: visszhangozhatnak,
 14 NŐ, K 58: sohajom — KK: sohajom,
 18 NŐ, KK: nekem,
 19 KK: Gunyos
 20 NŐ, K 58: Mely úz hajt NŐ: hegyen, völgyeken. K 58: hegyen
 völgyeken.
 21 K 58: körmeimmel
 22 NŐ, K 58: arcomat —
 23 NŐ, K 58: hiába
 24—25 sor között a NŐ-ban:

„Szeretek én” a féreg mondja,
 „Szerettem” a hulla mond;
 A koporsóban szintugy harsog...
 Csak én vagyok utált, bolond.

- 25 K 58: földön
 30 NŐ, K 58: zugot,
 33 NŐ, K 58: szünetlen
 35 NŐ: *semmi*, [Vajda kiemelése]
 38 NŐ, K 58: *azért* [Vajda kiemelése]
 40 NŐ: meg, nem ért...!

118. GE XXIV. (Emlékezem rá...). M: Erdélyi! Múzeum Almanach, 1857; K 58, 179. l.; KK 215. l.; ÖK I. 217. l.

Az Erdélyi Múzeum Almanach (szerkesztették Szabó Richárd, Balázs Sándor, Pest 1857) *Emlékezem...* címmel közölte.

Az 1856 tavaszán bekövetkezett szakítás után sokszor menekül a költő vissza az emlékeihez. Föltételezhető, hogy ismeretségük legelején Gina valami biztatást adott a költőnek; ennek a mozzanatnak az emlékét őrizheti és eleveníti fel ez a vers. Időszemlélete szembeütően különös: az a perc egyszerre közeli és sejtelmesen távoli. A kedves pillanatot a befagyott emlékezet frissen őrzi, a veszteség tudata pedig a rég múltba, a talán meg sem történtek világába helyezi.

Rubinyi heinei hatást fedez fel a versben (119. l.). Említi Károly Sándor (It 1961. 410. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: EMA: *Emlékezem...* K 58: *Síralmak II.*

- 6 K 58: tisztán hún
 7 EMA: *úgy*
 8 EMA: régen.
 12 EMA: Mondtam-e vagy csak gondoltam...
 14 K 58: szeretsz, azt
 15 EMA, KK: viszhangom EMA, K 58: volt —
 16 EMA: mondva.
 17 K 58: történt
 18 EMA: csak, nagy

- 19 EMA: Égre, földre K 58: Égre földre ÖK: tekintgettem [sajtóhiba, javítottuk]
 20 K 58: fölfordul —
 21 EMA, K 58: elfeledted,

119. GE XXV. (Szeretlek, mert...). M: NŐ, 1857. febr. 15.; K 58, 181. l.; KK 216. l.; ÖK I. 218. l.

A *Síralmak Könyve* második számú darabjaként, a *GE XXIII. (Én nem tudom...)* és a *GE XXVII. (Indulnak már a...)* között jelent meg.

Az 1856-os szakítás után a távolból — ekkor már nem igen találkozhattak — emlékezve, talán kicsit reménykedve is (21. sor) szólal meg.

Az utolsó versszakot epigrammaként a *Hölgyek titkára* c. kötetében is megjelentette.

Asbóth János szerint Vajda szerelme az imádásig emelkedik (Ellenőr, 1881. okt. 11.; Jellemrajzok, 1892). Korodás Pál túlzásnak tartja, hogy Vajda „oly nimbuszt körített Gina köré, hogy egész misztikussá teszi lényé varázsát” (Magyar Szalon, 1884. 372. l.). Dicséri a verset Pethő (61. l.), Rubinyi Heine-hatást és panteizmust emleget (33. és 119. l.). Köveskúti Jenő istenkáromlást talál a költeményben (Magyar Kultúra, 1927. febr.). Komlós Aladár megkapóan újszerűnek nevezi, a költő a himnuszok képeivel hódol a leánynak (Komlós, 69. l.; Vajda János Válogatott Művei. 1951. 12. l.; Csillag, 1951. 757. l.). Barta János is dicséri himnikusan hömpölygő, mégis lehiggadt áradását (It 1962. 31. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ *Síralmak Könyve II*, K 58: *Síralmak II*.

- 5 NŐ, K 58, KK: vagy,
 6 NŐ, K 58, KK: főd el;
 8 NŐ: Amiben
 12 NŐ: Isten
 13 NŐ, K 58; a *minden* [Vajda kiemelése]
 17 NŐ, K 58: én — imádlak,
 18 NŐ, K 58: Egyetlen, öröklévaló!
 19 NŐ: bünöm van.
 20 NŐ: jó.
 22 NŐ, K 58: engemet,

Németből fordította: Balogh, 52. l.

120. GE XXVI. (Énnekem már...). M: NŐ 1857. jan. 18.; K 58, 182. l.; Szerelem Könyve. 1858. 295. l. Nemzeti Dalkönyvecske. 1859 456. l., 1861. 459. l., 1863. 474. l., 1867. 482. l., 1872. 482. l., 1877. 498. l.; KK 218. l.; ÖK I. 219. l.; Költők Lugasa. 1883. 266. l., 1891. 296. l.; KI 109. l.

A refrénnek megfelelően *Öröklé* címmel jelent meg. 1856 tavaszán elhangzott a végbúcsú (*GE X.: Szegény öreg...; GE XII.: Szól a zene...; GE XXI.: Ha istenben...*). Az 1856-os kötet már jelezte az el-

szakadást. A kötet után, a kötet anyagához képest, ez az első megjelent új verse; magában hordozza az új fordulatnak, számításunk szerint a negyedik szakasznak legfőbb jellegzetességeit: a higgadtabb, de mégsem apadó szenvedélyt, az örök emlékezést, a bénító fájdalmat, mely egyenesen síri életre kárhoztatja (vö: *GE XII.: Szól a zene és A sírból*). A csattanó a négyyszeresen ismétlődő refrén után meglepetés-szerűen hangzik.

Koroda Pál a „gyötrő emlékezés” e megnyilatkozását a legszembek közt emlegeti (Magyar Szalon, 1884. 372. l.). Komlós Aladár a vers értelmezése mellett (Komlós, 69. l.) az érzés kifejezésének újszerűségét elemzi: „Ő rendszerint hallgat az érzést okozó helyzetről, s úgy fejezi ki az érzést, hogy kivetít egy képet magából, azaz: olyan világot rajzol, aminőt belül lát az érzés hatása alatt.” Bizonyítékul idézi a harmadik versszakot (Komlós, 300—301. l.). Rónay György az utolsó versszakban schopenhaueri hatást lát: „A kor tudományos kételyét a költők... a schopenhaueri metaforák szuggesztív hatása alatt egyetemes metafizikai létkétellé váltották át”. (Petőfi és Ady között. 1958. 215. l.)

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Örökké ... K 58: Síraltmak IV.: Örökké SzK: Én nekem már ... ND, KL: Énnekem már KI: GE XIX.*

- 1 NŐ: *Nem fáj én nekem már semmi, KL: Énnekem*
- 2 SzK, ND: *sem ád; KL: ád:*
- 3 NŐ, K 58: *még, — oh SzK, KI, ND: még — oh*
- 5 NŐ, K 58, KK: *mindent; SzK, KI, ND: mindent,*
- 6 KK: *világ;*
- 10 NŐ, K 58: *lát, —*
- 11 NŐ, ND: *És tündödik: ha való-e? K 58: tündödik; SzK, KL: tündödik:*
- 12 NŐ, K 58, SzK, KL, ND: *rád.*
- 13 ND: *éjjel,*
- 15 SzK: *látnék:*
- 17 NŐ, SzK, KI, ND: *kérdem: vagyok*
- 20 NŐ, K 58, SzK, KI, ND: *rád ... KK: rád ...!*

Német fordítás: 1. Steinacker (a Gina emléke tévesen így szerepel: Erinnerung an Giza), 371. l.; 2. Henning, 45. l.

121. *GE XXVII. (Indulnak már a ...).* M: NŐ 1857. ápr. 26.; K 56, 183. l.; Szerelem Könyve. 1858, 294. l.; KK 219. l.; ÖK I. 110. l.

Síraltmak Könyve címmel három költeményt — a *GE XXIII*-at (*Én nem tudom ...*), a *GE XXV*-öt (*Szerettek, mert ...*) és ezt — közölte. Az összefoglaló cím híven jelöli a témát és a nagyjából egységes, elégikussá enyhült magatartást, amelyet a távolság, a távolodás is indokol.

Lévay József, kivételesen, dicséri: „Ritka az olyan szép, összhangzó, egyöntetű dalocska... Szívhez szóló egyszerűséggel zengi, hogy ma-holnap itt lesz a tavasz, majd örülni és szeretni fog minden,

csak ő nem talál vigasztalan nagy bánatának csöndes helyet. Itt természetesen csoportosulnak az érzelmi központocskák körül a világos részletek. Az érzelmek őszinteségét nem teszi gyanússá a mindent elmondani vágyó neki dűlés, a terjengő gondolatok össze-vissza kavarása, a zilált képek, hasonlatok, kifejezések rikító színei; habár itt is dissonánsnak tetszik előtűnik egy kissé ez a két sor: szeret majd minden nyakra-főre, A pillangó és a legyek” (V. Z.; BSzle 1895. 235. sz.). Rubinyi (120. l.) a Heine-hatást, Komlós Aladár Vajda egyedüliségének a motívumait emeli ki (Komlós, 275. l.). Barta János a sikerült versek közt említi, még „ez utolsó szak hangulati kontrasztja is csak messziről hozza magával az átkozott költő pózának halvány emlékét, egyébként hozzáhalkul az előző szakok dalszerűségéhez” (It 1962. 33. l.; előtte: It 1955. 375. l.). Károly Sándor is hivatkozik a költeményre (It 1961. 410. l.).

A költemény gyermekek számára készült gyűjteménybe is bekerült; a kötet címe: Tavaszi napsütés, Kisgyermekes verseskönyve. Összeállította Balla László. Uzagorod 1955; Kárpátontúli Területi Könyvkiadó.

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Síralmak könyve III.* K 58: *Síralmak V.* SzK: *Indulnak már ...* KI: *GE XX.*

- 2 NŐ, K 58, SzK, KK: lesz;
- 4 K 58: sír
- 5 NŐ, K 58, SzK, ÖK: gólya, ÖK: vig
- 6 NŐ, K 58, SzK: falut;
- 11 KK: égen — földön
- 14 NŐ, SzK: rajta, rajta K 58: rajta rajta
- 15 NŐ, SzK: Siessetek szeretni *gyorsan*, K 58, KK, ÖK: szeretni — élni —
- 16 NŐ, SzK: Hamar, hamar, *ész* lesz megint. K 58: hamar tél
- 17 NŐ: S majd *ittasodnak* a virágok,
- 19 NŐ, K 58: nyakra főre, SzK: nyakrafőre,
- 20 NŐ, K 58, SzK, ÖK: és a — legyek.
- 22 NŐ, K 58, SzK, KK, ÖK: leszek;

122. GE XXVIII. (Eltakartam). M: NŐ 1858. aug. 29.; VH 119. l.; KK 220. l.; ÖK I. 221. l.; KI 111. l.

Gina emléke címmel jelent meg. A költő majd egy éven át nem írt Gina-verset. Felejteni akart, Gina arcképét is „eltakarta”. Az egykori átkozódás és elégius búsongás helyett most egyszerre megint az őszinte önvallomás, önleplezés szólal meg, szélesebb keretben, az előző, Ginához kapcsolódó költői motívumoknak szinte teljes fellevénítésével (pl. a költő büszkesége, vádja, bűnbánata, nem apadó szerelme, a tömeg gúnykacaja, Gina tündér-volta stb.). A Gina-kép metamorfózison megy át: elfeledve minden mást, az 1853-as hatyúú kép merül fel újra, s most már ez válik a későbbi költeményekben is uralkodóvá (vö. *GE XXV.*: *Szeretlek, mert ...*), pedig a várbeli környezetben szóbeszéd tárgya lehetett Gina viselkedése (l: *SzÁ III.*: *Van-e még egy ...*, *SzÁ XI.*: *Nem tudok én ...*, *GE XXIII.*: *Én nem*

tudom...); Vajda mégis túltette magát a gúnyos ócsárlásokon, pletykákon.

Vitathatók és félreértésekre adtak okot a vers biográfiai vonatkozásai: Bóka László úgy értelmezte a verset, hogy Vajda „csinál tündért a lótyóból”. „Minden évalányában makulát szimatol majd, de Ginát óvja: Oh maradj erős és le ne szállj a porba! Nem tudunk úgy idézni verseiből, hogy untalan ne azt bizonyítanánk: tótágast kell állni a világnak, el kell taszítani magától minden valószerűt ahhoz, hogy felemelkedjék. Az égbe is Gina vezeti, a tündérré légiesített hercegi szerető” (Bóka, 104–106. l.). Komlós Aladár, a „bűnüzlet” szó alapján már a bűnös viszonyról beszél (Komlós, 67. l.); Vajda Gina megvásárlásáról csak 1859-ben értesül. Gina 1858-as sorsáról semmit nem tudunk, csak az bizonyos, hogy 1857-ben még a Várban lakott. Vajda 1858-ban a félelmes lehetőséget gondolja végig — ahogy szertelen fantáziával novelláiban tette (pl. *Egy bolond, aki szeret*) —, hogy mi lehet Gina osztályrésze a *rítul hizelgő hazugok és üres kirakványok álfénye* között. Esdeklése — hogy Gina maradjon erős és le ne szálljon a porba — elképzelhetetlen lenne a főúri szerető idején. Hogy azt a viszonyt Vajda ne tekintené lesülydedésnek, porba leszállásnak, azt kizárja felfogása, erkölcsi érzülete (l. *A kárhozat helyén*). Attól tart, hogy a végzetes fordulatot Gina bosszúja (vö. *SzA III.: Van-e még egy...*) könnyen előidézheti. 1857-ben írt novellájában, amint Hadonai tudomást szerez kedvese hasonló viselkedéséről, öngyilkos lesz (*Egy bolond, aki szeret*. ÖM 836. l.). Vajda számára is elviselhetetlen lenne Gina „bűnüzlete”: *Szégnyekinja mégis férjiszívben oly nagy, Minőt az magára maga nem tetézhet*. Alighogy megpendült az ösztönösen vagy logikusan kiszámítható lehetőség, a rapszodikus lélek máris valóságnak látja a rémképet.

Rubinyi a mondanivalót úgy fogja fel, hogy a költő „még könyörög kedvesének, hogy el ne bukják” (Rubinyi, 70. l.). Viszont a költemény keletkezését, a Vészhangok megjelenése alapján, 1860-ra tette, s ezért vonta le azt a téves következtetést, hogy Gináék 1860-ban költöztek Bécsbe. Ez késői dátum, Vajda már 1859-ben értesült a végzetes bűnüzletről (*GE XXIX.: Oh hogy panaszkodnak...*).

Elsőnek Endrődi Sándor nyilatkozott a versről: „legköltőibbeknek, legtartalmasabbaknak találok a XXVIII. költeménytől kezdődő darabokat. Ezek valósággal gyöngyei a kötetnek. Az ítélet zavarba jön, a phantasia megszédül: melyik szebb? Melyik igazabb? Szép és igaz mindegyik, a szerelem, fájdalom való hangjaival, az eszmék dús gazdagságával...” „Sajátszerűleg ritka nyelv ez! Ebben is ugyanazon szenvedély, tűz, dússág, ami egyéniségében; e nyelv oly erőt mutat fel, mely a tragédiák méltóságos pathosát is megállhatná, oly sziklatömötséget és hatalmat, minőt Petőfiből sem mindig olvasunk ki.” — bizonyításul idézi a vers első négy sorát (Figy. 1872. dec. 29.). Szana Tamás is arra figyel fel, hogy „A szenvedély szédítő magaslatáról a tragédiák méltóságos pathosával” dalol (Egy. 1881. márc. 29.). Dicséri a verset Patyi István (Győri Közlöny, 1887. szept. 18), Kovács Sándor (Törekvés, 1892. febr.—márc. 2—3. sz.). Bírálólág, gúnyosan szól róla Léway József: „Határt s mértéket nem ismer se formában, se kifejezésekben... Örökös vergődésben kinlódik az

imádott tündér oltára körül. Négy hosszú versszak közvetlenül egymás után OH-val kezdődik. Bűnbánattal könyörög azokban a tündér bocsánatáért, akinek mivoltát nem igen takargatja" . . . Érthetetlennek tartja az 56., 58. és 60. sorokat (V. Z.: Vajda János. BSzle 1896. 235. sz.). Említi a verset Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 394. l.), Kerekes György, aki szerint a vers a szerelmi vergődés remek kifejezője (O—V 1901. márc. 24.) és Pethő (57. és 72. l.). Bartos Róza szerint férje nagyon szerette ezt a verset „Ezt a verset nagytva hogy szemem előtt legyen mert nagyon szerettem a falon függött ami Vajdának a halhatatlannak nagyon tetszett” (Vajda Jánosné Kun József hugához, 1910. febr. 10. — OSzK tulajdona: 1939/61. sz.). Földessy a szépségimádatot a vallási kultusz köréből valónak nevezi (Földessy, 108. l.). Komlós Aladár a vers „bőbeszédű és lapos fejtegetéseire” is utal (Komlós, 72., 275., 285. l.; Petőfitől Adyig. 182. és 183. l.). Barta János a versben megnyilatkozó önideált nem tartja azonosnak Vajda valódi mivoltával (It 1962. 23. l.; It 1955. 375. l.). Sőtér István azt emeli ki, hogy „már mellőzi a népies, dalszerű formát, s emiatt az érzelem elemző- fejtegető képe egyszeriben hitelessé, megragadóvá válik” (Nemzet és haladás. 249. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Gina emléke*, VH: *GE I. KI: GE XXI. KK és ÖK-ben a cím alatt az 1860-as évszám szerepel.*

- 1 NŐ, VH: elitéltem,
- 2 VH, KK: emberboszú
- 5 ÖK: Hiyáavalóság NŐ, VH: alakoskodásom; KK, ÖK: alakoskodásom;
- 6 VH: Játshatom e
- 7 NŐ: nem! — Te vagy igaz, egyetlen bálványom,
- 8 NŐ: én — a ki
- 11 KK: *Melyeknek*
- 12 NŐ, VH: könyeim hulljatok
- 13 NŐ: megbocsájtssz NŐ, VH: szivemnek
- 14 NŐ, VH, KK, ÖK: kérdem;
- 16 NŐ: tudom hallod
- 19 VH, KK: *Bíztram*
- 21 VH: elvakított! —
- 22 VH, KK: *e szátyár*
- 23 NŐ: szerelmem:
- 26 NŐ, VH, KK, ÖK: mellemet;
- 27 VH, KK, ÖK: *Kínokkal*
- 28 NŐ: *nyújt*
- 32 NŐ, VH: *földi* [Vajda kiemelése]
- 38 NŐ: *Regének*, — maradjon NŐ, VH, KK: elöttök;
- 39 ÖK: még meg irigyelnék! —
- 42 NŐ: vesztettem; —
- 44 NŐ, VH: *való* [Vajda kiemelése] NŐ: *én* [Vajda kiemelése]
ÖK: szerelmemben
- 45 NŐ, VH: *jársz kelsz,*
- 46 NŐ, VH: *föld — legszebb*

- 48 NŐ, VH, KK, ÖK: *Fel nem éri égi tündérséged vágyát.*
 55 NŐ, VH: szivedbe, KK, ÖK: szivedbe;
 56 NŐ, VH, KK, ÖK: bánúzlet
 58 NŐ, VH: még
 59 NŐ, VH: férfiszívben
 61 NŐ: Vajh,
 65 NŐ, VH: véghetetlen; nap, te dicső, fényes;
 66 NŐ: szelíden VH: csillagok...
 67 NŐ, VH: létem, *gőgöm* is NŐ: véges —
 69 NŐ, VH: E határtalan *dölyf* mardosó gyötrelmét —
 70 NŐ, VH: ír, —
 72 VH, KK, ÖK: gunyolja ÖK: boszuját
 73 VH: oltottátok
 74 NŐ, VH: *E nagy önhitet*, mely NŐ, VH: tehetlen;
 75 NŐ: Ugy e
 76 VH, KK, ÖK: síromon
 78 KK, ÖK: lomban — sárban NŐ: tántorodtam,
 79 NŐ, VH: vitézit
 80 NŐ, VH, KK, ÖK: Ha e *hüvelybörtön* majd
 81 NŐ: Ugy e szép
 82 NŐ, VH: találjon;
 84 NŐ, VH: *Hogy befődd, kit szégyen ér e vak világon*... KK,
 ÖK: [ugyanaz] világon? ...
 85 KK: S te, NŐ: ugye
 86 NŐ, VH, KK, ÖK: sem *lél* e földben
 88 NŐ, VH, KK: szórjad? ...

123. GE XXIX. (Oh hogy panaszkodnak ...) M: NŐ 1859. aug. 7.; VH 124. 1.; KK 223. 1.; ÖK I. 225. 1.; KI 114. 1.

Hábor búja címmel, azzal a megjegyzéssel jelent meg, hogy *önálló versrűse nagyobb egésznek*. Hábor 1851-es novellájának szerencsétlen sorsú hőse, akinek a szíve sebekkel tele. Hábor a költő lelkiállapotának megtestesítője: *Olyan vagy, mint a sőtétfenekű örvény, mely a belépillantót magához alávonja. Mi lakik benned, mily láthatatlan, alakatlan rémek fürödnek lenn, lelked mélyének sötétén? bár láthatók, ismerhetők volnának!* (ÖM 940. 1.). A balvégzet is üldözi: *És e szerencsétlen emberek egész életükben jószág, igazságra, tökéletességre, saját maguk és embertársaik boldogságára törekednek, de mindazáltal — szerencsétlenek* (ÖM 937. 1.). A költő tragikus sorsát, életének legdöntőbb fordulatát jelzi e költemény, megrendülését szemérmesen takarva Hábor panaszaként adja elő.

Kb. egy év telt el a *GE XXVIII.* (*Eltakartam képed* ...) megjelenésétől, s amitől ott rettegett, az bekövetkezett, a bánúzlet megkötöttet. Ginaék valószínűleg előbb költöztek Bécsbe; Vajdának a költözés idején még lehettek illúziói, látni lehetett a Zempléninek adott közlésekből (l. a Gina fejezetet!), melyek szerint feltételez olyan bécsi időszakot, mely megelőzi a vásárt. A bukás nyilvánvalóvá lett, s ezzel a közeledés lehetősége véglegesen megszűnt. Közöttük mostantól ott „az iszonyu változhatlan átok”, amelyen semmi égi erő nem segít. Máskor is mondott már végbúcsút (*GE XII.*: *Szól a zene*..., *GE XXI.*: *Ha istenben*...); beszélt arról is, hogy nincs a földön

hatalom, mely betemet multakat és nem történetté teszi a történeteket (*SzÁ X.: Nem szerettek...*), de mindezek csak civódásnak hatnak a mostani dermedtség mellett. Idáig el tudta hessegetni a rémképeket, tudott ábrándokat szőni, reménykedni, most alétan veszi tudomásul a megmásíthatatlant; *a már megtörtént nemmé nem lehet.* Lezárult szerelmük negyedik korszaka: többet nem bízakodhat; legfeljebb a hatyúti képet őrizheti még szívében. S az egyedüliség tudatát cipeli magával egy életen át, mint ahogy Szilágyi Géza írja: „Az embereknek — a tőle az elkülönödés keserves hangsúlyával »többi embereknek bélyegzeteknek — társaságában idegenül és értetlenül gyötődött” (V. J., *Az Újság*, 1915. jún. 1.). Társtalanságát többen említik: Kovács Sándor (Törekvés, 1892. febr.—márc. szám); Hevesi Sándor (O—V 1897. jan. 24.; s PN 1897. jan. 19.); Rubinyi Mózes (Rubinyi, 78, tévesen XXVIII-as számúnak jelöli); Kéky Lajos (V. J. 1927. 13. 1.). Igen dicséri a verset Irmei Ferenc (Koszorú, 1879. II. 299. 1.) és később Földessy (100 l.). Lévy József nem tartja sem szépnek, sem természetesenek, az utolsó két sorra azt a megjegyzést teszi: „Tehát az ur Isten is dolog, a bánat is dolog” (V. Z.: V. J., BSzle 1896. 235. sz.). Gáspár Imre az „egyenes, szókimondó hangú” költeményből a magányosság motívumát emeli ki (Magyar Szemle, 1897. jan. 24.). Pethő István Leopardit emlegeti (Pethő, 31. l.). Juhász Géza összeveti a Kisértetek c. verssel, s megállapítja: „azonos ihletésű versei évtizedek múlva is egyező köntösben jelennek meg” (Debreceni Szemle, 1928. 54. l.). Komlós Aladár több hibát lel a kivitelezésben, mint dicsérni valót: „Örök egyedüliségre kárhozottsága, amit később oly megrendítő igazsággal tud majd kimondani, itt néha a bőbeszédű és lapos fejtegetés következésében még póznak hat, híján mind a dalszerzésnek, mind a drámaiságnak” (Komlós, 72., 275. l., Petőfitől Adyig. 183. l.). Barta János azt hangoztatja, hogy a versben megnyilatkozó önarckép-ideál „nem azonos az ő valódi mivoltával” (It 1962. 23. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Hábor búja* (Csillag alatt: *Öndílló versrésze nagyobb egésznek*)

VH: *GE II.* KI: *GE XXII.*

1 ÖK: bizalmaskodnak

2 VH: magukat

3 sor után: NŐ, VH, KK, ÖK:

Itten egy pohár bor, ott egy csésze kávé,

Amott egy bánbánó áhítatos ávé

Hogy megnyítht fájó, gyönge szíveket!

Apró bajait elmondják egymásnak

Jó ízűn, hogy egymás szavába is vágnak,

S még vitatják: melyik baja a nagyobb?

4 NŐ, VH, KK, ÖK: *Csak az a bizonyos, hogy*

5 NŐ, VH, KK: *bajoknak —*

6 NŐ, VH: *Isten*

7 NŐ, VH: *Hallgatom, — és NŐ: Könnyebbüléseket;*

8 NŐ, VH: *írigyelem*

9 VH: *A megnyíhülésért, —*

- 10 NŐ: esik,
 11 VH: úgy is
 15 NŐ, VH: tehet,
 16 NŐ: volna, —
 17 NŐ, VH: baja buja KK, ÖK: *Hogy az embereknek ezer bajabúja*
 18 KK: úgy ÖK: irigyelek
 19 VH, KK, ÖK: kínszenvedések,
 21 VH, KK: panaszok;
 22 NŐ: szívök ékes siralmával,
 24 VH: ringatnak, —
 27 NŐ: sebek.
 29 NŐ, VH: vigasztalással —
 36 NŐ: egyes egyedül,
 39 NŐ, VH, KK: lehet: ÖK: lehet;
 40 NŐ, VH, KK: érne,
 41 NŐ: kebelére
 42 VH, KK: Mondván: bajom
 45 NŐ, VH, KK: Könyeink; ÖK: könyeink!
 46 KK: Higyük NŐ: a jelent
 47 NŐ, VH: Istent,
 49 NŐ: Ah, NŐ, VH, KK, ÖK: soha;
 54 NŐ, VH, KK, ÖK: segít;
 55 NŐ, VH, KK, ÖK: mása,
 56 NŐ, VH, KK, ÖK: *Bujdosó, üstökös csillagnak van társa;*
 57 NŐ, VH, KK, ÖK: *Még egy gondolat sincs páratlan, tudom;*
 60 NŐ, VH, KK, ÖK: *Az egy örök Isten — s az én bánatom!*

124. GE XXX. (Sokat gyötörtél...). M: NŐ 1860. ápr. 15.; VH 128. l.; Képes Újság 1860. aug. 5.; Szerelem dalnokai. II. 1863. 48. l.; KK 226. l.; ÖK I. 228. l.; KI 117. l.

A múlt évi (GE XXIX.: *Oh hogy panaszkodnak...*, 1859. aug. 7.) bénító fájdalomnak már fölébe tud kerekedni. Az eltelt nyolc hónap elegendő volt arra, hogy kiküzdött távlatból tudjon tekinteni a megtörténteke. A himnikus szárnyalás sejteti az élmény halhatatlanságát.

Zilahy Károly szerint „melegség és igazság tekintetében a magyar lyra első rendű termékei közé sorozható” (Z. K., Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). Endrődi Sándor is dicséri, annak ellenére, hogy „egy kissé el van nyújtva (Vajdának szokása a felvett tárgyat kimerítésig faggatni), de annyi költői szépséget, oly bevégeztséget s gyönyörű nyelvet állít elő benne, minőt régibb költőinknél ritkán, napjainkban pedig tán épen nem lehet találni”. „Ha e nyelv ereje és hatalma egy fokon áll a teremtető szenvedéllyel: be kell ismernünk, épp oly hatással színez és jellemez; szokatlan összetételei, találó jelzői bámulatosak és példányszerűek” (Figy. 1872. dec. 29.). A Családi Kör a legszebbek közt említi (A családi kör olvasó asztala, 1873. febr. 9.). Irmsei Ferenc szerint is a legnagyobb verseit közelíti itt meg (Koszorú, 1879. II. 299. l.). Szana Tamás szerint „Az eszmék dúsgazdagsága s a szerelem és fájdalom igaz hangjai párosulnak e ritka tökélyű költeményben. A költő kedélyének sötétségét teljesen igazolva találjuk, s egész oda-

adással merülünk fájdalomba, hogy az osztozkodással azt — ha lehet — enyhíteni segítsük. Érezzük, hogy a sötét boru árnya, mely lelkére íródott [Erdélyi János kifejezése! BSzle 1859], nem kacérokodás a fájdalommal, hanem emésztő töprengések, önvád és szenvedések elmaradhatatlan következménye” (Egy. 1881. márc. 29.). Ashóth János: „De e gyöngéd érzelmek közt is fel-felemelkedik, ami annyira sajátosága, magasabb rendű eszmék körébe” (Ellenőr, 1881. okt. 11.; Jellemrajzok. Bp. 1892). Palágyi Menyhért így méltatja: „A himnusz megjelölés csak azért nem egészen találó, mert a költő a szépség dicsőítését az elmúlása fölötti gyász eszméjéhez kapcsolja . . . Az egész költemény tele a szebbnél szebb, ragyogó nagy gondolatokkal. Már itt megjegyezhetem, hogy a magasabb eszmék világát Vajda hódította meg a magyar lyrának. A bölcséleti elem minden más költőnkénél száraz tanköltészetet termelt volna, de Vajda sajátos egyénisége, mely a szárnyaló gondolkodást, a képzelet erejével és a szenvedély hevével egyesíti, épen arra látszott hivatottnak, hogy lyránkat a paraszt gondolkodás süppedékeiből kiemelje” (Koszorú, 1885. máj. 17., 20.). Tételeit megismétli a következő évben is (Egy. 1886. máj. 30.). Maga a költő is legszebb, legfenségesebb költeményei közé sorolja e művét „lehetséges volna-e ezeket szebben, tökéletesebb alakban megteremteni” (Milkó J.: V. J. — magamagáról, 1898. ápr. 15.). Lévay József „duzzadó terjengésű” tetőpontnak nevezi. „Ez a tetőpont ugyan több helyen is látszott előttünk föltűnni. Az imádott, győtrő alak bájjának mulandóságát rajzolja. Mi minden kerül itt össze, nehéz volna elmondani. Egyrészt biztatja, hogy fönmarad szépségének emléke . . . másrészt bevallja, hogy . . . te mulsz el egyedül magad . . .” stb. (V. Z. BSzle 1896. 235.). Említi a verset Kovács Sándor (Törekvés, 1892. febr.—márc. 2—3. sz.); bírálja Rencz (29. l.); Dombi Márk szerint „ez már nem magasztalás, hanem képtelenség, nem költői fantázia, hanem örület; szinte nem értjük, hogy emellett hogy emlegetheti érzelme tisztaságát, lelke nemes idealizmusát” (Kath. Szle 1900. 396. l.). Kerekes György shakespeare-i nyelvről beszél (O—V 1901. márc. 24. és márc. 31.). Dicséri Schöpflin Aladár (V. J. 1912. Magyar írók. 1919. 145. l.) és Földessy (106. l.). Érinti Brisits Frigyes (V. J. bölcselő költészete. Kath. Szle 1922. II. füzet.). Rubinyi Mózes Arany-hatást emleget (Rubinyi, 110. l., Nyugat, 1932. 646. l.), tévedését kimutatja Komlós Aladár (251. l.). Rubinyi szerint máskülönbön a „legszenvédélyesebb szerelmi vallomás a panteista filozófia nyelvén” (Literatura, 1927. 7. sz. 22. l.). A Literaturában érinti a verset Pásztor Árpád is (V. J. és Gina. 1927. 9. sz. 4. l.). Juhász Géza azt hangsúlyozza, hogy „az ájtatos hívő révületével, halhatatlan himnuszban jajongja el Gina szépségének megrendítő elmúlását” (Debreceni Szemle, 1923. 49. l.). Komlós Aladár „Vajda és a magyar szerelmi líra egyik legszebb alkotásának” tartja, külön szól a pátozsról, képalakításáról (Komlós, 67., 69—70., 209., 279., 287., 314. l.; Petőfitől Adyig. 182. l.). Sötér István monumentalitásigényét emeli ki: „Később a szerelmi érzés a világegyetem szédületével párosul” (Sötér, 347., 348. l.), Barta János pedig azt érzi, hogy „a jó indulás elapосodik” (It 1962. 25. l.).

Karthagót a rómaiak i. e. 146-ban rombolták le.

Iliont (Trója) a görögök i. e. 1200 körül foglalták el.

Szövegváltozatok:

- Cím: NŐ, KÚ, SzD: *Gina emléke* VH: *GE III. KI: GE XXIII.*
- 4 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: viselek;
- 5 NŐ, KÚ, SzD: dicső nagy, [felcserélődött a 7. sor vagy szavával]
- 6 NŐ: alattvalók, VH, KÚ, SzD, KK: alattvalók;
- 7 NŐ, KÚ, SzD: 1. az 5. sort
- 8 VH, KÚ, SzD: híved NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: vagyok;
- 9 VH, KÚ, SzD: nincsen,
- 10 NŐ, KK: egyedül; VH, KÚ, SzD: egyedül;
- 12 NŐ, VH, KÚ, SzD: föltétlenül;
- 13 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: versenyg KK: *Hijába*
- 14 SzD, KK, ÖK: fényt és meleget;
- 15 NŐ, KÚ, SzD, KK, ÖK: csak, VH: csak;
- 19 VH, KÚ, SzD: — *Istenem!* —
- 21 KÚ: temetőből
- 22 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: von,
- 25 KÚ, SzD: felejték, NŐ, VH, KÚ, SzD: megbocsájtom
- 27 KÚ: hiszen, mi
- 29 NŐ: nekem, a VH, KÚ, SzD: *Nem én nekem,* — a KK, ÖK: nekem, — a
- 30 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: végzete,
- 33 NŐ, VH, KÚ, SzD: mulandó — minden
- 35 VH, KÚ, SzD: jónemes, *fenntartja* NŐ: itt len
- 36 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: Emlékezés, *'eltámadás*
- 38 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK, KI: itt?
- 40 KÚ: elvakít
- 42 NŐ, VH, KÚ, SzD: *Elismer a nagyobb tömeg.* KK, ÖK: tömeg.
- 44 NŐ, VH, KÚ, SzD: *Kimélik gyöngye versemet.*
- 45 KÚ: Mindennek a mi
- 46 VH, KÚ, SzD: *Emléke nyoma* VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: *fönmarad.*
- 48 NŐ, VH, KÚ, SzD: *hat* [Vajda kiemelése]
- 49 NŐ, VH, KÚ, SzD: *rosz* — *selejtes földben* KK, ÖK: *a rossz* — *selejtes földben* —
- 50 VH, KÚ, SzD: kiirthatatlan mint
- 54 NŐ, VÚ, KÚ, SzD: magad —
- 57 KÚ: *tárgy limlom.*
- 61 NŐ: *tőled vissza,*
- 62 VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: nekik;
- 65 KÚ, SzD: *Hódtótó*
- 66 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: *elenyés;*
- 69 NŐ, VH, SzD: *kezevel*
- 70 KÚ: *bíborát*
- 75 KÚ, SzD: *lesz,*
- 76 KÚ: *ujabb*
- 81 NŐ, VH, KÚ, SzD: — *Ledőlt*
- 85 NŐ, VH, KÚ, SzD: *Shakespeare,*
- 86 NŐ: *örökkévalók:*
- 87 VH, KÚ, SzD: *Olesóság; élik*
- 89 NŐ, KÚ: *bűbájod,*

- 91 VH: Tűnékenyebb,
 92 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: *Mely csak hal, meg se születik.*
 97 KÚ: Ó szörnyű
 101 NŐ. SzD: idő szemed
 103 NŐ: magáról
 105 VH, KÚ, SzD: Isten
 107 NŐ, VH, VH: téged
 110 VH, KÚ, SzD, KK: örömet;
 114 VH, KÚ: kivirul. KK: kivirul; KÚ: új
 117 VH, KÚ, SzD: világot. KK: világot,
 118 NŐ, VH, KÚ, SzD: embersziveket;
 119 NŐ, VH, KÚ, SzD: Nevetik
 124 NŐ: e lét
 125 KÚ: fenn KK: fön
 126 NŐ, VH, KÚ, SzD: neved;
 127 NŐ, VH, KÚ, SzD: Istent,
 129 NŐ: a mindenben [Vajda kiemelése]
 130 VH, KÚ, SzD, KK: visszatérsz;
 131 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK: részeidben,
 132 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: *Oh, egészben többé nem élsz..*
 133 VH, KK, ÖK: tehetlen
 134 NŐ, VH, KÚ, SzD, KK, ÖK: alakod;
 137 KK: ég-föld ÖK: égföld
 138 KK, ÖK: világ,
 143 KÚ: Míg

125. GE XXXI. (Mintha örvény fölött...). M: Magyar Akadémia Könyve (1860. jún. előtt, 73. l.), VH 138. l.; KK 232. l.; ÖK I 234. l.; Nemzeti lant, 1873 (Kuliffay Ede), 342. l.; KI 123. l.

1860 tavaszán már el kellett készülni a költeménynek. Az emlékezés *pokolkin-kéjes mámor-a* fejeződik ki benne, mint ahogy Komlós Aladár mondja: „Még az eleven emlék, de már hangsúlyozottan az emlék távolából íródott... Ginával való egykori kapcsolatának gondolatát halmozott apokaliptikus rémségek kénkőszagú képeivel párosítja” (m: 70–71.).

Berczik Árpád után, ki magával ragadó, megkapó hangulatát emeli ki (Argus, PN 1872. aug. 18.), említi még Pethő (65. l.), majd Rubinyi Mózes, rámutatva a vers különleges technikájára (95. l.). Komlós Aladár a költőt Vörösmartyval rokonítja, képalkotását, expresszionista erejű képeit méltatja (Komlós, 67., 291., 299., 300. l. itt 37-es dalnak jelölve; Petőfitől Ádyig. 181., 212., 214. l.).

Barta János a kor uralkodó lírai gyakorlatához viszonyított újszerűségét hangoztatja (It 1962. 23. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: MAK, VH, NL: *Gina Emléke VI. (Sokat gyötörtél...)* KI: GE XXIV.

- 7 VH, KK, ÖK: közöl
 8 VH, KK, ÖKI: *Úzvo gonosz sejtelemtől*
 13 MAK: Kézkucsolva nyöszörögve; —

- 14 MAK: hörögvé,
 18 VH: — Ah
 19 MAK: átérzem
 20 VH: emlékszem . . . —

126. GE XXXII. (Találkozunk majd még...). M: NÓ 1860. júl. 1.; VH 139. 1.; MNV 1872. okt. 27.; KK 233. 1.; ÖK I. 235. 1.; KI. 124. 1.

Bár július 1-én jelent meg, de mivel a VH-ba is bekerült, előbb kellett elkészülnie. 1860-ban tehát gyors egymásutánban három Gina-vers keletkezett: a GE XXX. (*Sokat gyötörtél...*), GE XXXI. (*Míntha örvény fölött...*) és ez. Egyelőre ezekkel le is zárja az emlékezés áradását, a ciklust pedig véglegesen berekeszti. Több verset soha nem csatol hozzá, noha születnek még ide sorolható dalok. E záró, kísérteties hangulatú költeményben meglevenednek a gyilkos szép szemek (vö. GE. IV.: *Ver az Isten...*; GE XX.: *Csak ostorozz...*), büszke döllyfős lángjokkal (vö. SzA VI.: *Szereltek...*, GE XV.: *Mint az erdő...*). A befejező motívum *A sírből* c. versre emlékeztet.

A költő a legfenségesebb költeményei egyikének nevezi: „Lehetéges volna-e ezeket szebben, tökéletesebb alakban megteremteni?” (Közli Milkó Izidor; PN 1898. 104. sz.) Berczik Árpád szerint is hangulata „ritka tisztasággal érinti a szívet” (Argus, PN 1872. aug. 18.). Endrődi Sándor, bár a pálmát a GE XXX-nak (*Sokat gyötörtél...*) és e költeménynek adja, mégis így kezdi méltatását: „Összhangzatos hatásából sokat levon a technikátlanság, de tartalmával, compositiójával s igéző költészetével, mely mindvégig árnyalja és színezi: méltó befejezése ez irodalmunkra kétségtelenül nagyon becses és gazdag kötetnek” (Figy. 1872. dec. 29.). A Családi Kör olvasó asztala -r jelű ismertetője a legszebbek közt emlegeti (1873. febr. 9.), ugyancsak dicséri Dombi Márk (Kath. Szle 1900. 394. 1.) és Schöpf-
 lin (145. 1.). Rubinyi Mózes Endrődi Sándor: *Visszavárlak* c. rap-
 szódiájára tett hatását mutatja ki (Rubinyi, 122. 1.; ItK 1932. 89—90. 1.). Komlós Aladár hasonlatait, képeit, sirromantikáját tárgyalja, s megállapítja, hogy „kiszámítottan látszik utolsó darabnak elhelyezve” (Komlós, 71., 291., 294., 297. 1.; *Petőfitől* Adyig. 213. 1.). Utal a költeményre Károly Sándor (It 1961. 409. 1.). Barta János a verset elemezve rámutat: „Vajda ebben a művében, 1860-ban megírta az első modern magyar verset”, „mi ez? emlék? látomás? álom? hipnózis?” (It 1962. 34. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: NÓ: *Találkozunk*. VH: *Gina emléke VII*. MNV: *Gina emléke*. KI: *GE XXV*.

- 5 VH, MNV, KK: *bús*
 9 NÓ, VH, MNV: *Ásítózó*
 10 NÓ, VH: *Kellő* [sajtóhiba]
 11 NÓ: *rózsa líliom*
 12 VH, MNV: *Szomorúan*
 15 NÓ, VH, MNV: *S merengve ringva bus sejtésen* KK, ÖK:
bus

- 17 MNV: vándorlásból
 19 NŐ, MNV: Nagy tarjagos NŐ, VH, MNV: ormán
 21 NŐ: hold s NŐ, VH, MNV: megmegállva
 23 MNV: kí [sajtóhiba]
 27 VH, MNV: szíve
 28 NŐ: könnye
 30 NŐ, VH, MNV: sírszoborra;
 31 NŐ, VH, MNV, KK, ÖK: nem tudva
 33 NŐ, VH, MNV: Cseng bong
 34 NŐ, VH, MNV, KK, ÖK: emlékedben;
 35 NŐ, VH, MNV, KK: tépelődöl hogy NŐ, VH, MNV: nóta,
 36 NŐ: távozik haladva — [sajtóhiba] VH, MNV: halódva — KK,
 ÖK: halódva
 37 NŐ, VH, MNV: tengerben, —
 39 VH, MNV, KK: súgja
 40 NŐ: jó . . . VH, MNV: jó;
 41 NŐ, VH, MNV: éjfelenként ilyen
 46 NŐ, VH, MNV: szemekbe —
 48 NŐ, VH, MNV, KK, ÖK: *Majdan* csalódott
 49 NŐ: csillog;
 50 NŐ: elmondd . . .
 51 VH, MNV: indulsz.
 52 VJ, MNV: szíved
 53 VH, MNV, KK, ÖK: Alá, alá sülyedve
 54 NŐ, VH: csöndes, sötét, hideg van . . .
 55 NŐ, VH, MNV: a lélekóra —
 56 NŐ, VH: a koporsóba! —

A NŐ 1860. júl. 8-án helyesbítést közölt: „Igazítás. Lapunk múlt számában *Találkozunk* című vers 4-ik szakaszának 6-ik sorában (36. sor!) haladva helyett halódva olvasandó.”

127. Régi dicsőségünk. M: K 56, 1856. 63. l.; K 58, 63. l.; NŐ 1858. okt. 31.; KK 72. l.; Képes Néplap, 1873. szept. 1.; ÖK I. 12. l.

Az 1856 tavaszára elkészült vers a nagyravágyó Mohamed kudarcát énekl meg. A nándorfehérvári (belgrádi) diadal eseményei közismertek: 1456. július elején a török tábor (150 000 fő) ostromzár alá vette a mindössze 7000 főnyi őrséggel rendelkező várat. Hunyadi csak a július 14-i győztes vízi csata után jutott be seregével a szorongatott várba. A török az általános rohamot július 21-én rendelte el (Dugovics Titusz önfeláldozása!), de sikert nem ért el. Másnap, 22-én a várból kitörő s bajba került keresztetek segítségére sietett Hunyadi is, s vitézeivel teljesen szétzilálta a hatalmas török hadat. A véres csatában maga II. Mohamed is megsérült. (Elekes Lajos—Lederer Emma—Székely György: Magyarország története. I. 1965. 296—299. l.). Vajda képzeletét a szultán világhódító tervei s az utolsó két nap elszenvedett veresége ragadta meg. Maga írja, hogy a költemény Magyarország szép történetes könyve ihletésére (l. 8., 9., 27. és 113. sorokat) készült. Vajda régebbiről ismerhette, de most is forgothatta Horváth Mihály könyvét (A magyarok története. 1843. 180—182. l.), még inkább Szalay László (Magyarország története. III. kötet 155—161. l.) aprólékosabb, részletesebb leírását. Szalay

idézi Hunyadinak a fiaihoz intézett búcsúszavait is: „irtsanak ki minden viszálykodást lelkeiből, egyesüljenek egy nagy vállalatban” (vö. 53—56. sorokkal). Kimutathatóan Vajdára leginkább Jókai leírása (A magyar nemzet története. Heckenast Pesten 1854.) hatott. Jókai elbeszéléseben megtalálhatók azok a motívumok is, amelyek az előző kettőből hiányzanak, s amelyek a költeményben jelentős szerepet játszanak. II. Mohamed terveiről így szól Jókai: „Midőn Mohammed kimondá, hogy amint egy Isten van az égben, úgy egy úr leend a földön, nagyon jól tudá, hogy a föld többi urai mily gyöngék ellenében s mint rontják egymást közösen” (253. l.). Vö. 45—52. sorokkal! Aztán: „Mohammed egész bizonyossággal vélte meghatározhatni: hány nap mulva fog Belgrádon ünnepelni és azután Budán, azután Bécsben, azután Párizsban” (253. l.), vö. 105—106. sorokkal! Jókai mondja, hogy Hunyadi hadserege „alig tevő a török seregnek tizedrészt” (254. l.) — bár ezt az arányt később Kapisztrán keresztesei megváltoztatták —, e kifejezést is átvette Vajda (102. sor). Valószínűleg Jókaira megy vissza az utolsó két sor (119—120.) képe is; ugyanis a jelenetet pl. Szalay így adja elő: „Mohamed . . . lesütött fővel, némán ült egy hosszú óráig, s aztán e szavakra fakadt: ellenségek voltunk, de fájlalom halálát, mert nagyobb férfiút, még nem látott a világ” (161. l.), Jókai viszont: „még ellensége is megsíratá őt, — a nagy Mohammed” (261. l.). A 67—68. sort vö. Szalay (155. l.) és Jókai (254. l.) azonos szövegével: mindkettőjük szerint „Szegedig hallatszott el az ostrom dörgése”. A források adataival csak egyetlen részlet nem egyezik: nem lehet tudni, miért 300 000 törököt emleget Vajda (81—82. sor), holott a korabeli történetírók szerint is — s a valóságban is — csak 150—160 000 főnyi sereg vonult fel.

II. Mohamed 1451—1481-ig uralkodott, Konstantinápolyt 1453-ban hódította meg.

Greguss Ágost említi először a verset, rossz szerkezetéről beszél (-ss, PN, 1856. szept. 24.). A költemény a NÓ 1858. okt. 31-i közlésekor ilyen címmel szerepel: Szavalmányok. A magyar történetkönyv. A vers végén zárójelben: V. K. M. Kiad. E kiadást nem találtuk. Endrődi Sándor szerint Vajda történeti verseiből „egy dicső múlt tűnik szemünkbe . . .” (Figy. 1872. dec. 15.). Bodnár Zsigmond kárhoztatja a „magas hangot”, pl. a „ránk támadó török katonákat ily képen mutatja be . . .” — idézi az 57—71 sorokat (Magyar Szemle, 1881. I. máj. 287. l.). Kolozsvári Aladár „félig lírai, félig elbeszélő költeménynek” nevezi, kidolgozását terjedősnek tartja (Élet és irodalom, 1884. 39. és 40. szám). Röviden említi a költeményt Rencz (17. l.), Kerekes György (O—V 1901. jan. 16.), Bródy (19. l.), Rubinyi (92. l.). Komlós Aladár a vitézi tárgyú költészet darabjai között említi, rámutat a költő múltba vágyódására (Komlós, 47. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 56, K 58: *Sirályok XXIX.* NÓ: *A magyar történetkönyv*

3 KN: hír

14 K 56, K 58, NÓ: kora — egyik másik

17 K 56, K 58, NÓ: Olykor Olykor

18 K 56, K 58, NÓ: szegyenébe; KK, KN: szegyenébe:

- 20 K 56, K 58, KK: nézze; NŐ: KK: nézze:
 22 K 56, K 58, NŐ: vándorának, KK, KN: vándorának
 25 K 56, K 58, NŐ: eltűnt itt
 30 K 56, K 58, NŐ: multidőbe, KN: időbe,
 32 NŐ: törökre;
 34 NŐ, KN: Tornyá,
 43 K 56, K 58, NŐ: Gondolkozik — nagyralátó
 47 K 56, K 58, NŐ: Mahomet — KN: Egy próféta, egy
 48 NŐ, KN: Európát
 52 KN: Segítséget
 53 K 56, K 58, NŐ: elismerte
 57 K 56, K 58: magyar jaj
 58 K 56, K 58, NŐ: Nem félsz-e a sok
 62 K 56, K 58, NŐ: véren,
 63 K 56, K 58, NŐ: Hallod mily K 56, K 58, NŐ, KN: vontának
 67 K 56, K 58: Megmegdörren
 69 NŐ: húsz
 73 NŐ, KN: borítja
 76 K 56, K 58: Az isten se — NŐ: Az Isten se KN: isten
 77 K 56, K 58, NŐ: el — képe
 80 K 56, K 58, NŐ, KN: isten!
 81 K 56, K 58: „Allah! hangzik
 83 K 56, K 58: király — a
 94 KN: Még
 98 K 56, K 58, NŐ: császárt, KN: császárt:
 102 K 56, K 58, NŐ: hadának — KK, KN: hadának:
 103 K 56, K 58, NŐ: Azt gondolnád — szemtelenség
 106 K 56, K 58, NŐ: Páris”,
 107 K 56, K 58, NŐ: — Mondod-e
 109 KN: Fuss, a meddig
 111 K 56, K 58, NŐ: világot — KN: Meghódítani
 112 K 56, K 58: Kezd
 113 KN: Magyarok
 120 K 56, K 58, NŐ: sírt! . . .

128. Liszt Ferenchez. M: HF 1856. aug. 25.; K 58, 161. l.; KK 140. l.; ÖK I. 133. l.; KI 59. l.

Liszt Ferenc (1811—1886) 1856 augusztusában az Esztergomi mise olódására Pestre érkezett, tiszteletére a lapok idézik Vörösmarty ódáját, később pedig Lisznyai „Liszt Ferenchez” c. versét (Magyar Néplap, 1856. szept. 22.). Vajda verséről az első hírt a HF jelenti be: „Szombaton Péter Vendel zongoratermében egy művészirodalmi lakoma leend. Talán ekkor fogjuk hallani Doppler vokálénekét is, melyhez Vajda János egy sikerült költeményt írt” (1856. aug. 13. szerda). Bár a költemény ezek szerint már aug. 13-a előtt elkészült, csak aug. 25-én jelent meg, azzal a megjegyzéssel: „Ez azon, a lapok által többször emlegetett szép dal, melyet t. barátunk a nagy művész megérkezésekor többek felszólítására írt, s melyhez Doppler F. igen sikerült zenét szerzett.” Az utolsó megjegyzés ellene mond az előző híradásnak, valószínű, hogy a dalszöveg született meg előbb. A sikerült költeményre felhívták Liszt figyelmét: „Liszt figyelmessé

tétetett ismerősei által azon költeményre, melyet hozzá Vajda János írt, . . . Ennek folytán a nagy zenész kívánta megismerni a fiatal költőt, ki neki tegnapelőtt mutattatott be. Liszt ez alkalommal Vajdának is kijelenté: hogy azt akarja, mikép első operája testestül s lelkestül magyar legyen, s örömet írna rá zenét, ha neki költőink a magyar történetből alkalmas szöveget nyujtanának, mely a mellett magában is — zene nélkül — valódi költői beccsel bírna . . .” (HF 1856. aug. 28.). A költemény tehát 1856 nyarán, jóval a krími háború befejezése után született, — a krími háborút az 1856-os februári párizsi béke zárta le — mégsem fedezhető fel benne sötét reménytelenség, sőt inkább a titkos remény (14—15. sor). Vajda az 1881-es és 1895-ös kötetben 1857-es keletkezésűnek jelzi a verset: eszerint az utólagos datálásoknál nem nézett utána az eredeti közlésnek, hanem csak emlékezetére támaszkodott, s így olykor hiba csúszott be jelöléseibe. A vers első versszakát a HF 1858. ápr. 3-án idézi, azzal a bevezetéssel, hogy „Liszt Ferenc, e hírhedett zenésze a világnak pár nap előtt körünkbe érkezett, s most a költővel újra felköszönhetjük.” 1859-ben pedig, a Liszt-vita idején maga a költő utal a versére: „egyébiránt, ha valaki hazagra nem lobban, midőn egy muzsikus a »Hunyadiak, Zrínyiek« hazáját bántalmazza . . .” (NÖ 1859. okt. 16.)

Erdélyi János azok között a költemények között említi, melyekben alkalma van a költőnek „tárgyilagos világnézetre jutni” (BSzle 1859). Kolozsvári Aladár hazaszeretetről s titkos reményéről szól (Élet és irodalom, 1884. 39. sz.). Ravasz Árpád elismerő szavai után (Erd. Múz. 1896. 188.) Kerekes György fejt ki, hogy „fenségesebb, méltányosabb a Vörösmartyé, de az őszinte érzelem, az egyszerű hang s a szép gondolat előkelő helyet biztosítanak Vajda költeményeinek is” (Ö—V 1901. jan. 6.). Rencz János szerint „a nemzet gyászja szólal meg benne, a jobb jövő pirkadásának érzetetésével” (Rencz, 17. l.). Hartmann János (Magyar Múza, 1920. 470. l.) és Rubinyi a bizakodást hangsúlyozza, Rubinyi Vörösmarty-hatást is emleget (Rubinyi, 51—52., 106. l.). Földessy értékes versnek minősíti (Földessy, 113. l.). Császár Ernő „a nemzet örök életébe vetett hit hangját” hallja ki belőle (V. Válogatott költeményei, é. n.) Komlós Aladár a szilárd hitre mutat rá: leplezetlenül kimondja, hogy egy titkos remény él a nemzet szívében, s idézi a HF-ből a keletkezésre vonatkozó részleteket (Komlós, 46., 51. l.) Barta János a politikai versek között említi (It 1962. 20. l.).

Olaszra fordította O. Márffy (Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura (1937. 216. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: KK, KI: (a tartalomjegyzékben: Liszt Ferenchez)

- 2 HF: K 58, KK, ÖK: szívünk
- 4 HF: rád, s HF: K 58: szeret,
- 5 K 58: A Hunyadiak Zrínyiek
- 7 HF: K 58: rá — és
- 8 HF: búvszered,
- 11 ÖK: sírni
- 12 K 58: rokona. —

- 13 K 58: O jer
 14 K 58, KK: szeretünk.
 15 HF: *S ki hisz, az élni fog;*
 18 HF: milliók.
 19 HF: Vagy ám, ha mégysz, — hí a világ, K 58: mégysz, — hí a világ. KK: ÖK: hí a
 21 HF: tova:
 22 HF, K 58: Nép, melynek szent dalaiban
 23 HF: van —

Németre fordította: Steinacker, 374. l.

129. J6 barátok. M: Magyar Hölgyek Naptára, 1857; K 58, 222. l.; KK 30. l.; ÖK I. 40. l.; KI 19. l.

Nem a K 58-ban jelent meg először, hanem az említett Naptárban (szerk. Császár Ferenc), a vers tehát 1856-os keletkezésű. Irodalma kevés. Rubinyi csupán a cselekményt ismerteti, de tévesen. Rövid összefoglalásában azt állítja: „Csak most irigyli az épen maradt a halálra megsebesült barátját, aki a kapuban elesett s nagy ünneplésben részesül a halála után” (Rubinyi, 92. l.). Valójában mindkét jó barát hősi halált hal, a másik is *haldokol a többi között* (37–39. 44. sor). Nem maga az ünneplés fáj neki, volt benne része (5–6., 9–12., 15–16. sor); a szép leányok kétszeri ismétlése (25. és 32. sor), szerető részvétüknek — csókjaiknak, könnyeiknek — emlegetése sejteti, hova céloz a költő. A többszölamú történetben a női gyengédség, a szerető gondoskodás hiányát fájlalja — 1856 végén, a Ginával való szakítás után. Kerekesen kívül (O—V 1901. jan. 6.) Komlós Aladár említi a verset, 1857-es keletkezésűnek jelöli (Komlós, 172. l., vö. uó: 343. l.), a hősi halál gondolatát kiemelve hangsúlyozza: „a fiatal Vajda... nem félt a haláltól, mert akkor még a nemzetért való hősi halál gondolata lebegett előtte” (Komlós, 172. l.).

Szövegváltozatok:

- 2 K 58, KK: *ugy* MHN, K 58, KK, ÖK: sirig;
 3 MHN, K 58: *fatalnak*,
 6 MHN, K 58, KK: *bajnokpárra*: ÖK: *bajnokpárra*;
 10 ÖK: *El-elhagyta meg*
 14 K 58, ÖK: *vívott* MHN, K 58, KK, ÖK: *kapujáig*;
 25 MHN: *fölemelik*
 26 MHN: *karjaikra* MHN, K 58: *veszik*,
 27 MHN, K 58: *a halottnak* —
 30 MHN: *ugy*
 31 MHN, K 58: *sebeibül*
 32 MHN: *könye*
 34 MHN, K 58: *testvérnek* —
 38 MHN: *között*: K 58: *között* KK: *között*,
 40 MHN: *fájnak*...
 41 MHN: *veled, isten veled!*
 43 MHN, K 58: *jó barátom* —

130. Bartha vég órája. M: Színházi Naptár, 1857; VH 20. 1.; Színházi Emlény (ajánlja Mártonfy Károly), 1866; KK 104. 1.; ÖK I. 87. 1.

Az eddig csak a Vészhangokból ismert költemény (Komlós, 344. l.) már az 1857-es Színházi Naptárban (Szerkesztők: Gr. Bethlen Miklós, Dobsa Lajos, Tóth Kálmán) megtalálható. A HF már 1856. okt. 29-én hirdeti a Naptár megjelenését, tehát 1856 második felére tehető a vers keletkezése. A színész halála után (1852. aug. 20.) négy évre írta. Bartha János (1798—1852) kiváló alakításairól (a szenvedő Lear, Tiborc stb. magasztalólag írtak (Budapesti Visszhang, 1852. aug. 29.; Délibáb, 1853. márc. 6.). Erdélyi János 1853-ban (Délibáb, 308. l.) emlékezett meg versben Bartháról (Bartha emlékezete); többek között így: „Szegény öreg Lear, könnyek férfia, Miként az olvadt érc, folyt szózatod, Kár, hogy szoborrá meg nem fagyhatott”. Egyedül a bor mértéktelen élvezetét rótták fel; emiatt az utalások: „vén iszák, tántorog haza felé...”. Vajda János szerint „az igazi Lear Barthás volt a magyarok között” (Rakodczay Pál: Egressy Gábor és kora. 1911. I. 25. l.). A versben a Lear-szerep több mozzanata-ra található utalás, l.; a 11., 22. és 28. sort. Vajda János azon is buzgólkodott, hogy a Laskóczy Lajos által festett Bartha-képet, gyűjtés útján szerzett pénzen megvásárolják (kis összeg gyűlt össze, fele áron vették meg) s a Nemzeti Múzeumnak ajándékozzák (NÖ 1858. szept. 19.).

A költő két alkalommal is jegyzetet fűzött a költeményhez. Először 1857-ben: a 37. sorban szereplő szerhordár értelmét magyarázta a requisitarius (kellékes) szóval, a 41. sorhoz megjegyzi: *Bartha vég-szavai. Jellemző gyöngédség, mellyel végperceiben a gyermeket eltávolította, hogy az haláltusájának tanuja ne legyen.* A VH-ban a kötet végén a Jegyzetek között a 40. sorhoz: *Bartha halálát érezvén közelegni, talán vonaglásainak látásától s e fölötti rémületől akarta megkímélni e kis gyermeköt, midőn az idézett s történetileg való szavakkal őt sarokba állította. Mire a fiú megfordult, már Bartha halott volt. Egyébiránt az egész költemény — színészi mondán alapszik.* A költeménnyel a szakirodalom nem foglalkozik.

Szövegváltozatok:

- 1 SzN, VH: hát — fáradt KK: hát, fáradt
- 2 VH: élek — de
- 5 SzN, SzE: Hadd legyek én még az ottan
- 6 SzE: — utoljára!”
- 7 VH: Lír
- 8 SzN, SzE: a színész — újra;
- 9 SzN, SzE: minden . . .
- 11 SzN, SzE: fiúktól:
- 12 SzN, SzE: „Vén iszák, le
- 13 SzN: Sűgnak még a vén királynak; —
- 14 SzN, SzE: Haszontalan! — a drámának
- 15 SzN, SzE: épen.
- 16 SzN, SzE: Szó, szereppel
- 17 SzN, SzE, KK: köny

- 19 SzN, SzE: újra . . . tántorg,
 20 SzN, SzE: Hazafelé —
 22 SzN, SzE, KK: birodalmát,
 23 SzN, VH, SzE: idő hogy SzN, SzE: látogassák — VH: látogassák, —
 24 SzN, SzE: Mindegy, nem
 25 SzN: Gondolatja ÖK: gondolatia [sajtóhiba, javítottuk]
 26 SzN, SzE: *Ez ápolja, vigasztalja*
 29 SzN, VH, SzE: Feledi-e
 31 SzN, SzE: „Mit én bánom — játszhatjátok
 32 SzN, SzE: *Cimborák — hűtlen barátok* [SzE: barátak, sajtóhiba]
 33 VH: *Lír* SzN, SzE: miattam.
 34 SzN, SzE: játszatok ki,
 36 VH: *Lír*
 37 SzN: — Egy kis *fiú* (a szerhordár) SzE: — Egy kis *fiu* — a szerhordár
 38 SzN, SzE: A szobában föl s alá jár.
 39 SzN: „Fiu-a VH: Fiu-a SzE: „Fiu-a
 40 SzN: itten VH, SzE: itten,
 41 SzN, SzE: *Menj*, jelentsd hogy VH, KK: hogy — „Csöndes SzN, SzE: minden,

131. **Gyermekleányok emlékkönyvébe.** M: NŐ 1857. máj. 3.; K 58, 221. 1.; KK 112. 1.; ÖK I. 97. 1.; KI 43. 1.

A vers *Emlékkönyv* cím alatt jelent meg, azzal a megjegyzéssel, hogy: *E cím alatt részint új, részint régibb költeményekből gyakrabban adandunk emlékkönyvbe való sorokat.* Elsőnek a *Tanulj korán . . .* kezdetűt közli, *R. P. k. a. (11 éves)* megjelöléssel, utána a *Minden szépség . . .* kezdetűt: *R. M. k. a. (9 éves) könyvébe* címmel. A kezdőbetűkből kivehetően testvérekről van szó. A *Minden szépség . . .* kezdetű szakasz megjelent az Irodalmi Kincstár VII., *Emlékkönyv* c. kötetében is (119. 1.).

Endrődi Sándor a II. számú versike keletkezéséről azt írja: „A szenvedély eljutott ama pontig, hol kifárad és kimerül. Magába vette a zárkózottság és megvetés minden elemét, a tapasztalás és küzdelem összes gyötrelmeit, tehetetlenné válik s legfőlebb szánni tud. E hangulattal írja Vajda egy fiatal lány emlékkönyvébe . . .” — idézi a „Tanulj korán” . . . szak mind a négy sorát (Figy. 1872. dec. 22). Rubinyi szerint „Egy-egy versikéje igen elterjedt ugyan (pl. Gyermekleányok emlékkönyvébe c. strófái a magyar irodalom legtöbbet idézett sorai közé tartoznak), de ezeket a szerző nevének megemlítése nélkül idézik, valóságos népies műdalai lettek az emlékkönyv-irodalomnak” (Rubinyi, 28. és 56. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Emlékkönyv*

- 1 NŐ, K 58, KK: csak
 3 NŐ: világgért
 4 NŐ, K 58: érsz, mint NŐ: világ . . .
 1 NŐ, K 58: vetni,
 2 KK: ver.

3 KI: Halgass [sajtóhiba, vö. K 58, ÖK: Hallgass javítottuk]
4 NŐ: ember . . .

132. **Annak sírján, kit ő szeretett.** M: Szépirodalmi Közlöny, 1857. nov. 4.; K 58, 151. l.; KK 131. l.; ÖK I. 123. l.; KI 57. l.

Az első megjelenéskor a költemény alatt az 1854-es évszám szerepelt. Komlós Aladár a verset a főúri csábító halálával hozta összefüggésbe (Komlós, 71. l.). Sőtér István figyelt fel arra, hogy Vajda kételyről beszél: „A költemény jelentésének kétféle magyarázata lehetséges: amennyiben Ginára vonatkozik — csakis kapcsolatuk kezdetére helyezhetjük, vagy olyan szakaszra, amikor még lehettek kételyei. Ez esetben a költemény talán Vajda valamelyik elődjére, Ginának talán egy korán, fiatalon elhunyt szerelmére vonatkozhatik . . . ha nem Ginával kapcsolatban: úgy talán a *Napfogyatkozáskor*, illetve az *Angyal jár a földön* élményével függ össze” (Sőtér, 310., 312. l.). Komlós Aladár újabb Vajda könyvében azt írja: „Nincs a ciklusba osztva s kétéb, hogy beletartozik-e”, „Nincs kizárva . . . hogy . . . az *Annak sírján* egy korábbi, egyelőre ismeretlen szerelmére vonatkozik” (1956. 42. és 210. l.). A vers elhelyezésénél figyelembe kell venni, hogy az 1857-ben megjelent költemény korábbi évekre utal: 1857-ben a főúri csábító, hiszen Ginának 1857 tavaszán még Budán laktak. Viszont a korábbi élményanyag, az időbeli távolság miatt nem kapcsolható a *Napfogyatkozáskor*, illetve az *Angyal jár a földön* élményéhez sem. A Gina-szerelm történetébe pedig éppen beleillik. Az 1853 decemberi lánykérőst (*Gyere hozzáim*) elutasítás követte (*SzÁ IX.: Jár utánad* . . . 1854. jan. 7.), a későbbi versek pedig a győztes vetélytársra is utalnak (*Sír II.: Szól a zene*, 1854. jún. 4; *Sír XVIII.: Hej de nem így volt*, . . . 1854. nov. 12.). A végnélküli sirámoknak 1855 elején vége szakad, újból megcsillan a közeledés lehetősége (*SzÁ X.: Nem szeretlek* . . . , 1855. márc. 27.), s ettől kezdve új motívumok (gúnykacaj, bűn, gyanúsítás, vád stb.) tűnnek fel. A változásra a magyarázatot Gina kedvesének halála — ami a vers szerint 1854 végén következhetett be — adja meg. Ugyanis így vált lehetővé az újbóli közeledés, de a kialakult helyzetben Vajdának szembe kell néznie a fölmerült gyanúval.

A vers minden ponton egybeváág a Gina-dalokkal, szervesen illeszkedik a ciklusokból kibontakozó szerelem történetébe. A kirajzolódó korszakhatárokat is határozottabb vonalakkal húzza meg. Hogy ki volt az eltávozott vetélytárs, nem is sejtethjük, személyéről a versek hallgatnak. A beszédes csend révén annyit következtethetünk, hogy nem a gazdagok rétegéből került ki. Vajda sem 1854-ben, sem 1857-ben: a vers megjelenítésének és valószínű keletkezésének idején célzást sem tesz ilyesmire. Arról lehet csupán szó, hogy Gina nem őt, hanem ellenfelét választotta. Gina még ekkoriban nem lehetett oly pénzsóvár, mint később, kereste ő is, mint más, a boldogságot. Az első és utolsó szak alapján azt is megállapíthatjuk, hogy Gina és szerelmese kapcsolata még csak éppen kezdett bizalmasabb jelleget ölteni.

Az irodalomban elsőnek Ábrányi Emil említi, mint olyan költeményt, mely „költészetünk legszebb darabjai közt foglal helyet” (-á-e: Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Kolozsvári Aladár pesszimista irányúnak tartja (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.). Bródy Mihályon kívül (28. l.) Rencz (14. l.), Rubinyi emlékszik meg a versről; Vajda „kedvese elhalt szerelmesének sírján” írta (Rubinyi, 67. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 SzK: irigylém
- 2 SzK, K 58: Irigyed K 58: voltam jó SzK, K 58: halott;
- 8 SzK: menyed
- 9 K 58, KK: győztes,
- 10 SzK: Sírodra
- 11 SzK: élek és SzK, K 58, KK: vagy! — sivár
- 12 SzK, K 58: gondolat
- 15 SzK: ben a
- 16 SzK: gúnyosan *mosolyg*, nevet... K 58, nevet: —
- 17 K 58, KK, ÖK: *Ugy* SzK: diadalon!...
- 18 SzK, K 58: — Mig
- 19 SzK, K 58, KK: boszuvágy,
- 20 SzK: *nem* [Vajda kiemelése] élsz. K 58: hogy: *nem élsz!*
[Vajda kiemelése]
- 21 SzK: felelj!... oszlasd el kételyem... K 58: kételyem,
- 22 K 58: Sírodra SzK titok...
- 23 K 58: megegyezik” — de nem, SzK: nem!.
- 24 SzK: halott.!
- 25 SzK: O por, SzK, K 58: alatt, KK: alatt.
- 28 K 58: ajkival —
- 29 SzK, K 58: enyém,
- 30 SzK, K 58: — Ha
- 32 SzK: hord...!

133. **Don Juan.** M: NŐ 1857. nov. 15.; K 58, 159. l.; KK 137. l.; ÖK I. 131. l.

Felejts el engem címmel jelent meg, így került be az 1858-as kötetbe is. E cím alapján feltételezhető, hogy valódi szerelmi élmény húzódik meg a vers mögött. A Gina-dalok idején, a *Búcsu* (1855. jún. 8.) után egy újabb szerelem jelenik meg. Hangneme kizárja, hogy a későbbi szerelmi versekhez kapcsolhassuk (l. *Találkozó előtt*). Vajda a címváltoztatással igyekezett helyzetdallá átformálni. — *Don Juan* spanyol mondai alak. Molière, Byron, T. Hoffmann, Lenau, Puskin, a zenében Gluck, Mozart, Strauss tették alakját halhatatlanná.

Ábrányi Emil költészetünk legszebb darabjai közé sorolja (-á-e; Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Sőtér István elkülöníti a Gina-ciklustól, kiemeli, hogy a *Don Juan*ban még ő könyörög a szegény beteg lánynak, akit nem tud szeretni (Sőtér, 311. l.). Károly Sándor ritmikai szempontból vizsgálja (It 1961. 410. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ, K 58: *Felejs el engem*

1 NŐ, K 58: árny, —

9 NŐ: össze,

13 NŐ: Szegény szegény

17 NŐ, K 58: jársz kelsz?

18 K 58: bennük

19 K 58: engem azt

25 NŐ: meg van

31 NŐ: K 58, KK: szerethetnék . . . ?!

135. Egyedül. M: Szépirodalmi Album, 1858. 29. l.; K 58, 164. l.; KK 140. l.; ÖK I. 136. l.

Az első megjelenési helyet Kozocsa Sándor fedezte fel. A Szépirodalmi Albumról (a Szépirodalmi Közlöny első könyvilletménye karácsonyi ajándéku, szerkesztette Szelestey László) 1857. nov. 29-én azt olvashatjuk a Szépirodalmi Közlönyben: „Karácsonyi ajándéku szánt első könyvilletményünk már jövő hó elején kerülend ki sajtó alul . . .”. December 16-án a Közlöny hátsó borító lapján már közlik: „Karácsonyi ajándéku szánt első illetménykötetünk szétküldését megkezdtük”, — így a megjelenés ideje december közepe, a keletkezés ideje pedig valószínűleg 1857 ősze.

Azokhoz a költeményekhez sorakozik, amelyek 1857 végétől a csüggedtséget árasztják: *Költő barátomhoz II, A virrasztók, Keserű órában, A sírból, Hajótöröttek, Ellakartam képed . . . (GE. XXVIII)*.

Elsőnek Erdélyi János emlékezik meg a versről: „És a művész melankoliája, mihelyt megérthető, azonnal jogos. Tényül fogadjuk el annak okáért Vajdánál is a sötét, magával küzdő alanyiságot; megengedvén azt úgy lélektani mint életbeli adatok alapján. Olvassa bárki a többek között »Éjjeleim« című költeményét, majdnem hasonló busongást fog érezni, minő Salvator főstménye után lepte meg Leroux Pétert, . . . minő fogta el azt, ki — a ballada szerint — „a szomorú szerzetest” látta (BSzle 1859.). A Családi kör -r jegyű kritikusa a legszebb költemények közé sorolja (1873. febr. 9.). Bodnár Zsigmond a verset a logikai baklövések példájának tekinti: az első versszakban „elmondja, hogy édes most az élet, azután neki fanyarodik, homlokán vámpir: vérivó gondolat gyötri, később hallgatózik, hogyan zsonganak a koporsók, majd számtalan halott tűnik szemébe, mind olyan mosolyban, meredt, nyugodt arcok, azt hiszi alusznak, édesen álmodnak, hisz aki szeretve volt, az soha meg nem hal. Később mivel nem nyílik sóhajra egyetlen holtnek ajka sem, már nem tudja, élnek-e vagy halnak . . .” (Magyar Szemle, 1881. máj.). Alszeghy Zsolt szerint „a halál pillanatai a pompeibeli állat-leletekre emlékeztetnek: a kutyára, mely önnöm testét harapja kínjában” (Kisf. Évl. 48. 1913—1914; 283. l.). Rubinyi szerint „leggyakrabban visszatér Vajda János költészetében az egyedüliség, a társtalanság, a magány gondolata”. Felsorolja az ide tartozó verseket (az említetteken kívül: *Lenni vagy nem lenni, Tavasz felé, Magány, Messze innen, Elmúlt idő, Sir II.* és *A beduin*: ide kapcsolja az üstökös-képeket is. Rubinyi, 77—78. l.; Újabb adatok 10. l.). Komlós Aladár is e széles élmény és képzetkör tagjai között sorolja fel a verset (Komlós, 291. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: K 58, SzA, KK: *Éjjeleim*

- 1 K 58: földön, SzA: földön
- 2 K 58, SzA: népek;
- 3 K 58: erdön
- 4 K 58, SzA: föld; —
- 5 K 58, SzA, KK: csendül K 58: egyegy
- 6 SzA: lakomázik.
- 8 SzA: *Csúszó mászó*
- 9 K 58: Egyegy SzA: itt ott
- 13 K 58: boldog, SzA: boldog.
- 14 SzA: nap.
- 16 SzA: gondolat . . .
- 18 SzA: temetve.
- 19 SzA: éber,
- 20 K 58, KK: Egyedül — egyedül! SzA: Egyedül-egyedül!
- 21 K 58, SzA: KK: félek;
- 24 SzA: Hallom a K 58: morzsoló! KK: morzsoló.
- 26 K 58, SzA: holtak;
- 27 SzA: arcok,
- 28 K 58: Azt hiszem alusznak s SzA: Azt hiszem alusznak, s édest
- 30 K 58, SzA: félbe;
- 32 K 58, KK: fülébe: KK: csengetyűnek
- 34 K 58, SzA: szeretlek! — és
- 35 SzA: elsővé! KK: elsővé
- 37 K 58: *Az igaz harc hőse kardjával kezében*
- 38 SzA, KK: dicsekednék;
- 39 KK: zsebében;
- 40 KK: mennyég
- 41 SzA: emberiség, kedvek [sajtóhiba]
- 43 SzA: itt,
- 44 SzA: S a ki szeretve volt, az
- 45 SzA: panasztalan,
- 46 K 58: ajak; — SzA: ajak. — KK: ajak;
- 47 KK: csillagtalan:
- 48 K 58, SzA: — Nem K 58: hálnak.
- 49 SzA: Mindegy! Azt KK: Mindegy, azt
- 50 SzA: S *fajban*, mint a fű, fa, K 58, SzA: bogár — halhatlanok.
- 51 SzA: — Ah Sátáni
- 52 K 58: *Hűtlen*, (Vajda kiemelése) K 58, SzA: fajzat! —

135. A virrasztók, M: Szépirodalmi Közlöny, 1857. dec. 20.; K 58. 167. l.; MS 1858. szept. 25.; VÚ 1858. szept. 26.; Nemzeti Iant II. 1858. 139. l., 1873. (Kuliffay Ede) 346. l.; Gyöngyök és virágok, 1859. 606. l.; Színházi Emlény (Kiadta Sz. Kovács Elemér, Arad 1860); KK 76. l.; ÖK I. 17. l.; KI 5. l.

A Szépirodalmi Közlönyben Vajda József aláírással — a helyreigazítás a következő, a 24. számban történt meg — s ezzel a megjegyzéssel jelent meg: *Emlékkül egy bardotmnak, kivel Erdélyben sok halottat virrasztottam.* Erdélyben vándorszínészkedése idején (1845—1846) járt

(Magyar Salon, 1895. jan. 707. l.), később az 1849-es összeomlás után legfeljebb Erdély szelét (ÖM 1489. l.) érintette. Nem tudunk róla, hogy máskor megfordult volna Erdélyben. Meglehet, hogy az ajánlás célja az allegorikus értelem elleplezése. Az 1881-es, 1895-ös kötetben a cím alatt az 1855-ös évszám található. Bartos Róza valószínűleg ennek alapján hangoztatja, hogy Vajda a verset 1855-ben írta (1910. febr. 10: Kún József hűgához írt levél, OSzK 1939/61; Napló, 81. l.). A keletkezés idejéül az 1855-ös évszámot elfogadni nehéz. Az utólagos datálásban Vajda tévedhetett, mint ahogy máskor is tévedt: a *Visegrádon* c. verset 1872-ben 1856-os keletkezésének jelzi, holott az már az előző évben, 1855. aug. 18-án megjelent; vagy a *Hajótörötteknek* 1872-ben és 1881-ben 1858 végén címet adja, holott a vers 1857 végén keletkezett, 1858. jan. 17-én meg is jelent. Nehezíti az eligazodást más tényező is. A krími háború idején (1853. jún. — 1856. febr.), 1855-ben is írhattott éppen Vajda lemondó hangulatú verset, hiszen akkorára nyilvánvalóvá vált, hogy Ausztria távol tartja magát, nem kockáztatja a beavatkozást. Másrészt Vajda a háború befejezése után is tudott bizakodva szólni, pl. *Liszt Ferenchez* c. versében, 1856. aug. 25-én. Valószínű, Vajda a versben nem pillanatnyi élmény kifejezését nyújtja. „Amit itt kiönt magából, azt régóta gyűjti, érleli — . . . hiszen évek hangulatát sűríti bele” (Barta János, It 1962. 36. l.). A gondolat, hogy e hon tetszhalott, már a szabadság előtt, a *Honárulókhoz II*-ben felbukkan (*Tudjátok hát, hogy e hon tetszhalott*), később is sűrűn előfordul műveiben a tetszhalott szó. 1851-ben, *Hábor* c. novellájában a boldogtalan Dajowszky tartózkodási helyét, a szigetet *tetszhalott állapota nagyszerű sírbolt-jának* nevezi (ÖM 949. l.), 1858-ban *Egyedül* című versében *tetszhalotti álom nyomul az erdőre* és így tovább (Komlós, 288—289. l.). Nem elképzelhetetlen, hogy a kísértő gondolat önálló allegóriává növekedése már 1855-ben elkezdődött, s a végső formába öntés 1857 decemberében történt meg. Az 1855-ös évszám, ha nem tévedésből, hanem célzattal került a vers alá, az allegória kialakulásának kezdő fázisára utalhat, mint ahogy az *Annak sírján, kit ő szeretett* c. vers alá is, hasonló módon, az élmény keletkezésének s nem a vers megírásának dátumát helyezte. A lassan érlelődő téma magába fogadta 1856—1857 tapasztalatait, ugyanis 1856-tól kezdve a volt nemesség egy része belefáradt az ellenállásba (l. 6—7. sor), s hivatalt vállalt (A magyar nemzet története, 1898. X. 472—6. l.). A kormányzat is igyekezett elősegíteni e folyamatot: szűk körű amnesztiarendelletekkel, az uralkodó körutazásának megszervezésével (1857) azt a látszatot kívánta kelteni, hogy az abszolutizmus enyhült, holott a valóságban lényeges változás nem következett be (Pach—Hanák, I. 20. l.). A leverő eszmék a megírás és kiadás után is emésztették, így keletkezett egy újabb, reménytelenebb számvetés: a *Hajótöröttek* (1858. jan. 17.).

Az 5—6. versszak az arisztokráciára vonatkozik; de az arisztokráciának csak egy része illeszkedett be a Bach-rendszerbe, elvállalva mindazokat a magas rangú vezető tisztségeket, amelyeket felajánlottak számukra; egy másik rész, az ókonzervatív párt ekkor még ellenzékieskedett (Pach—Hanák, I. 47. l.). A 25. sor (*És eladva az a föld*) utalása helytálló: az abszolutizmus korában a legjelentősebb szén- és vasérclelőhelyek, birtokok (pl. a Bánságban, a Bánátban,

Pécs vidékén, a Zsil völgyében, Brassó környékén, az esztergomi szenterületen stb.) és a hozzájuk csatlakozó vasolvasztók legnagyobb-részt osztrák és egyéb külföldi tőkészek tulajdonába kerültek (Pach—Hanák, I. 36—37. l.). Ezeken túl az iparban és a vasútépítésben is nagy haszonra tettek szert az idegenek. A 30. sor a függetlenségi küzdelmek sorozatát, közelebbről a szabadságharcot jelentheti.

A költemény elnyerte a Tomori Anasztáz által kitűzött hús aranyat. A nyílt pályázat szerint „Tomori Anasztáz barátunk hús arany jutalmat tűzött ki a lapunkban jövő évi március végéig megjelenendő legjobb költemény írójának (rendes tiszteletdíjon felül), gondoskodni fogunk, hogy a jutalom odaítélésére hazánk első rendű írói közül nyerhessünk birákat”. (Szépirodalmi Közlöny, 1857. okt. 11.). 1858 ápr. 1-én a lap már hírül adja a nyertes nevét; a hivatalos 31-i keltezéssel, ápr. 4-én jelenik meg Abonyi Lajos, Dobsa Lajos és Gyulai Pál aláírásával: „... Ön a Szépirodalmi Közlönyben egy félév alatt megjelenendő legjobb költeményre tüze ki díjt, nem határozva meg a nemet, nem kövte ki semminemű föltételt. E körülmény, mely szerintünk csak a fordításokat zárja ki, nagy szabadságot engedett nekünk, de egyszersmind sok nehézséget gördíte elénk. A Szépirodalmi Közlönyben mult év októberétől a jelen év márciusának végéig nem egy költemény jelent meg, mely egy vagy más tekintetben figyelmet érdemel vagy épen jeles, de olyan aligha, mely kizárhatná a vélemények indokolható elágazását, miért sokáig haboztunk s elvégre is nem közmegegyezéssel, hanem csak szavazattöbbséggel ítéltük oda a pályadíjt [!] Vajda János *Virrasztók* című költeményének. E költemény két szavazattal nyert díjt. A reá szavazók Abonyi és Dobsa Lajos e költeményt találták legjelesbnek, mert alapeszménye újabb és eredetibb mint a többieké, mert szerencsésen eltalált elégiai allegoria, mely kedélyünk legmélyebb érzését érzékíti meg. A harmadik bíráló, Gyulai Pál, ki különben méltánylá a *Virrasztók* című költeményt, Tóth Endre Három madár balladájára szavazott... E szerint a pályadíjt Vajda János nyerte el.” A Szépirodalmi Közlöny híradásának lényegét a többi lap is átvette. A NŐ ápr. 11-én közölte, hogy a „hús drb. aranyból álló pályadíjt . . . az itélő bírák szótöbbségével Vajda János (e lapok szerkesztője) nyerte el — *Virrasztók* című költeményével”. Közben április 4-én a Nővilágban megjelent Szendrey Júlia: „A *virrasztók*-hoz (Vajda János ily című versére a Szépir. Közl. 1857. 23. számában)” c. verse, mely a MS júl. 3-i híradása szerint a NŐ 10, 6 és 4 aranyos jutalma közül elnyerte a 6 drb aranyat. A vers így hangzik:

Halkabban szóljon az ének,
Még halkabban a panaszi;
Hagyjátok a szendergőket,
Minek vón fölvernü őket,
Valjon, mit használna az?

Vagy zavarnü a mulatók
Kedvét, valjon mit segít?
Mért venni ki kezeikből
A tölt pohárt? hadd hajtsák föl
És ürítsék fenekig!

Hejh, ki tudja, a halottért
Mennyi könyűt sírtanak,
Ki tudja, mennyit szenvedtek,
Mig így végkép kimerültek,
Akik mostan alszanak.

És a dőzsölők szemében
Ki sejtí a könyeket,
Miket a habzó serlegnek
Italával ők lenyelnek,
És szívökbe rejtenek.

Nem segít már itt az ének,
Nem segít ily nagy bajon;
Kik alusznak, meg nem hallják,
Kik mulatnak, túlkialtják
Hasztalan a siralom!! — —

Messze, messze még a hajnal,
Talán meg sem éritek,
Hátha megölnék a rémek,
Mielőtt e hosszú éjnek
A nap véget vethetett:

A mikoron majd elvállik,
Hogy ez annyit siratott,
Megért-e már a halálra,
Ütött-e már végórája,
Vagy pedig csak tetszhalott;

Elvállik, hogy a harangszó
Temetkezést hirdet-e,
Vagy pedig föltámadásra,
Hálaadó imádságra
Hija-e a híveket?

A 10. versszakot megjelentette Vajda az *Emlékkönyv* c. kiadványban (Irodalmi Kincstár, VII. 163. l.).

Elsőnek Erdélyi János szól a versről: „Valami félelmes titkolt hang vagy épen csak suttogás az, mely A virrasztók című költeményben szól . . . Pedig, ha nem csalódom, hazafias érzelmek tőlán aggodalmak is dalolvák benne, melyekre csak egy hang illik: úgymint a bátor, nemes és határozott hang, máskülönben erkölcsi ereje bánja meg” (BSzle 1859). 1872-ben Bereczik Árpád már úgy említi, hogy „ott a virrasztók feledhetetlen fájdalom-hangja elnyomatásunk korából” (Argus, PN 1872. aug. 18.). A MNV kritikusa a kötet egyik legszebb gyöngvének nevezi: „Itt látszik az igazi költészet varázsa, ereje, s bátran kimondjuk, ha Vajda csupán ez egy költeményt írta volna, a figyelmet tehetsége iránt éppúgy fölkelti, mint egy egész sereg-gel” (MNV 1872. nov. 17.). A Figy. (c.) jelű kritikusa az ismertetés többi részét „a legvakmerőbb meghamisítás”-nak nevezi s vitába

száll azzal a mondattal: „csak a költő viraszt álmai fölött”, mert szerinte ez azt jelenti: „Ha én alszom, vége van a hazának”. (Figy. 1872. nov. 25.) Endrődi Sándor pedig Erdélyi János megállapításával vitázik, az utolsó mondatot sajtószertű utasításnak tartja. „Vajda, midőn e költeményt megírta, sem Szózat-ot, sem Riadó-t nem akart írni, melyekben a tartózkodó hang bizonyára rosszul választott és visszatetsző lenne, de egy csüggedő kor képe mellett a Virrasztók hangja teljesen találó s a honpolgárt jobban gondolkodóba ejtheti, mint a politikai költészet bizonyos bátran hangoztatott frázisai” (Figy. 1872. dec. 15.). A Családi kör -r jegyű ismertetője a legszebb versek közé sorolja (1873. febr. 9.). Szana Tamás szerint „sötét, de mesterileg rajzolt képe egy csüggedő kornak” (Egy. 1881. márc. 29.). Dieséri a Hon tárcaírója: „sötét, kétségbeejtő rajza az akkori állapotoknak. Kivált pedig az a keserű humor a második versfogatban, de oly beillő abba a sötét, lesújtott korszakba . . . Egyike a kötet legszebb darabjainak . . .” (1881. ápr. 14. Esti Kiadás). Spectator: a vers allegorikus értelmét magyarázza (Jász—Nagykún—Szolnok. 1883. febr. 18.). Koroda Pál szerint A virrasztók c. vers nagy hatással volt a nemzetre (Magyar Szalon, 1884. 374. l.). Palágyi Menyhért előnyösnek tartja az allegóriai formát: „a költő egyéniségének megfelelően az allegóriának nagyon áttetsző, könnyed fátyolába van burkolva, mi által előnyösen különbözik az egykorú sötét szimbolizáló (Tompa-féle) versektől. A fájdalom benne bizonyos férfias erély és keserűség hangjával egyesül; a kétség és reményből összetett közhangulat mesterien van festve. Vajda e költeményéből megítélhetni, hogy mire lett volna képes, ha hangulata mindig közérzületből merít tájot s erőt” (Koszorú, 1885. máj. 24.). Ugyanezen gondolatokat a következő évben még egyszer összefoglalja (Egy. 1886. máj. 30.). Szana Tamás is szó szerint megismétli 1881-es elismerését (Magyar Salon, 1889. dec. 227. l.). Kovács Sándor szerint „. . . az alaphang félénk, mi hazafias költeményben szokatlan, de érthető. . . Mindazáltal a reménynek egy bágyadt, fénytelen sugara már áttört a fellegek homályán s megvillant a politikai szemhatár szélén” (Törekvés, 1892. jan. 1.). Spectator újabb cikkében vádolja a magyar társadalmat, hogy a Virrasztók nagy költőjétől szinte kereken megtagadja az elismerést (Magyar Génusz, 1894. dec. 15.). Dieséri a költeményt a Politikai Hetiszemle R. B. jegyű cikkírója (1895. júl. 28.). A Magyar Szemle a nemzét közkincsévé vált költeménynek nevezi (1895. dec. 15.). A Politikai Hetiszemle L. jegyű írója szerint Vajda hazafias verseiben a fajszeretet lobog. „A virrasztók sejtelmes, misztikus hangjából tompán hangzik elő az eltiprott szabadság jajszava” (1896. jan. 5.). Mezei Ernő A virrasztókban Vajda nemzeti szellemének szimbólumát látja, annak „dallama visszhangzik Vajda egész költészetén, valahányszor a nemzethez intézi költői és egyszersmind prófétai szavát. Mindig nemzetének virrasztója marad a látszólag jobb napokban is, hazafias verseinek néha szaggatott lázas lüktetéséből valósággal oly benyomást érzünk, mintha virrasztó idegekkel, megfeszített látással és hallással figyelne egy nagyon szeretett, nagyon féltett betegnek minden mozdulatára. . .” (eib, Egy. 1896. febr. 21.). A Jelenkor is azt hangsúlyozza, hogy „ma is a nemzeti szellemnek az a nagy virrasztója ő, mint volt egy félszázaddal ezelőtt,

midőn megírta a Virrasztókat, a magyar hazafias költészet e ritka szép gyöngyét" (1896. ápr. 19.). Lévay József a költeményt a De profundis-hoz hasonlítja. A „főlkapott és gyakran emlegetett” versre megjegyzi: „megfelel a kor hangulatának, a reménytelenségre hajló elcsüggedésnek, mely egyébiránt a jobbak és erősebbek szívét akkor sem foglalta el. Még ebben csak szelíd vonásokban nyilvánul a kesergés s nem rontja meg a borongó költemény hatását.” (V. Z., BSzle 1896. 235. sz.) Ravasz Árpád szerint: „Egy már-már sorsába beletörődött, de azért a végtetekig elkeseredett, féltékeny hazafi szív rendetlen dobogása, a biztos halál és az élet reménye közti kínos vergődés művészi megnyilatkozása ez a költemény” (Erd. Múz., 1896. 186. l.). Rencz János azt látja: „erősebb a gyűlölet mint a fájdalom, mert a költemény éle azok ellen irányul, kik már bele fáradtak a nemzet keresztjének viselésébe” (Rencz, 17. l.).

A költő halála alkalmából a lapok általában A virrasztók szerzőjeként emlegetik (BH 1897. jan. 18.; Magyarország, 1897. jan. 18.; N 1897. jan. 18.; VÚ 1897. jan. 24.; Új Idők, 1897. jan. 24.: e költemény „leginkább magában foglalja az elhunyt költő egyéniségét”, közli ezután a verset is). A Magyarország szerkesztősége még a korszorúra is azt írta: „A virrasztók költőjének” (Magyarország, 1897. jan. 20.). A N 1897. jan. 23-án közli Kozma Andor versét (a Borsszem Jankó alapján) Vajdáról, mely A virrasztók soraira épül.

Vrjda halála után is a sokszor emlegetett költemények közé tartozik. Dombi Márk: „Valóban mesteri e költemény tartalma, hangulata egyaránt” (Kath. Szle 1900. 389. l.). Kerkes György (O—V 1901. jan. 6. és ápr. 7.), Bródy (18. l.), Pethő (43—44. l.) a legjobb versek közt említi. Beőthy Zolt a síremlékvatáson „nemesveretű allegóriának nevezi (Az Est, 1915. 152. sz.). Nagy elismeréssel méltatja Schöppflin Aladár: „... ebben a költeményben szólal meg először a maga egyénisége szerint... Az egész hangulatban van valami halakán, titokzatos lépésekkel járó sejtelmesség, melyhez jól illik a beszéd fojtott, suttogó, minduntalan homályosságba bujkáló hangja... Ily teljes hangulatú, a képet vasegységgel összefogó első szavától az utolsóig mindig célbataláló verse... csak kevés van. Még a ritmusok ólmossága és a rímeknek tompa csengése is mintha hozzátartozna a hangulathoz és belőle folyrna” (Magyar Írók, 1919. 140—141. l.). Dicséri a verset Hartmann János (Magyar Múzsá, 1920. 475. l.). Benedek Elek azt mondja: „ma fájdalom, ismét időszerű” (Édes anyaföldem. II. 1920.). Rubinyi ismerteti az „atlátszóan fájó allegóriát” (Rubinyi, 57—58. l.; Újabb adatok. 6. l.). Váli Németh László „szomorúan aktualis” allegóriának nevezi (Magyarország, 1926. okt. 3.); A Pásztortűz is A virrasztók „aktuális gyászpompájá”-ról beszél. Hozzáteszi, eleinte Erdélyben Vajda jobban hatott, mint Ady (Molter Károly: V. J. és az erdélyi költők, Pásztortűz, 1927. máj. 8.). Földessy Gyula igazi Vajda-versnek tartja (Földessy, 113. 124. l.). Az allegóriát méltatja Kéky Lajos (BSzle 1927. 193. l.; Kéky, 14. és 23. l.). Juhász Géza (Debreceni Szemle, 1928. 51. l.), Sík Sándor (Kath. Szle 1937. júl. 394. l.), Fazekas (15. l.), a Reggeli Magyarország (1941. dec. 7.) és az Új Idők (1943. márc. 20.). Bóka László Schöppflinnel vitázva írja, hogy „A virrasztók ritmusa... párosulva a versszakok rím szerkesztésével, különleges zenei hatást kelt” (Bóka, 77—78. l.). Komlós

Aladár részletesen elemzi, foglalkozik keletkezésével, a vers rokonképeivel, összehasonlítja a *De profundis*-szal stb. (Kömlös, 52–54., 90., 94., 233–34., 288–89., 322. és 327. l.; Petőfitől Adyig. 180. l.). Sőtér István Vajda politikai költészetének folyamatosságába illeszti a költeményt (Sőtér, 323–324. l.). Rónay György azt állapítja meg, hogy Madarász Viktor: Hunyadi László siratása Vajda versének ihletével rokon forrásából született (Rónay, 21. l.). Simon István dermesztő allegóriának nevezi: „a nagy tenger-éjszakában kapja meg megrázó hitelességét” (Kortárs, 1960. szept.). Barta János az allegóriának igazi szimbólummá emelkedését dicséri a versben (It 1962. 29., 36. l.).

Szövegváltozatok:

A MS („Mutatvány Vajda János költeményeiből. Megjelentek legközelebb Heckenast Gusztávnál következő cím alatt: Vajda János Költeményei. Második bővített kiadás”) és a VÜ („E jeles költeményt Vajda Jánosnak e napokban megjelent Költeményei második bővített kiadásából közöljük mutatványképpen . . .”) szövegét a változatok közé nem vettük fel.

- 2 SzK, K 58, NL, GyV, SzE: Kiterítve, mereven; KK, ÖK: mereven;
- 3 SzK: a *hosszú* éjben K 58: *hideg* a K 58, KK, ÖK: *éjben*
- 4 GyV: *sötétségben*,
- 7 SzK, K 58, NL, GyV, SzE, KK: *rokon*;
- 9 SzK, K 58, NL, GyV, SzE, KK, ÖK: *éhen*
- 10 GyV: *Rágodunk [sajtóhiba]*
- 11 SzK, GyV: *rágódnánk*
- 12 SzK, K 58, NL, GyV, SzE: *kenyerünk*; KK, ÖK: *kenyerünk*;
- 13 SzK, K 58, NL, GyV, SzE, KK, ÖK: *örökség*,
- 14 GyV: *nemzetség*; SzE: *nemzetség*;
- 15 GyV: *Ha sirunk énekelünk*.
- 16 SzK, GyV: *majd*; K 58, NL, SzE: *majd* — KK, ÖK: *majd*;
- 17 SzK, GyV: — „*Elég SzK: dal!* K 58, NL, GyV, SzE, KK, ÖK: *a dal*;
- 18 K 58, NL, ÖK: *meghalt föl nem* SzK, K 58, NL, SzE, KK, ÖK: *támad*,
- 19 SzK: *bánat*,
- 20 SzK, K 58, NL, GyV, SzE: *Haj rá étel, haj* K 58, NL, SzE: *ital! Gyv: ital!*”
- 21 SzK: *már*; K 58, KK: *már!* GyV, SzE: *már*,
- 22 K 58, NL, GyV, SzE: *örökölt* —
- 23 SzK, K 58, NL, GyV, SzE: *kedve*,
- 24 SzK: *Ott van a holt* elfeledve, NL, SzE: *elfeledve*
- 25 NL, GyV, SzE: *föld*
- 26 NL, GyV: *ősök*
- 27 SzK, K 58, NL, SzE: *vérükön*
- 28 SzK: *is, a min* SzK, NL, GyV, SzE: *mulatnak* — KK: *mulatnak*,
- 30 SzK: *Vértől ázott* SzK, K 58, NL, GyV, SzE: *térükön*.
- 32 SzK, K 58, NL, GyV, SzE, KK, ÖK: *vagyunk*;
- 33 NL, SzE, ÖK: *aluszna és álmodna* SzK, K 58, GyV, KK, ÖK: *álmodna*,

- 34 SzK: Mi, virrasztunk
 35 SzK: mi *álmodunk* [Vajda kiemelése] SzE: — *álmodunk*
 36 SzE: hihetetlenlőK: (e sort az előző versszakhoz csatolja, [sajtóhiba])
 37 SzK, GyV: mondani; SzE: mondani,
 38 SzK, K 58, NL, GyV, SzE, KK, ÖK: nyitva,
 39 SzK: Hátha meg nem volna halva K 58, NL, GyV, SzE: *halva*
 — [Vajda kiemelése] KK: halva
 40 SzK, GyV: valami?!...
 42 SzK, NL, SzE: Ki-ki nézünk K 58: Kiki nézünk SzK, K 58,
 NL, GyV, SzE: olykoron; KK, ÖK: olykoron:
 43 K 58, GyV, SzE: tudjuk hány
 44 SzK, GyV, SzE: kakasszóra,
 45 SzK: csillagon. — K 58, NL, GyV, SzE, ÖK: csillagon.
 46 SzK, K 58, NL, SzE: reménnyel KK: reménnyel:
 47 NL: megviradna
 49 SzK: csillag — K 58: csillag, — NL, GyV, SzE: csillag,
 50 NL, GyV, SzE: fénybogár! —
 51 SzK: — És K 58, NL, SzE: volna,
 52 SzK: ijeszt! — K 58, NL, SzE: ijeszt — GyV: ijeszt!
 53 SzK: fáradt,
 54 SzK, K 58, NL, GyV, SzE: bátorságot —
 55 SzK, GyV: nesz! K 58, NL: nesz — SzE: nesz.
 56 SzK: *Pilláink is csuklanak már*, NL, SzE: immár GyV: immár,
 58 SzK: *isten!* —
 59 SzK: minden,

136. Évszakok. M: Szépirodalmi Közlöny, 1857. dec. 30; K 58, 153. l.; KK 133. l.; ÖK I. 125. l.

Eredetileg *Az élet* címmel jelent meg, az *Évszakok* címet 1872-ben kapta. Rubinyi szerint „a szerelmi élet fázisait jellemzi dalos formában: a nyári eső, az őszi zápor, a téli csikorgó hideg megvannak a kis dalban; de nincsen benne szó a tavaszról” (Rubinyi, 70. l.). Az első versszak ábrándjától kezdve az utolsó szak „feleség” szaváig érződik, hogy helyzetdal. A borult, egyhangú, télies időszakban a költő családi élet utáni vágya szólal meg. Hasonló hangulatú és vágyú a *Sir. XI.* (*Apró lanyha.* 1854. dec. 3.). Rubinyin kívül Pethő István említi (87. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: SzK, K 58: *Az élet*

- 1 SzK, K 58: csöndesen,
 2 SzK: kedvesem,
 3 SzK: lejárnak,
 5 SzK: *Úgy ázik kopog a tető, K 58; Ugy ázik kopog a tető;*
 7 SzK: *gallyon,*
 8 SzK, K 58: *Ölelj meg gyöngyöm angyalom.*
 10 SzK: *Hol [sajtóhiba] SzK: tél,*
 13 K 58: *elég;*
 14 SzK, K 58: *ágyat feleség,*

137. Békési Béla sírkövére. M: Napkelet, 1926. 288. l.

A verset már Kerekes György említi: „Volt Vaálban egy Békési nevű tisztartó, kinek családjával igen jó viszonyban volt s midőn egy fiok meghalt, sírverset is írt számára, mely ma is olvasható a vaáli temetőben” (O—V 1901. jan. 6.). Az 1857-es sírverset váli Németh László találta meg: „hosszú ideig kutattam utána, míg sikerült ráakadnom egy földbe süppedt mohos kis sírkövön. Békési, egykori váli tisztartó 15 éves Béla fia nyugszik alatta” — s a megtalált sírverset 1926-ban közzé is tette („V. J. ismeretlen sírverse a váli temetőben.” Napkelet, 1926. márc.). Később két alkalommal hivatkozik a felkutatott sírversre (Literatura, 1934. 261. l., Sorsunk, 1944. aug.).

1858.

138. Keserű órában. M: HF 1858. jan. 12.; K 58, 201. l.; KK 88 l.; ÖK I. 65. l.; KI 8. l.

Vajda 1857 októberében Priclle Kornéliáról írva számos lappal vitába keveredett, meggondolatlanul vetette oda: *A színész, kit a vidék boldog levelezőinek magasztalásai s boldogtalan poétáinak megénekelt versei után annyira kíváncsiak voltunk látni, ime fellépett, s most már teljesen tisztában vagyunk a vidékkel* (MS 1857. okt. 8.). E „pöfeszkedő gúnyolódás” ellen kezd támadást a Kolozsvári Közlöny (okt. 15.), a Győri Közlöny (okt. 15.), a Magyar Futár (okt. 18.), de különösen a Magyar Posta (okt. 25., okt. 27., nov. 1. stb.) és a Kalauz (okt. 31.), azzal a céllal, hogy a vidéki előfizetőket Vajda, ill. a NŐ ellen izgassa. A kíméletlen csatározás erősen ingerelte Vajdát, még évek múlva is méltatlankodva gondol vissza a meghurcolásra: *azon állításból, hogy a vidékkel tisztában van — sértést akartak kimagyarázni a vidékre, s följegyezve a levelezők csatárláncát, hónapokra nyúló csaknem országos vitát, zajt idéztek elő* (NŐ 1861. febr. 15.). Az elkeseredett harc nehezen csillapodott le, Vajda csak a támadást vezető Magyar Posta megszűnése (1858. jan. 17.) után lélegzett fel (NŐ 1858. jan. 24.). Az éles tollharc lezajlása után keletkezett a költemény. Néhány sorát (4., 8., 11. és 15. sor) még 1858-ban megváltoztatta, s e változtatás azt mutatja, hogy Vajda keserősége egyelőre nem vesztett erejéből, sőt magasabb fokra hágott.

Kerekes György a költő pesszimizmusát emlegeti (O—V 1901. jan. 20.). Alszeghy Zsolt röviden érinti (Kisf. Évl. 48., 1913—1914). Komlós Aladár rámutat a keletkezési körülményekre és arra, hogy Vajda a sérelmet a Polgárosodásban (ÖM 1046—1047. l.) is említi (Komlós, 91. l.).

Szövegváltozatok:

1 ÖK: *hijába:*

4 HF: *Szerettek és szántak — emberek.* K 58: *Szerettek és szántak emberek.*

6 HF: *tömeget —*

8 HF, K 58: *Sokszor adtam értök véretem.*

- 9 HF: kerék . . .
 11 HF: *S mostan bezzeg, bánt a csöcselék!* K 58, KK, ÖK: csöcselék.
 12 HF: Fölakadt
 14 HF, K 56: Kövekkel . . . és
 15 HF: *Legjobb lenne tán, ha eléjökbe* KK, ÖK: Legjobb lesz talán,
 ha
 16 HF: kenyeret . . . ? !

139. Hajótöröttek. M: Szépirodalmi Közlöny, 1858. jan. 17.; K 58, 171. l.; Nemzeti lant. II. 1858. 142. l.; KK 79. l.; ÖK I. 20. l.; KI 9. l.

Az 1872-es és 1881-es kötetben „1858. végén” címmel szerepel, tévesen, mert 1857 végén született. Az első cím, Robinson Sylvestereje, jelzi azt a csüggettséget, amely *A virrasztók* után hatalmába kerítette. Máskor megfigyelhető volt, hogy érzései szenvedélyesednek, mélyülnek (l. *Keserű órában*). *A virrasztók* óta is így történt: reménytelensége erősödött (l.: 4., 25–28. sor). A szilveszteri versírás Petőfi évvégi számvetéseire emlékeztet. A 42. sorhoz: mindössze 30 éves volt ekkor.

Erdélyi János is *A virrasztókkal* való hasonlatosságát veszi észre: *A virrasztókhoz* „hasonlóul rejtelmes, fátyolozott. Szinte várjuk alkalma kitalálását; s nem tudjuk mire vélni költőben a nagy tartózkodást. Volna-e ok erre valóban?” (BSzle 1859.). Endrődi Sándor szerint is *A virrasztókhoz* „hasonló modorban van írva, de több elkeseredettséggel. Nem lehet célozgatni és találgatni: mily hittel és szemüvegen át nézte koronkint Vajda a legújabb politikai mozgalmakat, de tény, hogy az elkeseredettség és bizalmatlanság növekedtek benne” (Figy. 1872. dec. 15.). Szana Tamás a leverő, kétségbeejtő jövőt hangsúlyozza (Egy. 1881. márc. 29.). Kovács Sándor szerint Vajda „Kifáradt már a szakadatlan reménykedésben . . . Aranyon és Tompán kívül senki sem tudta ily híven a remény és csalódás közt hányt vetett magyarság hangulatát kifejezni . . .” (Törekvés, 1892. jan. 1.). Lévy József hibáztatja a felfogást: „Vajda erősen neki keseredik. Nem lát, nem vár segítséget . . . Nyilatkozhatik a hajótöröttek kétségbeesésig fokozott lázongó érzelme ily kítőrésekben, de ha azokat a házára vonatkoztatjuk, vigaszt és reményt bizony nem merítetett azokból a busongó honfi szív s nem igen fogadhatta a maga hangjának és hangulatának a szenvedő mennyet. A mi költőnk azonban kedveli az efféle bizarrságokat. E sajátsága végig vonul nem csak hazafias, hanem más tárgyú költeményein is. Igen gyakran áll azokban az ő szolgálatára az átok, az örület, a halál, a végtelenség, a semmi. Az érzelmek vagy szenvedélyek alsóbb, természetesebb skáláin nem szívesen játszik.” (BSzle 1895. 235. sz. V. Z.: Vajda János). Gyalui Farkas adata szerint Vajda költeményeiből rohicsi fürdőorvosának tiszteletpéldányt adott: „Ez a példány azért is érdekes, mert megjelölte benne azokat a költeményeket, melyek neki, a poétának nem tetszettek. E költemények pedig a következők: Kisebb költemények közül: Hajótöröttek, Washington, Jó barátok, Gyermekek leányok emlékkönyvébe, Memorandum, Liszt Ferenchez. Elbeszélő költemények közül: Találkozások” (Apróságok V. J-ről, Erd. Múz. 1897. IV. füzet). Kerekes György után (O–V 1901. jan. 6) említi Bródy Mihály: „Ilyen vigasztalan látóhatáron érvényesül igazán Vajda

kísértetiesen izzó heve. A pusztulás, a szerencsétlenség képei izgatják föl fantáziáját a legélénkebben” (Bródy, 18. l.). Említi Pethő (42. l.), Marót Károly (It 1913. 79. l.), Hartmann János (Magyar Műza, 1920. 469. l.), Rencz, (17. l.), Földessy (113. és 124. l.), Rubinyi kétszer is: „kulcos vers, a magyar közállapotok kétségbeejtő reménytelenségéről”, „Petőfi Szilveszterre való, az évre visszatekintő verseinek hatása” (58. és 115. l.). aztán Juhász Géza (Debreceni Szemle, 1928. 51. l.), Fazekas (14. l.) említi. Komlós Aladár a reménytelenséget, valamint azt emeli ki: „S a teljes csüggedtségből forradalmi hangok csapnak ki... Vajda keserősége mindenre kész szilaj elkeseredettségévé forrósodik...” (Komlós, 52., 53. l. Petőfitől Adyig, 180. l.). Sőtér István is a forradalmi mártíromság gondolatát tartja fontosnak. „A magányos, tiltakozó Vajdából nő majd ki az ostorozó Vajda, aki egyedül vállalkoznék a feladatra, melyet csak egy új forradalom tudna megoldani” (Sőtér, 320. és 232. l.; Nemzet és haladás: 260. l.). Barta János allegorikus, szimbolikus jellegét dicséri: „itt már azt a kielemezhetetlen transzparenciát csodálhatjuk, amely az igazi szimbólumok lényege” (It 1962. 35–36. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: SzK: *Robinson Sylvesteréje* K 58, NL: *Robinsonok Sylvesteréje*
 KK, ÖK: *1858 végén*

- 2 SzK, K 58, NL, KK, ÖK: tengerén;
- 4 SzK, távolabb — egy szép remény!
- 5 SzK, K 58, NL: kissé barátim,
- 8 SzK: *Mint* egy SzK, NL: hajó mely
- 9 NL: borúlt SzK: mégse leng,
- 11 K 58: Ha út nem K 58, NL, KK: senkisé,
- 12 SzK, NL: — Mézharmat SzK: gazon,
- 13 SzK: halkan *mozognak*, K 58, NL, KK: susognak
- 18 K 58: ütközött
- 19 SzK: Választanánk, ha nincs egyéb K 58: Választanánk ha nincs egyéb,
- 20 SzK: örülett [sajtóhiba] SzK, K 58, NL, KK: között.
- 21 SzK, K 58: Oh a vihar, *ha* összetört SzK, K 58, NL: szélllyelszört
- 22 SzK, NL, KK: Kerülne
- 23 K 58, NL: el, szépen dicsőn, *míg*
- 24 K 58, NL, KK, ÖK: Örjít SzK: *e* némaság! K 58, NL: némaság.
- 27 K 58, NL: el — KK: el;
- 29 SzK: föl [sajtóhiba]
- 30 SzK: S rablócsoport, *ha* SzK, NL: talál
- 31 SzK: vinne; a mi K 58, NL: vinne, — a mi SzK, NL: vár
- 32 SzK: halála: éhhalál! K 58: halála — éhhalál! — NL: halála-éhalál!
- 34 SzK: van:
- 35 SzK: elborít,
- 37 K 58, NL, KK: írma
- 38 SzK: *ís* [sajtóhiba]
- 39 SzK: Ah, a
- 40 SzK: vehet! —

140. *Angyal jár a földön*. M: Szépirodalmi Közlöny, 1858. márc. 18., K 56, 155. l.; KK 134. l.; ÖK I. 127. l.

Sőtér István hívta fel a figyelmet, hogy a Gina-versektől el kell különíteni (Sőtér, 311—312. l.). Komlós Aladár újabb Vajda könyvében azt írja: hogy a „Napfogyatkozás és Angyal jár. c. versei arra látszanak vallani, mintha 1858-ban már egy boldog új szerelem kezdett volna fakadni benne, amely azonban nem hagyott mélyebb nyomokat lelkében. De mindez feltevés, egyéb adatok nem támogatják” (1956. 210. l.). A két verset a Gina-dalokhoz sorolni lehetetlen: más a hangneme, a mondanivaló, az egész szituáció. Legfeljebb az ihlető személyét nem tudjuk tisztázni. A közlés közeli dátuma alapján feltételezhető, hogy az *Angyal jár a földön* és a *Napfogyatkozás*kor összefügg, talán ugyanaz a személy áll mögöttük.

Elsőnek Erdélyi János foglalkozik a verssel: a lánynak „mennyei szent együgyűség tulajdonítottatik. Legalább távolról sem »piros pozsgás érzelmi szépség«, sőt inkább . . . átvéknyított földiség . . . De a realitás ne magyaráztassék Zajzoni szerint: »az én arcom, de piros, az én bajszom, de zsiros«, mert undorodom és futok, se az idealizmus ne Vajda »mennyei szent együgyűségű« szépsége után, mert elővesz az aszkórság, s halálra halványodom, hanem az ellenkezők vonatkozásnak egymásra szünes szüntelen hassák, nemesítsék egymást . . .” (BSzle 1859). Berczik Árpád a „boldogságittas dalt” a legjobbak közt említi (Argus, PN 1872. aug. 18.). Endrődi Sándor szerint a mennyei szent együgyűség „inkább zavarba hozza, meglepi őt, álmélkodás tárgya lesz, mintsem szerelmet kelt szívében. Bámulja, csodálja — akárcsak a titokzatos ég egy szűzi jelensége tűnnék fel előtte —, de e mennyei báj nem bírja őt annyira megilletni, hogy szenvedélyei és vágyai szótlannul maradjanak: ezeknek beszélni kell a menny angyalaival szemben is” (Figy. 1872. dec. 29.). Kolozsvári Aladár pesszimizmus iránynak látja (Élet és irodalom, 1884. 40. sz.), Rubinyi Balassi-reminiscenciára és rossz rímeire utal (73. és 96. l.). Károly Sándor ritmikai szempontból vizsgálja (It 1961. 409. l.).

Szövegváltozatok:

- 3 SzK: menyég
- 5 SzK: K 58: teremtöm irgalmaz,
- 6 SzK: engemet; K 58: engemet,
- 7 SzK: szállt —
- 8 SzK: tehetek!
- 10 SzK: én,
- 11 K 58, KK: Mégis térden,
- 14 SzK: tudom;
- 15 SzK: akarnál, sem K 58: akarnád, sem
- 18 SzK: életben
- 19 SzK: a menynek —
- 21 SzK: Több vagyok,
- 25 K 58: pokolban
- 26 SzK: vigasztalódjatok;
- 27 K 58: kéj —
- 28 SzK: Oh, nem az a kín legnagyobb.

- 33 SzK: naponta — szüntelen;
 35 K 58: mosolyog —
 38 SzK: sejt
 41 SzK: fű,
 42 SzK: illatja —
 45 SzK: Tarka, fényes,
 47 K 59: élethalál — versenyben —
 48 SzK: szálljanak.
 50 SzK: magát —
 54 K 58: Ó a SzK: deli:
 57 SzK: Menyei SzK, KK: együgyűsége
 59 SzK: *A sugárra, fűre, virágra,*
 60 K 58: gyötrelmem — rám
 62 SzK: és *halvány* nyárfaként
 64 SzK: *Félelem és vágy* közt küzködvén. K 58: küzködvén. —
 65 SzK: elsötétedik,
 68 SzK: odafenn! K 58: odafenn.

141. Napfogyatkozásor. M: NŐ 1858. márc. 21.; K 58, 154. l.; KK 133. l.; ÖK I. 126. l.

A Gina-szerelemtől el kell különíteni; a feledést kereső szerelmi élmények egyik megnyilvánulása a vers, valószínűleg összefügg az *Angyal jár a földön* c. költemény élményanyagával (l. ott!). Címét az 1858. márc. 15-i napfogyatkozásról (VÜ 1858. márc. 28, 154. l.) nyerte; a költői képek a természeti jelenséggel kapcsolatosak. A NŐ-nak hasonló címmel más is küldött be verset, Vajda a Galamb-posta rovatban azt üzeni: *Ha tudtuk volna, hogy ön is e tárgyat dolgozza fel, bizony nem fogtunk volna máj számban közölni versünk írásához! Persze, nem akartuk, hogy saját édes teremtményünk kárba vesszen, és siettünk önt megelőzve kiadni. — Pedig az öné sokkal jobb — de mikor olyan önző az ember.*

Kovács Sándor a vers 3–4. sorát idézve azt írja: „Ma hihetőleg visszariadna olyan képektől és hasonlatoktól, amelyeket egyik-másik ifjúkori versében használt” (Törekvés, 1892. febr.—márc.). Rubinyi szerint „egész hangulatában a Júlia-féle boldogság-dalok kedves, meleg hangulatát adja vissza” (Rubinyi, 117. l.). Sötér István az *Angyal jár a földön* c.-vel együtt „a boldog, a gyönyörteli szerelem ujjongó énekeinek” nevezi.

Szövegváltozatok:

- 1 NŐ: égen.
 3 NŐ: úgy K 58, KK: elfeketül,
 6 NŐ: gerendák . . . K 58, KK: gerendák.
 7 NŐ, K 58: szétmállik —
 9 K 58: meglehet
 11 NŐ: én édes K 58: kedvesem
 13 NŐ: e jelek?
 14 NŐ, KK: ölembé szép
 15 NŐ: Aztán *összedőlhet* a világ:
 16 NŐ: Karjaidban észre sem veszem! . . .

142. Petőfi olvasásakor. M: Divatesarnok, 1858. ápr. 27; K 58, 163. l.; KK 140. l.; ÖK I. 135. l.; Petőfi Múzeum Évlapjai, VI. 1893. 8. l.

Vajda Petőfit személyesen ismerte: *Nem dicsekedhetem barátságával, csupán annyit mondhatok, hogy ismeretségben voltam vele . . .* (ÖM 1542. l.). Csodálattal, „babondás kegyelettel” tekintett fel rá: *az emberfölötinek, a magasabb lénynek benyomását tette reám* (ÖM 1536. l.). Alakja 1848 után összeforrt a szép múlttal, a lázas időkkel, márciussal. Vajda szerint Petőfi nélkül nincs március: *ez a dicsfény tette lehetővé, ez adta a nemzeti történelemnek az 1848 március tizenötödikét* (ÖM 1837. l.). Az utólérhetetlen versekben e régi kor elevenedik meg. A szép múlt igézete visszatérő motívum: *a Béla királyfi, Mátyás tréfája, Régi dicsőségünk, Boroszlói tábor, Aranykor* c. költeményeiben.

A verset Erdélyi János is említi mint olyan művet, amelyben alkalma volt a költőnek „tárgyilagos világnézetre jutni” (BSzle 1859). Ravasz Árpád (Erd. Múz. XIII. 1896. 188. l.), majd Rubinyi érinti, rövid, dalszerű, csattanós szerkezetét emelve ki, mely Szaboleska Petőfi-versében újra megjelenik. A Petőfivel való foglalkozás kultuszszámba ment (Rubinyi, 113. l.). Bóka szerint Vajda még akkor is a szép múlt bűvöletében élt, „mikor kortársai már a szép jövődőről szóttek álmokat” (Bóka, 75. l.). Bisztray Gyula rámutat az első megjelenés és az újraközlés helyére, „talán a cenzor akadékoskodása miatt” jelent meg az elől idézett címmel (It 1956. 210. l.). Sőtér István is azt emeli ki, hogy „a szép múlt lapjai felett hullajt könnyeket” (Sőtér, 324. l.).

Szövegváltozatok:

Az ÖK szövegét vesszük hitelesnek, a Petőfi Múzeum Évlapjaiban F[erenczi] Z[o]ltán] megjelölte az eredeti lelőhelyet (Divatesarnok, 1858. ápr. 27.), melynek alapján közölte a verset.

Cím: DCs, PMÉ: *P*S* versei olvasásakor*

- 1 DCs, PMÉ: Elő — előveszem K 58: előelő veszem
- 2 DCs, PMÉ: versedet;
- 3 K 58: búsulok
- 6 DCs, PMÉ: búsulok, K 58: búsulok;
- 8 DCs, PMÉ: hullatok;
- 9 K 58: Hanemha DCs, PMÉ: jó kedved
- 11 DCs, PMÉ: mult —
- 12 DCs, PMÉ: peregnek . . .

143. A sírból. M: NŐ 1858. máj. 2.; K 58, 185. l.; Szépirodalmi Közlöny, 1858. okt. 14.; Magyar Népdalok és Románcok könyve. (Irodalmi Kincstár, II) 1860. 149. l.; Szerellem dalnokai. II. 1863. 55. l.; KK 143. l.; ÖK I. 139. l.

1857 második felében az *Annak sírján, kit ő szeretett* c. verset követően megjelennek a Gina-ciklusokhoz nem tartozó költemények: *Don Juan és az Évszakok*, 1858-ban folytatódnak: *Angyal jár a földön, Napfogyatkozás* és a talán régebbi alkalmat felelevenítő *Találkozó elől* — mégis visszatér Vajda Ginához. Fél évvel ezelőtt Gina elhalt szerelmesének sírját látogatta meg, most azzal a lírai fikcióval él,

hogy ő is el van temetve. A motívum előfordul a *GE XII.*-ben (*Szól a zene, olyan . . .*) is: *Oh de mért is marad életbe Aki egyszer el van temetve.* A későbbiek közül vö. *GE XXXII.* (*Találkozunk majd . . .*) A nyugtalanító vád — *te megcsallád engem* — a *GE XXVIII.*-ban (*Eltakartam képed . . .*) már eltűnik. Nem tudjuk, hogy Gina ekkor Budán lakott-e még — e lehetőség fennáll —, de még a főúrral való viszony előtt íródott a költemény (vö. *GE XXVIII.*: *Eltakartam képed . . .*). Hibás Bóka utalása: „a költő élő virágja talán éppen a magas iskolát mutatja be valamely messzi város cirkuszporondján” (Bóka, 123. l.).

A költeményt elsőnek Erdélyi János méltatja: „Ő kellő becsre szállította le a népiesség elemét, azaz nem nézte célul, mikép Szelistez, hanem alárendelt mozzanatok, vagyis eszközül, mint Arany; s ez a szerencséje. Így történt, hogy annyi elevenséget, színt és hangot kölcsönözhet a divatosból, mennyi nem bűn, mennyi nem zavarja meg a hazaiság és művészet egyé olvadását. Ily értelemben tartom sikerültek versei között *A sírból* címűt” (BSzle 1859). Berczik Árpád (Argus, PN 1872. aug. 18), Ábrányi Emil (-a-e: V. J. költeményei, Magyar Politika, 1872. aug. 24), a Családi kör -r jegyű kritikusa (1873. febr. 9) és Irmei Ferenc (V. J. Koszorú, 1879. II. okt.) a legszébbek között sorolják fel. Bodnár Zsigmond logikai baklövésekkel telítüzdeltnek találja: „Bizarr egy gondolat *A sírból*. Igen a sír fenekéről szól kedveséhez, a második versszakban csak azt sajnálja, hogy el nem mondhatja neki, hogy mindig róla álmodik; a negyedikben azt üzeni kedvesének, hogy semmi sem fáj ott neki, az ötödikben azonban kéri, hogy tegyen valamit a dereka alá, mert hideg a melle sebéből oda folyt vér s ez a vér mindegyre azt sugja neki, hogy megcsalta kedvese; de ha nem igaz, jöjjön, mossa fel azt a vért. Különben folytathatja vidámságát, legyen hűtlen a nap alatt; csak majd nem sokára a sírban legyen az övé” (Magyar Szemle, 1881. máj.). Koroda Pál gyönyörűnek nevezi az öngyilkos szerető szavát a hűtlenhez (Magyar Szalon, 1884. 373. l.). Kolozsvári Aladár szerint pesszimiztikus költeményei között legérdekesebb *A sírból*, „hol a helyzettel hat; a phantasia nyújtotta a tárgyát . . . Rapsodia a költemény, hasonlít . . . a Petőfi Örültjéhez; hangulata nem oly szilaj, nem oly világra szóló, sokkal alanyiasabb. Rövid határozott mondatokban van megírva. Compositioja ennek is megvan, habár nem oly bonyolult, mint az Örülté. Formája rendesebb. A versszakokban három sor van, rímeknek egymással; fordul elő oly sor is, mely rímtelenül áll, de azáltal még nő a költemény értéke. Kiváló becse, hogy hangulatos mindvégig” (Élet és irodalom, 40. sz.). Kovács Sándor Erdélyi János nézeteit újítja fel: „Néhány költeményével példát adott kortársainak a népiesség helyes felfogására. *A sírból*, a *Sírárok* néhány dala mutatja, hogy Vajda a népköltészetből is merített, de a népiességet nem tekinti a hatás egyetlen s legfőbb eszközének” (Törökvsé, 1892. febr.—márc.). A Magyar Szemle a verssel együtt említi Ártor és Idát és *A gyilkost*, „melyeknek démoni hangjától megborozunk s amelyeknek keserűsége legföljebb ha a Poe Edgár rémes világára emlékeztet” (Ir. és műv. rovat, 1895. dec. 15.). Rencz János hibáztatja a költőt: „sokszor érezzük, hogy ama megdöbbenő és ijesztő képek mesterkélt játékaként tűnnek fel a képzeletnek, a hatás, az érdek,

a különlegesség kedvéért” (Rencz, 14. l.). Riedl Frigyes szerint „van néha benne valami keserű ironia”, mint ebben a versében is, „a legnagyobb fájdalmat ironiával tárgyalja, olyan mintha a halál kaszája csiklandozna, nem tudunk nevetni” (50. l.). Rubinyi (47. l.) és Földessy (131. l.) csak említi, Komlós Aladár a síri, síralomházi asszociációs kör gazdag példatárára mutat tá (Komlós, 289—291. l.).

Szövegváltozatok:

A szövegváltozatok közé nem soroljuk a Szépirodalmi Közlöny szövegét, a folyóirat, mint írja, „Vajda költeményeiből”, a K 58-ból közölte a verset.

- 1 KK: „Élő
- 4 K 58, MNR, SzD: tudnád, (mért
- 5 NŐ: rólad — s NŐ, K 58, MNR: álmodom, SzD: álmodom.
- 6 NŐ, K 58, MNR, SzD: egyet — jaj.
- 7 MNR, SzD: ez:
- 8 K 58, MNR, SzD: beszél,
- 11 NŐ, K 58, MNR, SzD: üzenhetem:
- 12 NŐ: sem fáj itten már nekem.
- 13 NŐ, K 58, MNR, SzD: szívem se fáj —
- 14 K 58, SzD: Mégis galambom,
- 16 K 58, MNR: A vér a mi
- 18 NŐ: borzogat. — K 58, MNR, SzD: borzogat —
- 19 NŐ: sűgja NŐ, K 58, MNR, SzD: még:
- 20 NŐ: tudja ég;
- 21 MNR, SzD: jer mosd
- 22 NŐ, K 58, MNR, SzD: — Csak KK: járj-kelej NŐ: alatt;
- 23 NŐ, K 58, MNR, SzD: ott, — hisz
- 24 MNR: alatt,
- 26 NŐ, K 58, MNR, SzD: engem tudom
- 27 NŐ: *Híves jó* takaró a MNR, SzD: híves
- 28 NŐ: Oh, jöjj, siess NŐ: odafenn; MNR: odafenn. SzD: odafenn,
- 29 K 58, MNR, SzD: melyből édesem,
- 30 NŐ, K 58, MNR, SzD: fel többé.

Angolra fordított a W. N. Loew: Magyar songs. New York 1887. 84. l.; Magyar Poetry, New York 1899. 148. l., 1908. 243. l.

144. Találkozó előtt. M: NŐ 1858. júl. 4.; K 58, 191. l.; KK 147. l.; ÖK I. 145. l.

A költemény nem kapcsolható a Gina-szerelemhez: a boldogság húrjait a nagy szerelem nem szólaltatta meg. Az 1850-es évek második felében született dalok egy része elüt a Gina ciklustól: *Búcsu* (1855. júl. 8.), *Don Juan* (1857. nov. 15.), *Évszakok* (1857. dec. 30.), *Angyal jár a földön* (1858. márc. 28.), *Napfogyatkozáskor* (1858. márc. 21) és a *Találkozó előtt* címűek tartoznak ide. A versek alapján több Gina utáni szerelmi élménnyel kell számolni. A *Búcsu* valószínűleg vidéki hivatalnokoskodásának emlékét őrzi. A *Don Juan* élmény-

anyaga nem hozható összefüggésbe az *Angyal jár a földön* és a *Nap-fogyatkozáskor* címűekkel. Az *Évszakok*, meglehetősen, csak helyzetdel, sóvárgás pusztán. A *Találkozó előtt* időbeli közelsége folytán könnyen a másik két 1858-as vershez volna állítható, de ezt meg a költő szántszándékkal elkülönítette: első megjelenése alkalmával, a *Dal a paradicsomból* cím alá az 1856-os évszámot írta, jelezve a régebbi élményt. Az utólagos datálásoknál a költő tévedhetett, tévedt is (1. *Liszt Ferenchez*); — de itt oly közeli időre vonatkozik az utalás, hogy tévedésre nemigen gondolhatunk. A felsorolt versekben több futó szerelem nyoma fedezhető fel, ha nem költői szerepről van szó némelyikben. A feledést kereső költő lelkében mélyebb érzéseket nem váltottak ki a kalandok, így a folytatás el is maradt. Bírálva ismerteti a költeményt Bodnár Zsigmond: „Szívesen vennék egy-egy gyöngéd öröm és vigasztalás rajzát. Ha azonban a költő megpróbálkozik vele, rendszeren nem sikerül neki. Például a *Találkozó előtt* című költeményben örülni akar, s hat versszakban számlálja el, mi minden öröm éri őt, mert a kerek világ egyetlen szép leánya szereti, mi azonban izetlenné találjuk az örvendezés e módját, mely természetesen itt sem tud mértéket tartani, hisz ki hinné el, hogy csak neki ragyog a nap, neki fizet adót a föld . . . stb.” (Magyar Szemle, 1881. máj.) Kolozsvári Aladár csak annyit mond róla, hogy „költeményeit legtöbbször egy-egy képpel, fokozással vagy ellentéttel fejezi be”, mint pl. itt is (Élet és irodalom, 1884. szept. 28.). Kovács Sándor Bodnár Zsigmondhoz hasonlóan nem tartja sikerültnek: „A boldog szerelem, melynek csak rózsái vannak tövises nélkül, ritkán zendült meg lantján, akkor sem elég művészi”, e költeménye sem emelkedik fel a Gina emléke színvonaláig; hasonló költeményeiben „közhelyek is előfordulnak. mi Vajdánál ritkaság. Mintha csak a fájdalom iránt volna érzéke s örülni nem tudna”. (Törekvés, 1892. febr.—márc.) Említi még Kerekes György (O—V 1901. jan. 13.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ, K 58: *Dal a paradicsomból*

- 1 NŐ, K 58, KK: égen,
- 4 NŐ, K 58: király — de
- 5 NŐ: vetések;
- 6 NŐ: nyílik NŐ, K 58: mind.
- 9 NŐ: föl;
- 10 NŐ: dalol, K 58: dalol.
- 12 KK: kakuk
- 15 NŐ: legyezve ural a szellő;
- 17 NŐ, KK: hírt
- 18 NŐ: paripa.
- 19 NŐ: Örömkönnyeznek fűbársonyos K 58: partok.
- 22 NŐ, K 58: föld.
- 23 NŐ: Elvész
- 24 NŐ, K 58: adja, — mivel (mi több!);
- 25 NŐ, K 58, KK: világon,
- 26 NŐ: remek;
- 27 NŐ: Az ég neki [Vajda kiemelése]

145. A cimbalmos. M: Magyar Képek Albuma. 1859. 69. l.; VH 14. l.; KK, 98. l.; ÖK I. 79. l.

Nem a VH-ban, hanem két évvel korábban jelent meg. A Magyar Képek Albumán (Barabás Miklós rajzai után acélba metszve, szövege Vajda Jánostól) ugyan 1859-es dátumot találunk, de a könyv a jelzett időnél hamarabb került könyvpiacra, a VÜ 1858. szept. 5-én már hirdeti. A vers 1858 első felében keletkezhetett.

Az Albumban található prózai szövegek (l. Krk. IV. kötetét) nem magyarázatai Barabás rajzainak, hanem a képek láttán felébredő érzések, gondolatok gyűjteménye. A versben is olyan életkép tárul elénk, melynek elemeit csak részben lehet megtalálni a rajzon.

Vajda a cigányság életének (l. az Album: *A dádé rajkóival* c. írását is) alapos ismerője. Letelepült vagy vándorló cigányokkal már Válon is találkozhatott. Érdeklődéssel, részvétellel szemléli tragikomikus életüket. Sorsukat szerinte leghívebben a nagyidai várvédelem szimbolizálja. Ismerhette Arany művét, *A nagyidai cigányokat* (1851) is. Nemcsak itt (32. sor), hanem *A dádé rajkóival* c. kép magyarázatában is hivatkozik a híres esetre: *az adoma terén felül még akkor sem emelkedtek, midőn híres vajdájuk Nagyidán vezérkedett, s oly tragikomikus módon végezte be a vár védelmezését, melyről a siralmas nóta akkor szól csak hegedűjökön, midőn vagy magukban vannak, vagy valami dévaj úrfi annak elmuzsikálására kényszeríti őket* (59–60. l.). A versbeli cigány is csak akkor nyaggatja e nótát, mikor nem hallja senki. A nagyidai várvédelemnek történeti alapja van: 1556-ban Perényi védelmezte cigányok segítségével Nagyida várát Puchheim császári tábornokkal szemben. A cigányok a már elvonulni kezdő ellenségnek kikiabálták, hogy puskaaporuk elfogyott, mire azok visszatértek s bevették a várat (l. Arany Krk. III. kötet 331. l.).

fáré (cigány szó): gazdag, pénzes; *Devla* (cigány szó): Isten; *dádé* (cigány szó): vén cigány; verő a cimbalom ütője

Zilahy Károly, az első ismertető, nem tartja a verset kerek egésznek: „a vége hiányzik, . . . így nem egyéb photographiánál” (Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). Berczik Árpád „pompás genre — képnek” nevezi (Argus, PN 1872. aug. 18). Ravasz Árpád (Erd. Múz. XIII. 1896. 188. l.) után Kerekes György tárgyalja, a vers kapcsán A vén cigányt és A nagyidai cigányokat említi (O—V 1901. jan. 6.).

Szövegváltozatok:

- 2 MKA, VH: bitang, ordinaré;
- 5 MKA, VH: Bolond-építette
- 9 MKA, VH: Oda rajkó,
- 14 MKA, VH: *Nossz elejbe füllajtárnak* —
- 15 VH: az
- 17 MKA, VH: Ki te Bodri,
- 19 MKA, VH: Ne sirj purdé, MKA: balek,
- 22 MKA: verőm? — ugorj
- 29 MKA, VH: sír; KK: sír
- 37 MKA: a csárdásnak,
- 38 VH: Dáde

146. Aranykor (Töredék). M: K 58, 187. 1.; KK 144. 1.; ÖK I. 141. 1.

1858-as és 1872-es alcíme: *Előhangja egy költői beszélynek*, de a költői elbeszélés nem készült el. A bevezetőt 1858 nyarára megírhatta, mert a kötet 1858. szept. 7-én jelent meg. Keletkezését két tényező befolyásolhatta. Az önkényuralom éveiben gyakori Vajdánál a múltba fordulás, sóvárgás a régi szép idők után (pl. *Balassa Menyhért, Mátyás tréfiája, Régi dicsőségünk, Boroszlói tábor* stb.); legszívesebben Mátyás hősi korát keresi fel képzelete. Az *Aranykor* is alighanem onnan vette volna tárgyát, legalábbis Kinizsi említése (67. sor) ezt sejteti. A törpe jelentől riasztja egy másik jelenség is: az üzletiesesség, az üzértség szellemének terjedése, — amit ő tévesen a technika fejlődésének, a gépesítésnek tulajdonít — s a természetes emberi érzések kihalása (11—12. versszak). 1858-ban többször is hangoztatja e nézetét, bár már 1854-ben is találkozunk vele: *Nem pénz volt a bálvány, nem család a fegyver (Béla királyfi. ÖM 364. 1.)*. A K 56 megjelenésével szinte egyidőben látott napvilágot (szept. 5-én a VÜ már hirdeti) a *Magyar Képek Albuma* (Barabás Miklós rajzai után acélba metszve, szövege Vajda Jánostól), a különböző írások tehát nagyjából azonos időben keletkezettek, e kötetben Vajda háromszor is visszatér kedvenc eszméjéhez, még az *Aranykorból* is idéz az elmúlt ártatlan régi idők jellemzésére egy sort: *És a midőn, amiként magam is a magam módja szerint írtam; Holtig hűn szerettek gyöngye szívű lányok!... Most már nem annyira az érző szív, mint a számító ész alkotja az eszményt, aztán megint az eszélyt, az üzériséget emlegeti (A postagalamb). A csikós c. arcképében is azt sajnálja, hogy... a bojtárok kurjantúsa helyett gyátrak és gépek egyhangú kepelése, zakatolása töltendi be a türelmes levegőt... A fürdő c. rajzában is felrója: a hadviseles módja egyre gépszerűbbé kezd válni. A jellemerő pedig csak személyes vitézség gyakorlásában fejlődik ki. E romantikus antikapitalizmus, melynek nagyszabású megnyilvánulása lett volna az *Aranykor*, ingatag lábakon állott: az előbb említett *A csikós c. arcképében* fel is teszi a kérdést: *a philosoph soha sem dönti el, melyik állapot jobb az emberiségre, vajjon Arkadia, vagy a tizenkilencedik század civilizációja boldogított-e?* (30. l.).*

Az Aranykorra a HF 1858. szept. 21-én (Budapesti Hírharang c. rovat) felhívja figyelmet: „Lyrái költeményei mellett az elbeszélőkben is mennyi sajtáság, és erő nyilatkozik minő szépek ezek...”, s idéz néhány versszakot (a 10., 12-et) a versből. A HF cikkét teljes egészében átveszi a NŐ (1858. szept. 26.).

A modern kor elítélését látja a versben Rencz János (34. l.), Rubinyi Mózes (93. l.), Travnik Jenő (Győri Hírlap, 1928. jan. 1.). Komlós Aladár rámutat, hogy e korban „rendszerint ellenszenvenvel nézi a kezdődő kapitalizmust s azzal szemben a múltbeli magyar dicsőséget ünnepli” (Komlós, 107. l.). Kovács Kálmán szerint is a vers „az általános satnyulást, a természetesség lírájának pusztulását, az emberség számkivettségét siratja” (It 1961. 111. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 K 58: pihennek !
- 2 KK: szerelemnek;

- 5 K 58, KK: számra;
 6 K 58, KK: nyomára;
 7 K 58: változott *azóta*,
 9 KK: *ugy van mint volt*, de nem *ugy*
 10 K 58, KK: jobban;
 11 KK: változandóság,
 13 K 58: dolgok,
 14 K 58, KK: *Beomolnak a*
 16 K 58: A régiék *helyett* nyomba
 17 K 58: Szebbek haj de gyöngék! ... omló
 18 K 58: épül.
 19 K 58: utak —
 20 K 58: vászon szépen
 21 K 58: óserdők — tündérek
 22 K 58: kivájva ...
 23 KK: *Szív*
 25 K 58: immáron,
 26 K 58: *fűvön fán virágon*.
 27 K 58: csinálva,
 30 KK: szárnyát;
 34 K 58: dolgok, s
 35 K 58, KK: gőzhajója utja:
 37 K 58: halál, KK: halál;
 38 K 58: ajál.
 39 K 58: bálványa.
 40 K 58: szeretni s
 41 K 58: világból — sírba
 46 K 58: marja:
 47 K 58: hüvelyébe —
 48 K 58: Jobb is! — nem
 50 K 58: szárnya! ragadj
 52 K 58: a vasfegyvert.
 53 K 58: — Mind örökre K 58, KK: eltűnt
 54 K 58: mellben! KK: mellben
 55 K 58: lányok —
 56 K 58: Emlékezet! Költsd
 58 K 58, KK: sírhalmán K 58: hangok
 59 K 58, KK: *tűnt*
 60 K 58: Sűgva bűgva
 62 K 58, KK: felhője;
 63 K 58: álom, —
 65 K 58: életemnek, ...
 69 K 58: fogadták,
 71 K 58: tettem — földi
 72 K 58: tetszik — énekemmel!

147. Boroszlói tábor. M: K 58, 193. l.

A *Költemények* II. 1858. szept. 7-én jelent meg, így e vers már 1858 kora nyarán elkészülhetett. Vajda megint Mátyás korából vette témáját (l. *Mátyás tréfája*). Boroszló ostroma, melyet Mátyás tízezer emberével védett, 1474. szeptember végső napjaiban kezdődött.

Kazimir lengyel király negyvenezer gyaloggal, húszezer lovassal és a hozzájuk csatlakozó mintegy tízezer főnyi cseh sereggel sem tudta megtörni a vár ellenállását. Az ostrommal egyidőben Mátyás más seregérszei betörték Lengyelországba, s elvágták Kazimirék fő utánpótlási lehetőségeit. A várban pedig az ostromlók bosszantására táncvigalom táncvigalmat követett. A vitéz ellenállás, a várvédői ágyúk egyes használata, a sok merész kirohanás, meg az őszi eső, fagy és az éhség megtette a magáét: nov. 15-én és 16-án az ostromló Kazimirék, a hadtörténelemben különös módon, az ostromlottaktól kértek békességet és élelmet, amit Mátyás meg is adott (Elekes Lajos—Lederer Emma—Székely György: Magyarország története. I. 1965. 331. l.). A híres tréfa a történetírók elbeszélései alapján közismert volt. Gaál József már 1837-ben feldolgozta (Mátyás király Boroszlóban). Vajda Horváth Mihály, Szalay László és Jókai Mór előadását ismerhette. Nagyjából egyformán írják le a történet minden mozzanatát. Vajda, mint az idézendő rész tanúsítja, főként Horváth Mihály munkáját használhatta: Mátyás abban bizakodott, hogy az ellenséget „a közeledő téli fagy és eleséghiány különben is nem sokára visszazüzeni, semmiféle cselek által sem engedte magát kicsalogatni erős táborból; hanem annak közepe táján egy dombon, hogy ellentől is láttassék, táncstermeket emeltetett, melyekben tisztjei a boroszlói nőkkel kedvökre mulatának s gúnyképen az ellenséges tiszteket is táncra hívogatták” (A magyarok története. 1843. Második szakasz, 233. l.), Horváth Mihály emeli azt is ki, hogy Kazimir nem egyedül, hanem fiával együtt jelent meg eleséget kérni éhes seregének (uo. 234. l.). Szalay László az idézett részletet röviden foglalja össze: „A magyar tábortanvigalom váltott fel, úgy akará a király” (Magyarország története. 1853. III. 291. l.). Utolsó mondatát viszont — bár Horváth Mihály is utal erre — hasznosíthatta Vajda: „Fényes lakoma követte a tanácskozmányt (a nov. 16-ít!), s Mátyás gazdag ajándékokkal bocsátotta el vendégeit” (292. l.). Jókai színes történeteit is ismerte Vajda (l. *Régi dicsőségünk*), de itt nemigen használta. Jókai a hivalkodó táncot pl. nem is említi (A magyar nemzet története. 1854. A lengyel hadjárás, 295. l.). A vitézek ki-kirohanására, a foglyok ejtésére és megcsonkítására, az előkelő rabok megtartására mindhárom mű utal.

Erdélyi János szerint a költőnek alkalma volt itt tárgyilagos világnézetre jutni (BSzle 1859). Komlós Aladár a vítezi tárgyú költészet darabjai közt tárgyalja, kiemeli az itt-ott megnyilvánuló fogvicsorogató kannibáli humort s azt, hogy a költő a versbe „belesírja” nemzeti bánatát (Komlós, 47. l.).

140. A csüggedetlen. M: Szépirodalmi Közlöny, 1858. szept. 30. A vers keletkezési körülményei nem ismeretesek. A költeményt már az ÓM (299. l.) is közli. A Szépirodalmi Közlönyben az aláírás: *Ómár*. A tartalomjegyzék közli Vajda nevét. Az 1857 végi reménytelenséget (A *virrasztók*. 1857. dec. 20.; *Hajótörtek*. 1858. jan. 17) felváltó bizakodás nem magyarázható sorsforduló reményéből. 1858 januárja és szeptembere között a politikai életben változás nem történt, legfeljebb annyi, hogy fokozódott Ausztria elszigetelődése, de e folyamat már a krími háború után (1856. febr.) megindult: Oroszország

fokozatosan megvonta támogatását egykori szövetségésétől. 1858 nyarán titkos szerződés jött létre III. Napoleon és Cavour piemonti miniszterelnök között az Ausztria elleni háború — Lombardia és Velence megszerzése — kérdésében; Vajda erről nemigen hallhatott (1. a 2. sort); a háború csak 1859 áprilisában tört ki. Így a költemény indítéka főként az a szubjektív meggyőződés, hogy eszmevilágával mindinkább egyedül áll. Már a *Költő barátomhoz* I-ben az a vágya: *Egyedül kilátszani a bűn özönéből, mint egy Ararát!* (31–32. sor). A *virrasztókban* arról panaszkodik, hogy egyre ritkul a hívők száma. A *Hajótöröttekben* ugyanúgy: *Mindegyre fogynak a hívek* (28. sor). S itt: . . . *Irmagul egyet, aki szilárdul Álva és hittel bátran, halt* (27–28. sor).

Nem lehet látni, mit ért a „szép” és „igaz” fogalmakon, amelyek alapján elkülöníti magát a „többi emberektől”. A „szép” és „igaz” állandó vezérszava a kor magyar filozófiájának és esztétikájának; állandó a panasz a kor „materializtikus” (üzleties) szelleme miatt is. Az „üzériség” terjedését ítéli el az ideáltalan, megalkuvó korban (6–8. sor), mint pl. *Az aranykorban* vagy később a *Sodomában?* *Vagy 48 zászlajára gondolt?* — mint ahogy 1861. júl. 7-én a *Csatárban: Legyen alternatívánk: 1848-iki független magyar kormány vagy — semmi, illetőleg teljes abszolutizmus.*

48 örökségének őrzésével nem állt Vajda oly egyedül, — ezt az 1859-es, 60-as, 61-es tüntetések tanúsították, melyekben részt vettek munkások, diákok, egyetemi hallgatók, iparosok, városi szegények, parasztok s tömegesen még az alsó és középnemesség is (Pach—Hanák I. 67—72. l.). 1858-ban a csönd téveszthette meg Vajdát, mint Aranyt 1850. márc. 15-én (Évnapra).

Vagy 49 eszmevilágának őrzése adta a büszke öntudatot? Lehet hogy a 49-es függetlenségre céloz, melynek kifejezést adni majdnem lehetetlen volt, s így ezt műveiből kiolvasni nem lehet.

Vagy a baráti kör tagjai, pesti író társai között lett úrrá csüggetegség, megalkuvó beletörődés (L. Lisznyai Ferenc Józsefet üdvözlő versét!). A harcos hang a szembeszállást, a vitatkozás hevét őrzi. Ha így van, a viták feledtették vele azokat, akik ugyanúgy éreztek, mint ő; de akikkel nem találta meg a kapcsolatot.

A költeményt elsőnek Rubinyi említi (Újabb adatok. 1945. 6., 7., 9. és 11. l.). Sőtér István azt fejti ki, hogy Vajda 48—49 zászlaját őrzi, „félreérthetetlenül tudunkra adja, hogy magát tekinti e zászló egyedüli őrzőjének”. „A csüggedetlen allegória”, melyben a „rút-kor” megtagadta zászló már egymagában is politikai-hazafias jelentéssel bír (Sőtér, 320. és 324. l.; *Nemzet és haladás*, 260. l.). Rónay György rámutat, hogy e vers „első, még darabos kidolgozása a 35 esztendővel későbbi, hatalmas Sodomának” (61. l.). A *Sodoma* jegyzeteit I. kiadásunk II. kötetében.

149. A vén mosonő. Chamisso után. M: NŐ 1859. jan. 9.; VH 37. l.; Külföldi lant (Irodalmi kincstár. VI. 1862), II. 109. l., II. kiadás, 1888. II. 153. l.; KK 239. l.; ÖK I. 285. l.; KI 163. l.

Öt évi szünet után (Béranger: *Az idő.* 1854. júl. 29.) jelenik meg Vajdának egy újabb, szám szerint ötödik fordítása. Adalbert von Chamisso (1771–1838) francia származású német romantikus költő, természettudós és utazó. E költeményének címe: Die alte Waschfrau. „Megírására valószínűleg földijének, Bérangernek példája ösztönözte annak az eszmének feltüntetésére, hogy aki saját körében, bármily szerény is legyen, eleget tett kötelességének, az nyugodtan nézhet a halál elé” (Osztie József: Szemelvények Chamisso, Uhland, Heine és Lenau költeményeiből. Bp. 1903).

Érdekes, hogy Vajda fordításaiban az évszámokat nem jelzi pontosan. A *fecskék* 9. sorában már három éve helyett több éve szerepel. A *szomorú szerzetesben* előforduló 900 évet a későbbi variánsokban 300 évre változtatja, itt is a 76 éves mosonőről a későbbi változatokban úgy írja: *hetven éves már az ott.*

A MNV Vajda fordításairól azt mondja: „nem annyira fordít, mint költeményt ír, melyet az irányadó idegen költő dolgozott ki” (MNV 1872. nov. 17). Ravasz Árpád után (Erd. Múz. XIII. 1896. 188. l.) Rubinyi Mózes érinti a költeményt: „szociális eszméje kaphatta meg” Vajdát (29. l.). Károly Sándor jellemző strófafépletét említi (It 1961. 410. l.)

Szövegváltozatok:

- 2 KL, KK: *hajú*
- 3 NŐ: *legerősebb,*
- 4 NŐ, VH, KL, KK: *S hetvenhat éves már az ott.*
- 8 NŐ, VH, KL: *Isten*
- 14 VH, KL, KK: *híven*
- 17 NŐ: *fiúkat*
- 18 NŐ, VH, KL: *nagyon —*
- 19 NŐ, VH, KL, KK: *fegyelemben,*
- 20 KK, ÖK: *Örökségök*
- 26 NŐ: *éjszakát* VH: *éjszakát —* VH, KL: *nagyon —*
- 29 KK, ÖK: *megszótte azt* [sajtóhiba]
- 32 NŐ, VH, KL, KK, ÖK: *koporsóruhát.*
- 36 NŐ, VH: *ide len.*
- 39 KL: *újra*
- 40 KL: *kivigyék* ÖK: *bnnne* [sajtóhiba]
- 41 NŐ: *S én, vajha*
- 44 NŐ: *Mi tisztem és köröm vala.*
- 45 KL: *ürítném ki*
- 46 VH, KL, KK: *ő az*
- 47 VH, KL, KK: *egykedvűn,*
- 48 NŐ, VH, KL: *Előre a halálruhát!* KJ: *miként* [sajtóhiba, javítottuk].

150. A természethől. M: Nefelejts, 1859. aug. 14.; VH 9. l.; Divatcsarnok 1860. júl. 17.; KK 95. l.; ÖK I. 74. l.

Eddigi ismereteinktől eltérően nem 1860-ban, hanem már 1859 nyarán megjelent. Az eredeti lelőhelyet Tasnádi Attila találta meg. Keletkezési körülményei ismeretlenek. A költő zaklatottságát magyarázzák: Gina elvesztése, egy héttel azelőtt (aug. 7) jelent meg a *GE XXIX.* (*Ó, hogy panaszkodnak . . .*), másrészt ismerőseivel való összetűzése, melyeknek csak egy része ismeretes (l. a *Vészhangok* bevezetőjét). Nem személyi torzsalkodásokról, hanem mélyebb elvi nézeteltérésekről lehetett szó (21–22. sor). A bizakodó hang az 1859-es reményekből táplálkozhatott: Solferino után (jún. 24.) a villafrancai fegyverszünet (július 11.) ellenére nyilvánvalóvá vált a monarchia kül- és belpolitikai gyengesége (Pach—Hanák I., 64—67. l.), a változások előszelét mindenki érezte, Bachnak egy hét múlva (aug. 22.) le is kellett mondani. A költemény indulatait vö. a *Memorandummal*, a 15—16. sort pedig a *Július 22-én* 14. sorával: *Tízet hányandó bérc vagyok.*

Rubinyi a Petőfi-hatást emeli ki: „a pár-rímes versforma Petőfi Rab oroszlán-jából ismeretes” (114. l.). Komlós Aladár az ismeretlen okú haragot sugárzó versek közé sorolja (Komlós, 94. l.), Sőtér István pedig a forradalmi versek közé (321. l.). A Nemzet és haladásban is politikai értelmet tulajdonít annak, hogy a vers az eddig néma tűzhányó kitörését ígéri (260. l.).

Szövegváltozatok:

A Divatcsarnok közlését (Mutatvány Vajda János *Vészhangok* című költeményeiből) nem soroltuk a variánsok közé.

- 1 VH, KK: *Lányszív N: megreped,*
- 2 N: mered
- 5 N: megszakad,
- 7 N: *Had üsse, rontsa,* — nem gondol vele — VH: *üsse rontsa,*
— KK: *üsse rontsa.*
- 8 N: *Az istennyila — fájadjon bele!* VH: *Az istennyila* — KK:
Az istennyila:
- 12 N: *tőle,* —
- 13 NŐ: *búja,*
- 15 N, VH: *Mit magzatként*
- 16 N: *miként a Volkán . . .*
- 17 VH: — *Jaj akkor néktek ellenségei:* N: *ellenségei:*
- 18 N: *gőzei,*
- 23 N: *Úszókbe, lángba*
- 24 VH, KK: *tűzláva* VH: *kicsap,* —
- 25 N: *a föld,* — VH: *a föld,*

151. A beduin. M: VÚ 1859. aug. 21.; VH 23. l.; KK 9. l.; ÖK I. 50. l.

Eddigi adatainktól eltérően nem a VH-ban jelent meg először, hanem egy évvel korábban. A vers megjelenését megelőző időszakban zajlott le az észak-olaszországi háború. III. Napóleon a francia és szárd haderők gyors előretörései után (Magenta jún. 4; Solferino, jún. 24) szövetségeseit cserbenhagyva, váratlanul fegyverszünetet

kötött (Villafranca, júl. 11.), s ezzel a magyar emigráció körében és Magyarországon megindult erjedésnek véget vetett. A közhangulatot híven tükrözte egy Pestről Kossuthnak küldött levél: „ha még egy hétig késik a fegyverszünet — itt valószínűleg megkezdődik a haddel-hadd, a kedélyek már a magasság legnagyobb fokára lévén feleslegzva: csak egy acélütés a kovára, és általános lett volna a fellobbanás” (Pach—Hanák, 65—66. l.). Vajda verse jóval a békekötés előtt (Zürich 1859. nov. 10.), de valószínűleg a fegyverszünet után keletkezett: a hősi halál elszántága ezt sejteti.

A beduin nomád arabot jelent; frank: francia, itt elnyomót jelent (l. Arany—Byron: Az új görög dalnok).

A versről elsőnek Zilahy Károly emlékezik meg: „hogy a szerzőnek a forma iránt is van érzéke, azt pl. a Beduin szépen tanúsítja” (Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). A MNV szerint Vajda *A beduinban* „a magyar szabadságharcot allegorizálja” (P. L. Kisebb költeményei. MNV 1872. nov. 17.). Endrődi Sándor a „legkerekebben kivittnek” tartja (Figy. 1872. dec. 15.). Dicséri Kerekes György (O—V 1901. jan. 6.), Bródy (19. és 21. l.) és Földessy (131. l.) Pethő István Petőfi hatására (A rab oroszlán) mutat rá (40. l.). Rubinyi szerint a költő „rideg hazáról beszél, melytől azonban, bárhogy csalogatják, hűtlenül el nem fordul” (59., 78—79. l., 114. l.) Sőtér István a történelmi körülményekre rámutatva hangsúlyozza, hogy „nem a passzív ellenállás hangja ez”; a „40-es évek forradalmi hangulata tér vissza” benne (321, 323. és 324. l., Nemzet és haladás. 1963. 260. l.). Barta János a politikai versek közt említi (It 1962. 20. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 VÚ: síkon VÚ, VH, KK: beduin,
- 2 VÚ: *Szívében olyan néma kin,*
- 3 VÚ: határtalanabb
- 5 VÚ: becsület, VH: becsület;
- 6 VÚ, VH: Vajh VÚ: *illy* nemes
- 7 VH: Tán, hogy VÚ: *ollyan árva,*
- 8 VÚ: *illy vadonban így magába, van?*
- 9 VÚ: tőle: ember, jóbarát, VH: ember, VH, KK: jó barát,
- 12 VÚ, VH: *tűzhelyet?*
- 13 VÚ: Nézd e
- 16 VÚ: — *És a puszta* VH: — De a
- 17 VH: *férfit* VÚ: felebarát,
- 20 VÚ: *Csak mulik* és fordul az idő. VH: *idő . . .* —
- 23 VÚ: *A ki tűrhet, tűrjön,* frank urat, VH: *Tűrjön a ki*
- 24 VÚ: *De csak szolga és az az marad.*
- 25 VÚ: — Beduin, véged van, fuss! amott
- 28 VÚ: bátrabb egyedül
- 31 VÚ: Már e *szókra élve* nem felel,

152. Egy szolgállelkű poétára. M: VÚ 1859. okt. 9.; VH 17. l.; KK 100. l.; ÖK I. 81. l.; KI 37. l.

A cím alatt zárójelben: *Talán megérti* — sor olvasható. Sem a költő neve, sem a verset kiváltó eset nem ismeretes. A szakirodalom nem említi.

Szövegváltozatok:

- 2 VÚ: mi a kutyában — VH: erény
3 VÚ, VH, KK, ÖK: ad a *gyarló*.

1860

153. Az apagyilkos. Hugo Victor után. M: NŐ 1860. febr. 12.; VH 40. l.; Külföldi lant, 1862, I. 121. l., II. kiadás, 1888. I. 118. l.; KK 241. l.; ÖK I. 288. l.; KI 165. l.

Victor Hugo Századok legendája (La Légende des Siècles) c. műve 1859-ben jelent meg, s Vajda korán felfigyelt e nagyszabású műre. A figyelem felébresztésében szerepet játszott baráti köre, valamint a Budapesti Szemle. Tóth Kálmán írt először rövid ismertetést a Századok legendájáról (BSzle 1859. XXI. füzet, 126—137. l.), Emérke címen az egyik részletet is (Aymeryllott) lefordította. A következő számban (1859. XXII. és XXIII. füzet, 401. s köv. l.) Szász Károly hosszan méltatja a nagy francia költő vállalkozását; többek között. Az apagyilkos részlet cselekményét is ismerteti, néhány értékelő szó kíséretében. Pl: „még megragadóbb és iszonyúbb hatású”, „ha tudni akarjátok, miben áll a nagy költő ereje, csak ezt olvassátok. Borzasztó képet fest itt Hugo, — melyben az északi vidék jégmezőinek egész homálya és minden borzalma ki van fejezve . . .” Vajda érdeklődését nyilván felkeltették az efféle megjegyzések, s nem-sokára le is fordította a *Le parricide* (I. kötet, IV. rész, I.) című részletet. Franciául jól tudott (1858-ban Jules Gerard: Az afrikai oroszánvadászlat c. könyvét fordította le), így a fordítás könnyen ment. Victor Hugo a Századok legendájában az emberiség történeti fejlődését a nagy egyéniségek sorozatában ábrázolta. E költeményének hőse Nagy Kanut (uralkodott: 1018—1035-ig) dán király, a hirtelen halállal meghalt Svén királynak a fia. Kanut Angliát már királlyá koronázása előtt (1017) megszerezte. Később harcolt Pomerániában, meghódította Norvégiát (1028) és Svédország egy részét. Roppant birodalma halála után csakhamar felbomlott.

A költemény 151, Vajda fordítása 148 sorból áll. Vajda valószínűleg értelmezési nehézség miatt kihagyta a 21—22. sort, mely Szász Károly fordításában így hangzik: „S a vad menhírt, melyhez hátszórét dörzsölve, Vadmacska szikrát hányt esti szürkületben.” (Sz. K. Kisebb műfordításai, 1872. II. 196. l.). A 70. sor: „Seul dans le grand silence et dans la grande nuit” (Szász Károly: „S a néma nagy éjbe behatolt egyedül”) nem tudni mi okból maradt ki, vagy Vajda, vagy a nyomda felejtette ki.

Vajda a (szigetek, városok) földrajzi nevek alakján nem nagyon változtatott.

piktek: kelta eredetű nép, beolvadtak a skótokba; *vandálok*: Rómát 456-ban dúlták fel; *kelták*: indogermán eredetű néptörzsek közös neve; *rundk*: a germánok legrégebb írásjelei; *Skania*: Skandinávia; *cimberek*: germán néptörzs, már a rómaiak idején híresek voltak; *címber főnök*: itt: Kanut; *Caesar*: Julius Caesar (100—44).

Elsőnek Ravasz Árpád említi a költeményt (Erd. Múz. XIII. 1896. 188. l.), Rencz János azt emeli ki, hogy „A Hugo Victorral s a roman-

ticizmus szertelenségével való rokonságát mutatja egyebek között az is, hogy Hugo Victornak Századok legendái c. epikai ciklusából a legbizarrabb részt, az egyébként nagy stílú Apagyilkost fordítja le.” (15. l.) Bródy Mihály szerint Vajda a verset nagyon rosszul fordította le (51. l.). Hartmann János szerint „Vajda szemét . . . az apró részletek helyett a nagy körvonalak, gigászi méretek kötik le, szereti a rejtelmest, borzalmest. Hugo Victor Századok legendái-ból is a legbizarrabb részt fordítja le . . .” (Magyar Múza, 1920. 477. l.).

Szövegváltozatok:

- 3 KK: volt;
 4 VH: amint látja
 5 NŐ, VH, KK: örök ebek
 6 NŐ, Megölés, — „hisz” — ugymond — ó VH: Megölés,
 „hisz” (ugymond), „ó mint
 8 NŐ, VU, KK: győzve,
 10 ÖK: diadalbért [sajtóhiba]
 12 NŐ, KK: kiderült sugárza;
 14 NŐ: Monát,
 15 NŐ, VH: [nincs új szakasz utána]
 17 NŐ: volt.
 18 NŐ: czeltát poroszt és
 22 NŐ, VH: sarki KI.: sarki [sajtóhiba, javítottuk]
 25 NŐ, KK: [nincs utána új szakasz]
 30 NŐ, VH: sárkányt, — s
 34 VH: Kóravatalba NŐ: zárták,
 40 VH: profétát ülni Isten jobbjá felöl.
 41 VH: lön;
 44 NŐ: ki nyitja
 48 VH: Elzenör —,
 50 NŐ, VH, KK: levén
 52 KI: kanut [sajtóhiba, javítottuk] NŐ, VH: fordul.
 53 NŐ, VH: Te Szavo hegy,
 55 NŐ, VH: nékem.
 56 VH: a hegy, s
 57 NŐ, VH: eltörhetetlent, KK, ÖK: eltörhetetlent:
 58 NŐ, VH: — Összerezzent
 59 VH: szemfedőt.
 60 NŐ, VH: szólván: rosszul KK: szólván: „Rosszul
 61 NŐ, VH: közelebb?
 64 NŐ: szomoruan nem
 65 NŐ: ment.
 72 NŐ: szomoruan lankadtan.
 76 NŐ, VH: zárben
 79 NŐ: mondván: „itt
 80 NŐ: szólította.
 86 NŐ, VH: Éri és
 88 NŐ, VH: Kanut s tapasztalja
 91 KK: éjszakába.
 92 NŐ, VH: csöndes; — mit

- 93 VH: mond s
 94 VH: esék;
 96 NŐ, VH: Néz néz, de NŐ, VH, KK: sűrű
 97 NŐ, VH: csapászó
 98 VH: utnak
 102 VH: Álmodik-e vajjon?
 104 VH: másodizben
 106 NŐ, KK, VH: Egyet egyet fordul, s meg elindul balra
 108 NŐ, VH: Vissza rezzen
 109 VH: Kőravatalába;
 112 NŐ, VH: készül, fejét
 115 NŐ, VH, KK: Szomorún, habozva,
 117 NŐ, VH: egy egy
 119 VH, NŐ: látja
 121 NŐ: Egy másik egy másik, egy VH: o gyász
 126 NŐ, KK: végtelen sötét ÖK: vegetlen [sajtóhiba]
 127 NŐ, VH: Zajtalan szünetlen,
 130 NŐ, VH, KK: A végtelen. Kanut ÖK: A végtelen — Kanut
 131 VH: Apály — s NŐ, VH: éjnek,
 137 NŐ: Ez volt
 141 NŐ, VH: vissza tántorogván,
 146 NŐ: világosságát
 148 NŐ, VH, KK: szörnyű, végtelen

154. Tavasz felé. I. Megjelenése: NŐ 1860. febr. 26.; VH 51. 1.; KK 113. 1.; ÖK I. 99. 1.

Vajda a költemény 124. sorához két ízben fűzött megjegyzést. Először a NŐ-ban — akkor a sor így hangzott: *kuruc a főbíró — : A hegyvidéki néphit e szöveget adja szóról szóra a sárga rigó szájába.* Másodszer a VH-ban: *A dunántúli hegyvidéki nép szórul szóra e mondatot [sic!] adja a sárgarigó szájába és az valóban annyira hasonlít a rigó szokott egyhangú sippantásaihoz, mintha e szöveg nem a nép koholmánya, — de meglepő valóság volna.*

1860 februárjában, a költemény keletkezésének idején az 1859 őszén megindult nemzeti jellegű tüntetések (1859. szept.: Kazinczy ünnepség, 1859. nov.: Erd. Múz. megnyitási ünnepélye) nem szakadtak félbe, hanem egyenesen vezettek 1860-ban március 15-ének nyílt megünnepléséhez (Pach—Hanák I., 67—68. l.). De ez eseményekhez nem kapcsolódik a vers, csupán egy rövid utalás sújtja a hazát megtagadókat (149. sor). A költemény keletkezésében inkább egyéni jellegű indító okok játszanak szerepet. 1857-ben megromlott a viszonya jó néhány íróval, szenvedélyes hangja ellen még a jóbarát Lisznyai is tiltakozott; Prielle Kornélia miatt szembekerült a vidékkel; 1858-ban éles vitája támad Salamon Ferenczel (mindezeket l. a VH bevezetőjében). Tehetsége ellenére nem tud kellőképpen érvényesülni: 1858-as kötete a könyvpiacra megbukik, megújuló hirdetések, szerkesztői fogások (NŐ 1859. máj. 22.) sem használnak, a példányok még 1860-ban is a raktárakon porosodnak (NŐ 1860. szept. 23.; szept. 30. stb.). 1859 nyarán (l. *GE XXVIII.*: *Éltakartam képed...*) elveszíti Ginát (1859. aug. 14.: *GE XXIX.*: *Oh hogy panaszkodnak...*). 1860 januárjában összetűz Tóth Kálmánnal (Komlós, 93. l.),

az eddigi hűség és segítőkész barátjával a január 4-i párba jutás után három évig nem is beszélnek (Irmei Ferenc: V. J., Koszorú, 1879. II.); Vajda átérzi a méltatlan és igazságtalan körülményeket, melyek közé meggyőződése, egyenes, őszinte természete (I. *Az én szülőföldem*. c. versét), meg végzete sodorta. A harcok kényszerültjének érezhette magát „a ferde, álnok emberek” között. 1861-ben, *Háború* című elbeszélésében is így jellemezte önmagát: *Im én szeléd magányban nevelkedém, s nem férhetek meg a vad emberek között, kik engem vadnak főtének* (ÖM 947. l.). A sorozatos összeütközések — s hasonló, általunk nem ismert mozzanatok, társtalansága — még panaszkodni sem volt kinek — készítették elő a kiábrándulást: az embertársaság börtönéből (7–8. sor), a született hentesek világából (141. sor) a természetben keresne enyhülést. Ugyanez a felfogás jelentkezik később *A városligetben* c. versben. A 81–84. sorokat vö.: *a Nadas tavon szemléletével: Múlt jövőndő tán együtt van Ebben az egy pillanatban?*

Ábrányi Emil szerint a költemény költészetünk legszebb darabjai között foglal helyet (-á-e; Magyar Politika, 1872. aug. 24.). A Családi kör -r jegyű kritikusa szerint is szép (1873. febr. 9.). Kerekes György a hangulathoz alkalmazkodó, mindvégig fenséges hangját dicséri, kimutatja rokonságát a városligetben c. verssel, valamint Ábrányi Emilre tett hatását (O–V 1901. márc. 17. és 24.). Rencz János a 147–148. sorban megnyilvánuló szemléletet hangsúlyozza (32. l.) Rubinyi mizantropikus pesszimizmusát, valamint az egyedülvalóság képzetkörét emeli ki (43., 47. és 78. l.). Elismerően említi Travnik Jenő (Győri Hírlap, 1928. jan. 1.) és Földessy Gyula (131. l.). Komlós Aladár arra mutat rá, hogy „1860-ban valami előttünk egyelőre ismeretlen bántalom érhető, mert ez évben írt versei egy, a költészetében addig nem jelentkező élményt fejezik ki: az emberi élet igazságtalansága fölötti kétségbeesését, pontosabban azt, hogy az ember boldogulása semmi összefüggésben nincs érdemeivel...” (Komlós, 93. l.). Sőtér István allegorikus értelműnek tartja a verset: „allegóriás — rejtett utalásokkal, de félreérthetetlenül: sorsának fordulását várja, a magát és az országát is” (Sőtér, 321., 323 és 324. l.; Nemzet és haladás. 1963. 260. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 VH: Ne félj szívem, derülj, vigadj
- 3 NÓ: fagy,
- 5 KK: egyedül vagy a
- 6 NÓ, VH: között;
- 9 NÓ: örömd,
- 10 NÓ: láthatod:
- 14 NÓ, VH: magukat, KK: magokat,
- 19 NÓ, VH: igaz,
- 21 VH: — De
- 29 NÓ, VH: És örülök örvendezek,
- 48 NÓ: úgy
- 50 NÓ, VH: kedvitül,
- 52 NÓ, VH: fáj — falnak
- 61 NÓ: Míg

- 62 VH: δ ;
 75 NŐ: angyalgyererek,
 77 VH: S maguk
 83 NŐ, VH: vagy jelen --
 89 NŐ, VH, KK: e könyv
 91 NŐ, VH: fáj a halott
 96 NŐ, KK: Ha szeretsz, egykoron!"
 97 NŐ: De im,
 105 KK: körül
 107 NŐ: könnyet
 110 NŐ, VH: kinevetik:
 112 NŐ, VH, KK: Rutúl
 115 KK: Űzik
 119 NŐ, VH, KK: sűrűbe rejtezik
 122 NŐ, VH: rigó: KK: rigó
 123 KK: tovább):
 124 NŐ: „Kurucz a főbiró” VH: „Huncut a főbiró”
 131 NŐ, VH: emberesdűre [Vajda kiemelése]
 132 NŐ: emlékezet:
 137 NŐ, VH: lakók
 138 NŐ: enyelegjete;
 140 NŐ, VH: dűlják
 142 NŐ, VH: Ólnak pusztítanak,
 143 NŐ, VH: hegyetek völgyetek
 147 VH: ugy miként
 152 NŐ, VH: A szörnűbb
 155 NŐ, VH: Isten ember
 156 NŐ: menekűl.
 157 NŐ, VH: enyhűlni csak;
 158 NŐ, VH: talál,

155. Tavasz felé. II. M: NŐ 1860. márc. 25.; VH 62. 1.; HF, 1860. jűl. 19.; KK 120. 1.; Vű 1872. szept. 8.; ŐK I. 106. 1.; KI 46. 1.

Nem sokkal a *Tavasz felé I.* után jelent meg; nyilvánvaló a közös eredet. A különbség, hogy az ott megnyilatkozó keserűség fokozódott, erősödött; hasonló jelenség a *Keserű órában* c. versben is megfigyelhető. A 209. sorban visszatért a *Meghasonlás* lemondó megállapítása: *Semmi sincs tőkéletes. A világ: színház* gondolatot Schopenhauer fogalmazta meg hatásosan: „Bármennyire változnak is a világ színpadán a darabok és a maszkok, a színészek alapjában mégiscsak ugyanazok maradnak. Összeűlünk, beszélgetűnk és fölhevűlűnk. a szemek csillogni kezdenek és a hangok csengőbbé válnak; ugyanűgy éltek ezer esztendővel ezelött mások, ugyanaz volt a darab, ugyanazok a játszó személyek; és ugyanűgy lesz ezer esztendő múlva” (Idézi Rónay György, 170. 1.). E sajátos élmény különféle változataival gyakran találkozunk a század irodalmában (Jean Paul, E. T. A. Hoffmann, Heine, Lenau, Hebbel, Büchner, Musset, Lermontov stb. műveiben). Az első szerelem emléke úgy zendűl meg e versben,

Zilahy Károly a költeményt „melegség és igazság tekintetében a magyar lyra első rendű termékei közé” sorolja. „Ez irányt követve,

Vajda, ahogy meg van áldva, hamis hanggal és őszintétlen érzelmekkel saturalt lyrai levegőnkben valóságos jóltevő villám lehetett volna” (Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). Ábrányi Emil szerint is költészetünk legszebb darabjai közé tartozik (-á-e; Magyar Politika, 1872. aug. 24.) Endrődi „remek compositiojával, gyönyörű átmenetével s igaz mélységével” „legkorrektebb, s mind gondolatban, mind érzésben leggazdagabb költeményei egyikének” nevezi (Figy. 1872. dec. 22.). Dicséri Irmei Ferenc (Koszorú, 1879. II), Szana Tamás (Egyetértés, 1881. márc. 29.). Inczedy László szerint „a lét legnagyobb problémái foglalkoztatják s tépelődése meghasonlásra világfájdalomra vezeti . . . De töprengése sem talál mindenkor ily harmonikus megoldást” (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.). Asbóth János azt hangoztatja, hogy a vers „erősen belevisz bennünket a lét magasabb problémáiba. De a sötét bölselet, mely a költőn uralmat akar venni, megható harmóniába olvad a tavasz hatása alatt” (Ellenőr, 1881. okt. 11. és Jellemrajzok, 1892). Spectator a költemény keletkezésére utal: „Mintha az életben szenvedett keserűségek elkedvetlenítették volna Vajdát.” (Jász—Nagykún—Szolnok, 1883. febr. 18.) Palágyi Menyhért azt vitatja, hogy „a pesszimizmus, a világfájdalom csak mint átmeneti hangulat, és nem mint világnézet lép fel Vajda költészetében . . . A Tavasz felé II-ben a kiábrándulás mély keserűséggel párosulva jut kifejezésre. De ez milyen harmónikusán végződik. E versben különben még nem áll filozófiai költészetének magaslatán . . . A tagadás szelleme csak környezetében volt meg, de ő maga nem egyéb mint a megtestesült igenlés az élet minden szépségével és gyönyörével szemben. Ép ebből az ellentétből fejlődik ki egész költészete.” (Koszorú, 1885. máj. 24.). Egy év múlva újból visszatér a költemény értelmezésére: „Van Vajdának egy költeménye, mely a pesszimizmus valóságos kátéjának tekinthető és ha valaki maga ezen világnézetten át nem ment vagy Schopenhauerből meg nem ismerté, úgy ebből az egy versből elsajátíthatja. Legalább egyszersmind mindjárt meg is szabadulhat tőle, mert a költemény vége a pesszimizmus megtagadását tartalmazza” (Egy. 1886. máj. 30.). Kerekes György a vers értelmezésén túl arra utal, hogy e költemény hatott Dömötör János: Meguntam c. költeményére (O—V 1901. jan. 13., márc. 17., és márc. 24.). Bródy Mihály kiemeli, hogy a „bölcselet láza elpusztíthatatlanul belevette magát Vajda lelki szervezetébe” (32. l.). Rubinyi pesszimizmusát és a befejező részt emeli ki (45, 97—98. l.). A BSzle (1927. 187. l.) és Travnik Jenő (Győri Hírlap, 1928. jan. 1) a legjobbak közt említi. Földessy Gyula a versnek a fiatal Adyra tett hatásáról számol be: „Diákkorában magyar tanára, Both István felhívására neki kellett felolvasnia Vajda Tavasz felé II. c. versét. A felolvasás végén a költemény remek hangulati point-jének, az első szerelem tündérvilági emlékének hatása alatt elemi erővel tört ki belőle a zokogás, annyira, hogy tanára és osztálytársai megrendülve nézték a megindulásnak ezt a szokatlan mértékét.” Goethe Tassója s Vajda János hódították meg a versnek — írja később önéletrajzában Ady (Földessy, 113, 123. és 128. l.). Bóka László a theatrum mundi motívumát tartja jellemzőnek: „Meghökkentő, hogy ezt a költőt pantheistának tarthatták, hogy természetrajongót kerestek zord figurája megett” (103—104. l.), Komlós Aladár többször érinti a verset: utal a költe-

mény keletkezésére, pesszimizmusára: „De elég egy tavaszi napsugár, s összedől az egész vigasztalan filozófia”, s a költő filozófiai elmélkedésére (Komlós, 88., 93., 174., 181–182. és 201. l.). Rónay György a Meghasonlás c. költeménnyel és a londoni színi záró jelenetével veti össze a verset (107., 111. és 170. l.). Károly Sándor arra mutat rá, hogy „Agy a kilenccst Vajda Jánosnál szerette meg Vajda verseinek egyéb értékeivel együtt” (It 1961. 410. l.).

Szövegváltozatok:

A HF és a VÚ az 1860-as, illetve 1872-es kötet alapján közli a verset; a variánsok közé nem vettük fel.

- 7 NŐ: szerepelvén
 8 VH: Ahogy
 9 NŐ, VH, KK: lakói —
 10 NŐ: Ezek a — tisztelt
 11 NŐ, VH, KK, ÖK: bemenetdíj —
 12 KK, ÖK: sok: — bum
 14 VH: Választja a ki
 18 NŐ, VH, KK, ÖK: *Vérengző* NŐ, VH: *Zsiványdarab*: KK, ÖK: *zsiványdarab*;
 19 NŐ, VH, KK: *A főfő rabló sorra* köttet ÖK; *A legfőbb rabló sorra* köttet
 23 NŐ, VH, KK, ÖK: Hol benne a *költő-igazság*?
 31 NŐ, VH, KK, ÖK: különbség ÖK: *Pedig*
 35 VH, KK: álca,
 44 NŐ: Mert mind ennek így
 47 NŐ: tudatnak,
 50 VH, KK: az;
 51 NŐ, KK: bevégezetlen,
 52 NŐ, VH, KK, ÖK: igaz.
 53 KK: *hijába*
 54 NŐ: hatalom.
 56 NŐ, VH: *S csak* [Vajda kiemelése] *ember lenni* — rég unom . . .
 58 NŐ: hat,
 59 VH, KK, ÖK: *hívás*
 60 NŐ, VH: gondolat
 61 VH: tavaszban
 62 NŐ, VH, KK, ÖK: hegy — völgy
 64 NŐ: *pirul* —: VH: *pirul*: —
 66 NŐ, VH, KK, ÖK: *bölcsélet*;
 68 VH, ÖK: *bábajos*

Németre fordította: Balogh, 33. l.

156. A jáborfa regéje. M: NŐ 1860. máj. 13.; VH 67. l.; KK 32. l.; ÖK II. 57. l.

A május 13-án megjelent terjedelmes költemény 1860 tavaszán keletkezhetett, egyidőben a *Sokat gyötörtél* . . . (GE XXX. 1860. ápr. 15.) kezdetű verssel. Mindkettőből a hódító női szépség dicsérete hangzik, de a megoldás az amúgy is a népmesék hangulatát őrző *A jáborfa*

regéjét mesebeli történetté változtatja. Nem áll kapcsolatban Tompa virágregéjével (*A jávorfáról*), cselekménye a képzelet terméke, de Vajda teletízdelte saját életéből vett motívumokkal. Dalima ragyogó szépsége (19—50. sor) Gina tündéri alakjára emlékeztet: *Egy nézésre hódol minden Kész örömet, föltélenül...* (*Sokat gyötörtél...*, GE XXX. 11—12. sor). Dalima szépségének leírására vállalkozni éppúgy vakmerő lehetetlenség (30—31. sor), mint a Gináéra: *Hogy írhatnék rólad tökélyest, kit ragyogásod elvakít?* (GE XXX. 39—40. sor). Dalima érzéketlensége olyan, mint Gina hidegsége: *Szívednek, mely szeretni nem tud, járhat nagyon, ha szeretik...* (*Csak ostorozz...*, GE XX.) Vajda életéből került a költeménybe a szeretni s nem szeretettetni (475. sor) végzete. Dalima szerelmesei elátkozottan, bujdokolva keresik a magányt, akárcsak Vajda: *Nincs hely az égben, nincs a földön, Hol én kisírhatnám magam (Én nem tudom... , GE XXIII.)*. Vajdáé a honfi fájdalma (468—487. sorok); az ő hazáját rabolta el a „tátos” csorda (467. és 493. sor). Ezer esztendő s fájdalomról szóló (404. sor), 48-as verseiben három százados átkot (1526-tól számítva) emleget. Övé tehát a kettős bú terhe (*Rólam is, nekem való is*, 519. sor), csak a boldogság — a szerelmi s honfiúi — nem az övé.

Feltűnő, hogy a Gina-szerelm lezárása után (*Oh, hogy panaszkodnak... GE XXIX. 1859. aug. 7.*) még el-elmereng a végzetes szerelem boldogító befejezésén (*A jáborfa regéje, A kiállhatatlan szépről*). Mintha az a gondolat foglalkoztatná, hogy meglágyíthatta vagy egyenesen megakadályozhatta volna a „végzet” beteljesülését (vö. *S ne bosszuld meg rajtam magad — megalázva, Feledd el sértésem... ; Eltákartam képed... GE XXVIII.*). Bár a Dalima átkát (*A szegénykét megrontották*, 70. sor) eloszlató s köszívét meglágyító férfi megteremtése a képzelet játéka, mégis sejteti Vajda gondolatainak az irányát.

A Dalima névadás Vörösmartyra és a romantikus epikára emlékeztet. Az „eperérés” megjelölés a Béla királyfiban is előfordul.

A 228—230. sorokat vö.: *„Kérlelhetlen mérgű tüzláng Legel a gyepen ropogva...”* (GE XV.: *Mint az erdő... 19—20. sor*). Rákosi Jenő a költemény hatása alatt írta a *Szerelm iskolája*. c. drámáját (Rákosi Jenő: Emlékezők. III. 50. l., ItK 1927. 20. l.; Komlós: 88. l.) — *labirtus*: labirintus, útvesztő.

Az első bíráló, Berczik Árpád a gyöngéd leírásokat dicséri (Argus, PN 1872. aug. 18.). Ábrányi Emil a regét költészetünk legszebb darabjai közé helyezi, melyek „Vajdát nemcsak a magyar költők közé avatják, hanem európai színvonalra is emelik” (—e, Magyar Politika, 1872. aug. 24.). Endródi Sándor a cselekmény ismertetése (Figy. 1872. dec. 13.) után azt írja: „A jáborfa regéjének hősnője, Dalima ismét mintha a Gina emléke költemény-cyklus köréből lépne elő; a teremtő e lány szép arcára, természetére, éjhajára és éjszemére pazarolja minden kincsét, és szívének már nem jut eleven láng, élő gyémánt, érző szív helyett hideg, holt kődarabbal kell beérnie; a jövevény, hódító és varázsló dalaival úgy tűnik fel előttem, mintha Gina gyönyörű dalainak szerzője lenne, száz esztendő elfolyásáig szeretve és nem szerettetve. A situáció legalább ugyanaz s azt hiszem, e regében lényegesen csak a boldogító kifejlést lehet regének venni, mint ama benső vágy hangos sirását, mely a költőt Gina lábai előtt mindvégig

sírni készteteti. A jáborfának végső sorai is megerősítik bennem e hiedelmet; a költő köszönetet mond a regefának, a mi a dalban szomorú volt, jól esett szívénem”, de boldogságról hallani se szeret. Összehasonlítja a Luzitán dalok hangját a Jáborfa dalnoka énekesével (Figy. 1872. dec. 29.). A Magyar Szemle szerint A jáborfa regéje „népmese átdolgozása, variációja akar lenni, úgy tesz, mint a zeneírók, kik egy-egy szép motivumot írnak át és úgy nyújtják a pengető, zengető közönségnek. De mindig hiba marad, ha az ily variált mű egész ellenkező természetű lesz, mint az eredeti. Ízetlen vegyület támad, mely senkit sem elégíthet ki. Egymást kizáró színek kerülnek össze. Vonzás helyett visszataszítanak. Nálunk Gyulainak sikerültek az ily népmese-átdolgozások, az ő Gonosz mostohája gyermekirodalmunk egyik gyöngye. Ő tud kissé naiv lenni, míg Vajda ellentéte minden naivságnak, gyermeki objektivitásnak. Annyira alanyi, hogy nem tudja magát más lelki állapotjába áthelyezni. Lénye merevebb, egyoldalúbb, minthogy simulni, átídomulni, hasonlulni tudna. Kiállhatatlan túlzásokba esap, melyek rikitóan ellenkeznek a népmese naivságától” (V. J. elbeszélő költeményei 1881. dec. 588. l.). Spectator véleménye ezzel szemben: „A leíró költészet legjobban illik Vajda lelkületéhez. A reflectálás, bölcselkedés, hosszas elmélkedés, sokkal inkább helyén valók e terjedelmes műfajban, mint egy rövid dalban... Kedves egyszerűségével [ide] sorakozik a Jáborfa regéje, egy azon költői fajból, melyben Tompa oly sok elragadó szépet teremtett az ő Virág-regéiben, s mely műfaj Tompa után teljesen pangásnak indult” (Jász—Nagykun—Szolnok, 1883. febr. 18.). Palágyi Menyhért is Gina—Dalima párhuzamról beszél: „A szépség általános eszménye a női szépségbe megy át és Ginában ölt testet, a szépnek imádata szerelemmé válik és a művészi lélek fájdalma, hogy az eszményhez közeledve, azt mégis mind nagyobb távolságban látja maga előtt, a visszaütött szerelem gyötrelmeivel olvad egybe. Ezt kiérezni A kiállhatatlan szépről című töredékből és még inkább A jáborfa regéjéből, melyben Dalima királyleány, ki oly szép, aminő csak egyszer lett és soha, soha többé nem lesz tulajdonképp nem egyéb, mint a szépség eszményének allegorikus képviselője.” (Koszorú, 1885. máj. 17.) A következő számban még hozzáteszi: „Az élő természet buja gazdagsága, fénye, pompája ragadta meg legerősebben Vajda képzeletét. Egyes költeményeiben szétszórt természet-festései fényben, színgazdagságban és érzékítő erőben felülmúlhatatlanok. Költői beszélyeinek (A jáborfa regéje...) ezek képezik legfőbb szépségét... Vajda nyelvének bámulatos képgazdagsága éppen a természetnek mély szemléletéből származik... Szereti a nyári éjt, mikor az alvó és álmodozó természet végtelen kéjben uszni látszik. Ennek festésében kifáradhatatlan (A jáborfa regéje)”. (1885. máj. 24.) Rencz János Tompa virágregéinek hatását érzi: „De ezt a regét a nyelv zeneisége, a cselekvényi kerekdedsége, érdekessége és gyors lefolyása, s a népmesei elemeknek ügyes felhasználása Tompának e nemű költeményei fölé helyezik” (Rencz, 40. l.), Dombi Márk csak említi a költeményt (Kath. Szle 1900. 406. l.). Kerekes György felrója, hogy a rege „nélkülözi a népmesei hangot, leírásai — habár költőiek — oly hosszúak, hogy az egészet vontatottá teszik. S így éppen az, ami a magyar népmesének fő sajátysága, a gyors haladás és érdekelttség hiányzik belőle”.

(O—V 1901. febr. 3.) Rubinyi leírásait, valamint azt említi, hogy „Tompá-nyomok is vannak Vajda költészetében: A jávorfa regéje igen szép Tompa utánzat, grandiózus képekkel” (74., 87., 91. és 107. l.). Kéky Lajos szerint „népmesei motívumokból, de egészen a romantikusok modorában van írva” (It 1912. 230. l.; Kéky, 25. l.), Travnik Jenőt Vörösmartya emlékezteti a költemény (Győri Hírlap, 1927. dec. 25.). Földessy Gyula az epikai keretben elhelyezkedő lírai mondanivalóról beszél (115. és 126. l.). Komlós Aladár a Dalima nevet a két szóban forgó főnév összetételéből származtatja; a regét „ha nem is a legnagyobb igényű, de lehibátlanabb, legsikerültebb elbeszélő költeményének” nevezi. „A népmesét Vajda a beleoltott hazafias motívummal és a téma iránt nyíltan megvallott lírai érdekelttségével némileg aktualizálja . . .” Vajda itt is lépten-nyomon „olyan világot rajzol, aminőt belül lát az érzés hatása alatt” (Komlós, 67., 87—88., 292. és 301. l.). Barta János a 148—170. sorokat idézve megállapítja: „Egy évtized versei közt önálló, ilyesféle sóvár hangulattól átítatott tájkép csak egy van . . . a Nyári dél, 1853-ból . . .” (It 1962. 26., 30. és 32. l.).

Szövegváltozatok:

- 2 KK: sár
 4 NŐ: szélben;
 8 NŐ, VH, KK: városokról,
 19 NŐ: „Egyszer
 24 NŐ, VH: Százszorszebb
 28 NŐ: Ahol
 36 VH: aranyhajával?
 40 NŐ: Nyárközépi napsugaré? VH, KK: Nyári hajnali sugaré?
 41 NŐ: hát a hangja?
 45 NŐ: aki
 50 NŐ: lesz. —
 55 VH: csodálják,
 58 NŐ: szédítő KK: gyönyörűség:
 62 NŐ, VH: volkántüzében
 67 VH: hiába
 68 KK: égi — földi NŐ, VH: isten,
 69 NŐ: sem, VH: sem —
 72 VH: háza,
 74 NŐ: Epedő, forró
 77 NŐ: vadonerdő
 80 NŐ: híves
 84 NŐ, VH: hiába!
 85 VH: szívet KK: oh szívet
 88 NŐ: Szíve
 94 NŐ: segíteni
 97 NŐ: Amivel bírt NŐ, VH: égen földön
 100 NŐ, VH: Éjhajára éjszemére
 101 NŐ, VH: ráfeledte;
 104 NŐ: így

- 105 VH, KK: hűde volt
 106 VH: Kődarabbal
 108 VH: Apja anyja
 109 VH: acélvár
 113 NŐ: Hírül
 118 NŐ, VH, KK: lehelle
 119 NŐ, VH: kőszívébe
 120 NŐ, VH: acélvár,
 123 NŐ, VH [újabb szakasz kezdődik]: seregestől
 130 NŐ, VH: mosolygott;
 133 KK: jövevény [sajtóhiba]
 136 NŐ, VH: óperenciáról.
 139 NŐ, VH: birt
 155 NŐ, VH: lámpa
 157 NŐ, VH: túlvilági
 163 NŐ, VH: pillanatban —
 165 NŐ, VH: fű és lomb.
 166 KK: mind
 167 NŐ, VH, KK: lehelve, NŐ, VH: olykor olykor
 168 NŐ: Édeset,
 169 NŐ: vágy ingerlő
 171 NŐ, VH: Közbekezőbe
 173 NŐ: andalító
 176 NŐ, VH, KK: Beszövedve, ringatván a
 179 NŐ, VH: fűvel NŐ, VH, KK: virággal
 185 NŐ, VH: fulva
 186 NŐ, VH: köröltük,
 187 NŐ: fű
 192 NŐ: víz
 197 NŐ, VH, KK: lehelt
 198 NŐ, VH: hiába, mind hiába.
 201 NŐ: mesterkedése;
 202 NŐ, VH: bűje bája,
 204 NŐ: mind,
 205 VH: Kőszívét
 206 NŐ: figyelt csak VH: csak [sajtóhiba]
 207 NŐ, VH, KK: lángját;
 210 NŐ: A dúsgazdag
 213 NŐ, VH: vadonerdőn,
 216 NŐ: Bujdokolva
 219 NŐ, VH, KK: gyásza.
 220 NŐ, VH: napnyugotkor
 223 NŐ: föld; VH, KK: föld,
 225 NŐ: fák;
 227 NŐ: a gulya ménes
 230 NŐ, VH: volna —
 235 NŐ, VH: hamvát, —
 238 NŐ: minden; VH, KK: minden,
 240 NŐ, VH: feléje, —
 242 NŐ, KK: Urdicsérő
 243 NŐ: Félretértette

- 249 NŐ, VH: senki; — a
 252 NŐ: Űgy
 254 NŐ: sárni
 257 VH, KK: is.)
 260 NŐ: mendegélnek KK: mendegélnek.
 261 NŐ, VH: kavarognak,
 262 NŐ, VH: S megmeg NŐ: kerekednek
 264 NŐ, VH: Soha soha
 265 NŐ: Azok a sokféle felhők,
 266 NŐ, VH: úgy miként
 268 NŐ, VH, KK: állnak.
 271 NŐ, VH: aranygyapjú,
 272 NŐ: juh,
 275 NŐ, VH: nézni.
 276 NŐ, VH: észak — nyugotnak
 281 NŐ, VH: Rémülést iszonyt
 282 NŐ, VH, KK: Szélviharos jeges
 284 NŐ, Ah, hogy
 288 KK: halandó
 289 NŐ, VH: angyal —
 291 NŐ, VH: várnak
 292 NŐ, VH: gyásszal vésszel?
 293 VH, KK: viselője,
 294 NŐ: neki
 296 NŐ, VH: Térítették, integették;
 300 NŐ: utadra.”
 303 NŐ, VH: erősek,
 305 NŐ, VH: magukon se,
 310 NŐ, VH: Kőpadon
 321 NŐ: *Mert ez már nem vesztet semmit.* [Vajda kiemelése] VH:
semmit [Vajda kiemelése]
 324 NŐ, VH: aranyas
 325 NŐ, VH: nyíl
 326 NŐ: A nap,
 330 NŐ, VH: Űszva csúszva
 335 NŐ: bátorítva
 336 NŐ: szelíd
 342 NŐ: Vadonerdő
 344 KK: Előbb
 348 NŐ, VH: Égen földön
 350 NŐ: *Megbujik a*
 351 BŐ: Ijedős, sápadt
 353 NŐ, VH: hiába
 355 NŐ, VH: senki
 357 NŐ: a lugosba
 363 NŐ: a dal
 364 NŐ: S ujja végén,
 371 NŐ: vértanú — halálkéj,
 378 NŐ: elhalóan,
 381 NŐ: sír
 382 NŐ, VH, KK: elmulásról.

- 384 NŐ, VH: elszáradnak. KK: elszáradnak
 385 NŐ, VH: megrepedeznek,
 390 NŐ: *úsztak*
 396 NŐ, KK: *Úgy* VH: sebbel lobbál
 397 NŐ, VH: távol,
 398 NŐ, VH: özvegy árva
 400 NŐ, VH, KK: elmérgült szenvedés, mély
 401 NŐ, Gyógyíthatatlan
 404 NŐ, VH: *Ezer esztendő fájdalma* [Vajda kiemelése]
 406 NŐ, VH: pillanatban —
 408 NŐ, VH: dalában.
 414 NŐ: föld, a NŐ, VH: légben
 415 NŐ: vélvén
 417 NŐ, KK: pedig —
 418 NŐ, VH: szív,
 419 NŐ: rá.
 420 NŐ: legdrágább legnemesb NŐ, VH: szív,
 439 NŐ, VH: isten
 441 NŐ: *fű bársonyával*
 444 NŐ: Hegyet völgyet
 448 NŐ, VH: madársereggel, —
 449 NŐ, VH, KK: ifjú
 452 NŐ, VH: légben
 453 NŐ, VH: mezőben a
 457 NŐ, VH: örömet boldogságot.
 458 NŐ, VH: Hegyen völgyön lakodalmat, —
 459 NŐ, VH: szeretni,
 472 KK: legszörnyűbb
 473 VH: Tudniillik
 474 VH: Százesztendő
 480 NŐ, VH: Kőszivét
 481 NŐ, VH: dallal;
 482 NŐ, VH: legszebben szomorúbban,
 483 NŐ, VH: Fűbe fába kősziklába
 487 VH [új szakasz kezdődik]
 489 NŐ, VH: fölkelte
 490 NŐ, VH: nagy; KK: nagy.
 491 NŐ, KK: asszonyoknak
 493 NŐ: vezére
 494 NŐ, VH: tátoscsordát,
 495 NŐ, VH: hont
 499 NŐ: Dicsőségben boldogságban,
 501 NŐ: sokáig,
 503 NŐ: *haltak.* —
 506 NŐ: Tőrül — hegyre
 507 NŐ: pár;
 508 NŐ, VH: éltek, éldegéltek
 509 NŐ, VH: öleléssel —
 512 BH: hazájuk . . .
 516 NŐ: regéjét . . .
 517 NŐ, VH: KK: fácska !

- 518 NŐ, VH, KK: szomorú
 519 NŐ: érte.
 528 NŐ, VH, KK: inték,

157. Mit kongnak, bongnak a harangok. M: NŐ 1860. máj. 27.; VH 95 l.; KK 51. l.; ÖK II. 81. l.

1860-ban Vajda néhány nagyobb epikai mű (*A jáborja regéje, Mit kongnak, bongnak a harangok, A kiállhatatlan szépről*) írásába kezdett. Megkísérelte az átélt csapásnak (*GE XXIX.: Oh hogy panaszkodnak...* 1859. aug. 7.) s e tájt sűrűsödő keserű óráinak (*Tavaszelé I.* 1860. febr. 26.) kifejezési lehetőségeit az epikában is megkezesni.

A költemény keletkezési körülményei nem ismeretesek. Nem elképzelhetetlen, hogy a stájer hegyek közt barangolva született meg benne — mint a bevezetőben írja — az öt történet összeszerkesztésének a gondolata. De megvan Bartos Róza állításának is a valószínűsége, hogy a ciklusnak a bécsi István-templom a „körösztyanya”. „És én is hallgattam itt a padban, az örök mécsbe nézve ugyanazon a helyen ahol férjem ült, a nagy vész harangot — és montam magamban azt a mit Vajda János itt írt, itt fogamzott meg benne a harangszónál az az Isteni, dupla Isteni, mert Istenházában született meg a költemény ciklus, — Mit kongnak, pongnak a harangok...” (Bartos Róza Naplója. 69. l. OSzK). A keret megalkotásában szerepet játszott Hugo Victor: *Századok legendája* c. műve. Vajda ismerte e költemény-sorozatot, onnan fordította *Az apagyilkos* c. részletet (1860. febr. 19.). *A Századok legendája* Zim-Zizimi (I. kötet, VI. rész, első vers) című részletében a trónt tartó szfinxek mondják el a különböző történeteket, Vajdánál pedig a nagy fekete vashegyekből megszólaló föld alatti bús harangok. A hatodik szfinx példázata Kámbizésről szól, s az említett személyek közt Psammetik (Pszammit) neve is előfordul.

Vajda öt története egy-egy bűnös, illetve ártatlan jellem sorsát beszéli el. Az első szereplő a hatalom megszállottja; Kerekes György szerint (O—V 1901. febr. 3) Mohamed szultán. Ez tévedés, mert II. Mohamed szultán (1451—1481) Bizánc (Istanbul) elfoglalása (1453) után csak a Balkánra tudta kiterjeszteni a hatalmát, Nagy Szolimán (1520—1566) volt az, aki ős Buda, Perzsia, Szíria, Egyiptom felett uralkodott, az ő birodalma terjedt a Fekete-tengertől a Holt-tengerig (49—51. sorok). A második történet hőse Don Juan-szerű világfi, a csábítás megtestesítője. „O juvenus, ventus, ventus!”: Ó, az ifjúság csak szél.

A harmadik hang Pszammité, Egyiptom utolsó királyáé. Pszammemit (Pszammit) i. e. 526—525-ig, mindössze hat hónapon át uralkodott. 525 nyarán a Nilus torkolatánál, Pelusium mezején Kambizés perzsa király (529—522) legyőzte. Memfisben foglyul ejtette, fiait megölette, lányát megszégyenítette, őt magát azonban kíméletes fogságban tartotta, de mikor az egyiptomiakat elpártolásra akarta bírni, halálra ítélte. A forrásra maga Vajda is utal a 191. sorhoz kényszerített jegyzetben: *Herodot a csata után hetven év múlva is fehérleni látta a peluziumi téren, az ott elesettek csontjait, melyeket vizsgálván megjegyzi, hogy az egyiptomi feltünőleg vastag, erős koponyákat határo-*

zottan fel lehete ismerni a perzsák gyöngébb, normális fejéül. (E jegyzet csak a NŐ-ban és a VH-ban szerepel.) Herodotosz történeti könyveiben részletesen ismerteti az eseményeket (III. könyv, 10—15. fejezet), Vajda híven követi az elbeszélést, csupán néhány részletben tér el tőle (pl. Herodotosznál nincs szó kalitbörtönről, nem telik el oly sok idő a koldussá lett vezér megjelenéséig, Pszammemitnek Memfizis után nincs lehetősége újabb csatát vívni, s nem bitófán hal meg stb.). Nem lehet tudni, hogy Vajda az eredeti görög szöveget vagy valamelyik német fordítást (Bähr, Lange) használta-e.

A negyedik panaszkodó: Beatrice Cenci (1577—1599) szintén történeti alak. Apja, Francesco kicsapongó életet élt, Beatrice mostohaanyjával és egyik fivérével összefogva 1598. szept. 9-án megölette. Hiába akarták az öngyilkosság látszatát kelteni, a bűntény kitudódott s Beatricéket halálra ítélték, kivégezték. Beatrice védője, Farinacci Prospero, hogy mentse védencét, azzal vádolta Francescót, hogy lányán erőszakot akart elkövetni. A történetet sokan feldolgozták, a XIX. században: Shelley: *The Cenci* (1819); Stendhal: *Chroniques italiennes* (1855), Scolari: *Beatrice Cenci causa celebre criminale del secolo XIII.* (1856) Vajda a 272. sorhoz készített jegyzetében Shelley művét nevezi meg forrásként: *Beatrice Cenci eseténél nagyobb tragicumot nem ismerek. Apja egyike volt Róma leggazdagabb s leghatalmasabb hercegeinek, s alighanem minden halandók közt a legelvetemültebb, undokabb szörnnyetege a természetlenségig terjedő erkölcsi aljaságnak. Beatrice kútúrnó szép, s erkölcsileg a fenségesebb lények közé tartozott. Myrrha esete, ki Alfieri tragoediájában, atyjába volt szerelmes, hihetetlen, vagy legalább gondolatnak is igen „fura”, Beatriceba — elvetemült apja volt szerelmes. És ez történetileg való. S miután B. ennek apát és nagyúri szarnokoskodása, erőhatalma ellen hiába folyamodott a római kormányhoz (szeméremből nem indokolhatóan kérelmét) — kénytelen volt bérelt orok által apját megöletni, hogy a természetlázasztó bűn elől meneküljön. A kormány vérpadra ítélte őt anyjával s testvérével együtt! Egyébiránt e tárgyat Schelley világhírű tragoediájában remekül dolgozta ki (e jegyzet csak a NŐ-ban és a VH-ban szerepel). Beatrice Cenci védőjének vádját az utókor elhitte, s bűnösöket vértanúknak tartotta. E felfogás nyilvánul meg Shelley szomorujátékában is. Nem tudjuk, hogy Shelley művét Vajda milyen nyelven olvasta: esetleg barátai fordításaiból, közléséből ismerte.*

Az ötödik, csengő, vékony hang a bálkirálynéé. Néhány motívuma már *A sírból* (1858) c. versből ismerős (a megcsalás, a gyilkos, a hideg vér).

A VH-ban a 396—399. sor hibásan jelent meg. Vajda a NŐ-ban igazítja helyre: *Nincs egyéb hátra, csupán megrovandónak tartjuk . . . ana nagy sajtóhibát, mely szerint a harmadik sor az elsővel elcserélgett, s teljesen értelmetlenné teszi a mondatot. E hiba így igazítandó . . .* (NŐ 1860. aug. 5.) A harag napja (89. sor): „Dies irae, dies illa”, Celanói Tamás középkori, híres költeménye, a katolikus gyászmise része, az ítéletnapról szól. A világ színpad (405. sor) felfogást l. a *Tavaszi felé II* jegyzeteinél. A sírba temetettek sorsa, szenvedése, felbomlása visszatérő motívum Vajda költészetében.

Endrődi Sándor a cselekményt ismertette rámutat, hogy a harangok úgy beszélnek, mint Zim-Zizimi-ben (Századok legendái) „a rej-

télyes sphinxek, remegő, fájdalmas, irgalomért esengő hangokon. E mythos kód azonban mindinkább fogyni kezd, a tündérisztítmények omladoznak a való fényével, dicsőségével előlép a történelem”, „ismerős hangok csendülnek meg, mintha a költőt árny gyanánt követnék saját szerelmei, s gondolatai akarva nem akarva minduntalan saját világának szomorú légkörébe tévednének” (Figy. 1872. dec. 15. és dec. 29.). A Magyar Szemle szerint „népies hangon adja elő a költő ábrándjait. Őt harang öt képet vagy visszaemlékezést tár fel, melyekből a költő levonja szomorú következtetését . . .” s itt idézi a 297. sortól végig a költeményt (1881. dec. 588. l.), Koroda Pál: a történetek „szerencsétlen, szertelen vágyaik örvénybe döntött szívek fájó sóhajai” (ismerteti mindegyiket). „Kár, hogy a költemény nem végződik itt és még kontemplációk jönnek utána, olyak, minőkben Vajda nem szerencés” (Magyar Szalon, 1884. 374. l.). A Magyar Szemle Vajda válogatott verseinek kiadásakor, 1895-ben azt kérdezi: „De mért nincsenek itt . . . a fantasztikus »Mért csengnek—bongnak a harangok« —, s a »A jávorka[!] regéje«. Keresve keressük, de nem találjuk sehol a Vajda János poézisének e remekeit”. (dec. 15.) Ravasz Árpád (Erd. Múz. XIII. 1896. 188. l.) érintése után Kerekes György tárgyalja: „ugyanazt az alapeszmét fejezi ki, a mit Hugo Victor Századok legendájában a Zim-Zizim: mindennek vége szakad egyszer, a hír, hatalom, szerelem, öröm és bánat mind elpusztulnak egyszer s helyüket halotti csend foglalja el” . . . „Inkább az elmélkedő költészet körébe lehet osztani.” Ismerteti a cselekményt, Beatrice történetét stb. (O—V 1901. febr. 3.; márc. 24.). Pethő István (27. l.), majd Rubinyi említi a költeményt: a 397. sortól fogva „oly lapos, ritmustalan, hogy prózai sorokban közölve, nem tűnne föl, hogy vers”. Szóalkotásai közül kiemeli a „hajborzasztó” (151. sor) és a „sirámos” (259. sor) szavakat (74., 80., 91., 96. és 101. l.; Újabb adatok . . . 6. l.). Kéky az alapeszmét fogalmazza meg: Vajda arra eszmél, hogy a világ színpadán gonosz és jó egyaránt szenved (26. l.). Köveskúti Jenő a vers kapcsán megjegyzi, hogy Vajda filozófiájának nem egy mozzanata nyíltan magán viseli a katolikus jelleget (Magyar Kultúra, 1927. nov. 20.). Banó István (Kelet Népe, 1940. máj. 15.) röviden említi. Bóka László rámutat, hogy a befejezés ugyanaz, mint a Tavasz felé filozófiája; e versekben „már oldozódott lelke a valóságtól” (104. l.). Komlós Aladár is megállapítja: a tanulság: az emberi élet értelmét nem lehet felfedezni; e gondolatot a *Tavasz felé II*-ben hasonló képpel fejezi ki. Az emberi élet igazságtalansága fölötti kétségbeesést egyelőre ismeretlen bánatalom idézhette elő (Komlós 87—88., 93—94. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NÓ, VH, KK: Mit kongnak bongnak a harangok . . . ?

- 2 KK: bujdokolván
- 3 NÓ, VH, KK: partján
- 4 NÓ, VH: gyalogúton
- 5 NÓ, VH: egymagamban —
- 8 NÓ, VH: fiáról; —
- 10 NÓ, VH, KK: Gondolom hogy

- 11 NŐ, VH: vashegyekből
 12 NŐ, VH: láthatatlan
 13 VH: földalatti
 14 NŐ, VH, KK: Zúgva bűgva
 20 NŐ, VH, KK: közbeközbe
 23 KK: hőmgölygő [sajtóhiba]
 27 NŐ, VH: tanyáit:
 33 NŐ, VH: megállítottak,
 40 NŐ: megtanultam
 45 NŐ, VH: Ágas bogas
 46 NŐ, VH: fejét.) így
 52 NŐ, VH: Hegyen völgyön pusztaságon,
 55 VH, KK: úr
 56 NŐ, VH: Embereknek állatoknak,
 58 NŐ, VH, KK: Fűnek fának
 62 VH: félvilágot
 71 NŐ, VH, KK: bírtam,
 74 NŐ: Úgy lehulltan, úgy
 79 NŐ, VH, KK: Lesve várva
 81 NŐ: föld,
 83 NŐ, VH, KK: ítéletre;
 85 NŐ, VH: égni;
 89 NŐ, VH: napja.” —
 91 NŐ, VH: pokollal —
 95 KK: közepső
 96 NŐ, VH, KK: közbeközbe
 97 NŐ, VH: beszéddel.
 100 NŐ: Istennek.
 103 NŐ, VH, KK: fürödtem,
 108 NŐ, Félvilágot
 109 NŐ, VH, KK: Milliom meg
 111 NŐ: Ezeréjet
 117 NŐ Gyámolíték
 124 NŐ: Szívemet NŐ, VH: meg lett volna ÖK: meglett [sajtó-
 hiba, javítottuk]
 133 NŐ, VH: hiába;
 134 NŐ, VH: kín, —
 136 KK: fön
 140 KK: kün
 145 NŐ, VH: szelídebb
 149 NŐ: édes.
 152 NŐ: Emberész elállítóbbat,
 154 NŐ, VH, KK: Hogy semmik, semmit
 157 NŐ, VH: mondjátok, Úr,
 161 NŐ: hazámat.
 168 NŐ: rabszítjra
 170 NŐ, VH, KK: szívvel égő
 173 NŐ, VH: hóhérolták.
 192 VH: Kínom
 195 NŐ, VH: előttem,
 196 NŐ VH: a rabtól, — nem

- 197 NŐ, VH: volt, — a
 200 NŐ: sírtam
 203 NŐ: Híre
 205 VH: Oh,
 208 VH: szerencsésnek
 212 NŐ, VH: el ég az
 217 NŐ, VH, KK: könyforrását,
 220 NŐ: újra
 221 NŐ, VH, KK: szörnyü
 223 NŐ, VH: rajtam! —
 225 NŐ: S nem megyek rá *haddal rabló*;
 242 NŐ, VH: boszútesdő
 243 NŐ, VH: *Élve* alva
 246 NŐ, VH: megvetettem;
 247 NŐ, VH: elkorcsosult aljasult
 252 VH: Végezem
 253 NŐ, VH: áldás béke
 255 NŐ, VH: amint van.
 256 NŐ, VH, KK: Isten NŐ, VH: akaratja —
 259 ÖK: mánt [sajtóhiba, javítottuk]
 260 NŐ: sírgödörnél VH: sírgödörnél —
 273 NŐ, VH: Ide bölcsek,
 275 NŐ, VH, KK: nekem
 279 NŐ: Panaszra;
 291 NŐ, VH, KK: Hasztalan, mert
 295 NŐ: *Mindig éjt, magányt keresve*
 296 NŐ: [e sor hiányzik]
 297 NŐ: [e sor hiányzik]
 305 NŐ, VH: hiába!
 306 NŐ, VH, KK: várj, várj!
 315 NŐ: Nemletté lesz, ami
 320 NŐ, KK: úgy lesz?
 324 NŐ: szaporázva.
 325 KK: Én
 335 VH: Lantok hárfák
 338 VH: Csalogattam,
 359 NŐ, VH: megcsaltam —
 367 VH: *Ugy* remegek
 371 NŐ, VH: Oh vegyétek
 373 NŐ, VH: Irgalomból
 375 NŐ, VH: S mindörökkön
 379 NŐ, VH: a szél — a
 380 NŐ, VH: Gyorspostája; *szétoszolnak* KK: Gyors postája;
szétoszolnak
 381 NŐ, VH, KK: *A viszhangos nyári felhők,*
 383 NŐ, VH, KK: *Délmagas trónjára érvén,*
 396 *úgy* [a VH-ban a 396. sor 2 sorral lejjebb került]
 398 VH: szinpad;
 399 NŐ: a becsületesnek,
 400 NŐ: És a gaznak; NŐ, VH, KK: szépnek rutnak
 404 VH: és ez

- 410 NŐ, VH: *sűrű*
411 NŐ, VH: *Soha soha*

158. ** Emlékkönyvébe. M: Magyar Akadémia Könyve. 1860. 154. 1.; VH 13. 1.; KK 98. 1.; ÖK I. 78. 1.; A Magyar Akadémia Könyve (Ormódi Bertalan; Első évfolyam, Pest 1860.) még június előtt megjelent.

Az első közlési helyet Kozocsa Sándor kutatta fel. Az emlékkönyv tulajdonosának személye ismeretlen. Az utolsó sor azt sejteti, hogy Vajdát szerelem fűzte hozzá. A második versszak mondanivalója megegyezik a *GE XXI. (Ha istenben . . .)* utolsó négy versszakának gondolataival. A címe is elüt a hasonló jellegű emléksorok jelzésétől (*Emlékkönyvbe, Emléksorok*). Talán Gina emlékkönyvébe készült e néhány sor még régebben, csak most tette közzé.

A szakirodalomból egyedül Károly Sándor hivatkozik rá, ritmikai tekintetben (It 1961. 409. 1.).

Szövegváltozatok:

Cím: MAK: *Emlékkönyvbe*

- 1 MAK: felednek,
3 VH: ifjúság — jelennek,
7 MAK, VH, KK: elhagytak,

159. A gyilkos. M: VH 11. 1.; KK 96. 1.; ÖK I. 76. 1.; KI 36. 1.

Keletkezéséről Endrődi Sándor valószínűleg Vajdától hallva a történetet azt írja: „Az ötvenes években történt. Vajda zimankós éjjel, éppen egy borozó társaságból távozva ballagott hazafelé a Váci utcán. A tökéletlenül világított utca túlsó oldaláról egy sötét alakot látott maga felé közeledni. Úgy rémlett neki, mintha az az ember meg akarta volna támadni. Mikor már egészen közel ért hozzá, meg se várva az esetleges támadást, izmos öklével hirtelen mellbe vágta, de úgy, hogy az ismeretlen hanyatt vágódott a földön s hosszan elterülve ott maradt mozdulatlanul. Vajda tovább ment, mint aki rendben hagyta a dolgát, de bizonyos távolságból visszanezett. Az ember nem mozdult. Megdöbbenés, félelem fogta el. Háttha meghalt! Izgatottan sietett haza, felhevült agya mindenütt rémképeket látott, napokig nem tudott aludni, s ebben a dült lelki állapotban írta meg A gyilkos című monológját, zord képzelődésének egyik legbizarrabb termékét” (V. J. emlékezete. Kisf. Évl. 1905—1906. 40. sz.). A vers utolsó sora a *Lisznayi életéből* c. cikkében is megtalálható *De én még mire élek?* kérdés után pusztá felkiáltásként hangzik el (Lisznayi Album. 245. 1.).

Az első bíráló, Zilahy Károly „egyik legfigyelemreméltóbb és megkapó szépségű darabnak” nevezi, mely „az író kitűnő képességeiről tesz tanubizonyosságot”, „árnyoldalait is mintegy gyűpontban foglalja össze”. Idézve a teljes verset, kijelenti: „Nem hiszem, hogy a gyilkos kedélyállapotát mesteribben lehessen visszatükrözni. E versben minden anyag megvan a leghűbb és legmegkapóbb festéshez. Olyan mint egy phidiaszi fejetlen szobormű, látszik rajta az alkotó kéz oroszlánkörme. De nem egész. Nem elég egy lelki-állapotot pusztán

odavetni. A művészet titka épen az érzelem deductiojában és indoklásában fekszik... Shakespeare Othellóját a szenvedély fokunkinti lehozása és az indoklás ereje halhatatlanítja...” (Szépirodalmi Figyelő, 1860. nov. 28.). Berczik Árpád csak mint „borzalmasan szép rajzot” említi (PN 1872. aug. 18.). Ábrányi Emil is költészetünk legszebb darabjai közé sorolja (-a-e: V. J. költeményei. Magyar Politika, 1872. aug. 24.), ugyanígy Endrődi Sándor a Figy.-ben „Rembrandt árnyvonalaival, indokolt homályával és szakgatottságával” döbbenetesnek tartja (1872. dec. 22.). Dicséri a Családi kör -r jegyű kritikusa (1873. febr. 9.), Inczedy László megrázó erejű balladának nevezi (Hölgyek Lapja, 1881. máj. 8.). Koroda Pál szerint a versben „az elemek csaknem oly hatalommal játszanak be a gyilkos lélek mardosásaiba, mint Machbetnél” (Magyar Szalon, 1884. 373. l.). Kerekes György kitűnőnek találja a gyilkos lelkiállapotának a festését, „de a túlságos balladai homály miatt az egész költemény alig érthető”. (O—V 1901. febr. 3.) Pethő István a Váci úti [!] kaland felidézése után megjegyzi: „dagályos nyelve a költemény értelmét is elhomályosítja” (98. l.). Érinti a költeményt még Földessy Gyula (113. l.).

Szövegváltozatok:

- 1 KK: hegyen — völgyön
- 5 VH: illegsz oh
- 12 VH: de még is
- 13 ÖK: majd
- 15 VH, KK, ÖK: tuskön bokron
- 19 VH, KK, ÖK: tudja mit
- 23 VH: Megúnta
- 28 VH, KK: mi ér! . . .

160. Alkalmi vers. M: VH 18. l.; KK 100. l.; ÖK I. 82. l.

Folyóiratban nem találtuk. Keletkezési körülményeiről, a vers megírását kiváltó alkalomról ez ideig semmit nem tudunk. A szakirodalom nem említi.

Szövegváltozatok:

- 5 VH: jelennek —
- 10 VH: alatt —

161. A kiállhatatlan szépről. (Töredék.) M: NŐ 1860. aug. 26.; KK. 16. l.; ÖK I. 52. l.; KI. 21. l.

A hasonló motívumokat felhasználó *A jáborfa regéje* máj. 13-án jelent meg, e töredék pedig néhány hónap múlva, *Bujdosó Bandi (Hősköltemény)* címmel. A befejezetlen, nem elég eszmedús elbeszélés nem *A jáborfa regéjének* kidolgozatlan variánsa, hanem egy újabb költői vállalkozás eredménye. A részlet közlésekor a NŐ azt írta: „A lapunk elején közölt mutatványra, Bujdosó Bandi című nagyobb hőskölteményből, bátorkodunk a kegyes olvasónó figyelmét fölkérni; — egyébiránt e tárgyban legközelebbtről még lesz némi mondani

valónk” (1860. aug. 26.). De a bejelentett mondanivaló közlését hiába keressük a lap hasábjain. A következő hónapban a HF adja hírül, hogy „Vajda János ismert költőnk egy nagyobb költői elbeszélés írásához fogott, melynek tárgya a népéletből van merítve. Címe: Bujdosó Bandi leend” (1860. szept. 27.). A készülő mű, nem tudni, mi okból, mégis félbemaradt; Vajda több részletet nem közölt, valószínűleg nem is írta meg a folytatást.

Dalima és Árviola történetében azonos motívumok (pl. a lány ragyogó szépsége, hidegsége, a viszonzatlan szerelem áldozatainak keserve, a megváltást hozó ifjú megjelenése) bukkannak elő — talán a mindjobban kitűnő hasonlóság is apasztotta feltámadt költői ihletét —, a közös elemek mögött pedig a Gina-élmény húzódik meg (l. *A jáborfa regéjénél*). Ginát Zempléni Árpád előtt úgy írta le: „Magas, barna, karcos leány volt; olyan homloka, mint Dianának, fekete szemei . . .” (PH 1897. ápr. 18.). Dalimának is „éjszeme” (100 sor), Árviolának pedig „gyöngyfekete szép szeme” (66. sor) van, mint Ginának. Vajda Ginát tündöklő napnak látja (*Oh ha bájjaidat . . . GE VII.*, vö. *A jáborfa regéje* 32—40. soraival), olykor még annál is többnek. A *Sokat gyötörtél . . .* kezdetű (*GE XXX.*) dalban azt írja: *Hiába verseng veled a nap . . .* (13. s. köv. sorok), itt pedig: *Maga a nap is megállott csodájára s láthatólag Reszketett minden sugára* (134—136. sor). A *SzÁ II. (Szeretek én téged . . .)* 21—22. sora is: *S e szép szemek napvilága És ez izzótűz — ajak . . . visszatér: e gyilkos szép szemeknek Ragyogó mosolytüzében. Itt ez izzó lávaajkak . . .* 109—111. sor). Az utolsó részletet kivéve szinte minden a Gina-szerelemre emlékeztet.

A történetet a régmúltba, Mátyás király korába helyezi. A korrajz két sorában: *Holtig hűn szerettek Asszonyok, leányok* (15—16. sor) az *Aranykor* 55. sorát idézi: *És sűrű szerettek gyöngye szűzű lányok.* (E sort l. még a Magyar Képek Albumában is, az *Aranykor* c. versnél.) Nem valószínű, hogy a 26—27. sor a szerencsétlen II. Lajos sorsára utalna, aki a mohácsi csata után a Csele-patakba fulladt; csupán a következő sornak, minden célzat nélküli, előkészítője lehet. A 28. sor fordulata — az elbeszélés „keletkezésének” megjelölése — más formában ugyan, de több művében megtalálható; Dalima regéjét a jáborfa súgja, a *Mit kongnak, bongnak a harangok.* öt történetét föld alatti bús harangok beszélnek el. (E motívum V. Hugóra megy vissza, l. a *Mit kongnak, bongnak a harangok* c. költeményt!)

sikárfű: a pázsitfélék közé tartozó növény, alföldön, dombvidéken egyaránt megtalálható. (L. az *Őszi tájék* c. versben.)

göböl; a göboly népies alakja; hízalásra, levégásra szánt szarvasmarha; *eszölje*: tanítsa, felvilágosítsa.

Az első ismertető, Endrődi Sándor összefoglalja a mű cselekményét, majd azt írja: „A kiállhatatlan szép már nevével mutatja, hogy épen nem tartozik az egyszerű lények sorába; a költő — mintha saját szenvedélyének ideálját festené — édes önfeledéssel merül el a csodás tündér bájaiba, s izzó lávaajkainak velőforraló hevétől kívánna meghalni.” (Figy. 1872. dec. 15. és dec. 29.) Palágyi Menyhért is a visszaütött szerelem gyötrelmeit érzi ki a műből (Koszorú, 1886. máj. 17.). A Magyar Szemle dicséri: „ott a képzelem bámulatos játéka, azok a páratlan képek és hasonlatok, mindig a természetből véve, a

naptól, a rengetegektől kölcsönözve, a regfélékben . . .”, mint pl. A kiállhatatlan szépről c. versében (1895. dec. 15.). Rencz János szerint e műben Vörösmarty fényes dikciója szólal meg (Rencz, 38. l.), Kerekes György Vajda Péter hatását emlegeti (O–V 1901. márc. 10.). Rubinyi Mózes „érzéki leírásait” dicséri (pl. 126–129. sorokban), kiemeli, hogy „érzékesége buján pompázik” (74., 75. és 93. l.). Újabb adatok . . . 1945. 10. l.). Földessy Gyula mint *A jáborfa regéjénél*, itt is az epikai keret lírai mondanivalóját hangsúlyozza (115. és 126. l.). Komlós Aladár is *A jáborfa regéjével* együtt tárgyalja: mindkét költeményben „Gina elviselhetetlen szépségű, szívtelen alakja tűnik fel, de most már bizonyos fölényvel, enyhülten, majdnem humorral bemutatva, jeléül, hogy a seb gyógyulóban van . . .” (Komlós, 88. l.).

Szövegváltozatok:

Cím: NŐ: *Bujdosó Bandi (Hősköltemény)*

- 1 NŐ [a sor felett] Bevezetés
- 6 NŐ, KK, ÖK: szivárványból,
- 8 NŐ: semmiségen, —
- 9 NŐ: valamikor,
- 14 KK: Sarkantus
- 15 NŐ, KK, ÖK: hűn
- 17 NŐ, KK: Akkorában, réges régen,
- 18 ÖK: égen;
- 23 KK: Szomorú
- 27 NŐ: vízbe halt —
- 29 NŐ: rátok,
- 30 NŐ: Ha van [a 30. sor után új fejezetcím:] *A kiállhatatlan szépről*
- 38 NŐ: rátekintett,
- 40 KK, NŐ: úgy
- 41 KK: megbűvölte,
- 44 NŐ: Rengetegnek *pusztaságnak*,
- 46 NŐ, KK: Míg
- 51 NŐ: Kilehelte
- 52 NŐ: Oh,
- 56 NŐ: ragyog mint
- 57 NŐ: isten
- 59 KK: művész
- 61 NŐ: nektek
- 70 KK: higyétek
- 79 NŐ: csókdos. —
- 80 NŐ: úgy
- 82 NŐ: Szemvakító
- 90 NŐ, KK: vig
- 92 NŐ: Nyílni NŐ: rózsabimbó;
- 93 NŐ: nektek, jó
- 97 NŐ, KK, ÖK: tülkőrében:
- 102 NŐ, KK: bírni
- 107 KK: élni
- 119 NŐ: megis halni .

- 120 NŐ: — Mit
 130 NŐ: tejhablábát —
 131 NŐ, KK: víz
 138 NŐ: úzöm fúzöm . . .
 142 NŐ, KK, ÖK: Híre
 146 NŐ: avvagy úrfi
 147 NŐ, KK, Útnak
 149 NŐ, KK: Ergye [sajtóhiba]
 151 NŐ: gonosztól;
 156 ÖK: őriz NŐ: az éren;
 157 NŐ: ez ellen
 160 NŐ, ÖK: [új szakasz kezdődik]
 161 NŐ, KK, ÖK: Félemitő
 164 NŐ [új szakasz kezdődik]
 174 NŐ, KK: nyáját, és
 175 NŐ: Mindennemű
 176 NŐ, Úgy NŐ: göből;
 177 KK: Ennek hogy
 180 NŐ, KK, ÖK: árvát;
 183 NŐ: bizton bátran
 187 NŐ: Kétszerakkorától ÖK: stb., stb. hiányzik

162. Jóbohó Peti. M: VÚ 1860. nov. 4.

A VH megjelenése után közölte, a következő, 1872-es kötetébe már nem vette fel. Keletkezésének motívuma ismeretlen. Ha a nov. 4-ét megelőző hetekben íródott, akkor a különben ellentmondásos jellemkép szatírai célja érthetetlen: azokban az időkben a nemesség másképpen viselkedett. A magyarországi népmozgalmak 1860 nyarán az addiginál sokkal erősebb lendületet vettek, különösen erősödtek az októberi diploma (okt. 20.) után. Október 21-én Pesten több-ezer főnyi tömeg tüntetett; vidéki városokban hasonló jellegű megmozdulásokra került sor; országos mozgalom támadt a császári címerek eltávolítására. A megyei középnemesség nem várta meg a kormány rendelkezéseit a megyei önkormányzat visszaállításának módjáról, hanem öntevékenyen hozzálátott a 48-ban működött megyei bizottmányok összehívásához. A bizottmányok a 48-as alkotmány azonnali visszaállítását követelték. A megyék egymással kapcsolatba léptek, ellenállást hirdettek törekvéseik keresztülvételére (Pach—Hanák, I. 70—72. l.). S Vajda még 1861 tavaszán is egyetértett e mozgalmakkal: *Való, hogy október huszadika tágitott kínzó köteleinken . . . Lábaikról levették a láncot. De még kezeink nem szabadok* (Csatár, 1861. ápr. 4.; Komlós, 104. l.). A „korszerűtlen” költemény keletkezésében esetleg a Széchenyi-könyvek tanulmányozása játszik szerepet. Széchenyre a figyelmet öngyilkossága (1860. ápr. 8.) irányította. Török János, Vajda pártfogója 1860-ban adja ki Széchenyi *Végrendelete, Hagyományai és Hunnia* c. kötetét. Vajda Széchenyi gondolataiból az ázsiai erkölcsök, a köznemesség anyagi és szellemi elmaradottságának az elítélését választotta ki (Komlós, 107. l.); még csak az elégedetlenség szól belőle, a tulajdonképpeni hibákra, az özvívz előtti táblabíró szektaparadicsom-ra csak később tudja — mert csak akkor lehet — irányítani a tüzet.

A 11—12. és a 33—35. sorok valószínűleg csak általánosságban a népek forrongását jelzik. Különben 1860. okt. 22-én találkoztak Varsóban az osztrák, porosz és orosz uralkodók és miniszterei; de Ausztria nem kapott szabad kezet olaszországi fegyveres beavatkozására. Garibaldi mozgalmát a piemonti uralkodó verte le. Az 1859-es solferinói vereség (jún. 24) után a nemzetiségi mozgalmak is felélénkültek.

A költeménnyel csak Sötér István foglalkozik: „A szatirai, az ostorozó Vajda itt mutatkozik meg először indulatai teljében, ezeket az indulatokat most már a középnemességre önti ki, mely elsősorban bűnös abban, hogy az országot kihasználják, kisemmizik. A Jóbohó Peti: a röpiratok előkészítője . . . Másrészt — s elsősorban a Jóbohó Petinél gondolhatunk erre — hatott Vajdára, s fokozta türelmetlenségét az októberi diploma is . . .” (322., 324. l.)

BETŰRENDES

A beduin
A cimbalmos
A csüggedetlen
Adjon isten
A fecskék
A gyilkos
A hazafiakhoz
A honárulókhoz I—III.
A jáborfa regéje
A kiállhatatlan szépről
Alkalmi vers I—II.
A nemzethez I—II.
Angyal jár a földön
Annak sírján, kit ő szeretett
A rab halála
Aranykor
A sírból
A szerencséhez ...
A szomorú szerzetes
A tavasz jelei
A természetből
A toronyban éjfél kong az óra
Atyámmal
A vén csavargó
A vén mosónő
A virrasztók
A vörös sipkás
Az apagyilkos
Az erdőben
Az én szülőföldem
Az idő.....

Az örült költő....

Bakonyi legény ...
Balassa Menyhért
Bartha vég órája ..
Békési Béla sírkövére
Bérangerhoz
Bojtár Bandi
Boroszlói tábor

CÍMMUTATÓ

210	508
198	502
207	505
37	358
69	382
248	528
9	335
28	351
224	516
250	529
249	529
11	338
193	496
184	482
43	361
199	503
196	498
61	379
72	383
17	345
209	508
91	404
10	335
70	382
208	507
188	485
54	371
213	510
74	385
20	348
115	423
14	344
7	333
108	420
182	480
190	493
53	370
124	426
202	504
	535

Búcsu (Isten veled...)	60	378
Búcsu (Az ítélet szól a...)	132	434
Dalok I—III.	66	380
Don Juan	185	483
Ebéd után	27	351
Egy abszolutismust pártoló politicus kitörése	46	365
Egyedül	186	484
Egy szolgálékú poétára I—II.	212	509
Elvirához	13	343
**Emlékkönyvébe	248	528
Édes álom, boldog álom	93	404
Eljen a köztársaság!	57	376
Évszakok	190	492
Franciaországnak	51	368
Gina emléke I—XXXII.	141	443
Gonosz házasság	33	356
Gyere hozzám	94	405
Gyermekleányok emlékkönyvébe I—II.	184	481
Hajótöröttek	191	494
Imre herceg	113	421
István főherceghez	18	346
Jó barátok	180	479
Jóbohó Peti	254	532
Julius 22-én	45	364
Kell é hivatal?	35	357
Keserű órában	191	493
Két jóbarátom	19	348
Két románc I—II.	135	440
Ki bánt?	40	360
Költő barátomhoz I—II.	129	431
Körültünk vagy tiz ellenség	49	366
Krisztus és korunk	55	374
László vitéz	116	423
Liszt Ferenchez	179	477
Mátyás tréfája	137	441
Meghasonlás	68	380
Merengés	47	366
Merengések I—II.	22	349
Mit kongnak, bongnak a harangok?	237	523
Mi újság?	32	356

Napfogyatkozásakor	195	497
Népdal	15	344
Néprománcféle.....	44	364
Nyári dél	74	385
Otthon	90	402
Önkénytes dala	42	361
Petőfi olvasásakor	195	498
Régi dicsőségünk	176	475
Románc	75	386
Se földem, se házam	44	362
Sírámok I—XVIII.	76	386
Szerelem átká I—XI.	95	405
Szerelem édene I—VI.	63	379
Színész barátimhoz	16	344
Találkozó előtt	197	500
Tavaszi felé I—II.	217	512
Tömlőtartó lehetett	107	419
Visegrádon	132	436
Washington	58	377

TARTALOMJEGYZÉK

Az első lapszám a vers, a második a vonatkozó jegyzet
lapszáma

1844

1. Bakonyi legény 7 333

1847

2. A hazafiakhoz 9 335
3. Atyámmal 10 335
4. A nemzethez I. 11 338
5. A nemzethez II. 12 338
6. Elvirához . . . 13 343
7. Az örült költő 14 344
8. Népdal 15 344
9. Színész barátimhoz 16 344
10. A tavasz jelei . 17 345
11. István főherceghez 18 346
12. Két jó barátom 19 348
13. Az én szülőföldem . 20 348
14. Merengések I. 22 349
15. Merengések II. 24 350

1848

16. Ebéd után. . . 27 351
17. A honárulókhoz I. 28 351
18. A honárulókhoz II. . 29 354
19. A honárulókhoz III. 31 355
20. Mi újság? . 32 356
21. Gonosz házasság 33 356
22. Kell é hivatal? 35 357

23. Adjon Isten !	37	358
24. Ki bánt?	40	360
25. Önkénytes dala	42	361
26. A rab halála.	43	361
27. Se földem, se házam	44	362
28. Néprománféle	44	364
29. Julius 22-én	45	364
30. Egy abszolotismust pártoló politicus kitörése	46	365
31. Merengés	47	366

1849

32. Körültünk vagy tiz ellenség	49	366
33. Franciaországnak	51	368
34. Bérangerhoz	53	370
35. A vörös sipkás .	54	371
36. Krisztus és korunk	55	374
37. Éljen a Köztársaság	57	376
38. Washington	58	377

1850

39. Búcsu .	60	378
40. A szerencséhez	61	379

1851

41. Szerelem édene.	63	379
42. Dalok	66	380

1852

43. Meghasonlás	68	380
44. A fecskék	69	382
45. A vén csavargó	70	382

1853

46. A szomorú szerzetes	72	383
47. Nyári dél	74	385

48. Az erdőben	74	385
49. Románc	75	386
50. Sirámok I. (Száll a hegyre...)	76	386
51. Sirámok II. (Szól a zene...)	77	388
52. Sirámok III. (Föltámadni...)	78	389
53. Sirámok IV. (Hova lett a...)	78	390
54. Sirámok V. (Mily vidám...)	79	391
55. Sirámok VI. (Érezem, hogy...)	80	392
56. Sirámok VII. (Én a borjúnak megint...)	80	393
57. Sirámok VIII. (Elhallgass...)	82	395
58. Sirámok IX. (Naprul napra...)	83	396
59. Sirámok X. (Mikor a nap...)	84	397
60. Sirámok XI. (Apró lanya...)	85	397
61. Sirámok XII. (Menj el innen...)	86	398
62. Sirámok XIII. (A tükörbe...)	87	399
63. Sirámok XIV. (Mi vagy te...)	87	400
64. Sirámok XV. (Száll a madár...)	88	400
65. Sirámok XVI. (Bujdosik...)	88	401
66. Sirámok XVII. (Viszonszeretem!...)	89	401
67. Sirámok XVIII. (Hej de nem így...)	89	402
68. Otthon	90	402
69. A toronyban éjfél kong az óra	91	404
70. Édes álmom, boldog álmom	93	404
71. Gyere hozzám	94	405

1854

72. Szerelem átka I. (Én gyötrelmem...)	95	405
73. Szerelem átka II. (Szeretlek én...)	96	406
74. Szerelem átka III. (Van-e még egy oltár...)	97	408
75. Szerelem átka IV. (Újra látlak...)	97	409
76. Szerelem átka V. (Látlak én még...)	98	410
77. Szerelem átka VI. (Szeretlek...)	99	411
78. Szerelem átka VII. (Mint egy szép...)	102	414
79. Szerelem átka VIII. (Ne huzzátok...)	103	414
80. Szerelem átka IX. (Jár utánad...)	103	415
81. Szerelem átka X. (Nem szeretlek...)	104	416
82. Szerelem átka XI. (Nem tudok én...)	105	417
83. Tömlőc tartó lehetett...	107	419
84. Balassa Menyhért	108	420

85. Imre herceg	113	421
86. Az idő	115	423
87. László vitéz	116	423

1855

88. Bojtár Bandi . . .	124	426
89. Költő barátomhoz I.	129	431
90. Költő barátomhoz II.	131	433
91. Búcsu (Az ítélet szól . .)	132	434
92. Visegrádon .	132	436
93. Két románc	135	440
94. Mátyás tréfája	137	441

1856

95. Gina emléke I. (Szeretsz-e . .)	141	443
96. Gina emléke II. (Szeretsz-e te . .)	141	443
97. Gina emléke III. (Elfogy a nap . .)	142	443
98. Gina emléke IV. (Ver az isten . .)	144	446
99. Gina emléke V. (Tied a dicsőség . .)	145	446
100. Gina emléke VI. (De azért ne hidd . .)	145	447
101. Gina emléke VII. (Oh ha bájaidat . .)	146	448
102. Gina emléke VIII. (Légy vidám . .)	147	448
103. Gina emléke IX. (Mivel engem . .)	147	449
104. Gina emléke X. (Szegény öreg . .)	148	450
105. Gina emléke XI. (Legyek lealázva . . .)	148	450
106. Gina emléke XII. (Szól a zene . . .) . . .	149	451
107. Gina emléke XIII. (Egyszer megölelni . .)	150	452
108. Gina emléke XIV. (Szerelem, szerelem . .)	150	453
109. Gina emléke XV. (Mint az erdő . . .)	151	453
110. Gina emléke XVI. (Oh hagyj békét . .)	152	455
111. Gina emléke XVII. (Ha szerelem . .)	153	455
112. Gina emléke XVIII. (Mikor éj van . .)	154	456
113. Gina emléke XIX. (Nem viszem . .)	155	458
114. Gina emléke XX. (Csak ostorozz . .)	156	458
115. Gina emléke XXI. (Ha istenben . .)	157	459
116. Gina emléke XXII. (Én teremtőm . .)	158	460
117. Gina emléke XXIII. (Én nem tudom . .)	160	461
118. Gina emléke XXIV. (Emlékezem rá . .)	161	462

119. Gina emléke XXV. (Szeretlek, mert ...)	162	463
120. Gina emléke XXVI. (Én nekem már ...)	163	463
121. Gina emléke XXVII. (Indulnak már a ...)	164	464
122. Gina emléke XXVIII. (Eltakartam ...)	165	465
123. Gina emléke XXIX. (Oh hogy panaszkod- nak ...)	167	468
124. Gina emléke XXX. (Sokat gyötörtél ...)	169	470
125. Gina emléke XXXI. (Mintha örvény fölött...)	174	473
126. Gina emléke XXXII. (Találkozunk majd még ...)	174	474
127. Régi dicsőségnek	176	475
128. Liszt Ferenchez	179	477
129. Jó barátok ...	180	479
130. Bartha vég órája.	182	480

1857

131. Gyermekleányok emlékkönyvébe I—II.	184	481
132. Annak sírján, kit ő szeretett	184	482
133. Don Juan	185	483
134. Egyedül .	186	484
135. A virrasztók	188	485
136. Évszakok .	190	492
137. (Békési Béla sírkövére)	190	493

1858

138. Keserű órában	191	493
139. Hajótöröttek ..	191	494
140. Angyal jár a földön	193	496
141. Napfogyatkozásakor	195	497
142. Petőfi olvasásakor	195	498
143. A sirból ...	196	498
144. Találkozó előtt	197	500
145. A cimbalmos	198	502
146. Aranykor ..	199	503
147. Boroszlói tábor	202	504
148. A csüggedetlen	207	505

1859

149. A vén mosónő	208	507
150. A természetből	209	508
151. A beduin	210	508
152. Egy szolgalelkű poétára I–II.	212	509

1860

153. Az apagyilkos.	213	510
154. Tavasz felé I.	217	512
155. Tavasz felé II.	222	514
156. A jáborfa regéje	224	516
157. Mit kongnak, bongnak a harangok....	237	523
158. **emlékkönyvébe	248	528
159. A gyilkos..	248	528
160. Alkalmi vers	249	529
161. A kiállhatatlan szépről..	250	529
162. Jóbohó Peti	254	532

Jegyzetek

Rövidítések	259
E kiadásról	261
A Vajda-kéziratok jegyzéke	267
Kötetkiadások	268
Gináról	300
A ciklusokról	320
Vajda írói működésének első szakasza	330
Áttekintés kiadásunk I. kötetének versanyagáról	331
A versek jegyzetei...	333
Betűrendes címmutató	535

48103



Hörös! Jala crata etait.

A régebből itt hoztam,
Kül evé együtt hordakolom,-
Mint alannól át az éjt
Ha nem virrad több hajnalom? -
Ma, még reggel' - is bort itó'
Elszűnt az édes huzat,-
Még mentin hozom a világ:
Vészes, hisz volt mindenféle'

Der hullt káplom, bolrépaje
Der köcsökös hely hadleány'
Mindenféle sem soha vágom,
Még parja csó a bor után
Pár órá még se hűlt ajak
Karam füllet csóbolja meg,-
Szállvarak majd többel
Késettünk: éljen a haza'

Hint er az amit érdeklőm?
Im hordoz e pár pillanatot!
Halkodni, vár meg egyszer is,
Elhagyom megvárakozmat!
Éles - kibéltől veled,
Kibéltől halálomra,
Alkalmat hazám e pavadart
Vele - nagyok hajt nem juttatod!

Vind - jól jól! Im hupna vando
Az ébredő nap sugarát?
A csatái horandja meg,
Házant éjén hajnalát!
Ei napis leg vérszavon,
Sugár éppis kelend -
Hát mondját el teprereind
Bé voltak es et a haza!

~

Bűcsü.
Január 21. 1860

Isten veled föld sötét nem hára,
Tobbe nem kinnem néj, Isten veled
Te bevételek bölcsen, so a hol
Mofa bevételek deit ma talhases
Isten veled föld mály gyalaratos
Magy piégyesiten éjje salpund alatt,
Isten veled leg megfentörtelott
Az árula's mit raggora mutt !

Isten veled gyalaratos halott,
Kömlöttjagardban ongyeltes hára !
Ezen az öhek meg, a hal dicső háral
Köns sörje van, nem semmiel a la
Meggylarost meggylholo egy fíad
Ki fenehgeder veseli, volt,
De áhazott volt máka s utli ott
Mék bevételek p jot nem hozhatott

Mit värtäköni en, dörrehanj äsivä?
Valoben ast esä, hox, parittelä,
Jomg ävalävat an epäs iltag
kälälä nca fagg, eni, mög,
En kenvoerä utälä staturidat
Ncar kinar luit älävca häggon üt,
Nca ätör ö' mont häpödat vevä
Nca Jfolgagzo masitt dörre, vaggant!

Ohadä' kenvotä, färeläca jäsön!
Mund äbrabälä älävca älä,
Eö' k' rabadäca älet el? a lit
Näläl' jöbbas färetta häsa
Eö' häsa, nelly minsent äbrabälä
Juit äsä sät älä' luit ängöplomasat,
Nca ägäs tälä ä' fagg, möi hävögä
Mig älägca ängöplä hävödat

Wijla Jävis
Höskätöns.

ÚJABB KÖLTŐINK

VÁLOGATOTT VERSEI.

ÖSSZEALLITOTTA

VAJDA JÁNOS.

VÖRÖSMARTY ARCZKÉPÉVEL.

ELSŐ KÖTET

PEST 1858.

KLADJA HECKENAST GUSZTÁV

A *Nemzeti Iant* c. kötet címlapja. 1858

84.904

VÉSZHANGOK.

IRTA

VAJDA JÁNOS.

A SZÉRZŐ SAJÁTJA.

PEST.

HARTLEBEN K. A. BIZOMÁNYA.

MDCCLX.



Gina arcképe 1875-ből. Új idők 1910



Gina arcképe a 70-es évekből. Új Idők 1910

